
GERMANIA
ANTIQUA.
Longitude East from Ferro
CODANUS SINUS
CIMBRICA CHERSONESUS
Angli
Saxones
Chauci Minores
Chauci Majores
Chamavi
Angrivarii
Marsaci
Sicambri
Tencteri
Fosi
Deuringi
Rugii
Sidini
Burgundiones
Burii
Gothini
Marcomanni
Quadi
Vindobona
Carnuntum
Lentia
SARMATIA
DACIA
PANNONIA
NORICUM
VINDELICIA
GALLIA
Colonia Trajana
Colonia Agrippina
Bonna
Confluentes
Mosella Fl.
Mogontiacum
Argentoratum
Basilia
Augusta Rauracorum

C. CORNELII

TACITI OPERA:

AD FIDEM

OPTIMORUM EXEMPLARIUM

RECENSUIT

A. R. CARSON, LL.D.

SOCIET. ANTIQ. ET REG. EDIN. SOCIUS.

EDINBURGI:

BELL & BRADFUTE;

LONDINI: LONGMAN & SOC.; WHITTAKER & SOC.;

DUNCAN & MALCOLM; ET SIMPKIN, MARSHALL & SOC.;

DUBLINI: J. CUMMING.

MDCCCXLIII.

540
28/8/1890

Edinburgi :
Excudebat Jacobus Walker.

AD LECTOREM.

In hâc auctoris gravissimi editione maximam curam adhibui, ut textum darem quam castigatissimum. Non tamen Codd. MSS. nec editiones principes, totiens ab aliis laudatas, mihi copia evolvendi fuit: nec interest. Nam adcurata Criticorum nostri aevi diligentia vix aliquid ad lectiones variantes pertinens praetermisit, quod non in lucem, quantum fieri potuit, creberrime prolatum sit. Nullis his subsidiis fultus, quod unum restabat, ad editiones recentiorum probatissimas me contuli, et quae viri docti vel ex MSS. vel ex conjecturâ ediderint, omnia diligenter expendi. His rationibus ductus, in libris Annalium recensendis editionem viri limato judicio summâque doctrinâ ornati, G. A. Ruperti, Gott. 1804, in plerisque exemplar mihi ad imitandum proposui: nec quantum summo Critico debeam fateri pudet; nam nemo profecto est, qui in deliciis scripta Taciti habeat, quemque summa facultas veteres emendandi atque interpretandi juvet, quin doleat, virum celeberrimum non ad finem opus susceptum perduxisse. Non tamen ubique in textu constituendo viri docti vestigiis insistendum censui. In adloquutionibus enim obliquis expediendis, vel fertur veri incertus, vel in summo errore versatur. Itaque in his praecipuè operam dedi, ut, quae ipsius Taciti sint, ab iis quae alterius vel in mentem venisse, vel ex ore effluxisse, ab historico narrentur, sedulo dignoscerem; ac multa hoc genus, non a Rupertio solum, sed ab omnibus qui antecesserunt editoribus parum intellecta, in melius, ut spero, refinxi. Hoc autem tenendum, virum rei criticae eximiè peritum haud raro quae ab auctore, rem lectori non satis notam inlustrandi studio, in orationes obliquas inferciun-

tur, recte notâsse; praeclarè dissentire ausum ab editoribus superioribus, qui rem totam turpiter foedârunt, vel, quod quidem verisimile, non multum in istis rebus intellexerunt. In exemplum rei hujusce subjicere convenit locum ex Ann. i, 73. prout edidit Rupert. ubi rationem imprimendi vulgatam, (quam tamen tuentur editt. Gronov. Broter. Oberlin.) optimè missam fecit, levique mutatione sensum Scriptoris aptè exposuit. Verba sunt, "Falanico objiciebat adcusator, *quòd inter cultores Augusti*, (qui per omnes domos, in modum conlegiorum, habebantur) *Cassium quemdam mimum corpore infamem, adscivisset, &c.*" Verba, *qui per omnes domos, in modum conlegiorum, habebantur*, ab ceteris editoribus ad adcusatorem relegata, Rupertius ad ipsum Tacitum pulcrè, imo jure, retulit.

Hanc rationem tamen sua auctori restituendi parum diligenter servavit vir idem cel. in locis quamplurimis, quibus in omnibus aeque norma ususque loquendi valeant. Sic, Ann. i, 10. verba, *Sive hostis illos, seu Pansam venenum vulneri adfusum, sui milites Hirtium, et machinator doli Caesar abstulerat*, apud Rupert. Oberlin. Gronov. (nec aliter quidem, quantum ad sensum, apud Broter.) literis cursivis signantur, quasi ad eos a quibus *dicebatur contrà* (vid. init. cap.) *impietatem erga parentem et tempora reipublicae obtentui sumpta*, referenda sint; quamquàm revera ipsi Historico omnino adtribuenda. Sententiam ita esse intelligendam modus Indicativus *abstulerat* apertè ostendit. Loco jam laudato addas, Ann. ii, 59. *quod contra instituta Augusti, &c.* quae verba sunt Tiberii, non Taciti: Ibid. ii, 60. *ortum apud se, &c.* verba indigenarum: Ibid. iii, 37. *quòd fictis majestatis, &c.* idem ac, *insimilabantur petivisse ; delatores quidam*, forsan *ipse princeps dicebat, eos petivisse*: nam verba non e persona Taciti sunt. Eâdem ratione, Ibid. iii, 70. *quod, humani divinique juris sciens, &c.* Perperam etiam Ann. iii, 71. Repertum est, *aedem esse apud Antium, quae sic nuncuparetur, cunctasque ceremonias, &c.* in omnibus, quas inspexi, editionibus, literae cursivae primo in voce *cunctasque* adhibentur. Conferas etiam cum superioribus omnibus hanc nostram edit Ann. vi, 10. Male porrò Rupertius ipse ad literas cursivas se contulit, Ann. iv, 42. fin. nec minus incautè quae ipsius Taciti, quaeque Tiberii sunt, ab eodem edit. signantur, Ann. v, 2. fin.

Sed quò lector doctus minus dubitet quantopere Critici multi nominis a scopo aberraverint, et quantâ incuriâ haec omnia tractaverint, conferat inter se sententias quae sequuntur, prout ab Oberlino, Broterio, Gronovio, Rupertioque typis mandatae sunt. Ann. v, 9. "Tradunt temporis ejus auctores, *quia triumvirali subplicio adfici virginem, inauditum habebatur, a carnifice laqueum juxta compressam : exin oblisis faucibus, id aetatis corpora in Gemonias abjecta.*" Ibid. vi, 12. "Simul commonefecit, quia multa vana sub nomine celebri vulgabantur, *sanxisse Augustum quem intra diem ad Praetorem urbanum deferrentur, neque habere privatim liceret.*" In hac periodo omnia adcuratè, et secundum Taciti mentem exhibentur; non item in illa. In priore, enim, verba, *quia triumvirali subplicio adfici virginem, inauditum habebatur*, non ut vulgo putant, semperque imprimenda curârunt, his auctoribus, de quibus noster loquitur, adtribuenda, sed ipsi historico, hominum temporis ejus, de quo scribit, opinionem narranti. Nihil obstat, si tanti est, quo minus verba laudata parenthesi concludas, si cui forte negotium facessent: nam continuationi sermonis sensum intervenientem planè praebent. Difficile est quidem intellectu, qua ratione sententiam alteram Critici tam adcuratè, alteram tam pravè ediderint; ambae enim sibi aptè respondent, et ad unam normam a Tacito exactae sunt. Huc pertinet etiam Ann. ii, 50. ubi verba delatoris cujusdam malè ab editoribus notata sunt, quasi e persona ipsius Cornelii dicta. Verba sunt, "Adolescebat interea lex majestatis, et Apuleiam Variliam, sororis Augusti neptem, *quia probrosis sermonibus divum Augustum ac Tiberium et matrem ejus inlusisset, Caesarique connexa adulterio teneretur*, majestatis delator arcessebat." Haec idem valent ac si noster dixisset, *Delator Apuleiam Variliam arcessebat, dicendo, eam probrosis sermonibus, &c. inlusisse, Caesarique connexam adulterio teneri.* Idem rursus observare licet de loco quodam Ann. vi, 28. "Nonnulli falsum hunc phoenicem — credidêre — *confecto quippe annorum numero,*" *&c.* Ante *confecto quippe* vocabulum *credidêre* iterum subplendum est; itaque quae sequuntur verba non Taciti, sed *nonnullorum* de quibus loquitur, sunt habenda. Sed hic, ut alibi, editores nihil cernunt.

Ann. xiii, 7. Pessimè in optimis quidem editionibus verba, *et minorem Armeniam* in forma cursiva exhibentur: jungenda enim, si construas, *jubet* et *mandat*.

Ann. xv, 45. fin. *aqua vitam tolerat;* Ernesti *toleraret* subgerit; quod parum necessarium videtur. Nam, ut in edit. nostra notavimus, verba posteriora ad Tacitum, non ad eos qui tradidêre, referenda.

Ex his quae jam exposita sunt, lector peritus, quantum in hanc rem curae ubique impensum sit, ipse conliget; nunc autem observationes alio transferamus.

Benè vir clar. Rupert. Ann. i, 14. fin. post *obstrinxit*, interpungere statuerat; sed operae fefellerunt. Sic etiam noster Ann. iv, 31. Non est quod dubites hanc interpungendi rationem esse solam quae verè Taciti sententiam ostendat: alioquin *se jurejurando*, v. *jurejurando se obstrinxit* dicendum erat. Itaque monitis paruimus.

Ann. xiii, 1. *quod tunc spectaretur;* fortè *spectabatur*, quia e persona Taciti dicitur; Ern. Non equidem negandum, haec e persona Taciti dici: non tamen idcirco mihi persuasum erit quidquam esse hic mutandum. Est enim modus potentialis, et significat, *quod tunc spectari* (i. e. pro re magni momenti haberi) *poterat;* quasi Anglicè dicas—which *might at that time be held* to be an object of some consequence. Ita innuit auctor, aetate suâ non postulari, ut principes Romani a Caesaribus originem suam ducerent, talemque ortum quidem ad potestatem summam adsequendam nihil valere.

Ann. xiii, 44. fin. *postulatusque apud Consules a patre interfectae, &c.* Sic quidem Broter. Gronov. omnesque in quos incidi, praeter Oberlin. et Rupert. qui *a parte interfectae* dant. De mutatione temere facta nihil Oberlinus; atque adeo pro sphalmate operarum haberi debet. Hanc lectionem tamen mirè sibi non solum adripit Rupertius, sed in Commentario perpetuo sic explicat; *a parte interfectae*, ab ejus cognatis et amicis. Benè quidem,

si lectio vera. Patet tamen editionem Oberlin. viro docto fucum fecisse; itaque lectionem veterem lubenter restituo.

Ex locis citatis, aliisque quamplurimis, quos nunc enumerare supervacaneum videtur, lector eruditus ipse dignoscere poterit, quo consilio usi, quibusque argumentis nisi, ne verbo quidem mutato, historico reddiderimus quae verè sua sunt, hisque vindicaverimus, de quibus verba facit, sermones atque sententias, quae cogitata sua declarent. Nec, si vim orationis mentemque auctoris summi sentire velis, haec parvi ducenda: haec non verba tantum spectant: mentem ipsam scriptoris recludunt, sensusque intimos detegunt.

In eamdem rationem, qua in Annalibus usus sum, et in reliquo opere incubui. Textum (nam in eo concinnando vix auctoritate mea quidquam novare ausus sum) ut edidit Oberlinus exhibendum putavi, nisi si uno alterove loco lectiones probatas ac veteres sine causa probabili ejecerit. In constituendo contextu libelli de Germania, ad cap. 11. retraxi verba, *Victus inter hospites comis*, quae dubito an Taciti sint; capiti autem insequenti nullo modo, ut vulgo fit, praeponenda. Pari ratione cap. 43. subnectenda videntur, *nec minus valent*, quae vulgò loco priore cap. seq. conlocantur. Gothini, &c. *tributa pati* mox narrantur; *minus* igitur *valent*. Sed si ad cap. praecedens retrahas, obiter Romanos perstringi senties, qui non sponte quidem, sed inviti pecunia Marcomannos Quadosque juvabant; *pecunia*, inquit, *juvantur*, *nec minus valent*; i. e. nec ob hoc, quia pecunia juvantur, habendi sunt invalidi vel egeni.

Agric. 2. fin. Interpunctionem maximam ante *Adempto* ponendam duximus, istamque ante *memoriam* vulgò positam sustulimus. Sic verba inter se arctè cohaerentia invicem conligantur. Mirum hanc locum interpungendi rationem nec Broterio, nec Oberlino, nec Gronovio obcurrisse.

Agr. 34. *Non restiterunt, sed deprehensi sunt novissimi: res et extremo metu corpora defixêre in his vestigiis, &c.* Brot. *Non restiterunt, sed deprehensi sunt: novissimè res et extremo metu corpora defixêre*

Oberl. et al. al. Hoc loco nihil perplexius! Cum editionibus priscis vocem *Novissimi* recipimus; interpunctionem autem Oberlinianam, ut exquisitiorem, amplectimur. *Novissimi* forsan explicare liceat, —*quasi novissima acies,* i. e. *hi quasi reliquiae cladis exercitus Britannici sunt,* quibus profligatis perditisque bellum peractum erit. Conjeceram *Ignavissimi:* quod etiam in mentem Ernesto venisse postea vidi: nihil tamen adfirmare ausim.

In textu tam nostri, quam veterum scriptorum omnium formando, e conjectura multa mutari, forsan in melius reponi possunt; conjectatio autem lubrica et incerta, nec eò, editionibus antiquioribus, Codicumque MSS. auctoritate posthabitis, temerè confugiendum censuimus.

A. R. C.

Scrib. Edinburgi,
Cal. Apr. A. MDCCCXVIII.

DE VITA ET SCRIPTIS

CORNELII TACITI,

E PRAEFATIONE G. BROTIER.

CAIUS CORNELIUS TACITUS pauca de se, nihil de patriâ et origine suâ prodidit, ingenio et virtutibus potiùs, quàm loco ac majoribus inclarescendi certus. Interamnates eum municipem suum fuisse gloriantur. Patre, equite Romano, et, quae equestris est nobilitas, Belgicae Galliae procuratore, genitus videtur, circa annum Urbis conditae DCCCX, Jesu Christi septimum et quinquagesimum. Pueritiam egit, dum, sub Nerone cupidinum immodico, non modò Urbs, sed quaeque, ut Urbi proxima, ad omne libidinum genus profluebant. At per aetatem, institutionemque, et prima literarum rudimenta, iis vitiis intactus crevit: pari integritate, turbida Galbae, Othonis et Vitellii tempora elabsus est. Vespasianus, rerum potitus, pacem moresque intulit; et, inter cetera imperii munia, literas artesque amplexus, eas providentiâ et liberalitate refovit. In hac renascentis Urbis tranquillitate, Tacitus operam dedit eloquentiae, cujus, ut inter temporum tristia ad praesidium, sic inter laeta ad decus, vis plurima. Gnarus autem oratorem meliùs exemplis, quàm praeceptis, institui, M. Aprum et Julium Secundum, celeberrima tum fori ingenia, domi et in publico adsectatus est.

Ad has studiorum curas sanè adcessere castrensia stipendia. Id enim apud Romanos optimè institutum, ut juvenis, literis inbutus, suam in castris industriam adprobaret; sic civis unus, vix juventutem ingressus, ad omnia rei publicae munia adcingebatur. Tacitus iis paratus exercitiis, eaque aetate, qua ad honores patebat aditus, Vespasianum inchoatae suae dignitatis auctorem habuit. Juveni, qui in egregiam spem adolescebat, filiam suam despondit Cneius Julius Agricola, consul anno Urbis conditae DCCCXXX, ac post consulatum conlocavit. Soceri decus genero novum fuit claritudinis adjumentum; ejusque dignitatem auxit Titus.

Interim nihil de studiis a Tacito remissum; immo in ea tantò acriùs ferebatur, quòd se ad summa genitum persentisceret, et in foro magnum nomen audentia et inpetu certiùs, quàm lentis operosisque moliminibus, praeripi cogitaret. In Urbe pridem invaluerat quaedam ingeniorum mollities: forum quoque, praevalidâ Principum auctoritate fractum, a veteris eloquentiae gravitate ad diserti sermonis elegantias deflexerat. Tacitus, ut praecellentibus ingeniis solitum, novam iniît viam: nec adspernatus temporis sui ornatum, sed quod apud antiquos fuerat egregium aemulatus, splendore verborum, sententiarum pondere, et totius orationis dignitate hanc sibi paravit dicendi vim, ut eâ aetate, qua disertorum virorum laus vigebat, ipse, ut eloquentissi-

mus, celebraretur ; tantamque moveret admirationem, ut juvenes laudis cupidos ad sui imitationem traheret.

In hoc celebritatis cursu, quum honorum incrementa a Domitiano adcepisset, quindecimvirali sacerdotio praeditus, simul et praetor, adfuit saecularibus ludis anno Urbis conditae DCCCXLI editis. Tacitum autem ab optimis principibus, Vespasiano Titoque, dignitatis initia accepisse, virtutis sanè fuit. Quòd ad novos amplioresque honores à Domitiano, pessimo Principe, fuerit evectus, egregii illius, quod saepe ipse commendavit, contumaciam inter et obsequium temperamenti fuisse crediderim. Neque Domitiano, vel inter flagrantia scelera, fuit umquam ita absurdum ingenium, ut virtutem dignitatum penitùs expertem voluerit. Ut ut est, post praeturam Tacitus ex Urbe secessit, non exsul, neque otii cupidine, quod quibusdam placuit ; at, ut verior fert conjectura, praetorius legatus, provinciaeve rector a Principe impositus. Absens quadriennium egerat, quum adcepit summo doloris sensu socerum suum Agricolam decimo Kalendas Septembris, anno Urbis conditae DCCCXLVI, mortem obiîsse ; et, ut fama erat, Domitiani veneno interceptum.

In Urbem tum reversus, Principem reperit, non jam insidiis, sed publico bonorum odio ferocem. Vidit obsessam curiam, clausum armis senatum, senatores in carcerem a senatoribus ductos, aut innocenti perfusos sanguine. Talia Principis senatûsque obprobria vidisse, iisque senatoriae dignitatis necessitate interfuisse, ita inhorrescit, ut, vel ea commemorando, se flagitii nec ministrum, nec suasorem, umquam fuisse, satis prodiderit.

Foeda criminibus, luctu moesta tempora exhilaravit Princeps Nerva anno Urbis conditae DCCCXLIX. Tum redire virtuti decus, vitiis infamia, sceleri exitium. Auspicata principatûs initia insignivit singularis consulatus. Dignitatem enim, anno Urbis conditae DCCCL, inière Nerva Augustus III. et Verginius Rufus III. consules ; ille imperio aegrè capessito, hic adserto olim et spreto inlustris ; utroque consule dignus Tacitus, in spem, quam citò erat obcupaturus, designatus. In hoc enim privati hominis fastigio Verginius morbo conreptus est : dein paullò pòst extinctus, quum excessisset annum tertium et octogesimum ; cunctis fortunae et virtutum experimentis ab Augusti excessu ad haec usque Nervae tempora probatus. Ut ejus vitae, ita et morti ingens circumdata est gloria. Ductum publicum funus ; et Verginius, a consule Cornelio Tacito pro rostris laudatus, supremum hunc felicitatis cumulum adcepit, laudatorem eloquentissimum.

At maxima hujus consulatûs laus fuit Trajani adoptio, qua securitas publica, ob senilem Nervae aetatem nondum firma, robur adsumsit. Quum ferverent exsultantis Urbis gaudia, Tacitus soceri sui Julii Agricolae, qui hanc temporum felicitatem augurio votisque erat ominatus, vitam composuit ; priorisque servitutis memoriâ praesentium bonorum sensum auxit. Brevis quidem est libellus : at in quo aeternum egregiae virtutis monumentum, et absolutissimum laudationis exemplar.

Trajano II. consule, anno Urbis conditae DCCCLI, Germanorum mores, leges, ususque, pari brevitate descripsit; tum ut eorum laudibus adtolleret Trajanum, defuncto Nerva, rerum potitum, Germanisque formidatum, quos inter adhuc agebat; tum ut Urbem, luxu et deliciis fractam, ad viriles sensus aemulatione provocaret. Plus ad nos utilitatis pervenit. Germanica enim libertas, cujus vim Tacitus praesenserat, diu cum imperio Romano luctata, ac tandem victrix, regna imperiumque condidit suis legibus adtemperata, et ultra veterum dominationum memoriam longè perennanda. Quàm juvat tantarum rerum originem, a praestantissimo scriptore traditam, evolvere; publici privatique, quo utimur, juris fontes aperire; nostrae gloriae, nostrae felicitatis fundamentum simul et tutamentum meditari!

His acerrimae mentis operibus haud inpedita fori studia. Quumque Afri Marium Priscum, Africae proconsulem, pecuniis ob innocentes condemnandos, interficiendos etiam, adceptis infamem, adcusâssent, senatus, criminis atrocitate motus, Tacitum Pliniumque iis adesse jussit: et, ut plus celebritatis foret, Princepsque interesset, dilata cognitio. Acta tandem causa frequentissimo senatu, quum Trajanus, in Urbem redux, et consul tertiùm, anno Urbis conditae DCCCLIII, praesideret. Triduum in hac cognitione insumptum. Plinius Martianum, qui Mario inmanitatis socius fuerat, conripuit. Frontoni Catio, qui pro Mario insigniter dixit, Tacitus respondit eloquentissimè, et quod eximium orationi ejus inerat, graviter. Damnati fuêre Marius et Martianus. In fine sententiae adjectum, ‘quòd ‘Tacitus et Plinius injunctâ advocatione diligenter fortiterque functi ‘essent, arbitrari senatum ita eos fecisse, ut dignum mandatis partibus ‘fuerit.’ Pares laudibus fecit senatus, quos eadem fermè aetas, par dignitas, studiorum et animorum similitudo antè conjunxerat, in magna nominis celebritate concordes.

Nullus enim Tacito pravae aemulationis sensus. Immo certus decora ingenia literarum communione commendari, studiosos, qui ad ipsum ex ejus ingenii admiratione conveniebant, consiliis et praeceptis erudiebat. Ipse studiorum hortator Plinium monuit, ut Historiam scriberet. Quod quum ille declinaret, difficultate deterritus, aliisve distentus curis; Tacitus id muneris in se recepit, ne excideret rara temporum felicitas, quâ, sub optimo Principe, bono cuique sentire quae vellet, et quae sentiret dicere, liceret. Nemo autem ad scribendam Historiam natura et arte umquam paratior adcessit. Acre enim Tacito inerat judicium, vivida mens, magna rerum hominumque scientia et experientia, prompta et profunda cogitandi ac scribendi vis: quodque iis temporibus rarissimum, animus neque libertati infensus, neque adversùs dominantes contumax.

Primum scribendi argumentum sumpsit temporum suorum Historias, quas a Neronis fine ad Domitiani necem facillimâ et uberrimâ venâ prosequutus est, recti verique pervicax, sine ullâ adsentandi aut criminandi libidine. Pars quidem operis maxima periît: manent tamen initia, quîs non modò expressa avara et anceps Galbae senec-

tus, praeceps Othonis ambitio, segnis et foeda Vitellii ingluvies; sed et bellorum civilium artes fraudesque et scelera, majore arte incertum an prudentiâ, ad totius aevi documentum deteguntur. Utinam nobis non invidisset tempus partem alteram, quae providam Vespasiani mentem, breves eòque cariores, Titi virtutes explicabat! Haec quidem Flaviae domûs decora excepisset atrox Domitiani nequitia. At, vel inter acerba Principis flagitia, quae, a gravissimo scriptore memorata, fuissent magnarum cogitationum fecunda, juvisset adhuc, quod summatim initio operis ipse Tacitus prodidit, ampla virtutum exempla, supremas clarorum virorum necessitates, ipsamque necessitatem fortiter toleratam cognoscere. Numquam enim inlustriora sunt virtutis certamina, quàm quum duriùs premitur: et, ut, inter tempestatum horrida, acriores emicant ignes, sic, inter temporum fera, vividior puriorque exsurgit virtus.

Post hanc Historiarum curam, Tacitus superiorem imperii memoriam narrandam suscepit; eamque a Tiberii principatu ad Neronis exitum in Annalibus conclusit: pressior, acrior, sententiis quàm verbis abundantior: praeceptis politicae artis ita locuples, ut si hos tantùm Annalium libros edidisset, Principum privatorumque hominum, qui ad rem publicam adcedunt, praeceptor doctorque haberetur: in hoc scribendi genere primus simul et summus. Inter haec sapientiae consilia et incredibili mentis capacitate, cautissimas Tiberii artes extricavit, Claudii imbecillitatem pudendam fecit, Neronis libidines infamavit; sanè adversùs Caii furores aequè animosus. At, ut in Historiis, ita et in Annalibus, multa absumpsit vorax temporum edacitas.

Ea quum componeret, Augusti Annales meditatus est: magnificum dignumque Tacito argumentum; qui reipublicae finem, ortum imperii, versos mores, tantarum rerum causas, Augustum iis quidem movendis imparem, sed semel motas sustinendo habilem, plurimâque arte publicum servitium libertatis specie molientem expressisset.

Post tot labores, tradendis superioris aevi rebus impensos, aetatem suam erat repetiturus, ut nova et praesentia bona aeternitati consecraret, ac pro virili portione, sequentium Principum aemulatu continuaret. Nerva enim Caesar res olim dissociabiles miscuerat, principatum ac libertatem. Publicam felicitatem in dies augebat Trajanus; additâque victoriarum gloriâ, ita imperii fines proferebat, ut numquam latiùs sit imperitatum. Uberrimam hanc et securissimam materiam senectuti suae seposuerat Tacitus. Egregia consilia mors importuna abrupit. Ipse, dum Trajanus Orientem novis victoriis lustrabat, (nusquam enim Hadriani tempora memorat) vivendi finem fecit, praepropero fato obpressus. At in brevi mortalitate longioris vitae celebritatem impleverat: civis optimus, literis et sapientiâ aetatis suae Princeps; eamdem famam, parem auctoritatem apud posteros tam diu retenturus, quàm diu in scriptis non otiosa verborum prolixitas, sed valida rerum sententiarumque brevitas placebit; quàm diu in re politicâ mores hominum, rerum momenta, libertatis et dominationis temperamenta, varia et saluberrima pro temporum eventuumque varietate agendi consilia, noscere erit pretium.

VETERUM SCRIPTORUM
DE TACITO TESTIMONIA,

Plin. Lib. vii. Nat. Hist. Cap. xvi.

IPSI non pridem vidimus eadem ferme omnia, praeter pubertatem, in filio Cornelii Taciti, equitis Romani, Belgicae Galliae rationes procurantis.

Plinius Nepos, Lib. ii. Epist. i.

Laudatus est (Verginius) a consule Cornelio Tacito. Nam hic felicitati ejus supremus cumulus adcessit, laudator eloquentissimus.

Eodem Libro, Epist. xi.

Respondit Cornelius Tacitus eloquentissimè, et, quod eximium orationi ejus inest, σεμνως.

Libro iv. Epist. xv.

Idem Cornelium Tacitum, scis quem virum, arctâ familiaritate complexus est.

Libro vi. Epist. xvi.

Petis, ut avunculi mei exitum tibi scribam, quò veriùs tradere posteris possis. Gratias ago: nam video, morti ejus, si celebretur à te, immortalem gloriam esse propositam.

Libro vii. Epist. xx. ad Tacitum.

Erit rarum et insigne, duos homines, aetate propemodùm aequales, nonnullius in literis nominis, (cogor enim de te quoque parciùs dicere, quia de me simul dico) alterum alterius studia fovisse. Equidem adolescentulus, cùm jam tu famâ gloriâque floreres, te sequi, tibi longo, sed proximus, intervallo et esse et haberi concupiscebam.

Libro ix. Epist. xiv.

Nec ipse tibi plaudis: et ego nihil magis ex fide, quàm de te scribo. Posteris an aliqua cura nostri, nescio; nos certè meremur, ut sit aliqua; non dico ingenio (id enim superbum) sed studio, sed labore et reverentia posterorum.

Orosius de Domit. Loquens

Nam, quanta fuerint Diorpanaei, Dacorum regis, cum Fusco duce proelia, quantaeque Rom. clades, longo contextu evolverem, nisi Cornelius Tacitus, qui hanc historiam diligentissimè contexuit, de reticendo interfectorum numero, et Sallustium Crispum, et alios auctores quàm plurimos sanxisse, et seipsum idem potissimùm elegisse dixisset.

Idem.

Deinde, ut verbis Corn. Taciti utar, Sene Augusto, Janus patefactus, dum apud extremos terrarum terminos, novae gentes saepe ex usu, et aliquando cum damno, quaeruntur, usque ad Vespasiani duravit imperium.

Flavius Vopiscus in Probo.

Et mihi quidem id animi fuit, non ut Sallustios, Livios, Tacitos, Trogos, atque omnes disertissimos imitarer viros, sed Marium Maximum, Suetonium Tranquillum, &c.

Idem in Tacito.

Corn. Tacitum scriptorem historiae Augustae, quòd parentem suum eumdem diceret, in omnibus Bibliothecis conlocari jussit.

Sidonius Epistol. Lib. iv. ad Polemium.

Caius Tacitus e majoribus unus tuis, Ulpianorum temporum consularis, sub verbis cujusdam Germanici ducis in historia sua retulit,&c.

Idem in Panegyrico ad Anthenium.

Quâ Crispus brevitate placet, quo pondere Varro,
Quo genio Plautus, quo flumine Quinctilianus ;
Quâ pompâ Tacitus, nunquam sine laude loquendus.

Idem in Epigram.

Et te, qui brevitate, Crispe, polles ;
Et, qui, pro ingenio fluente, nulli,
Corneli Tacite, es tacendus ori.

BRITANNIA
SEPTENTRIONALIS.
MARE ORCADUM
ORCADES INSULÆ
OCEANUS DEUCALEDONIUS
EBUDES INSULÆ
EPIDIÆ INSULÆ
MARE GERMANICUM
HIBERNIÆ PARS
Explanation.
Boundaries of the Tribes
Roman Walls
Roman Roads
Roman Stations and Camps
British Forts
Ebudum Prom.
Orcas Prom.
Tarvedrum Prom.
Virvedrum Pr.
Tavus Estuar
Bodotria Estuarium
Vidogara Fl.
Epidium Prom.
Novantum Pr.
Ebuda
Mona
Longitude West 5 from Greenwich

C. CORNELII TACITI

AB EXCESSU DIVI AUGUSTI

ANNALIUM

LIBER I.

BREVIARIUM LIBRI I.

Romanarum rerum status ab urbe conditâ ad Augusti excessum. V. Tiberius imperium suscipit, tardè et cupidinem dissimulans. Roma in servitium ruit. XVI. Pannonicas legiones tres seditio gravis incessit. Ea, misso Druso, Tiberii filio, aegrè componitur. XXXI. Idem in Germaniâ inferiore motus, qui consedit, non sine sanguine et caede. L. Germanicus Caesar in hostem ducit: eâque expeditione Marsi, Tubantes, Bructeri, Usipetes vastati, aut caesi. LIII. Julia, Augusti filia, Rhegii vitam finiit. LIV. Sodales in honorem Augusti, et ludi Augustales instituti. LV. Germanicus iterum Rhenum transmittit, in Cattos ducit; agros, domos, homines, vastat, urit, caedit: Segestem obsidione Arminii liberat. Ob haec Imperator consalutatus. LIX. Bellum deinde in Cheruscos gestum. Reliquiae Vari et militum lectae: supremaque iis soluta. LXIII. Romani in reditu, sub Caecinâ duce, periclitati. Hostes tamen prosperâ eruptione fusi, fugati. LXXII. Majestatis lex reducta, et asperè exercita. LXXVI. Tiberis inundat. LXXVII. Theatri licentia erumpit: et per eam causam decreta patrum expressa ad coërcendos histriones. LXXIX. Postremò actum de subducendis Tiberi aquis. Eoque nomine querelae civitatum Italiae, et legationes. Haec biennio ferè gesta.

Coss. { Sex. Pompeio, et Sex. Appuleio.
Ner. Cl. Druso Caesare, et C. Norbano. }

Urbem Romam a principio reges habuere. Libertatem et Consulatum L. Brutus instituit. Dictaturae ad tempus sumebantur: neque Decemviralis potestas ultra biennium, neque Tribunorum militum consulare jus diu valuit. Non Cinnae, non Sullae longa dominatio: et Pompeii Crassique potentia citò in Caesarem, Lepidi atque Antonii arma in Augustum cessere; qui cuncta, discordiis civilibus fessa, nomine Principis sub imperium adcepit. Sed veteris populi Romani prospera vel adversa claris scriptoribus memorata sunt; temporibusque Augusti dicendis non defuere decora ingenia, donec gliscente adulatione deterrerentur. Tiberii Caiique et Claudii ac Neronis res, florentibus ipsis, ob metum falsae; postquam obciderant, recentibus odiis compositae sunt. Inde consilium mihi, pauca de Augusto et extrema tradere, mox Tiberii principatum, et cetera; sine irâ et studio, quorum causas procul habeo.

A

II. Postquam, Bruto et Cassio caesis, nulla jam publica arma, Pompeius apud Siciliam obpressus, exutoque Lepido, interfecto Antonio, ne Julianis quidem partibus, nisi Caesar, dux reliquus: posito Triumviri nomine, Consulem se ferens et ad tuendam plebem Tribunicio jure contentum, ubi militem donis, populum annonâ, cunctos dulcedine otii pellexit, insurgere paullatim, munia senatûs, magistratuum, legum in se trahere, nullo adversante; quum ferocissimi per acies aut proscriptione cecidissent, ceteri nobilium, quanto quis servitio promptior, opibus et honoribus extollerentur, ac novis ex rebus aucti tuta et praesentia, quàm vetera et periculosa, mallent. Neque provinciae illum rerum statum abnuebant, suspecto senatûs populique imperio, ob certamina potentium et avaritiam magistratuum; invalido legum auxilio, quae vi, ambitu, postremò pecuniâ turbabantur.

III. Ceterùm Augustus subsidia dominationi, Claudium Marcellum, sororis filium, admodùm adolescentem, Pontificatu et curuli Aedilitate, M. Agrippam, ignobilem loco, bonum militiâ et victoriae socium, geminatis consulatibus extulit; mox, defuncto Marcello, generum sumpsit: Tiberium Neronem et Claudium Drusum, privignos, imperatoriis nominibus auxit, integrâ etiamdum domo suâ. Nam genitos Agrippâ, Caium ac Lucium, in familiam Caesarum induxerat; necdum positâ puerili praetextâ, Principes juventutis adpellari, destinari consules, specie recusantis flagrantissimè cupiverat. Ut Agrippa vitâ concessit, L. Caesarem, euntem ad Hispanienses exercitus, Caium, remeantem Armeniâ et vulnere invalidum, mors fato propera vel novercae Liviae dolus abstulit, Drusoque pridem exstincto, Nero solus e privignis erat: illuc cuncta vergere; filius, conlega imperii, consors Tribuniciae potestatis adsumitur, omnisque per exercitus ostentatur; non obscuris, ut antea, matris artibus, sed palam hortatu. Nam senem Augustum devinxerat adeò, utì nepotem unicum, Agrippam Postumum, in insulam Planasiam projiceret, rudem sanè bonarum artium et robore corporis stolidè ferocem, nullius tamen flagitii compertum. At herculè Germanicum, Druso ortum, octo apud Rhenum legionibus imposuit, adscirique per adoptionem a Tiberio jussit; quamquam esset in domo Tiberii filius juvenis; sed quò pluribus munimentis insisteret. Bellum eâ tempestate nullum, nisi adversùs Germanos, supererat; abolendae magis infamiae, ob amissum cum Quinctilio Varo exercitum, quàm cupidine proferendi imperii, aut dignum ob praemium. Domi res tranquillae; eadem magistratuum vocabula: juniores post Actiacam victoriam, etiam senes plerique inter bella civium nati; quotusquisque reliquus, qui rempublicam vidisset?

IV. Igitur verso civitatis statu, nihil usquam prisci et integri moris; omnis, exutâ aequalitate, jussa Principis adspectare; nullâ in praesens formidine, dum Augustus aetate validus seque

et domum et pacem sustentavit. Postquam provecta jam senectus aegro et corpore fatigabatur, aderatque finis et spes novae: pauci bona libertatis incassum disserere: plures bellum pavescere, alii cupere: pars multò maxima imminentis dominos variis rumoribus differebant: 'trucem Agrippam et ignominiâ 'accensum, non aetate neque rerum experientiâ tantae moli 'parem: Tiberium Neronem maturum annis, spectatum bello, sed 'vetere atque insitâ Claudiae familiae superbiâ; multaque 'indicia saevitiae, quamquam premantur, erumpere. Hunc et 'primâ ab infantiâ eductum in domo regnatrice: congestos 'juveni consulatus, triumphos: ne iis quidem annis, quibus 'Rhodi, specie secessûs, exsulem egerit, aliquid, quàm iram et 'similationem et secretas libidines, meditatum: adcedere 'matrem muliebri inpotentiâ: serviendum feminae, duobusque 'insuper adolescentibus, qui rempublicam interim premant, 'quandoque distrahant.'

V. Haec atque talia agitantibus, gravescere valetudo Augusti: et quidam scelus uxoris suspectabant. Quippe rumor incesserat, paucos ante menses Augustum, electis consciis et comite uno, Fabio Maximo, Planasiam vectum ad visendum Agrippam: multas illic utrimque lacrumas et signa caritatis, spemque ex eo, fore, ut juvenis penatibus avi redderetur: quod Maximum uxori Marciae aperuisse, illam Liviae: gnarum id Caesari: neque multo pòst, exstincto Maximo, (dubiùm an quaesitâ morte) auditos in funere ejus Marciae gemitus, semet incusantis, 'quod 'causa exitii marito fuisset.' Utcumque se ea res habuit, vixdum ingressus Illyricum Tiberius properis matris literis adcitur: neque satis compertum est, spirantem adhuc Augustum apud urbem Nolam, an exanimem repererit: acribus namque custodiis domum et vias sepserat Livia: laetique interdum nuntii vulgabantur, donec, provisis, quae tempus monebat, simul excessisse Augustum et rerum potiri Neronem, fama eadem tulit.

VI. Primum facinus novi principatûs fuit Postumi Agrippae caedes: quem ignarum inermumque, quamvis firmatus animo, centurio aegrè confecit. Nihil de eâ re Tiberius apud senatum disseruit: patris jussa similabat, 'quibus praescripsisset Tribuno, 'custodiae adposito, ne cunctaretur Agrippam morte adficere, 'quandoque ipse supremum diem explevisset.' Multa sine dubio saevaque Augustus de moribus adolescentis questus, ut exsilium ejus senatus consulto sanciretur, perfecerat: ceterùm in nullius umquam suorum necem duravit: neque, mortem nepoti pro securitate privigni inlatam, credibile erat. Propius vero, Tiberium ac Liviam, illum metu, hanc novercalibus odiis, suspecti et invisi juvenis caedem festinavisse. Nuntianti centurioni, ut mos militiae, 'factum esse, quod imperâsset:' 'neque imperâs-'se sese, et rationem facti reddendam apud senatum,' respondit. Quod postquam Sallustius Crispus, particeps secretorum, (is ad

Tribunum miserat codicillos) comperit: metuens, ne reus subderetur, juxtà periculoso, ficta seu vera promeret, monuit Liviam, 'ne arcana domus, ne consilia amicorum, ministeria militum 'vulgarentur; neve Tiberius vim principatûs resolveret, cuncta 'ad senatum vocando: eam conditionem esse imperandi, ut non 'aliter ratio constet, quàm si uni reddatur.'

VII. At Romae ruere in servitium Consules, Patres, Eques: quantò quis inlustrior, tantò magis falsi ac festinantes, vultuque composito, ne laeti excessu Principis, neu tristiores primordio, lacrumas, gaudium, questus, adulatione miscebant. Sex. Pompeius et Sex. Appuleius Coss. primi in verba Tiberii Caesaris juravere: apudque eos Seius Strabo et C. Turranius, ille praetoriarum cohortium praefectus, hic annonae: mox senatus, milesque et populus. Nam Tiberius cuncta per Consules incipiebat, tamquam vetere republicâ et ambiguus imperandi: ne edictum quidem, quo Patres in curiam vocabat, nisi Tribuniciae potestatis praescriptione posuit, sub Augusto adceptae. Verba edicti fuere pauca et sensu permodesto: 'de honoribus parentis con'sulturum: neque abscedere a corpore: idque unum ex publicis 'muneribus usurpare.' Sed, defuncto Augusto, signum praetoriis cohortibus, ut Imperator, dederat. Excubiae, arma, cetera aulae: miles in forum, miles in curiam comitabatur. Literas ad exercitus, tamquam adepto principatu, misit; nusquam cunctabundus, nisi quum in senatu loqueretur. Causa praecipua ex formidine, ne Germanicus, in cujus manu tot legiones, inmensa sociorum auxilia, mirus apud populum favor, habere imperium, quàm exspectare mallet. Dabat et famae, ut vocatus electusque potiùs a re publicâ videretur, quàm per uxorium ambitum et senili adoptione inrepsisse. Postea cognitum est, ad introspiciendas etiam procerum voluntates inductam dubitationem. Nam verba, vultus, in crimen detorquens, recondebat.

VIII. Nihil primo senatûs die agi passus, nisi de supremis Augusti: cujus testamentum, inlatum per virgines Vestae, Tiberium et Liviam heredes habuit. Livia in familiam Juliam nomenque Augustae adsumebatur: in spem secundam nepotes pronepotesque: tertio gradu primores civitatis scripserat, plerosque invisos sibi, sed jactantiâ gloriâque ad posteros. Legata non ultra civilem modum, nisi quod populo et plebi ccccxxxv, praetoriarum cohortium militibus singula nummûm millia, legionariis autem cohortibus civium Romanorum trecenos nummos viritim dedit. Tum consultatum de honoribus; ex quîs maximè insignes visi: 'ut porta triumphali duceretur funus,' Gallus Asinius; 'ut legum latarum tituli, victarum ab eo gentium vocabu'la anteferrentur,' L. Arruntius censuere. Addebat Messalla Valerius, 'renovandum per annos sacramentum in nomen Tibe'rii:' interrogatusque a Tiberio, 'num, se mandante, eam senten'tiam prompsisset?' 'sponte dixisse,' respondit; 'neque in iis,

'quae ad rem publicam pertinerent, consilio, nisi suo, usurum, 'vel cum periculo obfensionis.' Ea sola species adulandi supererat. Conclamant Patres, 'corpus ad rogum humeris senatorum ferendum.' Remisit Caesar adroganti moderatione; populumque edicto monuit, 'ne, ut quondam nimiis studiis funus 'divi Julii turbâssent, ita Augustum in foro potiùs, quàm in campo Martis, sede destinatâ, cremari vellent.' Die funeris milites velut praesidio stetere, multùm inridentibus, qui ipsi viderant, quique a parentibus adceperant diem illum crudi adhuc servitii et libertatis inprosperè repetitae, quum obcisus dictator Caesar aliis pessimum, aliis pulcerrimum facinus videretur, 'nunc senem 'Principem, longâ potentiâ, provisis etiam heredum in rem publicam opibus, auxilio scilicet militari tuendum, ut sepultura 'ejus quieta foret.'

IX. Multus hinc ipso de Augusto sermo, plerisque vana mirantibus: 'quòd idem dies adcepti quondam imperii princeps 'et vitae supremus: quòd Nolae, in domo et cubiculo, in quo 'pater ejus Octavius, vitam finivisset. Numerus etiam consulatuum celebrabatur, quo Valerium Corvum et C. Marium simul aequaverat: continuata per septem et triginta annos Tribunicia potestas: nomen Imperatoris semel atque vicies partum: aliaque honorum multiplicata aut nova. At apud prudentes vita ejus variè extollebatur arguebaturve. Hi, 'pietate erga parentem et necessitudine rei publicae, in quâ nullus tunc legibus 'locus, ad arma civilia actum, quae neque parari possent, neque 'haberi per bonas artes: multa Antonio, dum interfectores patris ulcisceretur, multa Lepido concessisse: postquam hic socordiâ senuerit, ille per libidines pessum datus sit, non aliud 'discordantis patriae remedium fuisse, quam ut ab uno regeretur. Non Regno tamen, neque Dictaturâ, sed Principis nomine constitutam rem publicam: mari Oceano aut amnibus 'longinquis septum imperium: legiones, provincias, classes, 'cuncta inter se connexa: jus apud cives, modestiam apud socios: Urbem ipsam magnifico ornatu: pauca admodùm vi 'tractata, quò ceteris quies esset.'

X. Dicebatur contrà, 'pietatem erga parentem et tempora 'rei publicae obtentui sumpta: ceterùm cupidine dominandi 'concitos per largitionem veteranos, paratum ab adolescente privato exercitum, conruptas consulis legiones, similatam Pompeianarum gratiam partium: mox, ubi decreto Patrum fasces 'et jus praetoris invaserit, caesis Hirtio et Pansa,' (sive hostis illos, seu Pansam venenum vulneri adfusum, sui milites Hirtium, et machinator doli Caesar abstulerat) 'utriusque copias obcupavisse: extortum invito senatu consulatum, armaque, quae 'in Antonium adceperit, contra rem publicam versa: proscriptionem civium, divisiones agrorum, ne ipsis quidem, qui fecere, 'laudatas. Sanè Cassii et Brutorum exitus paternis inimicitiis

'datos; (quamquàm fas sit, privata odia publicis utilitatibus remittere) sed Pompeium imagine pacis, sed Lepidum specie amicitiae deceptos: pòst Antonium, Tarentino Brundisinoque foedere et nuptiis sororis inlectum, subdolae adfinitatis poenas morte exsolvisse. Pacem sine dubio post haec, verùm cruentam: Lollianas Varianasque clades: interfectos Romae Varrones, Egnatios, Julos.' Nec domesticis abstinebatur: 'abducta Neroni uxor; et consulti per ludibrium pontifices, an, concepto necdum edito partu, ritè nuberet: Q. Tedii et Vedii Pollionis luxus: postremò Livia, gravis in rem publicam mater, gravis domui Caesarum noverca: nihil deorum honoribus relictum, quum se templis et effigie numinum per flamines et sacerdotes coli vellet: ne Tiberium quidem caritate, aut rei publicae curâ, subcessorem adscitum; sed, quoniam adrogantiam saevitiamque ejus introspexerit, comparatione deterrimâ sibi gloriam quaesivisse.' Etenim Augustus paucis antè annis, quum Tiberio Tribuniciam potestatem a Patribus rursum postularet, quamquàm honorâ oratione, quaedam de habitu cultuque et institutis ejus jecerat, quae velut excusando exprobraret.

XI. Ceterùm sepulturâ more perfectâ, templum et coelestes religiones decernuntur. Versae inde ad Tiberium preces. Et ille variè disserebat; de magnitudine imperii, suâ modestiâ: 'solam divi Augusti mentem tantae molis capacem: se, in partem curarum ab illo vocatum, experiendo didicisse, quàm arduum, quàm subjectum fortunae regendi cuncta onus: proinde in civitate, tot inlustribus viris subnixa, non ad unum omnia deferrent: plures faciliùs munia reipublicae sociatis laboribus exsequuturos.' Plus in oratione tali dignitatis quàm fidei erat; Tiberioque etiam in rebus, quas non obculeret, seu naturâ, sive adsuetudine, suspensa semper et obscura verba: tunc verò nitenti, ut sensus suos penitùs abderet, in incertum et ambiguum magis inplicabantur. At Patres, quibus unus metus, si intelligere viderentur, in questus, lacrumas, vota effundi; ad deos, ad effigiem Augusti, ad genua ipsius, manus tendere: quum proferri libellum recitarique jussit. Opes publicae continebantur: quantum civium sociorumque in armis; quot classes, regna, provinciae, tributa, aut vectigalia, et necessitates ac largitiones. quae cuncta suâ manu perscripserat Augustus: addideratque consilium coërcendi intra terminos imperii, incertum metu, an per invidiam.

XII. Inter quae senatu ad infimas obtestationes procumbente, dixit fortè Tiberius, 'se, ut non toti rei publicae parem, ita, quaecumque pars sibi mandaretur, ejus tutelam suscepturum.' Tum Asinius Gallus, 'Interrogo,' inquit, 'Caesar, quam partem rei publicae mandari tibi velis?' Perculsus inprovisâ interrogatione, paullùm reticuit; dein, conlecto animo, respondit: 'Nequaquam decorum pudori suo, legere aliquid aut evitare ex

'eo, cui in universum excusari mallet.' Rursùm Gallus: (etenim vultu obfensionem conjectaverat) 'non idcirco interrogatum,' ait, 'ut divideret, quae separari nequirent; sed ut suâ confessione argueretur, unum esse rei publicae corpus, atque unius animo regendum:' addidit laudem de Augusto, Tiberiumque ipsum victoriarum suarum, quaeque in toga per tot annos egregiè fecisset, admonuit. Nec ideò iram ejus lenivit, pridem invisus, tamquam ducta in matrimonium Vipsania, M. Agrippae filia, quae quondam Tiberii uxor fuerat, plus quàm civilia agitaret, Pollionisque Asinii patris ferociam retineret.

XIII. Post quae L. Arruntius, haud multùm discrepans a Galli oratione, perinde obfendit: quamquàm Tiberio nulla vetus in Arruntium ira; sed divitem, promptum, artibus egregiis, et pari famâ publicè, suspectabat. Quippe Augustus supremis sermonibus quum tractaret, quinam adipisci principem locum subfecturi abnuerent, aut inpares vellent, vel iidem possent cuperentque: 'M. Lepidum' dixerat 'capacem, sed adspernantem; Gallum Asinium avidum, et minorem; L. Arruntium non indignum, et, si casus daretur, ausurum.' De prioribus consentitur: pro Arruntio quidam Cn. Pisonem tradidere: omnesque, praeter Lepidum, variis mox criminibus, struente Tiberio, circumventi sunt. Etiam Q. Haterius et Mamercus Scaurus suspicacem animum perstrinxere: Haterius, quum dixisset, 'Quousque patieris, Caesar, non adesse caput reipublicae?' Scaurus, quia dixerat, 'spem esse ex eo, non inritas fore senatûs preces, quòd relationi consulum jure Tribuniciae potestatis non intercessisset.' In Haterium statim invectus est; Scaurum, cui inplacabiliùs irascebatur, silentio tramisit: fessusque clamore omnium, expostulatione singulorum, flexit paullatim, non ut fateretur suscipi a se imperium, sed ut negare et rogari desineret. Constat, Haterium, quum deprecandi causâ palatium introîsset, ambulantisque Tiberii genua advolveretur, prope a militibus interfectum, quia Tiberius, casu an manibus ejus inpeditus, prociderat: neque tamen periculo talis viri mitigatus est, donec Haterius Augustam oraret, ejusque curatissimis precibus protegeretur.

XIV. Multa Patrum et in Augustam adulatio. Alii 'Parentem,' alii 'Matrem patriae' adpellandam; plerique, ut nomini Caesaris adscriberetur 'Juliae filius,' censebant. Ille, 'moderandos feminarum honores,' dictitans, 'eâdemque se temperantiâ usurum in iis, quae sibi tribuerentur:' ceterùm anxius invidiâ, et muliebre fastigium in deminutionem sui adcipiens, ne lictorem quidem ei decerni passus est: aramque Adoptionis et alia hujuscemodi prohibuit. At Germanico Caesari proconsulare imperium petivit: missique legati, qui deferrent, simul maestitiam ejus ob excessum Augusti solarentur. Quò minùs idem pro Druso postularetur, ea causa, quòd designatus Consul

Drusus praesensque erat. Candidatos praeturae duodecim nominavit, numerum ab Augusto traditum: et, hortante senatu, ut augeret, jurejurando obstrinxit, se non excessurum.

XV. Tum primùm e Campo comitia ad Patres translata sunt: nam ad eam diem, etsi potissima arbitrio Principis, quaedam tamen studiis tribuum fiebant: neque populus ademptum jus questus est, nisi inani rumore: et senatus, largitionibus ac precibus sordidis exsolutus, libens tenuit, moderante Tiberio, ne plures quàm quatuor candidatos commendaret, sine repulsa et ambitu designandos. Inter quae Tribuni plebei petivere, ut *proprio sumptu* ederent ludos, qui de nomine Augusti, fastis additi, *Augustales* vocarentur: sed decreta pecunia ex aerario, utque per Circum triumphali veste uterentur: curru vehi haud permissum. Mox celebratio annua ad Praetorem translata, cui inter cives et peregrinos jurisdictio evenisset.

XVI. Hic rerum urbanarum status erat, quum Pannonicas legiones seditio incessit; nullis novis causis, nisi quòd mutatus Princeps licentiam turbarum et ex civili bello spem praemiorum ostendebat. Castris aestivis tres simul legiones habebantur, praesidente Junio Blaeso; qui, fine Augusti et initiis Tiberii auditis, ob justitium aut gaudium intermiserat solita munia. Eo principio lascivire miles, discordare, pessimi cujusque sermonibus praebere aures, denique luxum et otium cupere, disciplinam et laborem adspernari. Erat in castris Percennius quidam, dux olim theatralium operarum, dein gregarius miles, procax linguâ, et miscere coetus histrionali studio doctus. Is inperitos animos, et, quaenam post Augustum militiae conditio, ambigentes, inpellere paullatim nocturnis conloquiis, aut, flexo in vesperam die et dilabsis melioribus, deterrimum quemque congregare. Postremò, promptis jam et aliis seditionis ministris, velut concionabundus interrogabat:

XVII. ‘Cur paucis centurionibus, paucioribus tribunis, in ‘modum servorum obedirent? quando ausuros exposcere reme-‘dia, nisi novum et nutantem adhuc Principem precibus vel ar-‘mis adirent? satis per tot annos ignaviâ peccatum, quòd trice-‘na aut quadragena stipendia senes, et plerique truncato ex vul-‘neribus corpore, tolerent: ne dimissis quidem finem esse mili-‘tiae, sed apud vexillum retentos alio vocabulo eosdem labores ‘perferre: ac si quis tot casus vitâ superaverit, trahi adhuc diver-‘sas in terras, ubi, per nomen agrorum, uligines paludum vel in-‘culta montium adcipiant. Enimverò militiam ipsam gravem, ‘infructuosam: denis in diem assibus animam et corpus aestima-‘ri: hinc vestem, arma, tentoria, hinc saevitiam centurionum et ‘vacationes munerum redimi: at herculè verbera et vulnera, du-‘ram hiemem, exercitas aestates, bellum atrox, aut sterilem pa-‘cem, sempiterna: nec aliud levamentum, quàm si certis sub le-‘gibus militia iniretur: ut singulos denarios mererent: sextus-

'decimus stipendii annus finem adferret: ne ultrà sub vexillis 'tenerentur, sed iisdem in castris praemium pecuniâ solveretur. 'An praetorias cohortes, quae binos denarios adceperint, quae 'post sexdecim annos penatibus suis reddantur, plus periculo'rum suscipere? Non obtrectari a se urbanas excubias: sibi ta'men apud horridas gentes e contuberniis hostem adspici.'

XVIII. Adstrepebat vulgus, diversis incitamentis: hi verberum notas, illi canitiem, plurimi detrita tegmina et nudum corpus exprobrantes. Postremò eò furoris venêre, ut tres legiones miscere in unam agitaverint: depulsi aemulatione, quia suae quisque legioni eum honorem quaerebant, aliò vertunt, atque unà tres aquilas et signa cohortium locant: simul congerunt cespites, exstruunt tribunal, quò magis conspicua sedes foret. Properantibus Blaesus advenit, increpabatque ac retinebat singulos, clamitans, 'Meâ potiùs caede inbuite manus: leviore flagitio le'gatum interficietis, quàm ab Imperatore desciscitis: aut inco'lumis fidem legionum retinebo, aut jugulatus poenitentiam ad'celerabo.'

XIX. Adgerebatur nihilo minùs cespes, jamque pectori usque adcreverat, quum tandem pervicaciâ victi incoeptum omisere. Blaesus multâ dicendi arte, 'Non per seditionem et turbas 'desideria militum ad Caesarem ferenda,' ait: 'neque veteres ab 'imperatoribus priscis, neque ipsos a divo Augusto tam nova pe'tivisse: et parùm in tempore incipientes Principis curas one'rari. Si tamen tenderent in pace tentare, quae ne civilium 'quidem bellorum victores expostulaverint; cur contra morem 'obsequii, contra fas disciplinae, vim meditentur? decernerent 'legatos, seque coram mandata darent.' Adclamavere, 'ut fili'us Blaesi tribunus legatione eâ fungeretur, peteretque militibus 'missionem ab sexdecim annis: cetera mandaturos, ubi prima 'provenissent.' Profecto juvene, modicum otium: sed superbire miles, quòd filius legati, orator publicae causae, satis ostenderet, necessitate expressa, quae per modestiam non obtinuissent.

XX. Interea manipuli, ante coeptam seditionem Nauportum missi ob itinera et pontes et alios usus, postquam turbatum in castris adcepere, vexilla convellunt; direptisque proximis vicis, ipsoque Nauporto, quod municipii instar erat, retinentis centuriones inrisu et contumeliis, postremò verberibus insectantur: praecipua in Aufidienum Rufum, praefectum castrorum, ira, quem dereptum vehiculo sarcinis gravant, aguntque primo in agmine, per ludibrium rogitantes, 'an tam inmensa onera, tam 'longa itinera libenter ferret?' Quippe Rufus diu manipularis, dein centurio, mox castris praefectus, antiquam duramque militiam revocabat, vetus operis ac laboris, et eò inmitior, quia toleraverat.

XXI. Horum adventu redintegratur seditio, et vagi circumjecta populabantur. Blaesus paucos, maximè praedâ onustos,

ad terrorem ceterorum, adfici verberibus, claudi carcere jubet: nam etiam tum legato a centurionibus et optimo quoque manipularium parebatur. Illi obniti trahentibus, prensare circumstantium genua, ciere modò nomina singulorum, modò centuriam quisque, cujus manipularis erat, cohortem, legionem, 'eadem 'omnibus inminere,' clamitantes: simul probra in legatum cumulant, coelum ac deos obtestantur: nihil reliqui faciunt, quo minùs invidiam, misericordiam, metum et iras permoverent. Adcurritur ab universis, et, carcere effracto, solvunt vincula; desertoresque ac rerum capitalium damnatos sibi jam miscent.

XXII. Flagrantior inde vis, plures seditioni duces: et Vibulenus quidam, gregarius miles, ante tribunal Blaesi adlevatus circumstantium humeris, apud turbatos, et, quid pararet, intentos: 'Vos quidem,' inquit, 'his innocentibus et miserrimis lu-'cem et spiritum reddidistis: sed quis fratri meo vitam, quis fra-'trem mihi reddit? quem, missum ad vos a Germanico exercitu 'de communibus commodis, nocte proximâ jugulavit per gladia-'tores suos, quos in exitium militum habet atque armat. Re-'sponde, Blaese, ubi cadaver abjeceris? ne hostes quidem sepul-'turâ invident: quum osculis, quum lacrumis dolorem meum 'inplevero, me quoque trucidari jube; dum interfectos nullum 'ob scelus, sed quia utilitati legionum consulebamus, hi sepeli-'ant.'

XXIII. Incendebat haec fletu, et pectus atque os manibus verberans: mox disjectis, quorum per humeros sustinebatur, praeceps et singulorum pedibus advolutus, tantum consternationis invidiaeque concivit, ut pars militum gladiatores, qui e servitio Blaesi erant, pars ceteram ejusdem familiam vincirent, alii ad quaerendum corpus effunderentur: ac ni properè, neque corpus ullum reperiri, et servos, adhibitis cruciatibus, abnuere caedem, neque illi fuisse umquam fratrem, pernotuisset, haud multùm ab exitio legati aberant. Tribunos tamen ac praefectum castrorum extrusere: sarcinae fugientium direptae: et centurio Lucillius interficitur, cui militaribus facetiis vocabulum *Cedo alteram* indiderant; quia, fractâ vite in tergo militis, alteram clarâ voce ac rursus aliam poscebat: ceteros latebrae texere, uno retento Clemente Julio, qui perferendis militum mandatis habebatur idoneus ob promptum ingenium. Quin ipsae inter se legiones octava et quintadecuma ferrum parabant; dum centurionem, cognomento Sirpicum, illa morti deposcit, quintadecumani tuentur: ni miles nonanus preces, et adversum adspernantis minas interjecisset.

XXIV. Haec audita, quamquàm abstrusum et tristissima quaeque maximè obcultantem, Tiberium perpulere, ut Drusum filium cum primoribus civitatis duabusque praetoriis cohortibus mitteret, nullis satis certis mandatis, ex re consulturum: et cohortes delecto milite supra solitum firmatae: additur magna pars

praetoriani equitis et robora Germanorum, qui tum custodes Imperatori aderant: simul praetorii praefectus, Aelius Sejanus, conlega Straboni, patri suo, datus, magnâ apud Tiberium auctoritate, rector juveni, et ceteris periculorum praemiorùmque ostentator. Druso propinquanti, quasi per officium, obviae fuere legiones, non laetae, ut adsolet, neque insignibus fulgentes, sed inluvie deformi, et vultu, quamquàm maestitiam imitarentur, contumaciae propiores.

XXV. Postquam vallum introiît, portas stationibus firmant: globos armatorum certis castrorum locis opperiri jubent: ceteri tribunal ingenti agmine circumveniunt. Stabat Drusus, silentium manu poscens: illi, quotiens oculos ad multitudinem retulerant, vocibus truculentis strepere; rursùm, viso Caesare, trepidare: murmur incertum; atrox clamor, et repens quies: diversis animorum motibus pavebant terrebantque. Tandem, interrupto tumultu, literas patris recitat, in quîs perscriptum erat: ‘praecipuam ipsi fortissimarum legionum curam, quibuscum plurima bella toleravisset: ubi primùm a luctu requiêsset animus, acturum apud Patres de postulatis eorum: misisse interim filium, ut sine cunctatione concederet, quae statim tribui possent: cetera senatui servanda, quem neque gratiae neque severitatis expertem haberi par esset.’

XXVI. Responsum est a concione, ‘mandata Clementi centurioni, quae perferret.’ Is orditur ‘de missione a sexdecim annis: de praemiis finitae militiae: ut denarius diurnum stipendium foret: ne veterani sub vexillo haberentur.’ Ad ea Drusus quum arbitrium senatûs et patris obtenderet, clamore turbatur: ‘Cur venisset, neque augendis militum stipendiis, neque adlevandis laboribus, denique nullâ benefaciendi licentiâ? at herculè verbera et necem cunctis permitti. Tiberium olim nomine Augusti desideria legionum frustrari solitum: easdem artes Drusum retulisse: nunquamne ad se nisi filios familiarum venturos? novum id planè, quòd Imperator sola militis commoda ad senatum rejiciat: eumdem ergo senatum consulendum, quotiens subplicia aut proelia indicantur: an praemia sub dominis, poenas sine arbitro esse?’

XXVII. Postremò deserunt tribunal; ut quis praetorianorum militum amicorumve Caesaris obcurreret, manus intentantes, causam discordiae et initium armorum: maximè infensi Cn. Lentulo, quòd is, ante alios aetate et gloriâ belli, firmare Drusum credebatur, et illa militiae flagitia primus adspernari. Nec multo pòst digredientem cum Caesare, ac, provisu periculi, hiberna castra repetentem, circumsistunt, rogitantes, ‘quò pergeret? ad Imperatorem, an ad Patres? ut illic quoque commodis legionum adversaretur?’ Simul ingruunt, saxa jaciunt: jamque lapidis ictu cruentus, et exitii certus, adcursu multitudinis, quae cum Druso advenerat, protectus est.

XXVIII. Noctem minacem et in scelus erupturam fors lenivit: nam luna claro repentè coelo visa languescere. Id miles, rationis ignarus, omen praesentium adcepit, ac suis laboribus defectionem sideris adsimilans, 'prosperéque cessura, quae per-'gerent, si fulgor et claritudo deae redderetur.' Igitur aeris sono, tubarum cornuumque concentu, strepere: prout splendidior obscuriorve, laetari aut maerere; et postquam ortae nubes obfecere visui creditumque, conditam tenebris, ut sunt mobiles ad superstitionem perculsae semel mentes, 'sibi aeternum labo-'rem portendi, sua facinora aversari deos,' lamentantur. Utendum inclinatione eâ Caesar, et, quae casus obtulerat, in sapientiam vertenda ratus, circumiri tentoria jubet. Adcitur centurio Clemens, et si alii bonis artibus grati in vulgus: ii vigiliis, stationibus, custodiis portarum se inserunt, spem obferunt, metum intendunt. 'Quousque filium Imperatoris obsidebimus? quis 'certaminum finis? Percennione et Vibuleno sacramentum dic-'turi sumus? Percennius et Vibulenus stipendia militibus, agros 'emeritis largientur? denique pro Neronibus et Drusis imperi-'um populi Romani capessent? quin potiùs, ut novissimi in 'culpam, ita primi ad poenitentiam sumus! Tarda sunt, quae 'in commune expostulantur: privatam gratiam statim mereare, 'statim recipias.' Commotis per haec mentibus, et inter se suspectis, tironem a veterano, legionem a legione dissociant. Tum redire paulatim amor obsequii: omittunt portas; signa, unum in locum principio seditionis congregata, suas in sedes referunt.

XXIX. Drusus, orto die et vocatâ concione, quamquàm rudis dicendi, nobilitate ingenitâ incusat priora, probat praesentia: negat 'se terrore et minis vinci: flexos ad modestiam si videat, 'si subplices audiat, scripturum patri, ut placatus legionum pre-'ces exciperet.' Orantibus, rursum idem Blaesus et L. Apronius, eques Romanus e cohorte Drusi, Justusque Catonius, primi ordinis centurio, ad Tiberium mittuntur. Certatum inde sententiis, quum alii, 'opperiendos legatos, atque interim comi-'tate permulcendum militem,' censerent; alii, 'fortioribus re-'mediis agendum: nihil in vulgo modicum: terrere, ni paveant: 'ubi pertimuerint, inpunè contemni: dum superstitio urgeat, 'adjiciendos ex duce metus, sublatis seditionis auctoribus.' Promptum ad asperiora ingenium Druso erat: vocatos Vibulenum et Percennium interfici jubet. Tradunt plerique, intra tabernaculum ducis obrutos: alii, corpora extra vallum abjecta ostentui.

XXX. Tum, ut quisque praecipuus turbator, conquisiti: et pars, extra castra palantes, a centurionibus aut praetoriarum cohortium militibus caesi: quosdam ipsi manipuli, documentum fidei, tradidere. Auxerat militum curas praematura hiems, imbribus continuis adeóque saevis, ut non egredi tentoria, congregari inter se, vix tutari signa possent, quae turbine atque undâ

raptabantur: durabat et formido coelestis irae, ‘nec frustrà adversùs inpios hebescere sidera, ruere tempestates: non aliud malorum levamentum, quàm si linquerent castra infausta temerataque, et soluti piaculo suis quisque hibernis redderentur.’ Primùm octava, dein quintadecuma legio rediere. Nonanus, ‘opperiendas Tiberii epistolas,’ clamitaverat, mox desolatus aliorum discessione inminentem necessitatem sponte praevenit: et Drusus, non exspectato legatorum regressu, quia praesentia satis consederant, in Urbem rediit.

XXXI. Iisdem fermè diebus, iisdem causis Germanicae legiones turbatae, quanto plures, tanto violentiùs: et magnâ spe, fore, ut Germanicus Caesar imperium alterius pati nequiret, daretque se legionibus, vi suâ cuncta tracturis. Duo apud ripam Rheni exercitus erant: cui nomen superiori, sub C. Silio legato; inferiorem A. Caecina curabat. Regimen summae rei penes Germanicum, agendo Galliarum censui tum intentum. Sed quibus Silius moderabatur, mente ambiguâ fortunam seditionis alienae speculabantur: inferioris exercitûs miles in rabiem prolabsus est, orto ab unaetvicesimanis quintanisque initio, et tractis primâ quoque ac vicesimâ legionibus: nam iisdem aestivis, in finibus Ubiorum, habebantur per otium aut levia munia. Igitur, audito fine Augusti, vernacula multitudo, nuper acto in Urbe delectu, lasciviae sueta, laborum intolerans, inplere ceterorum rudes animos: ‘Venisse tempus, quo veterani maturam missionem, juvenes largiora stipendia, cuncti modum miseriarum exposcerent, saevitiamque centurionum ulciscerentur.’ Non unus haec, ut Pannonicas inter legiones Percennius, nec apud trepidas militum aures, alios validiores exercitus respicientium, sed multa seditionis ora vocesque: ‘suâ in manu sitam rem Romanam, suis victoriis augeri rem publicam, in suum cognomentum adscisci imperatores.’

XXXII. Nec legatus obviàm ibat: quippe plurium vecordia constantiam exemerat: repentè lymphati destrictis gladiis in centuriones invadunt, (ea vetustissima militaribus odiis materies, et saeviendi principium,) prostratos verberibus mulcant, sexageni singulos, ut numerum centurionum adaequarent. Tum convulsos laniatosque, et partim exanimos, ante vallum aut in amnem Rhenum projiciunt. Septimius, quum perfugisset ad tribunal, pedibusque Caecinae advolveretur, eò usque flagitatus est, donec ad exitium dederetur. Cassius Chaerea, mox caede C. Caesaris memoriam apud posteros adeptus, tum adolescens et animi ferox, inter obstantes et armatos ferro viam patefecit. Non tribunus ultrà, non castrorum praefectus jus obtinuit: vigilias, stationes, et si qua alia praesens usus indixerat, ipsi partiebantur. Id militares animos altiùs conjectantibus praecipuum indicium magni atque inplacabilis motûs, quòd neque disjecti, vel paucorum in-

stinctu, sed pariter ardescerent, pariter silerent: tantâ aequalitate et constantiâ, ut regi crederes.

XXXIII. Interea Germanico, per Gallias, ut diximus, census adcipienti, 'excessisse Augustum,' adfertur. Neptem ejus, Agrippinam, in matrimonio, pluresque ex ea liberos habebat. Ipse Druso, fratre Tiberii, genitus, Augustae nepos: sed anxius obcultis in se patrui aviaeque odiis, quorum causae acriores, quia iniquae: quippe Drusi magna apud populum Romanum memoria, credebaturque, si rerum potitus foret, libertatem redditurus: unde in Germanicum favor, et spes eadem. Nam juveni civile ingenium, mira comitas et diversa a Tiberii sermone, vultu, adrogantibus et obscuris. Adcedebant muliebres obfensiones, novercalibus Liviae in Agrippinam stimulis; atque ipsa Agrippina paulò commotior, nisi quòd castitate et mariti amore quamvis indomitum animum in bonum vertebat.

XXXIV. Sed Germanicus, quanto summae spei propior, tanto inpensiùs pro Tiberio niti. Sequanos proximos et Belgarum civitates in verba ejus adigit. Dehinc, audito legionum tumultu, raptim profectus, òbvias extra castra habuit, dejectis in terram oculis, velut poenitentiâ. Postquam vallum iniît, dissoni questus audiri coepere: et quidam, prensâ manu ejus, per speciem exosculandi, inseruerunt digitos, ut vacua dentibus ora contingeret: alii curvata senio membra ostendebant. Adsistentem concionem, quia permixta videbatur, 'discedere in manipulos' jubet; 'sic 'meliùs audituros responsum: vexilla praeferri, ut id saltem dis- 'cerneret cohortes:' tardè obtemperavere. Tunc 'a veneratione 'Augusti' orsus, flexit ad 'victorias triumphosque Tiberii,' praecipuis laudibus celebrans, 'quae apud Germanias illis cum legi- 'onibus pulcerrima fecisset. Italiae' inde 'consensum, Galli- 'arum fidem' extollit, 'nil usquam turbidum, aut discors.'

XXXV. Silentio haec vel murmure modico audita sunt. Ut seditionem adtigit, 'ubi modestia militaris? ubi veteris discipli- 'nae decus? quònam tribunos, quò centuriones exegissent?' rogitans: nudant universi corpora, 'cicatrices ex vulneribus, ver- 'berum notas' exprobrant: mox indiscretis vocibus 'pretia vaca- 'tionum, angustias stipendii, duritiam operum,' ac propriis nominibus incusant 'vallum, fossas, pabuli, materiae, lignorum ad- 'gestus,' et si qua alia ex necessitate, aut adversus otium castrorum, quaeruntur. Atrocissimus veteranorum clamor oriebatur, qui tricena aut suprà stipendia numerantes, 'mederetur fessis, 'neu mortem in iisdem laboribus, sed finem tam exercitae mili- 'tiae, neque inopem requiem' orabant: fuere etiam, qui legatam a divo Augusto pecuniam reposcerent, faustis in Germanicum ominibus; et, si vellet imperium, promptos ostentavere. Tum verò, quasi scelere contaminaretur, praeceps tribunali desiluit: obposuerunt abeunti arma, minitantes, ni regrederetur. At ille, 'moriturum potiùs, quàm fidem exueret,' clamitans, ferrum a

latere deripuit, elatumque deferebat in pectus, ni proximi prensam dextram vi adtinuissent: extrema et conglobata inter se pars concionis, ac, vix credibile dictu, quidam singuli, propiùs incedentes, ‘feriret,’ hortabantur: et miles, nomine Calusidius, strictum obtulit gladium, addito, ‘acutiorem esse.’ Saevum id malique moris etiam furentibus visum: ac spatium fuit, quo Caesar ab amicis in tabernaculum raperetur.

XXXVI. Consultatum ibi de remedio: etenim nuntiabatur, ‘parari legatos, qui superiorem exercitum ad causam eamdem ‘traherent: destinatum excidio Ubiorum oppidum: inbutasque ‘praedâ manus in direptionem Galliarum erupturas.’ Augebat metum gnarus Romanae seditionis, et, si omitteretur ripa, invasurus hostis; at, si auxilia et socii adversùm abscedentis legiones armarentur, civile bellum suscipi: periculosa severitas; flagitiosa largitio; seu nihil militi, sive omnia concederentur, in ancipiti res publica. Igitur, volutatis inter se rationibus, placitum, ut epistolae nomine Principis scriberentur: ‘missionem dari vicena ‘stipendia meritis; exauctorari, qui senadena fecissent, ac retineri sub vexillo, ceterorum inmunes, nisi propulsandi hostis: ‘legata, quae petiverant, exsolvi duplicarique.’

XXXVII. Sensit miles, in tempus conficta, statimque flagitavit: missio per tribunos maturatur: largitio differebatur in hiberna cujusque. Non abscessere quintani unaetvicesimanique, donec iisdem in aestivis contracta ex viatico amicorum ipsiusque Caesaris pecunia persolveretur. Primam ac vicesimam legiones Caecina legatus in civitatem Ubiorum reduxit, turpi agmine, quum fisci de imperatore rapti inter signa interque aquilas veherentur. Germanicus, superiorem ad exercitum profectus, secundam et tertiamdecumam et sextamdecumam legiones, nihil cunctatas, sacramento adigit. Quartadecumani paullùm dubitaverant: pecunia et missio, quamvis non flagitantibus, oblata est.

XXXVIII. At in Chaucis coeptavere seditionem praesidium agitantes vexillarii discordium legionum, et praesenti duorum militum subplicio paullùm repressi sunt. Jusserat id Mennius, castrorum praefectus, bono magis exemplo, quàm concesso jure: deinde, intumescente motu, profugus repertusque, postquam intutae latebrae, praesidium ab audaciâ mutuatur: ‘non praefec‘tum ab iis, sed Germanicum ducem, sed Tiberium Imperatorem ‘violari:’ simul exterritis, qui obstiterant, raptum vexillum ad ripam vertit, et, ‘si quis agmine decessisset, pro desertore fore,’ clamitans, reduxit in hiberna turbidos et nihil ausos.

XXXIX. Interea legati ab senatu regressum jam, apud aram Ubiorum, Germanicum adeunt. Duae ibi legiones, prima atque vicesima, veteranique, nuper missi sub vexillo, hiemabant. Pavidos et conscientiâ vecordes intrat metus, venisse Patrum jussu, qui inrita facerent, quae per seditionem expresserant: utque mos vulgo, quamvis falsis reum subdere, Munatium Plancum, consu-

latu functum, principem legationis, auctorem senatus consulti incusant: et nocte concubiâ vexillum, in domo Germanici situm, flagitare obcipiunt: concursuque ad januam facto, moliuntur fores; extractum cubili Caesarem, tradere vexillum, intento mortis metu subigunt: mox, vagi per vias, obvios habuere legatos, auditâ consternatione, ad Germanicum tendentes: ingerunt contumelias: caedem parant; Planco maximè, quem dignitas fugâ inpediverat: neque aliud periclitanti subsidium, quàm castra primae legionis: illic signa et aquilam amplexus, religione sese tutabatur: ac, ni aquilifer Calpurnius vim extremam arcuisset, (rarum etiam inter hostes) legatus populi Romani, Romanis in castris, sanguine suo altaria deûm commaculavisset. Luce demum, postquam dux et miles et facta noscebantur, ingressus castra Germanicus perduci ad se Plancum imperat, recepitque in tribunal. Tum 'fatalem' increpans 'rabiem, neque militum, sed deûm irâ resurgere,' cur venerint legati, aperit: 'jus legationis atque ipsius Planci gravem et inmeritum casum,' simul, 'quantum dedecoris adiêrit legio,' facundè miseratur, adtonitâque magis, quàm quietâ concione, legatos praesidio auxiliarium equitum dimittit.

XL. Eo in metu arguere Germanicum omnes, 'quòd non ad superiorem exercitum pergeret, ubi obsequia et contra rebellis auxilium. Satis superque missione et pecuniâ et mollibus consultis peccatum: vel, si vilis ipsi salus, cur filium parvulum, cur gravidam conjugem, inter furentes et omnis humani juris violatores haberet? illos saltem avo et rei publicae redderet.' Diu cunctatus, adspernantem uxorem, quum 'se divo Augusto ortam neque degenerem ad pericula' testaretur, postremò uterum ejus et communem filium multo cum fletu complexus, ut abiret, perpulit. Incedebat muliebre et miserabile agmen, profuga ducis uxor, parvulum sinu filium gerens: lamentantes circùm amicorum conjuges, quae simul trahebantur; nec minùs tristes, qui manebant.

XLI. Non florentis Caesaris, neque suis in castris, sed velut in urbe victâ, facies, gemitusque ac planctus, etiam militum aures oraque advertere. Progrediuntur contuberniis: 'quis ille flebilis sonus? quod tam triste? feminas inlustres—non centurionem ad tutelam, non militem, nihil imperatoriae uxoris, aut comitatûs soliti—pergere ad Treveros, et externae fidei.' Pudor inde et miseratio, et patris Agrippae, Augusti avi, memoria: socer Drusus; ipsa insigni fecunditate, praeclarâ pudicitiâ: jam infans in castris genitus, in contubernio legionum eductus, quem militari vocabulo 'Caligulam' adpellabant, quia plerumque, ad concilianda vulgi studia, eo tegmine pedum induebatur. Sed nihil aequè flexit, quàm invidia in Treveros: orant, obsistunt, 'rediret, maneret;' pars Agrippinae obcursantes, plurimi ad

Germanicum regressi: isque, ut erat recens dolore et irâ, apud circumfusos ita coepit.

XLII. ‘ Non mihi uxor aut filius patre et re publicâ cariores ‘ sunt: sed illum quidem sua majestas, imperium Romanum ce- ‘ teri exercitus defendent. Conjugem et liberos meos, quos pro ‘ gloriâ vestrâ libens ad exitium obferrem, nunc procul a furenti- ‘ bus submoveo, ut, quidquid istuc sceleris inminet, meo tantùm ‘ sanguine pietur; neve obcisus Augusti pronepos, interfecta Ti- ‘ berii nurus, nocentiores vos faciat: quid enim per hos dies in- ‘ ausum intemeratumve vobis? Quod nomen huic coetui dabo? ‘ *militesne* adpellem, qui filium imperatoris vestri vallo et armis ‘ circumsedistis? an *cives*, quibus tam projecta senatûs aucto- ‘ ritas? Hostium quoque jus et sacra legationis et fas gentium ‘ rupistis. Divus Julius seditionem exercitûs verbo uno compes- ‘ cuit, *Quirites* vocando, qui sacramentum ejus detrectabant. ‘ Divus Augustus vultu et adspectu Actiacas legiones exterruit. ‘ Nos, ut nondum eosdem, ita ex illis ortos, si Hispaniae Syriae- ‘ ve miles adspernaretur, tamen mirum et indignum erat. Pri- ‘ mane et vicesima legiones, illa signis a Tiberio adceptis, tu tot ‘ proeliorum socia, tot praemiis aucta, egregiam duci vestro gra- ‘ tiam refertis! Hunc ego nuntium patri, laeta omnia aliis e ‘ provinciis audienti, feram? ipsius tirones, ipsius veteranos, non ‘ missione, non pecuniâ satiatos? hîc tantùm interfici centurio- ‘ nes, ejici tribunos, includi legatos? infecta sanguine castra, flu- ‘ mina? meque precariam animam inter infensos trahere?

XLIII. ‘ Cur enim primo concionis die ferrum illud, quod pec- ‘ tori meo infigere parabam, detraxistis, o inprovidi amici? me- ‘ liùs et amantiùs ille, qui gladium obferebat: cecidissem certè ‘ nondum tot flagitiorum exercitui meo conscius: legissetis du- ‘ cem, qui meam quidem mortem inpunitam sineret, Vari tamen ‘ et trium legionum ulcisceretur. Neque enim dii sinant, ut ‘ Belgarum, quamquam obferentium, decus istud et claritudo sit, ‘ subvenisse Romano nomini, compressisse Germaniae populos! ‘ Tua, dive Auguste, coelo recepta mens, tua, pater Druse, ima- ‘ go, tui memoria, iisdem istis cum militibus, quos jam pudor et ‘ gloria intrat, eluant hanc maculam, irasque civiles in exitium ‘ hostibus vertant. Vos quoque, quorum alia nunc ora, alia pec- ‘ tora contueor, si legatos senatui, obsequium Imperatori, si mihi ‘ conjugem et filium redditis, discedite a contactu, ac dividite ‘ turbidos: id stabile ad poenitentiam, id fidei vinculum erit.’

XLIV. Subplices ad haec, et vera exprobrari fatentes, ora- bant, ‘ puniret noxios, ignosceret labsis, et duceret in hostem: ‘ revocaretur conjux, rediret legionum alumnus, neve obses Gal- ‘ lis traderetur.’ Reditum Agrippinae excusavit ob inminentem partum et hiemem: ‘ venturum filium: cetera ipsi exsequeren- ‘ tur.’ Discurrunt mutati, et seditiosissimum quemque vinctos trahunt ad legatum legionis primae, C. Cetronium, qui judicium

et poenas de singulis in hunc modum exercuit. Stabant pro concione legiones destrictis gladiis: reus in subgestu per tribunum ostendebatur: si 'nocentem' adclamaverant, praeceps datus trucidabatur: et gaudebat caedibus miles, tamquam semet absolveret: nec Caesar arcebat, quando, nullo ipsius jussu, penes eosdem saevitia facti et invidia erat. Sequuti exemplum veterani haud multo pòst in Raetiam mittuntur, specie defendendae provinciae, ob inminentis Suevos; ceterùm, ut avellerentur castris, trucibus adhuc, non minùs asperitate remedii, quàm sceleris memoriâ. Centurionatum inde egit: citatus ab imperatore nomen, ordinem, patriam, numerum stipendiorum, quae strenuè in proeliis fecisset, et cui erant dona militaria, edebat: si tribuni, si legio industriam innocentiamque adprobaverant, retinebat ordines: ubi avaritiam aut crudelitatem consensu objectavissent, solvebatur militiâ.

XLV. Sic compositis praesentibus, haud minor moles supererat, ob ferociam quintae et unaetvicesimae legionum, sexagesimum apud lapidem (loco *Vetera* nomen est) hibernantium: nam primi seditionem coeptaverant: atrocissimum quodque facinus horum manibus patratum: nec poenâ commilitonum exterriti, nec poenitentiâ conversi, iras retinebant. Igitur Caesar arma, classem, socios demittere Rheno parat, si imperium detrectetur, bello certaturus.

XLVI. At Romae, nondum cognito, qui fuisset exitus in Illyrico, et legionum Germanicarum motu audito, trepida civitas incusare Tiberium, 'quòd, dum Patres et plebem, invalida et 'inermia, cunctatione fictâ ludificetur, dissideat interim miles, 'neque duorum adolescentium nondum adultâ auctoritate com- 'primi queat: ire ipsum et obponere majestatem imperatoriam 'debuisse, cessuris, ubi Principem longâ experientiâ, eumdem- 'que severitatis et munificentiae summum, vidissent. An Au- 'gustum, fessâ aetate, totiens in Germanias commeare potuisse. 'Tiberium, vigentem annis, sedere in senatu, verba Patrum ca- 'villantem? Satis prospectum urbanae servituti: militaribus 'animis adhibenda fomenta, ut ferre pacem velint.'

XLVII. Inmotum adversus eos sermones fixumque Tiberio fuit, non omittere caput rerum, neque se remque publicam in casum dare. Multa quippe et diversa angebant: 'validior per 'Germaniam exercitus, propior apud Pannoniam: ille Gallia- 'rum opibus subnixus, hic Italiae inminens: quos igitur antefer- 'ret? ac, ne postpositi contumeliâ incenderentur. At per filios 'pariter adiri, majestate salvâ; cui major e longinquo reveren- 'tia: simul adolescentibus excusatum, quaedam ad patrem reji- 'cere: resistentisque Germanico aut Druso posse a se mitigari, 'vel infringi: quod aliud subsidium, si Imperatorem sprevis- 'sent?' Ceterùm, ut jam jamque iturus, legit comites, conquisivit inpedimenta, adornavit naves: mox hiemem, aut negotia va-

riè causatus, primò prudentes, dein vulgum, diutissimè provincias fefellit.

XLVIII. At Germanicus, quamquam contracto exercitu, et paratâ in defectores ultione, dandum adhuc spatium ratus, si recenti exemplo sibi ipsi consulerent, praemittit literas ad Caecinam, 'venire se validâ manu, ac, ni subplicium in malos praesumant, usurum promiscuâ caede.' Eas Caecina aquiliferis signiferisque, et quod maximè castrorum sincerum erat, obcultè recitat, 'utque cunctos infamiae, se ipsos morti eximant,' hortatur: 'nam in pace causas et merita spectari: ubi bellum ingruat, innocentes ac noxios juxtà cadere.' Illi, tentatis, quos idoneos rebantur, postquam majorem legionum partem in officio vident, de sententiâ legati statuunt tempus, quo foedissimum quemque et seditioni promptum ferro invadant. Tunc, signo inter se dato, inrumpunt contubernia, trucidant ignaros: nullo, nisi consciis, noscente, quod caedis initium, quis finis.

XLIX. Diversa omnium, quae umquam adcidere, civilium armorum facies: non proelio, non adversis e castris, sed iisdem e cubilibus, quos simul vescentis dies, simul quietos nox habuerat, discedunt in partes, ingerunt tela: clamor, vulnera, sanguis palam: causa in obculto: cetera fors regit: et quidam bonorum caesi, postquam, intellecto, in quos saeviretur, pessimi quoque arma rapuerant: neque legatus aut tribunus moderator adfuit: permissa vulgo licentia atque ultio et satietas. Mox ingressus castra Germanicus, 'non medicinam illud,' plurimis cum lacrumis, 'sed cladem' adpellans, 'cremari corpora' jubet.

Truces etiam tum animos cupido involat eundi in hostem, piaculum furoris: nec aliter posse placari commilitonum manes, quàm si pectoribus inpiis honesta vulnera adcepissent. Sequitur ardorem militum Caesar, junctoque ponte tramittit duodecim millia e legionibus, sex et viginti socias cohortes, octo equitum alas, quarum eâ seditione intemerata modestia fuit.

L. Laeti, neque procul, Germani agitabant, dum justitio, ob amissum Augustum, pòst discordiis adtinemur. At Romanus agmine propero silvam Caesiam limitemque, a Tiberio coeptum, scindit: castra in limite locat; frontem ac tergum vallo, latera concaedibus munitur. Inde saltus obscuros permeat, consultatque, 'ex duobus itineribus breve et solitum sequatur, an inpeditius et intentatum, eóque hostibus incautum.' Delectâ longiore viâ, cetera adcelerantur: etenim adtulerant exploratores, 'festam eam Germanis noctem, ac solennibus epulis ludicram.' Caecina cum expeditis cohortibus praeire, et obstantia silvarum amoliri jubetur: legiones modico intervallo sequuntur. Juvit nox sideribus inlustris: ventumque ad vicos Marsorum, et circumdatae stationes, stratis etiam tum per cubilia propterque mensas, nullo metu, non antepositis vigiliis: adeò cuncta incuriâ

disjecta erant: neque belli timor; ac ne pax quidem, nisi languida et soluta, inter temulentos.

LI. Caesar avidas legiones, quò latior populatio foret, quatuor in cuneos dispertit; quinquaginta millium spatium ferro flammisque pervastat: non sexus, non aetas miserationem adtulit; profana simul et sacra, et celeberrimum illis gentibus templum, quod 'Tanfanae' vocabant, solo aequantur: sine vulnere milites, qui semisomnos, inermos aut palantis ceciderant. Excivit ea caedes Bructeros, Tubantes, Usipetes; saltusque, per quos exercitui regressus, insedere: quod gnarum duci; incessitque itineri et proelio: pars equitum et auxiliariae cohortes ducebant: mox prima legio: et mediis inpedimentis, sinistrum latus unaetvicesimani, dextrum quintani clausere: vicesima legio terga firmavit: pòst ceteri sociorum. Sed hostes, donec agmen per saltus porrigeretur, inmoti: dein latera et frontem modicè adsultantes, totâ vi novissimos incurrere: turbabanturque densis Germanorum catervis leves cohortes, quum Caesar, advectus ad vicesimanos, voce magnâ, 'hoc illud tempus obliterandae seditio-'nis,' clamitabat: 'pergerent, properarent culpam in decus ver-'tere.' Exarsere animis, unoque inpetu perruptum hostem redigunt in aperta caeduntque: simul primi agminis copiae evasere silvas, castraque communivere. Quietum inde iter: fidensque ecentibus ac priorum oblitus miles in hibernis locatur.

LII. Nuntiata ea Tiberium laetitiâ curâque adfecere: gaudebat, obpressam seditionem: sed, quòd largiendis pecuniis et missione festinatâ favorem militum quaesivisset, bellicâ quoque Germanici gloriâ, angebatur. Retulit tamen ad senatum de rebus gestis, multaque de virtute ejus memoravit, magis in speciem verbis adornata, quàm ut penitùs sentire crederetur. Paucioribus Drusum et finem Illyrici motús laudavit, sed intentior et fidâ oratione: cunctaque, quae Germanicus indulserat, servavit etiam apud Pannonicos exercitus.

LIII. Eodem anno Julia supremum diem obiit, ob inpudicitiam olim a patre Augusto Pandateriâ insulâ, mox oppido Rheginorum, qui Siculum fretum adcolunt, clausa. Fuerat in matrimonio Tiberii, florentibus Caio et Lucio Caesaribus, spreveratque, ut inparem; nec alia tam intima Tiberio causa, cur Rhodum abscederet: imperium adeptus, extorrem, infamem, et post interfectum Postumum Agrippam omnis spei egenam, inopiâ ac tabe longâ peremit, obscuram fore necem longinquitate exsilii ratus. Par causa saevitiae in Sempronium Gracchum, qui familiâ nobili, sollers ingenio et pravè facundus, eamdem Juliam in matrimonio M. Agrippae temeraverat. Nec is libidini finis. Traditam Tiberio pervicax adulter contumaciâ et odiis in maritum adcendebat: literaeque, quas Julia patri Augusto cum insectatione Tiberii scripsit, a Gracco compositae credebantur. Igitur amotus Cercinam, Africi maris insulam, quatuordecim annis exsilium

toleravit. Tunc milites, ad caedem missi, invenere in prominenti litoris, nihil laetum opperientem: quorum adventu 'breve 'tempus' petivit, ut 'suprema mandata uxori Alliariae per literas 'daret:' cervicemque percussoribus obtulit, constantiâ mortis haud indignus Sempronio nomine; vitâ degeneraverat. Quidam non Româ eos milites, sed ab L. Asprenate, proconsule Africae, missos tradidere, auctore Tiberio, qui, famam caedis posse in Asprenatem verti, frustra speraverat.

LIV. Idem annus novas ceremonias adcepit, addito sodalium Augustalium sacerdotio: ut quondam T. Tatius, retinendis Sabinorum sacris, sodales Titios instituerat: sorte ducti e primoribus civitatis unus et viginti. Tiberius Drususque et Claudius et Germanicus adjiciuntur. Ludos Augustales tunc primùm coeptos turbavit discordia, ex certamine histrionum. Indulserat ei ludicro Augustus, dum Maecenati obtemperat, effuso in amorem Bathylli: neque ipse abhorrebat talibus studiis, et civile rebatur, misceri voluptatibus vulgi: alia Tiberio morum via: sed populum, per tot annos molliter habitum, nondum audebat ad duriora vertere.

LV. Druso Caesare, C. Norbano Coss. decernitur Germanico triumphus, manente bello; quod, quamquam in aestatem summâ ope parabat, initio veris et repentino in Cattos excursu praecepit: nam spes incesserat, dissidere hostem in Arminium ac Segesten, insignem utrumque perfidiâ in nos aut fide. Arminius turbator Germaniae: Segestes, 'parari rebellionem,' saepe aliàs, et supremo convivio, post quod in arma itum, aperuit; suasitque Varo, 'ut se et Arminium et ceteros proceres vinciret: nihil 'ausuram plebem, principibus amotis; atque ipsi tempus fore, 'quo crimina et innoxios discerneret:' sed Varus fato et vi Arminii cecidit. Segestes, quamquam consensu gentis in bellum tractus, discors manebat, auctis privatim odiis, quòd Arminius filiam ejus, alii pactam, rapuerat: gener invisus, inimici soceri: quaeque apud concordes vincula caritatis, incitamenta irarum apud infensos erant.

LVI. Igitur Germanicus quatuor legiones, quinque auxiliarium millia, et tumultuarias catervas Germanorum, cis Rhenum colentium, Caecinae tradit: totidem legiones, duplicem sociorum numerum ipse ducit: positoque castello super vestigia paterni praesidii, in monte Tauno, expeditum exercitum in Cattos rapit; L. Apronio ad munitiones viarum et fluminum relicto: nam (rarum illi coelo) siccitate et amnibus modicis, inobfensum iter properaverat: imbresque et fluminum auctus regredienti metuebantur. Sed Cattis adeò inprovisus advenit, ut, quod inbecillum aetate ac sexu, statim captum aut trucidatum sit. Juventus flumen Adranam nando tramiserat, Romanosque, pontem coeptantis, arcebant: dein tormentis sagittisque pulsi, tentatis frustra conditionibus pacis, quum uidam ad Germanicum perfugissent,

reliqui, omissis pagis vicisque, in silvas disperguntur. Caesar, incenso Mattio, (id genti caput,) aperta populatus, vertit ad Rhenum; non auso hoste terga abeuntium lacessere: quod illi moris, quotiens astu magis quàm per formidinem cessit. Fuerat animus Cheruscis, juvare Cattos; sed exterruit Caecina, huc illuc ferens arma: et Marsos, congredi ausos, prospero proelio cohibuit.

LVII. Neque multo pòst legati a Segeste venerunt, auxilium orantes adversùs vim popularium, a quîs circumsedebatur; validiore apud eos Arminio, quando bellum suadebat. Nam barbaris, quanto quis audaciâ promptus, tanto magis fidus rebusque motis potior habetur. Addiderat Segestes legatis filium, nomine Segimundum: sed juvenis conscientiâ cunctabatur: quippe anno, quo Germaniae descivere, sacerdos apud Aram Ubiorum creatus, ruperat vittas, profugus ad rebelles. Adductus tamen in spem clementiae Romanae, pertulit patris mandata: benignéque exceptus, cum praesidio Gallicam in ripam missus est. Germanico pretium fuit, convertere agmen; pugnatumque in obsidentis, et ereptus Segestes magnâ cum propinquorum et clientium manu. Inerant feminae nobiles; inter quas uxor Arminii, eademque filia Segestis, mariti magis quàm parentis animo, neque victa in lacrumas, neque voce subplex, compressis intra sinum manibus, gravidum uterum intuens. Ferebantur et spolia Varianae cladis, plerisque eorum, qui tum in deditionem veniebant, praedae data. Simul Segestes ipse, ingens visu, et memoriâ bonae societatis inpavidus.

LVIII. Verba ejus in hunc modum fuere: ‘ Non hic mihi ‘ primus erga populum Romanum fidei et constantiae dies: ex ‘ quo a divo Augusto civitate donatus sum, amicos inimicosque ‘ ex vestris utilitatibus delegi: neque odio patriae, (quippe proditores etiam iis, quos anteponunt, invisi sunt,) verùm quia Romanis Germanisque idem conducere, et pacem quàm bellum ‘ probabam: ergo raptorem filiae meae, violatorem foederis vestri, Arminium apud Varum, qui tum exercitui praesidebat, reum feci. Dilatus segnitiâ ducis, quia parùm praesidii in legibus erat, ut me et Arminium et conscios vinciret, flagitavi. ‘ Testis illa nox, mihi utinam potiùs novissima! Quae sequuta ‘ sunt, defleri magis, quàm defendi possunt: ceterùm et injeci ‘ catenas Arminio, et a factione ejus injectas perpessus sum. Atque ubi primùm tui copia, vetera novis et quieta turbidis antehabeo: neque ob praemium, sed ut me perfidiâ exsolvam; simul genti Germanorum idoneus conciliator, si poenitentiam ‘ quàm perniciem maluerit. Pro juventâ et errore filii veniam ‘ precor: filiam necessitate huc adductam, fateor. Tuum erit ‘ consultare, utrum praevaleat, quòd ex Arminio concepit, an ‘ quòd ex me genita est.’ Caesar, clementi responso, liberis propinquisque ejus incolumitatem, ipsi sedem vetere in provinciâ

pollicetur. Exercitum reduxit, nomenque *Imperatoris*, auctore Tiberio, adcepit. Arminii uxor virilis sexûs stirpem edidit: educatus Ravennae puer quo mox ludibrio conflictatus sit, in tempore memorabo.

LIX. Fama dediti benignéque excepti Segestis vulgata, ut quibusque bellum invitis aut cupientibus erat, spe vel dolore adcipitur. Arminium, super insitam violentiam, rapta uxor, subjectus servitio uxoris uterus, vecordem agebant: volitabatque per Cheruscos, arma in Segesten, arma in Caesarem poscens: neque probris temperabat: 'egregium patrem! magnum imperatorem! 'fortem exercitum! quorum tot manus unam mulierculam a-'vexerint. Sibi tres legiones, totidem legatos procubuisse. 'Non enim se proditione, neque adversùs feminas gravidas, sed 'palàm adversùs armatos bellum tractare. Cerni adhuc Ger-'manorum in lucis signa Romana, quae diis patriis suspenderit. 'Coleret Segestes victam ripam: redderet filio sacerdotium: ho-'minem Germanos numquam satis excusaturos, quòd inter Al-'bim et Rhenum virgas et secures et togam viderint. Aliis gen-'tibus, ignorantiâ imperii Romani, inexperta esse subplicia, ne-'scia tributa: quae quando exuerint, inritusque discesserit ille 'inter numina dicatus Augustus, ille delectus Tiberius, ne in-'peritum adolescentulum, ne seditiosum exercitum pavescerent. 'Si patriam, parentes, antiqua mallent, quàm dominos et colonias 'novas: Arminium potiùs, gloriae ac libertatis, quàm Segesten, 'flagitiosae servitutis ducem, sequerentur.'

LX. Conciti per haec non modò Cherusci, sed conterminae gentes; tractusque in partis Inguiomerus, Arminii patruus, veteri apud Romanos auctoritate: unde major Caesari metus: et ne bellum mole unâ ingrueret, Caecinam cum quadraginta cohortibus Romanis, distrahendo hosti, per Bructeros, ad flumen Amisiam mittit: equitem Pedo praefectus finibus Frisiorum ducit: ipse inpositas navibus quatuor legiones per lacus vexit: simulque pedes, eques, classis, apud praedictum amnem convenere. Chauci, quum auxilia pollicerentur, in commilitium adsciti sunt. Bructeros sua urentis expeditâ cum manu L. Stertinius, missu Germanici, fudit: interque caedem et praedam reperit undevicesimae legionis aquilam, cum Varo amissam. Ductum inde agmen ad ultimos Bructerorum: quantumque Amisiam et Luppiam amnes inter, vastatum, haud procul Teutoburgiensi saltu, in quo reliquiae Vari legionumque insepultae dicebantur.

LXI. Igitur cupido Caesarem invadit, solvendi suprema militibus ducique; permoto ad miserationem omni, qui aderat, exercitu, ob propinquos, amicos, denique ob casus bellorum et sortem hominum. Praemisso Caecinâ, ut obculta saltuum scrutaretur, pontesque et aggeres humido paludum et fallacibus campis inponeret, incedunt moestos locos, visuque ac memoriâ deformes. Prima Vari castra, lato ambitu et dimensis principiis, trium le-

gionum manus ostentabant: dein semiruto vallo, humili fossâ, adcisae jam reliquiae consedisse intelligebantur: medio campi albentia ossa, ut fugerant, ut restiterant, disjecta vel aggerata: adjacebant fragmina telorum equorumque artus, simul truncis arborum antefixa ora: lucis propinquis barbarae arae, apud quas tribunos ac primorum ordinum centuriones mactaverant: et cladis ejus superstites, pugnam aut vincula elabsi, referebant 'hîc 'cecidisse legatos; illic raptas aquilas; primum ubi vulnus Varo 'adactum; ubi infelici dextrâ et suo ictu mortem invenerit; 'quo tribunali concionatus Arminius, quot patibula captivis, 'quae scrobes; utque signis et aquilis per superbiam inluserit.'

LXII. Igitur Romanus, qui aderat, exercitus, sextum post cladis annum, trium legionum ossa, nullo noscente, alienas reliquias an suorum humo tegeret, omnes, ut conjunctos, ut consanguineos, auctâ in hostem irâ, maesti simul et infensi condebant. Primum exstruendo tumulo cespitem Caesar posuit, gratissimo munere in defunctos, et praesentibus doloris socius. Quod Tiberio haud probatum, seu cuncta Germanici in deterius trahenti, sive exercitum imagine caesorum insepultorumque tardatum ad proelia et formidolosiorem hostium credebat: 'neque impera- 'torem, auguratu et vetustissimis ceremoniis praeditum, adtrec- 'tare feralia debuisse.'

LXIII. Sed Germanicus, cedentem in avia Arminium sequutus, ubi primùm copia fuit, evehi equites, campumque, quem hostis insederat, eripi jubet. Arminius conligi suos et propinquare silvis monitos vertit repentè; mox signum prorumpendi dedit iis, quos per saltus obcultaverat. Tunc novâ acie turbatus eques; missaeque subsidiariae cohortes, et fugientium agmine inpulsae, auxerant consternationem: trudebanturque in paludem, gnaram vincentibus, iniquam nesciis, ni Caesar productas legiones instruxisset: inde hostibus terror, fiducia militi: et manibus aequis abscessum. Mox, reducto ad Amisiam exercitu, legiones classe, ut advexerat, reportat: pars equitum litore Oceani petere Rhenum jussa: Caecina, qui suum militem ducebat, monitus, quamquam notis itineribus regrederetur, Pontes longos quàm maturrimè superare. Angustus is trames, vastas inter paludes, et quondam a L. Domitio aggeratus: cetera limosa, tenacia gravi coeno, aut rivis incerta erant; circùm silvae, paullatim adclives: quas tum Arminius inplevit, compendiis viarum et cito agmine onustum sarcinis armisque militem quum antevenisset. Caecinae dubitanti, quonam modo ruptos vetustate pontes reponeret, simulque propulsaret hostem, castra metari in loco placuit; ut opus, et alii proelium inciperent.

LXIV. Barbari, perfringere stationes seque inferre munitoribus nisi, lacessunt, circumgrediuntur, obcursant: miscetur operantium bellantiumque clamor: et cuncta pariter Romanis adversa; locus uligine profunda, idem ad gradum instabilis, proce-

dentibus lubricus; corpora gravia loricis: neque librare pila inter undas poterant. Contrà Cheruscis sueta apud paludes proelia; procera membra; hastae ingentes ad vulnera facienda quamvìs procul: nox demum inclinantis tum legiones adversae pugnae exemit. Germani, ob prospera indefessi, ne tum quidem sumptâ quiete, quantum aquarum circum surgentibus jugis oritur, vertêre in subjecta: mersâque humo et obruto, quod effectum operis, duplicatus militi labor. Quadragesimum id stipendium Caecina parendi aut imperitandi habebat; secundarum ambiguarumque rerum sciens, eóque interritus. Igitur futura volvens non aliud reperit, quàm ut hostem silvis coërceret, donec saucii, quantumque gravioris agminis, anteirent: nam medio montium et paludum porrigebatur planities, quae tenuem aciem pateretur. Deliguntur legiones, quinta dextro lateri, unaetvicesima in laevum; primani ducendum ad agmen; vicesimanus adversùm sequuturos.

LXV. Nox per diversa inquies; quum barbari festis epulis, laeto cantu, aut truci sonore, subjecta vallium ac resultantis saltus complerent: apud Romanos invalidi ignes, interruptae voces, atque ipsi passim adjacerent vallo, oberrarent tentoriis, insomnes magis quàm pervigiles: ducemque terruit dira quies: nam Quinctilium Varum, sanguine oblitum et páludibus emersum, cernere et audire visus est, velut vocantem, non tamen obsequutus, et manum intendentis repulisse. Coeptâ luce missae in latera legiones, metu an contumaciâ, locum deseruere: capto properè campo, humentia ultra. Neque tamen Arminius, quamquàm libero incursu, statim prorupit; sed, ut haesere coeno fossisque inpedimenta, turbati circùm milites, incertus signorum ordo, utque tali in tempore, sibi quisque properus, et lentae adversùm imperia aures, inrumpere Germanos jubet, clamitans, 'En Varus, et eodem iterum fato victae legiones!' Simul haec, et cum delectis scindit agmen, equisque maximè vulnera ingerit: illi sanguine suo et lubrico paludum labsantes, excussis rectoribus, disjicere obvios, proterere jacentes: plurimus circa aquilas labor, quae neque adversùm ferri ingruentia tela, neque figi limosâ humo poterant. Caecina, dum sustentat aciem, subfosso equo delabsus, circumveniebatur, ni prima legio sese obposuisset. Juvit hostium aviditas, omissâ caede, praedam sectantium: enisaeque legiones, vesperascente die, in aperta et solida. Neque is miseriarum finis: struendum vallum, petendus agger: amissa magnâ ex parte, per quae egeritur humus aut exciditur cespes: non tentoria manipulis, non fomenta sauciis: infectos coeno aut cruore cibos dividentes, funestas tenebras, et tot hominum millibus unum jam reliquum diem lamentabantur.

LXVI. Fortè equus, abruptis vinculis vagus et clamore territus, quosdam obcurrentium obturbavit: tanta inde consternatio, inrupisse Germanos credentium, ut cuncti ruerent ad portas;

quarum Decumana maximè petebatur, aversa hosti et fugientibus tutior. Caecina, comperto, vanam esse formidinem, quum tamen neque auctoritate, neque precibus, ne manu quidem, obsistere aut retinere militem quiret, projectus in limine portae, miseratione demum, quia per corpus legati eundum erat, clausit viam: simul tribuni et centuriones falsum pavorem esse docuerunt.

LXVII. Tunc contractos in principia, jussosque dicta cum silentio adcipere, temporis ac necessitatis monet: 'Unam in armis salutem: sed ea consilio temperanda, manendumque intra 'vallum, donec expugnandi hostes spe propiùs subcederent: mox 'undique erumpendum: illâ eruptione ad Rhenum perveniri: 'quòd si fugerent, pluris silvas, profundas magis paludes, saevitiam hostium superesse; at victoribus decus, gloriam.' Quae domi cara, quae in castris honesta, memorat: reticuit de adversis. Equos dehinc, orsus a suis, legatorum tribunorumque, nullâ ambitione, fortissimo cuique bellatori tradit, ut hi, mox pedes, in hostem invaderent.

LXVIII. Haud minùs inquies Germanus spe, cupidine, et diversis ducum sententiis agebat: Arminio, 'sinerent egredi, 'egressosque rursum per humida et inpedita circumvenirent,' suadente; atrociora Inguiomero et laeta barbaris, 'ut vallum armis 'ambirent: promptam expugnationem, plures captivos, incon'ruptam praedam fore.' Igitur ortâ die proruunt fossas, injiciunt crates, summa valli prensant, raro super milite, et quasi ob metum defixo. Postquam haesere munimentis, datur cohortibus signum, cornuaque ac tubae concinuere: exin clamore et inpetu tergis Germanorum circumfunduntur, exprobrantes, 'non hîc 'silvas, nec paludes, sed aequis locis aequos deos.' Hosti, facile excidium et paucos ac semermos cogitanti, sonus tubarum, fulgor armorum, quanto inopina, tanto majora obfunduntur: cadebantque, ut rebus secundis avidi, ita adversis incauti. Arminius integer, Inguiomerus post grave vulnus, pugnam deseruere: vulgus trucidatum est, donec ira et dies permansit. Nocte demum reversae legiones, quamvis plus vulnerum, eadem ciborum egestas fatigaret, vim, sanitatem, copias, cuncta in victoriâ habuere.

LXIX. Pervaserat interim 'circumventi exercitûs' fama, et 'infesto Germanorum agmine Gallias peti:' ac, ni Agrippina inpositum Rheno pontem solvi prohibuisset, erant, qui id flagitium formidine auderent: sed femina ingens animi munia ducis per eos dies induit, militibusque, ut quis inops aut saucius, vestem et fomenta dilargita est. Tradit C. Plinius, Germanicorum bellorum scriptor, stetisse apud principium pontis, laudes et grates reversis legionibus habentem. Id Tiberii animum altiùs penetravit: 'non enim simplices eas curas, nec adversùs externos 'militem quaeri: nihil relictum imperatoribus, ubi femina ma-

'nipulos intervisat, signa adeat, largitionem tentet; tamquam 'parùm ambitiosè filium ducis gregali habitu circumferat, *Cae-* '*sarem*que *Caligulam* adpellari velit. Potiorem jam apud exer- 'citus Agrippinam, quàm legatos, quàm duces: compressam a 'muliere seditionem, cui nomen Principis obsistere non quiverit.' Adcendebat haec onerabatque Sejanus, peritiâ morum Tiberii, odia in longum jaciens, quae reconderet auctaque promeret.

LXX. At Germanicus legionum, quas navibus vexerat, secundam et quartam decimam itinere terrestri P. Vitellio ducendas tradit, quò levior classis vadoso mari innaret, vel reciproco sideret. Vitellius primum iter siccâ humo aut modicè adlabente aestu quietum habuit: mox inpulsu aquilonis, simul sidere aequinoctii, quo maximè tumescit Oceanus, rapi agique agmen: et obplebantur terrae: eadem freto, litori, campis facies: neque discerni poterant incerta ab solidis, brevia a profundis: sternuntur fluctibus, hauriuntur gurgitibus jumenta, sarcinae: corpora exanima interfluunt, obcursant: permiscentur inter se manipuli, modò pectore, modò ore tenus exstantes, aliquando subtracto solo disjecti, aut obruti: non vox, et mutui hortatus juvabant, adversante undâ: nihil strenuus ab ignavo, sapiens ab rudi, nec consilia a casu differre: cuncta pari violentiâ involvebantur. Tandem Vitellius, in editiora enisus, eódem agmen subduxit: pernoctavere sine utensilibus, sine igni, magna pars nudo aut mulcato corpore; haud minùs miserabiles, quàm quos hostis circumsidet: quippe illis etiam honestae mortis usus: his inglorium exitium. Lux reddidit terram; penetratumque ad amnem Unsingim, quò Caesar classe contenderat: inpositae deinde legiones, vagante famâ, submersas: nec fides salutis antè, quàm Caesarem exercitumque reducem videre.

LXXI. Jam Stertinius, ad adcipiendum in deditionem Segimerum, fratrem Segestis, praemissus, ipsum et filium ejus in civitatem Ubiorum perduxerat: data utrique venia; facilè Segimero, cunctantiùs filio; quia Quinctilii Vari corpus inlusisse dicebatur. Ceterùm ad subplenda exercitûs damna certavere Galliae, Hispaniae, Italia: quod cuique promptum, arma, equos, aurum, obferentes. Quorum laudato studio Germanicus, armis modò et equis ad bellum sumptis, propriâ pecuniâ militem juvit: utque cladis memoriam etiam comitate leniret, circumire saucios; facta singulorum extollere; vulnera intuens, alium spe, alium gloriâ, cunctos adloquio et curâ, sibique et proelio firmabat.

LXXII. Decreta eo anno triumphalia insignia A. Caecinae, L. Apronio, C. Silio, ob res cum Germanico gestas. Nomen *Patris patriae* Tiberius, a populo saepiùs ingestum, repudiavit; neque in acta sua jurari, quamquam censente senatu, permisit: 'cuncta mortalium incerta, quantoque plus adeptus foret, tanto 'se magis in lubrico' dictitans. Non tamen ideo faciebat fidem civilis animi: nam legem majestatis reduxerat; cui nomen apud

veteres idem, sed alia in judicium veniebant: si quis proditione exercitum, aut plebem seditionibus, denique malè gestâ re publicâ majestatem populi Romani minuisset: facta arguebantur, dicta inpune erant. Primus Augustus cognitionem de famosis libellis, specie legis ejus, tractavit, commotus Cassii Severi libidine, quâ viros feminasque inlustres procacibus scriptis diffamaverat: mox Tiberius, consultante Pompeio Macro praetore, 'an judicia 'majestatis redderentur?' 'exercendas leges esse,' respondit. Hunc quoque asperavere carmina, incertis auctoribus vulgatá, in saevitiam superbiamque ejus, et discordem cum matre animum.

LXXIII. Haud pigebit referre in Falanio et Rubrio, modicis equitibus Romanis, praetentata crimina; ut, quibus initiis, quantâ Tiberii arte, gravissimum exitium inrepserit, dein repressum sit, postremò arserit cunctaque conripuerit, noscatur. Falanio objiciebat adcusator, 'quòd inter cultores Augusti,' (qui per omnes domus, in modum conlegiorum, habebantur,) 'Cassium 'quemdam, mimum corpore infamem, adscivisset; quódque, 'venditis hortis, statuam Augusti simul mancipâsset.' Rubrio crimini dabatur 'violatum perjurio nomen Augusti.' Quae ubi Tiberio notuere, scripsit consulibus; 'Non ideo decretum patri 'suo coelum, ut in perniciem civium is honor verteretur. Cassium histrionem solitum, inter alios ejusdem artis, interesse ludis, quos mater sua in memoriam Augusti sacrâsset. Nec contra religiones fieri, quòd effigies ejus, ut alia numinum simulacra, venditionibus hortorum et domuum adcedant. Jus jurandum perinde aestimandum, quàm si Jovem fefellisset: deorum 'injurias diis curae.'

LXXIV. Nec multo pòst Granium Marcellum, praetorem Bithyniae, Quaestor ipsius, Caepio Crispinus, majestatis postulavit, subscribente Romano Hispone; qui formam vitae iniit, quam postea celebrem miseriae temporum et audaciae hominum fecerunt: nam egens, ignotus, inquies, dum obcultis libellis saevitiae Principis adrepit, mox clarissimo cuique periculum facessit, potentiam apud unum, odium apud omnes adeptus, dedit exemplum, quod sequuti, ex pauperibus divites, ex contemtis metuendi, perniciem aliis ac postremùm sibi invenere. Sed Marcellum insimilabat, 'sinistros de Tiberio sermones habuisse:' inevitabile crimen, quum ex moribus Principis foedissima quaeque deligeret adcusator objectaretque reo: nam, quia vera erant, etiam dicta credebantur. Addidit Hispo, 'statuam Marcelli 'altiùs quàm Caesarum sitam; et aliâ in statuâ, amputato capite 'Augusti, effigiem Tiberii inditam.' Ad quod exarsit adeò, ut, ruptâ taciturnitate, proclamaret, 'se quoque in eâ causâ la'turum sententiam palam et juratum;' quò ceteris eadem necessitas fieret. Manebant etiam tum vestigia morientis libertatis. Igitur Cn. Piso, 'Quo,' inquit, 'loco censebis Caesar? si primus,

'habebo quod sequar: si post omnes, vereor, ne inprudens dis-'sentiam.' Permotus his, quantoque incautiùs efferverat, poenitentiâ patiens tulit, absolvi reum criminibus majestatis: de pecuniis repetundis ad reciperatores itum est.

LXXV. Nec Patrum cognitionibus satiatus, judiciis adsidebat in cornu tribunalis, ne praetorem curuli depelleret, multaque eo coram adversùs ambitum et potentium preces constituta: sed dum veritati consulitur, libertas conrumpebatur. Inter quae Pius Aurelius senator questus, 'mole publicae viae ductuque 'aquarum labefactas aedis suas,' auxilium Patrum invocabat. Resistentibus aerarii praetoribus, subvenit Caesar, pretiumque aedium Aurelio tribuit, erogandae per honesta pecuniae cupiens: quam virtutem diu retinuit, quum ceteras exueret. Propertio Celeri praetorio, veniam ordinis ob paupertatem petenti, decies sestertium largitus est, satis comperto, paternas ei angustias esse. Tentantis eadem alios probare causam senatui jussit, cupidine severitatis, in his etiam, quae ritè faceret, acerbus: unde ceteri silentium et paupertatem confessioni et beneficio praeposuere.

LXXVI. Eodem anno continuis imbribus auctus Tiberis plana Urbis stagnaverat: relabentem sequuta est aedificiorum et hominum strages. Igitur censuit Asinius Gallus, 'ut libri 'Sibyllini adirentur:' renuit Tiberius, perinde divina humanaque obtegens. Sed remedium coërcendi fluminis Ateio Capitoni et L. Arruntio mandatum. Achaiam ac Macedoniam, onera deprecantis, levari in praesens proconsulari imperio, tradique Caesari placuit. Edendis gladiatoribus, quos Germanici fratris ac suo nomine obtulerat, Drusus praesedit, quamquàm vili sanguine nimis gaudens: quod vulgus formidolosum, et pater arguisse dicebatur. Cur abstinuerit spectaculo ipse, variè trahebant: alii taedio coetûs, quidam tristitiâ ingenii, et metu comparationis, quia Augustus comiter interfuisset. Non crediderim, ad ostentandam saevitiam, movendasque populi obfensiones, concessam filio materiem: quamquàm id quoque dictum est.

LXXVII. At theatri licentia, proximo priore anno coepta, graviùs tum erupit, obcisis non modò e plebe, sed militibus et centurione, vulnerato tribuno praetoriae cohortis, dum probra in magistratus et dissensionem vulgi prohibent. Actum de eâ seditione apud Patres, dicebanturque sententiae, 'ut praetoribus 'jus virgarum in histriones esset.' Intercessit Haterius Agrippa tribunus plebei, increpitusque est Asinii Galli oratione, silente Tiberio, qui ea simulacra libertatis senatui praebebat: valuit tamen intercessio, quia divus Augustus 'inmunes verberum histri-'ones' quondam responderat, neque fas Tiberio, infringere dicta ejus. De modo lucaris, et adversùs lasciviam fautorum, multa decernuntur: ex quîs maximè insignia: 'ne domos pantomi-'morum senator introiret; ne egredientis in publicum equites

'Romani cingerent; aut alibi, quàm in theatro, spectarentur; et 'spectantium inmodestiam exsilio mulctandi potestas praetoribus 'fieret.'

LXXVIII. Templum ut in coloniâ Tarraconensi strueretur Augusto, petentibus Hispanis permissum; datumque in omnes provincias exemplum. Centesimam rerum venalium, post bella civilia institutam, deprecante populo, edixit Tiberius, 'militare 'aerarium eo subsidio niti: simul inparem oneri rem publicam, 'nisi vicesimo militiae anno veterani dimitterentur.' Ita proximae seditionis malè consulta, quibus sexdecim stipendiorum finem expresserant, abolita in posterum.

LXXIX. Actum deinde in senatu ab Arruntio et Ateio, an ob moderandas Tiberis exundationes verterentur flumina et lacus, per quos augescit: auditaeque municipiorum et coloniarum legationes; orantibus Florentinis, 'ne Clanis, solito alveo demo-'tus, in amnem Arnum transferretur, idque ipsis perniciem ad-'ferret.' Congruentia his Interamnates disseruere: 'pessùm 'ituros fecundissimos Italiae campos, si amnis Nar' (id enim parabatur) 'in rivos diductus, superstagnavisset.' Nec Reatini silebant, Velinum lacum, quà in Narem effunditur, obstrui recusantes; 'quippe in adjacentia erupturum: optumè rebus mor-'talium consuluisse naturam, quae sua ora fluminibus, suos cur-'sus, utque originem, ita fines dederit: spectandas etiam religio-'nes sociorum, qui sacra et lucos et aras patriis amnibus dica-'verint: quin ipsum Tiberim nolle, prorsus adcolis fluviis or-'batum, minore gloriâ fluere.' Seu preces coloniarum, seu difficultas operum, sive superstitio valuit, ut in sententiam Pisonis concederetur, qui nil mutandum censuerat.

LXXX. Prorogatur Poppaeo Sabino provincia Moesia, additis Achaiâ ac Macedoniâ. Id quoque morum Tiberii fuit, continuare imperia, ac plerosque ad finem vitae in iisdem exercitibus aut juris dictionibus habere. Causae variae traduntur: alii 'taedio novae curae semel placita pro aeternis servavisse;' quidam 'invidiâ, ne plures fruerentur:' sunt, qui existiment, ut callidum ejus ingenium, ita anxium judicium: neque enim eminentis virtutes sectabatur, et rursum vitia oderat: ex optimis periculum sibi, a pessimis dedecus publicum metuebat: quâ haesitatione postremò eò provectus est, ut mandaverit quibusdam provincias, quos egredi Urbe non erat passurus.

LXXXI. De comitiis consularibus, quae tum primùm, illo Principe, ac deinceps fuere, vix quidquam firmare ausim: adeò diversa non modò apud auctores, sed in ipsius orationibus reperiuntur. Modò, subtractis candidatorum nominibus, originem cujusque et vitam et stipendia descripsit, ut, qui forent, intellegeretur: aliquando, eâ quoque significatione subtractâ, candidatos hortatus, ne ambitu comitia turbarent, suam ad id curam

pollicitus est: plerumque 'eos tantùm apud se professos,' disseruit, 'quorum nomina consulibus edidisset: posse et alios pro-'fiteri, si gratiae aut meritis confiderent:' speciosa verbis, re inania, aut subdola: quantoque majore libertatis imagine tegebantur, tanto eruptura ad infensius servitium.

C. CORNELII TACITI

AB EXCESSU DIVI AUGUSTI

ANNALIUM

LIBER II.

BREVIARIUM.

Motus aliqui in Oriente. III. Vonones, Parthorum rex, solio ab Artabano pulsus, et ad Armenios profugus, ab his in regnum adcipitur: quo mox demovetur ob metum et Artabani minas. V. Tiberius, specie moti Orientis, Germanicum a Germanicis legionibus abstrahit. Paret ille, sed lentè. Germaniam enim ingreditur. Cheruscos et Arminium magno proelio vincit. Mox adversa maris expertus, quae prosperâ in Marsos expeditione pensavit. XXVII. Libo Drusus rerum novarum adcusatus. Spretae M. Hortali preces. XXXIX. Clemens, ementito Postumi Agrippae nomine, turbat. Sallustii Crispi artibus capitur, et Romam perducitur. XLI. Germanicus de Cattis, Cheruscis, aliisque nationibus usque ad Albim triumphat. XLII. Archelaus, Cappadocum rex, dolo in Urbem adcitus, et indignè habitus, moritur. Regnum ejus in provinciam redactum. XLIII. Germanico Oriens permissus; Pisoni Syria, cum obcultis, ut creditur, in Germanicum mandatis. XLIV. Drusus in Illyricum mittitur contra Germanos, qui inter se discordes otium et securitatem Romanis fecere. XLV. Cherusci, duce Arminio, potentem et veterem regem Maroboduum, magno nec incruento praelio vincunt. XLVII. In Asiâ duodecim urbes terrae motu collabsae. Tiberii liberalitas. L. Adolescit lex majestatis. LII. Tacfarinas in Africâ bellum movet. A Furio Camillo statim repressus. LIII. Germanicus, iterum consul, in Armeniam venit: regem Zenonem, amoto Vonone, volentibus iis inponit. Deinde Aegyptum proficiscitur. LXII. Drusus Germanos ad discordias inlicit. Maroboduus, vi Catualdae regno pulsus, in Italiam venit, et Ravennae per duodeviginti annos egit. Idem Catualdae mox casus, qui Forum Julium missus est. LXIV. Rhescuporis, Thracum rex, operâ Pomponii Flacci datur in vincula: Romam perducitur. LXVIII. Vononis caedes. LXIX. Germanicus, Aegypto remeans, cuncta, quae jusserat, a Pisone abolita, vel in contrarium versa reperit. Hinc inimicitiarum semina. Paullò pòst morbo conreptus, cum ingenti gentium omnium luctu, Antiochiae exstinguitur. LXXIV. Piso, veneficii suspectus, Syriam repetere inpeditur. LXXXIII. Honores multi mortuo Germanico Romae decreti. LXXXV. Sanctiones contra muliebrem inpudicitiam. LXXXVI. Virginis Vestalis delectus. LXXXVII. Arminius in Germaniâ popularium dolo caesus. Haec gesta annis quatuor.

Coss. {
T. Statilio Sisenna Tauro, et
L. Scribonio Libone.
C. Coelio Rufo, et
L. Pomponio Flacco.
Tiberio Caesare Aug. III. et
Germanico Caesare II.
M. Junio Silano, et
L. Norbano Flacco.

Sisenna Statilio Tauro, L. Libone Coss. mota Orientis regna provinciaeque Romanae, initio apud Parthos orto, qui petitum Româ adceptumque regem, quamvìs gentis Arsacidarum, ut externum adspernabantur. Is fuit Vonones, obses Augusto datus a Phraate. Nam Phraates, quamquàm depulisset exercitus ducesque Romanos, cuncta venerantium officia ad Augustum verterat, partemque prolis firmandae amicitiae miserat; haud perinde nostrî metu, quàm fidei popularium diffisus.

II. Post finem Phraatis et sequentium regum, ob internas caedes venere in Urbem legati a primoribus Parthis, qui Vononem, vetustissimum liberorum ejus, adcirent. Magnificum id sibi credidit Caesar, auxitque opibus. Et adcepere barbari laetantes, ut fermè ad nova imperia. Mox subit pudor, 'degenera-'visse Parthos: petitum alio ex orbe regem, hostium artibus 'infectum: jam inter provincias Romanas solium Arsacidarum 'haberi darique. Ubi illam gloriam trucidantium Crassum, ex-'turbantium Antonium; si mancipium Caesaris, tot per annos 'servitutem perpessum, Parthis imperitet?' Adcendebat dedignantes et ipse, diversus a majorum institutis; raro venatu, segni equorum curâ; quotiens per urbes incederet, lecticae gestamine, fastuque erga patrias epulas. Inridebantur et Graeci comites, ac vilissima utensilium annulo clausa: sed prompti aditus, obvia comitas, ignotae Parthis virtutes, nova vitia; et quia ipsorum moribus aliena, perinde odium pravis et honestis.

III. Igitur Artabanus, Arsacidarum e sanguine, apud Dahas adultus, excitur, primoque congressu fusus reparat vires, regnoque potitur. Victo Vononi perfugium Armenia fuit, vacua tunc, interque Parthorum et Romanas opes infida, ob scelus Antonii, qui Artavasden, regem Armeniorum, specie amicitiae inlectum, dein catenis oneratum, postremò interfecerat. Ejus filius Artaxias, memoriâ patris nobis infensus, Arsacidarum vi seque regnumque tutatus est. Obciso Artaxiâ per dolum propinquorum, datus a Caesare Armeniis Tigranes, deductusque in regnum a Tiberio Nerone. Nec Tigrani diuturnum imperium fuit, neque liberis ejus, quamquàm sociatis, more externo, in matrimonium regnumque. Dein jussu Augusti inpositus Artavasdes, et non sine clade nostrâ dejectus.

IV. Tum C. Caesar componendae Armeniae deligitur. Is Ariobarzanem, origine Medum, ob insignem corporis formam et praeclarum animum, volentibus Armeniis praefecit. Ariobarzane morte fortuitâ absumpto, stirpem ejus haud toleravere; tentatoque feminae imperio, cui nomen Erato, eâque brevì pulsâ, incerti solutique, et magis sine domino, quàm in libertate, profugum Vononem in regnum adcipiunt. Sed ubi minitari Artabanus, et parùm subsidii in Armeniis, vel, si nostrâ vi defenderetur, bellum adversùs Parthos sumendum erat; rector Syriae,

Creticus Silanus, excitum custodiâ circumdat, manente luxu et regio nomine. Quod ludibrium ut effugere agitaverit Vonones, in loco reddemus.

V. Ceterùm Tiberio haud ingratum adcidit, turbari res Orientis; ut eâ specie Germanicum suetis legionibus abstraheret, novisque provinciis inpositum dolo simul et casibus objectaret. At ille, quanto acriora in eum studia militum, et aversa patrui voluntas, celerandae victoriae intentior, tractare proeliorum vias, et quae sibi tertium jam annum belligeranti saeva vel prospera evenissent: 'Fundi Germanos acie et justis locis: juvari silvis, 'paludibus, brevi aestate et praematurâ hieme: suum militem 'haud perinde vulneribus, quàm spatiis itinerum, damno armo'rum adfici: fessas Gallias ministrandis equis: longum inpedi'mentorum agmen obportunum ad insidias, defensantibus ini'quum: at, si mare intretur, promptam ipsis possessionem, et 'hostibus ignotam: simul bellum maturiùs incipi, legionesque 'et commeatus pariter vehi: integrum equitem equosque per 'ora et alveos fluminum mediâ in Germaniâ fore.'

VI. Igitur huc intendit: missis ad census Galliarum P. Vitellio et Cantio, Silius et Anteius et Caecina fabricandae classi praeponuntur. Mille naves subficere visae properataeque: aliae breves, angustâ puppi prorâque, et lato utero, quò faciliùs fluctus tolerarent: quaedam planae carinis, ut sine noxa siderent: plures adpositis utrimque gubernaculis, converso ut repentè remigio hinc vel illinc adpellerent: multae pontibus stratae, super quas tormenta veherentur, simul aptae ferendis equis aut commeatui, velis habiles, citae remis, augebantur alacritate militum in speciem ac terrorem. Insula Batavorum, in quam convenirent, praedicta, ob faciles adpulsus, adcipiendisque copiis et transmittendum ad bellum obportuna. Nam Rhenus uno alveo continuus, aut modicas insulas circumveniens, apud principium agri Batavi velut in duos amnes dividitur, servatque nomen et violentiam cursûs, quà Germaniam praevehitur, donec Oceano misceatur: ad Gallicam ripam latior et placidior et adfluens; verso cognomento *Vahalem* adcolae dicunt: mox id quoque vocabulum mutat *Mosâ* flumine, ejusque inmenso ore eumdem in Oceanum effunditur.

VII. Sed Caesar, dum adiguntur naves, Silium legatum cum expeditâ manu inruptionem in Cattos facere jubet: ipse audito, castellum Luppiae flumini adpositum obsideri, sex legiones eò duxit. Neque Silio ob subitos imbres aliud actum, quàm ut modicam praedam, et Arpi, principis Cattorum, conjugem filiamque raperet: neque Caesari copiam pugnae obsessores fecere, ad famam adventûs ejus dilabsi: tumulum tamen, nuper Varianis legionibus structum, et veterem aram Druso sitam disjecerant. Restituit aram, honorique patris princeps ipse cum legionibus decucurrit: tumulum iterare haud visum: et cuncta inter

castellum Alisonem ac Rhenum novis limitibus aggeribusque permunita.

VIII. Jamque classis advenerat, quum, praemisso commeatu et distributis in legiones ac socios navibus, fossam, cui *Drusianae* nomen, ingressus, precatusque Drusum patrem, 'ut se, 'eadem ausum, libens placatusque exemplo ac memoriâ consi-'liorum atque operum juvaret;' lacus inde et Oceanum, usque ad Amisiam flumen, secundâ navigatione pervehitur. Classis Amisiae relicta, laevo amne; erratumque in eo, quòd non subvexit: transposuit militem, dextras in terras iturum: ita plures dies efficiendis pontibus absumpti. Et eques quidem ac legiones prima aestuaria, nondum adcrescente undâ, intrepidi transiere: postremum auxiliorum agmen Batavique in parte eâ, dum insultant aquis, artemque nandi ostentant, turbati, et quidam hausti sunt. Metanti castra Caesari Angrivariorum defectio a tergo nuntiatur. Missus illico Stertinius cum equite et armaturâ levi igne et caedibus perfidiam ultus est.

IX. Flumen Visurgis Romanos Cheruscosque interfluebat: ejus in ripa cum ceteris primoribus Arminius adstitit, quaesitoque, 'an Caesar venisset?' postquam 'adesse' responsum est, 'ut liceret cum fratre conloqui,' oravit. Erat is in exercitu, cognomento Flavius, insignis fide, et amisso per vulnus oculo paucis antè annis, duce Tiberio: tum permissum; progressusque salutatur ab Arminio: qui, amotis stipatoribus, 'ut sagitta-'rii, nostrâ pro ripâ dispositi, abscederent,' postulat; et postquam digressi, 'unde ea deformitas oris?' interrogat fratrem: illo locum et proelium referente: 'quodnam praemium recepis-'set?' exquirit. Flavius 'aucta stipendia, torquem et coronam 'aliaque militaria dona' memorat, inridente Arminio vilia servitii pretia.

X. Exin diversi ordiuntur: hic 'magnitudinem Romanam, 'opes Caesaris, et victis graves poenas; in deditionem venienti 'paratam clementiam; neque conjugem et filium ejus hostiliter 'haberi:' ille 'fas patriae, libertatem avitam, penetralis Ger-'maniae deos, matrem precum sociam: ne propinquorum et 'adfinium, denique gentis suae desertor et proditor, quàm im-'perator esse mallet.' Paullatim inde ad jurgia prolabsi, quo minùs pugnam consererent, ne flumine quidem interjecto cohibebantur, ni Stertinius adcurrens plenum irae 'armaque et 'equum' poscentem Flavium adtinuisset. Cernebatur contrà minitabundus Arminius, proeliumque denuntians: nam pleraque Latino sermone interjaciebat, ut qui Romanis in castris ductor popularium meruisset.

XI. Postero die Germanorum acies trans Visurgim stetit. Caesar, nisi pontibus praesidiisque inpositis, dare in discrimen legiones haud imperatorium ratus, equitem vado tramittit: praefuere Stertinius, et e numero primipilarium Aemilius, distantibus

locis invecti, ut hostem diducerent. Quà celerrimus amnis, Cariovalda, dux Batavorum, erupit: eum Cherusci, fugam similantes, in planitiem saltibus circumjectam traxere: dein coorti et undique effusi trudunt adversos, instant cedentibus, conlectosque in orbem pars congressi, quidam eminùs proturbant. Cariovalda, diu sustentatâ hostium saevitiâ, hortatus suos, ut ingruentes catervas globo frangerent, atque ipse in densissimos inrumpens, congestis telis et subfosso equo, labitur, ac multi nobilium circà: ceteros vis sua aut equites, cum Stertinio Aemilioque subvenientes, periculo exemere.

XII. Caesar, transgressus Visurgim, indicio perfugae cognoscit, 'delectum ab Arminio locum pugnae; convenisse et alias 'nationes in silvam Herculi sacram, ausurosque nocturnam ca- 'strorum obpugnationem.' Habita indici fides, et cernebantur ignes: subgressique propiùs speculatores, 'audiri fremitum equo- 'rum inmensique et inconditi agminis murmur,' adtulere. Igitur, propinquo summae rei discrimine, explorandos militum animos ratus, quonam id modo inconruptum foret, secum agitabat: 'Tribunos et centuriones laeta saepius, quàm comperta, nuntiare: 'libertorum servilia ingenia; amicis inesse adulationem: si con- 'cio vocetur, illic quoque, quae pauci incipiant, reliquos adstre- 'pere: penitùs noscendas mentes, quum secreti et incustoditi, 'inter militaris cibos, spem aut metum proferrent.'

XIII. Nocte coeptâ egressus augurali, per obculta et vigilibus ignara, comite uno, contectus humeros ferinâ pelle, adit castrorum vias, adsistit tabernaculis, fruiturque famâ sui: quum hic 'nobilitatem ducis,' 'decorem' alius, plurimi 'patientiam, comi- 'tatem, per seria, per jocos eumdem animum,' laudibus ferrent, 'reddendamque gratiam in acie,' faterentur; simul, 'perfidos 'et ruptores pacis ultioni et gloriae mactandos.' Inter quae unus hostium, Latinae linguae sciens, acto ad vallum equo, voce magnâ, 'conjuges et agros et stipendii in dies, donec bellaretur, ses- 'tertios centenos, si quis transfugisset,' Arminii nomine pollicetur. Incendit ea contumelia legionum iras: 'veniret dies, da- 'retur pugna; sumpturum militem Germanorum agros, tracturum 'conjuges: adcipere omen, et matrimonia ac pecunias hostium 'praedae destinare.' Tertiâ fermè vigiliâ adsultatum est castris, sine conjectu teli, postquam crebras pro munimentis cohortes et nihil remissum sensere.

XIV. Nox eadem laetam Germanico quietem tulit: viditque se operatum, et, sanguine sacro respersâ praetextâ, pulcriorem aliam manibus aviae Augustae adcepisse. Auctus omine, addicentibus auspiciis, vocat concionem, et, quae sapientiâ praevisa aptaque inminenti pugnae, disserit: 'Non campos modò militi 'Romano ad proelium bonos, sed, si ratio adsit, silvas et saltus: 'nec enim inmensa barbarorum scuta, enormis hastas, inter trun- 'cos arborum et enata humo virgulta perinde haberi, quàm pila

'et gladios et haerentia corpori tegmina: denserent ictus, ora 'mucronibus quaererent: non loricam Germano, non galeam; 'ne scuta quidem ferro nervove firmata, sed viminum textus, sed 'tenuis, fucatas colore, tabulas: primam utcunque aciem hasta-'tam; ceteris praeusta aut brevia tela: jam corpus, ut visu tor-'vum et ad brevem inpetum validum, sic nullâ vulnerum patien-'tiâ: sine pudore flagitii, sine curâ ducum, abire, fugere: pavi-'dos adversis, inter secunda non divini, non humani juris me-'mores. Si taedio viarum ac maris finem cupiant, hâc acie 'parari; propiorem jam Albim, quàm Rhenum; neque bellum 'ultrà; modò se, patris patruique vestigia prementem, iisdem in 'terris victorem sisterent.'

XV. Orationem ducis sequutus militum ardor: signumque pugnae datum. Nec Arminius aut ceteri Germanorum proceres omittebant suos quisque testari: 'Hos esse Romanos, Variani 'exercitûs fugacissimos, qui, ne bellum tolerarent, seditionem 'induerint: quorum pars onusta vulneribus tergum, pars fluctibus 'et procellis fractos artus, infensis rursum hostibus, adversis diis 'objiciant, nullâ boni spe: classem quippe et avia Oceani quae-'sita, ne quis venientibus obcurreret, ne pulsos premeret: sed 'ubi miscuerint manus, inane victis ventorum remorumve subsi-'dium: meminissent modò avaritiae, crudelitatis, superbiae: 'aliud sibi reliquum, quàm tenere libertatem, aut mori ante ser-'vitium?'

XVI. Sic adcensos et proelium poscentes in campum, cui *Idistaviso* nomen, deducunt. Is medius inter Visurgim et colles, ut ripae fluminis cedunt, aut prominentia montium resistunt, inaequaliter sinuatur: ponè tergum insurgebat silva, editis in altum ramis, et purâ humo inter arborum truncos. Campum et prima silvarum barbara acies tenuit; soli Cherusci juga insedere, ut proeliantibus Romanis desuper incurrerent. Noster exercitus sic incessit: auxiliares Galli Germanique in fronte: post quos pedites sagittarii: dein quatuor legiones, et cum duabus praetoriis cohortibus ac delecto equite Caesar: exin totidem aliae legiones et levis armatura cum equite sagittario, ceteraeque sociorum cohortes. Intentus paratusque miles, ut ordo agminis in aciem adsisteret.

XVII. Visis Cheruscorum catervis, quae per ferociam proruperant, validissimos equitum incurrere latus, Stertinium cum ceteris turmis circumgredi tergaque invadere jubet, ipse in tempore adfuturus. Interea pulcerrimum augurium, octo aquilae, petere silvas et intrare visae, imperatorem advertere: exclamat, 'Irent, sequerentur Romanas aves, propria legionum numina.' Simul pedestris acies infertur, et praemissus eques postremos ac latera inpulit: mirumque dictu, duo hostium agmina, diversâ fugâ, qui silvam tenuerant, in aperta, qui campis adstiterant, in silvam ruebant. Medii inter hos Cherusci collibus detrudeban-

tur: inter quos insignis Arminius manu, voce, vulnere sustentabat pugnam: incubueratque sagittariis, illà rupturus, ni Rhaetorum Vindelicorumque et Gallicae cohortes signa objecissent: nisu tamen corporis et inpetu equi pervasit, oblitus faciem suo cruore, ne nosceretur. Quidam, ‘agnitum a Chaucis, inter ‘auxilia Romana agentibus, emissumque,’ tradiderunt. Virtus seu fraus eadem Inguiomero effugium dedit: ceteri passim trucidati; et plerosque, tranare Visurgim conantes, injecta tela, aut vis fluminis, postremò moles ruentium et incidentes ripae operuere: quidam turpi fugâ in summa arborum nisi, ramisque se obcultantes, admotis sagittariis, per ludibrium figebantur: alios prorutae arbores adflixere.

XVIII. Magna ea victoria, neque cruenta nobis fuit. Quintâ ab horâ diei ad noctem caesi hostes decem millia passuum cadaveribus atque armis obplevere; repertis inter spolia eorum catenis, quas in Romanos, ut non dubio eventu, portaverant. Miles in loco proelii Tiberium Imperatorem salutavit, struxitque aggerem, et in modum tropaeorum arma, subscriptis victarum gentium nominibus, inposuit.

XIX. Haud perinde Germanos vulnera, luctus, excidia, quàm ea species, dolore et irâ adfecit. Qui modò abire sedibus, trans Albim concedere parabant, pugnam volunt, arma rapiunt: plebes, primores, juventus, senes agmen Romanum repentè incursant, turbant: postremò deligunt locum, flumine et silvis clausum, arctâ intus planitie et humidâ: silvas quoque profunda palus ambibat, nisi quòd latus unum Angrivarii lato aggere extulerant, quò a Cheruscis dirimerentur. Hìc pedes adstitit: equitem propinquis lucis texere, ut ingressis silvam legionibus a tergo foret.

XX. Nihil ex iis Caesari incognitum: consilia, locos, prompta, obculta noverat, astusque hostium in perniciem ipsis vertebat. Seio Tuberoni legato tradit equitem campumque: peditum aciem ita instruxit, ut pars aequo in silvam aditu incederet, pars objectum aggerem eniteretur: quod arduum, sibi, cetera legatis permisit. Quibus plana evenerant, facilè inrupere: quîs inpugnandus agger, ut si murum subcederent, gravibus supernè ictibus conflictabantur. Sensit dux inparem cominùs pugnam, remotisque paullum legionibus, funditores libratoresque excutere tela et proturbare hostem jubet: missae e tormentis hastae, quantoque conspicui magis propugnatores, tanto pluribus vulneribus dejecti. Primus Caesar cum praetoriis cohortibus, capto vallo, dedit inpetum in silvas: conlato illic gradu certatum: hostem a tergo palus, Romanos flumen aut montes claudebant: utrisque necessitas in loco, spes in virtute, salus ex victoriâ.

XXI. Nec minor Germanis animus: sed genere pugnae et armorum superabantur: quum ingens multitudo arctis locis praelongas hastas non protenderet, non conligeret, neque adsultibus et velocitate corporum uteretur, coacta stabile ad proelium; con-

trà miles, cui scutum pectori adpressum, et insidens capulo manus, latos barbarorum artus, nuda ora foderet, viamque strage hostium aperiret: inprompto jam Arminio, ob continua pericula, sive illum recèns adceptum vulnus tardaverat. Quin et Inguiomerum, totâ volitantem acie, fortuna magis, quàm virtus, deserebat: et Germanicus, quò magis adnosceretur, detraxerat tegimen capiti, orabatque, 'insisterent caedibus: nil opus captivis, 'solam internecionem gentis finem bello fore.' Jamque serò diei subducit ex acie legionem faciendis castris: ceterae ad noctem cruore hostium satiatae sunt: equites ambiguè certavere.

XXII. Laudatis pro concione victoribus, Caesar congeriem armorum struxit, superbo cum titulo: DEBELLATIS INTER RHENUM ALBIMQUE NATIONIBUS EXERCITUM TIBERII CAESARIS EA MONIMENTA MARTI ET JOVI ET AUGUSTO SACRAVISSE. De se nihil addit, metu invidiae, an ratus, conscientiam facti satis esse. Mox bellum in Angrivarios Stertinio mandat, ni deditionem properavissent: atque illi subplices, nihil abnuendo, veniam omnium adcepere.

XXIII. Sed, aestate jam adultâ, legionum aliae itinere terrestri in hibernacula remissae: plures Caesar classi inpositas per flumen Amisiam Oceano invexit. Ac primò placidum aequor mille navium remis strepere, aut velis inpelli: mox atro nubium globo effusa grando, simul variis undique procellis incerti fluctus prospectum adimere, regimen inpedire: milesque pavidus et casuum maris ignarus, dum turbat nautas, vel intempestivè juvat, officia prudentium conrumpebat. Omne dehinc coelum et mare omne in austrum cessit, qui tumidis Germaniae terris, profundis amnibus, inmenso nubium tractu validus, et rigore vicini septemtrionis horridior, rapuit disjecitque naves in aperta Oceani, aut insulas saxis abruptis vel per obculta vada infestas. Quibus paullùm aegréque vitatis, postquam mutabat aestus, eódemque, quò ventus, ferebat; non adhaerere ancoris, non exhaurire inrumpentis undas poterant: equi, jumenta, sarcinae, etiam arma praecipitantur, quò levarentur alvei, manantes per latera, et fluctu superurgente.

XXIV. Quanto violentior cetero mari Oceanus, et truculentiâ coeli praestat Germania, tantum illa clades novitate et magnitudine excessit, hostilibus circùm litoribus, aut ita vasto et profundo, ut credatur novissimum ac sine terris, mari. Pars navium haustae sunt; plures apud insulas longiùs sitas ejectae: milesque, nullo illic hominum cultu, fame absumptus, nisi quos corpora equorum, eódem elisa, toleraverant: sola Germanici triremis Chaucorum terram adpulit, quem per omnes illos dies noctesque, apud scopulos et prominentis oras, quum 'se tanti exitii reum' clamitaret, vix cohibuere amici, quò minùs eodem mari obpeteret. Tandem relabente aestu et secundante vento, claudae naves raro remigio aut intentis vestibus, et quaedam a validioribus tractae, revertere:

quas raptim refectas misit, ut scrutarentur insulas. Conlecti eâ curâ plerique: multos Angrivarii, nuper in fidem adcepti, redemptos ab interioribus reddidere: quidam in Britanniam rapti et remissi a regulis. Ut quis ex longinquo revenerat, 'miracula' narrabant, 'vim turbinum et inauditas volucres, monstra maris, 'ambiguas hominum et beluarum formas;' visa, sive ex metu credita.

XXV. Sed fama classis amissae, ut Germanos ad spem belli, ita Caesarem ad coërcendum erexit. C. Silio cum triginta peditum, tribus equitum millibus ire in Cattos imperat: ipse majoribus copiis Marsos inrumpit: quorum dux Malovendus, nuper in deditionem adceptus, 'propinquo luco defossam Varianae legionis 'aquilam modico praesidio servari,' indicat. Missa extemplò manus, quae hostem a fronte eliceret; alii, qui, terga circumgressi, recluderent humum: et utrisque adfuit fortuna. Eò promptior Caesar pergit introrsus, populatur, exscindit non ausum congredi hostem, aut, sicubi restiterat, statim pulsum; nec umquam magis, ut ex captivis cognitum est, paventem. Quippe 'invictos et nullis casibus superabiles Romanos' praedicabant, 'qui perditâ classe, amissis armis, post constrata equorum viro'rumque corporibus litora, eâdem virtute, pari ferociâ, et veluti 'aucti numero inrupissent.'

XXVI. Reductus inde in hiberna miles, laetus animi, quòd adversa maris expeditione prosperâ pensavisset: addidit munificentiam Caesar, quantum quis damni professus erat, exsolvendo. Nec dubium habebatur, labare hostes petendaeque pacis consilia sumere, et, si proxima aestas adjiceretur, posse bellum patrari: sed crebris epistolis Tiberius monebat, 'rediret ad decretum tri'umphum: satis jam eventuum, satis casuum: prospera illi et 'magna proelia: eorum quoque meminisset, quae venti et fluctus, 'nullâ ducis culpâ, gravia tamen et saeva damna intulissent: se, 'novies a divo Augusto in Germaniam missum, plura consilio 'quàm vi perfecisse: sic Sugambros in deditionem adceptos: 'sic Suevos regemque Maroboduum pace obstrictum: posse 'et Cheruscos ceterasque rebellium gentes, quando Roma'nae ultioni consultum esset, internis discordiis relinqui.' Precante Germanico annum efficiendis coeptis, acriùs modestiam ejus adgreditur, alterum consulatum obferendo, cujus munia praesens obiret: simul adnectebat, 'si foret adhuc bellandum, 'relinqueret materiem Drusi fratris gloriae, qui, nullo dum alio 'hoste, non nisi apud Germanias adsequi nomen imperatorium 'et deportare lauream posset.' Haud cunctatus est ultrà Germanicus, quamquàm fingi ea, seque per invidiam parto jam decori abstrahi intelligeret.

XXVII. Sub idem tempus e familiâ Scriboniorum Libo Drusus defertur, moliri res novas. Ejus negotii initium, ordinem, finem curatiùs disseram: quia tum primùm reperta sunt, quae

per tot annos rem publicam exedêre. Firmius Catus senator, ex intimâ Libonis amicitiâ, juvenem inprovidum et facilem inanibus ad Chaldaeorum promissa, Magorum sacra, somniorum etiam interpretes inpulit, dum 'proavum Pompeium, amitam 'Scriboniam,' (quae quondam Augusti conjunx fuerat,) 'consobrinos Caesares, plenam imaginibus domum' ostentat: hortaturque ad luxum et aes alienum, socius libidinum et necessitatum, quò pluribus indiciis inligaret.

XXVIII. Ut satis testium, et, qui servi eadem noscerent, reperit; aditum ad Principem postulat, demonstrato crimine et reo, per Flaccum Vescularium, equitem Romanum, cui propior cum Tiberio usus erat. Caesar indicium haud adspernatus; congressus abnuit: 'posse enim, eodem Flacco internuntio, sermones commeare.' Atque interim Libonem ornat praeturâ, convictibus adhibet, non vultu alienatus, non verbis commotior, (adeò iram condiderat,) cunctaque ejus dicta factaque, quum prohibere posset, scire malebat: donec Junius quidam, tentatus, ut infernas umbras carminibus eliceret, ad Fulcinium Trionem indicium detulit. Celebre inter adcusatores Trionis ingenium erat, avidumque famae malae. Statim conripit reum, adit consules, senatûs cognitionem poscit: et vocantur Patres, addito, 'consultandum super re magnâ et atroci.'

XXIX. Libo interim, veste mutatâ, cum primoribus feminis circumire domos, orare adfines, vocem adversùm pericula poscere, abnuentibus cunctis, quum diversa praetenderent, eâdem formidine. Die senatûs, metu et aegritudine fessus, sive, ut tradidere quidam, similato morbo, lecticâ delatus ad fores curiae, innisusque fratri et manus ac subplices voces ad Tiberium tendens, inmoto ejus vultu excipitur: mox libellos et auctores recitat Caesar, ita moderans, ne lenire neve asperare crimina videretur.

XXX. Adcesserant, praeter Trionem et Catum adcusatores, Fonteius Agrippa et C. Vibius, certabantque, cui jus perorandi in reum daretur; donec Vibius, quia nec ipsi inter se concederent et Libo sine patrono introîsset, singillatim se crimina objecturum professus, protulit libellos, vecordes adeò, ut consultaverit Libo, 'an habiturus foret opes, quîs viam Appiam Brundisium usque 'pecuniâ operiret.' Inerant et alia hujusce modi, stolida, vana; si molliùs adciperes, miseranda. Uni tamen libello manu Libonis nominibus Caesarum aut senatorum additas atroces vel obcultas notas, adcusator arguebat. Negante reo, adnoscentes servos per tormenta interrogari placuit. Et quia vetere senatûs consulto quaestio in caput domini prohibebatur, callidus et novi juris repertor, Tiberius, mancipari singulos actori publico jubet; scilicet ut in Libonem ex servis, salvo senatûs consulto, quaereretur. Ob quae posterum diem reus petivit: domumque digressus extremas preces P. Quirino, propinquo suo, ad Principem mandavit.

XXXI. Responsum est, 'ut senatum rogaret.' Cingebatur interim milite domus, strepebant etiam in vestibulo, ut audiri, ut adspici possent: quum Libo, ipsis, quas in novissimam voluptatem adhibuerat, epulis excruciatus, vocare percussorem, prensare servorum dextras, inserere gladium: atque illis, dum trepidant, dum refugiunt, evertentibus adpositum mensa lumen, feralibus jam sibi tenebris, duos ictus in viscera direxit. Ad gemitum conlabentis adcurrere liberti; et, caede visâ, miles abstitit. Adcusatio tamen apud Patres adseveratione eâdem peracta, juravitque Tiberius, 'petiturum se vitam quamvìs nocenti, nisi voluntariam mortem properavisset.'

XXXII. Bona inter adcusatores dividuntur; et praeturae extra ordinem datae his, qui senatorii ordinis erant. Tunc Cotta Messallinus, 'ne imago Libonis exsequias posterorum comitaretur,' censuit: Cn. Lentulus, 'ne quis Scribonius cognomentum Drusi adsumeret:' 'subplicationum dies' Pomponii Flacci sententiâ constituti: 'ut dona Jovi, Marti, Concordiae, utque idum Septembrium dies,' quo se Libo interfecerat, 'dies festus haberetur,' L. P. et Gallus Asinius et Papius Mutilus et L. Apronius decrevere: quorum auctoritates adulationesque retuli, ut sciretur, vetus id in re publica malum. Facta et de Mathematicis Magisque Italiâ pellendis senatûs consulta: quorum e numero L. Pituanius saxo dejectus est: in P. Marcium consules, extra portam Exquilinam, quum classicum canere jussissent, more prisco advertêre.

XXXIII. Proximo senatûs die multa in luxum civitatis dicta a Q. Haterio consulari, Octavio Frontone, praeturâ functo: decretumque, 'ne vasa auro solida ministrandis cibis fierent: ne vestis serica viros foedaret.' Excessit Fronto, ac postulavit 'modum argento, supellectili, familiae.' Erat quippe adhuc frequens senatoribus, si quid e re publicâ crederent, loco sententiae promere. Contrà Gallus Asinius disseruit: 'Auctu imperii adolevisse etiam privatas opes; idque non novum, sed e vetustissimis moribus: aliam apud Fabricios, aliam apud Scipiones pecuniam; et cuncta ad rem publicam referri: quâ tenui, angustas civium domos; postquam eò magnificentiae venerit, gliscere singulos: neque in familiâ et argento, quaeque ad usum parentur, nimium aliquid, aut modicum, nisi ex fortunâ possidentis: distinctos senatûs et Equitum census, non quia diversi naturâ, sed ut locis, ordinibus, dignationibus antistent, talesque ad requiem animi, aut salubritatem corporum parentur: nisi fortè clarissimo cuique plures curas, majora pericula subeunda; delenimentis curarum et periculorum carendum esse.' Facilem adsensum Gallo, sub nominibus honestis, confessio vitiorum et similitudo audientium dedit. Adjecerat et Tiberius, 'non id tempus censurae: nec, si quid in moribus labaret, defuturum conrigendi auctorem.'

XXXIV. Inter quae L. Piso ‘ambitum fori, conrupta judi‘cia, saevitiam oratorum, adcusationes minitantium’ increpans, ‘abire sė et cedere Urbe, victurum in aliquo abdito et longin‘quo rure,’ testabatur: simul curiam relinquebat. Commotus est Tiberius, et, quamquàm mitibus verbis Pisonem permulsisset, propinquos quoque ejus inpulit, ut abeuntem auctoritate vel precibus tenerent. Haud minùs liberi doloris documentum idem Piso mox dedit, vocatâ in jus Urgulaniâ, quam supra leges amicitia Augustae extulerat: nec aut Urgulania obtemperavit, in domum Caesaris, spreto Pisone, vecta: aut ille abstitit, quamquàm Augusta, ‘se violari et inminui,’ quereretur. Tiberius hactenus indulgere matri civile ratus, ut, ‘se iturum ad praetoris ‘tribunal, adfuturum Urgulaniae,’ diceret, processit palatio, procul sequi jussis militibus. Spectabatur, obcursante populo, compositus ore, et sermonibus variis tempus atque iter ducens donec, propinquis Pisonem frustra coërcentibus, deferri Augusta pecuniam, quae petebatur, juberet. Isque finis rei; ex quâ neque Piso inglorius, et Caesar majore famâ fuit. Ceterùm Urgulaniae potentia adeò nimia civitati erat, ut testis in causâ quâdam, quae apud senatum tractabatur, venire dedignaretur: missus est praetor, qui domi interrogaret; quum virgines Vestales in foro et judicio audiri, quotiens testimonium dicerent, vetus mos fuerit.

XXXV. Res eo anno prolatas haud referrem, ni pretium foret, Cn. Pisonis et Asinii Galli super eo negotio diversas sententias noscere. Piso, quamquàm afuturum se dixerat Caesar, ‘ob id magis agendas,’ censebat, ‘et, absente Principe, senatum ‘et Equites posse sua munia sustinere, decorum rei publicae fore.’ Gallus, quia speciem libertatis Piso praeceperat, ‘nihil satis in‘lustre, aut ex dignitate populi Romani, nisi coram et sub oculis ‘Caesaris: eóque conventum Italiae et adfluentis provincias ‘praesentiae ejus servanda,’ dicebat. Audiente haec Tiberio ac silente, magnis utrimque contentionibus acta: sed res dilatae.

XXXVI. Et certamen Gallo adversùs Caesarem exortum est: nam censuit, ‘in quinquennium magistratuum comitia ha‘benda: utque legionum legati,’ qui ante praeturam eâ militiâ ‘fungebantur,‘jam tum praetores destinarentur: Princeps duo‘decim candidatos in annos singulos nominaret.’ Haud dubium erat, eam sententiam altiùs penetrare, et arcana imperii tentari. Tiberius tamen, quasi augeretur potestas ejus, disseruit: ‘Grave ‘moderationi suae, tot eligere, tot differre: vix per singulos ‘annos obfensiones vitari, quamvìs repulsam propinqua spes ‘soletur: quantum odii fore ab his, qui ultra quinquennium pro‘jiciantur: unde prospici posse, quae cuique tam longo temporis ‘spatio mens, domus, fortuna? superbire homines etiam annuâ ‘designatione: quid si honorem per quinquennium agitent? ‘quinquiplicari prorsùs magistratus, subverti leges, quae sua

'spatia exercendae candidatorum industriae, quaerendisque aut 'potiundis honoribus statuerint.'

XXXVII. Favorabili in speciem oratione vim imperii tenuit. Censusque quorumdam senatorum juvit: quò magis mirum fuit, 'quòd preces M. Hortali, nobilis juvenis, in paupertate manifestâ, superbiùs adcepisset. Nepos erat oratoris Hortensii, inlectus a divo Augusto liberalitate decies sestertii, ducere uxorem, suscipere liberos, ne clarissima familia extingueretur. Igitur, quatuor filiis ante limen curiae adstantibus, loco sententiae, quum in palatio senatus haberetur, modò Hortensii inter oratores sitam imaginem, modò Augusti intuens, ad hunc modum coepit: 'Patres conscripti, hos, quorum numerum et pueritiam videtis, non 'sponte sustuli, sed quia Princeps monebat: simul majores mei 'meruerant, ut posteros haberent: nam ego, qui non pecuniam, 'non studia populi, neque eloquentiam, gentile domûs nostrae 'bonum, varietate temporum adcipere vel parare potuissem, satis 'habebam, si tenues res meae nec mihi pudori, nec cuiquam 'oneri forent: jussus ab Imperatore, uxorem duxi. En stirps 'et progenies tot consulum, tot dictatorum! Nec ad invidiam 'ista, sed conciliandae misericordiae, refero. Adsequentur, flo-'rente te, Caesar, quos dederis, honores: interim Q. Hortensii 'pronepotes, divi Augusti alumnos, ab inopiâ defende.'

XXXVIII. Inclinatio senatûs incitamentum Tiberio fuit, quò promptiùs adversaretur, his fermè verbis usus: 'Si, quantum 'pauperum est, venire huc et liberis suis petere pecunias coepe-'rint; singuli numquam exsatiabuntur, res publica deficiet: nec 'sanè ideo a majoribus concessum est, egredi aliquando relatio-'nem, et, quod in commune conducat, loco sententiae proferre, 'ut privata negotia, res familiares nostras hìc augeamus, cum 'invidiâ senatûs et Principum, sive indulserint largitionem, sive 'abnuerint: non enim preces sunt istuc, sed efflagitatio, in-'tempestiva quidem et inprovisa, quum aliis de rebus convenerint 'Patres, consurgere, et numero atque aetate liberûm suorum 'urgere modestiam senatûs, eamdem vim in me transmittere, 'ac velut perfringere aerarium: quod, si ambitione exhauserimus, 'per scelera subplendum erit. Dedit tibi, Hortale, divus Au-'gustus pecuniam, sed non compellatus, nec eâ lege, ut semper 'daretur: languescet alioqui industria, intendetur socordia, si 'nullus ex se metus aut spes; et securi omnes aliena subsidia 'exspectabunt, sibi ignavi, nobis graves.' Haec atque talia, quamquàm cum adsensu audita ab his, quibus omnia Principum, honesta atque inhonesta, laudare mos est, plures per silentium aut obcultum murmur excepere: sensitque Tiberius: et, quum paullum reticuisset, 'Hortalo se respondisse' ait: 'ceterùm, si 'Patribus videretur, daturum liberis ejus ducena sestertia singulis, 'qui sexûs virilis essent.' Egere alii grates; siluit Hortalus, pavore, an avitae nobilitatis, etiam inter angustias fortunae, re-

tinens: neque miseratus est posthac Tiberius, quamvìs domus Hortensii pudendam ad inopiam delaberetur.

XXXIX. Eodem anno mancipii unius audacia, ni maturè subventum foret, discordiis armisque civilibus rem publicam perculisset. Postumi Agrippae servus, nomine *Clemens*, comperto fine Augusti, pergere in insulam Planasiam, et fraude aut vi raptum Agrippam ferrè ad exercitus Germanicos, non servili animo concepit. Ausa ejus inpedivit tarditas onerariae navis: atque interim patratâ caede, ad majora et magis praecipitia conversus, furatur cineres, vectusque Cosam, Etruriae promontorium, ignotis locis sese abdit, donec crinem barbamque promitteret: nam aetate et formâ haud dissimili in dominum erat. Tum per idoneos et secreti ejus socios crebrescit, 'vivere Agrippam,' obcultis primùm sermonibus, ut vetita solent, mox vago rumore apud inperitissimi cujusque promptas aures, aut rursum apud turbidos, eóque nova cupientes: atque ipse adire municipia obscuro diei, neque propalam adspici, neque diutiùs iisdem locis: sed quia veritas visu et morâ, falsa festinatione et incertis valescunt, relinquebat famam, aut praeveniebat.

XL. Vulgabatur interim per Italiam, 'servatum munere deûm 'Agrippam:' credebatur Romae; jamque Ostiam invectum multitudo ingens, jam in Urbe clandestini coetus celebrabant: quum Tiberium anceps cura distrahere, vine militum servum suum coërceret, an inanem credulitatem tempore ipso vanescere sineret: modò nihil spernendum, modò non omnia metuenda, ambiguus pudoris ac metûs, reputabat: postremò dat negotium Sallustio Crispo: ille e clientibus duos (quidam milites fuisse tradunt) deligit, atque hortatur, similatâ conscientiâ adeant, obferant pecuniam, fidem atque pericula polliceantur. Exsequuntur, ut jussum erat: dein speculati noctem incustoditam, adceptâ idoneâ manu, vinctum, clauso ore, in palatium traxere. Percunctanti Tiberio, 'Quomodo Agrippa factus esset?' respondisse fertur, 'Quomodo 'tu Caesar.' Ut ederet socios, subigi non potuit: nec Tiberius poenam ejus palam ausus, in secretâ palatii parte interfici jussit, corpusque clam auferri: et quamquàm multi e domo Principis, Equitesque ac senatores, sustentâsse opibus, juvisse consiliis dicerentur, haud quaesitum.

XLI. Fine anni arcus propter aedem Saturni, ob recepta signa cum Varo amissa, ductu Germanici, auspiciis Tiberii; et aedes Fortis Fortunae Tiberim juxta, in hortis, quos Caesar dictator populo Romano legaverat; sacrarium genti Juliae, effigiesque divo Augusto apud Bovillas, dicantur. C. Caecilio, L. Pomponio coss. Germanicus Caesar A. D. VII. Calendas Junias triumphavit de Cheruscis Cattisque et Angrivariis, quaeque aliae nationes usque ad Albim colunt: vecta spolia, captivi, simulacra montium, fluminum, proeliorum; bellumque, quia conficere prohibitus erat, pro confecto adcipiebatur. Augebat intuentium vi-

sus eximia ipsius species, currusque quinque liberis onustus; sed suberat obculta formido reputantibus, 'haud prosperum in Druso, 'patre ejus, favorem vulgi: avunculum ejusdem Marcellum flag'rantibus plebis studiis intra juventam ereptum: breves et in'faustos populi Romani amores.'

XLII. Ceterùm Tiberius, nomine Germanici, trecenos plebi sestertios viritim dedit, seque conlegam consulatui ejus destinavit: nec ideo sincerae caritatis fidem adsequutus, amoliri juvenem specie honoris statuit, struxitque causas, aut fortè oblatas adripuit. Rex Archelaus quinquagesimum annum Cappadociâ potiebatur, invisus Tiberio, quòd eum, Rhodi agentem, nullo officio coluisset: nec id Archelaus per superbiam omiserat, sed ab intimis Augusti monitus; quia, florente C. Caesare missoque ad res Orientis, intuta Tiberii amicitia credebatur. Ut, versâ Caesarum sobole, imperium adeptus est, elicit Archelaum matris literis, quae, non dissimilatis filii obfensionibus, clementiam obferebat, si ad precandum veniret. Ille ignarus doli, vel, si intellegere crederetur, vim metuens, in Urbem properat: exceptusque inmiti a Principe, et mox adcusatus in senatu, non ob crimina, quae fingebantur, sed angore, simul fessus senio, et quia regibus aequa, nedum infima, insolita sunt, finem vitae, sponte an fato, inplevit. Regnum in provinciam redactum est, 'fructibusque 'ejus levari posse centesimae vectigal' professus Caesar, ducentesimam in posterum statuit. Per idem tempus, Antiocho Commagenorum, Philopatore Cilicum, regibus defunctis, turbabantur nationes, plerisque Romanum, aliis regium imperium cupientibus: et provinciae, Syria atque Judaea, fessae oneribus, deminutionem tributi orabant.

XLIII. Igitur haec, et de Armeniâ, quae suprà memoravi, apud Patres disseruit: 'nec posse motum Orientem nisi Ger'manici sapientiâ componi: nam suam aetatem vergere, Drusi 'nondum satis adolevisse.' Tunc decreto Patrum permissae Germanico provinciae, quae mari dividuntur, majusque imperium, quoquò adîsset, quàm his, qui sorte aut missu Principis obtinerent. Sed Tiberius demoverat Syriâ Creticum Silanum, per adfinitatem connexum Germanico, quia Silani filia Neroni, vetustissimo liberorum ejus, pacta erat: praefeceratque Cn. Pisonem, ingenio violentum et obsequii ignarum, insitâ ferociâ a patre Pisone, qui civili bello resurgentes in Africa partes acerrimo ministerio adversùs Caesarem juvit; mox Brutum et Cassium sequutus, concesso reditu, petitione honorum abstinuit, donec ultrò ambiretur, delatum ab Augusto consulatum adcipere. Sed, praeter paternos spiritus, uxoris quoque Plancinae nobilitate et opibus adcendebatur: vix Tiberio concedere: liberos ejus, ut multùm infrà, despectare; nec dubium habebat, se delectum, qui Syriae inponeretur, ad spes Germanici coërcendas. Credidere quidam, data et a Tiberio obculta mandata: et Plancinam haud

dubiè Augusta monuit muliebri aemulatione Agrippinam insectandi: divisa namque et discors aula erat, tacitis in Drusum aut Germanicum studiis. Tiberius, ut proprium et sui sanguinis, Drusum fovebat: Germanico alienatio patrui amorem apud ceteros auxerat; et quia claritudine materni generis anteibat, avum M. Antonium, avunculum Augustum ferens: contrà Druso proavus eques Romanus, Pomponius Atticus, dedecere Claudiorum imagines videbatur: et conjunx Germanici, Agrippina, fecunditate ac fama Liviam, uxorem Drusi, praecellebat: sed fratres egregiè concordes, et proximorum certaminibus inconcussi.

XLIV. Nec multo pòst Drusus in Illyricum missus est, ut suesceret militiae, studiaque exercitûs pararet; simul juvenem, urbano luxu lascivientem, meliùs in castris haberi Tiberius, seque tutiorem rebatur, utroque filio legiones obtinente. Sed Suevi praetendebantur, auxilium adversùs Cheruscos orantes: nam discessu Romanorum, ac vacui externo metu, gentis adsuetudine, et tum aemulatione gloriae arma in se verterant: vis nationum, virtus ducum in aequo: sed Maroboduum regis nomen invisum apud populares; Arminium, pro libertate bellantem, favor habebat.

XLV. Igitur non modò Cherusci sociique eorum, vetus Arminii miles, sumpsere bellum: sed e regno etiam Marobodui Suevae gentes, Semnones ac Longobardi, defecere ad eum: quibus additis praepollebat, ni Inguiomerus cum manu clientium ad Maroboduum perfugisset; non aliam ob causam, quàm quia fratris filio juveni patruus senex parere dedignabatur. Diriguntur acies, pari utrimque spe, nec, ut olim apud Germanos, vagis incursibus, aut disjectas per catervas: quippe longâ adversùm nos militiâ insueverant sequi signa, subsidiis firmari, dicta imperatorum adcipere. At tunc Arminius, equo conlustrans cuncta, ut quosque advectus erat, ‘Reciperatam libertatem, trucidatas legiones, spolia adhuc et tela Romanis derepta in manibus multorum,’ ostentabat: contrà ‘fugacem Maroboduum’ adpellans, ‘proeliorum expertem, Hercyniae latebris defensum, ac mox per dona et legationes petivisse foedus; proditorem patriae, satellitem Caesaris, haud minùs infensis animis exturbandum, quàm Varum Quinctilium interfecerint: meminissent modò tot proeliorum; quorum eventu, et ad postremum ejectis Romanis, satis probatum, penes utros summa belli fuerit.’

XLVI. Neque Maroboduus jactantiâ sui aut probris in hostem abstinebat; sed Inguiomerum tenens, ‘Illo in corpore decus omne Cheruscorum, illius consiliis gesta, quae prosperè ceciderint,’ testabatur: ‘vecordem Arminium et rerum nescium alienam gloriam in se trahere, quoniam tres vacuas legiones et ducem fraudis ignarum perfidiâ deceperit, magnâ cum clade Germaniae et ignominiâ suâ; quum conjunx, quum filius ejus servitium adhuc tolerent. At se, duodecim legionibus petitum,

'duce Tiberio, inlibatam Germanorum gloriam servavisse: mox 'conditionibus aequis discessum: neque poenitere, quòd ipsorum 'in manu sit, integrum adversùm Romanos bellum, an pacem 'incruentam malint.' His vocibus instinctos exercitus propriae quoque causae stimulabant; quum a Cheruscis Langobardisque pro antiquo decore aut recenti libertate, et contrà augendae dominationi certaretur. Non aliàs majore mole concursum, neque ambiguo magis eventu, fusis utrimque dextris cornibus. Sperabaturque rursum pugna, ni Maroboduus castra in colles subduxisset. Id signum perculsi fuit; et transfugis paullatim nudatus in Marcomannos concessit, misitque legatos ad Tiberium, oraturos auxilia. Responsum est, 'non jure eum adversùs Cheruscos arma Romana invocare, qui pugnantis in eumdem hostem 'Romanos nullâ ope juvisset.' Missus tamen Drusus, ut retulimus, pacis firmator.

XLVII. Eodem anno duodecim celebres Asiae urbes conlabsae nocturno motu terrae: quo inprovisior graviorque pestis fuit: neque solitum in tali casu effugium subveniebat, in aperta prorumpendi, quia diductis terris hauriebantur. 'Sedisse inmensos 'montes: visa in arduo, quae plana fuerint: effulsisse inter rui'nam ignis,' memorant. Asperrima in Sardianos lues plurimum in eosdem misericordiae traxit: nam centies sestertium pollicitus Caesar, et, quantum aerario aut fisco pendebant, in quinquennium remisit. Magnetes a Sipylo proximi damno ac remedio habiti. Temnios, Philadelphenos, Aegeatas, Apollonidenses, quique Mosteni aut Macedones Hyrcani vocantur, et Hierocaesaream, Myrinam, Cymen, Tmolum, levari idem in tempus tributis, mittique ex senatu placuit, qui praesentia spectaret refoveretque. Delectus est M. Aletus e praetoriis, ne, consulari obtinente Asiam, aemulatio inter pares et ex eo inpedimentum oriretur.

XLVIII. Magnificam in publicum largitionem auxit Caesar haud minùs gratâ liberalitate, quòd bona Aemiliae Musae, locupletis intestatae, petita in fiscum, Aemilio Lepido, cujus e domo videbatur, et Patulei divitis equitis Romani hereditatem, quamquàm ipse heres in parte legeretur, tradidit M. Servilio, quem prioribus, neque suspectis, tabulis scriptum compererat; 'nobi'litatem utriusque pecuniâ juvandam,' praefatus. Neque hereditatem cujusquam adiit, nisi quum amicitiâ meruisset: ignotos et aliis infensos, eóque Principem nuncupantes, procul arcebat. Ceterùm, ut honestam innocentium paupertatem levavit, ita prodigos et ob flagitia egentes, Vibidium Varronem, Marium Nepotem, Appium Appianum, Cornelium Sullam, Q. Vitellium, movit senatu, aut sponte cedere passus est.

XLIX. Iisdem temporibus deûm aedes, vetustate aut igni abolitas coeptasque ab Augusto, dedicavit, Libero Liberaeque et Cereri juxta Circum maximum, quam A. Postumius dictator

voverat; eodemque in loco aedem Florae, ab Lucio et Marco Publiciis aedilibus constitutam; et Jano templum, quod apud forum olitorium C. Duillius struxerat, qui primus rem Romanam prosperè mari gessit triumphumque navalem de Poenis meruit. Spei aedes a Germanico sacratur: hanc Atilius voverat eodem bello.

L. Adolescebat interea lex majestatis: et Apuleiam Variliam, sororis Augusti neptem, 'quia probrosis sermonibus divum Augustum ac Tiberium et matrem ejus inlusisset, Caesarique connexa adulterio teneretur,' majestatis delator arcessebat. 'De adulterio satis caveri lege Juliâ,' visum: 'majestatis crimen distingui,' Caesar postulavit; 'damnarique, si qua de Augusto inreligiosè dixisset: in se jacta nolle ad cognitionem vocari.' Interrogatus a consule, 'quid de his censeret, quae de matre ejus loquuta secus argueretur,' reticuit: dein, proximo senatûs die, illius quoque nomine oravit, 'ne cui verba, in eam quoquo modo habita, crimini forent:' liberavitque Apuleiam lege majestatis: adulterii graviorem poenam deprecatus, 'ut, exemplo majorum, propinquis suis ultra ducentesimum lapidem removeretur,' suasit. Adultero Manlio Italiâ atque Africâ interdictum est.

LI. De praetore in locum Vipsanii Galli, quem mors abstulerat, subrogando certamen incessit. Germanicus atque Drusus (nam etiam tum Romae erant) Haterium Agrippam, propinquum Germanici, fovebant: contrà plerique nitebantur, ut numerus liberorum in candidatis praepolleret, quod lex jubebat. Laetabatur Tiberius, quum inter filios ejus et leges senatus disceptaret: victa est sine dubio lex; sed neque statim et paucis subfragiis: quomodo, etiam quum valerent, leges vincebantur.

LII. Eodem anno coeptum in Africa bellum, duce hostium Tacfarinate. Is natione Numida in castris Romanis auxiliaria stipendia meritus, mox desertor, vagos primùm et latrociniis suetos ad praedam et raptus congregare: dein, more militiae, per vexilla et turmas componere: postremò non inconditae turbae, sed Musulanorum dux haberi. Valida ea gens et solitudinibus Africae propinqua, nullo etiam tum urbium cultu, cepit arma, Maurosque adcolas in bellum traxit: dux et his Mazippa: divisusque exercitus, ut Tacfarinas lectos viros et Romanum in modum armatos castris adtineret, disciplina et imperiis suesceret; Mazippa levi cum copia incendia et caedes et terrorem circumferret: compulerantque Cinithios, haud spernendam nationem, in eadem, quum Furius Camillus, proconsul Africae, legionem et quod sub signis sociorum, in unum conductos, ad hostem duxit; modicam manum, si multitudinem Numidarum atque Maurorum spectares: sed nihil aequè cavebatur, quàm ne bellum metu eluderent: spe victoriae inducti sunt, ut vincerentur. Igitur legio medio, leves cohortes duaeque alae in cornibus locantur. Nec Tacfarinas pugnam detrectavit. Fusi Numidae,

multosque post annos Furio nomini partum decus militiae: nam post illum reciperatorem Urbis, filiumque ejus Camillum, penès alias familias imperatoria laus fuerat. Atque hic, quem memoramus, bellorum expers habebatur. Eò pronior Tiberius res gestas apud senatum celebravit; et decrevere Patres triumphalia insignia: quod Camillo, ob modestiam vitae, inpunè fuit.

LIII. Sequens annus Tiberium tertiò, Germanicum iterum consules habuit: sed eum honorem Germanicus iniît apud urbem Achaiae Nicopolim, quò venerat per Illyricam oram, viso fratre Druso, in Dalmatia agente, Hadriatici ac mox Ionii maris adversam navigationem perpessus. Igitur paucos dies insumpsit reficiendae classi: simul sinus, Actiacâ victoriâ inclutos, et sacratas ab Augusto manubias castraque Antonii, cum recordatione majorum suorum adiît: namque ei, ut memoravi, avunculus Augustus, avus Antonius erant, magnaque illic imago tristium laetorumque. Hinc ventum Athenas, foederique sociae et vetustae urbis datum, ut uno lictore uteretur. Excepere Graeci quaesitissimis honoribus, vetera suorum facta dictaque praeferentes, quò plus dignationis adulatio haberet.

LIV. Petita inde Euboea, tramisit Lesbum; ubi Agrippina novissimo partu Juliam edidit: tum extrema Asiae, Perinthumque ac Byzantium, Thracias urbes, mox Propontidis angustias et os Ponticum intrat, cupidine veteres locos et famâ celebratos noscendi; pariterque provincias, internis certaminibus aut magistratuum injuriis fessas, refovebat: atque illum, in regressu sacra Samothracum visere nitentem, obvii aquilones depulere. Igitur Ilio, quaeque ibi varietate fortunae et nostrî origine veneranda, relegit Asiam, adpellitque Colophona, ut Clarii Apollinis oraculo uteretur. Non femina illic, ut apud Delphos, sed certis e familiis et ferme Mileto adcitus sacerdos numerum modò consultantium et nomina audit: tum in specum degressus, haustâ fontis arcani aquâ, ignarus plerumque literarum et carminum, edit responsa versibus compositis super rebus, quas quis mente concepit: et ferebatur, Germanico per ambages, ut mos oraculis, 'maturum exitium' cecinisse.

LV. At Cn. Piso, quò properantiùs destinata inciperet, civitatem Atheniensium, turbido incessu exterritam, oratione saevâ increpat, obliquè Germanicum perstringens, 'quòd contra decus 'Romani nominis non Athenienses, tot cladibus exstinctos, sed 'conluviem illam nationum, comitate nimiâ coluisset: hos enim 'esse Mithridatis adversùs Sullam, Antonii adversùs divum Au'gustum socios.' Etiam vetera objectabat, quae in Macedones inprosperè, violenter in suos fecissent: obfensus urbi propriâ quoque irâ; quia Theophilum quemdam, Areo judicio falsi damnatum, precibus suis non concederent. Exin navigatione celeri per Cycladas et compendia maris adsequitur Germanicum apud insulam Rhodum, haud nescium, quibus insectationibus petitus

foret: sed tantâ mansuetudine agebat, ut, quum orta tempestas raperet in abrupta, possetque interitus inimici ad casum referri, miserit triremis, quarum subsidio discrimini eximeretur. Neque tamen mitigatus Piso, et vix diei moram perpessus, linquit Germanicum praevenitque: et postquam Syriam ac legiones adtigit, largitione, ambitu, infimos manipularium juvando, quum veteres centuriones, severos tribunos demoveret, locaque eorum clientibus suis vel deterrimo cuique adtribueret, desidiam in castris, licentiam in urbibus, vagum ac lascivientem per agros militem sineret, eò usque conruptionis profectus est, ut sermone vulgi *parens legionum* haberetur. Nec Plancina se intra decora feminis tenebat; sed exercitio equitum, decursibus cohortium interesse: in Agrippinam, in Germanicum contumelias jacere: quibusdam etiam bonorum militum ad mala obsequia promptis, quod, 'haud 'invito Imperatore ea fieri,' obcultus rumor incedebat.

LVI. Nota haec Germanico; sed praeverti ad Armenios instantior cura fuit. Ambigua gens ea antiquitùs hominum ingeniis et situ terrarum, quo, nostris provinciis latè praetenta, penitùs ad Medos porrigitur; maximisque imperiis interjecti et saepius discordes sunt, adversùs Romanos odio, et in Parthum invidiâ. Regem illâ tempestate non habebant, amoto Vonone: sed favor nationis inclinabat in Zenonem, Polemonis regis Pontici filium, quòd is, primâ ab infantiâ instituta et cultum Armeniorum aemulatus, venatu, epulis, et quae alia barbari celebrant, proceres plebemque juxtà devinxerat. Igitur Germanicus in urbe Artaxatâ, adprobantibus nobilibus, circumfusâ multitudine, insigne regium capiti ejus inposuit: ceteri venerantes regem *Artaxiam* consalutavere; quod illi vocabulum indiderant ex nomine urbis. At Cappadoces, in formam provinciae redacti, Q. Veranium legatum adcepere: et quaedam ex regiis tributis deminuta, quò mitius Romanum imperium speraretur. Commagenis Q. Servaeus praeponitur, tum primùm ad jus praetoris translatis.

LVII. Cunctaque socialia prosperè composita non ideo laetum Germanicum habebant, ob superbiam Pisonis, qui, jussus partem legionum ipse aut per filium in Armeniam ducere, utrumque neglexerat. Cyrrhi demum, apud hiberna decumae legionis, convenêre firmato vultu, Piso adversùs metum, Germanicus, ne minari crederetur: et erat, ut retuli, clementior: sed amici, adcendendis obfensionibus callidi, intendere vera, adgerere falsa, ipsumque et Plancinam et filios variis modis criminari: postremò, paucis familiarium adhibitis, sermo coeptus a Caesare, qualem ira et dissimilatio gignit: responsum a Pisone precibus contumacibus, discesseruntque opertis odiis: póstque rarus in tribunali Caesaris Piso, et, si quando adsideret, atrox ac dissentire manifestus: vox quoque ejus audita est in convivio, quum apud regem Nabataeorum coronae aureae magno pondere Cae-

sari et Agrippinae, leves Pisoni et ceteris obferrentur: 'Principis Romani, non Parthi regis filio, eas epulas dari:' abjecitque simul coronam, et multa in luxum addidit, quae Germanico, quamquàm acerba, tolerabantur tamen.

LVIII. Inter quae ab rege Parthorum Artabano legati venêre: miserat 'amicitiam ac foedus' memoraturos, et 'cupere renovari dextras, daturumque honori Germanici, ut ripam Euphratis adcederet: petere interim, ne Vonones in Syriâ haberetur, neu proceres gentium propinquis nuntiis ad discordias traheret.' Ad ea Germanicus de societate Romanorum Parthorumque magnificè, de adventu regis et cultu suî cum decore ac modestiâ respondit. Vonones Pompeiopolim, Ciliciae maritimam urbem, amotus est: datum id non modò precibus Artabani, sed contumeliae Pisonis, cui gratissimus erat ob plurima officia et dona, quibus Plancinam devinxerat.

LIX. M. Silano, L. Norbano coss. Germanicus Aegyptum proficiscitur, cognoscendae antiquitatis: sed cura provinciae praetendebatur: levavitque apertis horreis pretia frugum; multaque in vulgus grata usurpavit: sine milite incedere, pedibus intectis, et pari cum Graecis amictu, P. Scipionis aemulatione; quem eadem factitavisse apud Siciliam, quamvìs flagrante adhuc Poenorum bello, adcepimus. Tiberius, cultu habituque ejus lenibus verbis perstricto, acerrimè increpuit, 'quòd contra instituta Augusti, non sponte Principis, Alexandriam introîsset:' nam Augustus inter alia dominationis arcana, vetitis, nisi permissu, ingredi senatoribus aut Equitibus Romanis inlustribus, seposuit Aegyptum, ne fame urgeret Italiam, quisquis eam provinciam claustraque terrae ac maris, quamvìs levi praesidio adversùm ingentes exercitus, insedisset.

LX. Sed Germanicus, nondum comperto, profectionem eam incusari, Nilo subvehebatur, orsus oppido a Canopo. Condidere id Spartani, ob sepultum illic rectorem navis, Canopum, quâ tempestate Menelaus, Graeciam repetens, diversum ad mare terramque Libyam dejectus. Inde proximum amnis os, dicatum Herculi, quem indigenae 'ortum apud se et antiquissimum' perhibent, 'eosque, qui postea pari virtute fuerint, in cognomentum ejus adscitos:' mox visit veterum Thebarum magna vestigia: et manebant structis molibus literae Aegyptiae, priorem opulentiam complexae: jussusque e senioribus sacerdotum patrium sermonem interpretari referebat, 'habitâsse quondam septingenta millia aetate militari: atque eo cum exercitu regem Rhamsen Libyâ, Aethiopiâ, Medisque et Persis, et Bactriano ac Scythiâ potitum: quasque terras Syri Armeniique et contigui Cappadoces colunt, inde Bithynum, hinc Lycium ad mare, imperio tenuisse.' Legebantur et indicta gentibus tributa, pondus argenti et auri, numerus armorum equorumque, et dona templis, ebur atque odores, quasque copias frumenti et

omnium utensilium quaeque natio penderet, haud minùs magnifica, quàm nunc vi Parthorum aut potentiâ Romanâ jubentur.

LXI. Ceterùm Germanicus aliis quoque miraculis intendit animum: quorum praecipua fuere Memnonis saxea effigies, ubi radiis solis icta est, vocalem sonum reddens: disjectasque inter et vix pervias arenas instar montium eductae Pyramides certamine et opibus regum: lacusque effossâ humo, superfluentis Nili receptacula: atque alibi angustiae et profunda altitudo, nullis inquirentium spatiis penetrabilis. Exin ventum Elephantinen ac Syenen, claustra olim Romani imperii: quod nunc rubrum ad mare patescit.

LXII. Dum ea aestas Germanico plures per provincias transigitur, haud leve decus Drusus quaesivit, inliciens Germanos ad discordias; utque fracto jam Maroboduo usque in exitium insisteretur. Erat inter Gotones nobilis juvenis, nomine Catualda, profugus olim vi Marobodui, et tunc, dubiis rebus ejus, ultionem ausus. Is validâ manu fines Marcomannorum ingreditur, conruptisque primoribus ad societatem, inrumpit regiam castellumque juxtà situm. Veteres illic Suevorum praedae et nostris e provinciis lixae ac negotiatores reperti; quos jus commercii, dein cupido augendi pecuniam, postremùm oblivio patriae, suis quemque ab sedibus hostilem in agrum transtulit.

LXIII. Maroboduo undique deserto non aliud subsidium, quàm misericordia Caesaris, fuit. Transgressus Danubium, quà Noricam provinciam praefluit, scripsit Tiberio, non ut profugus aut subplex, sed ex memoriâ prioris fortunae. ' Nam multis ' nationibus, clarissimum quondam regem ad se vocantibus, Ro- ' manam amicitiam praetulisse.' Responsum a Caesare, ' tu- ' tam ei honoratamque sedem in Italiâ fore, si maneret: sin re- ' bus ejus aliud conduceret, abiturum fide, quâ venisset.' Ceterùm apud senatum disseruit, ' non Philippum Atheniensibus, ' non Pyrrhum aut Antiochum populo Romano perinde metuen- ' dos fuisse.' Exstat oratio, quâ ' magnitudinem viri, violentiam ' subjectarum ei gentium, et quàm propinquus Italiae hostis, ' suaque in destruendo eo consilia' extulit. Et Maroboduus quidem Ravennae habitus, si quando insolescerent Suevi, quasi rediturus in regnum, ostentabatur: sed non excessit Italiâ per duodeviginti annos; consenuitque, multùm inminutâ claritate ob nimiam vivendi cupidinem. Idem Catualdae casus, neque aliud perfugium: pulsus haud multo pòst Hermundurorum opibus et Vibilio duce: receptusque Forum Julium, Narbonensis Galliae coloniam, mittitur. Barbari utrumque comitati, ne quietas provincias inmixti turbarent, Danubium ultra, inter flumina Marum et Cusum, locantur, dato rege Vannio, gentis Quadorum.

LXIV. Simul nuntiato, ' regem Artaxiam Armeniis a Ger- ' manico datum,' decrevere Patres, ' ut Germanicus atque Dru-

'sus ovantes Urbem introirent:' structi et arcus, circum latera templi Martis Ultoris, cum effigie Caesarum; laetiore Tiberio, quia pacem sapientiâ firmaverat, quàm si bellum per acies confecisset. Igitur Rhescuporin quoque, Thraciae regem, astu adgreditur. Omnem eam nationem Rhoemetalces tenuerat: quo defuncto, Augustus partem Thracum Rhescuporidi, fratri ejus, partem filio Cotyi permisit. In eâ divisione arva et urbes et vicina Graecis Cotyi; quod incultum, ferox, adnexum hostibus, Rhescuporidi cessit: ipsorumque regum ingenia, illi mite et amoenum, huic atrox, avidum et societatis inpatiens erat. Sed primò subdolâ concordiâ egere: mox Rhescuporis egredi fines, vertere in se Cotyi data, et resistenti vim facere; cunctanter sub Augusto, quem auctorem utriusque regni, si sperneretur, vindicem metuebat: enimverò, auditâ mutatione Principis, inmittere latronum globos, exscindere castella, causas bello.

LXV. Nihil aequè Tiberium anxium habebat, quàm, ne composita turbarentur: deligit centurionem, qui nuntiaret regibus, 'ne armis disceptarent:' statimque a Cotye dimissa sunt, quae paraverat, auxilia. Rhescuporis fictâ modestiâ postulat, 'eumdem in locum coiretur: posse de controversiis conloquio transigi:' nec diu dubitatum de tempore, loco, dein conditionibus; quum alter facilitate, alter fraude, cuncta inter se concederent adciperentque. Rhescuporis sanciendo, ut dictitabat, foederi convivium adjicit; tractâque in multam noctem laetitiâ, per epulas ac vinolentiam incautum Cotyn, et, postquam dolum intellexerat, 'sacra regni, ejusdem familiae deos et hospitalis mensas' obtestantem, catenis onerat. Thraciâque omni potitus scripsit ad Tiberium, 'structas sibi insidias, praeventum insidiatorem:' simul bellum adversùs Basternas Scythasque praetendens, novis peditum et equitum copiis sese firmabat.

LXVI. Molliter rescriptum, 'si fraus abesset, posse eum innocentiae fidere: ceterùm neque se, neque senatum, nisi cognitâ causâ, jus et injuriam discreturos: proinde tradito Cotye veniret, transferretque invidiam criminis.' Eas literas Latinius Pandus, propraetor Moesiae, cum militibus, quîs Cotys traderetur, in Thraciam misit. Rhescuporis, inter metum et iram cunctatus, maluit patrati, quàm incepti facinoris reus esse: 'occidi Cotyn' jubet, 'mortemque sponte sumptam' ementitur. Nec tamen Caesar placitas semel artes mutavit, sed defuncto Pando, quem sibi infensum Rhescuporis arguebat, Pomponium Flaccum, veterem stipendiis et arctâ cum rege amicitiâ, eóque adcommodatiorem ad fallendum, ob id maximè Moesiae praefecit.

LXVII. Flaccus, in Thraciam transgressus, per ingentia promissa, quamvìs ambiguum et scelera sua reputantem, perpulit, ut praesidia Romana intraret. Circumdata hinc regi, specie honoris, valida manus; tribunique et centuriones, monendo, sua-

dendo, et, quantò longiùs abscedebatur, apertiore custodiâ, postremò gnarum necessitatis in Urbem traxere. Adcusatus in senatu ab uxore Cotyis damnatur, ut procul regno teneretur. Thracia in Rhoemetalcen filium, quem paternis consiliis adversatum constabat, inque liberos Cotyis dividitur: iisque nondum adultis, Trebellienus Rufus, praeturâ functus, datur, qui regnum interim tractaret, exemplo, quo majores Marcum Lepidum, Ptolemaei liberis tutorem, in Aegyptum miserant. Rhescuporis Alexandriam devectus, atque illic, fugam tentans, an ficto crimine, interficitur.

LXVIII. Per idem tempus Vonones, quem amotum in Ciliciam memoravi, conruptis custodibus, effugere ad Armenios, inde in Albanos Heniochosque et consanguineum sibi regem Scytharum, conatus est: specie venandi, omissis maritimis locis, avia saltuum petiît: mox pernicitate equi ad amnem Pyramum contendit, cujus pontes adcolae ruperant, auditâ regis fugâ; neque vado penetrari poterat. Igitur in ripâ fluminis a Vibio Frontone, praefecto equitum, vincitur: mox Remmius evocatus, priori custodiae regis adpositus, quasi per iram, gladio eum transigit: unde major fides, conscientiâ sceleris et metu indicii mortem Vononi inlatam.

LXIX. At Germanicus, Aegypto remeans, cuncta, quae apud legiones aut urbes jusserat, abolita vel in contrarium versa cognoscit: hinc graves in Pisonem contumeliae; nec minùs acerba, quae ab illo in Caesarem tentabantur. Dein Piso abire Syriâ statuit: mox adversâ Germanici valetudine detentus, ubi recreatum adcepit, votaque pro incolumitate solvebantur, admotas hostias, sacrificalem adparatum, festam Antiochensium plebem, per lictores proturbat. Tum Seleuciam digreditur, opperiens aegritudinem, quae rursum Germanico adciderat. Saevam vim morbi augebat persuasio veneni, a Pisone adcepti: et reperiebantur solo ac parietibus erutae humanorum corporum reliquiae, carmina et devotiones, et nomen Germanici plumbeis tabulis insculptum, semusti cineres ac tabe obliti, aliaque maleficia, quîs creditur animas numinibus infernis sacrari: simul missi a Pisone incusabantur, ut valetudinis adversa rimantes.

LXX. Ea Germanico haud minùs irâ, quàm per metum adcepta: ‘ si limen obsideretur, si effundendus spiritus sub oculis ‘ inimicorum foret; quid deinde miserrimae conjugi? quid in- ‘ fantibus liberis eventurum? lenta videri veneficia: festinare et ‘ urgere, ut provinciam, ut legiones solus habeat: sed non usque ‘ eò defectum Germanicum, neque praemia caedis apud interfec- ‘ torem mansura:’ componit epistolas, quîs amicitiam ei renuntiabat. Addunt plerique, jussum ‘ provinciâ decedere:’ nec Piso moratus ultrà navis solvit; moderabaturque cursui, quò propiùs regrederetur, si mors Germanici Syriam aperuisset.

LXXI. Caesar, paullisper ad spem erectus, dein, fesso cor-

pore, ubi finis aderat, adsistentes amicos in hunc modum adloquitur: 'Si fato concederem, justus mihi dolor, etiam adversùs 'deos, esset, quòd me parentibus, liberis, patriae, intra juventam, praematuro exitu raperent: nunc, scelere Pisonis et Plancinae interceptus, ultimas preces pectoribus vestris relinquo: 'referatis patri ac fratri, quibus acerbitatibus dilaceratus, quibus 'insidiis circumventus, miserrimam vitam pessimâ morte finierim. 'Si quos spes meae, si quos propinquus sanguis, etiam quos invidia erga viventem movebat; inlacrumabunt, quondam florentem et tot bellorum superstitem muliebri fraude cecidisse. Erit 'vobis locus querendi apud senatum, invocandi leges. Non hoc 'praecipuum amicorum munus est, prosequi defunctum ignavo 'questu; sed, quae voluerit, meminisse, quae mandaverit, exsequi. Flebunt Germanicum etiam ignoti: vindicabitis vos, si 'me potiùs, quàm fortunam meam fovebatis. Ostendite populo 'Romano divi Augusti neptem, eamdemque conjugem meam: 'numerate sex liberos. Misericordia cum adcusantibus erit: fingentibusque scelesta mandata aut non credent homines, aut non 'ignoscent.' Juravere amici, dextram morientis contingentes, 'spiritum antè, quàm ultionem, amissuros.'

LXXII. Tum ad uxorem versus, 'per memoriam suî, per communes liberos' oravit, 'exueret ferociam, saevienti fortunae submitteret animum; neu regressa in Urbem aemulatione potentiae 'validiores inritaret.' Haec palam, et alia secretò; per quae ostendere credebatur metum ex Tiberio. Neque multo pòst extinguitur, ingenti luctu provinciae et circumjacentium populorum. Indoluere exterae nationes regesque: tanta illi comitas in socios, mansuetudo in hostes: visuque et auditu juxtà venerabilis, quum magnitudinem et gravitatem summae fortunae retineret, invidiam et adrogantiam effugerat.

LXXIII. Funus sine imaginibus et pompâ, per laudes et memoriam virtutum ejus celebre fuit. Et erant, qui formam, aetatem, genus mortis, ob propinquitatem etiam locorum, in quibus interiit, Magni Alexandri fatis adaequarent. 'Nam utrumque 'corpore decoro, genere insigni, haud multùm triginta annos egressum, suorum insidiis, externas inter gentes obcidisse: sed 'hunc mitem erga amicos, modicum voluptatum, uno matrimonio, certis liberis egisse: neque minùs proeliatorem; etiam si 'temeritas abfuerit praepeditusque sit, perculsas tot victoriis 'Germanias servitio premere: quòd si solus arbiter rerum, si 'jure et nomine regio fuisset, tanto promptiùs adsequuturum 'gloriam militiae, quantùm clementiâ, temperantiâ ceteris bonis 'artibus praestitisset.' Corpus, antequam cremaretur, nudatum in foro Antiochensium, qui locus sepulturae destinabatur, praetuleritne veneficii signa, parùm constitit: nam ut quis misericordiâ in Germanicum, et praesumptâ suspicione aut favore in Pisonem pronior, diversi interpretabantur.

LXXIV. Consultatum inde inter legatos, quique alii senatorum aderant, ‘quisnam Syriae praeficeretur;’ et, ceteris modicè nisis, inter Vibium Marsum et Cn. Sentium diu quaesitum: dein Marsus seniori et acriùs tendenti Sentio concessit. Isque infamem veneficiis eâ in provinciâ et Plancinae percaram, nomine Martinam, in Urbem misit, postulantibus Vitellio ac Veranio ceterisque, qui crimina et adcusationem, tamquam adversùs receptos jam reos, instruebant.

LXXV. At Agrippina, quamquàm defessa luctu et corpore aegro, omnium tamen, quae ultionem morarentur, intolerans, adscendit classem cum cineribus Germanici et liberis; miserantibus cunctis, ‘quòd femina nobilitate princeps, pulcerrimo modò ma-‘trimonio, inter venerantis gratantisque adspici solita, tunc fera-‘lis reliquias sinu ferret, incerta ultionis, anxia suî, et infelici fe-‘cunditate fortunae totiens obnoxia.’ Pisonem interim apud Coum insulam nuntius adsequitur, ‘excessisse Germanicum.’ Quo intemperanter adcepto, caedit victimas, adit templa; neque ipse gaudium moderans, et magis insolescente Plancinâ, quae luctum amissae sororis tum primùm laeto cultu mutavit.

LXXVI. Adfluebant centuriones monebantque, ‘prompta illi ‘legionum studia: repeteret provinciam, non jure ablatam et va-‘cuam.’ Igitur, ‘quid agendum,’ consultanti, M. Piso filius, ‘properandum in Urbem,’ censebat: ‘nihil adhuc inexpiabile ‘admissum, neque suspiciones inbecillas aut inania famae perti-‘mescenda: discordiam erga Germanicum odio fortasse dignam, ‘non poenâ: et ademptione provinciae satis factum inimicis. ‘Quòd si regrederetur, obsistente Sentio, civile bellum incipi: ‘nec duraturos in partibus centuriones militesque, apud quos ‘recens imperatoris sui memoria et penitùs infixus in Caesares ‘amor praevaleret.’

LXXVII. Contrà Domitius Celer, ex intimâ ejus amicitiâ, disseruit: ‘Utendum eventu. Pisonem, non Sentium, Syriae ‘praepositum: huic fasces et jus praetoris, huic legiones datas. ‘Siquid hostile ingruat, quàm justiùs arma oppositurum, qui ‘legati auctoritatem et propria mandata adceperit? Relinquen-‘dum etiam rumoribus tempus, quo senescant: plerumque inno-‘centes recenti invidiae inpares. At si teneat exercitum, augeat ‘vires, multa, quae provideri non possint, fortuitò in melius ca-‘sura. An festinamus, cum Germanici cineribus adpellere, ut ‘te inauditum et indefensum planctus Agrippinae ac vulgus in-‘peritum primo rumore rapiant? Est tibi Augustae conscientia, ‘est Caesaris favor, sed in obculto: et periise Germanicum nulli ‘jactantiùs moerent, quàm qui maximè laetantur.’

LXXVIII. Haud magnâ mole Piso, promptus ferocibus, in sententiam trahitur: missisque ad Tiberium epistolis, incusat ‘Germanicum luxûs et superbiae; seque pulsum, ut locus rebus ‘novis patefieret, curam exercitûs eâdem fide, quâ tenuerit, repe-

'tivisse.' Simul Domitium, inpositum triremi, 'vitare litorum 'oram, praeterque insulas lato mari pergere in Syriam' jubet. Concurrentes desertores per manipulos componit, armat lixas: trajectisque in continentem navibus, vexillum tironum in Syriam euntium intercipit. Regulis Cilicum, 'ut se auxiliis juvarent,' scribit: haud ignavo ad ministeria belli juvene Pisone, quamquàm suscipiendum bellum abnuisset.

LXXIX. Igitur oram Lyciae ac Pamphyliae praelegentes, obviis navibus, quae Agrippinam vehebant, utrimque infensi, arma primò expediere: dein, mutuâ formidine, non ultra jurgium processum est: Marsusque Vibius nuntiavit Pisoni, 'Romam ad 'dicendam causam veniret.' Ille eludens respondit, 'adfuturum, 'ubi praetor, qui de veneficiis quaereret, reo atque adcusatori- 'bus diem praedixisset.' Interim Domitius Laodiceam, urbem Syriae, adpulsus, quum hiberna sextae legionis peteret, quòd eam maximè novis consiliis idoneam rebatur, a Pacuvio legato praevenitur. Id Sentius Pisoni per literas aperit, monetque, 'ne cas- 'tra conruptoribus, ne provinciam bello tentet:' quosque Germanici memores aut inimicis ejus adversos cognoverat, contrahit; 'magnitudinem Imperatoris' identidem ingerens, et 'rem publi- 'cam armis peti:' ducitque validam manum et proelio paratam.

LXXX. Nec Piso, quamquàm coepta secus cadebant, omisit tutissima e praesentibus, sed castellum Ciliciae munitum admodum, cui nomen Celendris, obcupat. Nam admixtis desertoribus, et tirone nuper intercepto, suisque et Plancinae servitiis, auxilia Cilicum, quae reguli miserant, in numerum legionis composuerat: 'Caesarisque se legatum,' testabatur, 'provinciâ, quam 'is dedisset, arceri non a legionibus, (earum quippe adcitu venire,) 'sed a Sentio, privatum odium falsis criminibus tegente: consis- 'terent in acie, non pugnaturis militibus, ubi Pisonem, ab ipsis '*parentem* quondam adpellatum, si jure ageretur, potiorem, si 'armis, non invalidum vidissent.' Tum pro munimentis castelli manipulos explicat colle arduo et derupto; nam cetera mari cinguntur. Contrà veterani ordinibus ac subsidiis instructi: hinc militum, inde locorum asperitas: sed non animus, non spes, ne tela quidem, nisi agrestia, ad subitum usum properata. Ut venere in manus, non ultrà dubitatum, quàm dum Romanae cohortes in aequum eniterentur: vertunt terga Cilices, seque castello claudunt.

LXXXI. Interim Piso classem, haud procul opperientem, adpugnare frustra tentavit: regressusque et pro muris, modò semet adflictando, modò singulos nomine ciens, praemiis vocans, seditionem coeptabat; adeóque commoverat, ut signifer legionis sextae signum ad eum transtulerit. Tum Sentius 'obcanere cornua 'tubasque, et peti aggerem, erigi scalas' jussit, 'ac promptissimum 'quemque subcedere; alios tormentis hastas, saxa et faces inge- 'rere.' Tandem victâ pertinaciâ Piso oravit, utì traditis armis

maneret in castello, dum Caesar, cui Syriam permitteret, consulitur. Non receptae conditiones: nec aliud quàm naves et tutum in Urbem iter concessum est.

LXXXII. At Romae, postquam Germanici valetudo percrebruit, cunctaque, ut ex longinquo, aucta in deterius adferebantur, dolor, ira; et erumpebant questus: 'Ideo nimirum in extremas terras relegatum: ideo Pisoni permissam provinciam: 'hoc egisse secretos Augustae cum Plancina sermones: vera 'prorsus de Druso seniores loquutos: displicere regnantibus civilia filiorum ingenia: neque ob aliud interceptos, quàm quia 'populum Romanum aequo jure complecti, redditâ libertate, agitaverint.' Hos vulgi sermones audita mors adeò incendit, ut ante edictum magistratuum, ante senatûs consultum, sumpto justitio, desererentur fora, clauderentur domus; passim silentia et gemitus, nihil compositum in ostentationem: et quamquàm neque insignibus lugentium abstinerent, altiùs animis moerebant. Fortè negotiatores, vivente adhuc Germanico Syriâ egressi, laetiora de valetudine ejus adtulere: statim credita, statim vulgata sunt: ut quisque obvius, quamvis leviter audita, in alios, atque illi in plures, cumulata gaudio, transferunt: cursant per Urbem, moliuntur templorum fores: juvit credulitatem nox et promptior inter tenebras adfirmatio. Nec obstitit falsis Tiberius, donec tempore ac spatio vanescerent. Et populus quasi rursum ereptum acriùs doluit.

LXXXIII. Honores, ut quis amore in Germanicum aut ingenio validus, reperti decretique: 'ut nomen ejus Saliari carmine caneretur: sedes curules sacerdotum Augustalium locis, superque eas querceae coronae statuerentur: ludos Circenses 'eburna effigies praeiret: neve quis flamen aut augur in locum 'Germanici, nisi gentis Juliae, crearetur.' Arcus additi Romae et apud ripam Rheni et in monte Syriae Amano, cum inscriptione rerum gestarum, ac 'mortem ob rem publicam obiîsse:' sepulcrum Antiochiae, ubi crematus: tribunal Epidaphnae, quo in loco vitam finierat. Statuarum locorumve, in quîs colerentur, haud facilè quis numerum inîerit. Quum censeretur clypeus auro et magnitudine insignis inter auctores eloquentiae: adseveravit Tiberius, 'solitum paremque ceteris dicaturum: neque enim eloquentiam fortunâ discerni; et satis inlustre, si veteres inter scriptores haberetur.' Equester ordo 'cuneum 'Germanici' appellavit, qui 'Juniorum' dicebatur; instituitque, utì turmae Idibus Juliis imaginem ejus sequerentur. Pleraque manent: quaedam statim omissa sunt, aut vetustas obliteravit.

LXXXIV. Ceterùm, recenti adhuc moestitiâ, soror Germanici, Livia, nupta Druso, duos virilis sexûs simul enixa est: quod, rarum laetumque etiam modicis penatibus, tanto gaudio Principem adfecit, ut non temperaverit, quin jactaret apud Patres, 'nulli antè Romanorum ejusdem fastigii viro geminam stir-

'pem editam:' nam cuncta, etiam fortuita, ad gloriam vertebat. Sed populo, tali in tempore, id quoque dolorem tulit; tamquam auctus liberis Drusus domum Germanici magis urgeret.

LXXXV. Eodem anno gravibus senatûs decretis libido feminarum coërcita, cautumque, 'ne quaestum corpore faceret, cui 'avus aut pater aut maritus Eques Romanus fuisset:' nam Vistilia, praetoriâ familiâ genita, licentiam stupri apud aediles vulgaverat; more inter veteres recepto, qui satis poenarum adversùm inpudicas in ipsâ professione flagitii credebant: exactum et a Titidio Labeone, Vistiliae marito, 'cur in uxore delicti ma'nifestâ ultionem legis omisisset?' atque illo praetendente, 'sexa'ginta dies ad consultandum datos necdum praeterîsse,' satis visum de Vistiliâ statuere: eaque in insulam Seriphon abdita est. Actum et de sacris Aegyptiis Judaicisque pellendis: factumque Patrum consultum, 'ut quatuor millia libertini generis, eâ super'stitione infecta, quîs idonea aetas, in insulam Sardiniam vehe'rentur,' coërcendis illic latrociniis, et, si ob gravitatem coeli interîssent, vile damnum: 'ceteri cederent Italiâ, nisi certam 'ante diem profanos ritus exuissent.'

LXXXVI. Post quae retulit Caesar, 'capiendam virginem 'in locum Occiae,' quae septem et quinquaginta per annos summâ sanctimoniâ Vestalibus sacris praesederat: egitque grates Fonteio Agrippae et Domitio Pollioni, 'quòd offerendo filias 'de officio in rem publicam certarent.' Praelata est Pollionis filia, non ob aliud, quàm quòd mater ejus in eodem conjugio manebat: nam Agrippa discidio domum inminuerat. Et Caesar quamvìs posthabitam decies sestertii dote solatus est.

LXXXVII. 'Saevitiam annonae' incusante plebe, statuit frumento pretium, quod emptor penderet, 'binosque nummos se 'additurum negotiatoribus in singulos modios.' Neque tamen ob ea 'Parentis patriae,' delatum et antea, vocabulum adsumsit, acerbéque increpuit eos, qui 'divinas occupationes' ipsumque 'Dominum' dixerant: unde angusta et lubrica oratio sub Principe, qui libertatem metuebat, adulationem oderat.

LXXXVIII. Reperio apud scriptores senatoresque eorumdem temporum, Adgandestrii, principis Cattorum, lectas in senatu literas, quibus 'mortem Arminii' promittebat, 'si patran'dae neci venenum mitteretur:' responsum esse, 'non fraude ne'que obcultis, sed palam et armatum populum Romanum hos'tes suos ulcisci:' quâ gloriâ aequabat se Tiberius priscis imperatoribus, qui venenum in Pyrrhum regem vetuerant prodiderantque. Ceterùm Arminius, abscedentibus Romanis et pulso Maroboduo, regnum adfectans, libertatem popularium adversam habuit; petitusque armis, quum variâ fortunâ certaret, dolo propinquorum cecidit: liberator haud dubiè Germaniae, et qui non primordia populi Romani, sicut alii reges ducesque, sed

florentissimum imperium lacessiêrit: proeliis ambiguus, bello non victus. Septem et triginta annos vitae, duodecim potentiae explevit; caniturque adhuc barbaras apud gentes: Graecorum annalibus ignotus, qui sua tantùm mirantur: Romanis haud perinde celebris, dum vetera extollimus, recentium incuriosi.

C. CORNELII TACITI

AB EXCESSU DIVI AUGUSTI

ANNALIUM

LIBER III.

BREVIARIUM.

I. Agrippina cum Germanici reliquiis Brundisium, inde Romam pervenit. Eae tumulo Augusti inlatae, et funus ductum. VII. Drusus in Illyricum rursus proficiscitur. VIII. Cn. Piso, quùm Romam rediisset, veneni et majestatis postulatur. Dictâ causâ, cùm omnia infensa et infesta experiretur, manus sibi adfert. XX. Tacfarinas bellum in Africâ renovat, quod obprimitur a L. Apronio proconsule. XXII. Lepida Aemilia adulterii et veneni defertur, et damnatur. XXV. Papia Poppaea lex ad id tempus asperiùs exercita, mollitur a Tiberio, et nexus ejus exsolvuntur. Legum initia et vices. XXX. L. Volusii et Sallustii Crispi, insignium virorum, obitus. XXXI. Tiberius in Campaniam concedit. XXXII. Iterum Africam incurrit Tacfarinas: cui tutandae Junius Blaesus deligitur. XXXVII. Equites aliquot Romani majestatis damnantur. XXXVIII. Thracum discordia. XL. Galliarum civitates rebellant, ducibus Julio Sacroviro et Julio Floro; at infeliciter. A legionibus Germanicis copiae earum caesae; et ipsae ad vetus jugum retractae. XLIX. C. Lutorius, eques, majestatis damnatus, et in carcere exanimatus. LII. Cura luxûs coërcendi coepta et omissa. LVI. Drusus Tribuniciam potestatem adcipit. LVIII. Flamen Dialis vetitus provinciam sortiri. LX. Asyla Graecorum lustrata et repurgata. LXVI. C. Silanus repetundarum et majestatis damnatus. LXXIII. Tacfarinatem Junius Blaesus proturbat et fratrem ejus capit. LXXVI. Juniae illustris feminae mors et funus. Haec triennio gesta.

Coss. { M. Valerio et C. Aurelio.
Tib. Imp. IV. et Druso Ner. II.
C. Sulpicio et D. Haterio. }

Nihil intermissâ navigatione hiberni maris, Agrippina Corcyram insulam advehitur, litora Calabriae contra sitam. Illic paucos dies componendo animo insumit, violenta luctu et nescia tolerandi. Interim, adventu ejus audito, intimus quisque amicorum et plerique militares, ut quique sub Germanico stipendia fecerant, multique etiam ignoti vicinis e municipiis, pars officium in Principem rati, plures illos sequuti, ruere ad oppidum Brundisium, quod naviganti celerrimum fidissimumque adpulsu erat. Atque ubi primùm ex alto visa classis, complentur non modò portus et proxima maris, sed moenia ac tecta, quáque longissimè

prospectari poterat, moerentium turbâ et rogitantium inter se, 'silentione, an voce aliquâ egredientem exciperent?' neque satis constabat, quid pro tempore foret; quum classis paullatim subcessit, non alacri, ut adsolet, remigio, sed cunctis ad tristitiam compositis. Postquam duobus cum liberis, feralem urnam tenens, egressa navi defixit oculos; idem omnium gemitus: neque discerneres, proximos, alienos, virorum feminarumve planctus; nisi quòd comitatum Agrippinae, longo moerore fessum, obvii et recentes in dolore anteibant.

II. Miserat duas praetorias cohortes Caesar, addito, 'ut magistratus Calabriae Apulique et Campani suprema erga memoriam filii sui munera fungerentur.' Igitur tribunorum centurionumque humeris cineres portabantur: praecedebant incompta signa, versi fasces; atque, ubi colonias transgrederentur, atrata plebes, trabeati equites, pro opibus loci, vestem, odores aliaque funerum solennia cremabant: etiam quorum diversa oppida, tamen obvii, et victimas atque aras Diis Manibus statuentes, lacrumis et conclamationibus dolorem testabantur. Drusus Tarracinam progressus est cum Claudio fratre liberisque Germanici, qui in Urbe fuerant. Consules M. Valerius et C. Aurelius (jam enim magistratum obcoeperant) et senatus ac magna pars populi viam complevere, disjecti et, ut cuique libitum, flentes: aberat quippe adulatio, gnaris omnibus, laetam Tiberio Germanici mortem malè dissimilari.

III. Tiberius atque Augusta publico abstinuere, inferius majestate suâ rati, si palam lamentarentur, an ne, omnium oculis vultum eorum scrutantibus, falsi intellegerentur. Matrem Antoniam non apud auctores rerum, non diurnâ actorum scripturâ reperio, ullo insigni officio functam; quum super Agrippinam et Drusum et Claudium ceteri quoque consanguinei nominatim perscripti sint: seu valetudine praepediebatur, seu victus luctu animus magnitudinem mali perferre visu non toleravit: faciliùs crediderim, Tiberio et Augustâ, qui domo non excedebant, cohibitam, ut par moeror, et matris exemplo avia quoque et patruus adtineri viderentur.

IV. Dies, quo reliquiae tumulo Augusti inferebantur, modò per silentium vastus, modò ploratibus inquies: plena Urbis itinera, conlucentes per campum Martis faces: illic miles cum armis, sine insignibus magistratus, populus per tribus, 'concidisse rem publicam, nihil spei reliquum,' clamitabant; promptiùs apertiúsque, quàm ut meminisse imperitantium crederes. Nihil tamen Tiberium magis penetravit, quàm studia hominum adcensa in Agrippinam; quum 'decus patriae, solum Augusti sanguinem, unicum antiquitatis specimen' adpellarent, versique ad coelum ac deos 'integram illi subolem ac superstitem iniquorum' precarentur.

V. Fuere, qui 'publici funeris pompam' requirerent, compa-

rarentque, 'quae in Drusum, patrem Germanici, honora et 'magnifica Augustus fecisset: ipsum quippe asperrimo hiemis 'Ticinum usque progressum, neque abscedentem a corpore si-'mul Urbem intravisse: circumfusas lecto Claudiorum Julio-'rumque imagines: defletum in foro, laudatum pro rostris: 'cuncta a majoribus reperta, aut, quae posteri invenerint, cumu-'lata. At Germanico ne solitos quidem et cuicumque nobili de-'bitos honores contigisse. Sanè corpus, ob longinquitatem iti-'nerum, externis terris quoquo modo crematum. Sed tanto 'plura decora mox tribui par fuisse, quanto prima fors negavisset. 'Non fratrem, nisi unius diei viâ, non patruum, saltem portâ te-'nus, obvium. Ubi illa veterum instituta? praepositam toro 'effigiem, meditata ad memoriam virtutis carmina, et laudationes 'et lacrumas, vel doloris imitamenta?'

VI. Gnarum id Tiberio fuit; utque premeret vulgi sermones, monuit edicto: 'Multos inlustrium Romanorum ob rem publi-'cam obiîse; neminem tam flagranti desiderio celebratum: id-'que et sibi et cunctis egregium, si modus adjiceretur: non enim 'eadem decora Principibus viris et imperatori populo, quae mo-'dicis domibus aut civitatibus. Convenisse recenti dolori luctum, 'et ex moerore solatia: sed referendum jam animum ad firmitu-'dinem, ut quondam divus Julius, amissâ unicâ filiâ, ut divus 'Augustus, ereptis nepotibus, abstruserint tristitiam. Nil opus 'vetustioribus exemplis; quotiens populus Romanus clades ex-'ercituum, interitum ducum, funditùs amissas nobiles familias 'constanter tulerit. Principes mortales, rem publicam aeternam 'esse: proin repeterent solennia; et' (quia ludorum Megalen-sium spectaculum suberat,) 'etiam voluptates resumerent.'

VII. Tum, exuto justitio, reditum ad munia; et Drusus Illy-ricos ad exercitus profectus est, erectis omnium animis petendae e Pisone ultionis, et crebro questu, 'quòd vagus interim per a-'moena Asiae atque Achaiae adroganti et subdolâ morâ scelerum 'probationes subverteret.' Nam vulgatum erat, 'missam,' ut dixi, 'a Cn. Sentio famosam veneficiis Martinam subitâ morte 'Brundisii exstinctam, venenumque nodo crinium ejus obculta-'tum, nec ulla in corpore signa sumpti exitii reperta.'

VIII. At Piso, praemisso in Urbem filio datisque mandatis, per quae Principem molliret, ad Drusum pergit: quem haud fratris interitu trucem, quàm remoto aemulo aequiorem sibi spe-rabat. Tiberius, quò integrum judicium ostentaret, exceptum comiter juvenem suetâ erga filios familiarum nobiles liberalitate auget. Drusus Pisoni, 'si vera forent, quae jacerentur, praeci-'puum in dolore suum locum,' respondit; 'sed malle falsa et 'inania, nec cuiquam mortem Germanici exitiosam esse.' Haec palam et vitato omni secreto: neque dubitabantur praescripta ei a Tiberio, quum incallidus alioqui et facilis juventâ senilibus tum artibus uteretur.

IX. Piso, Dalmatico mari tramisso relictisque apud Anconam navibus, per Picenum ac mox Flaminiam viam adsequitur legionem, quae e Pannonia in Urbem, dein praesidio Africae ducebatur: eaque res agitata rumoribus, 'ut in agmine atque 'itinere crebrò se militibus ostentavisset.' Ab Narnia, vitandae suspicionis, an quia pavidis consilia in incerto sunt, Nare ac mox Tiberi devectus, auxit vulgi iras, quia navem tumulo Caesarum adpulerat; dieque et ripâ frequenti magno clientium agmine ipse, feminarum comitatu Plancina, et vultu alacres incessere. Fuit inter inritamenta invidiae domus foro inminens, festa ornatu, conviviumque et epulae, et celebritate loci nihil obcultum.

X. Posterâ die Fulcinius Trio Pisonem apud consules postulavit. Contrà Vitellius ac Veranius, ceterique Germanicum comitati, tendebant, 'nullas esse partes Trioni; neque se adcusa'tores, sed rerum indices et testes, mandata Germanici perlatu'ros.' Ille, dimissâ ejus causae delatione, 'ut priorem vitam ad'cusaret,' obtinuit, petitumque est a Principe, 'cognitionem ex'ciperet:' quod ne reus quidem abnuebat, studia populi et Patrum metuens; contrà, 'Tiberium spernendis rumoribus validum 'et conscientiae matris innexum esse: veraque aut in deterius 'credita judice ab uno faciliùs discerni: odium et invidiam apud 'multos valere.' Haud fallebat Tiberium moles cognitionis, quâque ipse famâ distraheretur. Igitur, paucis familiarium adhibitis, minas adcusantium et hinc preces audit, integramque causam ad senatum remittit.

XI. Atque interim Drusus, rediens Illyrico, quamquàm Patres censuissent, 'ob receptum Maroboduum et res priore ae'state gestas ut ovans iniret,' prolato honore, Urbem intravit. Post quae reo, 'L. Arruntium, M. Vinicium, Asinium Gallum, 'Aeserninum Marcellum, Sex. Pompeium patronos' petenti, iisque diversa excusantibus, M. Lepidus et L. Piso et Livineius Regulus adfuere, adrectâ omni civitate, 'quanta fides amicis 'Germanici, quae fiducia reo: satin' cohiberet ac premeret sen'sus suos Tiberius.' Iis haud aliàs intentior populus plus sibi in Principem obcultae vocis aut suspicacis silentii permisit.

XII. Die senatûs Caesar orationem habuit meditato temperamento: 'Patris sui legatum atque amicum Pisonem fuisse, 'adjutoremque Germanico datum a se, auctore senatu, rebus 'apud Orientem administrandis. Illic contumaciâ et certami'nibus asperâsset juvenem exituque ejus laetatus esset, an scelere 'exstinxisset, integris animis dijudicandum. Nam si legatus 'officii terminos, obsequium erga imperatorem exuit, ejusdem'que morte et luctu meo laetatus est; odero seponamque a domo 'meâ, et privatas inimicitias non vi Principis ulciscar: sin faci'nus, in cujuscumque mortalium nece vindicandum, detegitur; 'vos verò et liberos Germanici, et nos parentes justis solatiis ad'ficite: simulque illud reputate, turbidè et seditiosè tractaverit

'exercitus Piso; quaesita sint per ambitionem studia militum; 'armis repetita provincia; an falsa haec in majus vulgaverint 'adcusatores: quorum ego nimiis studiis jure subcenseo. Nam 'quò pertinuit, nudare corpus et contrectandum vulgi oculis 'permittere, differrique etiam per externos, tamquam veneno in-'terceptus esset, si incerta adhuc ista et scrutanda sunt? Defleo 'equidem filium meum semperque deflebo: sed neque reum pro-'hibeo, quò minùs cuncta proferat, quibus innocentia ejus sub-'levari, aut, si qua fuit iniquitas Germanici, coargui possit; vos-'que oro, ne, quia dolori meo causa connexa est, objecta crimi-'na pro adprobatis adcipiatis. Si quos propinquus sanguis aut 'fides sua patronos dedit, quantum quisque eloquentiâ et curâ 'valet, juvate periclitantem: ad eumdem laborem, eamdem con-'stantiam adcusatores hortor. Id solum Germanico super leges 'praestiterimus, quòd in curiâ potiùs, quàm in foro, apud sena-'tum, quàm apud judices, de morte ejus anquiritur. Cetera 'pari modestiâ tractentur. Nemo Drusi lacrumas, nemo moe-'stitiam meam spectet, nec, si qua in nos adversa finguntur.'

XIII. Exin 'biduum criminibus objiciendis' statuitur, 'ut-'que, sex dierum spatio interjecto, reus per triduum defendere-'tur.' Tum Fulcinius vetera et inania orditur: 'ambitiosè ava-'réque habitam Hispaniam:' quod neque convictum noxae reo, si recentia purgaret; neque defensum absolutioni erat, si teneretur majoribus flagitiis. Post quem Servaeus et Veranius et Vitellius consimili studio, sed multâ eloquentiâ Vitellius, objecere: 'odio Germanici et rerum novarum studio Pisonem vul-'gus militum, per licentiam et sociorum injurias, eò usque con-'rupisse, ut *parens legionum* a deterrimis adpellaretur: con-'trà in optimum quemque, maximè in comites et amicos Ger-'manici, saevîsse: postremò ipsum devotionibus et veneno pere-'misse: sacra hinc et inmolationes nefandas ipsius atque Plan-'cinae: petitam armis rem publicam, utque reus agi posset, acie 'victum.'

XIV. Defensio in ceteris trepidavit: nam neque ambitionem militarem, neque provinciam pessimo cuique obnoxiam, ne contumelias quidem adversùm imperatorem infitiari poterat: solum veneni crimen visus est diluisse: quod ne adcusatores quidem satis firmabant, 'in convivio Germanici, quum super eum Piso 'discumberet, infectos manibus ejus cibos,' arguentes: quippe absurdum videbatur, inter aliena servitia et tot adstantium visu, ipso Germanico coram, id ausum: obferebatque familiam reus, et ministros in tormenta flagitabat. Sed judices per diversa inplacabiles erant: Caesar, ob bellum provinciae inlatum; Senatus, numquam satis credito, sine fraude Germanicum interiîsse: '* scripsissent' expostulantes: quod haud minùs Tiberius quàm Piso abnuere. Simul populi ante curiam voces audiebantur: 'non temperaturos manibus, si Patrum sententias evasisset:'

effigiesque Pisonis traxerant in Gemonias ac divellebant, ni jussu Principis protectae repositaeque forent. Igitur inditus lecticae, et a tribuno praetoriae cohortis deductus est: vario rumore, custos salutis, an mortis exactor sequeretur.

XV. Eadem Plancinae invidia, major gratia: eóque ambiguum habebatur, quantum Caesari in eam liceret: atque ipsa, donec mediae Pisoni spes, 'sociam se cujuscumque fortunae et, 'si ita ferret, comitem exitii' promittebat. Ut secretis Augustae precibus veniam obtinuit, paullatim segregari a marito, dividere defensionem coepit. Quod reus postquam sibi exitiabile intellegit, an adhuc experiretur dubitans, hortantibus filiis, durat mentem, senatumque rursum ingreditur: redintegratamque adcusationem, infensas Patrum voces, adversa et saeva cuncta perpessus, nullo magis exterritus est, quàm quòd Tiberium sine miseratione, sine irâ, obstinatum clausumque vidit, ne quo adfectu perrumperetur. Relatus domum, tamquam defensionem in posterum meditaretur, pauca conscribit obsignatque, et liberto tradit. Tum solita curando corpori exsequitur: dein multam post noctem, egressâ cubiculo uxore, 'operiri fores' jussit: et coeptâ luce, perfosso jugulo, jacente humi gladio, repertus est.

XVI. Audire me memini ex senioribus, visum saepius inter manus Pisonis libellum, quem ipse non vulgaverit; sed amicos ejus dictitavisse, 'literas Tiberii et mandata in Germanicum 'continere: ac destinatum promere apud Patres, Principemque 'arguere, ni elusus a Sejano per vana promissa foret: nec illum 'sponte exstinctum, verùm inmisso percussore.' Quorum neutrum adseveraverim: neque tamen obculere debui narratum ab iis, qui nostram ad juventam duraverunt. Caesar, flexo in moestitiam ore, 'suam invidiam tali morte quaesitam' apud senatum, crebrisque interrogationibus exquirit, 'qualem Piso diem supremum 'noctemque exegisset.' Atque illo pleraque sapienter, quaedam inconsultiùs respondente, recitat codicillos, a Pisone in hunc fermè modum compositos: 'Conspiratione inimicorum et invidiâ 'falsi criminis obpressus, quatenus veritati et innocentiae meae 'nusquam locus est, deos immortales testor, vixisse me, Caesar, 'cum fide adversùm te, neque aliâ in matrem tuam pietate: vos-'que oro, liberis meis consulatis: ex quibus Cn. Piso qualicum-'que fortunae meae non est adjunctus, quum omne hoc tempus 'in Urbe egerit; M. Piso repetere Syriam dehortatus est: at-'que utinam ego potiùs filio juveni, quàm ille patri seni cessis-'set! Eò inpensiùs precor, ne meae pravitatis poenas innoxius 'luat. Per quinque et quadraginta annorum obsequium, per 'conlegium consulatûs, quondam divo Augusto, parenti tuo, 'probatus, et tibi amicus, nec quidquam post haec rogaturus, 'salutem infelicis filii rogo.' De Plancina nihil addidit.

XVII. Post quae Tiberius adolescentem crimine civilis belli purgavit: 'patris quippe jussa nec potuisse filium detrectare:'

simul 'nobilitatem domûs, etiam ipsius, quoquo modo meriti, 'grâvem casum' miseratus. Pro Plancina cum pudore et flagitio disseruit, 'matris preces' obtendens: in quam optimi cujusque secreti questus magis ardescebant: 'Id ergo fas aviae, interfectri- 'cem nepotis adspicere, adloqui, eripere senatui? Quod pro 'omnibus civibus leges obtineant, uni Germanico non contigis- 'se! Vitellii et Veranii voce defletum Caesarem: ab Imperatore 'et Augustâ defensam Plancinam! Perinde venena et artes tam 'feliciter expertas verteret in Agrippinam, in liberos ejus; egre- 'giamque aviam ac patruum sanguine miserrimae domûs exsa- 'tiaret.' Biduum super haec, imagine cognitionis, absumptum; urgente Tiberio liberos Pisonis, 'matrem utì tuerentur.' Et quum adcusatores ac testes certatim perorarent, respondente nullo, miseratio, quàm invidia, augebatur. Primus sententiam rogatus Aurelius Cotta consul, (nam, referente Caesare, magistratus eo etiam munere fungebantur) 'nomen Pisonis radendum 'fastis,' censuit; 'partem bonorum publicandam: pars ut Cn. 'Pisoni filio concederetur, isque praenomen mutaret: M. Piso, 'exutâ dignitate et adcepto quinquagies sestertio, in decem an- 'nos relegaretur, concessâ Plancinae incolumitate ob preces Au- 'gustae.'

XVIII. Multa ex eâ sententiâ mitigata sunt a Principe: 'ne 'nomen Pisonis fastis eximeretur, quando M. Antonii, qui bel- 'lum patriae fecisset, Iuli Antonii, qui domum Augusti violâs- 'set, manerent:' et M. Pisonem ignominiae exemit, concessit- que ei paterna bona; satis firmus, ut saepe memoravi, adversùm pecuniam, et tum pudore absolutae Plancinae placabilior. Atque idem, quum Valerius Messallinus, 'signum aureum in aede 'Martis Ultoris,' Caecina Severus, 'aram Ultioni statuendam,' censuissent, prohibuit: 'ob externas ea victorias sacrari,' dictitans; 'domestica mala tristitiâ operienda.' Addiderat Messallinus, 'Tiberio et Augustae et Antoniae et Agrippinae Druso- 'que ob vindictam Germanici grates agendas,' omiseratque Claudii mentionem. Et Messallinum quidem L. Asprenas senatu coram percunctatus est, 'an prudens praeterîsset?' ac tum demum nomen Claudii adscriptum est. Mihi, quanto plura recentium seu veterum revolvo, tanto magis ludibria rerum mortalium cunctis in negotiis obversantur: quippe famâ, spe, veneratione, potiùs omnes destinabantur imperio, quàm, quem futurum Principem fortuna in obculto tenebat.

XIX. Paucis post diebus Caesar auctor senatui fuit, 'Vitellio 'atque Veranio et Servaeo sacerdotia tribuendi.' Fulcinio 'sub- 'fragium ad honores' pollicitus, monuit, 'ne facundiam violen- 'tiâ praecipitaret.' Is finis fuit ulciscendâ Germanici morte, non modò apud illos homines, qui tum agebant, etiam sequutis temporibus vario rumore jactatâ: adeò maxima quaeque ambigua sunt, dum alii quoquo modo audita pro compertis habent;

alii vera in contrarium vertunt: et gliscit utrumque posteritate. At Drusus, Urbe egressus repetendis auspiciis, mox ovans introiît: paucosque post dies Vipsania, mater ejus, excessit, una omnium Agrippae liberorum miti obitu: nam ceteros, manifestum, ferro, vel creditum est, veneno aut fame extinctos.

XX. Eodem anno Tacfarinas, quem priore aestate pulsum a Camillo memoravi, bellum in Africa renovat, vagis primùm populationibus et ob pernicitatem inultis: dein vicos exscindere, trahere graves praedas; postremò, haud procul Pagidâ flumine, cohortem Romanam circumsedit. Praeerat castello Decrius, inpiger manu, exercitus militiâ, et illam obsidionem flagitii ratus. Is cohortatus milites, 'ut copiam pugnae in aperto facerent,' aciem pro castris instruit. Primoque inpetu pulsâ cohorte, promptus inter tela obcursat fugientibus, increpat signiferos, 'quòd inconditis aut desertoribus miles Romanus terga daret:' simul excepta vulnera et, quamquàm transfosso oculo, adversum os in hostem intendit: neque proelium omisit, donec desertus suis caderet.

XXI. Quae postquam L. Apronio (nam Camillo subcesserat) comperta; magis dedecore suorum, quàm gloriâ hostis anxius, raro eâ tempestate et e vetere memoriâ facinore, decumum quemque ignominiosae cohortis sorte ductos fusti necat. Tantumque severitate profectum, ut vexillum veteranorum, non ampliùs quingenti numero, easdem Tacfarinatis copias, praesidium, cui Thala nomen, adgressas, fuderint: quo proelio Rufus Helvius, gregarius miles, servati civis decus retulit; donatusque est ab Apronio torquibus et hastâ. Caesar addidit civicam coronam, 'quòd non 'eam quoque Apronius jure proconsulis tribuisset,' questus magis, quàm obfensus. Sed Tacfarinas, perculsis Numidis et obsidia adspernantibus, spargit bellum; ubi instaretur, cedens, ac rursùm in terga remeans: et dum ea ratio barbaro fuit, inritum fessumque Romanum inpune ludificabatur: postquam deflexit ad maritimos locos, inligatus praedâ, stativis castris adhaerebat; missu patris Apronius Caesianus cum equite et cohortibus auxiliariis, quîs velocissimos legionum addiderat, prosperam adversùm Numidas pugnam facit pellitque in deserta.

XXII. At Romae Lepida, cui, super Aemiliorum decus, L. Sulla ac Cn. Pompeius proavi erant, defertur, 'similavisse partum 'ex P. Quirino, divite atque orbo:' adjiciebantur 'adulteria, ve-'nena; quaesitumque per Chaldaeos in domum Caesaris:' defendente ream Manio Lepido fratre. Quirinus, post dictum repudium adhuc infensus, quamvìs infami ac nocenti miserationem addiderat. Haud facilè quis dispexerit illâ in cognitione mentem Principis; adeò vertit ac miscuit irae et clementiae signa: deprecatus primò senatum, 'ne majestatis crimina tractarentur:' mox M. Servilium, e consularibus, aliosque testes inlexit ad proferenda, quae velut reticere voluerat: idemque servos Lepidae, quum

militari custodiâ haberentur, transtulit ad consules; neque per tormenta interrogari passus est de his, quae ad domum suam pertinerent. Exemit etiam Drusum, consulem designatum, dicendae primo loco sententiae: quod alii civile rebantur, 'ne ceteris 'adsentiendi necessitas fieret:' quidam ad saevitiam trahebant: 'neque enim cessurum, nisi damnandi officio.'

XXIII. Lepida ludorum diebus, qui cognitionem intervenerant, theatrum cum claris feminis ingressa, lamentatione flebili 'majores suos' ciens 'ipsumque Pompeium,' cujus ea monimenta et adstantes imagines visebantur, tantum misericordiae permovit, ut effusi in lacrumas 'saeva et detestanda Quirino' clamitarent, 'cujus senectae atque orbitati, et obscurissimae domui, destinata 'quondam uxor L. Caesari, ac divo Augusto nurus, dederetur:' dein tormentis servorum patefacta sunt flagitia, itumque in sententiam Rubelli Blandi, a quo aquâ atque igni arcebatur. Huic Drusus adsensit, quamquàm alii mitiùs censuissent: mox Scauro, qui filiam ex eâ genuerat, datum, ne bona publicarentur. Tum demum aperuit Tiberius: 'compertum sibi etiam ex P. Quirini 'servis, veneno eum a Lepidâ petitum.'

XXIV. Inlustrium domuum adversa (etenim haud multùm distanti tempore Calpurnii Pisonem, Aemilii Lepidam amiserant) solatio adfecit D. Silanus, Juniae familiae redditus: casum ejus paucis repetam. Ut valida divo Augusto in rem publicam Fortuna, ita domi inprospera fuit ob inpudicitiam filiae ac neptis, quas Urbe depulit, adulterosque earum morte aut fugâ punivit: nam culpam, inter viros ac feminas vulgatam, gravi nomine 'laesarum religionum' ac 'violatae majestatis' adpellando, clementiam majorum suasque ipse leges egrediebatur. Sed aliorum exitus, simul cetera illius aetatis, memorabo, si effectis, in quae tendi, plures ad curas vitam produxero. D. Silanus, in nepti Augusti adulter, quamquàm non ultrà foret saevitum, quàm ut amicitiâ Caesaris prohiberetur, exsilium sibi demonstrari intellexit: nec, nisi Tiberio imperitante, deprecari senatum ac Principem ausus est, M. Silani fratris potentiâ, qui per insignem nobilitatem et eloquentiam praecellebat. Sed Tiberius grates agenti Silano Patribus coram respondit, 'se quoque laetari, quòd frater ejus e 'peregrinatione longinquâ revertisset: idque jure licitum, quia 'non senatûs consulto, non lege pulsus foret: sibi tamen adversùs eum integras parentis sui obfensiones: neque reditu Silani 'dissoluta, quae Augustus voluisset.' Fuit posthac in Urbe, neque honores adeptus est.

XXV. Relatum deinde de moderandâ Papiâ Poppaeâ, quam senior Augustus, post Julias rogationes, incitandis coelibum poenis et augendo aerario sanxerat: nec ideò conjugia et educationes liberûm frequentabantur, praevalidâ orbitate. Ceterùm multitudo periclitantium gliscebat, quum omnis domus delatorum interpretationibus subverteretur: utque antehac flagitiis, ita tunc

legibus laborabatur. Ea res admonet, ut de principiis juris, et quibus modis ad hanc multitudinem infinitam ac varietatem legum perventum sit, altiùs disseram.

XXVI. Vetustissimi mortalium, nullâ adhuc malâ libidine, sine probro, scelere, eóque sine poenâ aut coërcitionibus agebant: neque praemiis opus erat, quum honesta suopte ingenio peterentur: et, ubi nihil contra morem cuperent, nihil per metum vetabantur. At postquam exui aequalitas, et pro modestiâ ac pudore ambitio et vis incedebat; provenere dominationes, multosque apud populos aeternùm mansere. Quidam statim, aut postquam Regum pertaesum, leges maluerunt. Hae primò, rudibus hominum animis, simplices erant: maximéque fama celebravit Cretensium, quas Minos; Spartanorum, quas Lycurgus; ac mox Atheniensibus quaesitiores jam et plures Solon perscripsit. Nobis Romulus, ut libitum, imperitaverat: dein Numa religionibus et divino jure populum devinxit: repertaque quaedam a Tullo et Anco: sed praecipuus Servius Tullius sanctor legum fuit, quîs etiam reges obtemperarent.

XXVII. Pulso Tarquinio, adversùm Patrum factiones multa populus paravit tuendae libertatis et formandae concordiae: creatique decemviri, et adcitis, quae usquam egregia, compositae duodecim tabulae, finis aequi juris: nam sequutae leges, etsi aliquando in maleficos ex delicto, saepiùs tamen dissensione ordinum et apiscendi inlicitos honores, aut pellendi claros viros, aliaque ob prava, per vim latae sunt. Hinc Gracchi et Saturnini, turbatores plebis; nec minor largitor, nomine senatûs, Drusus; conrupti spe, aut inlusi per intercessionem socii. Ac ne bello quidem Italico, mox civili, omissum, quin multa et diversa sciscerentur: donec L. Sulla dictator, abolitis vel conversis prioribus, quum plura addidisset, otium ei rei haud in longum paravit; statim turbidis Lepidi rogationibus, neque multo pòst Tribunis redditâ licentiâ, quoquo vellent, populum agitandi. Jamque non modò in commune, sed in singulos homines latae quaestiones: et conruptissimâ re publicâ plurimae leges.

XXVIII. Tum Cn. Pompeius tertiùm consul, conrigendis moribus delectus, et gravior remediis quàm delicta erant, suarumque legum auctor idem ac subversor, quae armis tuebatur, armis amisit. Exin continua per viginti annos discordia: non mos, non jus: deterrima quaeque inpune, ac multa honesta exitio fuere. Sexto demum consulatu Caesar Augustus, potentiae securus, quae triumviratu jusserat, abolevit: deditque jura, quîs pace et Principe uteremur. Acriora ex eo vincla, inditi custodes, et lege Papiâ Poppaeâ praemiis inducti, ut, si a privilegiis parentum cessaretur, velut parens omnium populus vacantia teneret: sed altiùs penetrabant; Urbemque et Italiam et quod usquam civium conripuerant: multorumque excisi status, et terror omnibus intentabatur; ni Tiberius, statuendo remedio, quinque consularium,

quinque e praetoriis, totidem e cetero senatu sorte duxisset, apud quos exsoluti plerique legis nexus modicum in praesens levamentum fuere.

XXIX. Per idem tempus Neronem, e liberis Germanici, jam ingressum juventam, commendavit Patribus, utque 'munere capessendi vigintiviratûs solveretur, et quinquennio maturiùs, 'quàm per leges, Quaesturam peteret,' non sine inrisu audientium postulavit. Praetendebat, 'sibi atque fratri decreta eadem, 'petente Augusto.' Sed neque tum fuisse dubitaverim, qui ejusmodi preces obculti inluderent; ac tamen initia fastigii Caesaribus erant: magisque in oculis vetus mos, et privignis cum vitrico levior necessitudo, quàm avo adversùm nepotem. Additur pontificatus, et, quo primùm die forum ingressus est, congiarium plebi, admodùm laetae, quòd Germanici stirpem jam puberem adspiciebat. Auctum dehinc gaudium nuptiis Neronis et Juliae, Drusi filiae. Utque haec secundo rumore, ita adversis animis adceptum, quòd filio Claudii socer Sejanus destinaretur: polluisse nobilitatem familiae videbantur, suspectumque jam nimiae spei Sejanum ultrà extulisse.

XXX. Fine anni concessere vitâ insignes viri, L. Volusius et Sallustius Crispus. Volusio vetus familia, neque tamen praeturam egressa: ipse consulatum intulit, censoriâ etiam potestate legendis Equitum decuriis functus, opumque, quîs domus illa inmensùm viguit, primus adcumulator. Crispum, equestri ortum loco, C. Sallustius, rerum Romanarum florentissimus auctor, sororis nepotem in nomen adscivit: atque ille, quamquàm prompto ad capessendos honores aditu, Maecenatem aemulatus, sine dignitate senatoriâ, multos triumphalium consulariumque potentiâ anteiit: diversus a veterum instituto, per cultum et munditias; copiâque et adfluentiâ luxu propior: suberat tamen vigor animi, ingentibus negotiis par, eò acrior, quò somnum et inertiam magis ostentabat. Igitur incolumi Maecenate proximus; mox praecipuus, cui secreta Imperatorum inniterentur, et interficiendi Postumi Agrippae conscius; aetate provectâ speciem magis in amicitiâ Principis, quàm vim tenuit: idque et Maecenati adciderat; fato potentiae, raròsempiternae, an satias capit aut illos, quum omnia tribuerunt, aut hos, quum jam nihil reliquum est, quod cupiant.

XXXI. Sequitur Tiberii quartus, Drusi secundus consulatus, patris atque filii conlegio insignis: nam biennio antè Germanici cum Tiberio idem honor, neque patruo laetus, neque naturâ tam connexus fuerat. Ejus anni principio Tiberius, quasi firmandae valetudini, in Campaniam concessit, longam et continuam absentiam paullatim meditans; sive, ut, amoto patre, Drusus munia consulatûs solus inpleret. Ac fortè parva res, magnum ad certamen progressa, praebuit juveni materiem apiscendi favoris. Domitius Corbulo, praeturâ functus, de L. Sullâ, nobili juvene,

questus est apud senatum, ‘quòd sibi inter spectacula gladiatorum ‘loco non decessisset.’ Pro Corbulone aetas, patrius mos, studia seniorum erant: contrà Mamercus Scaurus et L. Arruntius aliique Sullae propinqui nitebantur. Certabant orationibus, et memorabantur ‘exempla majorum, qui juventutis inreverentiam ‘gravibus decretis notavissent:’ donec Drusus apta temperandis animis disseruit: et satis factum Corbuloni per Mamercum, qui patruus simul ac vitricus Sullae, et oratorum eâ aetate uberrimus erat. Idem Corbulo, ‘plurima per Italiam itinera, fraude ‘mancipum et incuriâ magistratuum, interrupta et inpervia,’ clamitando, exsecutionem ejus negotii libens suscepit: quod haud perinde publicè usui habitum, quàm exitiosum multis, quorum in pecuniam atque famam damnationibus et hastâ saeviebat.

XXXII. Neque multo pòst missis ad senatum literis Tiberius, ‘motam rursum Africam incursu Tacfarinatis,’ docuit; ‘judicioque Patrum deligendum pro consule gnarum militiae, cor- ‘pore validum, et bello subfecturum.’ Quod initium Sex. Pompeius agitandi adversùs M. Lepidum odii nactus, ‘ut socordem, ‘inopem, et majoribus suis dedecorum, eóque etiam Asiae sorte ‘depellendum,’ incusavit, adverso senatu, qui ‘Lepidum mitem ‘magis, quàm ignavum, paternas ei angustias, et nobilitatem sine ‘probro actam, honori quàm ignominiae habendam’ ducebat. Igitur missus in Asiam. Et ‘de Africa’ decretum, ‘ut Caesar ‘legeret, cui mandanda foret.’

XXXIII. Inter quae Severus Caecina censuit, ‘ne quem magistratum, cui provincia obvenisset, uxor comitaretur;’ multùm antè repetito, ‘concordem sibi conjugem, et sex partus enixam: ‘seque, quae in publicum statueret, domi servavisse, cohibitâ ‘intra Italiam, quamquàm ipse pluris per provincias quadraginta ‘stipendia explevisset. Haud enim frustrà placitum olim, ne ‘feminae in socios aut gentes externas traherentur: inesse mu- ‘lierum comitatui, quae pacem luxu, bellum formidine morentur, ‘et Romanum agmen ad similitudinem barbari incessûs convertant. Non inbecillum tantùm et inparem laboribus sexum, sed, ‘si licentia adsit, saevum, ambitiosum, potestatis avidum: incedere inter milites, habere ad manum centuriones: praesedisse ‘nuper feminam exercitio cohortium, decursu legionum. Cogitarent ipsi, quotiens repetundarum aliqui arguerentur, plura ‘uxoribus objectari: his statim adhaerescere deterrimum quem- ‘que provincialium: ab his negotia suscipi, transigi: duorum ‘egressus coli, duo esse praetoria; pervicacibus magis et inpo- ‘tentibus mulierum jussis, quae, Oppiis quondam aliisque legibus ‘constrictae, nunc vinclis exsolutis domos, fora, jam et exercitus ‘regerent.’

XXXIV. Paucorum haec adsensu audita: plures obturbabant, ‘neque relatum de negotio, neque Caecinam dignum tan- ‘tae rei censorem.’ Mox Valerius Messallinus, cui parens Mes-

salla, ineratque imago paternae facundiae, respondit: ‘ Multa ‘ duritie veterum in melius et laetius mutata: neque enim, ut ‘ olim, obsideri Urbem bellis, aut provincias hostilis esse: et ‘ pauca feminarum necessitatibus concedi, quae ne conjugum ‘ quidem penates, adeò socios non onerent; cetera promiscua ‘ cum marito, nec ullum in eo pacis inpedimentum. Bella planè ‘ adcinctis obeunda: sed revertentibus post laborem quod hones- ‘ tius, quàm uxorium levamentum? At quasdam in ambitionem ‘ aut avaritiam prolabsas. Quid? ipsorum magistratuum nonne ‘ plerosque variis libidinibus obnoxios? non tamen ideò neminem ‘ in provinciam mitti. Conruptos saepe pravitatibus uxorum ‘ maritos: num ergo omnes coelibes integros? Placuisse quon- ‘ dam Oppias leges, sic temporibus rei publicae postulantibus: ‘ remissum aliquid postea et mitigatum, quia expediêrit. Frustra ‘ nostram ignaviam alia ad vocabula transferri: nam viri in eo ‘ culpam, si femina modum excedat. Porro ob unius aut alterius ‘ inbecillum animum malè eripi maritis consortia rerum secun- ‘ darum adversarumque. Simul sexum naturâ invalidum deseri, ‘ et exponi suo luxu, cupidinibus alienis. Vix praesenti custo- ‘ diâ manere inlaesa conjugia: quid fore, si per plures annos, in ‘ modum discidii, obliterentur? Sic obviàm irent iis, quae alibi ‘ peccarentur, ut flagitiorum Urbis meminissent.’ Addidit pauca Drusus de matrimonio suo: ‘ nam Principibus adeunda saepius ‘ longinqua imperii. Quotiens divum Augustum in Obcidentem ‘ atque Orientem meavisse comite Liviâ? se quoque in Illyricum ‘ profectum, et, si ita conducat, alias ad gentes iturum, haud ‘ semper aequo animo, si ab uxore carissimâ et tot communium ‘ liberorum parente divelleretur.’ Sic Caecinae sententia elusa.

XXXV. Et proximi senatûs die Tiberius, per literas casti- gatis oblique Patribus, ‘ quòd cuncta curarum ad Principem re- ‘ jicerent,’ M. Lepidum et Junium Blaesum nominavit, ex quîs proconsul Africae legeretur. Tum audita amborum verba, in- tentiùs excusante se Lepido, quum ‘ valetudinem corporis, aeta- ‘ tem liberûm, nubilem filiam’ obtenderet; intellegereturque etiam, quod silebat, avunculum esse Sejani Blaesum atque eò praevalidum. Respondit Blaesus specie recusantis, sed neque eâdem adseveratione, et consensu adulantium haud jutus est.

XXXVI. Exin promptum, quod multorum intimis questi- bus tegebatur. Incedebat enim deterrimo cuique licentia, in- punè probra et invidiam in bonos excitandi, adreptâ imagine Caesaris; libertique etiam ac servi, patrono vel domino quum voces, quum manus intentarent, ultro metuebantur. Igitur C. Cestius senator disseruit: ‘ Principes quidem instar deorum es- ‘ se: sed neque a diis nisi justas subplicum preces audiri, neque ‘ quemquam in Capitolium aliave Urbis templa perfugere, ut eo ‘ subsidio ad flagitia utatur. Abolitas leges et funditùs versas, ‘ ubi in foro, in limine curiae, ab Annia Rufilla, quam fraudis

'sub judice damnavisset, probra sibi et minae intendantur, ne'que ipse audeat jus experiri ob effigiem Imperatoris obpositam.' Haud dissimilia alii, et quidam atrociora circumstrepebant; precabanturque Drusum, 'daret ultionis exemplum,' donec adcitam convictamque adtineri publicâ custodiâ jussit.

XXXVII. Et Considius Aequus et Coelius Cursor, Equites Romani, 'quod fictis majestatis criminibus Magium Caecilianum 'praetorem petivissent,' auctore Principe ac decreto senatûs puniti. Utrumque in laudem Drusi trahebatur: 'ab eo in Urbe, 'inter coetus et sermones hominum, obversante secreta patris 'mitigari.' Neque luxus in juvene adeò displicebat: 'huc po'tiùs intenderet, diem editionibus, noctem conviviis traheret, 'quàm solus et nullis voluptatibus avocatus maestam vigilantiam 'et malas curas exerceret.'

XXXVIII. Non enim Tiberius, non adcusatores fatiscebant. Et Ancharius Priscus Caesium Cordum, proconsulem Cretae, postulaverat repetundis; addito majestatis crimine, quod tum omnium adcusationum complementum erat. Caesar Antistium Veterem, e primoribus Macedoniae, absolutum adulterii, increpitis judicibus, ad dicendam majestatis causam retraxit, ut turbidum et Rhescuporidis consiliis permixtum, quâ tempestate, Cotye fratre interfecto, bellum adversùs nos volverat. Igitur aquâ et igni interdictum reo, adpositumque, 'ut teneretur insu'lâ, neque Macedoniae neque Thraciae obportunâ.' Nam Thracia, diviso imperio in Rhoemetalcen et liberos Cotyis, quîs ob infantiam tutor erat Trebellienus Rufus, insolentiâ nostrî discors agebat; neque minùs Rhoemetalcen, quàm Trebellienum, incusans, popularium injurias inultas sinere. Coeletae Odrusaeque et Dii, validae nationes, arma cepere, ducibus diversis et paribus inter se per ignobilitatem: quae causa fuit, ne in bellum atrox coalescerent: pars turbant praesentia, alii montem Haemum transgrediuntur, ut remotos populos concirent: plurimi ac maximè compositi regem urbemque Philippopolim, a Macedone Philippo sitam, circumsidunt.

XXXIX. Quae ubi cognita P. Vellaeo, (is proximum exercitum praesidebat) alarios equites ac leves cohortium mittit in eos, qui praedabundi aut adsumendis auxiliis vagabantur. Ipse robur peditum ad exsolvendum obsidium ducit. Simulque cuncta prosperè acta, caesis populatoribus, et dissensione ortâ apud obsidentes, regisque obportunâ eruptione et adventu legionis: neque aciem aut proelium dici decuerit, in quo semermes ac palantes trucidati sunt sine nostro sanguine.

XL. Eodem anno Galliarum civitates ob magnitudinem aeris alieni rebellionem coeptavere; cujus exstimulator acerrimus inter Treveros Julius Florus, apud Aeduos Julius Sacrovir. Nobilitas ambobus et majorum bona facta, eóque Romana civitas olim data, quum id rarum nec nisi virtuti pretium esset. Ii secretis

conloquiis, ferocissimo quoque adsumpto, aut quibus ob egestatem ac metum ex flagitiis maxima peccandi necessitudo, componunt, Florus Belgas, Sacrovir propiores Gallos concire. Igitur per conciliabula et coetus seditiosa disserebant 'de continuatione 'tributorum, gravitate feneris, saevitiâ ac superbiâ praesiden'tium:' et 'discordare militem, audito Germanici exitio: egre'gium resumendae libertati tempus, si ipsi florentes, quàm inops 'Italia, quàm inbellis urbana plebes, nihil validum in exerciti'bus, nisi quod externum, cogitarent.'

XLI. Haud ferme ulla civitas intacta seminibus ejus motûs fuit: sed erupere primi Andecavi ac Turonii: quorum Andecavos Acilius Aviola legatus, excitâ cohorte, quae Lugduni praesidium agitabat, coërcuit. Turonii legionario milite, quem Visellius Varro, inferioris Germaniae legatus, miserat, obpressi, eodem Aviolâ duce et quibusdam Galliarum primoribus; qui tulere auxilium, quo dissimilarent defectionem, magisque in tempore efferrent. Spectatus et Sacrovir, intecto capite, pugnam pro Romanis ciens, 'ostentandae,' ut ferebat, 'virtutis:' sed captivi, 'ne incesseretur telis, adnoscendum se praebuisse,' arguebant. Consultus super eo Tiberius adspernatus est indicium, aluitque dubitatione bellum.

XLII. Interim Florus insistere destinatis, pellicere alam equitum, quae, conscripta Treveris, militiâ disciplinâque nostrâ habebatur, ut, caesis negotiatoribus Romanis, bellum inciperet: paucique equitum conrupti; plures in officio mansere. Aliud vulgus obaeratorum aut clientium arma cepit: petebantque saltus, quibus nomen *Arduenna*, quum legiones utroque ab exercitu, quas Visellius et C. Silius adversis itineribus objecerant, arcuerunt: praemissusque cum delectâ manu Julius Indus, e civitate eâdem, discors Floro et ob id navandae operae avidior, inconditam multitudinem adhuc disjecit. Florus incertis latebris victores frustratus, postremò, visis militibus, qui effugia insederant, suâ manu cecidit. Isque Treverici tumultûs finis.

XLIII. Apud Aeduos major moles exorta, quanto civitas opulentior, et comprimendi procul praesidium. Augustodunum, caput gentis, armatis cohortibus Sacrovir obcupaverat, et nobilissimam Galliarum subolem, liberalibus studiis ibi operatam, ut eo pignere parentes propinquosque eorum adjungeret: simul arma, obcultè fabricata, juventuti dispertit. Quadraginta millia fuere, quintâ sui parte legionariis armis; ceteri cum venabulis et cultris, quaeque alia venantibus tela sunt. Adduntur e servitiis gladiaturae destinati, quibus more gentico continuum ferri tegimen, *Crupellarios* vocant, inferendis ictibus inhabiles, adcipiendis inpenetrabiles: augebantur hae copiae vicinarum civitatum, ut nondum apertâ consensione, ita viritim promptis studiis, et certamine ducum Romanorum, quos inter ambigebatur,

utroque bellum sibi poscente: mox Varro invalidus senectâ vigenti Silio concessit.

XLIV. At Romae, 'non Treveros modò et Aeduos, sed quatuor et sexaginta Galliarum civitates descivisse: adsumptos in 'societatem Germanos: dubias Hispanias:' cuncta, ut mos famae, in majus credita. Optimus quisque rei publicae curâ maerebat: multi odio praesentium et cupidine mutationis suis quoque periculis laetabantur: increpabantque Tiberium, 'quòd in 'tanto rerum motu libellis adcusatorum insumeret operam. An 'Julium Sacrovirum majestatis crimine reum in senatu fore? 'exstitisse tandem viros, qui cruentas epistolas armis cohiberent: 'miseram pacem vel bello bene mutari.' Tanto inpensiùs in securitatem compositus, neque loco neque vultu mutato, sed, ut solitum, per illos dies egit; altitudine animi, an compererat, modica esse et vulgatis leviora.

XLV. Interim Silius, cum legionibus duabus incedens, praemissâ auxiliari manu, vastat Sequanorum pagos, qui finium extremi et Aeduis contermini sociique in armis erant. Mox Augustodunum petit propero agmine, certantibus inter se signiferis, fremente etiam gregario milite, 'ne suetam requiem, ne spatia 'noctium opperiretur; viderent modò adversos et adspicerentur: id satis ad victoriam.' Duodecimum apud lapidem Sacrovir copiaeque patentibus locis adparuere: in fronte statuerat ferratos, in cornibus cohortes, a tergo semermos. Ipse inter primores equo insigni adire, memorare 'veteres Gallorum glorias, quaeque Romanis adversa intulissent: quàm decora victoribus libertas: quanto intolerantior servitus iterum victis.'

XLVI. Non diu haec, nec apud laetos: etenim propinquabat legionum acies; inconditique ac militiae nescii oppidani neque oculis neque auribus satis competebant. Contrà Silius, etsi praesumpta spes hortandi causas exemerat, clamitabat tamen: 'Pudendum ipsis, quòd Germaniarum victores adversùm Gallos, 'tamquam in hostem, ducerentur: una nuper cohors rebellem 'Turonium, una ala Treverum, paucae hujus ipsius exercitûs 'turmae profligavere Sequanos: quanto pecuniâ dites et voluptatibus opulentos, tanto magis inbelles Aeduos evincite, et fugientibus consulite.' Ingens ad ea clamor: et circumfudit eques, frontemque pedites invasere: nec cunctatum apud latera: paullum morae adtulere ferrati, restantibus laminis adversùm pila et gladios: sed miles, conreptis securibus et dolabris, ut si murum perrumperet, caedere tegmina et corpora: quidam trudibus aut furcis inertem molem prosternere; jacentesque, nullo ad resurgendum nisu, quasi exanimes linquebantur. Sacrovir primò Augustodunum, dein metu deditionis in villam propinquam cum fidissimis pergit. Illic suâ manu, reliqui mutuis ictibus obcidêre: incensa supèr villa omnes cremavit.

XLVII. Tum demum Tiberius, ortum patratumque bellum,

senatui scripsit: neque dempsit aut addidit vero; sed 'fide ac 'virtute legatos, se consiliis superfuisse.' Simul causas, cur non ipse, non Drusus profecti ad id bellum forent, adjunxit, 'magnitudinem imperii' extollens; 'neque decorum Principibus, si 'una alterave civitas turbet, omissâ Urbe, unde in omnia regimen: nunc, quia non metu ducatur, iturum, ut praesentia spectaret componeretque.' Decrevere Patres vota pro reditu ejus subplicationesque et alia decora. Solus Dolabella Cornelius, dum anteire ceteros parat, absurdam in adulationem progressus, censuit, 'ut ovans e Campaniâ Urbem introîret.' Igitur sequutae Caesaris literae, quibus 'se non tam vacuum gloriâ' praedicabat, 'ut post ferocissimas gentes perdomitas, tot receptos in 'juventa aut spretos triumphos, jam senior peregrinationis sub'urbanae inane praemium peteret.'

XLVIII. Sub idem tempus, 'ut mors Sulpicii Quirini pub'licis exsequiis frequentaretur,' petivit a senatu. Nihil ad veterem et patriciam Sulpiciorum familiam Quirinus pertinuit, ortus apud municipium Lanuvium: sed inpiger militiae, et acribus ministeriis consulatum sub divo Augusto, mox, expugnatis per Ciliciam Homonadensium castellis, insignia triumphi adeptus; datusque rector C. Caesari, Armeniam obtinenti, Tiberium quoque, Rhodi agentem, coluerat: quod tunc patefecit in senatu; laudatis in se officiis, et incusato M. Lollio, quem auctorem C. Caesari pravitatis et discordiarum arguebat: sed ceteris haud laeta memoria Quirini erat ob intenta, ut memoravi, Lepidae pericula sordidamque et praepotentem senectam.

XLIX. Fine anni C. Lutorium Priscum, Equitem Romanum, post celebre carmen, quo Germanici suprema defleverat, pecuniâ donatum a Caesare, conripuit delator, objectans, 'aegro Druso 'composuisse, quod, si exstinctus foret, majore praemio vulgare'tur.' Id C. Lutorius in domo P. Petronii, socru ejus Vitelliâ coram multisque inlustribus feminis, per vaniloquentiam legerat. Ut delator exstitit, ceteris ad dicendum testimonium exterritis, sola Vitellia, 'nihil se audivisse,' adseveravit: sed arguentibus ad perniciem plus fidei fuit; sententiâque Haterii Agrippae, consulis designati, indictum reo ultimum subplicium.

L. Contrà M. Lepidus in hunc modum exorsus est. 'Si, P. C., 'unum id spectamus, quàm nefariâ voce C. Lutorius Priscus 'mentem suam et aures hominum polluerit; neque carcer neque 'laqueus, ne serviles quidem cruciatus in eum subfecerint: sin 'flagitia et facinora sine modo sunt; subpliciis ac remediis Prin'cipis moderatio, majorumque et vestra exempla temperant; et 'vana a scelestis, dicta a maleficiis differunt: est locus senten'tiae, per quam neque huic delictum inpune sit, et nos clemen'tiae simul ac severitatis non poeniteat. Saepe audivi Principem 'nostrum conquerentem, si quis sumptâ morte misericordiam 'ejus praevenisset. Vita Lutorii in integro est; qui neque ser-

'vatus in periculum rei publicae, neque interfectus in exemplum 'ibit. Studia illi ut plena vecordiae, ita inania et fluxa sunt: 'nec quidquam grave ac serium ex eo metuas, qui suorum ipse 'flagitiorum proditor, non virorum animis, sed muliercularum 'adrepit. Cedat tamen Urbe, et bonis amissis aquâ et igni ar'ceatur. Quod perinde censeo, ac si lege majestatis teneretur.'

LI. Solus Lepido Rubellius Blandus e consularibus adsensit: ceteri sententiam Agrippae sequuti: ductusque in carcerem Priscus, ac statim exanimatus. Id Tiberius solitis sibi ambagibus apud senatum incusavit, quum extolleret 'pietatem quamvìs 'modicas Principis injurias acriter ulciscentium;' deprecaretur 'tam praecipitis verborum poenas;' laudaret Lepidum, neque Agrippam argueret. Igitur factum S. C., 'ne decreta Patrum 'ante diem decimum ad aerarium deferrentur; idque vitae spa'tium damnatis prorogaretur.' Sed non senatui libertas ad poenitendum erat, neque Tiberius interjectu temporis mitigabatur.

LII. C. Sulpicius, D. Haterius consules sequuntur: inturbidus externis rebus annus, domi suspectâ severitate adversùm luxum, qui inmensùm proruperat ad cuncta, quîs pecunia prodigitur. Sed alia sumptuum, quamvìs graviora, dissimilatis plerumque pretiis, obcultabantur; ventris et ganeae paratus, adsiduis sermonibus vulgati, fecerant curam, ne Princeps antiquae parcimoniae duriùs adverteret. Nam, incipiente C. Bibulo, ceteri quoque aediles disseruerant, 'sperni sumptuariam legem, vetita'que utensilium pretia augeri in dies: nec mediocribus remediis 'sisti posse:' et consulti Patres integrum id negotium ad Principem distulerant. Sed Tiberius, saepe apud se pensitato, an coërceri tam profusae cupidines possent? num coërcitio plus damni in rem publicam ferret? quàm indecorum adtrectare, quod non obtineret, vel retentum ignominiam et infamiam virorum inlustrium posceret; postremò literas ad senatum composuit, quarum sententia in hunc modum fuit.

LIII. 'Ceteris forsitan in rebus, P. C., magis expediat, me 'coram interrogari et dicere, quid e re publicâ censeam: in hac 'relatione subtrahi oculos meos melius fuit, ne, denotantibus 'vobis ora ac metum singulorum, qui pudendi luxûs argueren'tur, ipse etiam viderem eos ac velut deprenderem. Quod si 'mecum antè viri strenui, aediles, consilium habuissent; nescio, 'an suasurus fuerim, omittere potiùs praevalida et adulta vitia, 'quàm hoc adsequi, ut palam fieret, quibus flagitiis inpares es'semus. Sed illi quidem officio functi sunt, ut ceteros quoque 'magistratus sua munia inplere velim: mihi autem neque ho'nestum silere, neque proloqui expeditum, quia non aedilis, aut 'praetoris, aut consulis partes sustineo: majus aliquid et excel'sius a Principe postulatur: et quum rectè factorum sibi quisque 'gratiam trahant, unius invidiâ ab omnibus peccatur. Quid enim 'primum prohibere et priscum ad morem recidere adgrediar?

'villarumne infinita spatia? familiarum numerum et nationes? 'argenti et auri pondus? aeris tabularumque miracula? promis-'cuas viris et feminis vestes? atque illa feminarum propria, quîs, 'lapidum causâ, pecuniae nostrae ad externas aut hostilis gentes 'transferuntur?'

LIV. 'Nec ignoro, in conviviis et circulis incusari ista, et 'modum posci: sed, si quis legem sanciat, poenas indicat, iidem 'illi, civitatem verti, splendidissimo cuique exitium parari, nemi-'nem criminis expertem, clamitabunt. Atqui ne corporis qui-'dem morbos veteres et diu auctos nisi per dura et aspera coër-'ceas: conruptus simul et conruptor, aeger et flagrans animus 'haud levioribus remediis restinguendus est, quàm libidinibus 'ardescit. Tot a majoribus repertae leges, tot, quas divus Au-'gustus tulit, illae oblivione, hae, quod flagitiosius est, contemp-'tu abolitae, securiorem luxum fecere: nam si velis, quod non-'dum vetitum est, timeas, ne vetêre: at si prohibita inpunè 'transscenderis, neque metus ultrà, neque pudor est. Cur ergo 'olim parcimonia pollebat? quia sibi quisque moderabatur; quia 'unius urbis cives eramus: ne inritamenta quidem eadem intra 'Italiam dominantibus: externis victoriis aliena, civilibus etiam 'nostra consumere didicimus. Quantulum istud est, de quo 'aediles admonent! Quàm, si cetera respicias, in levi haben-'dum! At hercule nemo refert, quòd Italia externae opis indi-'get, quòd vita populi Romani per incerta maris et tempesta-'tum quotidie volvitur: ac nisi provinciarum copiae et dominis 'et servitiis et agris subvenerint; nostra nos scilicet nemora no-'straeque villae tuebuntur. Hanc, P. C., curam sustinet Prin-'ceps: haec omissa funditùs rem publicam trahet: reliquis intra 'animum medendum est: nos pudor, pauperes necessitas, divi-'tes satias in melius mutet. Aut si quis ex magistratibus tan-'tam industriam ac severitatem pollicetur, ut ire obviàm queat; 'hunc et laudo, et exonerari laborum meorum partem fateor: 'sin adcusare vitia volunt, dein, quum gloriam ejus rei adepti 'sunt, simultates faciunt ac mihi relinquunt; credite, P. C., me 'quoque non esse obfensionum avidum: quas quum graves et 'plerumque iniquas pro re publica suscipiam, inanes et inritas, 'neque mihi aut vobis usui futuras, jure deprecor.'

LV. Auditis Caesaris literis, remissa Aedilibus talis cura; luxusque mensae, a fine Actiaci belli ad ea arma, quîs Ser. Galba rerum adeptus est, per annos centum profusis sumptibus exerciti, paullatim exolevere. Causas ejus mutationis quaerere libet. Dites olim familiae nobilium, aut claritudine insignes, studio magnificentiae prolabebantur: nam etiam tum plebem, socios, regna colere, et coli licitum: ut quisque opibus, domo, paratu speciosus, per nomen et clientelas inlustrior habebatur. Postquam caedibus saevitum, et magnitudo famae exitio erat; ceteri ad sapientiora convertêre: simul novi homines e municipiis et

coloniis atque etiam provinciis, in senatum crebrò adsumpti, domesticam parcimoniam intulerunt: et quamquàm fortunâ vel industriâ plerique pecuniosam ad senectam pervenirent, mansit tamen prior animus. Sed praecipuus adstricti moris auctor Vespasianus fuit, antiquo ipse cultu victuque. Obsequium inde in Principem et aemulandi amor validior, quàm poena ex legibus et metus: nisi fortè rebus cunctis inest quidam velut orbis, ut, quemadmodum temporum vices, ita morum vertantur; nec omnia apud priores meliora, sed nostra quoque aetas multa laudis et artium, imitanda posteris, tulit. Verum haec nobis majores certamina ex honesto moveant.

LVI. Tiberius, famâ moderationis partâ, quòd ingruentis adcusatores represserat, mittit literas ad senatum, quîs 'potestatem tribuniciam' Druso petebat. Id summi fastigii vocabulum Augustus reperit, ne *Regis* aut *Dictatoris* nomen adsumeret, ac tamen adpellatione aliquâ cetera imperia praeemineret. M. deinde Agrippam socium ejus potestatis; quo defuncto, Tiberium Neronem delegit, ne subcessor in incerto foret. Sic cohiberi pravas aliorum spes rebatur: simul modestiae Neronis et suae magnitudini fidebat. Quo tunc exemplo Tiberius Drusum summae rei admovet; quum, incolumi Germanico, integrum inter duos judicium tenuisset. Sed principio literarum veneratus deos, 'ut consilia sua rei publicae prosperarent,' modica de moribus adolescentis, neque in falsum aucta, retulit: 'esse illi conjugem 'et tres liberos, eamque aetatem, quâ ipse quondam a divo Au'gusto ad capessendum hoc munus vocatus sit. Neque nunc 'properè, sed per octo annos capto experimento, compressis se'ditionibus, compositis bellis, triumphalem et bis consulem noti 'laboris participem sumi.'

LVII. Praeceperant animis orationem Patres; quò quaesitior adulatio fuit: nec tamen repertum, nisi 'ut effigies Principum, 'aras Deûm, templa et arcus' aliaque solita censerent: nisi quòd M. Silanus ex contumeliâ consulatûs honorem Principibus petivit; dixitque pro sententiâ, 'ut publicis privatisve monimentis, 'ad memoriam temporum, non consulum nomina praescriberen'tur, sed eorum, qui tribuniciam potestatem gererent.' At Q. Haterius quum, 'ejus diei senatûs consulta aureis literis figenda 'in curiâ,' censuisset; deridiculo fuit senex, foedissimae adulationis tantùm infamiâ usurus.

LVIII. Inter quae provinciâ Africâ Junio Blaeso prorogatâ, Servius Maluginensis, flamen Dialis, ut Asiam sorte haberet, postulavit, 'frustra vulgatum,' dictitans, 'non licere Dialibus 'egredi Italiâ: neque aliud jus suum, quàm Martialium Quiri'naliumque Flaminum: porro si hi duxissent provincias, cur 'Dialibus id vetitum? Nulla de eo populi scita, non in libris 'ceremoniarum reperiri. Saepe Pontifices dialia sacra fecisse, 'si flamen valetudine aut munere publico inpediretur: duobus

'et septuaginta annis post Cornelii Merulae caedem neminem 'subfectum; neque tamen cessavisse religiones. Quod si per 'tot annos possit non creari, nullo sacrorum damno; quanto 'faciliùs abfuturum ad unius anni proconsulare imperium? Pri- 'vatis olim simultatibus effectum, ut a pontificibus maximis ire 'in provincias prohiberentur: nunc Deûm munere summum 'Pontificum etiam summum hominum esse, non aemulationi, 'non odio, aut privatis adfectionibus obnoxium.'

LIX. Adversùs quae quum augur Lentulus aliique variè dissererent; eò decursum est, 'ut Pontificis Max. sententiam opperirentur.' Tiberius, dilatâ notione de jure Flaminis, decretas ob tribuniciam Drusi potestatem ceremonias temperavit; nominatim arguens 'insolentiam sententiae aureasque literas contra 'patrium morem.' Recitatae et Drusi epistolae, quamquàm ad modestiam flexae, pro superbissimis adcipiuntur: 'Huc decidisse cuncta, ut ne juvenis quidem, tanto honore adcepto, adiret 'Urbis deos, ingrederetur senatum, auspicia saltem gentile apud 'solum inciperet. Bellum scilicet, haud diverso terrarum dis- 'tineri, litora et lacus Campaniae quum maximè peragrantem. 'sic inbui rectorem generis humani: id primum e paternis con- 'siliis discere. Sanè gravaretur adspectum civium senex Impe- 'rator, fessamque aetatem et actos labores praetenderet: Druso 'quod, nisi ex adrogantia, inpedimentum?

LX. Sed Tiberius, vim principatûs sibi firmans, imaginem antiquitatis senatui praebebat, postulata provinciarum ad disquisitionem Patrum mittendo. Crebrescebat enim Graecas per urbes licentia atque inpunitas asyla statuendi: complebantur templa pessimis servitiorum: eodem subsidio obaerati adversùm creditores suspectique capitalium criminum receptabantur. Nec ullum satis validum imperium erat coërcendis seditionibus populi, flagitia hominum, ut ceremonias Deûm, protegentis. Igitur placitum, ut mitterent civitates jura atque legatos. Et quaedam, quod falsò usurpaverant, sponte omisêre: multae vetustis superstitionibus aut meritis in populum Romanum fidebant. Magnaque ejus diei species fuit, quo senatus majorum beneficia, sociorum pacta, regum etiam, qui ante vim Romanam valuerant, decreta, ipsorumque numinum religiones introspexit, libero, ut quondam, quid firmaret mutaretve.

LXI. Primi omnium Ephesii adiêre, memorantes, 'non, ut 'vulgus crederet, Dianam atque Apollinem Delo genitos: esse 'apud se Cenchrium amnem, lucum Ortygiam, ubi Latonam, 'partu gravidam et oleae, quae tum etiam maneat, adnisam, edi- 'disse ea numina: deorumque monitu sacratum nemus: atque 'ipsum illic Apollinem, post interfectos Cyclopas, Jovis iram 'vitavisse: mox Liberum patrem, bello victorem, subplicibus 'Amazonum,' (quae aram insederant,) 'ignovisse: auctam hinc, 'concessu Herculis, quum Lydiâ potiretur, ceremoniam templo:

'neque Persarum ditione deminutum jus: pòst Macedonas, dein 'nos servavisse.'

LXII. Proximo Magnetes L. Scipionis et L. Sullae constitutis nitebantur; quorum ille Antiocho, hic Mithridate pulsis, fidem atque virtutem Magnetum decoravêre, uti 'Dianae Leucophrynae perfugium inviolabile foret.' Aphrodisienses posthac et Stratonicenses dictatoris Caesaris, ob vetusta in parteis merita, et recens divi Augusti decretum adtulêre. Laudati, 'quòd Parthorum inruptionem, nihil mutatâ in populum Romanum constantiâ, pertulissent.' Sed Aphrodisiensium civitas Veneris, Stratonicensium Jovis et Triviae religionem tuebantur. Altiùs Hierocaesarienses exposuêre, 'Persicam apud se 'Dianam, delubrum rege Cyro dicatum:' et memorabantur 'Perpernae, Isaurici' multaque alia imperatorum nomina, qui non modò templo, sed duobus millibus passuum eamdem sanctitatem tribuerant. Exin Cyprii tribus delubris, 'quorum vetus'tissimum Paphiae Veneri auctor Aerias, pòst filius ejus Amathus 'Veneri Amathusiae, et Jovi Salaminio Teucer, Telamonis patris 'irâ profugus, posuissent.'

LXIII. Auditae aliarum quoque civitatum legationes. Quorum copiâ fessi Patres, et quia studiis certabatur, consulibus permisêre, 'ut perspecto jure, et si qua iniquitas involveretur, 'rem integram rursum ad senatum referrent.' Consules super eas civitates, quas memoravi, 'apud Pergamum Aesculapii com'pertum asylum,' retulerunt: 'ceteros obscuris ob vetustatem 'initiis niti: nam Smyrnaeos oraculum Apollinis, cujus imperio 'Stratonicidi Veneri templum dicaverint; Tenios ejusdem car'men referre, quo sacrare Neptuni effigiem aedemque jussi sint: 'propiora Sardianos: Alexandri victoris id donum: neque 'minùs Milesios Dario rege uti: sed cultus numinum utrisque, 'Dianam aut Apollinem venerandi: petere et Cretenses simu'lacro divi Augusti.' Factaque senatus consulta, quîs, multo cum honore, modus tamen praescribebatur, jussique 'ipsis in 'templis figere aera, sacrandam ad memoriam, neu specie reli'gionis in ambitionem delaberentur.'

LXIV. Sub idem tempus Juliae Augustae valetudo atrox necessitudinem Principi fecit festinati in Urbem reditûs; sincerâ adhuc inter matrem filiumque concordiâ, sive obcultis odiis. Neque enim multo antè, quum haud procul theatro Marcelli effigiem divo Augusto Julia dicaret, Tiberii nomen suo postscripserat; idque ille credebatur, ut inferius majestate Principis, gravi et dissimilatâ obfensione abdidisse. Sed tum 'subplicia diis lu'dique magni' ab senatu decernuntur, 'quos Pontifices et augu'res et quindecimviri, septemviris simul et sodalibus Augustali'bus, ederent.' Censuerat L. Apronius, 'ut Fetiales quoque 'iis ludis praesiderent.' Contradixit Caesar, distincto sacerdotiorum jure et repetitis exemplis: 'neque enim umquam Fetiali-

'bus hoc majestatis fuisse: ideo Augustales adjectos, quia proprium ejus domûs sacerdotium esset, pro quâ vota persolverentur.'

LXV. Exsequi sententias haud institui, nisi insignes, per honestum, aut notabili dedecore: quod praecipuum munus annalium reor, ne virtutes sileantur, utque pravis dictis factisque ex posteritate et infamiâ metus sit. Ceterùm tempora illa adeò infecta et adulatione sordida fuere, ut non modò primores civitatis, quibus claritudo sua obsequiis protegenda erat, sed omnes consulares, magna pars eorum, qui praeturâ functi, multique etiam pedarii senatores certatim exsurgerent, foedaque et nimia censerent. Memoriae proditur, Tiberium, quotiens curiâ egrederetur, Graecis verbis in hunc modum eloqui solitum, 'O homines ad servitutem paratos!' Scilicet etiam illum, qui libertatem publicam nollet, tam projectae servientium patientiae taedebat.

LXVI. Paullatim dehinc ab indecoris ad infesta transgrediebantur. C. Silanum proconsulem Asiae, repetundarum a sociis postulatum, Mamercus Scaurus e Consularibus, Junius Otho praetor, Brutidius Niger aedilis simul conripiunt, objectantque 'violatum Augusti numen, spretam Tiberii majestatem:' Mamercus, antiqua exempla jaciens, 'L. Cottam a Scipione Africano, Ser. Galbam a Catone Censorio, P. Rutilium a M Scauro adcusatos:' videlicet Scipio et Cato talia ulciscebantur, aut ille Scaurus, quem proavum suum obprobrium majorum Mamercus infami operâ dehonestabat. Junio Othoni, literarum ludum exercere, vetus ars fuit: mox Sejani potentiâ senator obscura initia inpudentibus ausis propolluebat. Brutidium artibus honestis copiosum, et, si rectum iter pergeret, ad clarissima quaeque iturum, festinatio exstimulabat, dum aequalis, dein superiores, postremò suasmet ipse spes anteire parat: quod multos, etiam bonos, pessum dedit, qui, spretis, quae tarda cum securitate, praematura, vel cum exitio, properant.

LXVII. Auxêre numerum adcusatorum Gellius Poplicola et M. Paconius: ille quaestor Silani, hic legatus. Nec dubium habebatur, saevitiae captarumque pecuniarum teneri reum: sed multa adgerebantur etiam insontibus periculosa: quum, super tot senatores adversos, facundissimis totius Asiae, eóque ad adcusandum delectis, responderet solus et orandi nescius, proprio in metu, qui exercitam quoque eloquentiam debilitat: non temperante Tiberio, quin premeret voce, vultu, eò quòd ipse creberrimè interrogabat: neque refellere, aut eludere dabatur: ac saepe etiam confitendum erat, ne frustra quaesivisset. Servos quoque Silani, ut tormentis interrogarentur, actor publicus mancipio adceperat: et ne quis necessariorum juvaret periclitantem, majestatis crimina subdebantur, vinclum et necessitas silendi. Igitur petito paucorum dierum interjectu, defensionem suî deseruit,

ausis ad Caesarem codicillis, quibus invidiam et preces miscuerat.

LXVIII. Tiberius, quae in Silanum parabat, quò excusatiùs sub exemplo adciperentur, libellos divi Augusti de Voleso Messalla, ejusdem Asiae proconsule, factumque in eum senatus consultum recitari jubet: tum L. Pisonem sententiam rogat. Ille, multum de 'clementiâ Principis' praefatus, 'aquâ atque igni Silano interdicendum,' censuit, 'ipsumque in insulam Gyarum relegandum.' Eadem ceteri, nisi quòd Cn. Lentulus, 'separanda Silani materna bona, quippe áliâ parente geniti, reddendaque filio' dixit, adnuente Tiberio.

LXIX. At Cornelius Dolabella, dum adulationem longiùs sequitur, increpitis C. Silani moribus, addidit, 'ne quis vitâ probrosus et opertus infamiâ provinciam sortiretur; idque Princeps dijudicaret: nam a legibus delicta puniri: quanto fore mitius in ipsos, melius in socios, provideri, ne peccaretur?' Adversùm quae disseruit Caesar: 'non quidem sibi ignara, quae de Silano vulgabantur: sed non ex rumore statuendum: multos in provinciis, contrà quàm spes aut metus de illis fuerit, egisse: excitari quosdam ad meliora magnitudine rerum; hebescere alios: neque posse Principem suâ scientiâ cuncta complecti: neque expedire, ut ambitione alienâ trahatur: ideò leges in facta constitui, quia futura in incerto sint; sic a majoribus institutum, ut, si anteîssent delicta, poenae sequerentur: ne verterent sapienter reperta et semper placita: satis onerum Principibus, satis etiam potentiae: minui jura, quotiens gliscat potestas: nec utendnm imperio, ubi legibus agi possit.' Quanto rarior apud Tiberium popularitas, tanto laetioribus animis adcepta. Atque ille prudens moderandi, si propriâ irâ non inpelleretur, addidit, 'insulam Gyarum inmitem et sine cultu hominum esse: darent Juniae familiae et viro quondam ordinis ejusdem, ut Cytheram potius concederet: id sororem quoque Silani, Torquatam, priscae sanctimoniae virginem, expetere.' In hanc sententiam facta discessio.

LXX. Pòst auditi Cyrenenses, et, adcusante Anchario Prisco, Caesius Cordus repetundarum damnatur. L. Ennium, Equitem Romanum, majestatis postulatum, 'quòd effigiem Principis promiscuum ad usum argenti vertisset,' recipi Caesar inter reos vetuit; palam adspernante Ateio Capitone, quasi per libertatem. 'Non enim debere eripi Patribus vim statuendi: neque tantum maleficium inpunè habendum: sanè lentus in suo dolore esset; rei publicae injurias ne largiretur.' Intellexit haec Tiberius, ut erant magis, quàm ut dicebantur; perstititque intercedere. Capito insignitior infamiâ fuit, 'quòd, humani divinique juris sciens, egregium publicum et bonas domi artes dehonestavisset.'

LXXI. Incessit dein religio, quonam in templo locandum fo-

ret donum, quod pro valetudine Augustae Equites Romani voverant *Equestri Fortunae:* nam etsi delubra ejus deae multa in Urbe, nullum tamen tali cognomento erat. Repertum est, 'aedem esse apud Antium, quae sic nuncuparetur, cunctasque ceremonias Italicis in oppidis, templaque et numinum effigies, juris atque imperii Romani esse:' ita donum apud Antium statuitur. Et quando de religionibus tractabatur, dilatum nuper responsum adversùs Servium Maluginensem, Flaminem Dialem, prompsit Caesar, recitavitque decretum pontificum: 'quotiens valetudo adversa Flaminem Dialem incessisset, ut, Pontificis Maximi arbitrio, plus quàm binoctium abesset, dum ne diebus publici sacrificii, neu saepius quàm bis eumdem in annum.' Quae, Principe Augusto constituta, satis ostendebant, annuam absentiam et provinciarum administrationem Dialibus non concedi: memorabaturque L. Metelli, Pontificis Maximi, exemplum, qui Aulum Postumium, Flaminem, adtinuisset. Ita sors Asiae in eum, qui consularium Maluginensi proximus erat, conlata.

LXXII. Iisdem diebus Lepidus ab senatu petivit, 'ut basilicam Pauli, Aemilia monimenta, propriâ pecuniâ firmaret ornaretque.' Erat etiam tum in more publica munificentia: nec Augustus arguerat, Taurum, Philippum, Balbum hostiles exuvias aut exundantis opes ornatum ad Urbis et posterûm gloriam conferre: quo tum exemplo Lepidus, quamquàm pecuniae modicus, avitum decus recoluit. At 'Pompeii theatrum,' igne fortuito haustum, Caesar 'exstructurum' pollicitus est, 'quòd nemo e familia restaurando subficeret; manente tamen nomine Pompeii:' simul laudibus Sejanum extulit, 'tamquam labore vigilantiâque ejus tanta vis unum intra damnum stetisset.' Et censuere Patres 'effigiem Sejano, quae apud theatrum Pompeii locaretur:' neque multo pòst Caesar, quum Junium Blaesum, proconsulem Africae, triumphi insignibus adtolleret, 'dare id se,' dixit, 'honori Sejani,' cujus ille avunculus erat.

LXXIII. Ac tamen res Blaesi dignae decore tali fuere: nam Tacfarinas, quamquàm saepius depulsus, reparatis per intima Africae auxiliis, huc adrogantiae venerat, ut legatos ad Tiberium mitteret, 'sedemque' ultrò 'sibi atque exercitui suo' postularet, aut 'bellum inexplicabile' minitaretur. Non aliàs magis suâ populique Rom. contumeliâ indoluisse Caesarem ferunt, quàm 'quòd desertor et praedo hostium more ageret. Ne Spartaco quidem, post tot consularium exercituum clades inultam Italiam urenti, quamquàm Sertorii atque Mithridatis ingentibus bellis labaret res publica, datum, ut pacto in fidem adciperetur: nedum, pulcerrimo populi Romani fastigio, latro Tacfarinas pace et concessione agrorum redimeretur.' Dat negotium Blaeso, 'ceteros quidem ad spem proliceret arma sine noxa ponendi; ipsius autem ducis quoquo modo potiretur.'

LXXIV. Et recepti eâ veniâ plerique: mox adversùm artes Tacfarinatis haud dissimili modo belligeratum. Nam quia ille, robore exercitûs inpar, furandi melior, plures per globos incursaret eluderetque, et insidias simul tentaret; tres incessus, totidem agmina parantur: ex quîs Cornelius Scipio legatus praefuit, quà praedatio in Leptinos et subfugia Garamantum: alio latere, ne Cirtensium pagi inpunè traherentur, propriam manum Blaesus filius duxit: medio cum delectis, castella et munitiones idoneis locis inponens, dux ipse arcta et infensa hostibus cuncta fecerat; quia, quoquò inclinarent, pars aliqua militis Romani in ore, in latere, et saepe a tergo erat: multique eo modo caesi aut circumventi. Tunc tripartitum exercitum plures in manus dispergit, praeponitque centuriones virtutis expertae: nec, ut mos fuerat, actâ aestate retrahit copias, aut in hibernaculis veteris provinciae componit; sed ut in limine belli, dispositis castellis, per expeditos et solitudinum gnaros, mutantem mapalia Tacfarinatem proturbat; donec, fratre ejus capto, regressus est, properantiùs tamen, quàm ex utilitate sociorum, relictis, per quos resurgeret bellum. Sed Tiberius pro confecto interpretatus, id quoque Blaeso tribuit, ut *Imperator* a legionibus salutaretur; prisco erga duces honore, qui benè gestâ re publicâ gaudio et inpetu victoris exercitûs conclamabantur: erantque plures simul Imperatores, nec super ceterorum aequalitatem. Concessit quibusdam et Augustus id vocabulum, ac tunc Tiberius Blaeso postremùm.

LXXV. Obière eo anno viri inlustres, Asinius Saloninus, M. Agrippâ et Pollione Asinio avis, fratre Druso, insignis, Caesarique progener destinatus; et Capito Ateius, de quo memoravi, principem in civitate locum studiis civilibus adsequutus, sed avo centurione Sullano, patre praetorio. Consulatum ei adceleraverat Augustus, ut Labeonem Antistium, iisdem artibus praecellentem, dignatione ejus magistratûs anteiret. Namque illa aetas duo pacis decora simul tulit: sed Labeo inconruptâ libertate et ob id famâ celebratior; Capitonis obsequium dominantibus magis probabatur. Illi, quòd praeturam intra stetit, commendatio ex injuriâ; huic, quòd consulatum adeptus est, odium ex invidiâ oriebatur.

LXXVI. Et Junia sexagesimo quarto post Philippensem aciem anno supremum diem explevit, Catone avunculo genita, C. Cassii uxor, M. Bruti soror. Testamentum ejus multo apud vulgum rumore fuit, quia in magnis opibus, quum fermè cunctos proceres cum honore nominavisset, Caesarem omisit: quod civiliter adceptum; neque prohibuit, quò minùs laudatione pro rostris ceterisque solennibus funus cohonestaretur. Viginti clarissimarum familiarum imagines antelatae sunt, Manlii, Quinctii, aliaque ejusdem nobilitatis nomina: sed praefulgebant Cassius atque Brutus, eo ipso, quòd effigies eorum non visebantur.

C. CORNELII TACITI

AB EXCESSU DIVI AUGUSTI

ANNALIUM

LIBER IV.

BREVIARIUM.

Aelii Sejani origo et mores. II. Militari et senatorio ambitu ad dominationem adspirat. III. Qualem exercituum et reipublicae statum nactus. VIII. Primas dominandi spes, veneno Druso Caesari dato, auspicatur, consciâ uxore ejus Liviâ. Senatum morte Drusi moestum erigit Tiberius; patribusque commendat, ut imperii heredes, Germanici filios. XII. Iis, matrique Agrippinae perniciem molitur Sejanus, scelerum ferox. XIII. Aliquot provinciarum legationes et adcusationes. Histriones Italiâ pulsi. XV. Templum ab Asiae civitatibus Tiberio, Liviae, et senatui decretum. XVI. De flamine Diali nova lex. XVII. Neronem et Drusum, Germanici filios, diis commendatos a pontificibus queritur Tiberius. XVIII. Quâ causâ promptissimos Germanici amicos subvertit Sejanus. Alii adcusati ac damnati. XXIII. In Africâ bello finem inponit Dolabella, caeso Tacfarinate. XXVII. Mota per Italiam servilis belli semina statim obpressa. XXVIII. Vibius Serenus a filio adcusatus. P. Suilius, Cremutius Cordus, aliique damnati. XXXVI. Cyzicenis libertas adempta. XXXVII. Tiberius spernit templi honorem ab Hispanis oblatum. XXXIX. Sejanus, nimiâ fortunâ socors, Liviam sibi uxorem petit. XLI. Matrimonii spe dejectus, Principem ad vitam procul Româ degendam inpellit. XLIII. Legationes Graecorum de asylorum jure. XLIV. Mors Cn. Lentuli et L. Domitii. XLV. L. Piso in Hispaniâ interficitur. XLVI. Contusis Thracum gentibus, triumphi insignia adcipit Poppaeus Sabinus. LII. Claudia Pulchra adulterii adcusata et damnata. LIII. Agrippina maritum sibi postulat, nec obtinet. LV. Undecim Asiae urbes certant, in quâ earum templum Tiberii statueretur. Smyrnaei praelati. LVII. Tiberius in Companiam secedit. Ibi repentino lapidum labsu periclitantem, obposito corpore, periculo eximit Sejanus, ex eo major, et adversùs Germanici stirpem audacior. LX. Neronem adgreditur. LXII. Apud Fidenas amphitheatri casu quinquaginta hominum millia debilitata, vel obtrita. LXIV. Romae deustus mons Caelius. LXVII. In insulam Capreas se abdit Tiberius. Sejanus apertis adversum Agrippinam et Neronem insidiis grassatur. LXVIII. Titius Sabinus ob amicitiam Germanici ipsis Kalendis Januarii punitur. LXXI. Mors Juliae, Augusti neptis. LXXII. Frisii rebellant, et aegre repressi. LXXV. Agrippina, Germanici filia, Cn. Domitio nupta. Haec sexennio fere gesta.

Coss. { C. Asinio Pollione, C. Antistio Vetere.
Sergio Cornelio Cethego, L. Visellio Varrone.
M. Asinio Agrippa, Cosso Cornelio Lentulo.
Cn. Cornelio Lentulo Gaetulico, C. Calvisio Sabino.
M. Licinio Crasso, L. Calpurnio Pisone.
Ap. Junio Silano, P. Silio Nerva.

C. Asinio, C. Antistio Coss. nonus Tiberio annus erat compositae rei publicae, florentis domûs; (nam Germanici mortem inter prospera ducebat) quum repentè turbare fortuna coepit, saevire ipse, aut saevientibus vires praebere. Initium et causa penes Aelium Sejanum, cohortibus praetoriis praefectum, cujus de potentiâ suprà memoravi: nunc originem, mores, et quo facinore dominationem raptum ierit, expediam. Genitus Vulsiniis, patre Seio Strabone, equite Romano, et primâ juventâ C. Caesarem, divi Augusti nepotem, sectatus, non sine rumore, Apicio diviti et prodigo stuprum veno dedisse: mox Tiberium variis artibus devinxit adeò, ut obscurum adversùm alios, sibi uni incautum intectumque efficeret: non tam sollertiâ, (quippe iisdem artibus victus est) quàm Deûm irâ in rem Romanam, cujus pari exitio viguit ceciditque. Corpus illi laborum tolerans, animus audax: suî obtegens, in alios criminator: juxtà adulatio et superbia: palam compositus pudor, intus summa apiscendi libido, ejusque causâ modò largitio et luxus, saepius industria ac vigilantia, haud minùs noxiae, quotiens parando regno finguntur.

II. Vim praefecturae, modicam antea, intendit, disspersas per Urbem cohortes una in castra conducendo, ut simul imperia adciperent, numeroque et robore et visu inter se fiducia ipsis, in ceteros metus crederetur. Praetendebat, 'lascivire militem di-'ductum: si quid subitum ingruat, majore auxilio pariter sub-'veniri; et severiùs acturos, si vallum statuatur procul Urbis in-'lecebris.' Ut perfecta sunt castra, inrepere paullatim militares animos adeundo, adpellando: simul centuriones ac tribunos ipse deligere: neque senatorio ambitu abstinebat, clientes suos honoribus aut provinciis ornando; facili Tiberio atque ita prono, ut *socium laborum* non modò in sermonibus, sed apud Patres et populum celebraret, colique per theatra et fora effigies ejus interque principia legionum sineret.

III. Ceterùm plena Caesarum domus, juvenis filius, nepotes adulti, moram cupitis adferebant; et, quia vi tot simul conripere intutum, dolus intervalla scelerum poscebat: placuit tamen obcultior via, et a Druso incipere, in quem recenti irâ ferebatur. Nam Drusus, inpatiens aemuli et animo commotior, orto fortè jurgio, intenderat Sejano manus, et contrà tendentis os verberaverat. Igitur cuncta tentanti promptissimum visum, ad uxorem ejus Liviam convertere; quae soror Germanici, formae initio aetatis indecorae, mox pulcritudine praecellebat. Hanc, ut amore incensus, adulterio pellexit; et, postquam primi flagitii potitus est, (neque femina, amissâ pudicitiâ, alia abnuerit) ad conjugii spem, consortium regni et necem mariti inpulit. Atque illa, cui avunculus Augustus, socer Tiberius, ex Druso liberi, seque ac majores et posteros municipali adultero foedabat; ut pro honestis et praesentibus flagitiosa et incerta exspectaret.

Sumitur in conscientiam Eudemus, amicus ac medicus Liviae, specie artis frequens secretis. Pellit domo Sejanus uxorem Apicatam, ex qua tres liberos genuerat, ne pellici suspectaretur. Sed magnitudo facinoris metum, prolationes, diversa interdum consilia adferebat.

IV. Interim anni principio Drusus, ex Germanici liberis, togam virilem sumpsit; quaeque fratri ejus Neroni decreverat senatus, repetita. Addidit orationem Caesar, multâ cum laude filii sui, 'quòd patriâ benevolentiâ in fratris liberos foret.' Nam Drusus (quamquàm arduum sit, eodem loci potentiam et concordiam esse) aequus adolescentibus, aut certè non adversus habebatur. Exin vetus et saepe similatum proficiscendi in provincias consilium refertur. 'Multitudinem veteranorum' praetexebat Imperator, et 'delectibus subplendos exercitus: nam voluntarium militem deesse, ac, si subpeditet, non eâdem virtute ac modestiâ agere, quia plerumque inopes ac vagi sponte militiam sumant:' percensuitque cursim numerum legionum, et quas provincias tutarentur. Quod mihi quoque exsequendum reor, quae tum Romana copia in armis, qui socii reges, quanto sit angustiùs imperitatum.

V. Italiam utroque mari duae classes, Misenum apud et Ravennam, proximumque Galliae litus rostratae naves praesidebant, quas Actiacâ victoriâ captas Augustus in oppidum Forojuliense miserat valido cum remige. Sed praecipuum robur Rhenum juxta, commune in Germanos Gallosque subsidium, octo legiones erant. Hispaniae recèns perdomitae tribus habebantur. Mauros Juba rex adceperat donum populi Romani. Cetera Africae per duas legiones; parique numero Aegyptus. Dehinc initio ab Syria usque ad flumen Euphraten, quantum ingenti terrarum sinu ambitur, quatuor legionibus coërcita; adcolis Ibero Albanoque et aliis regibus, qui magnitudine nostrâ proteguntur adversùm externa imperia. Et Thraciam Rhoemetalces ac liberi Cotyis; ripamque Danubii legionum duae in Pannonia, duae in Moesia adtinebant; totidem apud Dalmatiam locatis, quae, positu regionis a tergo illis, ac, si repentinum auxilium Italia posceret, haud procul adcirentur: quamquàm insideret Urbem proprius miles, tres urbanae, novem praetoriae cohortes, Etruriâ fermè Umbriâque delectae, aut vetere Latio et colonis antiquitùs Romanis. At apud idonea provinciarum sociae triremes alaeque et auxilia cohortium: neque multo secus in iis virium: sed persequi incertum fuerit, quum, ex usu temporis, huc illuc mearent, gliscerent numero, et aliquando minuerentur.

VI. Congruens crediderim, recensere ceteras quoque rei publicae partes, quibus modis ad eam diem habitae sint: quando Tiberio mutati in deterius principatûs initium ille annus adtulit. Jam primùm publica negotia et privatorum maxima apud Patres tractabantur: dabaturque primoribus disserere; et in adulatio-

nem labsos cohibebat ipse: mandabatque honores, nobilitatem majorum, claritudinem militiae, inlustres domi artes spectando: ut satis constaret, non alios potiores fuisse. Sua consulibus, sua praetoribus species: minorum quoque magistratuum exercita potestas; legesque, si majestatis quaestio eximeretur, bono in usu. At frumenta et pecuniae vectigales, cetera publicorum fructuum, societatibus Equitum Romanorum agitabantur. Res suas Caesar spectatissimo cuique, quibusdam ignotis ex fama mandabat; semelque adsumpti tenebantur, prorsus sine modo, quum plerique iisdem negotiis insenescerent. Plebes acri quidem annonâ fatigabantur: sed nulla in eo culpa ex Principe: quin infecunditati terrarum aut asperis maris obviàm iit, quantum inpendio diligentiâque poterat. Et ne provinciae novis oneribus turbarentur, utque vetera sine avaritia aut crudelitate magistratuum tolerarent, providebat: corporum verbera, ademptiones bonorum aberant.

VII. Rari per Italiam Caesaris agri: modesta servitia: intra paucos libertos domus: ac, si quando cum privatis disceptaret, forum et jus. Quae cuncta, non quidem comi viâ, sed horridus ac plerumque formidatus, retinebat tamen, donec morte Drusi verterentur: nam, dum superfuit, mansere; quia Sejanus, incipiente adhuc potentiâ, bonis consiliis notescere volebat, et ultor metuebatur, non obcultus odii, et crebrò querens, 'incolumi 'filio, adjutorem imperii alium vocari: et quantum superesse, 'ut conlega dicatur? Primas dominandi spes in arduo: ubi sis 'ingressus, adesse studia et ministros: exstructa jam, sponte 'praefecti, castra: datos in manum milites: cerni effigiem ejus 'in monimentis Cn. Pompeii: communes illi cum familia Dru-'sorum fore nepotes: precandam post haec modestiam, ut con-'tentus esset.' Neque raró, neque apud paucos talia jaciebat: et secreta quoque ejus, conruptâ uxore, prodebantur.

VIII. Igitur Sejanus, maturandum ratus, deligit venenum, quo paullatim inrepente fortuitus morbus adsimilaretur: id Druso datum per Lygdum spadonem, ut octo post annos cognitum est. Ceterùm Tiberius per omnes valetudinis ejus dies, nullo metu, an ut firmitudinem animi ostentaret, etiam defuncto, nec dum sepulto, curiam ingressus est: consulesque, sede vulgari per speciem maestitiae sedentes, honoris locique admonuit; et effusum in lacrumas senatum, victo gemitu, simul oratione continuâ erexit. 'Non quidem sibi ignarum, posse argui, quòd 'tam recenti dolore subiêrit oculos senatûs: vix propinquorum 'adloquia tolerari, vix diem adspici a plerisque lugentium: ne-'que illos inbecillitatis damnandos: se tamen fortiora solatia e 'complexu rei publicae petivisse.' Miseratusque Augustae extremam senectam, rudem adhuc nepotum et vergentem aetatem suam, 'ut Germanici liberi, unica praesentium malorum le-'vamenta, inducerentur,' petivit. Egressi consules firmatos

adloquio adolescentulos deductosque ante Caesarem statuunt. Quibus adprensis, ‘ Patres conscripti, hos,’ inquit, ‘orbatos pa-‘ rente, tradidi patruo ipsorum, precatusque sum, quamquàm ‘ esset illi propria soboles, ne secus, quàm suum sanguinem, fo-‘ veret ac tolleret, sibique et posteris conformaret: erepto Druso, ‘ preces ad vos converto, diisque et patriâ coram obtestor, Au-‘ gusti pronepotes, clarissimis majoribus genitos, suscipite, regite: ‘ vestram meamque vicem explete. Hi vobis, Nero et Druse, ‘ parentum loco. Ita nati estis, ut bona malaque vestra ad rem ‘ publicam pertineant.’

IX. Magno ea fletu et mox precationibus faustis audita; ac, si modum orationi posuisset, misericordiâ suî gloriâque animos audientium inpleverat: ad vana et totiens inrisa revolutus ‘ de ‘ reddendâ re publicâ, utque consules, seu quis alius, regimen ‘ susciperent,’ vero quoque et honesto fidem dempsit. Memoriae Drusi eadem, quae in Germanicum, decernuntur, plerisque additis, ut fermè amat posterior adulatio. Funus imaginum pompâ maximè inlustre fuit, quum origo Juliae gentis, Aeneas, omnesque Albanorum reges, et conditor Urbis Romulus, pòst Sabina nobilitas, Attus Clausus, ceteraeque Claudiorum effigies, longo ordine spectarentur.

X. In tradendâ morte Drusi, quae plurimis maximéque fidis auctoribus memorata sunt, retuli: sed non omiserim eorumdem temporum rumorem, validum adeò, ut nondum exolescat: ‘ con-‘ ruptâ ad scelus Liviâ, Sejanum Lygdi quoque spadonis ani-‘ mum stupro vinxisse,’ quòd is [Lygdus] aetate atque formâ carus domino, interque primores ministros erat: ‘ deinde, inter ‘ conscios ubi locus veneficii tempusque composita sint, eò auda-‘ ciae provectum, ut verteret, et, obculto indicio Drusum veneni ‘ in patrem arguens, moneret Tiberium, vitandam potionem, ‘ quae prima ei apud filium epulanti obferretur: eâ fraude tum ‘ senem,’ postquam convivium inierat,‘exceptum poculum Druso ‘ tradidisse; atque illo ignaro, et juveniliter hauriente, auctam ‘ suspicionem,’ tamquam metu et pudore sibimet inrogaret mortem, quam patri struxerat.

XI. Haec vulgo jactata, super id, quod nullo auctore certo firmantur, promptè refutaveris. Quis enim mediocri prudentiâ, nedum Tiberius, tantis rebus exercitus, inaudito filio exitium obferret, idque suâ manu, et nullo ad poenitendum regressu? Quin potiùs ministerium veneni excruciaret, auctorem exquireret, insitâ denique, etiam in extraneos, cunctatione et morâ adversùm unicum et nulliùs antè flagitii compertum uteretur. Sed quia Sejanus facinorum omnium repertor habebatur, ex nimiâ caritate in eum Caesaris, et ceterorum in utrumque odio, quamvìs fabulosa et inmania, credebantur; atrociore semper famâ erga dominantium exitus. Ordo alioqui sceleris, per Apicatam Sejani proditus, tormentis Eudemi ac Lygdi patefactus est; neque

quisquam scriptor tam infensus exstitit, ut Tiberio objectaret, quum omnia alia conquirerent intenderentque. Mihi tradendi arguendique rumoris causa fuit, ut claro sub exemplo falsas auditiones depellerem, peteremque ab iis, quorum in manus cura nostra venerit, ne divulgata atque incredibilia, avidè adcepta, veris neque in miraculum conruptis antehabeant.

XII. Ceterùm, laudante filium pro rostris Tiberio, senatus populusque habitum ac voces dolentum, similatione magis, quàm libens, induebat, domumque Germanici revirescere, obculti laetabantur. Quod principium favoris et mater Agrippina, spem malè tegens, perniciem adceleravêre. Nam Sejanus, ubi videt, mortem Drusi inultam interfectoribus, sine moerore publico esse, ferox scelerum, et quia prima provenerant, volutare secum, quonam modo Germanici liberos perverteret, quorum non dubia subcessio: neque spargi venenum in tres poterat, egregiâ custodum fide et pudicitiâ Agrippinae inpenetrabili. Igitur contumaciam ejus insectari, vetus Augustae odium, recentem Liviae conscientiam exagitare, 'ut superbam fecunditate, subnixam po-'pularibus studiis inhiare dominationi,' apud Caesarem arguerent. Atque haec callidis criminatoribus, (inter quos delegerat Julium Postumum, per adulterium Mutiliae Priscae inter intimos aviae, et consiliis suis peridoneum, quia Prisca in animo Augustae valida) anum, suâpte naturâ potentiae anxiam, insociabilem nurui efficiebat. Agrippinae quoque proximi inliciebantur, pravis sermonibus tumidos spiritus perstimulare.

XIII. At Tiberius, nihil intermissâ rerum curâ, negotia pro solatiis adcipiens, jus civium, preces sociorum tractabat: factaque auctore eo senatûs consulta, 'ut civitati Cibyraticae apud 'Asiam, Aegiensi apud Achaiam, motu terrae labefactis, subve-'niretur remissione tributi in triennium.' Et Vibius Serenus, proconsul ulterioris Hispaniae, de vi publicâ damnatus, ob atrocitatem temporum in insulam Amorgum deportatur. Carsidius Sacerdos reus, tamquam frumento hostem Tacfarinatem juvisset, absolvitur; ejusdemque criminis C. Gracchus. Hunc comitem exsilii, admodum infantem, pater Sempronius in insulam Cercinam tulerat. Illic adultus inter extorres et liberalium artium nescios, mox per Africam ac Siciliam mutando sordidas merces sustentabatur: neque tamen effugit magnae fortunae pericula. Ac ni Aelius Lamia et L. Apronius, qui Africam obtinuerant, insontem protexissent, claritudine infausti generis et paternis adversis foret abstractus.

XIV. Is quoque annus legationes Graecarum civitatum habuit: Samiis 'Junonis,' Cois 'Aesculapii delubro, vetustum 'asyli jus ut firmaretur,' petentibus. Samii decreto Amphictyonum nitebantur, quîs praecipuum fuit rerum omnium judicium, quâ tempestate Graeci, conditis per Asiam urbibus, orâ maris potiebantur. Neque dispar apud Coos antiquitas; et adcedebat

meritum ex loco: nam cives Romanos templo Aesculapii induxerant, quum jussu regis Mithridatis apud cunctas Asiae insulas et urbes trucidarentur. Variis dehinc et saepius inritis praetorum questibus, postremò Caesar ' de inmodestiâ histrionum' retulit: ' multa ab iis in publicum seditiosè, foeda per domos ten-' tari: Oscum quondam ludicrum, levissimae apud vulgum ob-' lectationis, eò flagitiorum et virium venisse, ut auctoritate Pa-' trum coërcendum sit.' Pulsi tum histriones Italiâ.

XV. Idem annus alio quoque luctu Caesarem adficit, alterum ex geminis Drusi liberis exstinguendo; neque minùs morte amici. Is fuit Lucilius Longus, omnium illi tristium laetorumque socius, unusque e senatoribus Rhodii secessûs comes. Ita, quamquàm novo homini, censorium funus, effigiem apud forum Augusti, publicâ pecuniâ Patres decrevêre: apud quos etiam tum cuncta tractabantur, adeò ut procurator Asiae, Lucilius Capito, adcusante provinciâ, causam dixerit, magnâ cum adseveratione Principis, ' non se jus, nisi in servitia et pecunias familiares, de-' disse: quòd si vim praetoris usurpâsset manibusque militum ' usus foret, spreta in eo mandata sua: audirent socios.' Ita reus, cognito negotio, damnatur. Ob quam ultionem, et quia priore anno in C. Silanum vindicatum erat, decrevêre Asiae urbes ' templum Tiberio matrique ejus ac senatui.' Et permissum statuere: egitque Nero grates eâ causâ Patribus atque avo, laetas inter audientium adfectiones, qui, recenti memoriâ Germanici, illum adspici, illum audiri rebantur: aderantque juveni modestia ac forma, principe viro digna, notis in eum Sejani odiis, ob periculum gratiora.

XVI. Sub idem tempus ' de flamine Diali, in locum Servii ' Maluginensis defuncti legendo, simul rogandâ novâ lege' disseruit Caesar. ' Nam patricios, confarreatis parentibus genitos, ' tres simul nominari, ex quîs unus legeretur, vetusto more; ne-' que adesse, ut olim, eam copiam, omissâ confarreandi adsuetu-' dine, aut inter paucos retentâ:' pluresque ejus rei causas adferebat: ' potissimam penes incuriam virorum feminarumque: ad-' cedere ipsius ceremoniae difficultates, quae consultò vitarentur: ' et quando exiret e jure patrio, qui id flaminium apisceretur, ' quaeque in manum flaminis conveniret. Ita medendum sena-' tûs decreto aut lege: sicut Augustus quaedam ex horridâ illâ ' antiquitate ad praesentem usum flexisset.' Igitur tractatis religionibus, placitum, ' instituto flaminum nihil demutari.' Sed lata lex, quâ ' flaminica Dialis sacrorum causâ in potestate viri, ' cetera promiscuo feminarum jure ageret:' et filius Maluginensis patri subfectus. Utque glisceret dignatio sacerdotum, atque ipsis promptior animus foret ad capessendas ceremonias, decretum Corneliae virgini, quae in locum Scantiae capiebatur, ' HS. XX., et, quotiens Augusta theatrum introîsset, ut sedes ' inter Vestalium consideret'

XVII. Cornelio Cethego, Visellio Varrone Coss. Pontifices, eorumque exemplo ceteri sacerdotes, quum pro incolumitate Principis vota susciperent, Neronem quoque et Drusum iisdem Diis commendavêre; non tam caritate juvenum, quàm adulatione, quae, moribus conruptis, perinde anceps, si nulla, et ubi nimia est. Nam Tiberius, haud umquam domui Germanici mitis, tum verò, 'aequari adolescentes senectae suae,' inpatienter indoluit: adcitosque Pontifices percunctatus est, 'num id precibus 'Agrippinae aut minis tribuissent.' Et illi quidem, quamquàm abnuerent, modicè perstricti, (etenim pars magna e propinquis ipsius, aut primores civitatis erant) ceterùm in senatu oratione monuit in posterum, 'ne quis mobiles adolescentium animos 'praematuris honoribus ad superbiam extolleret.' Instabat quippe Sejanus, incusabatque 'diductam civitatem, ut civili bello; 'esse, qui se partium Agrippinae vocent: ac, ni resistatur, fore 'pluris: neque aliud gliscentis discordiae remedium, quàm si 'unus alterve maximè prompti subverterentur.'

XVIII. Quâ causâ C. Silium et Titium Sabinum adgreditur. Amicitia Germanici perniciosa utrique; Silio et, quòd ingentis exercitûs septem per annos moderator, partisque apud Germaniam triumphalibus, Sacroviriani belli victor, quanto majore mole procideret, plus formidinis in alios disspergebatur. Credebant plerique, auctam obfensionem ipsius intemperantiâ, inmodicè jactantis, 'suum militem in obsequio duravisse, quum alii ad sedi'tiones prolaberentur: neque mansurum Tiberio imperium, si iis 'quoque legionibus cupido novandi fuisset.' Destrui per haec fortunam suam Caesar inparemque tanto merito rebatur. Nam beneficia eò usque laeta sunt, dum videntur exsolvi posse: ubi multum antevenêre, pro gratia odium redditur.

XIX. Erat uxor Silio Sosia Galla, caritate Agrippinae invisa Principi. Hos conripi, dilato ad tempus Sabino, placitum: inmissusque Varro consul, qui paternas inimicitias obtendens, odiis Sejani per dedecus suum gratificabatur. Precante reo brevem moram, dum adcusator consulatu abiret, adversatus est Caesar: 'solitum quippe magistratibus, diem privatis dicere: nec infrin'gendum consulis jus, cujus vigiliis niteretur, ne quod res pub'lica detrimentum caperet.' Proprium id Tiberio fuit, scelera nuper reperta priscis verbis obtegere. Igitur multâ adseveratione, quasi aut legibus cum Silio ageretur, aut Varro consul, aut illud res publica esset, coguntur Patres. Silente reo, vel, si defensionem coeptaret, non obcultante, cujus irâ premeretur, 'conscientiâ belli Sacrovir diu dissimilatus, victoria per avari'tiam foedata, et uxor Sosia' arguebantur. Nec dubiè repetundarum criminibus haerebant: sed cuncta quaestione majestatis exercita; et Silius inminentem damnationem voluntario fine praevertit.

XX. Saevitum tamen in bona, non, ut stipendiariis pecuniae

redderentur, quorum nemo repetebat: sed liberalitas Augusti avulsa, computatis singillatim, quae fisco petebantur. Ea prima Tiberio erga pecuniam alienam diligentia fuit. Sosia in exsilium pellitur Asinii Galli sententiâ, qui 'partem bonorum 'publicandam, pars ut liberis relinqueretur,' censuerat: contrà M. Lepidus 'quartam adcusatoribus secundùm necessitudinem 'legis, cetera liberis' concessit. Hunc ego Lepidum temporibus illis gravem et sapientem virum fuisse comperio. Nam pleraque ab saevis adulationibus aliorum in melius flexit: neque tamen temperamenti egebat, quum aequabili auctoritate et gratiâ apud Tiberium viguerit. Unde dubitare cogor, fato et sorte nascendi, ut cetera, ita Principum inclinatio in hos, obfensio in illos: an sit aliquid in nostris consiliis, liceatque inter abruptam contumaciam et deforme obsequium pergere iter, ambitione ac periculis vacuum. At Messallinus Cotta, haud minùs claris majoribus, sed animo diversus, censuit, 'cavendum senatûs consulto, 'ut quamquàm insontes magistratus et culpae alienae nescii 'provincialibus uxorum criminibus, perinde quàm suis, plec'terentur.'

XXI. Actum dehinc de Calpurnio Pisone, nobili ac feroci viro. Is namque, ut retuli, 'cessurum se Urbe ob factiones ad'cusatorum,' in senatu clamitaverat, et, spretâ potentiâ Augustae, trahere in jus Urgulaniam domoque Principis excire ausus erat. Quae in praesens Tiberius civiliter habuit: sed in animo, revolvente iras, etiam si inpetus obfensionis languerat, memoria valebat. Pisonem Q. Granius secreti sermonis incusavit, adversùm majestatem habiti: adjecitque, 'in domo ejus venenum esse, 'eumque gladio adcinctum introire curiam.' Quod, ut atrocius vero, tramissum: ceterorum, quae multa cumulabantur, receptus est reus, neque peractus ob mortem obportunam. Relatum et de Cassio Severo exsule, qui sordidae originis, maleficae vitae, sed orandi validus, per inmodicas inimicitias, ut judicio jurati senatûs Cretam amoveretur, effecerat: atque illic eadem actitando recentia veteraque odia advertit; bonisque exutus, interdicto igni atque aquâ, saxo Seriphio consenuit.

XXII. Per idem tempus Plautius Silvanus praetor incertis causis Aproniam conjugem in praeceps jecit; tractusque ad Caesarem ab L. Apronio socero turbatâ mente respondit, tamquam 'ipse somno gravis atque eò ignarus, et uxor sponte mor'tem sumpsisset.' Non cunctanter Tiberius pergit in domum, visit cubiculum; in quo reluctantis et inpulsae vestigia cernebantur. Refert ad senatum, datisque judicibus, Urgulania, Silvani avia, pugionem nepoti misit. Quod perinde creditum, quasi Principis monitu, ob amicitiam Augustae cum Urgulania. Reus, frustra tentato ferro, venas praebuit exsolvendas. Mox Numantina, prior uxor ejus, adcusata, 'injecisse carminibus et veneficiis 'vecordiam marito,' insons judicatur.

XXIII. Is demum annus populum Romanum longo adversùm Numidam Tacfarinatem bello absolvit. Nam priores duces, ubi inpetrando triumphalium insigni subficere res suas crediderant, hostem omittebant: jamque tres laureatae in Urbe statuae, et adhuc raptabat Africam Tacfarinas, auctus Maurorum auxiliis, qui, Ptolemaeo, Jubae filio, juventâ incurioso, libertos regios et servilia imperia bello mutaverant. Erat illi praedarum receptor ac socius populandi rex Garamantum; non ut cum exercitu incederet, sed missis levibus copiis, quae ex longinquo in majus audiebantur: ipsâque e provinciâ, ut quis fortunae inops, moribus turbidus, promptiùs ruebant, quia Caesar, post res a Blaeso gestas, quasi nullis jam in Africa hostibus, reportari nonam legionem jusserat: nec proconsul ejus anni, P. Dolabella, retinere ausus erat, jussa Principis magis quàm incerta belli metuens.

XXIV. Igitur Tacfarinas, dissperso rumore, 'rem Romanam 'aliis quoque ab nationibus lacerari, eóque paullatim Africâ de'cedere, ac posse reliquos circumveniri, si cuncti, quibus liber'tas servitio potior, incubuissent,' auget vires, positisque castris Thubuscum oppidum circumsidet. At Dolabella, contracto, quod erat militum, terrore nominis Romani, et quia Numidae peditum aciem ferre nequeunt, primo suî incessu solvit obsidium, locorumque obportuna permunivit: simul principes Musulanorum, defectionem coeptantes, securi percutit. Dein, quia pluribus adversùm Tacfarinatem expeditionibus cognitum, non gravi, nec uno incursu consectandum hostem vagum; excito cum popularibus rege Ptolemaeo, quatuor agmina parat, quae legatis aut tribunis data: et praedatorias manus delecti Maurorum duxêre: ipse consultor aderat omnibus.

XXV. Nec multo pòst adfertur, 'Numidas apud castellum 'semirutum, ab ipsis quondam incensum, cui nomen Auzea, po'sitis mapalibus consedisse, fisos loco,' quia vastis circùm saltibus claudebatur. Tum expeditae cohortes alaeque, quam in partem ducerentur ignarae, cito agmine rapiuntur: simulque coeptus dies, et concentu tubarum ac truci clamore aderant semisomnos in barbaros: praepeditis Numidarum equis, aut diversos pastus pererrantibus. Ab Romanis confertus pedes, dispositae turmae, cuncta proelio provisa: hostibus contrà, omnium nesciis, non arma, non ordo, non consilium: sed pecorum modo trahi, occidi, capi. Infensus miles memoriâ laborum, et adversùm eludentes optatae toties pugnae, se quisque ultione et sanguine explebant. Differtur per manipulos, 'Tacfarinatem om'nes, notum tot proeliis, consectentur: non, nisi duce interfec'to, requiem belli fore.' At ille, dejectis circùm stipatoribus vinctoque jam filio et effusis undique Romanis, ruendo in tela, captivitatem haud inultâ morte effugit. Isque finis armis inpositus.

XXVI. Dolabellae petenti abnuit triumphalia Tiberius, Sejano tribuens, ne Blaesi, avunculi ejus, laus obsolesceret. Sed neque Blaesus ideo inlustrior, et huic negatus honor gloriam intendit. Quippe minore exercitu insignis captivos, caedem ducis bellique confecti famam deportârat. Sequebantur et Garamantum legati, raro in Urbe visi, quos, Tacfarinate caeso, perculsa gens et culpae nescia ad satis faciendum populo Romano miserat. Cognitis dehinc Ptolemaei per id bellum studiis, repetitus ex vetusto mos, missusque e senatoribus, qui scipionem eburnum, togam pictam, antiqua Patrum munera, daret, 'regemque et socium atque amicum' adpellaret.

XXVII. Eâdem aestate mota per Italiam servilis belli semina fors obpressit. Auctor tumultûs T. Curtisius, quondam praetoriae cohortis miles, primò coetibus clandestinis apud Brundisium et circumjecta oppida, mox positis propalam libellis ad libertatem vocabat agrestia per longinquos saltus et ferocia servitia; quum, velut munere Deûm, tres biremes adpulêre ad usus commeantium illo mari. Et erat iisdem regionibus Curtius Lupus Quaestor, cui provincia, vetere ex more, Cales evenerat. Is, dispositâ classiariorum copiâ, coeptantem quum maximè conjurationem disjecit. Missusque a Caesare properè Staius tribunus cum valida manu ducem ipsum et proximos audaciae in Urbem traxit, jam trepidam ob multitudinem familiarum, quae gliscebat inmensum, minore in dies plebe ingenuâ.

XXVIII. Iisdem consulibus miseriarum ac saevitiae exemplum atrox, reus pater, adcusator filius, (nomen utrique Vibius Serenus) in senatum inducti sunt: ab exsilio retractus inluvieque ac squalore obsitus et tum catenâ vinctus, perorante filio; praeparatur adolescens multis munditiis, alacri vultu. 'Structas Principi 'insidias, missos in Galliam concitores belli,' index idem et testis dicebat; adnectebatque, 'Caecilium Cornutum, praetorium, 'ministravisse pecuniam:' qui taedio curarum, et quia periculum pro exitio habebatur, mortem in se festinavit. At contrà reus, nihil infracto animo, obversus in filium, quatere vincula, vocare 'ultores deos, ut sibi quidem redderent exsilium, ubi procul tali 'more ageret, filium autem quandoque subplicia sequerentur.' Adseverabatque, 'innocentem Cornutum et falsa exterritum: 'idque facile intellectu, si proderentur alii: non enim se caedem 'Principis et res novas uno socio cogitâsse.'

XXIX. Tum adcusator 'Cn. Lentulum et Seium Tuberonem' nominat; magno pudore Caesaris, quum primores civitatis, intimi ipsius amici, Lentulus senectutis extremae, Tubero defecto corpore, tumultûs hostilis et turbandae rei publicae arcesserentur. Sed hi quidem statim exempti. In patrem ex servis quaesitum: et quaestio adversa adcusatori fuit; qui scelere vecors, simul vulgi rumore territus, 'robur et saxum, aut parricidarum 'poenas' minitantium, cessit Urbe: ac retractus Ravennâ exse-

qui adcusationem adigitur; non obcultante Tiberio vetus odium adversùs exsulem Serenum: nam post damnatum Libonem, missis ad Caesarem literis, exprobraverat, 'suum tantum studium sine fructu fuisse;' addideratque quaedam contumaciùs, quàm tutum apud aures superbas et obfensioni proniores. Ea Caesar octo post annos retulit, medium tempus variè arguens, etiam si tormenta pervicaciâ servorum contra evenissent.

XXX. Dictis dein sententiis, 'ut Serenus more majorum 'puniretur,' quò molliret invidiam, intercessit. Gallus Asinius, 'Gyaro aut Donusâ claudendum,' quum censeret, id quoque adspernatus est, 'egenam aquae utramque insulam' referens, 'dandosque vitae usus, cui vita concederetur:' ita Serenus Amorgum reportatur. Et quia Cornutus suâ manu ceciderat, actum 'de praemiis adcusatorum abolendis, si quis majestatis postulatus, ante perfectum judicium, se ipse vitâ privavisset:' ibaturque in eam sententiam, ni duriùs contraque morem suum, palam pro adcusatoribus, Caesar, 'inritas leges, rem publicam in praecipiti,' conquestus esset: 'subverterent potiùs jura, quàm custodes eorum amoverent.' Sic delatores, genus hominum publico exitio repertum, et poenis quidem numquam satis coërcitum, per praemia eliciebantur.

XXXI. His tam adsiduis tamque maestis modica laetitia interjicitur, quòd C. Cominium, equitem Romanum, probrosi in se carminis convictum, Caesar precibus fratris, qui senator erat, concessit. Quò magis mirum habebatur, 'gnarum meliorum, et 'quae fama clementiam sequeretur, tristiora malle:' neque enim socordiâ peccabat; nec obcultum est, quando ex veritate, quando adumbratâ laetitiâ facta Imperatorum celebrentur: quin ipse, compositus aliàs et velut eluctantium verborum, solutiùs promptiúsque eloquebatur, quotiens subveniret. At P. Suilium, quaestorem quondam Germanici, quum Italiâ arceretur, convictus, pecuniam ob rem judicandam cepisse, 'amovendum in insulam' censuit, tantâ contentione animi, ut et jurando obstringeret, 'e 're publica id esse.' Quod asperè adceptum ad praesens mox in laudem vertit, regresso Suilio: quem vidit sequens aetas praepotentem, venalem, et Claudii Principis amicitiâ diu prosperè, numquam bene, usum. Eadem poena in Catum Firmium senatorem statuitur, 'tamquam falsis majestatis criminibus sororem 'petivisset.' Catus, ut retuli, Libonem inlexerat insidiis, deinde judicio perculerat. Ejus operae memor Tiberius, sed alia praetendens, exsilium deprecatus est: quo minus senatu pelleretur, non obstitit.

XXXII. Pleraque eorum, quae retuli quaeque referam, parva forsitan et levia memoratu videri, non nescius sum: sed nemo Annales nostros cum scriptura eorum contenderit, qui veteres populi Romani res composuêre. Ingentia illi bella, expugnationes urbium, fusos captosque reges, aut, si quando ad inter-

na praeverterent, discordias consulum adversùm tribunos, agrarias frumentariasque leges, plebis et optimatium certamina, libero egressu memorabant. Nobis in arcto et inglorius labor. Inmota quippe aut modicè lacessita pax, maestae Urbis res, et Princeps proferendi imperii incuriosus erat. Non tamen sine usu fuerit, introspicere illa, primo adspectu levia, ex quîs magnarum saepe rerum motus oriuntur.

XXXIII. Nam cunctas nationes et urbes populus aut primores aut singuli regunt: delecta ex his et consociata rei publicae forma laudari faciliùs, quàm evenire, vel, si evenit, haud diuturna esse potest. Igitur ut olim, plebe validâ, vel quum Patres pollerent, noscenda vulgi natura et quibus modis temperanter haberetur, senatûsque et optimatium ingenia qui maximè perdidicerant, callidi temporum et sapientes credebantur: sic converso statu, neque aliâ re Romanâ, quàm si unus imperitet, haec conquiri tradique in rem fuerit: quia pauci prudentiâ honesta ab deterioribus, utilia ab noxiis discernunt: plures aliorum eventis docentur. Ceterùm ut profutura, ita minimum oblectationis adferunt: nam situs gentium, varietates proeliorum, clari ducum exitus retinent ac redintegrant legentium animum: nos saeva jussa, continuas adcusationes, fallaces amicitias, perniciem innocentium et easdem exitu causas conjungimus; obviâ rerum similitudine et satietate. Tum quòd antiquis scriptoribus rarus obtrectator, neque refert cujusquam, Punicas Romanasve acies laetiùs extuleris: at multorum, qui, Tiberio regente, poenam vel infamias subière, posteri manent: utque familiae ipsae jam exstinctae sint; reperies, qui, ob similitudinem morum, aliena malefacta sibi objectari putent: etiam gloria ac virtus infensos habet, ut nimis ex propinquo diversa arguens. Sed ad coepta redeo.

XXXIV. Cornelio Cosso, Asinio Agrippâ Coss. Cremutius Cordus postulatur novo ac tunc primùm audito crimine, 'quòd 'editis annalibus, laudatoque M. Bruto, C. Cassium *Romano-* '*rum ultimum* dixisset.' Adcusabant Satrius Secundus et Pinarius Natta, Sejani clientes: id perniciabile reo, et Caesar truci vultu defensionem adcipiens; quam Cremutius, relinquendae vitae certus, in hunc modum exorsus est: 'Verba mea, P. C., 'arguuntur: adeò factorum innocens sum. Sed neque haec in 'Principem aut Principis parentem, quos lex majestatis amplec- 'titur: Brutum et Cassium laudavisse dicor: quorum res gestas 'quum plurimi composuerint, nemo sine honore memoravit. 'Titus Livius, eloquentiae ac fidei praeclarus in primis, Cn. 'Pompeium tantis laudibus tulit, ut *Pompeianum* eum Augus- 'tus adpellaret: neque id amicitiae eorum obfecit. Scipionem, 'Afranium, hunc ipsum Cassium, hunc Brutum, nusquam *la-* '*trones et parricidas*, quae nunc vocabula inponuntur, saepe ut 'insignis viros nominat. Asinii Pollionis scripta egregiam eo-

'rumdem memoriam tradunt. Messalla Corvinus imperatorem 'suum Cassium praedicabat; et uterque opibusque atque hono-'ribus perviguêre. Marci Ciceronis libro, quo Catonem coelo 'aequavit, quid aliud dictator Caesar, quàm rescriptâ oratione, 'velut apud judices, respondit? Antonii epistolae, Bruti con-'ciones, falsa quidem in Augustum probra, sed multâ cum acer-'bitate habent: carmina Bibaculi et Catulli, referta contumeliis 'Caesarum, leguntur: sed ipse divus Julius, ipse divus Augus-'tus, et tulêre ista, et reliquêre; haud facilè dixerim, modera-'tione magis, an sapientiâ: namque spreta exolescunt: si ira-'scare, agnita videntur.

XXXV. 'Non adtingo Graecos, quorum non modò libertas, 'etiam libido inpunita: aut, si quis advertit, dictis dicta ultus 'est. Sed maximè solutum et sine obtrectatore fuit, prodere de 'iis, quos mors odio aut gratiae exemisset. Num cum armatis 'Cassio et Bruto ac Philippenses campos obtinentibus, belli ci-'vilis causâ, populum per conciones incendo? an illi quidem, 'septuagesimum ante annum perempti, quo modo imaginibus 'suis noscuntur, quas ne victor quidem abolevit, sic partem me-'moriae apud scriptores retinent? Suum cuique decus posteri-'tas rependit: nec deerunt, si damnatio ingruit, qui non modò 'Cassii et Bruti, sed etiam mei meminerint.' Egressus dein se-natu, vitam abstinentiâ finivit: libros per aediles cremandos censuêre Patres; sed manserunt, obcultati et editi. Quò magis socordiam eorum inridere libet, qui praesenti potentiâ credunt exstingui posse etiam sequentis aevi memoriam. Nam contrà, punitis ingeniis, gliscit auctoritas; neque aliud externi reges, aut qui eâdem saevitiâ usi sunt, nisi dedecus sibi atque illis gloriam peperêre.

XXXVI. Ceterùm postulandis reis tam continuus annus fuit, ut feriarum Latinarum diebus Praefectum Urbis Drusum, auspicandi gratiâ tribunal ingressum, adiêrit Calpurnius Salvianus in Sex. Marium: quod a Caesare palam increpitum, causa exsilii Salviano fuit. Objecta publicè Cyzicenis 'incuria ceremo-'niarum divi Augusti,' additis 'violentiae criminibus adversùm 'cives Romanos:' et amisêre libertatem, quam bello Mithridatis meruerant circumsessi, nec minùs suâ constantiâ, quàm praesidio Luculli, pulso rege. At Fonteius Capito, qui proconsul Asiam curaverat, absolvitur, comperto, ficta in eum crimina per Vibium Serenum. Neque tamen id Sereno noxae fuit; quem odium publicum tutiorem faciebat: nam ut quis districtior adcusator, velut sacrosanctus erat; leves, ignobiles, poenis adficiebantur.

XXXVII. Per idem tempus Hispania ulterior, missis ad senatum legatis, oravit, 'ut exemplo Asiae delubrum Tiberio ma-'trique ejus exstrueret.' Quâ occasione Caesar, validus alioqui spernendis honoribus, et respondendum ratus iis, quorum rumo-

re arguebatur, 'in ambitionem flexisse,' hujuscemodi orationem coepit. 'Scio, P. C., constantiam meam a plerisque desiderata, quòd Asiae civitatibus, nuper idem istud petentibus, non sim adversatus: ergo et prioris silentii defensionem, et quid in futurum statuerim, simul aperiam. Quum D. Augustus sibi atque urbi Romae templum apud Pergamum sisti non prohibuisset; qui omnia facta dictaque ejus vice legis observem, placitum jam exemplum promptiùs sequutus sum, quia cultui meo veneratio senatûs adjungebatur. Ceterùm ut semel recepisse veniam habuerit, ita per omnes provincias effigie numinum sacrari, ambitiosum, superbum: et vanescet Augusti honor, si promiscuis adulationibus vulgatur.

XXXVIII. 'Ego me, P. C., mortalem esse, et hominum officia fungi, satisque habere, si locum principem inpleam, et vos testor, et meminisse posteros volo; qui satis superque memoriae meae tribuent, ut majoribus meis dignum, rerum vestrarum providum, constantem in periculis, obfensionum pro utilitate publicâ non pavidum, credant. Haec mihi in animis vestris templa, hae pulcerrimae effigies et mansurae: nam quae saxo struuntur, si judicium posterorum in odium vertit, pro sepulcris spernuntur. Proinde socios, cives, et deos ipsos precor: hos, ut mihi ad finem usque vitae quietam et intelligentem humani divinique juris mentem duint; illos, ut, quandoque concessero, cum laude et bonis recordationibus facta atque famam nominis mei prosequantur.' Perstititque posthac secretis etiam sermonibus adspernari talem suî cultum: quod alii 'modestiam,' multi, 'quia diffideret,' quidam, 'ut degeneris animi,' interpretabantur. 'Optumos quippe mortalium altissima cupere. Sic Herculem et Liberum apud Graecos, Quirinum apud nos, deûm numero additos. Meliùs Augustum, qui speraverit. Cetera Principibus statim adesse: unum insatiabiliter parandum, prosperam suî memoriam: nam contemptu famae contemni virtutes.'

XXXIX. At Sejanus, nimiâ fortunâ socors et muliebri insuper cupidine incensus, promissum matrimonium flagitante Liviâ, componit ad Caesarem codicillos: moris quippe tum erat, quamquàm praesentem, scripto adire: ejus talis forma fuit: 'Benevolentiâ patris Augusti, et mox plurimis Tiberii judiciis ita insuevisse, ut spes votaque sua non priùs ad deos, quàm ad Principum aures conferret. Neque fulgorem honorum umquam precatum: excubias ac labores, ut unum e militibus, pro incolumitate Imperatoris malle. Attamen, quod pulcerrimum, adeptum, ut conjunctione Caesaris dignus crederetur: hinc initium spei. Et quoniam audiverit, Augustum, in conlocandâ filiâ, nonnihil etiam de Equitibus Romanis consultavisse: ita, si maritus Liviae quaereretur, haberet in animo amicum, solâ necessitudinis gloriâ usurum: non enim exuere inposita munia:

'satis aestimare, firmari domum adversùm iniquas Agrippinae 'obfensiones; idque liberorum causâ: nam sibi multum super- 'que vitae fore, quod tali cum Principe explevisset.'

XL. Ad ea Tiberius, laudatâ pietate Sejani, suisque in eum beneficiis modicè percursis, quum tempus, tamquam ad integram consultationem, petivisset, adjunxit: 'Ceteris mortalibus in eo 'stare consilia, quid sibi conducere putent: Principum diversam 'esse sortem; quibus praecipua rerum ad famam dirigenda: ideo 'se non illuc decurrere, quod promptum rescriptu: posse ipsam 'Liviam statuere, nubendum post Drusum, an in penatibus iis- 'dem tolerandum haberet: esse illi matrem et aviam, propiora 'consilia: simpliciùs acturum: de inimicitiis primùm Agrippi- 'nae; quas longè acriùs arsuras, si matrimonium Liviae velut in 'partes domum Caesarum distraxisset; sic quoque erumpere 'aemulationem feminarum, eâque discordiâ nepotes suos con- 'velli: quid, si intendatur certamen tali conjugio? Falleris enim, 'Sejane, si te mansurum in eodem ordine putas, et Liviam, quae 'C. Caesari, mox Druso nupta fuerit, eâ mente acturam, ut cum 'Equite Romano senescat. Ego ut sinam, credisne passuros, 'qui fratrem ejus, qui patrem majoresque nostros in summis im- 'periis vidêre? Vis tu quidem istum intra locum sistere: sed illi 'magistratus et primores, qui, te invito, perrumpunt, omnibus- 'que de rebus consulunt, excessisse jam pridem equestre fastigi- 'um, longéque antîsse patris mei amicitias, non obculti ferunt, 'perque invidiam tuî me quoque incusant. At enim Augustus 'filiam suam Equiti Romano tradere meditatus est. Mirum 'herculè, si, quum in omnis curas distraheretur, immensúmque 'adtolli provideret, quem conjunctione tali super alios extulisset, 'C. Proculeium et quosdam in sermonibus habuit, insigni tran- 'quillitate vitae, nullis rei publicae negotiis permixtos. Sed si 'dubitatione Augusti movemur; quanto validius est, quòd M. 'Agrippae, mox mihi conlocavit? Atque ego haec pro amicitiâ 'non obcultavi: ceterùm neque tuis, neque Liviae destinatis ad- 'versabor. Ipse quid intra animum volutaverim, quibus adhuc 'necessitudinibus inmiscere te mihi parem, omittam ad praesens 'referre: id tantùm aperiam, nihil esse tam excelsum, quod non 'virtutes istae tuusque in me animus mereantur; datoque tem- 'pore vel in senatu, vel in concione non reticebo.'

XLI. Rursùm Sejanus, non tam de matrimonio, sed altiùs metuens, 'tacita suspicionum, vulgi rumorem, ingruentem invi- 'diam' deprecatur. Ac ne adsiduos in domum coetus arcendo infringeret potentiam, aut receptando facultatem criminantibus praeberet; huc flexit, ut Tiberium ad vitam procul Româ, amoenis locis, degendam inpelleret. Multa quippe providebat: suâ in manu aditus, literarumque magnâ ex parte se arbitrum fore, quum per milites commearent: mox Caesarem, vergente jam senectâ, secretoque loci mollitum, munia imperii faciliùs tramis-

surum: et minui sibi invidiam, ademptâ salutantum turbâ; sublatisquè inanibus, verâ potentiâ augere. Igitur paullatim negotia urbis, populi adcursus, multitudinem adfluentium increpat, extollens laudibus 'quietem et solitudinem: quîs abesse taedia et 'obfensiones, ac praecipua rerum maximè agitari.'

XLII. Ac fortè habita per illos dies de Votieno Montano, celebris ingenii viro, cognitio cunctantem jam Tiberium perpulit, ut vitandos crederet Patrum coetus vocesque, quae plerumque verae et graves coram ingerebantur: nam postulato Votieno, 'ob contumelias in Caesarem dictas,' testis Aemilius, e militaribus viris, dum studio probandi cuncta refert, et, quamquàm inter obstrepentes, magnâ adseveratione nititur, audivit Tiberius probra, quîs per obcultum lacerabatur, adeóque perculsus est, ut, 'se vel statim, vel in cognitione purgaturum,' clamitaret: precibusque proximorum, adulatione omnium, aegrè componeret animum. Et Votienus quidem majestatis poenis adfectus est: Caesar objectam sibi adversùs reos inclementiam eò pervicaciùs amplexus, Aquiliam, adulterii delatam, cum Vario Ligure, quamquàm Lentulus Gaetulicus, consul designatus, lege Juliâ damnâsset, exsilio punivit: Apidiumque Merulam, quòd in acta D. Augusti non juraverat, albo senatorio erasit.

XLIII. Auditae dehinc Lacedaemoniorum et Messeniorum legationes de jure templi Dianae Limnatidis, quod 'suis a majo'ribus suâque in terrâ dicatum' Lacedaemonii firmabant annalium memoriâ vatumque carminibus: 'sed Macedonis Philippi, cum 'quo bellâssent, armis ademptum, ac pòst C. Caesaris et M. An'tonii sententiâ redditum.' Contrà Messenii veterem inter Herculis posteros divisionem Peloponnesi protulêre, 'suoque 'regi Dentheliatem agrum, in quo id delubrum, cessisse: moni'mentaque ejus rei sculpta saxis et aere prisco manere: quòd si 'vatum, annalium ad testimonia vocentur, plures sibi ac locu'pletiores esse: neque Philippum potentiâ, sed ex vero statuisse: 'idem regis Antigoni, idem imperatoris Mummii judicium: sic 'Milesios, permisso publicè arbitrio, postremò Atidium Gemi'num, praetorem Achaiae, decrevisse.' Ita secundùm Messenios datum. Et Segestani 'aedem Veneris, montem apud Erycum, 'vetustate dilabsam, restaurari' postulavêre; nota memorantes de origine ejus, et laeta Tiberio: suscepit curam libens, ut consanguineus. Tunc tractatae Massiliensium preces, probatumque P. Rutilii exemplum: namque eum, legibus pulsum, civem sibi Smyrnaei addiderant: quo jure Vulcatius Moschus exsul, in Massilienses receptus, bona sua rei publicae eorum, ut patriae, reliquerat.

XLIV. Obiêre eo anno viri nobiles Cn. Lentulus et L. Domitius. Lentulo, super consulatum et triumphalia de Gaetulis, gloriae fuerat bene tolerata paupertas, dein magnae opes innocenter paratae et modestè habitae. Domitium decoravit pater,

civili bello maris potens, donec Antonii partibus, mox Caesaris misceretur. Avus Pharsalicâ acie pro optimatibus ceciderat: ipse delectus, cui minor Antonia, Octaviâ genita, in matrimonium daretur. Pòst exercitu flumen Albim transscendit, longiùs penetratâ Germaniâ, quàm quisquam priorum: easque ob res insignia triumphi adeptus est. Obiit et L. Antonius, multâ claritudine generis, sed inprosperâ: nam patre ejus Iulo Antonio ob adulterium Juliae morte punito, hunc admodùm adolescentulum, sororis nepotem, seposuit Augustus in civitatem Massiliensem, ubi specie studiorum nomen exsilii tegeretur: habitus tamen supremis honor; ossaque tumulo Octaviorum inlata per decretum senatûs.

XLV. Iisdem consulibus facinus atrox in citeriore Hispaniâ admissum a quodam agresti nationis Termestinae. Is praetorem provinciae, L. Pisonem, pace incuriosum, ex inproviso in itinere adortus, uno vulnere in mortem adfecit; ac pernicitate equi profugus, postquam saltuosos locos adtigerat, dimisso equo, per derupta et avia sequentis frustratus est: neque diu fefellit: nam prehenso ductoque per proximos pagos equo, cujus foret cognitum: et repertus, quum tormentis edere conscios adigeretur, voce magnâ, sermone patrio, 'frustrà se interrogari,' clamitavit: 'adsisterent socii ac spectarent: nullam vim tantam doloris fore, ut veritatem eliceret:' idemque quum postero ad quaesitionem retraheretur, eo nisu proripuit se custodibus saxoque caput adflixit, ut statim exanimaretur. Sed Piso Termestinorum dolo caesus habetur: qui pecunias, e publico interceptas, acriùs, quàm ut tolerarent barbari, cogebat.

XLVI. Lentulo Gaetulico, C Calvisio Coss. decreta triumphi insignia Poppaeo Sabino, contusis Thracum gentibus, qui montium editis inculti, atque eò prociùs agitabant. Causa motus, super hominum ingenium, quòd pati delectus, et validissimum quemque militiae nostrae dare adspernabantur: ne regibus quidem parere, nisi ex libidine, soliti, aut, si mitterent auxilia, suos ductores praeficere, nec nisi adversùm adcolas belligerare. Ac tum rumor incesserat, fore, ut disjecti aliisque nationibus permixti diversas in terras traherentur. Sed antè quàm arma inciperent, misêre legatos, 'amicitiam obsequiumque' memoraturos; 'et mansura haec, si nullo novo onere tentarentur: sin, ut victis, servitium indiceretur, esse sibi ferrum et juventutem, et promptum libertati aut ad mortem animum.' Simul castella, rupibus indita, conlatosque illuc parentes et conjuges ostentabant, 'bellumque inpeditum, arduum, cruentum' minitabantur.

XLVII. At Sabinus, donec exercitus in unum conduceret, datis mitibus responsis, quum Pomponius Labeo e Moesia cum legione, rex Rhoemetalces cum auxiliis popularium, qui fidem non mutaverant, venêre, additâ praesenti copiâ, ad hostem pergit, compositum jam per angustias saltuum. Quidam audentiùs

apertis in collibus visebantur: quos dux Romanus, acie subgressus, haud aegrè pepulit, sanguine barbarorum modico ob propinqua subfugia. Mox castris in loco communitis validâ manu montem occupat, angustum et aequali dorso continuum usque ad proximum castellum, quod magna vis armata aut incondita tuebatur: simul in ferocissimos, qui ante vallum, more gentis, cum carminibus et tripudiis persultabant, mittit delectos sagittariorum. Ii dum eminus grassabantur, crebra et inulta vulnera fecêre; propius incedentes eruptione subitâ turbati sunt, receptique subsidio Sugambrae cohortis, quam Romanus promptam ad pericula, nec minùs cantuum et armorum tumultu trucem, haud procul instruxerat.

XLVIII. Translata dehinc castra hostem propter, relictis apud priora munimenta Thracibus, quos nobis adfuisse memoravi. Iisque permissum ‘ vastare, urere, trahere praedas, dum ‘ populatio lucem intra sisteretur, noctemque in castris tutam et ‘ vigilem capesserent.’ Id primò servatum : mox versi in luxum, et raptis opulenti, omittere stationes, lasciviâ epularum aut somno et vino procumbere. Igitur hostes, incuriâ eorum compertâ, duo agmina parant; quorum altero populatores invaderentur, alii castra Romana adpugnarent, non spe capiendi, sed ut clamore, telis, suo quisque periculo intentus sonorem alterius proelii non adciperet: tenebrae insuper delectae augendam ad formidinem. Sed qui vallum legionum tentabant, facilè pelluntur: Thracum auxilia, repentino incursu territa, quum pars munitionibus adjacerent, plures extra palarentur, tanto infensiùs caesi, quanto ‘ perfugae et proditores, ferre arma ad suum patriaeque ‘ servitium,’ incusabantur.

XLIX. Posterâ die Sabinus exercitum aequo loco ostendit, si barbari, subcessu noctis alacres, proelium auderent: et postquam castello aut conjunctis tumulis non degrediebantur, obsidium coepit per praesidia, quae obportunè jam muniebat: dein fossam loricamque contexens, quatuor millia passuum ambitu amplexus est: tum paullatim, ut aquam pabulumque eriperet, contrahere claustra arctaque circumdare: et struebatur agger, unde saxa, hastae, ignes propinquum jam in hostem jacerentur. Sed nihil aequè, quàm sitis, fatigabat, quum ingens multitudo bellatorum, inbellium, uno reliquo fonte uterentur. Simul equi, armenta, ut mos barbaris, juxtà clausa, egestate pabuli exanimari: adjacere corpora hominum, quos vulnera, quos sitis peremerat: pollui cuncta sanie, odore, contactu. Rebusque turbatis malum extremum discordia adcessit; his deditionem, aliis mortem, et mutuos inter se ictus parantibus: et erant, qui ‘ non ‘ inultum exitium, sed eruptionem’ suaderent, neque ignobiles, quamvìs diversi sententiis.

L. Verùm e ducibus Dinis, provectus senectâ et longo usu vim atque clementiam Romanam edoctus, ‘ ponenda arma, unum

'adflictis id remedium,' disserebat. Primusque se cum conjuge et liberis victori permisit: sequuti aetate aut sexu inbecilli, et quibus major vitae quàm gloriae cupido. At juventus Tarsam inter et Turesim distrahebatur. Utrique destinatum, cum libertate obcidere: sed Tarsa 'properum finem, abrumpendas pariter spes ac metus,' clamitans, dedit exemplum, demisso in pectus ferro: nec defuêre, qui eodem modo obpeterent. Turesis suâ cum manu noctem opperitur, haud nescio duce nostro. Igitur firmatae stationes densioribus globis: et ingruebat nox nimbo atrox, hostisque clamore turbido, modò per vastum silentium, incertos obsessores effecerat; quum Sabinus circumire, hortari, 'ne ad ambigua sonitûs, aut similationem quietis, casum insidiantibus aperirent, sed sua quisque munia servarent 'inmoti telisque non in falsum jactis.'

LI. Interea barbari catervis decurrentes nunc in vallum manualia saxa, praeustas sudes, decisa robora jacere: nunc virgultis et cratibus et corporibus exanimis complere fossas: quidam, pontes et scalas antè fabricati, inferre propugnaculis, eaque prensare, detrahere, et adversùs resistentis cominus niti: miles contrà deturbare telis, pellere umbonibus, muralia pila, congestas lapidum moles provolvere. His partae victoriae spes et, si cedant, insignitius flagitium; illis extrema jam salus, et adsistentes plerisque matres et conjuges earumque lamenta addunt animos: nox aliis in audaciam, aliis ad formidinem obportuna: incerti ictus, vulnera inprovisa: suorum atque hostium ignoratio: et montis anfractu repercussae, velut a tergo, voces adeò cuncta miscuerant, ut quaedam munimenta Romani, quasi perrupta, omiserint. Neque tamen pervasere hostes, nisi admodum pauci: ceteros, deleto promptissimo quoque aut saucio, adpetente jam luce, trusêre in summa castelli: ubi tandem coacta deditio, et proxima sponte incolarum recepta: reliquis, quò minùs vi aut obsidio subigerentur, praematura montis Haemi et saeva hiems subvenit.

LII. At Romae, commotâ Principis domo, ut series futuri in Agrippinam exitii inciperet, Claudia Pulcra, sobrina ejus, postulatur, adcusante Domitio Afro. Is recens praeturâ, modicus dignationis, et quoquo facinore properus clarescere, 'crimen inpudicitiae, adulterum Furnium, veneficia in Principem et devotiones' objectabat. Agrippina semper atrox, tum et periculo propinquae adcensa, pergit ad Tiberium, ac fortè sacrificantem patri reperit: quo initio invidiae, 'Non ejusdem,' ait, 'mactare divo Augusto victimas, et posteros ejus insectari: non in 'effigies mutas divinum spiritum transfusum; sed imaginem veram, coelesti sanguine ortam, intellegere discrimen, suscipere 'sordes: frustra Pulcram praescribi, cui sola exitii causa sit, 'quòd Agrippinam stultè prorsus ad cultum delegerit, oblita 'Sosiae, ob eadem adflictae.' Audita haec raram obculti pec-

toris vocem elicuere; conreptamque Graeco versu admonuit, 'non ideo laedi, quia non regnaret.' Pulcra et Furnius damnantur. Afer primoribus oratorum additus, divulgato ingenio et sequutâ adseveratione Caesaris, quâ 'suo jure disertum' eum adpellavit: mox capessendis adcusationibus, aut reos tutando, prosperiore eloquentiae quàm morum famâ fuit; nisi quòd aetas extrema multum etiam eloquentiae dempsit, dum fessâ mente retinet silentii inpatientiam.

LIII. At Agrippina, pervicax irae et morbo corporis inplicata, quum viseret eam Caesar, profusis diu ac per silentium lacrumis, mox invidiam et preces orditur: 'subveniret solitudini, daret 'maritum: habilem adhuc juventam sibi, neque aliud probis, 'quàm ex matrimonio, solatium: esse in civitate . . . . . . Ger- 'manici conjugem ac liberos ejus recipere dignarentur.' Sed Caesar, non ignarus, quantum ex re publicâ peteretur, ne tamen obfensionis aut metûs manifestus foret, sine responso, quamquàm instantem, reliquit. Id ego, a scriptoribus annalium non traditum, reperi in commentariis Agrippinae filiae, quae Neronis Principis mater vitam suam et casus suorum posteris memoravit.

LIV. Ceterùm Sejanus maerentem et inprovidam altiùs perculit, inmissis, qui per speciem amicitiae monerent, 'paratum ei 'venenum, vitandas soceri epulas.' Atque illa similationum nescia, quum propter discumberet, non vultu aut sermone flecti, nullos adtingere cibos; donec advertit Tiberius, fortè, an quia audiverat: idque quò acriùs experiretur, poma, ut erant adposita, laudans, nurui suâ manu tradidit. Aucta ex eo suspicio Agrippinae, et intacta ore servis tramisit. Nec tamen Tiberii vox coram sequuta, sed obversus ad matrem, 'non mirum,' ait, 'si quid severius in eam statuisset, a qua veneficii insimilaretur.' Inde rumor 'parari exitium; neque id Imperatorem palam au- 'dere, secretum ad perpetrandum quaeri.'

LV. Sed Caesar, quò famam averteret, adesse frequens senatui, legatosque Asiae ambigentes, 'quânam in civitate templum 'statueretur,' pluris per dies audivit. Undecim urbes certabant pari ambitione, viribus diversae: neque multùm distantia inter se memorabant, 'de vetustate generis, studio in populum Ro- 'manum per bella Persi et Aristonici aliorumque regum.' Verùm Hypaepeni Trallianique Laodicenis ac Magnetibus simul tramissi, ut parum validi. Ne Ilienses quidem, quum 'paren- 'tem urbis Romae Trojam' referrent, nisi antiquitatis gloriâ, pollebant. Paullùm addubitatum, quòd Halicarnassii, 'mille 'et ducentos per annos nullo motu terrae nutavisse sedes suas, 'vivoque in saxo fundamenta templi' adseveraverant. Pergamenos (eo ipso nitebantur) aede, Augusto ibi sitâ, satis adeptos creditum. Ephesii Milesiique, hi Apollinis, illi Dianae ceremoniâ obcupavisse civitates visi. Ita Sardianos inter Smyrnaeosque deliberatum. Sardiani decretum Etruriae recitavêre, ut consan-

guinei: nam 'Tyrrhenum Lydumque, Atye rege genitos, ob 'multitudinem divisisse gentem: Lydum patriis in terris resedisse; Tyrrheno datum, novas ut conderet sedes: et ducum e 'nominibus indita vocabula, illis per Asiam, his in Italia: auctamque adhuc Lydorum opulentiam, missis in Graeciam populis, cui mox a Pelope nomen:' simul 'literas imperatorum 'et icta nobiscum foedera bello Macedonum, ubertatemque 'fluminum suorum, temperiem coeli ac dites circùm terras' memorabant.

LVI. At Smyrnaei, repetitâ vetustate, 'seu Tantalus, Jove 'ortus, illos, sive Theseus, divinâ et ipse stirpe, sive una Amazonum condidisset,' transscendêre ad ea, quîs maximè fidebant in populum Romanum officiis, missâ navali copiâ, non modò externa ad bella, sed quae in Italia tolerabantur: 'seque primos 'templum urbis Romae statuisse, M. Porcio consule, magnis 'quidem jam populi Romani rebus, nondum tamen ad summum 'elatis, stante adhuc Punicâ urbe, et validis per Asiam regibus:' simul 'L. Sullam testem' adferebant, 'gravissimo in discrimine 'exercitus, ob asperitatem hiemis et penuriam vestis, quum id 'Smyrnam in concionem nuntiatum foret, omnes, qui adstabant, 'detraxisse corpori tegmina nostrisque legionibus misisse.' Ita rogati sententiam Patres Smyrnaeos praetulêre. Censuitque Vibius Marsus, 'ut M'. Lepido,' cui ea provincia obvenerat, 'super numerum legaretur, qui templi curam susciperet:' et quia Lepidus ipse deligere per modestiam abnuebat, Valerius Naso, e praetoriis, sorte missus est.

LVII. Inter quae, diu meditato prolatoque saepius consilio, tandem Caesar in Campaniam, specie dedicandi templa, apud Capuam Jovi, apud Nolam Augusto, sed certus procul Urbe degere. Causam abscessûs quamquàm, sequutus plurimos auctorum, ad Sejani artes retuli: quia tamen, caede ejus patratâ, sex postea annos pari secreto conjunxit, plerumque permoveor, num ad ipsum referri verius sit, saevitiam ac libidinem, quum factis promeret, locis obcultantem. Erant, qui crederent, in senectute corporis quoque habitum pudori fuisse: quippe illi praegracilis et incurva proceritas, nudus capillo vertex, ulcerosa facies ac plerumque medicaminibus interstincta: et Rhodi secreto vitare coetus, recondere voluptates insuêrat. Traditur etiam, matris inpotentiâ extrusum, quam dominationis sociam adspernabatur, neque depellere poterat, quum dominationem ipsam donum ejus adcepisset. Nam dubitaverat Augustus, Germanicum, sororis nepotem et cunctis laudatum, rei Romanae inponere: sed precibus uxoris evictus Tiberio Germanicum, sibi Tiberium adscivit: idque Augusta exprobrabat, reposcebat.

LVIII. Profectio arcto comitatu fuit: unus senator consulatu functus, Cocceius Nerva, cui legum peritia: Eques Romanus, praeter Sejanum, ex inlustribus, Curtius Atticus: ceteri libera-

libus studiis praediti, fermè Graeci, quorum sermonibus levaretur. Ferebant periti coelestium, 'iis motibus siderum excessis-'se Româ Tiberium, ut reditus illi negaretur:' unde exitii causa multis fuit, properum finem vitae conjectantibus vulgantibusque: neque enim tam incredibilem casum providebant, ut undecim per annos libens patriâ careret. Mox patuit breve confinium artis et falsi; veraque quàm obscuris tegerentur: nam 'in Urbem non regressurum,' haud fortè dictum: ceterorum nescii egere, quum propinquo rure aut litore, et saepe moenia Urbis adsidens, extremam senectam compleverit.

LIX. Ac fortè illis diebus oblatum Caesari anceps periculum auxit vana rumoris; praebuitque ipsi materiem, cur amicitiae constantiaeque Sejani magis fideret. Vescebantur in villa, cui vocabulum *Speluncae*, mare Amuclanum inter Fundanosque montes, nativo in specu: ejus os, labsis repentè saxis, obruit quosdam ministros: hinc metus in omnes et fuga eorum, qui convivium celebrabant. Sejanus, genu vultuque et manibus super Caesarem suspensus, obposuit sese incidentibus: atque habitu tali repertus est a militibus, qui subsidio venerant. Major ex eo; et, quamquàm exitiosa suaderet, ut non suî anxius, cum fide audiebatur. Adsimilabatque judicis partes adversùs Germanici stirpem, subditis, qui adcusatorum nomina sustinerent, maximéque insectarentur Neronem, proximum subcessioni, et quamquàm modestâ juventâ, plerumque tamen, quid in praesentiarum conduceret, oblitum, dum a libertis et clientibus, apiscendae potentiae properis, exstimulatur, 'ut erectum et fidentem animi 'ostenderet: velle id populum Romanum, cupere exercitus; ne-'que ausurum contra Sejanum, qui nunc patientiam senis et seg-'nitiam juvenis juxtà insultet.'

LX. Haec atque talia audienti nihil quidem pravae cogitationis: sed interdum voces procedebant contumaces et inconsultae; quas adpositi custodes exceptas auctasque quum deferrent, neque Neroni defendere daretur, diversae insuper solicitudinum formae oriebantur: nam alius obcursum ejus vitare: quidam, salutatione redditâ, statim averti: plerique inceptum sermonem abrumpere; insistentibus contrà inridentibusque, qui Sejano fautores aderant. Enimvero Tiberius torvus, aut falsùm renidens vultu: seu loqueretur, seu taceret juvenis, crimen ex silentio, ex voce: ne nox quidem secura, quum uxor vigilias, somnos, suspiria matri Liviae, atque illa Sejano patefaceret; qui fratrem quoque Neronis, Drusum, traxit in partes, spe objectâ principis loci, si priorem aetate et jam labefactum demovisset. Atrox Drusi ingenium, super cupidinem potentiae et solita fratribus odia, adcendebatur invidiâ, quòd mater Agrippina promptior Neroni erat: neque tamen Sejanus ita Drusum fovebat, ut non in eum quoque semina futuri exitii meditaretur; gnarus, praeferocem et insidiis magis obportunum.

LXI. Fine anni excessêre insignes viri, Asinius Agrippa, claris majoribus quàm vetustis, vitâque non degener; et Q. Haterius, familiâ senatoriâ, eloquentiae, quoad vixit, celebratae: monimenta ingenii ejus haud perinde retinentur. Scilicet inpetu magis, quàm curâ vigebat: utque aliorum meditatio et labor in posterum valescit, sic Haterii canorum illud et profluens cum ipso simul extinctum est.

LXII. M. Licinio, L. Calpurnio Coss. ingentium bellorum cladem aequavit malum inprovisum: ejus initium simul et finis exstitit. Nam coepto apud Fidenam amphitheatro Atilius quidam, libertini generis, quò spectaculum gladiatorum celebraret, neque fundamenta per solidum subdidit, neque firmis nexibus ligneam compagem superstruxit; ut qui non abundantiâ pecuniae, nec municipali ambitione, sed in sordidâ mercede id negotium quaesivisset. Adfluxêre avidi talium, imperitante Tiberio procul voluptatibus habiti, virile ac muliebre secus omnis aetas, ob propinquitatem loci effusiùs: unde gravior pestis fuit, confertâ mole, dein convulsâ, dum ruit intus, aut in exteriora effunditur; inmensamque vim mortalium, spectaculo intentos, aut qui circùm adstabant, praeceps trahit atque operit. Et illi quidem, quos principium stragis in mortem adflixerat, ut tali sorte, cruciatum effugêre. Miserandi magis, quos, abruptâ parte corporis, nondum vita deseruerat; qui per diem visu, per noctem ululatibus et gemitu, conjuges aut liberos noscebant. Jam ceteri famâ exciti, hic fratrem, propinquum ille, alius parentes lamentari: etiam quorum diversâ de causâ amici aut necessarii aberant, pavere tamen: neque dum comperto, quos illa vis perculisset, latior ex incerto metus.

LXIII. Ut coepêre dimoveri obruta; concursus ad exanimos, complectentium, osculantium: et saepe certamen, si confusior facies et par forma aut aetas errorem adnoscentibus fecerat. Quinquaginta hominum millia eo casu debilitata vel obtrita sunt: cautumque in posterum senatûs consulto, ‘ ne quis gladiatorium ‘ munus ederet, cui minor quadringentorum millium res; neve ‘ amphitheatrum inponeretur nisi solo firmitatis spectatae.’ Atilius in exsilium actus est. Ceterùm sub recentem cladem patuêre procerum domus, fomenta et medici passim praebiti: fuitque Urbs per illos dies, quamquàm maestâ facie, veterum institutis similis, qui magna post proelia saucios largitione et curâ sustentabant.

LXIV. Nondum ea clades exoleverat, quum ignis violentia Urbem ultra solitum adfecit, deusto monte Caelio: ‘ feralemque ‘ annum’ ferebant, ‘ et ominibus adversis susceptum Principi ‘ consilium absentiae,’ qui mos vulgo, fortuita ad culpam trahentes; ni Caesar obviàm îsset, tribuendo pecunias ex modo detrimenti. Actaeque ei grates apud senatum ab inlustribus, famaque apud populum, quia sine ambitione aut proximorum preci-

bus ignotos etiam et ultrò adcitos munificentiâ juverat. Adduntur sententiae, 'ut mons Caelius in posterum *Augustus* adpellaretur, quando, cunctis circùm flagrantibus, sola Tiberii effigies, sita 'in domo Junii senatoris, inviolata mansisset. Evenisse id olim 'Claudiae Quinctae, ejusque statuam, vim ignium bis elabsam, 'majores apud aedem Matris deûm consecravisse: sanctos ad'ceptosque numinibus Claudios: et augendam ceremoniam loco, 'in quo tantum in Principem honorem dii ostenderint.'

LXV. Haud fuerit absurdum tradere, montem eum antiquitùs *Querquetulanum* cognomento fuisse, quòd talis silvae frequens fecundusque erat: mox *Caelium* adpellitatum a Caele Vibennâ, qui dux gentis Etruscae, quum auxilium adpellatum ductavisset, sedem eam adceperat a Tarquinio Prisco; seu quis alius regum dedit: nam scriptores in eo dissentiunt. Cetera non ambigua sunt: magnas eas copias per plana etiam ac foro propinqua habitâsse; unde *Tuscum vicum* e vocabulo advenarum dictum.

LXVI. Sed ut studia procerum et largitio Principis adversùm casum solatium tulerant; ita adcusatorum major in dies et infestior vis sine levamento grassabatur: conripueratque Varum Quinctilium, divitem et Caesari propinquum, Domitius Afer, Claudiae Pulcrae, matris ejus, condemnator; nullo mirante, 'quòd diu egens, et parto nuper praemio malè usus, plura ad 'flagitia adcingeretur.' Publium Dolabellam socium delationis exstitisse, miraculo erat, quia claris majoribus, et Varo connexus, suam ipse nobilitatem, suum sanguinem perditum ibat. Restitit tamen senatus et *opperiendum Imperatorem* censuit: quod unum urgentium malorum subfugium in tempus erat.

LXVII. At Caesar, dedicatis per Campaniam templis, quamquàm edicto monuisset, 'ne quis quietem ejus inrumperet,' concursusque oppidanorum disposito milite prohiberentur: perosus tamen municipia et colonias, omniaque in continenti sita, Capreas se in insulam abdidit, trium millium freto ab extremis Surrentini promontorii dijunctam. Solitudinem ejus placuisse maximè crediderim, quoniam inportuosum circa mare, et vix modicis navigiis pauca subsidia; neque adpulerit quisquam, nisi gnaro custode. Caeli temperies hieme mitis objectu montis, quo saeva ventorum arcentur: aestas in Favonium obversa et aperto circùm pelago peramoena: prospectabatque pulcerrimum sinum, antè quàm Vesuvius mons ardescens faciem loci verteret. Graecos ea tenuisse, Capreasque Telebois habitatas, fama tradit. Sed tum Tiberius duodecim villarum nominibus et molibus insederat; quanto intentus olim publicas ad curas, tanto obcultos in luxus et malum otium resolutus. Manebat quippe suspicionum et credendi temeritas, quam Sejanus, augere etiam in Urbe suetus, acriùs turbabat, non jam obcultis adversùm Agrippinam et Neronem insidiis: quîs additus miles nuntios, introitus, aperta, secreta, velut in annales referebat: ultróque struebantur, qui mo-

nerent, perfugere ad Germaniae exercitus, vel celeberrimo fori effigiem divi Augusti amplecti, populumque ac senatum auxilio vocare. Eaque spreta ab illis, velut pararent, objiciebantur.

LXVIII. Junio Silano et Silio Nervâ Coss. foedum anni principium incessit, tracto in carcerem inlustri Equite Romano, Titio Sabino, ob amicitiam Germanici: neque enim omiserat, conjugem liberosque ejus percolere, sectator domi, comes in publico, post tot clientes unus; eóque apud bonos laudatus et gravis iniquis. Hunc Latinius Latiaris, Porcius Cato, Petitius Rufus, M. Opsius, praeturâ functi, adgrediuntur, cupidine consulatûs; ad quem non nisi per Sejanum aditus: neque Sejani voluntas nisi scelere quaerebatur. Compositum inter ipsos, ut Latiaris, qui modico usu Sabinum contingebat, strueret dolum, ceteri testes adessent; deinde adcusationem inciperent. Igitur Latiaris jacere fortuitos primùm sermones: mox laudare constantiam, 'quod non, ut ceteri, florentis domûs amicus, adflictam deseruisset:' simul honora de Germanico, Agrippinam miserans, disserebat. Et postquam Sabinus, ut sunt molles in calamitate mortalium animi, effudit lacrumas, junxit questus; audentiùs jam onerat Sejanum, saevitiam, superbiam, spes ejus: ne in Tiberium quidem convicio abstinet. Iique sermones, tamquam vetita miscuissent, speciem arctae amicitiae facere. At jam ultrò Sabinus quaerere Latiarem, ventitare domum, dolores suos, quasi ad fidissimum, deferre.

LXIX. Consultant, quos memoravi, quonam modo ea plurium auditu adciperentur: nam loco, in quem coibatur, servanda solitudinis facies; et, si pone fores adsisterent, metui visus, sonitus, aut fortè ortae suspiciones erant. Tectum inter et laquearia tres senatores, haud minùs turpi latebrâ, quàm detestandâ fraude, sese abstrudunt; foraminibus et rimis aurem admovent. Interea Latiaris repertum in publico Sabinum, velut recéns cognita narraturus, domum et in cubiculum trahit; praeteritaque et instantia, quorum adfatim copia, ac novos terrores cumulat. Eadem ille et diutiùs, quantò maesta, ubi semel prorupere, difficiliùs reticentur. Properata inde adcusatio, missisque ad Caesarem literis ordinem fraudis suumque ipsi dedecus narravêre. Non aliàs magis anxia et pavens civitas, egens adversùm proximos: congressus, conloquia, notae ignotaeque aures vitari: etiam muta atque inanima, tectum et parietes circumspectabantur.

LXX. Sed Caesar, solemnia incipientis anni Cal. Januariis epistolâ precatus, vertit in Sabinum, 'conruptos quosdam libertorum et petitum se,' arguens, ultionemque haud obscurè poscebat. Nec mora, quin decerneretur: et trahebatur damnatus, quantùm obductâ veste et adstrictis faucibus niti poterat, clamitans, 'sic inchoari annum, has Sejano victimas cadere.' Quò intendisset oculos, quò verba adciderent, fuga, vastitas: deseri itinera, fora: et quidam regrediebantur, ostentabantque se rur-

sum, id ipsum paventes, 'quòd timuissent. Quem enim diem 'vacuum poenâ, ubi inter sacra et vota, quo tempore verbis 'etiam profanis abstineri mos esset, vincla et laqueus inducantur? 'non prudentem Tiberium tantam invidiam adiîsse: quaesitum 'meditatumque, ne quid inpedire credatur, quò minùs novi ma-'gistratus, quo modo delubra et altaria, sic carcerem recludant.' Sequutae insuper literae grates agentis, 'quòd hominem infens-'um rei publicae punivissent:' adjecto, 'trepidam sibi vitam, 'suspectas inimicorum insidias,' nullo nominatim compellato: neque tamen dubitabatur, in Neronem et Agrippinam intendi.

LXXI. Ni mihi destinatum foret, suum quaeque in annum referre, avebat animus anteire, statimque memorare exitus, quos Latinius atque Opsius ceterique flagitii ejus repertores habuere, non modò postquam C. Caesar rerum potitus est, sed incolumi Tiberio; qui scelerum ministros, ut perverti ab aliis nolebat, ita plerumque satiatus, et oblatis in eamdem operam recentibus, veteres et praegraves adflixit. Verùm has atque alias sontium poenas in tempore trademus. Tum censuit Asinius Gallus, cujus liberorum Agrippina matertera erat, 'petendum a Principe, ut 'metus suos senatui fateretur amoverique sineret.' Nullam aequè Tiberius, ut rebatur, ex virtutibus suis, quàm dissimilationem, diligebat: eò aegriùs adcepit, recludi, quae premeret: sed mitigavit Sejanus, non Galli amore, verùm ut cunctationes Principis aperirentur; gnarus, lentum in meditando, ubi prorupisset, tristibus dictis atrocia facta conjungere. Per idem tempus Julia mortem obiît, quam neptem Augustus, convictam adulterii, damnaverat projeceratque in insulam Trimerum, haud procul Apulis litoribus. Illic viginti annis exsilium toleravit, Augustae ope sustentata; quae, florentes privignos quum per obcultum subvertisset, misericordiam erga adflictos palam ostentabat.

LXXII. Eodem anno Frisii, transrhenanus populus, pacem exuêre; nostrâ magis avaritiâ, quàm obsequii inpatientes. Tributum iis Drusus jusserat modicum pro angustiâ rerum, 'ut in 'usus militares coria boum penderent:' non intentâ cujusquam curâ, quae firmitudo, quae mensura; donec Olennius, e primipilaribus, regendis Frisiis inpositus, *terga urorum* delegit, quorum ad formam adciperentur. Id aliis quoque nationibus arduum, apud Germanos difficiliùs tolerabatur, quîs ingentium belluarum feraces saltus, modica domi armenta sunt. Ac primò boves ipsos, mox agros, postremò corpora conjugum aut liberorum servitio tradebant. Hinc ira et questus, et, postquam non subveniebat, remedium ex bello: rapti, qui tributo aderant, milites et patibulo adfixi. Olennius infensos fugâ praevenit receptus castello, cui nomen *Flevum*: et haud spernenda illic civium sociorumque manus litora Oceani praesidebat.

LXXIII. Quod ubi L. Apronio inferioris Germaniae propraetori cognitum, vexilla legionum e superiore provinciâ pedi-

tumque et equitum auxiliarium delectos adcivit: ac simul utrumque exercitum Rheno devectum Frisiis intulit; soluto jam castelli obsidio, et ad sua tutanda digressis rebellibus. Igitur proxima aestuaria aggeribus et pontibus, traducendo graviori agmini, firmat: atque interim, repertis vadis, alam Canninefatem, et quod peditum Germanorum inter nostros merebat, circumgredi terga hostium jubet: qui jam acie compositi pellunt vi turmas sociales equitesque legionum, subsidio missos. Tum tres leves cohortes, ac rursum duae; dein tempore interjecto alarius eques inmissus: satis validi, si simul incubuissent: per intervallum adventantes neque constantiam addiderant turbatis, et pavore fugientium auferebantur. Cethego Labeoni, legato quintae legionis, quod reliquum auxiliorum, tradit: atque ille, dubiâ suorum re, in anceps tractus, missis nuntiis, vim legionum inplorabat. Prorumpunt quintani ante alios, et, acri pugnâ hoste pulso, recipiunt cohortis alasque fessas vulneribus. Neque dux Romanus ultum iît, aut corpora humavit; quamquàm multi tribunorum praefectorumque et insignes centuriones cecidissent. Mox compertum a transfugis, nongentos Romanorum apud lucum, quem *Baduhennae* vocant, pugnâ in posterum extractâ confectos; et aliam quadringentorum manum, obcupatâ Cruptoricis, quondam stipendiarii, villâ, postquam proditio metuebatur, mutuis ictibus procubuisse.

LXXIV. Clarum inde inter Germanos Frisium nomen; dissimilante Tiberio damna, ne cui bellum permitteret. Neque senatûs in eo cura, an imperii extrema dehonestarentur: pavor internus obcupaverat animos, cui remedium adulatione quaerebatur. Ita, quamquàm diversis super rebus consulerentur, 'aram Clementiae, aram Amicitiae effigiesque circùm Caesaris ac Sejani censuêre;' crebrisque precibus efflagitabant, 'visendi suî copiam facerent.' Non illi tamen in Urbem aut propinqua Urbi digressi sunt: satis visum, omittere insulam et in proximo Campaniae adspici. Eò venire Patres, Eques, magna pars plebis, anxii erga Sejanum, cujus durior congressus, atque eò per ambitum et societate consiliorum parabatur. Satis constabat, auctam ei adrogantiam, foedum illud in propatulo servitium spectanti: quippe Romae sueti discursus; et magnitudine Urbis incertum, quod quisque ad negotium pergat:. ibi, campo aut litore jacentes nullo discrimine, noctem ac diem, juxtà gratiam aut fastus janitorum perpetiebantur: donec id quoque vetitum: et revenêre in Urbem trepidi, quos non sermone, non visu dignatus erat: quidam malè alacres; quibus infaustae amicitiae gravis exitus inminebat.

LXXV. Ceterùm Tiberius neptem Agrippinam, Germanico ortam, quum coram C. Domitio tradidisset, in Urbe celebrari nuptias jussit. In Domitio, super vetustatem generis, propinquum Caesaribus sanguinem delegerat: nam is aviam Octaviam, et per eam Augustum avunculum praeferebat.

C. CORNELII TACITI

AB EXCESSU DIVI AUGUSTI

ANNALIUM

LIBER V.

BREVIARIUM.

I. Julia Augusta moritur. II. Ex eo gravior Tiberii dominatio; audacior Sejani ambitio. Agrippina et Nero adcusantur. VII. Everso tandem Sejano, in amicos ejus et liberos advertitur. X. Pseudo-Drusus apud Cycladas visus. XI. Consulum discordia. Haec triennio gesta.

Coss. { L. Rubellio Gemino, C. Fufio Gemino.
M. Vinicio, L. Cassio Longino.
Tiberio Augusto V., L. Aelio Sejano. }

Rubellio et Fufio Coss., quorum utrique Geminus cognomentum erat, Julia Augusta mortem obiît aetate extremâ, nobilitatis per Claudiam familiam et adoptione Liviorum Juliorumque clarissimae. Primum ei matrimonium et liberi fuere cum Tiberio Nerone, qui bello Perusino profugus, pace inter Sex. Pompeium ac triumviros pactâ, in Urbem rediît. Exin Caesar cupidine formae aufert marito, incertum an invitam; adeò properus, ut, ne spatio quidem ad enitendum dato, penatibus suis gravidam induxerit. Nullam posthac subolem edidit; sed, sanguini Augusti per conjunctionem Agrippinae et Germanici adnexa, communes pronepotes habuit. Sanctitate domûs priscum ad morem, comis ultrà quàm antiquis feminis probatum, mater inpotens, uxor facilis, et cum artibus mariti, similatione filii, benè composita. Funus ejus modicum, testamentum diu inritum fuit. Laudata est pro rostris a C. Caesare pronepote, qui mox rerum potitus est.

II. At Tiberius, 'quòd supremis in matrem officiis defuisset,' nihil mutatâ amoenitate vitae, 'magnitudinem negotiorum' per literas excusavit: honoresque memoriae ejus ab senatu largè decre-

tos quasi per modestiam inminuit, paucis admodùm receptis et addito, 'ne caelestis religio decerneretur: sic ipsam maluisse:' quin et parte ejusdem epistolae increpuit 'amicitias muliebres,' Fufium consulem obliquè perstringens. Is gratiâ Augustae floruerat, aptus adliciendis feminarum animis; dicax idem et Tiberium acerbis facetiis inridere solitus, quarum apud praepotentes in longum memoria est.

III. Ceterùm ex eo praerupta jam et urgens dominatio: nam incolumi Augustâ erat adhuc perfugium, quia Tiberio inveteratum erga matrem obsequium, neque Sejanus audebat auctoritati parentis anteire: tunc, velut frenis exsoluti, proruperunt; missaeque in Agrippinam ac Neronem literae, quas pridem adlatas et cohibitas ab Augustâ credidit vulgus: haud enim multùm post mortem ejus recitatae sunt. Verba inerant quaesitâ asperitate; sed non arma, non rerum novarum studium: *amores juvenum, et inpudicitiam* nepoti objectabat: in nurum ne id quidem confingere ausus, 'adrogantiam oris et contumacem animum' incusavit, magno senatûs pavore ac silentio; donec pauci, quîs nulla ex honesto spes, (et publica mala singulis in occasionem gratiae trahuntur) *ut referretur,* postulavêre, promptissimo Cotta Messallino, cum atroci sententiâ: sed aliis a primoribus maximéque a magistratibus trepidabatur: quippe Tiberius, etsi infensè invectus, cetera ambigua reliquerat.

IV. Fuit in senatu Junius Rusticus, componendis Patrum actis delectus a Caesare, eóque meditationes ejus introspicere creditus. Is fatali quodam motu, (neque enim antè specimen constantiae dederat) seu pravâ solertiâ, dum inminentium oblitus incerta pavet, inserere se dubitantibus, ac monere consules, 'ne relationem inciperent:' disserebatque 'brevibus momentis 'summa verti; posse quandóque Germanicis * titium poenitentiae 'senis.' Simul populus effigies Agrippinae ac Neronis gerens circumsistit curiam, festisque in Caesarem ominibus, 'falsas li- 'teras, et Principe invito exitium domui ejus intendi,' clamitat: ita nihil triste illo die patratum. Ferebantur etiam sub nominibus consularium fictae in Sejanum sententiae; exercentibus plerisque per obcultum, atque eò procaciùs, libidinem ingeniorum: unde illi ira violentior, et materies criminandi: 'spretum dolo- 'rem Principis ab senatu: descivisse populum: audiri jam et 'legi novas conciones, nova Patrum consulta: quid reliquum, 'nisi ut caperent ferrum? et, quorum imagines pro vexillis 'sequuti forent, duces imperatoresque deligerent?'

V. Igitur Caesar, repetitis adversùm nepotem et nurum probris increpitâque per edictum plebe, questus apud Patres, 'quòd fraude unius senatoris imperatoria majestas elusa publicè 'foret: integra tamen sibi cuncta' postulavit: nec ultrà deliberatum, quò minùs non quidem extrema decernerent, (id enim ve-

titum,) sed ‘ paratos ad ultionem vi Principis inpediri’ testarentur.

VI. * Quatuor et quadraginta orationes super eâ re habitae, ex quîs ob metum paucae, plures adsuetudine, ‘ * mihi pudorem ‘ aut Sejano invidiam adlaturum censui: * versa est fortuna, et ‘ ille quidem, qui conlegam et generum adsciverat, sibi ignoscit: ‘ ceteri, quem per dedecora fovêre, cum scelere insectantur: ‘ * miserius sit, ob amicitiam adcusari, an amicum adcusare, ‘ haud discreverim: * non crudelitatem, non clementiam cujus- ‘ quam experiar, sed liber et mihi ipsi probatus antibo pericul- ‘ um. Vos obtestor, ne memoriam nostrî per maerorem, quàm ‘ laeti, retineatis, adjiciendo me quoque iis, qui fine egregio ‘ publica mala effugerunt.’

VII. Tunc singulos, ut cuique adsistere, adloqui animus erat, retinens aut dimittens, partem diei absumpsit, multoque adhuc coetu et cunctis intrepidum vultum ejus spectantibus, quum superesse tempus novissimis crederent, gladio, quem sinu abdiderat, incubuit. Neque Caesar ullis criminibus aut probris defunctum insectatus est, quum in Blaesum multa foedaque incusavisset.

VIII. Relatum indè de P. Vitellio et Pomponio Secundo. Illum indices arguebant, ‘ claustra aerarii,’ cui praefectus erat, ‘ et militarem pecuniam rebus novis obtulisse:’ huic a Considio, praeturâ functo, objectabatur ‘ Aelii Galli amicitia, qui, punito ‘ Sejano, in hortos Pomponii, quasi fidissimum ad subsidium, ‘ perfugisset:’ neque aliud periclitantibus auxilii, quàm in fratrum constantiâ fuit, qui vades exstitêre: mox, crebris prolationibus, spem ac metum juxtà gravatus Vitellius, petito per speciem studiorum scalpro, levem ictum venis intulit, vitamque aegritudine animi finivit. At Pomponius, multâ morum elegantiâ et ingenio inlustri, dum adversam fortunam aequus tolerat, Tiberio superstes fuit.

IX. Placitum posthac, ‘ ut in reliquos Sejani liberos adver- ‘ teretur;’ vanescente quamquàm plebis irâ, ac plerisque per priora subplicia lenitis. Igitur portantur in carcerem, filius inminentium intellegens, puella adeò nescia, ut crebrò interrogaret, ‘ quod ob delictum, et quò traheretur? neque facturam ultrà:’ et ‘ posse se puerili verbere moneri.’ Tradunt temporis ejus auctores, quia, triumvirali subplicio adfici virginem, inauditum habebatur, ‘ a carnifice laqueum juxta compressam: exin obli- ‘ sis faucibus, id aetatis corpora in Gemonias abjecta.’

X. Per idem tempus Asia atque Achaia exterritae sunt acri magis quàm diuturno rumore, ‘ Drusum, Germanici filium, apud ‘ Cycladas insulas, mox in continenti visum:’ et erat juvenis haud dispari aetate, quibusdam Caesaris libertis velut agnitum per dolumque comitantibus. Adliciebantur ignari famâ nominis, et promptis Graecorum animis ad nova et mira: ‘ quippe

'elabsum custodia pergere ad paternos exercitus, Aegyptum aut 'Syriam invasurum,' fingebant simul credebantque. Jam juventutis concursu, jam publicis studiis frequentabatur, laetus praesentibus et inanium spe; quum auditum id Poppaeo Sabino. Is, Macedoniae tum intentus, Achaiam quoque curabat. Igitur, quo vera seu falsa anteiret, Toronaeum Thermaeumque sinum praefestinans, mox Euboeam, Aegaei maris insulam, et Piraeeum Atticae orae, dein Corinthiense litus angustiasque Isthmi evadit: marique alio Nicopolim, Romanam coloniam, ingressus, ibi demum cognoscit, sollertius interrogatum, 'quisnam fo-'ret,' dixisse, 'M. Silano genitum;' et, multis sectatorum dilabsis, adscendisse navem, tamquam Italiam peteret: scripsitque haec Tiberio: neque nos originem finemve ejus rei ultra comperimus.

XI. Exitu anni diu aucta discordia consulum erupit: nam Trio, facilis capessendis inimicitiis et foro exercitus, 'ut segnem 'Regulum ad obprimendos Sejani ministros' obliquè perstrinxerat. Ille, nisi lacesseretur, modestiae retinens, non modo retudit conlegam, sed ut noxium conjurationis ad disquisitionem trahebat. Multisque Patrum orantibus, ponerent odia in perniciem itura, mansêre infensi ac minitantes, donec magistratu abirent.

C. CORNELII TACITI

AB EXCESSU DIVI AUGUSTI

ANNALIUM

LIBER VI.

BREVIARIUM.

I. Tiberii arcanae et foedae libidines. II. Multorum adcusationes. VIII. M. Terentii libera et egregia defensio. X. L. Pisonis, praefecti Urbis, mors et funus. XI. Praefecturae Urbis origo et progressus. XII. De libro Sibyllae recipiendo consultatio. XIII. Seditio Romae ob gravitatem annonae. XIV. Quidam equites Romani cadunt conjurationis crimine. XV. Germanici duae filiae nuptum datae L. Cassio et M. Vinicio. XVI. Feneratores adcusati: repressa usura. Liberalitate Caesaris fides multorum refecta. XVIII. Renovantur majestatis adcusationes. XIX. Adcusati societatis cum Sejano, omnes uno edicto necantur. XX. C. Caesar Claudiam uxorem adcipit. Ejus mores. Tiberius, praeceptore Thrasyllo, Chaldaeorum artis studiosus, Galbae imperium praenuntiat. XXIII. Drusi, Germanici filii, miseranda mors. Aequè luctuosus Agrippinae obitus. XXVI. Nerva, Jureconsultus, inediâ voluntariâ obiît. Aliquot aliorum inlustrium mortes. XXVIII. Phoenix avis in Aegypto visa. XXIX. Adcusationes variae et mortes. XXXI. Parthorum legati in Urbem venêre, ad novum regem petendum. Tiberius unum, deinde alterum misit. L. Vitellius Orienti praefectus. XXXIII. Praelia inter Armenios et Parthos. Artabanus regno exutus, et in Scythiam profugus, cui Tiridates subficitur Vitellii consilio et armis. XXXVIII. Recrudescit delatorum saevitia. Adcusati plurimi obcumbunt; nec civium subplicia effugit rex Tigranes. Vitae finem sibi ponit Aemilia Lepida. XLI. Clitae regi suo rebelles et repressi. Tiridates, Parthorum rex, dissidio procerum pellitur: et Artabanus in regnum iterùm adcitur. XLV. Romae incendium atrox. XLVI. Tiberii deliberatio de subcessore. L. Ejus morbus, mors et mores. Haec gesta annis circiter sex.

Coss. { Cn. Domitio Ahenobarbo, M. Furio Camillo Scriboniano.
Ser. Sulpicio Galba, L. Cornelio Sulla.
Paullo Fabio Persico, L. Vitellio.
C. Cestio Gallo, M. Servilio Noniano.
Sex. Papinio Allenio, Q. Plautio.
Cn. Acerronio Proculo, C. Pontio Nigrino. }

Cn. Domitius et Camillus Scribonianus consulatum inierant, quum Caesar, tramisso, quod Capreas et Surrentum interluit, freto, Campaniam praelegebat, ambiguus, an Urbem intraret, seu, quia contrà destinaverat, speciem venturi similans: et saepe

in propinqua digressus, aditis juxta Tiberim hortis, saxa rursum et solitudinem maris repetiît, pudore scelerum et libidinum: quibus adeò indomitis exarserat, ut more regio pubem ingenuam stupris pollueret: nec formam tantùm et decora corpora, sed in his modestam pueritiam, in aliis imagines majorum, incitamentum cupidinis habebat: tuncque primùm ignota antè vocabula reperta sunt, 'sellariorum et spintriarum,' ex foeditate loci ac multiplici patientiâ: praepositique servi, qui quaererent, pertraherent, dona in promptos, minas adversùm abnuentes, et, si retinerent propinquus aut parens, vim, raptus, suaque ipsi libita, velut in captos, exercebant.

II. At Romae principio anni, quasi recèns cognitis Liviae flagitiis, ac non pridem etiam punitis, atroces sententiae dicebantur, in effigies quoque ac memoriam ejus, et 'bona Sejani ablata 'aerario, ut in fiscum cogerentur;' tamquam referret. Scipiones haec et Silani et Cassii, iisdem fermè aut paullùm inmutatis verbis, adseveratione multâ censebant: quum repentè Togonius Gallus, dum ignobilitatem suam magnis nominibus inserit, per deridiculum auditur. Nam Principem orabat, 'delegere sena'tores, ex quîs viginti, sorte ducti et ferro adcincti, quotiens cu'riam înîsset, salutem ejus defenderent:' crediderat nimirum epistolae, 'subsidio sibi alterum ex consulibus' poscentis, 'ut 'tutus a Capreis Urbem peteret.' Tiberius tamen, ludibria seriis permiscere solitus, egit gratis benevolentiae Patrum: 'sed 'quos omitti posse? quos delegi? semperne eosdem? an subin'de alios? et honoribus perfunctos, an juvenes? privatos, an e 'magistratibus? quam deinde speciem fore sumentium in limine 'curiae gladios? neque sibi vitam tanti, si armis tegenda foret?' Haec adversùs Togonium, verbis moderans: neque ultra abolitionem sententiae suadere.

III. At Junium Gallionem, qui censuerat, 'ut praetoriani, 'actis stipendiis, jus apiscerentur in quatuordecim ordinibus 'sedendi,' violenter increpuit; velut coram rogitans, 'quid illi 'cum militibus? quos neque dicta Imperatoris, neque praemia 'nisi ab Imperatore adcipere par esset: reperisse prorsùs, quod 'divus Augustus non providerit: an potiùs discordiam et sedi'tionem a satellite Sejani quaesitam, quâ rudes animos nomine 'honoris ad conrumpendum militiae morem propelleret?' Hoc pretium Gallio meditatae adulationis tulit, statim curiâ, deinde Italiâ exactus: et quia incusabatur facilè toleraturus exsilium, delectâ Lesbo, insulâ nobili et amoenâ, retrahitur in Urbem custoditurque domibus magistratuum. Iisdem literis Caesar Sextium Paconianum praetorium perculit magno Patrum gaudio, audacem, maleficum, omnium secreta rimantem, delectumque a Sejano, cujus ope dolus C. Caesari pararetur. Quod postquam patefactum, prorupêre concepta pridem odia: et summum supplicium decernebatur, ni professus indicium foret.

IV Ut verò Latinium Latiarem ingressus est, adcusator ac reus juxtà invisi, gratissimum spectaculum praebebatur. Latiaris, ut retuli, praecipuus olim circumveniendi Titii Sabini, et tunc luendae poenae primus fuit. Inter quae Haterius Agrippa consules anni prioris invasit, 'cur, mutuâ adcusatione intentâ, 'nunc silerent? metum prorsus et noxiam conscientiae pro foe-'dere haberi: at non Patribus reticenda, quae audivissent.' Regulus, 'manere tempus ultionis seque coram Principe exse-'quuturum:' Trio, 'aemulationem inter conlegas et, si qua dis-'cordes jecissent, melius obliterari,' respondit. Urgente Agrippâ, Sanquinius Maximus, e consularibus, oravit senatum, 'ne 'curas Imperatoris conquisitis insuper acerbitatibus augerent: 'subficere ipsum statuendis remediis.' Sic Regulo salus, et Trioni dilatio exitii quaesita. Haterius invisior fuit, quia somno aut libidinosis vigiliis marcidus, et ob segnitiam, quamvìs crudelem Principem non metuens, inlustribus viris perniciem inter ganeam ac stupra meditabatur.

V. Exin Cotta Messallinus, saevissimae cujusque sententiae auctor eòque inveteratâ invidiâ, ubi primùm facultas data, arguitur pleraque: *Caiam* Caesarem, quasi incestae virilitatis, et, quum die natali Augustae inter sacerdotes epularetur *novemdialem* eam *coenam* dixisse: querensque de potentiâ M. Lepidi ac L. Arruntii, cum quibus ob rem pecuniariam disceptabat, addidisse, 'illos quidem senatus, me autem tuebitur Tiberiolus 'meus:' neque cuncta a primoribus civitatis revincebatur: iisque instantibus, ad Imperatorem provocavit: nec multo pòst literae adferuntur, quibus, in modum defensionis repetito inter se atque Cottam amicitiae principio crebrisque ejus officiis commemoratis, 'ne verba prave detorta neu convivalium fabu-'larum simplicitas in crimen duceretur,' postulavit.

VI. Insigne visum est earum Caesaris literarum initium: nam his verbis exorsus est: 'Quid scribam vobis, P. C., aut quomo-'do scribam, aut quid omnino non scribam hoc tempore? dii 'me deaeque pejus perdant, quam perire me quotidie sentio, si 'scio'. Adeò facinora atque flagitia sua ipsi quoque in subplicium verterant. Neque frustra praestantissimus sapientiae firmare solitus est, 'si recludantur tyrannorum mentes, posse adspi-'ci laniatus et ictus; quando, ut corpora verberibus, ita saevitiâ, 'libidine, malis consultis, animus dilaceretur.' Quippe Tiberium non fortuna, non solitudines protegebant, quin tormenta pectoris suasque ipse poenas fateretur.

VII. Tum, factâ Patribus potestate statuendi de Caeciliano senatore, qui plurima adversùm Cottam prompserat, placitum, 'eamdem poenam inrogari, quam in Aruseium et Sanquinium, 'adcusatores L. Arruntii:' quo non aliud honorificentius Cottae evênit; qui nobilis quidem, sed egens ob luxum, per flagitia infamis, sanctissimis Arruntii artibus dignitate ultionis aequaba-

tur. Quintus Servaeus posthac et Minucius Thermus inducti: Servaeus praeturâ functus et quondam Germanici comes: Minucius equestri loco; modestè habitâ Sejani amicitiâ: unde illis major miseratio: contrà Tiberius, 'praecipuos ad scelera' increpans, admonuit C. Cestium patrem, 'dicere senatui, quae sibi 'scripsisset;' suscepitque Cestius adcusationem: quod maximè exitiabile tulêre illa tempora, quum primores senatûs infimas etiam delationes exercerent, alii propalam, multi per obcultum: neque discerneres alienos a conjunctis, amicos ab ignotis, quid repens, aut vetustate obscurum: perindè, in foro, in convivio, quâquâ de re loquuti, incusabantur, ut quis praevenire et reum destinare properat: pars ad subsidium suî, plures infecti quasi valetudine et contactu. Sed Minucius et Servaeus damnati indicibus adcessere. Tractique sunt in casum eumdem Julius Africanus e Santonis, Gallicâ civitate, Sejus Quadratus; originem non reperi. Neque sum ignarus, a plerisque scriptoribus omissa multorum pericula et poenas, dum copiâ fatiscunt, aut, quae ipsis nimia et maesta fuerant, ne pari taedio lecturos adficerent, verentur. Nobis pleraque digna cognitu obvenêre, quamquam ab aliis incelebrata.

VIII. Nam eâ tempestate, quâ Sejani amicitiam ceteri falsò exuerant, ausus est Eques Romanus, M. Terentius, ob id reus, amplecti, ad hunc modum apud senatum ordiendo: 'Fortunae 'quidem meae fortassè minùs expediat, adnoscere crimen, quàm 'abnuere: sed utcumque casura res est, fatebor, et fuisse me 'Sejano amicum, et, ut essem, expetîsse, et, postquam adeptus 'eram, laetatum. Videram conlegam patris regendis praetoriis 'cohortibus; mox Urbis et militiae munia simul obeuntem: il'lius propinqui et adfines honoribus augebantur: ut quisque Se'jano intimus, ita ad Caesaris amicitiam validus: contrà, quibus 'infensus esset, metu ac sordibus conflictabantur: nec quem'quam exemplo adsumo: cunctos, qui novissimi consilii exper'tes fuimus, meo unius discrimine defendam. Non enim Seja'num Vulsiniensem, sed Claudiae et Juliae domûs partem, quas 'adfinitate obcupaverat, tuum, Caesar, generum, tui consulatûs 'socium, tua officia in re publicâ capessentem, colebamus. Non 'est nostrum, aestimare, quem supra ceteros, et quibus de causis 'extollas. Tibi summum rerum judicium dii dedêre: nobis ob'sequii gloria relicta est. Spectamus porro, quae coram haben'tur, cui ex te opes, honores, quîs plurima juvandi nocendive 'potentia: quae Sejano fuisse, nemo negaverit: abditos Princi'pis sensus, et, si quid obcultius parat, exquirere, inlicitum, an'ceps: nec ideo adsequare. Nec, P. C., ultimum Sejani diem, 'sed sedecim annos cogitaveritis. Etiam Satrium atque Pom'ponium venerabamur: libertis quoque ac janitoribus ejus notes'cere, pro magnifico adcipiebatur. Quid ergo? indistincta haec 'defensio et promiscua dabitur? immo justis terminis divida-

'tur: insidiae in rem publicam, consilia caedis adversùm Imperatorem puniantur: de amicitiâ et officiis idem finis et te, Caesar, et nos absolverit.'

IX. Constantia orationis, et quia repertus erat, qui efferret, quae omnes animo agitabant, eò usque potuere, ut adcusatores ejus, additis, quae antè deliquerant, exsilio aut morte mulctarentur. Sequutae dehinc Tiberii literae in Sex. Vestilium praetorium, quem Druso fratri percarum in cohortem suam transtulerat. Causa obfensionis Vestilio fuit, seu composuerat quaedam in C. Caesarem, ut inpudicum, sive ficto habita fides: atque ob id convictu Principis prohibitus, quum senili manu ferrum tentavisset, obligavit venas: precatusque per codicillos, inmiti rescripto, venas resolvit. Acervatim ex eo Annius Pollio, Appius Silanus, Scauro Mamerco simul ac Sabino Calvisio, majestatis postulantur, et Vinicianus Pollioni patri adjiciebatur, clari genus, et quidam summis honoribus: contremuerantque Patres, (nam quotus quisque adfinitatis aut amicitiae tot inlustrium virorum expers erat?) ni Celsus, urbanae cohortis tribunus, tum inter indices, Appium et Calvisium discrimini exemisset. Caesar Pollionis ac Viniciani Scaurique causam, ut ipse cum senatu nosceret, distulit, datis quibusdam in Scaurum tristibus notis.

X. Ne feminae quidem exsortes periculi: quà obcupandae rei publicae argui non poterant, *ob lacrumas* incusabantur: necataque est anus Vitia, Fufii Gemini mater, 'quòd filii necem flevisset.' Haec apud senatum, nec secus apud Principem Vescularius Atticus ac Julius Marinus ad mortem aguntur, e vetustissimis familiarium Rhodum sequuti, et apud Capreas individui. Vescularius insidiarum in Libonem internuntius: Marino participe Sejanus Curtium Atticum obpresserat: quò laetiùs adceptum, sua exempla in consultores recidisse. Per idem tempus L. Piso Pontifex, rarum in tantâ claritudine, fato obiît; nullius servilis sententiae sponte auctor, et, quotiens necessitas ingrueret, sapienter moderans. Patrem ei Censorium fuisse memoravi: aetas ad octogesimum annum processit: decus triumphale in Thraciâ meruerat: sed praecipua ex eo gloria, quòd praefectus Urbi recèns continuam potestatem et insolentiâ parendi graviorem mirè temperavit.

XI. Namque antea, profectis domo regibus ac mox magistratibus, ne Urbs sine imperio foret, in tempus delegebatur, qui jus redderet ac subitis mederetur: feruntque ab Romulo Dentrem Romulium, pòst ab Tullo Hostilio Numam Marcium, et ab Tarquinio Superbo Spurium Lucretium inpositos. Dein consules mandabant: duratque simulacrum, quotiens ob ferias Latinas praeficitur, qui consulare munus usurpet. Ceterùm Augustus bellis civilibus Cilnium Maecenatem, equestris ordinis, cunctis apud Romam atque Italiam praeposuit. Mox, rerum potitus, ob magnitudinem populi ac tarda legum auxilia, sumpsit è

consularibus, qui coërceret servitia et quod civium audaciâ turbidum, nisi vim metuat: primusque Messalla Corvinus eam potestatem et paucos intra dies finem adcepit, quasi nescius exercendi. Tum Taurus Statilius, quamquàm provectâ aetate, egregiè toleravit. Dein Piso, viginti per annos pariter probatus, publico funere ex decreto senatûs celebratus est.

XII. Relatum inde ad Patres a Quintiliano, tribuno plebei, de libro Sibyllae, quem Caninius Gallus quindecimvirûm recipi inter ceteros ejusdem vatis, et eâ de re senatûs consultum postulaverat: quo per discessionem facto, misit literas Caesar, modicè tribunum increpans 'ignarum antiqui moris ob juventam.' Gallo exprobrabat, 'quòd scientiae ceremoniarumque 'vetus, incerto auctore, ante sententiam conlegii, non,' ut adsolet, 'lecto per magistros aestimatoque carmine, apud infrequentem senatum egisset.' Simul commonefecit, quia multa vana sub nomine celebri vulgabantur, 'sanxisse Augustum, quem intra 'diem ad praetorem urbanum deferrentur, neque habere privatim liceret.' Quod a majoribus quoque decretum erat post exustum sociali bello Capitolium, quaesitis Samo, Ilio, Erythris, per Africam etiam ac Siciliam et Italicas colonias, carminibus Sibyllae, (una seu plures fuêre) datoque sacerdotibus negotio, quantùm humanâ ope potuissent, vera discernere. Igitur tunc quoque notioni quindecimvirûm is liber subjicitur.

XIII. Iisdem consulibus gravitate annonae juxta seditionem ventum: multaque, et plures per dies, in theatro licentiùs efflagitata, quàm solitum adversùm Imperatorem. Quîs commotus incusavit magistratus Patresque, 'quòd non publicâ auctoritate 'populum coërcuissent:' addiditque, 'quibus e provinciis et 'quantò majorem, quàm Augustus, rei frumentariae copiam 'advectaret.' Ita castigandae plebi compositum senatûs consultum priscâ severitate: neque segniùs consules edixêre: silentium ipsius non civile, ut crediderat, sed in superbiam adcipiebatur.

XIV. Fine anni Geminius, Celsus, Pompeius, Equites Romani, cecidêre conjurationis crimine. Ex quîs Geminius prodigentiâ opum ac mollitiâ vitae amicus Sejano; nihil ad serium. Et Julius Celsus tribunus, in vinclis laxatam catenam et circumdatam in diversum tendens, suam ipse cervicem perfregit. At Rubrio Fabato, tamquam, desperatis rebus Romanis, Parthorum ad misericordiam fugeret, custodes additi. Sanè is repertus apud fretum Siciliae retractusque per centurionem nullas probabiles causas longinquae peregrinationis adferebat: mansit tamen incolumis, oblivione magis quàm clementiâ.

XV. Servio Galbâ, L. Sullâ Coss. diu quaesito, quos neptibus suis maritos destinaret Caesar, postquam instabat virginum aetas, L. Cassium, M. Vinicium legit. Vinicio oppidanum genus: Calibus ortus, patre atque avo consularibus, cetera equestri

familiâ erat: mitis ingenio et comptae facundiae. Cassius plebei Romae generis, verùm antiqui honoratique, et severâ patris disciplinâ eductus, facilitate saepiùs quàm industriâ commendabatur. Huic Drusillam, Vinicio Juliam, Germanico genitas, conjungit: superque eâ re senatui scripsit levi cum honore juvenum: dein, redditis absentiae causis admodùm vagis, flexit ad graviora et obfensiones ob rem publicam coeptas, 'utque Macro 'praefectus tribunorumque et centurionum pauci secum intro-'irent, quotiens curiam ingrederetur,' petivit; factoque largè et sine praescriptione generis aut numeri senatûs consulto, ne tecta quidem Urbis, adeò publicum consilium numquam adiìt, deviis plerumque itineribus ambigens patriam et declinans.

XVI. Interea magna vis adcusatorum in eos inrupit, qui pecunias fenere auctitabant adversùm legem dictatoris Caesaris, quâ 'de modo credendi possidendique intra Italiam' cavetur; omissam olim, quia privato usui bonum publicum postponitur. Sanè vetus Urbi fenebre malum et seditionum discordiarumque creberrima causa: eóque cohibebatur, antiquis quoque et minùs conruptis moribus. Nam primò duodecim tabulis sanctum, 'ne 'quis unciario fenere ampliùs exerceret,' quum antea ex libidine locupletium agitaretur: dein rogatione tribuniciâ ad semuncias redacta, postremò vetita versura: multisque plebis scitis obviàm itum fraudibus, quae, totiens repressae, miras per artes rursùm oriebantur. Sed tum Gracchus Praetor, cui ea quaestio evenerat, multitudine periclitantium subactus, retulit ad senatum: trepidique Patres (neque enim quisquam tali culpâ vacuus) veniam a Principe petivêre: et concedente, annus in posterum sexque menses dati, quîs secundum jussa legis rationes familiares quisque componerent.

XVII. Hinc inopia rei nummariae, commoto simul omnium aere alieno; et quia, tot damnatis bonisque eorum divenditis, signatum argentum fisco vel aerario adtinebatur: ad hoc senatus praescripserat, 'duas quisque feneris partes in agris per Ita-'liam conlocaret.' Sed creditores in solidum adpellabant: nec decorum adpellatis, minuere fidem. Ita primò concursatio et preces: dein strepere praetoris tribunal: eaque, quae remedio quaesita, venditio et emptio, in contrarium mutari; quia feneratores omnem pecuniam mercandis agris condiderant. Copiam vendendi sequutâ vilitate, quantò quis obaeratior, aegriùs distrahebant; multique fortunis provolvebantur: eversio rei familiaris dignitatem ac famam praeceps dabat: donec tulit opem Caesar, disposito per mensas millies sestertio, factâque mutuandi copiâ sine usuris per triennium, si debitor populo in duplum praediis cavisset. Sic refecta fides, et paullatim privati quoque creditores reperti: neque emptio agrorum exercita ad formam senatûs consulti; acribus, ut fermè talia, initiis, incurioso fine.

XVIII. Dein redeunt priores metus, postulato majestatis Considio Proculo; qui, nullo pavore diem natalem celebrans, raptus in curiam pariterque damnatus interfectusque. Et sorori ejus Sanciae aquâ atque igni interdictum, adcusante Q. Pomponio: is moribus inquies, 'haec et hujuscemodi a se factitari,' praetendebat, 'ut, partâ apud Principem gratiâ, periculis Pomponii Secundi fratris mederetur.' Etiam in Pompeiam Macrinam exsilium statuitur, cujus maritum Argolicum, socerum Laconem, e primoribus Achaeorum, Caesar adflixerat. Pater quoque inlustris Eques Romanus ac frater praetorius, quum damnatio instaret, se ipsi interfecêre: datum erat crimini, 'quòd Theophanen Mitylenaeum, proavum eorum, Cn. Magnus inter intimos habuisset;' quòdque defuncto Theophani coelestes honores Graeca adulatio tribuerat.

XIX. Post quos Sex. Marius, Hispaniarum ditissimus, defertur *incestâsse filiam*, et saxo Tarpeio dejicitur: ac ne dubium haberetur, magnitudinem pecuniae malo vertisse aurariasque ejus; quamquàm publicarentur, sibimet Tiberius seposuit: inritatusque subpliciis, cunctos, qui carcere adtinebantur, adcusati societatis cum Sejano, necari jubet. Jacuit inmensa strages: omnis sexus, omnis aetas: inlustres, ignobiles, dispersi aut aggerati: neque propinquis aut amicis adsistere, inlacrumare, ne visere quidem diutiùs, dabatur; sed circumjecti custodes et in maerorem cujusque intenti corpora putrefacta adsectabantur, dum in Tiberim traherentur: ubi fluitantia aut ripis adpulsa non cremare quisquam, non contingere: interciderat sortis humanae commercium vi metûs: quantúmque saevitia glisceret, miseratio arcebatur.

XX. Sub idem tempus C. Caesar, discedenti Capreas avo comes, Claudiam, M. Silani filiam, conjugio adcepit; inmanem animum subdolâ modestiâ tegens, non damnatione matris, non exsilio fratrum ruptâ voce; qualem in diem Tiberius induisset, pari habitu, haud multùm distantibus verbis. Unde mox scitum Passieni oratoris dictum percrebruit: 'Neque meliorem umquàm servum, neque deteriorem dominum fuisse.' Non omiserim praesagium Tiberii de Ser. Galbâ, tum consule: quem adcitum et diversis sermonibus pertentatum postremò Graecis verbis in hanc sententiam adloquutus: 'Et tu Galba quandóque degustabis imperium,' seram ac brevem potentiam significans, scientiâ Chaldaeorum artis, cujus apiscendae otium apud Rhodum, magistrum Thrasyllum habuit, peritiam ejus hoc modo expertus.

XXI. Quotiens super negotio consultaret, editâ domûs parte ac liberti unius conscientiâ utebatur: is literarum ignarus, corpore valido, per avia ac derupta (nam saxis domus inminet) praeibat eum, cujus artem experiri Tiberius statuisset, et regredientem, si vanitatis aut fraudum suspicio incesserat, in subjec-

tum mare praecipitabat, ne index arcani exsisteret. Igitur Thrasyllus, iisdem rupibus inductus, postquam percunctantem commoverat, *imperium* ipsi et futura sollerter patefaciens, interrogatur, ' an suam quoque genitalem horam comperisset: quem tum ' annum, qualem diem haberet?' Ille, positus siderum ac spatia dimensus, haerere primò, dein pavescere, et, quantùm introspiceret, magis ac magis trepidus admirationis et metûs, postremò exclamat, ' ambiguum sibi ac prope ultimum discrimen instare.' Tum complexus eum Tiberius, ' praescium periculorum, et inco- ' lumem fore' gratatur; quaeque dixerat, oracli vice adcipiens, inter intimos amicorum tenet.

XXII. Sed mihi, haec ac talia audienti, in incerto judicium est, fato ne res mortalium et necessitate inmutabili, an fortè volvantur: quippe sapientissimos veterum, quique sectam eorum aemulantur, diversos reperies; ac multis insitam opinionem, ' non initia nostrî, non finem, non denique homines diis curae: ' ideò creberrima et tristia in bonos, laeta apud deteriores esse.' Contrà alii, ' fatum quidem congruere rebus,' putant, ' sed non ' e vagis stellis, verùm apud principia et nexus naturalium cau- ' sarum:' ac tamen electionem vitae nobis relinquunt; ' quam ubi ' elegeris, certum inminentium ordinem: neque mala vel bona, ' quae vulgus putet: multos, qui conflictari adversis videantur, ' beatos, ac plerosque, quamquàm magnas per opes, miserrimos; ' si illi gravem fortunam constanter tolerent, hi prosperâ incon- ' sultè utantur.' Ceterùm plurimis mortalium non eximitur, quin ' primo cujusque ortu ventura destinentur: sed quaedam ' secùs, quàm dicta sint, cadere, fallaciis ignara dicentium: ita ' conrumpi fidem artis, cujus clara documenta et antiqua aetas ' et nostra tulerit.' Quippe a filio ejusdem Thrasylli praedictum Neronis imperium in tempore memorabitur, ne nunc incepto longiùs abierim.

XXIII. Iisdem consulibus Asinii Galli mors vulgatur, quem egestate cibi peremptum haud dubium: sponte, vel necessitate, incertum habebatur: consultusque Caesar, ' an sepeliri sineret,' non erubuit permittere, ultróque incusare ' casus, qui reum abs- ' tulissent antè, quàm coram convinceretur.' Scilicet medio triennio defuerat tempus subeundi judicium consulari seni, tot consularium parenti. Drusus deinde exstinguitur, quum se miserandis alimentis, mandendo e cubili tomento, nonum ad diem detinuisset. Tradidêre quidam, ' praescriptum fuisse Macroni, si ' arma ab Sejano tentarentur, extractum custodiâ juvenem,' nam in palatio adtinebatur, ' ducem populo inponere:' mox, quia rumor incedebat, ' fore, ut nurui ac nepoti conciliaretur Caesar,' saevitiam quàm poenitentiam maluit.

XXIV. Quin et invectus in defunctum, ' probra corporis, ex- ' itiabilem in suos, infensum rei publicae animum' objecit: ' reci- ' tarique factorum dictorumque ejus descripta per dies' jussit:

quo non aliud atrocius visum: adstitisse tot per annos, qui vultum, gemitus, obcultum etiam murmur exciperent: et potuisse avum audire, legere, in publicum promere, vix fides; nisi quòd Actii centurionis et Didymi liberti epistolae servorum nomina praeferebant, ut quis egredientem cubiculo Drusum pulsaverat, exterruerat: etiam sua verba centurio, saevitiae plena, tamquam egregium, vocesque deficientis adjecerat, quîs primò, alienationem mentis similans, quasi per dementiam, funesta Tiberio, mox, ubi exspes vitae fuit, meditatas compositasque diras inprecatur: 'ut, quemadmodum nurum filiumque fratris et nepotes domum-'que omnem caedibus complevisset, ita poenas nomini generique 'majorum et posteris exsolveret.' Obturbabant quidem Patres specie detestandi: sed penetrabat pavor et admiratio, callidum olim et tegendis sceleribus obscurum huc confidentiae venisse, ut tamquam dimotis parietibus, ostenderet nepotem sub verbere centurionis, inter servorum ictus, extrema vitae alimenta frustrà orantem.

XXV. Nondum is dolor exoleverat, quum de Agrippinâ auditum, quam, interfecto Sejano, spe sustentatam, provixisse reor, et, postquam nihil de saevitiâ remittebatur, voluntate extinctam: nisi si, negatis alimentis, adsimilatus est finis, qui videretur sponte sumptus. Enimvero Tiberius foedissimis criminationibus exarsit, 'inpudicitiam' arguens, 'et Asinium Gallum adulterum, 'ejusque morte ad taedium vitae compulsam.' Sed Agrippina, aequi inpatiens, dominandi avida, virilibus curis feminarum vitia exuerat. 'Eodem die defunctam, quo biennio antè Sejanus 'poenas luisset, memoriaeque id prodendum,' addidit Caesar: jactavitque, 'quòd non laqueo strangulata, neque in Gemonias 'projecta foret.' Actae ob id grates, decretumque, 'ut quintum 'decimum Cal. Novembris, utriusque necis die, per omnis annos, 'donum Jovi sacraretur.'

XXVI. Haud multo pòst Cocceius Nerva, continuus Principis, omnis divini humanique juris sciens, integro statu, corpore inlaeso, moriendi consilium cepit. Quod ut Tiberio cognitum, adsidere, causas requirere, addere preces, fateri postremò, 'grave 'conscientiae, grave famae suae, si proximus amicorum, nullis 'moriendi rationibus, vitam fugeret.' Aversatus sermonem Nerva abstinentiam cibi conjunxit. Ferebant gnari cogitationum ejus, 'quantò propiùs mala rei publicae viseret, irâ et metu, dum 'integer, dum intentatus, honestum finem voluisse.' Ceterùm Agrippinae pernicies, quod vix credibile, Plancinam traxit. Nupta olim C. Pisoni et palàm laeta morte Germanici, quum Piso caderet, precibus Augustae, nec minùs inimicitiis Agrippinae defensa erat: ut odium et gratia desiêre, jus valuit; petitaque criminibus haud ignotis, suâ manu, sera magis quàm inmerita supplicia persolvit.

XXVII. Tot luctibus funestâ civitate, pars maeroris fuit,

quòd Julia, Drusi filia, quondam Neronis uxor, denupsit in domum Rubellii Blandi, cujus avum, Tiburtem, Equitem Romanum, plerique meminerant. Extremo anni mors Aelii Lamiae funere censorio celebrata, qui, administrandae Syriae imagine tandem exsolutus, Urbi praefuerat. Genus illi decorum, vivida senectus; et non permissa provincia dignationem addiderat. Exin, Flacco Pomponio Syriae propraetore defuncto, recitantur Caesaris literae, quîs incusabat, 'egregium quemque et regendis 'exercitibus idoneum abnuere id munus: seque eâ necessitudine 'ad preces cogi, per quas consularium aliqui capessere provin-'cias adigerentur:' oblitus Arruntium, ne in Hispaniam pergeret, decimum jam annum adtineri. Obiît eodem anno et M. Lepidus, de cujus moderatione atque sapientiâ in prioribus libris satis conlocavi: neque nobilitas diutiùs demonstranda est: quippe Aemilium genus fecundum bonorum civium, et qui eâdem familiâ conruptis moribus, inlustri tamen fortunâ egêre.

XXVIII. Paullo Fabio, L. Vitellio Coss. post longum saeculorum ambitum avis phoenix in Aegyptum venit, praebuitque materiem doctissimis indigenarum et Graecorum, multa super eo miraculo disserendi: de quibus congruunt, et plura ambigua, sed cognitu non absurda, promere libet. Sacrum Soli id animal et ore ac distinctu pinnarum a ceteris avibus diversum, consentiunt, qui formam ejus definiêre. De numero annorum varia traduntur: maximè vulgatum quingentorum spatium: sunt, qui adseverent, mille quadringentos sexaginta unum interjici; prioresque alites Sesostride primùm, pòst Amaside dominantibus, dein Ptolemaeo, qui ex Macedonibus tertius regnavit, in civitatem, cui Heliopolis nomen, advolavisse, multo ceterarum volucrum comitatu, novam faciem mirantium. Sed antiquitas quidem obscura: inter Ptolemaeum ac Tiberium minùs ducenti quinquaginta anni fuerunt: unde nonnulli falsum hunc phoenicem, neque Arabum e terris credidêre, nihilque usurpavisse ex his, quae vetus memoria firmavit: 'confecto quippe annorum nu-'mero, ubi mors propinquet, suis in terris struere nidum, eique 'vim genitalem adfundere, ex quâ fetum oriri: et primam adulto 'curam sepeliendi patris: neque id temerè, sed sublato murrhae 'pondere, tentatoque per longum iter, ubi par oneri, par meatui 'sit, subire patrium corpus, inque Solis aram perferre atque ado-'lere.' Haec incerta et fabulosis aucta. Ceterùm adspici aliquando in Aegypto eam volucrem non ambigitur.

XXIX. At Romae, caede continuâ, Pomponius Labeo, quem praefuisse Moesiae retuli, per abruptas venas sanguinem effudit; aemulataque est conjunx Paxaea: nam promptas ejusmodi mortes metus carnificis faciebat; et quia damnati, publicatis bonis, sepulturâ prohibebantur: eorum, qui de se statuebant, humabantur corpora, manebant testamenta, pretium festinandi. Sed Caesar, missis ad senatum literis, disseruit, 'morem fuisse ma-

'joribus, quotiens dirimerent amicitias, interdicere domo, eum'que finem gratiae ponere: id se repetivisse in Labeone, atque 'illum, quia malè administratae provinciae aliorumque crimi'num urgebatur, culpam invidiâ velavisse; frustrà conterritâ 'uxore, quam, etsi nocentem, periculi tamen expertem fuisse.' Mamercus dein Scaurus rursùm postulatur, insignis nobilitate et orandis causis, vitâ probrosus: nihil hunc amicitia Sejani, sed labefecit haud minùs validum ad exitia Macronis odium, qui easdem artes obcultiùs exercebat: detuleratque argumentum tragoediae, a Scauro scriptae, additis versibus, qui in Tiberium flecterentur. Verùm ab Servilio et Cornelio, adcusatoribus, 'adulterium Liviae, magorum sacra' objectabantur. Scaurus, ut dignum veteribus Aemiliis, damnationem anteît; hortante Sexitiâ uxore, quae incitamentum mortis et particeps fuit.

XXX. Ac tamen adcusatores, si facultas incideret, poenis adficiebantur: ut Servilius Corneliusque, perdito Scauro famosi, quia pecuniam a Vario Ligure omittendae delationis ceperant, in insulas, interdicto igni atque aquâ, demoti sunt. Et Abudius Ruso, functus aedilitate, dum Lentulo Gaetulico, sub quo legioni praefuerat, periculum facessit, 'quòd is Sejani filium generum 'destinâsset,' ultrò damnatur atque Urbe exigitur. Gaetulicus eâ tempestate superioris Germaniae legiones curabat, mirumque amorem adsequutus erat; effusae clementiae, modicus severitate, et proximo quoque exercitui per L. Apronium socerum non ingratus: unde fama constans, ausum mittere ad Caesarem literas, 'Adfinitatem sibi cum Sejano haud sponte, sed consilio Tiberii, 'coeptam: perindè se, quàm Tiberium, falli potuisse: neque 'errorem eumdem illi sine fraude, aliis exitio habendum: sibi 'fidem integram, et, si nullis insidiis peteretur, mansuram: sub'cessorem non aliter, quàm indicium mortis, adcepturum: fir'marent velut foedus, quo Princeps ceterarum rerum potiretur, 'ipse provinciam retineret.' Haec, mira quamquàm, fidem ex eo trahebant, quòd unus omnium Sejani adfinium incolumis multâque gratiâ mansit; reputante Tiberio publicum sibi odium, extremam aetatem, magisque famâ, quàm vi, stare res suas.

XXXI. C. Cestio, M. Servilio Coss. nobiles Parthi in Urbem venêre, ignaro rege Artabano. Is, metu Germanici fidus Romanis, aequabilis in suos, mox superbiam in nos, saevitiam in populares sumpsit; fretus bellis, quae secunda adversùm circumjectas nationes exercuerat, et senectutem Tiberii, ut inermem, despiciens, avidusque Armeniae, cui, defuncto rege Artaxiâ, Arsacen, liberorum suorum veterrimum, inposuit: additâ contumeliâ, et missis, qui 'gazam, a Vonone relictam in 'Syriâ Ciliciâque,' reposcerent, simul 'veteres Persarum ac 'Macedonum terminos,' seque 'invasurum possessa Cyro et pòst 'Alexandro,' per vaniloquentiam ac minas jaciebat. Sed Par-

this mittendi secretos nuntios validissimus auctor fuit Sinnaces, insigni familiâ ac perindè opibus, et proximus huic Abdus, ademptae virilitatis: non despectum id apud barbaros, ultróque potentiam habet. Ii, adscitis et aliis primoribus, quia neminem gentis Arsacidarum summae rei inponere poterant, interfectis ab Artabano plerisque aut nondum adultis, Phrahaten, regis Phrahatis filium, Româ poscebant: 'Nomine tantùm et auctore opus, 'ut sponte Caesaris, ut genus Arsacis ripam apud Euphratis 'cerneretur.'

XXXII. Cupitum id Tiberio: ornat Phrahaten adcingitque paternum ad fastigium: destinata retinens, consiliis et astu res externas moliri, arma procul habere. Interea, cognitis insidiis, Artabanus tardari metu, modò cupidine vindictae inardescere: et barbaris cunctatio servilis, statim exsequi regium videtur. Valuit tamen utilitas, ut Abdum, specie amicitiae vocatum ad epulas, lento veneno inligaret; Sinnacen dissimilatione ac donis, simul per negotia, moraretur. Et Phrahates apud Syriam, dum, omisso cultu Romano, cui per tot annos insueverat, instituta Parthorum insumit, patriis moribus inpar, morbo absumptus est. Sed non Tiberius omisit incepta. Tiridaten, sanguinis ejusdem, aemulum Artabano, reciperandaeque Armeniae Iberum Mithridaten delegit, conciliatque fratri Pharasmani, qui gentile imperium obtinebat: et cunctis, quae apud Orientem parabantur, L. Vitellium praefecit. Eo de homine, haud sum ignarus, sinistram in Urbe famam, pleraque foeda memorari: ceterùm regendis provinciis priscâ virtute egit. Unde regressus, et formidine C. Caesaris, familiaritate Claudii, turpe in servitium mutatus, exemplar apud posteros adulatorii dedecoris habetur: cesseruntque prima postremis, et bona juventae senectus flagitiosa obliteravit.

XXXIII. At ex regulis prior Mithridates Pharasmanen perpulit, dolo et vi conatus suos juvare: repertique conruptores ministros Arsacis multo auro ad scelus cogunt: simul Iberi magnis copiis Armeniam inrumpunt, et urbe Artaxatâ potiuntur. Quae postquam Artabano cognita, filium Oroden ultorem parat, datque Parthorum copias, mittit, qui auxilia mercede facerent. Contrà Pharasmanes adjungere Albanos, adcipere Sarmatas, quorum Sceptuchi, utrimque donis adceptis, more gentico diversa induêre. Sed Iberi, locorum potentes, Caspiâ viâ Sarmatam in Armenios raptim effundunt: at qui Parthis adventabant, facilè arcebantur; quum alios incessus hostis clausisset; unum reliquum, mare inter et extremos Albanorum montes, aestas inpediret: quia flatibus Etesiarum inplentur vada; hibernus Auster revolvit fluctus, pulsoque introrsus freto, brevia litorum nudantur.

XXXIV. Interim Oroden, sociorum inopem, auctus auxilio Pharasmanes vocare ad pugnam, et detrectantem incessere, ade-

quitare castris, infensare pabula: ac saepe, in modum obsidii, stationibus cingebat, donec Parthi, contumeliarum insolentes, circumsisterent regem, poscerent proelium: atque illis sola in equite vis: Pharasmanes et pedite valebat. Nam Iberi Albanique, saltuosos locos incolentes, duritiae patientiaeque magis insuevêre. Feruntque ‘ se Thessalis ortos,’ quâ tempestate Jason, post avectam Medeam genitosque ex eâ liberos, inanem mox regiam Aeëtae vacuosque Colchos repetivit. Multaque de nomine ejus, et oraculum Phrixi celebrant: nec quisquam ariete sacrificaverit, credito, vexisse Phrixum: sive id animal, seu navis insigne fuit. Ceterùm, directâ utrimque acie, Parthus ‘ imperium Orientis, claritudinem Arsacidarum, contráque ignobilem Iberum mercenario milite,’ disserebat: Pharasmanes, ‘ integros semet a Parthico dominatu: quantò majora peterent, plus decoris victores, aut, si terga darent, flagitii atque periculi laturos:’ simul horridam suorum aciem, picta auro Medorum agmina; hinc viros, inde praedam ostendere.

XXXV. Enimvero apud Sarmatas non una vox ducis: se quisque stimulant ‘ ne pugnam per sagittas inirent; inpetu et cominùs praeveniendum.’ Variae hinc bellantium species; quum Parthus, sequi vel fugere pari arte suetus, distraheret turmas, spatium ictibus quaereret: Sarmatae, omisso arcu, quo breviùs valent, contis gladiisque ruerent; modò equestris proelii more, frontis et tergi vices, aliquando, ut conserta acies, corporibus et pulsu armorum pellerent, pellerentur: jamque et Albani Iberique prensare, detrudere, ancipitem pugnam hostibus facere: quos super eques et a propioribus vulneribus pedites adflictabant. Inter quae Pharasmanes Orodesque, dum strenuis adsunt aut dubitantibus subveniunt, conspicui, eóque gnari, clamore, telis, equis concurrunt: instantiùs Pharasmanes: nam vulnus per galeam adegit; nec iterare valuit, praelatus equo, et fortissimis satellitum protegentibus saucium. Fama tamen obcisi, falsò credita, exterruit Parthos, victoriamque concessêre.

XXXVI. Mox Artabanus totâ mole regni ultum iit: peritiâ locorum ab Iberis meliùs pugnatum: nec ideò abscedebat, ni, contractis legionibus, Vitellius, et subdito rumore, tamquam Mesopotamiam invasurus, metum Romani belli fecisset. Tùm omissa Armenia, versaeque Artabani res; inliciente Vitellio, ‘ desererent regem, saevum in pace, et adversis proeliorum exitiosum.’ Igitur Sinnaces, quem anteà infensum memoravi, patrem Abdagesen aliosque obcultos consilii, et tunc continuis cladibus promptiores, ad defectionem trahit: adfluentibus paullatim, qui metu magis, quàm benevolentiâ, subjecti, repertis auctoribus, sustulerant animum. Nec jam aliud Artabano reliquum, quàm si qui externorum corpori custodes aderant, suis quisque sedibus extorres, quîs neque boni intellectus, neque mali cura, sed mercede aluntur, ministri sceleribus. His adsumptis,

in longinqua et contermina Scythiae fugam maturavit, spe auxilii; (quia Hyrcanis Carmanisque per adfinitatem innexus erat) atque interim posse Parthos, absentium aequos, praesentibus mobiles, ad poenitentiam mutari.

XXXVII. At Vitellius, profugo Artabano, et flexis ad novum regem popularium animis, hortatus Tiridaten, 'parata capessere,' robur legionum sociorumque ripam ad Euphratis ducit. Sacrificantibus, quum hic more Romano suovetaurilia daret, ille equum placando amni adornâsset, nuntiavêre adcolae, 'Euphraten nullâ imbrium vi, sponte et inmensùm adtolli; simul albentibus spumis, in modum diadematis, sinuare orbes; auspicium prosperi transgressûs:' quidam callidiùs interpretabantur, 'initia conatûs secunda, neque diuturna: quia eorum, quae terrâ coelove portenderentur, certior fides; fluminum instabilis natura simul ostenderet omina raperetque.' Sed ponte navibus effecto tramissoque exercitu, primus Ornospades multis equitum millibus in castra venit: exsul quondam et Tiberio, quum Dalmaticum bellum conficeret, haud inglorius auxiliator, eóque civitate Romanâ donatus: mox, repetitâ amicitiâ regis, multo apud eum honore, praefectus campis, qui Euphrate et Tigre, inclutis amnibus, circumflui, Mesopotamiae nomen adceperunt. Neque multo pòst Sinnaces auget copias: et columen partium Abdageses gazam et paratus regios adjicit. Vitellius, ostentâsse Romana arma satis ratus, monet Tiridaten primoresque, hunc, 'Phrahatis avi et altoris Caesaris, quae utrobique pulcra, meminerit,' illos, 'obsequium in regem, reverentiam in nos, decus quisque suum et fidem retinerent:' exin cum legionibus in Syriam remeavit.

XXXVIII. Quae duabus aestatibus gesta, conjunxi, quò requiesceret animus a domesticis malis. Non enim Tiberium, quamquàm triennio post caedem Sejani, quae ceteros mollire solent, tempus, preces, satias, mitigabant, quin incerta, vel abolita, pro gravissimis et recentibus puniret. Eo metu Fulcinius Trio, ingruentis adcusatores haud perpessus, supremis tabulis multa et atrocia in Macronem ac praecipuos libertorum Caesaris composuit, ipsi 'fluxam senio mentem, et continuo abscessu velut exsilium' objectando. Quae, ab heredibus obcultata, recitari Tiberius jussit; patientiam libertatis alienae ostentans et contemptor suae infamiae, an scelerum Sejani diu nescius, mox quoquo modo dicta vulgari malebat, veritatisque, cui adulatio obficit, per probra saltem gnarus fieri. Iisdem diebus Granius Martianus senator, a C. Gracco majestatis postulatus, vim vitae suae adtulit: Tatiusque Gratianus, praeturâ functus, lege eâdem extremum ad subplicium damnatus.

XXXIX. Nec dispares Trebellieni Rufi et Sextii Paconiani exitus. Nam Trebellienus suâ manu cecidit; Paconianus in carcere, ob carmina illic in Principem factitata, strangulatus est.

Haec Tiberius non mari, ut olim, divisus, neque per longinquos nuntios adcipiebat, sed Urbem juxta; eodem ut die, vel noctis interjectu, literis consulum rescriberet: quasi adspiciens undantem per domos sanguinem, aut manus carnificum. Fine anni Poppaeus Sabinus concessit vitâ, modicus originis, Principum amicitiâ consulatum ac triumphale decus adeptus, maximisque provinciis per quatuor et viginti annos inpositus; nullam ob eximiam artem, sed quòd par negotiis, neque suprà erat.

XL. Q. Plautius, Sex. Papinius Coss. sequuntur. Eo anno, * neque quòd L. Aruseius morte adfecti forent, adsuetudine malorum, ut atrox, advertebatur, sed exterruit, quòd Vibulenus Agrippa, Eques Romanus, quum perorâssent adcusatores, in ipsâ curiâ deprомptum sinu venenum hausit; prolabsusqne ac moribundus festinatis lictorum manibus in carcerem raptus est, faucesque jam exanimis laqueo vexatae. Ne Tigranes quidem, Armeniâ quondam potitus ac tunc reus, nomine regio subplicia civium effugit. At C. Galba, consularis, et duo Blaesi voluntario exitu cecidêre: Galba, tristibus Caesaris literis provinciam sortiri prohibitus: Blaesis sacerdotia, integrâ eorum domo destinata, convulsâ distulerat: tunc, ut vacua, contulit in alios: quod signum mortis intellexêre, et exsequuti sunt. Et Aemilia Lepida, quam juveni Druso nuptam retuli, crebris criminibus maritum insequuta, quamquàm intestabilis, tamen inpunita agebat, dum superfuit pater Lepidus; pòst a delatoribus conripitur ob servum adulterum: nec dubitabatur de flagitio: ergo, omissâ defensione, finem vitae sibi posuit.

XLI. Per idem tempus Clitarum natio, Cappadoci Archelao subjecta, quia nostrum in modum deferre census, pati tributa adigebatur, in juga Tauri montis abscessit: locorumque ingenio sese contra inbelles regis copias tutabatur; donec M. Trebellius, legatus, a Vitellio, praeside Syriae, cum quatuor millibus legionariorum et delectis auxiliis missus, duos collis, quos barbari insederant, (minori *Cadra*, alteri *Davara* nomen est) operibus circumdedit, et erumpere ausos ferro, ceteros siti ad deditionem coëgit. At Tiridates, volentibus Parthis, Nicephorium et Anthemusiada ceterasque urbes, quae Macedonibus sitae Graeca vocabula usurpant, Halumque et Artemitam, Parthica oppida, recepit, certantibus gaudio, qui Artabanum, Scythas inter eductum, ob saevitiam exsecrati, come Tiridatis ingenium, Romanas per artes, sperabant.

XLII. Plurimum adulationis Seleucenses induêre, civitas potens, septa muris, neque in barbarum conrupta, sed conditoris Seleuci retinens. Trecenti, opibus aut sapientiâ delecti, ut senatus: sua populo vis: et, quoties concordes agunt, spernitur Parthus; ubi dissensêre, dum sibi quisque contra aemulos subsidium vocant, adcitus in partem, adversùm omnes valescit. Id nuper adciderat, Artabano regnante, qui plebem primoribus tra-

I 4

didit ex suo usu: nam populi imperium juxta libertatem; paucorum dominatio regiae libidini propior est. Tùm adventantem Tiridaten extollunt veterum regum honoribus, et quos recens aetas largiùs invenit: simul probra in Artabanum fundebant, 'maternâ origine Arsacidem, cetera degenerem.' Tiridates rem Seleucensem populo permittit. Mox consultans, 'quonam die 'solennia regni capesseret?' literas Phrahatis et Hieronis, qui validissimas praefecturas obtinebant, adcipit, *brevem moram* precantium. Placitumque, 'opperiri viros praepollentis:' atque interim Ctesiphon, sedes imperii, petita. Sed ubi diem ex die prolatabant, multis coram et adprobantibus, Surena patrio more Tiridaten insigni regio evinxit.

XLIII. Ac si statim interiora ceterasque nationes petivisset, obpressa cunctantium dubitatio, et omnes in unum cedebant: adsidendo castellum, in quod pecuniam et pellices Artabanus contulerat, dedit spatium exuendi pacta. Nam Phrahates et Hiero, et si qui alii delectum capiendo diademati diem haud concelebraverant, pars metu, quidam invidiâ in Abdagesen, qui tum aulâ et novo rege potiebatur, ad Artabanum vertêre. Isque in Hyrcanis repertus est, inluvie obsitus et alimenta arcu expediens: ac primò, tamquam dolus pararetur, territus; ubi data fides, 'reddendae dominationi venisse,' adlevatur animum, et, 'quae repentina mutatio?' exquirit. Tum Hiero 'pueritiam 'Tiridatis' increpat; 'neque penes Arsacidem imperium, sed 'inane nomen apud inbellem externâ mollitiâ, vim in Abdagesis 'domo.'

XLIV. Sensit vetus regnandi, falsos in amore odia non fingere: nec ultrà moratus, quàm dum Scytharum auxilia conciret, pergit properus, et praeveniens inimicorum astus, amicorum poenitentiam: neque exuerat paedorem, ut vulgum miseratione adverteret: non fraus, non preces, nihil omissum, quo ambiguos inliceret, prompti firmarentur. Jamque multâ manu propinqua Seleuciae adventabat; quum Tiridates, simul famâ atque ipso Artabano percussus, distrahi consiliis, iret contrà, an bellum cunctatione tractaret. Quibus proelium et festinati casus placebant, 'disjectos et longinquitate itineris fessos, ne animo quidem 'satis ad obsequium coaluisse,' disserunt, 'proditores nuper hos'tesque ejus, quem rursùm foveant'. Verùm Abdageses, 'regre'diendum in Mesopotamiam,' censebat, 'ut amne objecto, Arme'niis interim Elymaeisque et ceteris a tergo excitis, aucti copiis 'socialibus, et quas dux Romanus misisset, fortunam tentarent.' Ea sententia valuit, quia plurima auctoritas penes Abdagesen, et Tiridates ignavus ad pericula erat: sed fugae specie discessum: ac principio a gente Arabum facto, ceteri domos abeunt vel in castra Artabani: donec Tiridates, cum paucis in Syriam revectus, pudore proditionis omnes exsolvit.

XLV. Idem annus gravi igne Urbem adficit, deustâ parte

Circi, quae Aventino contigua, ipsoque Aventino: quod damnum Caesar ad gloriam vertit, exsolutis domuum et insularum pretiis. Millies sestertium eâ munificentiâ conlocatum; tantò adceptius in vulgum, quantò modicus privatis aedificationibus: ne publicè quidem, nisi duo opera, struxit, templum Augusto et scenam Pompeiani theatri: eaque perfecta, contemptu ambitionis an per senectutem, haud dedicavit. Sed aestimando cujusque detrimento quatuor progeneri Caesaris, Cn. Domitius, Cassius Longinus, M. Vinicius, Rubellius Blandus delecti, additusque nominatione consulum P. Petronius. Et pro ingenio cujusque quaesiti decretique in Principem honores: quos omiserit receperitve, in incerto fuit ob propinquum vitae finem. Neque enim multo pòst supremi Tiberio consules, Cn. Acerronius, C. Pontius, magistratum obcepêre; nimiâ jam potentiâ Macronis, qui gratiam C. Caesaris, numquam sibi neglectam, acriùs in dies fovebat, inpuleratque post mortem Claudiae, quam nuptam ei retuli, uxorem suam Enniam, inmittendo amore juvenem inlicere, pactoque matrimonii vincire, nihil abnuentem, dum dominationis apisceretur. Nam etsi commotus ingenio, similationum tamen falsa in sinu avi perdidicerat.

XLVI. Gnarum hoc Principi, eóque dubitavit de tradendâ re publicâ, primùm inter nepotes: quorum Druso genitus sanguine et caritate propior, sed nondum pubertatem ingressus: Germanici filio robur juventae, vulgi studia, eaque apud avum odii causa. Etiam de Claudio agitanti, quòd is compositâ aetate, bonarum artium cupiens erat, inminuta mens ejus obstitit. Sin extra domum subcessor quaereretur, ne memoria Augusti, ne nomen Caesarum in ludibria et contumelias verterent, metuebat: quippe illi non perindè curae gratia praesentium, quàm in posteros ambitio. Mox incertus animi, fesso corpore, consilium, cui inpar erat, fato permisit; jactis tamen vocibus, per quas intellegeretur providus futurorum. Namque Macroni, non abditâ ambage, 'Obcidentem ab eo deseri, Orientem spectari,' exprobravit: et C. Caesari, fortè orto sermone L. Sullam inridenti, 'omnia Sullae vitia, et nullam ejusdem virtutem habiturum,' praedixit: simul crebris cum lacrumis minorem ex nepotibus complexus, truci alterius vultu: 'Obcides hunc tu,' inquit, 'et te 'alius.' Sed gravescente valetudine nihil e libidinibus omittebat, in patientiâ firmitudinem similans; solitusque eludere medicorum artes atque eos, qui post tricesimum aetatis annum ad internoscenda corpori suo utilia vel noxia alieni consilii indigerent.

XLVII. Interim Romae futuris etiam post Tiberium caedibus semina jaciebantur. Laelius Balbus Acutiam, P. Vitellii quondam uxorem, majestatis postulaverat: quâ damnatâ, quum praemium adcusatori decerneretur, Junius Otho, tribunus plebei, intercessit: unde illis odia, mox Othoni exsilium. Dein multorum amoribus famosa Albucilla, cui matrimonium cum Satrio

Secundo, conjurationis indice, fuerat, defertur inpietatis in Principem. Connectebantur, ut conscii et adulteri ejus, Cn. Domitius, Vibius Marsus, L. Arruntius. De claritudine Domitii suprà memoravi. Marsus quoque vetustis honoribus et inlustris studiis erat. Sed 'testium interrogationi, tormentis servorum, 'Macronem praesedisse,' commentarii ad senatum missi ferebant: nullaeque in eos Imperatoris literae suspicionem dabant, invalido ac fortassè ignaro, ficta pleraque, ob inimicitias Macronis notas in Arruntium.

XLVIII. Igitur Domitius, defensionem meditans, Marsus, tamquam inediam destinavisset, produxêre vitam: Arruntius, cunctationem et moras suadentibus amicis, 'Non eadem omni-'bus decora,' respondit: 'sibi satis aetatis: neque aliud poeni-'tendum, quam quòd inter ludibria et pericula anxiam senectam 'toleravisset, diu Sejano, nunc Macroni, semper alicui poten-'tium invisus; non culpâ, sed ut flagitiorum inpatiens. Sanè 'paucos et supremos Principis dies posse vitari: quemadmodum 'evasurum inminentis juventam? An, quum Tiberius, post tan-'tam rerum experientiam, vi dominationis convulsus et mutatus 'sit, C. Caesarem, vix finitâ pueritiâ, ignarum omnium aut pes-'simis innutritum, meliora capessiturum, Macrone duce? qui, 'ut deterior, ad obprimendum Sejanum delectus, plura per sce-'lera rem publicam conflictavisset: prospectare jam se acrius 'servitium, eóque fugere simul acta et instantia.' Haec vatis in modum dictitans venas resolvit. Documento sequentia erunt, bene Arruntium morte usum. Albucilla, inrito ictu a semet vulnerata, jussu senatûs in carcerem fertur. Stuprorum ejus ministri, 'Carsidius Sacerdos praetorius, ut in insulam deportare-'tur; Pontius Fregellanus amitteret ordinem senatorium:' et eaedem poenae in Laelium Balbum decernuntur: id quidem a laetantibus, quia Balbus truci eloquentiâ habebatur, promptus adversùm insontes.

XLIX. Iisdem diebus Sex. Papinius, consulari familiâ, repentinum et informem exitum delegit, jacto in praeceps corpore. Causa ad matrem referebatur; quae pridem repudiata adsentationibus atque luxu perpulisset juvenem ad ea, quorum effugium non nisi morte inveniret. Igitur adcusata in senatu, quamquam genua Patrum advolveretur, 'luctumque communem et magis 'inbecillum tali super casu feminarum animum,' aliaque in eumdem dolorem moesta et miseranda diu ferret, Urbe tamen in decem annos prohibita est, donec minor filius lubricum juventae exiret.

L. Jam Tiberium corpus, jam vires, nondum dissimilatio deserebat: idem animi rigor: sermone ac vultu intentus, quaesitâ interdum comitate quamvìs manifestam defectionem tegebat: mutatisque saepiùs locis, tandem apud promontorium Miseni consedit, in villâ, cui L. Lucullus quondam dominus. Illic,

eum adpropinquare supremis, tali modo compertum: erat medicus arte insignis, nomine Charicles, non quidem regere valetudines Principis solitus, consilii tamen copiam praebere. Is, velut propria ad negotia digrediens, et per speciem officii manum complexus, pulsum venarum adtigit: neque fefellit: nam Tiberius, incertum an obfensus, tantóque magis iram premens, 'instaurari epulas' jubet, discumbitque ultra solitum: quasi honori abeuntis amici tribueret. Charicles tamen, 'labi spiritum nec 'ultra biduum duraturum,' Macroni firmavit. Inde cuncta conloquiis inter praesentes, nuntiis apud legatos et exercitus festinabantur. XVII. Cal. Aprilis, interclusâ animâ, creditus est mortalitatem explevisse. Et multo gratantum concursu ad capienda imperii primordia C. Caesar egrediebatur; quum repentè adfertur, 'redire Tiberio vocem ac visus, vocarique, qui re'creandae defectioni cibum adferrent.' Pavor hinc in omnes, et ceteri passim disspergi, se quisque maestum aut nescium fingere: Caesar, in silentium fixus, a summâ spe novissima exspectabat: Macro intrepidus, 'obprimi senem injectu multae vestis,' jubet, 'discedique ab limine.' Sic Tiberius finivit, octavo et septuagesimo aetatis anno.

LI. Pater ei Nero, et utrimque origo gentis Claudiae, quamquàm mater in Liviam et mox Juliam familiam adoptionibus transierit. Casus primâ ab infantiâ ancipites: nam proscriptum patrem exsul sequutus, ubi domum Augusti privignus introiit, multis aemulis conflictatus est, dum Marcellus et Agrippa, mox Cajus Luciusque Caesares, viguêre. Etiam frater ejus Drusus prosperiore civium amore erat. Sed maximè in lubrico egit, acceptâ in matrimonium Juliâ, inpudicitiam uxoris tolerans aut declinans. Dein Rhodo regressus vacuos Principis penates duodecim annis, mox rei Romanae arbitrium tribus fermè et viginti obtinuit. Morum quoque tempora illi diversa: egregium vitâ famâque, quoad privatus vel in imperiis sub Augusto fuit: obcultum ac subdolum fingendis virtutibus, donec Germanicus ac Drusus superfuêre: idem inter bona malaque mixtus incolumi matre: intestabilis saevitiâ, sed obtectis libidinibus, dum Sejanum dilexit timuitve: postremò in scelera simul ac dedecora prorupit, postquam, remoto pudore et metu, suo tantùm ingenio utebatur.

C. CORNELII TACITI

AB EXCESSU DIVI AUGUSTI

ANNALIUM

LIBER XI.

BREVIARIUM.

I. Valerius Asiaticus, Vitellii; Poppaea, Messallinae artibus evertuntur. IV. Equitibus Romanis perniciem adfert insomnium. V. In advocatorum perfidiam lex Cincia flagitatur: pecuniis, quas caperent, positus modus. VIII. Parthi discordant: Bardanes caeditur: regnat Gotarzes. XI. Ludi saeculares. XII. Insana Messallinae et Silii libido. XIII. Claudius, matrimonii sui ignarus, munia censoria usurpat: tres novas literas addit. XV. Senatûs consultum de haruspicum disciplinâ. XVI. Cheruscorum gens regem Româ petit. XVIII. Corbulo Chaucos reprimit: alia moliturus, caeso Gannasco, ni Claudius, ducis virtutem veritus, novam in Germanias vim prohibuisset. XXI. Curtii Rufi obscuritas et incrementa. XXII. Cn. Novius cum ferro in Principem deprehensus. Quaesturae origo ac vices. XXIII. De supplendo senatu agitatur. Galli, civitate Romanâ pridem donati, jus adipiscendorum in Urbe honorum, causam eorum orante Principe, adsequuntur. XXV. Lustrum conditum. XXVI. Messallina Silio palam nubit. Claudius trepidat: libertorum tamen inpulsu in uxorem et libidinum ministros animadvertit. XXXVIII. Decreta Narcisso quaestoria insignia. Haec gesta annis fere duobus.

Coss. { Ti. Claudio Caesare IV.
L. Vitellio III.
Aulo Vitellio,
L. Vipstano Publicola. }

* * * * * * * * * * * * * * * * *

Nam Valerium Asiaticum, bis consulem, fuisse quondam adulterum ejus, credidit: pariterque hortis inhians, quos ille, a Lucullo coeptos, insigni magnificentiâ extollebat, Suilium adcusandis utrisque inmittit. Adjungitur Sosibius, Britannici educator, qui per speciem benevolentiae moneret Claudium, 'cavere vim 'atque opes Principibus infensas: praecipuum auctorem Asiati'cum interficiendi Caesaris: non extimuisse in concione populi

'Romani fateri, gloriamque facinoris ultrò petere: clarum ex 'eo in Urbe, ditità per provincias famâ, parare iter ad Germa'nicos exercitus; quando genitus Viennae multisque et validis 'propinquitatibus subnixus turbare gentiles nationes promptum 'haberet.' At Claudius, nihil ultrà scrutatus, citis cum militibus, tamquam obprimendo bello, Crispinum praetorii praefectum misit: a quo repertus est apud Baias, vinclisque inditis in Urbem raptus.

II. Neque data senatûs copia: intra cubiculum auditur Messallinâ coram, et Suilio 'conruptionem militum,' 'quos pecuniâ 'et stupro in omni flagitio obstrictos' arguebat, exin 'adulte'rium Poppaeae' ac postremum 'mollitiam corporis' objectante. Ad quod victo silentio prorupit reus et, 'Interroga,' inquit, 'Suili, filios tuos: virum me esse fatebuntur:' ingressusque defensionem, commoto majorem in modum Claudio, Messallinae quoque lacrumas excivit: quibus abluendis cubiculo egrediens, monet Vitellium, ne elabi reum sineret: ipsa ad perniciem Poppaeae festinat, subditis, qui terrore carceris ad voluntariam mortem propellerent; adeò ignaro Caesare, ut paucos post dies epulantem apud se maritum ejus, Scipionem, percunctaretur, 'cur 'sine uxore discubuisset?' atque ille, 'functam fato,' responderet.

III. Sed consultanti super absolutione Asiatici flens Vitellius, commemoratâ 'vetustate amicitiae, utque Antoniam, Principis 'matrem, pariter observavissent,' dein percursis 'Asiatici in rem 'publicam officiis recentique adversùs Britanniam militiâ,' quaeque alia conciliandae misericordiae videbantur, 'liberum ei mor'tis arbitrium' permisit: et sequuta sunt Claudii verba in eamdem clementiam. Hortantibus dehinc quibusdam inediam et lenem exitum, 'remittere beneficium,' Asiaticus ait; et usurpatis, quibus insueverat, exercitationibus, lauto corpore, hilarè epulatus, quum, se 'honestiùs calliditate Tiberii vel inpetu C. 'Caesaris periturum,' dixisset, 'quàm quòd fraude muliebri et 'inpudico Vitellii ore caderet,' venas exsolvit; viso tamen ante rogo jussoque 'transferri partem in aliam, ne opacitas arborum 'vapore ignis minueretur:' tantum illi securitatis novissimae fuit.

IV. Vocantur post haec Patres, pergitque Suilius addere reos Equites Romanos inlustres, quibus Petra cognomentum: at causa necis, 'quòd domum suam Valerii et Poppaeae congressibus prae'buissent.' Verùm nocturnae quietis species alteri objecta, 'tamquam vidisset Claudium spiceâ coronâ evinctum, spicis re'tro conversis; eâque imagine gravitatem annonae dixisset.' Quidam 'pampineam coronam albentibus foliis visam, atque ita 'interpretatum,' tradidêre, 'vergente auctumno mortem Princi'pis ostendi.' Illud haud ambigitur, qualicumque insomnio ipsi fratrique perniciem adlatam. Sestertium quindecies et insignia

praeturae Crispino decreta. Adjecit Vitellius sestertium decies Sosibio, ‘quòd Britannicum praeceptis, Claudium consiliis juvaret.’ Rogatus sententiam et Scipio: ‘quum idem,’ inquit, ‘de admissis Poppaeae sentiam, quod omnes, putate, me idem dicere, quod omnes:’ eleganti temperamento inter conjugalem amorem et senatoriam necessitatem.

V. Continuus indè et saevus adcusandis reis Suilius, multique audaciae ejus aemuli: nam cuncta legum et magistratuum munia in se trahens Princeps materiam praedandi patefecerat: nec quidquam publicae mercis tam venale fuit, quàm advocatorum perfidia: adeò ut Samius, insignis Eques Romanus, quadringentis nummorum millibus Suilio datis et cognitâ praevaricatione, ferro in domo ejus incubuerit. Igitur incipiente C. Silio, consule designato, cujus de potentiâ et exitio in tempore memorabo, consurgunt Patres, legemque Cinciam flagitant, quâ cavetur antiquitùs, ‘ne quis ob causam orandam pecuniam donumve adcipiat.’

VI. Deinde, obstrepentibus his, quibus ea contumelia parabatur, discors Suilio Silius acriter incubuit, ‘veterum oratorum exempla’ referens, ‘qui famam in posteros praemia eloquentiae cogitavissent pulcerrima: alioquin et bonarum artium principem sordidis ministeriis foedari: ne fidem quidem integram manere, ubi magnitudo quaestuum spectetur: quòd si in nullius mercedem negotia tueantur, pauciora fore: nunc inimicitias, adcusationes, odia et injurias foveri, ut, quomodo vis morborum pretia medentibus, sic fori tabes pecuniam advocatis ferat. Meminissent C. Asinii et Messallae ac recentiorum, Arruntii et Aesernini: ad summa provectos inconruptâ vitâ et facundiâ.’ Talia dicente consule designato, consentientibus aliis, parabatur sententia, quâ ‘lege repetundarum tenerentur;’ quum Suilius et Cossutianus et ceteri, qui non judicium, (quippe in manifestos) sed poenam statui videbant, circumsistunt Caesarem, antè acta deprecantes. Et postquam adnuit, agere incipiunt:

VII. ‘Quem illum tantâ superbiâ esse, ut aeternitatem famae spe praesumat? usui et rebus subsidium praeparari, ne quis inopiâ advocatorum potentioribus obnoxius sit: neque tamen eloquentiam gratuitò contingere: omitti curas familiaris, ut quis se alienis negotiis intendat. Multos militiâ, quosdam exercendo agros tolerare vitam: nihil a quoquam expeti, nisi cujus fructus antè providerit. Facilè Asinium et Messallam, inter Antonium et Augustum bellorum praemiis refertos, aut ditium familiarum heredes Aeserninos et Arruntios, magnum animum induisse: prompta sibi exempla, quantis mercedibus P. Clodius aut C. Curio concionari soliti sint: se modicos senatores, qui et a re publicâ nulla, nisi pacis, emolumenta peterent. Cogitaret plebem, quae togâ enitesceret: sublatis studiorum pretiis, etiam studia peritura.’ Ut minùs decora haec,

ita haud frustra dicta Princeps ratus, capiendis pecuniis posuit modum usque ad dena sestertia, quem egressi repetundarum tenerentur.

VIII. Sub idem tempus Mithridates, quem imperitâsse Armeniis et ad praesentiam Caesaris vinctum memoravi, monente Claudio, in regnum remeavit, fisus Pharasmanis opibus. Is rex Iberis idemque Mithridatis frater nuntiabat, 'discordare 'Parthos; summaque imperii ambigua: minora sine curâ ha- 'beri.' Nam inter Gotarzis pleraque saeva (qui necem fratri Artabano conjugique ac filio ejus praeparaverat, unde metus ejus in ceteros) adcivêre Bardanen. Ille, ut erat magnis ausis promptus, biduo tria millia stadiorum invadit, ignarumque et exterritum Gotarzen proturbat: neque cunctatur, quin proximas praefecturas conripiat, solis Seleucensibus dominationem ejus abnuentibus. In quos, ut patris sui quoque defectores, irâ magis, quàm ex usu praesenti, adcensus, inplicatur obsidione urbis validae et munimentis objecti amnis muroque et commeatibus firmatae. Interim Gotarzes, Daharum Hyrcanorumque opibus auctus, bellum renovat: coactusque Bardanes omittere Seleuciam, Bactrianos apud campos castra contulit.

IX. Tunc, distractis Orientis viribus et, quónam inclinarent, incertis, casus Mithridati datus est obcupandi Armeniam, vi militis Romani ad excidenda castellorum ardua, simul Ibero exercitu campos persultante. Nec enim resistere Armenii, fuso, qui proelium ausus erat, Demonacte praefecto. Paullulum cunctationis adtulit rex minoris Armeniae, Cotys, versis illuc quibusdam procerum; dein literis Caesaris coërcitus; et cuncta in Mithridaten fluxêre, atrociorem, quàm novo regno conduceret. At Parthi imperatores, quum pugnam pararent, foedus repentè iciunt, cognitis popularium insidiis, quas Gotarzes fratri patefecerat, congressique primò cunctantur, deinde, complexi dextras, apud altaria deûm pepigêre, 'fraudem inimicorum ulcisci, atque 'ipsi inter se concedere.' Potiorque Bardanes visus retinendo regno: at Gotarzes, ne quid aemulationis exsisteret, penitùs in Hyrcaniam abiît: regressoque Bardani deditur Seleucia, septimo post defectionem anno; non sine dedecore Parthorum, quos una civitas tam diu eluserat.

X. Exin validissimas praefecturas invasit: et reciperare Armeniam, ni a Vibio Marso Syriae legato, bellum minitante, cohibitus foret. Atque interim Gotarzes, poenitentiâ concessi regni et revocante nobilitate, cui in pace durius servitium est, contrahit copias: et huic contrà itum ad amnem Erinden: in cujus transgressu multùm certato, pervicit Bardanes, prosperisque proeliis medias nationes subegit ad flumen Sinden, quod Dahas Ariosque disterminat. Ibi modus rebus secundis positus: nam Parthi, quamquàm victores, longinquam militiam adspernabantur. Igitur exstructis monimentis, quibus opes suas testabatur,

nec cuiquam antè Arsacidarum tributa illis de gentibus parta, regreditur; ingens gloriâ, atque eò ferocior et subjectis intolerantior; qui, dolo antè composito, incautum venationique intentum interfecêre, primam intra juventam, sed claritudine paucos inter senum regum, si perindè amorem inter populares, quàm metum apud hostes quaesivisset. Nece Bardanis turbatae Parthorum res inter ambiguos, quis in regnum adciperetur: multi ad Gotarzen inclinabant; quidam ad Metherdaten, prolem Phrahatis, obsidio nobis datum: dein praevaluit Gotarzes: potitusque regiam, per saevitiem ac luxum adegit Parthos, mittere ad Principem Romanum obcultas preces, quîs, 'permitti Meherdaten patrium ad fastigium,' orabant.

XI. Iisdem consulibus ludi saeculares octingentesimo post Romam conditam, quarto et sexagesimo, quàm Augustus ediderat, spectati sunt. Utriusque Principis rationes praetermitto, satis narratas libris, quibus res Imperatoris Domitiani composui: nam is quoque edidit ludos saeculares; iisque intentiùs adfui sacerdotio Quindecimvirali praeditus ac tùm praetor: quod non jactantiâ refero, sed quia conlegio Quindecimvirûm antiquitûs ea cura, et magistratus potissimùm exsequebantur officia ceremoniarum. Sedente Claudio Circensibus ludis, quum pueri nobiles equis ludicrum Trojae inirent, interque eos Britannicus, Imperatore genitus, et L. Domitius, adoptione mox in imperium et cognomentum Neronis adscitus, favor plebis acrior in Domitium loco praesagii adceptus est: vulgabaturque, 'adfuisse infantiae ejus dracones in modum custodum;' fabulosa et externis miraculis adsimilata: nam ipse, haudquaquam suî detractor, 'unam omnino anguem in cubiculo visam,' narrare solitus est.

XII. Verùm inclinatio populi supererat ex memoriâ Germanici, cujus illa reliqua suboles virilis: et matri Agrippinae miseratio augebatur ob saevitiam Messallinae; quae semper infesta et tunc commotior, quo minùs strueret crimina et adcusatores, novo et furori proximo amore detinebatur. Nam in C. Silium, juventutis Romanae pulcerrimum, ita exarserat, ut Juniam Silanam, nobilem feminam, matrimonio ejus exturbaret, vacuoque adultero potiretur. Neque Silius flagitii aut periculi nescius erat: sed certo, si abnueret, exitio et nonnullâ fallendi spe, simul magnis praemiis, opperiri futura et praesentibus frui, pro solatio habebat. Illa non furtim, sed multo comitatu ventitare domum, egressibus adhaerescere; largiri opes, honores: postremò, velut translatâ jam fortunâ, servi, liberti, paratus Principis apud adulterum visebantur.

XIII. At Claudius, matrimonii sui ignarus et munia censoria usurpans, theatralem populi lasciviam severis edictis increpuit, quòd in P. Pomponium, Consularem, (is carmina scenae dabat) inque feminas inlustres probra jecerat. Et lege latâ saevitiam creditorum coërcuit, 'ne in mortem parentum pecunias

'filiis familiarum feneri darent.' Fontesque aquarum, ab Simbruinis collibus deductos, Urbi intulit. Ac novas literarum formas addidit vulgavitque; comperto, Graecam quoque literaturam non simul coeptam absolutamque.

XIV. Primi per figuras animalium Aegyptii sensus mentis effingebant, (ea antiquissima monimenta memoriae humanae inpressa saxis cernuntur) et 'literarum semet inventores' perhibent: 'indè Phoenicas,' quia mari praepollebant, 'intulisse Graeciae, 'gloriamque adeptos,' tamquam repererint, quae adceperant. Quippe fama est, 'Cadmum, classe Phoenicum vectum, rudibus 'adhuc Graecorum populis artis ejus auctorem fuisse.' Quidam 'Cecropem Atheniensem, vel Linum Thebanum, et temporibus 'Trojanis Palamedem Argivum,' memorant, 'sexdecim litera-'rum formas; mox alios ac praecipuum Simonidem ceteras re-'perisse.' At in Italiâ Etrusci ab Corinthio Damarato, Aborigines Arcade ab Evandro didicerunt: et forma literis Latinis quae veterrimis Graecorum. Sed nobis quoque paucae primùm fuêre: deinde additae sunt. Quo exemplo Claudius tres literas adjecit, quae usui, imperitante eo, pòst obliteratae, adspiciuntur etiam nunc in aere publicandis plebiscitis per fora ac templa fixo.

XV. Retulit deinde ad senatum super conlegio haruspicum, 'ne vetustissima Italiae disciplina per desidiam exolesceret: saepe 'adversis rei publicae temporibus adcitos, quorum monitu redin-'tegratas ceremonias et in posterum rectiùs habitas: primores-'que Etruriae sponte, aut Patrum Romanorum inpulsu, retinu-'isse scientiam et in familias propagâsse: quod nunc segniùs fieri, 'publicâ circa bonas artes socordiâ, et quia externae supersti-'ones valescant: et laeta quidem in praesens omnia; sed benig-'nitati deûm gratiam referendam, ne ritus sacrorum, inter am-'bigua culti, per prospera obliterarentur.' Factum ex eo senatûs consultum: 'viderent pontifices, quae retinenda firmanda-'que haruspicum.'

XVI. Eodem anno Cheruscorum gens regem Româ petivit, amissis per interna bella nobilibus, et uno reliquo stirpis regiae, qui apud Urbem habebatur, nomine *Italicus.* Paternum huic genus e Flavio, fratre Arminii, mater ex Catumero, principe Cattorum, erat: ipse formâ decorus, et armis equisque in patrium nostrumque morem exercitus. Igitur Caesar auctum pecuniâ, additis stipatoribus, hortatur, 'gentile decus magno animo 'capessere. Illum primum, Romae ortum, nec obsidem, sed 'civem, ire externum ad imperium.' Ac primò laetus Germanis adventus, atque eò magis, 'quòd, nullis discordiis inbutus, pa-'ri in omnes studio ageret:' celebrari, coli, modò comitatem et temperantiam nulli invisam, saepius vinolentiam ac libidines, grata barbaris, usurpans. Jamque apud proximos, jam longiùs clarescere, quum potentiam ejus suspectantes, qui factionibus

floruerant, discedunt ad conterminos populos ac testificantur, 'adimi veterem Germaniae libertatem, et Romanas opes insurgere: adeò neminem, iisdem in terris ortum, qui principem locum inpleat, nisi exploratoris Flavii progenies supra cunctos adtollatur? Frustra Arminium praescribi: cujus si filius, hostili in solo adultus, in regnum venisset, posse extimesci, infectum alimonio, servitio, cultu, omnibus externis: at si paterna Italico mens esset, non alium infensiùs arma contra patriam ac Deos penates, quam parentem ejus, exercuisse.'

XVII. His atque talibus magnas copias coëgêre: nec pauciores Italicum sequebantur: 'non enim inrupisse ad invitos, sed adcitum,' memorabant: 'quando nobilitate ceteros anteiret, virtutem experirentur, an dignum se patruo Arminio, avo Catumero praeberet: nec patrem rubori, quòd fidem adversùs Romanos, volentibus Germanis sumptam, numquàm omisisset: falsò libertatis vocabulum obtendi ab iis, qui privatim degeneres, in publicum exitiosi, nihil spei, nisi per discordias, habeant.' Adstrepebat huic alacre vulgus; et magno, inter barbaros, proelio victor rex; dein secundâ fortunâ ad superbiam prolabsus, pulsusque, ac rursus Langobardorum opibus refectus, per laeta, per adversa, res Cheruscas adflictabat.

XVIII. Per idem tempus Chauci, nullâ dissensione domi, et morte Sanquinii alacres, dum Corbulo adventat, inferiorem Germaniam incursavêre, duce Gannasco: qui natione Canninefas, auxiliare aes diu meritus, pòst transfuga, levibus navigiis praedabundus, Gallorum maximè oram vastabat, non ignarus, dites et inbelles esse. At Corbulo provinciam ingressus, magnâ cum curâ, et mox gloriâ, cui principium illa militia fuit, triremes alveo Rheni, ceteras navium, ut quaeque habiles, per aestuaria et fossas adegit: lintribusque hostium depressis et exturbato Gannasco, ubi praesentia satis composita sunt, legiones, operum et laboris ignaras, populationibus laetantes, veterem ad morem reduxit; ne quis agmine decederet, nec pugnam, nisi jussus, iniret: stationes, vigiliae, diurna nocturnaque munia, in armis agitabantur. Feruntque 'militem, quia vallum non adcinctus, atque alium, quia pugione tantùm adcinctus foderet, morte punitos:' quae nimia, et incertum an falsò jacta, originem tamen e severitate ducis traxêre: intentumque et magnis delictis inexorabilem scias, cui tantum asperitatis etiam adversùs levia credebatur.

XIX. Ceterùm is terror milites hostesque in diversum adfecit: nos virtutem auximus: barbari ferociam infregêre. Et natio Frisiorum post rebellionem, clade L. Apronii coeptam, infensa aut malè fida, datis obsidibus consedit apud agros, a Corbulone descriptos. Idem senatum, magistratus, leges inposuit: ac ne jussa exuerent, praesidium inmunivit; missis, qui majores Chaucos ad deditionem pellicerent, simul Gannascum dolo ad-

grederentur: nec inritae aut degeneres insidiae fuere adversùs transfugam et violatorem fidei. Sed caede ejus motae Chaucorum mentes, et Corbulo semina rebellionis praebebat; ut laetâ apud plerosque, ita apud quosdam sinistrâ famâ: 'cur hostem 'conciret? adversa in rem publicam casura: sin prosperè egis'set, formidolosum paci virum insignem et ignavo Principi prae'gravem.' Igitur Claudius adeò novam in Germanias vim prohibuit, 'ut referri praesidia cis Rhenum' juberet.

XX. Jam castra in hostili solo molienti Corbuloni hae literae redduntur. Ille, re subitâ, quamquam multa simul obfunderentur, metus ex Imperatore, contemptio ex barbaris, ludibrium apud socios, nihil aliud proloquutus, quàm 'beatos quondam 'duces Romanos!' signum receptui dedit. Ut tamen miles otium exueret, inter Mosam Rhenumque trium et viginti millium spatio fossam perduxit, quâ incerta Oceani vetarentur: insignia tamen triumphi indulsit Caesar, quamvìs bellum negavisset. Nec multo pòst Curtius Rufus eumdem honorem adipiscitur, qui in agro Mattiaco recluserat specus quaerendis venis argenti; unde tenuis fructus, nec in longum fuit. At legionibus cum damno labor; effodere rivos, quaeque in aperto gravia, humum infrà moliri: quîs subactus miles, et quia plures per provincias similia tolerabantur, componit obcultas literas nomine exercituum, precantium Imperatorem, 'ut, quibus permissurus esset exercitus, 'triumphalia antè tribueret.'

XXI. De origine Curtii Rufi, quem gladiatore genitum quidam prodidêre, neque falsa prompserim, et vera exsequi pudet. Postquam adolevit, sectator quaestoris, cui Africa obtigerat, dum in oppido Adrumeto vacuis per medium diei porticibus secretus agitat, oblata ei species muliebris ultra modum humanum, et audita est vox: 'Tu es, Rufe, qui in hanc provinciam pro consule 'venies.' Tali omine in spem sublatus digressusque in Urbem et largitione amicorum, simul acri ingenio, quaesturam et mox, nobiles inter candidatos, praeturam Principis subfragio adsequitur; quum hisce verbis Tiberius dedecus natalium ejus velavisset, 'Curtius Rufus videtur mihi ex se natus.' Longâ post haec senectâ, et adversùs superiores tristi adulatione, adrogans minoribus, inter pares difficilis, consulare imperium, triumphi insignia, ac postremò Africam obtinuit: atque ibi defunctus fatale praesagium inplevit.

XXII. Interea Romae, nullis palam, neque cognitis mox causis, Cn. Nonius, eques Romanus, ferro adcinctus reperitur in coetu salutantium Principem: nam postquam tormentis dilaniabatur, de se confessus conscios non edidit, incertum an obcultans. Iisdem consulibus P. Dolabella censuit, 'spectaculum 'gladiatorum per omnes annos celebrandum pecuniâ eorum, qui 'quaesturam adipiscerentur.' Apud majores virtutis id praemium fuerat, cunctisque civium, si bonis artibus fiderent, lici-

tum petere magistratus: ac ne aetas quidem distinguebatur, quin primâ juventâ consulatum et dictaturas inirent. Sed quaestores regibus etiam tùm imperantibus instituti sunt: quod lex curiata ostendit, ab L. Bruto repetita. Mansitque consulibus potestas deligendi, donec eum quoque honorem populus mandaret: creatique primùm Valerius Potitus et Aemilius Mamercus LXIII. anno post Tarquinios exactos, ut rem militarem comitarentur. Dein, gliscentibus negotiis, duo additi, qui Romae curarent. Mox duplicatus numerus, stipendiariâ jam Italiâ et adcedentibus provinciarum vectigalibus. Pòst lege Sullae viginti creati subplendo senatui, cui judicia tradiderat: et quamquàm Equites judicia recuperavissent, quaestura tamen, ex dignitate candidatorum aut facilitate tribuentium, gratuitò concedebatur, donec sententiâ Dolabellae velut venum daretur.

XXIII. A. Vitellio, L. Vipstano consulibus, quum de subplendo senatu agitaretur, primoresque Galliae, quae *Comata* adpellatur, foedera et civitatem Romanam pridem adsequuti, jus adipiscendorum in Urbe honorum expeterent; multus eâ super re variusque rumor. Et studiis diversis apud Principem certabatur, adseverantium, 'non adeò aegram Italiam, ut senatum 'subpeditare urbi suae nequiret: subfecisse olim indigenas con- 'sanguineis populis, nec poenitere veteris rei publicae. Quin 'adhuc memorari exempla, quae priscis moribus ad virtutem et 'gloriam Romana indoles prodiderit. An parum, quòd Veneti 'et Insubres curiam inruperint, nisi coetus alienigenarum, velut 'captivitas, inferatur? quem ultrà honorem residuis nobilium, 'aut si quis pauper e Latio senator foret? obpleturos omnia di- 'vites illos, quorum avi proavique, hostilium nationum duces, 'exercitus nostros ferro vique ceciderint; divum Julium apud 'Alesiam obsederint. Recentia haec: quid? si memoria eorum 'moveretur, quos, Capitolio et arce Romanâ nutantibus, auro 'vitam pensâsse scitis. Fruerentur sanè vocabulo civitatis: in- 'signia Patrum, decora magistratuum, ne vulgarent.'

XXIV. His atque talibus haud permotus Princeps et statim contrà disseruit, et vocato senatu ita exorsus est: 'Majores mei, 'quorum antiquissimus Clausus, origine Sabinâ, simul in civita- 'tem Romanam et in familias patriciorum adscitus est, hortan- 'tur, utì paribus consiliis rem publicam capessam, transferendo 'huc, quod usquam egregium fuerit. Neque enim ignoro, Ju- 'lios Albâ, Coruncanios Camerio, Porcios Tusculo, et, ne vete- 'ra scrutemur, Etruriâ Lucaniâque et omni Italiâ in senatum 'adcitos: postremò ipsam ad Alpes promotam, ut non modò 'singuli viritim, sed terrae, gentes in nomen nostrum coalesce- 'rent. Tunc solida domi quies, et adversùs externa floruimus, 'quum Transpadani in civitatem recepti, quum, specie deducta- 'rum per orbem terrae legionum, additis provincialium validis- 'simis, fesso imperio subventum est. Num poenitet, Balbos ex

'Hispaniâ, nec minùs insignes viros e Galliâ Narbonensi transi-'visse: Manent posteri eorum, nec amore in hanc patriam no-'bis concedunt. Quid aliud exitio Lacedaemoniis et Athenien-'sibus fuit, quamquam armis pollerent, nisi quòd victos pro alie-'nigenis arcebant? At conditor noster Romulus tantùm sapien-'tiâ valuit, ut plerosque populos eodem die hostes, dein cives 'habuerit. Advenae in nos regnaverunt. Libertinorum filiis 'magistratus mandari, non, ut plerique falluntur, repens: sed 'priori populo factitatum est. At cum Senonibus pugnavimus: 'scilicet Volsci et Aequi numquam adversam nobis aciem in-'struxêre! Capti a Gallis sumus: sed et Tuscis obsides dedi-'mus, et Samnitium jugum subivimus. Attamen si cuncta bella 'recenseas, nullum breviore spatio, quàm adversùs Gallos, con-'fectum: continua indè ac fida pax. Jam moribus, artibus, ad-'finitatibus nostris mixti, aurum et opes suas inferant potiùs, 'quàm separati habeant. Omnia, P. C., quae nunc vetustissima 'creduntur, nova fuêre: plebei magistratus post patricios: Lati-'ni post plebeios: ceterarum Italiae gentium post Latinos. In-'veterascet hoc quoque: et quod hodie exemplis tuemur, inter 'exempla erit.'

XXV. Orationem Principis sequuto Patrum consulto, primi Aedui senatorum in Urbe jus adepti sunt: datum id foederi antiquo, et quia soli Gallorum fraternitatis nomen cum populo Romano usurpant. Iisdem diebus in numerum patriciorum adscivit Caesar vetustissimum quemque e senatu, aut quibus clari parentes fuerant: paucis jam reliquis familiarum, quas Romulus *majorum* et L. Brutus *minorum gentium* adpellaverant; exhaustis etiam, quas dictator Caesar lege Cassiâ, et Princeps Augustus lege Saeniâ sublegêre. Laetaque haec in R. P. munia multo gaudio Censoris inibantur. Famosos probris quonam modo senatu depelleret, anxius, mitem et recèns repertam, quàm ex severitate priscâ, rationem adhibuit, monendo, 'secum quis-'que de se consultaret, peteretque jus exuendi ordinis: facilem 'ejus rei veniam: et motos senatu et excusatos simul propositu-'rum: ut judicium censorum ac pudor sponte cedentium per-'mixti ignominiam mollirent.' Ob ea Vipstanus consul retulit, 'Patrem Senatûs adpellandum esse Claudium: quippe promis-'cuum *Patris Patriae* cognomentum: nova in rem publicam 'merita non usitatis vocabulis honoranda.' Sed ipse cohibuit consulem, ut nimiùm adsentantem: condiditque lustrum, quo censa sunt civium LXIX centena et XLIV millia. Isque illi finis inscitiae erga domum suam fuit: haud multo pòst flagitia uxoris noscere ac punire adactus, ut deinde ardesceret in nuptias incestas.

XXVI. Jam Messallina, facilitate adulterorum in fastidium versa, ad incognitas libidines profluebat: quum 'abrumpi dissi-'milationem' etiam Silius, sive fatali vecordiâ, an inminentium

periculorum remedium ipsa pericula ratus, urgebat. 'Quippe 'non eò ventum, ut senectam Principis opperirentur: insontibus innoxia consilia; flagitiis manifestis subsidium ab audaciâ 'petendum: adesse conscios, paria metuentes. Se caelibem, orbum, nuptiis et adoptando Britannico paratum: mansuram 'eamdem Messallinae potentiam, additâ securitate, si praevenirent Claudium, ut insidiis incautum, ita irae properum.' Segniter hae voces adceptae, non amore in maritum; sed ne Silius summa adeptus sperneret adulteram, scelusque, inter ancipitia probatum, veris mox pretiis aestimaret: nomen tamen matrimonii concupivit, ob magnitudinem infamiae, cujus apud prodigos novissima voluptas est. Nec ultrà exspectato, quàm dum sacrificii gratiâ Claudius Ostiam proficisceretur, cuncta nuptiarum solennia celebrat.

XXVII. Haud sum ignarus, fabulosum visum iri, tantum ullis mortalium securitatis fuisse, in civitate omnium gnarâ et nihil reticente, nedum consulem designatum cum uxore Principis, praedictâ die, adhibitis, qui obsignarent, velut suscipiendorum liberorum causâ, convenisse: atque illam audîsse auspicum verba, subîsse, sacrificâsse apud deos: discubitum inter convivas: oscula, complexus: noctem denique actam licentiâ conjugali. Sed nihil compositum miraculi causâ, verùm audita scriptaque senioribus tradam.

XXVIII. Igitur domus Principis inhorruerat: maximéque, quos penes potentia et, si res verterent, formido, non jam secretis conloquiis, sed apertè fremere, 'Dum histrio cubiculum Principis exsultaverit, dedecus quidem inlatum, sed excidium procul abfuisse: nunc juvenem nobilem, dignitate formae, vi mentis, ac propinquo consulatu, majorem ad spem adcingi: nec 'enim obcultum, quid post tale matrimonium superesset.' Subibat sine dubio metus reputantes, 'hebetem Claudium et uxori 'devinctum, multasque mortes jussu Messallinae patratas.' Rursùs ipsa facilitas Imperatoris fiduciam dabat, 'si atrocitate criminis praevaluissent, posse obprimi damnatam antè quàm ream. 'Sed in eo discrimen verti, si defensio audiretur, utque clausae 'aures etiam confitenti forent.'

XXIX. Ac primò Callistus, jam mihi circa necem C. Caesaris narratus, et Appianae caedis molitor Narcissus, flagrantissimâque eo in tempore gratiâ Pallas agitavêre, 'num Messallinam 'secretis minis depellerent amore Silii, cuncta alia dissimilantes:' deinde metu, ne ad perniciem ultro traherentur, desistunt; Pallas per ignaviam, Callistus prioris quoque regiae peritus, et potentiam cautis, quàm acribus, consiliis tutiùs haberi. Perstitit Narcissus et, solum id inmutans, ne quo sermone praesciam criminis et adcusatoris faceret, ipse ad occasiones intentus, longâ apud Ostiam Caesaris morâ, duas pellices, quarum is corporibus

maximè insueverat, largitione ac promissis, et, uxore dejectâ, plus potentiae ostentando, perpulit, delationem subire.

XXX. Exin Calpurnia, (id pellici nomen) ubi datum secretum, Caesaris genibus provoluta, 'nupsisse Messallinam Silio,' exclamat: simul Cleopatram, quae idem opperiens adstabat, 'an 'comperisset?' interrogat: atque illâ adnuente, 'cieri Narcis-'sum' postulat. Is, 'veniam in praeteritum petens, quòd ei 'Cincios, Vectios, Plautios disimilavisset, nec nunc adulteria ob-'jecturum' ait, 'nec domum, servitia et ceteros fortunae paratus 'reposcere: frueretur immo iis: at redderet uxorem rumperet-'que tabulas nuptiales: an discidium,' inquit, 'tuum nosti? 'nam matrimonium Silii vidit populus et senatus et miles: ac ni 'properè agis, tenet Urbem maritus.'

XXXI. Tùm potissimum quemque amicorum vocat, primúmque rei frumentariae praefectum, Turranium, pòst Lusium Getam, praetorianis inpositum, percunctatur. Quibus fatentibus, certatim ceteri circumstrepunt, 'iret in castra, firmaret prae-'torias cohortes, securitati antè, quàm vindictae consuleret.' Satis constat, eo pavore obfusum Claudium, ut idemtidem interrogaret, 'an ipse imperii potens? an Silius privatus esset?' At Messallina, non aliàs solutior luxu, adulto auctumno simulacrum vindemiae per domum celebrat. Urgeri praela, fluere lacus; et feminae pellibus adcinctae adsultabant, ut sacrificantes vel insanientes Bacchae: ipsa crine fluxo, thyrsum quatiens, juxtáque Silius hederâ vinctus, gerere cothurnos, jacere caput, strepente circum procaci choro. Ferunt, Vectium Valentem, lasciviâ in praealtam arborem connisum, interrogantibus, 'quid adspiceret?' respondisse, 'tempestatem ab Ostiâ atrocem:' sive ceperat ea species, seu fortè labsa vox in praesagium vertit.

XXXII. Non rumor interea, sed undique nuntii incedunt, qui, 'gnara Claudio cuncta et venire promptum ultioni,' adferrent. Igitur Messallina Lucullianos in hortos, Silius, dissimilando metu, ad munia fori digrediuntur. Ceteris passim dilabentibus, adfuère centuriones, inditaque sunt vincula, ut quis reperiebatur in publico aut per latebras. Messallina tamen, quamquàm res adversae consilium eximerent, ire obviàm, et adspici a marito, quod saepe subsidium habuerat, haud segniter intendit, jussitque, 'ut Britannicus et Octavia in complexum patris per-'gerent.' Et Vibidiam, virginum Vestalium vetustissimam, oravit, 'Pontificis maximi aures adire, clementiam expetere.' Atque interim, tribus omnino comitantibus (id repentè solitudinis erat) spatium Urbis pedibus emensa, vehiculo, quo purgamenta hortorum eripiuntur, Ostiensem viam intrat: nullâ cujusquam misericordiâ, quia flagitiorum deformitas praevalebat.

XXXIII. Trepidabatur nihilominus a Caesare: quippe Getae, praetorii praefecto, haud satis fidebat, ad honesta seu prava juxtà levi. Ergo Narcissus, adsumptis, quibus idem metus,

'non aliam spem incolumitatis Caesaris,' adfirmat, 'quàm si jus 'militum uno illo die in aliquem libertorum transferret: seque' obfert 'suscepturum.' Ac ne, dum in Urbem vehitur, ad poenitentiam a L. Vitellio ac P. Largo Caecinâ mutaretur, in eodem gestamine sedem poscit sumitque.

XXXIV. Crebra post haec fama fuit, inter diversas Principis voces, quum modò incusaret flagitia uxoris, aliquando ad memoriam conjugii et infantiam liberorum revolveretur, non aliud proloquutum Vitellium, quàm, 'O facinus! O scelus!' Instabat quidem Narcissus, 'aperire ambages et veri copiam facere:' sed non ideò pervicit, quin suspensa et, quò ducerentur, inclinatura responderet, exemploque ejus Largus Caecina uteretur. Et jam erat in adspectu Messallina clamitabatque, 'audiret Octaviae et 'Britannici matrem:' quum obstreperet adcusator, 'Silium et 'nuptias' referens: simul codicillos, libidinum indices, tradidit, quibus visus Caesaris averteret. Nec multo pòst Urbem ingredienti obferebantur communes liberi; nisi Narcissus 'amoveri 'eos' jussisset. Vibidiam depellere nequivit, quin multâ cum invidiâ flagitaret, 'ne indefensa conjunx exitio daretur.' Igitur, 'auditurum Principem et fore diluendi criminis facultatem,' respondit: 'iret interim virgo et sacra capesseret.'

XXXV. Mirum inter haec silentium Claudii: Vitellius ignaro propior: omnia liberto obediebant: 'patefieri domum adul-'teri atque illuc deduci Imperatorem' jubet. Ac primùm in vestibulo effigiem patris Silii, consulto senatûs abolitam, demonstrat: tùm quidquid habitum Neronibus et Drusis, in pretium probri cessisse: incensumque et ad minas erumpentem castris infert, paratâ concione militum; apud quos, praemonente Narcisso, pauca verba fecit: nam, etsi justum, dolorem pudor inpediebat. Continuus dehinc cohortium clamor, 'nomina reorum 'et poenas' flagitantium: admotusque Silius tribunali non defensionem, non moras tentavit, precatus, 'ut mors adceleraretur.' Eadem constantia et inlustres Equites Romanos cupidos maturae necis fecit. Titium Proculum, custodem a Silio Messallinae datum, et indicium obferentem Vectium Valentem et confessum, et Pompeium Urbicum, ac Saufellum Trogum ex consciis 'tra-'hi ad subplicium' jubet. Decrius quoque Calpurnianus, vigilum praefectus, Sulpicius Rufus, ludi procurator, Juncus Virgilianus, senator, eâdem poenâ adfecti.

XXXVI. Solus Mnester cunctationem adtulit, dilaniatâ veste, clamitans, 'adspiceret verberum notas, reminisceretur 'vocis, quâ se obnoxium jussis Messallinae dedisset. Aliis lar-'gitione aut spei magnitudine, sibi ex necessitate culpam: nec 'cuiquam antè pereundum fuisse, si Silius rerum potiretur.' Commotum his et pronum ad misericordiam Caesarem perpulère liberti, 'ne, tot inlustribus viris interfectis, histrioni consu-'leretur: sponte an coactus tam magna peccavisset, nihil refer-

're.' Ne Trauli quidem Montani Equitis Romani defensio recepta est. Is modestâ juventâ, sed corpore insigni, adcitus ultrò noctemque intra unam a Messallinâ proturbatus erat paribus lasciviis ad cupidinem et fastidia. Suilio Caesonino et Plautio Laterano mors remittitur: huic, ob patrui egregium meritum: Caesoninus vitiis protectus est, tamquam in illo foedissimo coetu passus muliebria.

XXXVII. Interim Messallina Lucullianis in hortis prolatare vitam, componere preces, nonnullâ spe, et aliquando irâ: tantâ inter extrema superbiâ agebat. Ac ni caedem ejus Narcissus properavisset, verterat pernicies in adcusatorem. Nam Claudius, domum regressus et tempestivis epulis delinitus, ubi vino incaluit, 'iri' jubet, 'nuntiarique miserae,' hoc enim verbo usum ferunt, 'dicendam ad causam posterâ die adesset.' Quod ubi auditum et languescere ira, redire amor, ac, si cunctarentur, propinqua nox, et uxorii cubiculi memoria timebantur; prorumpit Narcissus, denuntiatque centurionibus et tribuno, qui aderant, 'exsequi caedem: ita Imperatorem jubere:' custos et exactor e libertis Euodus datus. Isque raptim in hortos praegressus reperit fusam humi, adsidente matre Lepidâ: quae florenti filiae haud concors, supremis ejus necessitatibus ad miserationem evicta erat; suadebatque, 'ne percussorem opperiretur: 'transîsse vitam, neque aliud, quam morti decus, quaerendum.' Sed animo per libidines conrupto nihil honestum inerat: lacrumaeque et questus inriti ducebantur; quum inpetu venientium pulsae fores, adstititque tribunus per silentium, at libertus increpans multis ac servilibus probris.

XXXVIII. Tunc primùm fortunam suam introspexit ferrumque adcepit, quod frustra jugulo ac pectori per trepidationem admovens, ictu tribuni transfigitur: corpus matri concessum. Nuntiatumque Claudio epulanti, *perîsse Messallinam*, non distincto, suâ an alienâ manu: nec ille quaesivit: poposcitque poculum, et solita convivio celebravit. Ne sequutis quidem diebus odii, gaudii, irae, tristitiae, ullius denique humani adfectûs signa dedit, non, quum laetantes adcusatores adspiceret, non, quum filios maerentes. Juvitque oblivionem ejus senatus censendo, 'nomen et effigies privatis ac publicis locis demovendas.' Decreta Narcisso 'quaestoria insignia;' levissimum fastidii ejus, quum supra Pallantem et Callistum ageret. Honesta quidem, sed ex quibus deterrima orirentur, tristitiis multis.

C. CORNELII TACITI

AB EXCESSU DIVI AUGUSTI

ANNALIUM

LIBER XII.

BREVIARIUM.

I. Claudius de matrimonio deliberat. Inter Lolliam Paullinam, Juliam Agrippinam et Aeliam Petinam certatur. III. Pallantis studio, suisque inlecebris, Agrippina praevalet: justae inter patruos et fratrum filias nuptiae decreto senatûs statuuntur. VIII. Mortem sibi consciscit Silanus: Calvina, soror ejus, Italiâ pellitur. Annaeus Seneca ab exsilio revocatur. IX. Octavia, Claudii filia, Neroni desponsa. X. Parthi regem Româ petunt Mehcrdaten; qui, proelio congressus, a Gotarze vincitur. Mors Gotarzis: Vonones subcedit: mox Vologeses. XV. Mithridates Ponti regnum reciperare tentat: victus, Romam ducitur. XXII. Lollia et Calpurnia Agrippinae odiis pervertuntur. XXIII. Repetitum Salutis augurium. Pomoerium Urbis prolatum: veteres ejus fines. XXV. Nero a Claudio adoptatur. XXVII. Colonia in oppidum Ubiorum deducta, ut Agrippinae nomen inclaresceret. Catti, latrocinia agitantes, victi. XXIX. Vannius, Suevorum rex, pellitur regno. XXXI. P. Ostorii in Britanniâ res; et de Caractaco victoria. Ostorio, vitâ functo, subfectus A. Didius. XLI. Virilis toga Neroni maturata: Britannicus posthabitus Agrippinae artibus. XLIII. Romae prodigia, et annonae caritas. XLIV. Bellum inter Armenios Iberosque, Parthis ac Romanis gravissimorum inter se motuum causa. LII. Furius Scribonianus in exsilium actus. Mathematici Italiâ pulsi. LIII. Senatûs consultum de poenâ feminarum, quae servis conjungerentur. Pallantis, quem repertorem relationis ediderat Claudius, praemia. LIV. Commotae Judaeae quies reddita, damnato Cumano. LV. Clitarum turbas componit Antiochus. LVI. Claudius lacum Fucinum emittit, edito priùs navalis proelii spectaculo. LVIII. Causas Iliensium et Bononiensium orat Nero. Bononiensi coloniae igni haustae subventum. Reddita Rhodiis libertas. Tributum Apamensibus in quinquennium remissum. LIX. Statilium Taurum Agrippina evertit. LX. Procuratorum in provinciis auctoritas stabilita. LXI. Data Cois inmunitas. LXII. Byzantiis tributa in quinquennium remissa. LXIV. Crebra prodigia. Lepidae mors indicta. LXVI. Claudius adversâ valetudine conripitur. Agrippina, occasionis propera, infuso boletis veneno eum interimit. LXIX. Britannico Agrippinae blanditiis eluso, Nero Imperator consalutatur. Claudio caelestes honores decernuntur. Haec gesta annis sex.

Coss. { C. Pompeio Longino Gallo, Q. Veranio.
C. Antistio Vetere, M. Suilio Rufo.
Ti. Claudio Caesare V., Ser. Cornelio Orfito.
P. Cornelio Sylla Fausto, L. Salvio Othone Titiano.
Decimo Junio Silano, Quinto Haterio Antonino
M. Asinio Marcello, Manio Acilio Aviola.

Caede Messallinae convulsa Principis domus, orto apud libertos certamine, quis deligeret uxorem Claudio, caelibis vitae intoleranti et conjugum imperiis obnoxio. Nec minore ambitu feminae exarserant: suam quaeque nobilitatem, formam, opes, contendere, ac digna tanto matrimonio ostentare. Sed maximè ambigebatur inter Lolliam Paullinam, M. Lollii consularis filiam, et Juliam Agrippinam, Germanico genitam: huic Pallas, illi Callistus, fautores aderant: at Aelia Petina, e familiâ Tuberonum, Narcisso fovebatur. Ipse modò huc, modò illuc, ut quemque suadentium audîerat, promptus, discordantes in consilium vocat, ac 'promere sententiam et adjicere rationes' jubet.

II. Narcissus 'vetus matrimonium, familiam communem,' nam Antonia ex Petinâ erat, 'nihil in penatibus ejus novum,' disserebat, 'si sueta conjunx rediret, haudquaquam novercalibus 'odiis usura in Britannicum et Octaviam, proxima suis pignera.' Callistus 'inprobatam longo discidio, ac, si rursùs adsumeretur, 'eo ipso superbam: longéque rectiùs Lolliam induci, quando 'nullos liberos genuisset, vacuam aemulatione, et privignis parentis loco futuram.' At Pallas id maximè in Agrippinâ laudare, 'quod Germanici nepotem secum traheret, dignam prorsus Imperatoriâ fortunâ stirpem, nobilem et familiae Claudiae 'quae posteros conjungeret; ne femina expertae fecunditatis, 'integrâ juventâ, claritudinem Caesarum aliam in domum ferret.'

III. Praevaluêre haec, adjuta Agrippinae inlecebris, quae, ad eum per speciem necessitudinis crebrò ventitando, pellicit patruum, ut praelata ceteris, et nondum uxor, potentiâ uxoriâ jam uteretur. Nam ubi sui matrimonii certa fuit, struere majora, nuptiasque Domitii, quem ex Cn. Aenobarbo genuerat, et Octaviae, Caesaris filiae, moliri: quod sine scelere perpetrari non poterat, quia L. Silano desponderat Octaviam Caesar, juvenemque et alia clarum insigni triumphalium et gladiatorii muneris magnificentiâ protulerat ad studia vulgi. Sed nihil arduum videbatur in animo Principis, cui non judicium, non odium erat, nisi indita et jussa.

IV. Igitur Vitellius, nomine Censoris serviles fallacias obtegens ingruentiumque dominationum provisor, quò gratiam Agrippinae pararet, consiliis ejus inplicari, serere crimina in Silanum, cui sanè decora et procax soror, Junia Calvina, haud multum antè Vitellii nurus fuerat: hinc initium adcusationis: fratrumque non incestum, sed incustoditum amorem ad infamiam traxit: et praebebat Caesar aures, adcipiendis adversùm generum suspicionibus caritate filiae promptior. At Silanus, insidiarum nescius ac fortè eo anno praetor, repentè per edictum Vitellii ordine senatorio movetur, quamquàm lecto pridem senatu lustroque condito: simul adfinitatem Claudius diremit; adactus-

que Silanus ejurare magistratum, et reliquus praeturae dies in Eprium Marcellum conlatus est.

V. C. Pompeio, Q. Verannio Coss. pactum inter Claudium et Agrippinam matrimonium jam famâ, jam amore inlicito firmabatur: nec dum celebrare solennia nuptiarum audebant, nullo exemplo deductae in domum patrui fratris filiae. Quin et incestum, ac si sperneretur, ne in malum publicum erumperet, metuebatur. Nec antè omissa cunctatio, quàm Vitellius suis artibus id perpetrandum sumpsit. Percunctatusque Caesarem, 'an 'jussis populi, an auctoritati senatûs cederet?' ubi ille, 'unum 'se civium et consensui inparem,' respondit, 'opperiri intra pa- 'latium' jubet: ipse curiam ingreditur, summamque rem publicam agi obtestans, veniam dicendi ante alios exposcit orditurque: 'Gravissimos Principis labores, quîs orbem terrae capessat, egere 'adminiculis, ut domesticâ curâ vacuus in commune consulat: 'quod porrò honestius censoriae mentis levamen, quàm adsumere 'conjugem, prosperis dubiisque sociam: cui cogitationes intimas, 'cui parvos liberos tradat, non luxui aut voluptatibus adsuefac- 'tus, sed qui primâ ab juventâ legibus obtemperavisset?'

VI. Postquam haec favorabili oratione praemisit, multaque Patrum adsentatio sequebatur; capto rursùs initio, 'Quando 'maritandum Principem cuncti suaderent, delegi oportere femi- 'nam nobilitate, puerperiis, sanctimoniâ insignem. Nec diu an- 'quirendum, quin Agrippina claritudine generis anteiret: datum 'ab eâ fecunditatis experimentum: et congruere artes honestas. 'Id verò egregium, quòd provisu deûm vidua jungeretur Prin- 'cipi, sua tantùm matrimonia experto: audivisse a parentibus, 'vidisse ipsos, adripi conjuges ad libita Caesarum: procul id a 'praesenti modestiâ: statueretur immò documentum, quo uxo- 'rem Imperator adciperet. At enim nova nobis in fratrum filias 'conjugia: sed aliis gentibus solennia, nec lege ullâ prohibita: 'et sobrinarum diu ignorata tempore addito percrebruisse: mo- 'rem adcommodari, prout conducat, et fore hoc quoque in his, 'quae mox usurpentur.'

VII. Haud defuêre, qui certatim, 'si cunctaretur Caesar, vi 'acturos' testificantes, erumperent curiâ. Conglobatur promiscua multitudo, 'populumque Romanum eadem orare,' clamitat. Nec Claudius ultrà exspectato obvium apud forum praebet se gratantibus: senatumque ingressus, 'decretum postulat, quo 'justae inter patruos fratrumque filias nuptiae etiam in posterum 'statuerentur.' Neque tamen repertus est, nisi unus, talis matrimonii cupitor, T. Alledius Severus, Eques Romanus, quem plerique, Agrippinae gratiâ inpulsum, ferebant. Versa ex eo civitas, et cuncta feminae obediebant, non per lasciviam, ut Messallina, rebus Romanis inludenti: adductum et quasi virile servitium: palam severitas, ac saepiùs superbia: nihil domi inpudicum,

nisi dominationi expediret: cupido auri inmensa obtentum habebat, quasi subsidium regno pararetur.

VIII. Die nuptiarum Silanus sibi mortem conscivit: sive eo usque spem vitae produxerat, seu delecto die augendam ad invidiam. Calvina, soror ejus, Italiâ pulsa est. Addidit Claudius, 'sacra ex legibus Tulli regis piaculaque apud lucum Diänae per 'pontifices danda:' inridentibus cunctis, quod poenae procurationesque incesti id temporis exquirerentur. At Agrippina, ne malis tantùm facinoribus notesceret, veniam exsilii pro Annaeo Senecâ, simul praeturam inpetrat, laetum in publicum rata, ob claritudinem studiorum ejus, utque Domitii pueritia tali magistro adolesceret, et consiliis ejusdem ad spem dominationis uterentur: quia Seneca fidus in Agrippinam memoriâ beneficii, et infensus Claudio dolore injuriae credebatur.

IX. Placitum dehinc, non ultrà cunctari: sed designatum consulem, Memmium Pollionem, ingentibus promissis inducit, sententiam expromere, quâ oraretur Claudius, 'despondere Oc-'taviam Domitio:' quod aetati utriusque non absurdum, et majora patefacturum erat. Pollio haud disparibus verbis, ac nuper Vitellius, censet: despondeturque Octavia, ac, super priorem necessitudinem, sponsus jam et gener Domitius aequari Britannico studiis matris, arte eorum, quîs ob adcusatam Messallinam ultio ex filio timebatur.

X. Per idem tempus legati Parthorum ad expetendum, ut retuli, Meherdaten missi, senatum ingrediuntur, mandataque in hunc modum incipiunt: 'Non se foederis ignaros, nec defectione 'a familiâ Arsacidarum venire; sed filium Vononis, nepotem 'Phrahatis, adcedere adversùs dominationem Gotarzis, nobilitati 'plebique juxtà intolerandam. Jam fratres, jam propinquos, 'jam longiùs sitos, caedibus exhaustos: adjici conjuges gravidas, 'liberos parvos, dum socors domi, bellis infaustus, ignaviam sae-'vitiâ tegat. Veterem sibi ac publicè coeptam nobiscum amici-'tiam: et subveniendum sociis, virium aemulis cedentibusque per 'reverentiam. Ideò regum obsides liberos dari, ut, si domestici 'imperii taedeat, sit regressus ad Principem Patresque, quorum 'moribus adsuefactus rex melior adscisceretur.'

XI. Ubi haec atque talia dissertavêre, incipit orationem Caesar 'de fastigio Romano Parthorumque obsequiis:' seque divo Augusto adaequabat, 'petitum ab eo regem' referens, omissâ Tiberii memoriâ; quamquàm is quoque miserat. Addiditque praecepta (etenim aderat Meherdates) 'ut non dominationem 'et servos, sed rectorem et cives cogitaret; clementiamque ac 'justitiam, quantò ignara barbaris, tantò toleratiora capesseret.' Hinc versus ad legatos, extollit laudibus 'alumnum Urbis, spec-'tatae ad id modestiae: ac tamen ferenda regum ingenia, neque 'usui crebras mutationes: rem Romanam huc satietate gloriae 'provectam, ut externis quoque gentibus quietem velit.' Datum

post haec C. Cassio, qui Syriae praeerat, deducere juvenem ripam ad Euphratis.

XII. Eâ tempestate Cassius ceteros praeeminebat peritiâ legum: nam militares artes per otium ignotae, industriosque aut ignavos pax in aequo tenet. Attamen, quantum sine bello dabatur, revocare priscum morem, exercitare legiones, curâ, provisu perindè agere, ac si hostis ingrueret: ita dignum majoribus suis et familiâ Cassiâ ratus, per illas quoque gentes celebratâ. Igitur excitis, quorum de sententiâ petitus rex, positisque castris apud Zeugma, unde maximè pervius amnis, postquam inlustres Parthi rexque Arabum Acbarus advenerat, monet Meherdaten, 'barbarorum inpetus acres cunctatione languescere, aut in perfidiam mutari: itaque urgeret coepta.' Quod spretum fraude Acbari, qui juvenem ignarum, et summam fortunam in luxu ratum, multos per dies adtinuit apud oppidum Edessam. Et vocante Carrhene 'promptasque res' ostentante, 'si citi advenissent,' non cominùs Mesopotamiam, sed flexu Armeniam petunt, id temporis inportunam, quia hiems obcipiebat.

XIII. Exin nivibus et montibus fessi, postquam campos propinquabant, copiis Carrhenis adjunguntur. Tramissoque amne Tigri, permeant Adiabenos, quorum rex Izates societatem Meherdatis palam induerat, in Gotarzen per obculta et magis fida inclinabat. Sed capta in transitu urbs Ninos, vetustissima sedes Assyriae, et Arbela, castellum insigne famâ, quòd postremo inter Darium atque Alexandrum proelio Persarum illic opes conciderant. Interea Gotarzes apud montem, cui nomen *Sambulos*, vota diis loci suscipiebat, praecipuâ religione Herculi: qui tempore stato per quietem monet sacerdotes, 'ut templum juxta equos venatui adornatos sistant.' Equi, ubi pharetras telis onustas adcepêre, per saltus vagi, nocte demum, vacuis pharetris, multo cum anhelitu redeunt. Rursùm deus, quà silvas perraverit, nocturno visu demonstrat: reperiunturque fusae passim ferae.

XIV. Ceterùm Gotarzes, nondum satis aucto exercitu, flumine Cormâ pro munimento uti: et, quamquàm per insectationes et nuntios ad proelium vocaretur, nectere moras, locos mutare, et missis conruptoribus exuendam ad fidem hostes emercari. Ex quîs Izates Adiabeno, mox Acbarus, Arabum cum exercitu, abscedunt levitate gentili, et quia experimentis cognitum est, barbaros malle Româ petere Reges, quàm habere. At Meherdates, validis auxiliis nudatus, ceterorum proditione suspectâ, quod unum reliquum, rem in casum dare proelioque experiri statuit. Nec detrectavit pugnam Gotarzes, deminutis hostibus ferox. Concursumque magnâ caede et ambiguo eventu; donec Carrhenem, profligatis obversis longiùs evectum, integer a tergo globus circumveniret. Tùm omni spe perditâ, Meherdates, promissa Parrhacis, paterni clientis, sequutus, dolo ejus vincitur

traditurque victori. Atque ille, 'non propinquum, neque Arsa-'cis de gente, sed alienigenam et Romanum,' increpans, auribus decisis vivere jubet, ostentui clementiae suae, et in nos dehonestamento. Dein Gotarzes morbo obiît, adcitusque in regnum Vonones, Medos tùm praesidens. Nulla huic prospera aut adversa, quîs memoraretur: brevi et inglorio imperio perfunctus est: resque Parthorum in filium ejus Vologesen translatae.

XV. At Mithridates Bosporanus, amissis opibus vagus, posteaquam Didium, ducem Romanum, roburque exercitûs abîsse cognoverat, relictos in novo regno Cotyn, juventâ rudem, et paucas cohortium, cum Julio Aquilâ, Equite Romano; spretis utrisque, concire nationes, inlicere perfugas: postremò, exercitu coacto, regem Dandaridarum exturbat imperioque ejus potitur. Quae ubi cognita, et jam jamque Bosporum invasurus habebatur, diffisi propriis viribus Aquila et Cotys, quia Zorsines, Siracorum rex, hostilia resumpserat, externas et ipsi gratias quaesivêre, missis legatis ad Eunonem, qui Aorsorum genti praecellebat. Nec fuit in arduo societas potentiam Romanam adversùs rebellem Mithridaten ostentantibus. Igitur pepigêre, 'equestri-'bus proeliis Eunones certaret: obsidia urbium Romani capes-'serent.'

XVI. Tùm composito agmine incedunt: cujus frontem et terga Aorsi, media cohortes et Bosporani tutabantur nostris in armis. Sic pulsus hostis, ventumque Sozam, oppidum Dandaricae, quod desertum a Mithridate ob ambiguos popularium animos obtineri, relicto ibi praesidio, visum. Exin in Siracos pergunt, et transgressi amnem Pandam circumveniunt urbem Uspen, editam loco et moenibus ac fossis munitam; nisi quòd moenia non saxo, sed cratibus et vimentis ac mediâ humo, adversùm inrumpentes invalida erant: eductaeque altiùs turres facibus atque hastis turbabant obsessos: ac ni proelium nox diremisset, coepta patrataque expugnatio eumdem intra diem foret.

XVII. Postero misêre legatos, 'veniam liberis corporibus' orantes: 'servitii decem millia' obferebant: quod adspernati sunt victores, quia trucidare deditos saevum, tantam multitudinem custodiâ cingere arduum: ut belli potiùs jure caderent. Datumque militibus, qui scalis evaserant, signum caedis. Excidio Uspensium metus ceteris injectus, nihil tutum ratis, quum arma, munimenta, inpediti vel eminentes loci, amnesque et urbes juxtà perrumperentur. Igitur Zorsines, diu pensitato, Mithridatisne rebus extremis, an patrio regno consuleret; postquam praevaluit gentilis utilitas, datis obsidibus, apud effigiem Caesaris procubuit, magnâ gloriâ exercitûs Romani, quem incruentum et victorem tridui itinere abfuisse ab amne Tanai constitit. Sed in regressu dispar fortuna fuit; quia navium quasdam, quae mari remeabant, in litora Taurorum delatas circumvenêre barbari, praefecto cohortis et plerisque centurionum interfectis.

XVIII. Interea Mithridates, nullo in armis subsidio, consultat, cujus misericordiam experiretur. Frater Cotys, proditor olim, deinde hostis, metuebatur: Romanorum nemo id auctoritatis aderat, ut promissa ejus magni penderentur. Ad Eunonen convertit, propriis odiis non infensum et recèns conjunctâ nobiscum amicitiâ validum. Igitur cultu vultuque quàm maximè ad praesentem fortunam comparato, regiam ingreditur, genibusque ejus provolutus, 'Mithridates,' inquit, 'terrâ marique Romanis 'per tot annos quaesitus, sponte adsum. Utere, ut voles, prole 'magni Achaemenis, quod mihi solum hostes non abstulerunt.'

XIX. At Eunones claritudine viri, mutatione rerum et prece haud degenere permotus, adlevat subplicem laudatque, 'quòd 'gentem Aorsorum, quòd suam dexteram petendae veniae dele'gerit.' Simul legatos literasque ad Caesarem in hunc modum mittit: 'Populi Romani Imperatoribus magnarumque nationum 'regibus primam ex similitudine fortunae amicitiam: sibi et 'Claudio etiam communionem victoriae esse. Bellorum egre'gios fines, quotiens ignoscendo transigatur. Sic Zorsini victo 'nihil ereptum. Pro Mithridate, quando gravius mereretur, 'non potentiam, non regnum precari; sed ne triumpharetur, 'neve poenas capite expenderet.'

XX. At Claudius, quamquàm nobilitatibus externis mitis, dubitavit tamen, adcipere captivum pacto salutis, an repetere armis rectius foret. Hinc dolor injuriarum et libido vindictae adigebat. Sed disserebatur contrà: 'Suscipi bellum avio itine're, inportuoso mari: ad hoc reges feroces; vagos populos; so'lum frugum egens: tùm taedium ex morâ, pericula ex prope'rantiâ, modicam victoribus laudem, ac multum infamiae, si pel'lerentur: quin adriperet oblata, et servaret exsulem: cui inopi 'quantò longiorem vitam, tantò plus subplicii fore.' His permotus scripsit Eunoni, 'meritum quidem novissima exempla 'Mithridaten, nec sibi vim ad exsequendum deesse: verùm ita 'majoribus placitum, quantâ pervicaciâ in hostem, tantâ benefi'centiâ adversùs subplices utendum: nam triumphos de populis 'regnisque integris adquiri.'

XXI. Traditus post haec Mithridates vectusque Romam per Junium Cilonem, procuratorem Ponti, ferociùs, quàm pro fortunâ, disseruisse apud Caesarem ferebatur. Elataque vox ejus in vulgum hisce verbis: 'Non sum remissus ad te, sed reversus: 'vel, si non credis, dimitte et quaere.' Vultu quoque interrito permansit, quum rostra juxta, custodibus circumdatus, visui populo praeberetur. Consularia insignia Ciloni, Aquilae praetoria decernuntur.

XXII. Iisdem consulibus atrox odii Agrippina ac Lolliae infensa, 'quòd secum de matrimonio Principis certavisset,' molitur crimina et adcusatorem, qui objiceret 'Chaldaeos, magos, inter'rogatumque Apollinis Clarii simulacrum super nuptiis Impera-

'toris.' Exin Claudius, inauditâ reâ multa de claritudine ejus apud senatum praefatus, 'sorore L. Volusii genitam, majorem 'ei patruum Cottam Messallinum esse, Memmio quondam Re- 'gulo nuptam:' nam de C. Caesaris nuptiis consultò reticebat; addidit 'perniciosa in rem publicam consilia, et materiem scele- 'ri detrahendam. Proin, publicatis bonis, cederet Italiâ.' Ita quinquagies sestertium ex opibus inmensis exsuli relictum. Et Calpurnia inlustris femina pervertitur, quia formam ejus laudaverat Princeps, nullâ libidine, sed fortuito sermone: unde vis Agrippinae citra ultima stetit. In Lolliam mittitur tribunus, a quo ad mortem adigeretur. Damnatus et lege repetundarum Cadius Rufus, adcusantibus Bithynis.

XXIII. Galliae Narbonensi ob egregiam in Patres reverentiam datum, 'ut senatoribus ejus provinciae, non exquisitâ Prin- 'cipis sententiâ, jure, quo Sicilia haberetur, res suas invisere li- 'ceret.' Ituraeique et Judaei, defunctis regibus, Sohemo atque Agrippâ, provinciae Syriae additi. Salutis augurium, quinque et viginti annis omissum, repeti ac deinde continuari placitum. Et pomoerium auxit Caesar, more prisco, quo iis, qui protulêre imperium, etiam terminos Urbis propagare datur. Nec tamen duces Romani, quamquàm magnis nationibus subactis, usurpaverant, nisi L. Sulla et D. Augustus.

XXIV. Regum in eo ambitio vel gloria, variè vulgata. Sed initium condendi, et, quod pomoerium Romulus posuerit, noscere, haud absurdum reor. Igitur a foro boario, ubi aereum tauri simulacrum adspicimus, quia id genus animalium aratro subditur, sulcus designandi oppidi coeptus, ut magnam Herculis aram amplecteretur. Indè certis spatiis interjecti lapides per ima montis Palatini ad aram Consi, mox ad Curias veteres, tùm ad sacellum Larium: forumque Romanum et Capitolium non a Romulo, sed a T. Tatio additum Urbi credidêre. Mox pro fortunâ pomoerium auctum. Et quos tùm Claudius terminos posuerit, facile cognitu et publicis actis perscriptum.

XXV. C. Antistio M. Suilio Coss. adoptio in Domitium auctoritate Pallantis festinatur: qui obstrictus Agrippinae, ut conciliator nuptiarum et mox stupro ejus inligatus, stimulabat Claudium, 'consuleret rei publicae: Britannici pueritiam robore cir- 'cumdaret. Sic apud divum Augustum, quamquàm nepotibus 'subnixum, viguisse privignos: a Tiberio super propriam stir- 'pem Germanicum adsumptum. Se quoque adcingeret juvene, 'partem curarum capessituro.' His evictus biennio majorem natu Domitium filio anteponit, habitâ apud senatum oratione in eumdem, quem a liberto adceperat, modum. Adnotabant periti, nullam antehac adoptionem inter patricios Claudios reperiri, eosque ab Atto Clauso continuos duravisse.

XXVI. Ceterùm actae Principi grates, quaesitiore in Domitium adulatione: rogataque lex, quâ 'in familiam Claudiam et

'nomen Neronis transiret:' augetur et Agrippina cognomento *Augustae*. Quibus patratis, nemo adeò expers misericordiae fuit, quem non Britannici fortunae moeror adficeret: desolatus paullatim etiam servilibus ministeriis, intempestiva novercae officia in ludibria vertebat, intellegens falsi: neque enim segnem ei fuisse indolem ferunt: sive verum, seu periculis commendatus, retinuit famam sine experimento.

XXVII. Sed Agrippina, quò vim suam sociis quoque nationibus ostentaret, in oppidum Ubiorum, in quo genita erat, veteranos coloniamque deduci inpetrat; cui nomen inditum ex vocabulo ipsius. Ac fortè adciderat, ut eam gentem, Rheno transgressam, avus Agrippa in fidem adciperet. Iisdem temporibus in superiore Germaniâ trepidatum adventu Cattorum, latrocinia agitantium. Proinde L. Pomponius, legatus, auxiliares Vangionas ac Nemetas, addito equite alario, monuit, 'ut anteirent populatores, vel dilabsis inprovisi circumfunderentur.' Et sequuta consilium ducis industria militum, divisique in duo agmina, qui laevum iter petiverant, recèns reversos praedâque per luxum usos et somno graves circumvenêre. Aucta laetitia, quòd quosdam e clade Varianâ, quadragesimum post annum, servitio exemerant.

XXVIII. At qui dextris et propioribus compendiis iêrant, obvio hosti et aciem auso plus cladis faciunt; et praedâ famâque onusti ad montem Taunum revertuntur, ubi Pomponius cum legionibus opperiebatur, si Catti, cupidine ulciscendi, casum pugnae praeberent. Illi metu, ne hinc Romanus, indè Cherusci, cum quîs aeternùm discordant, circumgrederentur, legatos in Urbem et obsides misêre; decretusque Pomponio triumphalis honos, modica pars famae ejus apud posteros, in quîs carminum gloriâ praecellit.

XXIX. Per idem tempus Vannius, Suevis a Druso Caesare inpositus, pellitur regno; primâ imperii aetate clarus adceptusque popularibus, mox diuturnitate in superbiam mutans, et odio adcolarum, simul domesticis discordiis circumventus. Auctores fuêre Vibillius, Hermundurorum rex, et Vangio ac Sido, sorore Vannii geniti. Nec Claudius, quamquàm saepe oratus, arma certantibus barbaris interposuit, *tutum* Vannio *perfugium* promittens, *si pelleretur:* scripsitque P. Atellio Histro, qui Pannoniam praesidebat, 'legionem ipsaque e provinciâ lecta auxilia pro ripâ 'componeret, subsidio victis, et terrorem adversùs victores, ne 'fortunâ elati nostram quoque pacem turbarent:' nam vis innumera Ligii aliaeque gentes adventabant, famâ ditis regni, quod Vannius XXX per annos praedationibus et vectigalibus auxerat. Ipsi manus propria pedites, eques e Sarmatis Iazygibus erat, inpar multitudini hostium: eóque castellis sese defensare bellumque ducere statuerat.

XXX. Sed Iazyges, obsidionis inpatientes et proximos per

campos vagi, necessitudinem pugnae adtulêre, quia Ligius Hermundurusque illic ingruerant. Igitur digressus castellis Vannius funditur proelio: quamquàm rebus adversis laudatus, quòd et pugnam manu capessiit, et corpore adverso vulnera excepit. Ceterùm ad classem, in Danubio opperientem, perfugit. Sequuti mox clientes, et, adceptis agris, in Pannoniâ locati sunt. Regnum Vangio ac Sido inter se partivêre, egregiâ adversùs nos fide: subjectis, suone an servitii ingenio, dum adipiscerentur dominationes, multâ caritate, et majore odio, postquam adepti sunt.

XXXI. At in Britanniâ P. Ostorium pro praetore turbidae res excepêre, effusis in agrum sociorum hostibus, eò violentiùs, quod novum ducem, exercitu ignoto et coeptâ hieme, iturum obviàm non rebantur. Ille gnarus, primis eventibus metum aut fiduciam gigni, citas cohortes rapit: et, caesis qui restiterant, disjectos consectatus, ne rursùs conglobarentur, infensaque et infida pax non duci, non militi, requiem permitteret, detrahere arma suspectis, cinctosque castris Auvonam et Sabrinam fluvios cohibere parat. Quod primi Iceni abnuêre, valida gens, nec proeliis contusi, quia societatem nostram volentes adcesserant: hisque auctoribus circumjectae nationes locum pugnae delegêre, septum agresti aggere et aditu angusto, ne pervius equiti foret. Ea munimenta dux Romanus, quamquàm sine robore legionum sociales copias ducebat, perrumpere adgreditur, et distributis cohortibus turmas quoque peditum ad munia adcingit. Tunc dato signo perfringunt aggerem, suisque claustris inpeditos turbant. Atque illi conscientiâ rebellionis, et obseptis effugiis, multa et clara facinora fecêre. Quâ pugnâ filius legati, M. Ostorius, servati civis decus meruit.

XXXII. Ceterùm clade Icenorum compositi, qui bellum inter et pacem dubitabant; et ductus inde in Cangos exercitus. Vastati agri, praedae passim actae; non ausis aciem hostibus, vel, si ex obculto carpere agmen tentarent, punito dolo. Jamque ventum haud procul mari, quod Hiberniam insulam adspectat, quum ortae apud Brigantas discordiae retraxêre ducem, destinationis certum, ne nova moliretur, nisi prioribus firmatis. Et Brigantes quidem, paucis, qui arma coeptabant, interfectis, in reliquos datâ veniâ, resedêre: Silurum gens non atrocitate, non clementiâ mutabatur, quin bellum exerceret, castrisque legionum premenda foret. Id quò promptiùs veniret, colonia Camulodunum validâ veteranorum manu deducitur in agros captivos, subsidium adversùs rebelles et inbuendis sociis ad officia legum.

XXXIII. Itum indè in Siluras, super propriam ferociam, Caractaci viribus confisos; quem multa ambigua, multa prospera extulerant, ut ceteros Britannorum imperatores praeemineret. Sed tum astu, locorum fraude prior, vi militum inferior, transfert bellum in Ordovicas, additisque, qui pacem nostram metue-

bant, novissimum casum experitur; sumpto ad proelium loco, ut aditus, abscessus, cuncta nobis inportuna et suis in melius essent. Tunc montibus arduis, et si qua clementer adcedi poterant, in modum valli saxa praestruit: et praefluebat amnis vado incerto, catervâque majore pro munimentis constiterant.

XXXIV. Ad hoc gentium ductores circumire, hortari, firmare animos, minuendo metu, adcendendâ spe, aliisque belli incitamentis. Enimverò Caractacus huc illuc volitans, 'illum diem, 'illam aciem,' testabatur, 'aut reciperandae libertatis aut servitutis 'aeternae initium fore:' vocabatque nomina 'majorum, qui dic-'tatorem Caesarem pepulissent: quorum virtute vacui a securi-'bus et tributis, intemerata conjugum et liberorum corpora re-'tinerent.' Haec atque talia dicenti adstrepere vulgus; gentili quisque religione obstringi, 'non telis, non vulneribus cessu-'ros.'

XXXV. Obstupefecit ea alacritas ducem Romanum: simul objectus amnis, additum vallum, inminentia juga, nihil nisi atrox et propugnatoribus frequens, terrebat. Sed miles proelium poscere, 'cuncta virtute expugnabilia,' clamitare, praefectique ac tribuni, paria disserentes, ardorem exercitûs intendebant. Tùm Ostorius, circumspectis, quae inpenetrabilia quaeque pervia, ducit infensos, amnemque haud difficulter evadit. Ubi ventum ad aggerem, dum missilibus certabatur, plus vulnerum in nos et pleraeque caedes oriebantur. Posteaquam, factâ testudine, rudes et informes saxorum compages distractae, parque cominùs acies, decedere barbari in juga montium. Sed eò quoque inrupêre ferentarius gravisque miles: illi telis adsultantes, hi conserto gradu: turbatis contrà Britannorum ordinibus, apud quos nulla loricarum galearumve tegmina, et, si auxiliaribus resisterent, gladiis ac pilis legionariorum, si huc verterent, spathis et hastis auxiliarium sternebantur. Clara ea victoria fuit, captâque uxore et filiâ Caractaci, fratres quoque in deditionem adcepti.

XXXVI. Ipse (ut fermè intuta sunt adversa) quum fidem Cartismanduae, reginae Brigantum, petivisset, vinctus ac victoribus traditus est, nono pòst anno, quàm bellum in Britanniâ coeptum. Unde fama ejus evecta insulas, et proximas provincias pervagata, per Italiam quoque celebrabatur: avebantque visere, quis ille tot per annos opes nostras sprevisset. Ne Romae quidem ignobile Caractaci nomen erat: et Caesar, dum suum decus extollit, addidit gloriam victo. Vocatus quippe, ut ad insigne spectaculum, populus. Stetêre in armis praetoriae cohortes campo, qui castra praejacet. Tunc, incedentibus regiis clientulis, phalerae torquesque, quaeque externis bellis quaesiêrat, traducta: mox fratres et conjunx et filia: postremò ipse ostentatus. Ceterorum preces degeneres fuêre ex metu: at non Caractacus aut vultu demisso aut verbis misericordiam requirens.

XXXVII. Ubi tribunali adstitit, in hunc modum loquutus est:

'Si quanta nobilitas et fortuna mihi fuit, tanta rerum prosperarum moderatio fuisset, amicus potiùs in hanc urbem, quàm 'captus venissem: neque dedignatus esses, claris majoribus ortum, pluribus gentibus imperitantem, foedere pacis adcipere. 'Praesens sors mea, ut mihi informis, sic tibi magnifica est. Habui equos, viros, arma, opes: quid mirum, si haec invitus amisi? Non, si vos omnibus imperitare vultis, sequitur, ut omnes 'servitutem adcipiant. Si statim deditus traderer; neque mea 'fortuna, neque tua gloria inclaruisset, et subplicium mei oblivio 'sequeretur: at si incolumem servaveris, aeternum exemplar clementiae ero.' Ad ea Caesar veniam ipsique et conjugi et fratribus tribuit. Atque illi, vinclis exsoluti, Agrippinam quoque, haud procul alio subgestu conspicuam, iisdem, quibus Principem, laudibus gratibusque venerati sunt: novum sanè et moribus veterum insolitum, feminam signis Romanis praesidere: ipsa semet parti a majoribus suis imperii sociam ferebat.

XXXVIII. Vocati posthac Patres multa et magnifica super captivitate Caractaci disseruere: 'neque minùs id clarum, quàm 'quum Syphacem P. Scipio, Persen L. Paullus, et si qui alii 'vinctos reges populo Romano ostendêre.' Censentur Ostorio triumphi insignia; prosperis ad id rebus ejus, mox ambiguis: sive quòd amoto Caractaco, quasi debellatum foret, minùs intenta apud nos militia fuit, sive hostes miseratione tanti regis acriùs ad ultionem exarsêre. Praefectum castrorum et legionarias cohortes, exstruendis apud Siluras praesidiis relictas, circumfundunt: ac ni citò vicis et castellis proximis subventum foret, copiae tùm occidione obcubuissent: praefectus tamen et octo centuriones ac promptissimus quisque manipulus cecidere. Nec multo pòst pabulantis nostros missasque ad subsidium turmas profligant.

XXXIX. Tùm Ostorius cohortes expeditas exposuit: nec ideò fugam sistebat, ni legiones proelium excepissent: earum robore aequata pugna; dein nobis pro meliore fuit: effugêre hostes tenui damno, quia inclinabat dies. Crebra hinc proelia, et saepius in modum latrocinii per saltus, per paludes, ut cuique sors aut virtus; temere, provisò: ob iram, ob praedam: jussu, et aliquando ignaris ducibus. Ac praecipuâ Silurum pervicaciâ, quos adcendebat vulgata imperatoris Romani vox: 'ut quondam Sugambri excisi et in Gallias trajecti forent, ita Silurum 'nomen penitùs exstinguendum.' Igitur duas auxiliares cohortes, avaritiâ praefectorum incautiùs populantes, intercepêre; spoliaque et captivos largiendo, ceteras quoque nationes ad defectionem trahebant: quum taedio curarum fessus Ostorius concessit vitâ; laetis hostibus, tamquam ducem haud spernendum etsi non proelium, at certè bellum, absumpsisset.

XL. At Caesar, cognitâ morte legati, ne provincia sine rectore foret, A. Didium subfecit. Is properè vectus non tamen integras res invenit, adversâ interim legionis pugnâ, cui Man-

lius Valens praeerat: auctaque et apud hostes ejus rei fama, quò venientem ducem exterrerent, atque illo augente audita, ut major laus compositis, vel, si duravissent, venia justior tribueretur. Silures id quoque damnum intulerant; latéque persultabant, donec adcursu Didii pellerentur. Sed post captum Caractacum praecipuus scientiâ rei militaris Venutius, e Jugantum civitate, ut suprà memoravi, fidusque diu et Romanis armis defensus, quum Cartismanduam reginam matrimonio teneret: mox, orto discidio et statim bello, etiam adversùs nos hostilia induerat. Sed primò tantùm inter ipsos certabatur, callidisque Cartismandua artibus fratrem ac propinquos Venutii intercepit. Indè adcensi hostes, stimulante ignominiâ, ne feminae imperio subderentur: valida et lecta armis juventus regnum ejus invadunt: quod nobis praevisum: et missae auxilio cohortes acre proelium fecêre; cujus initio ambiguo, finis laetior fuit. Neque dispari eventu pugnatum a legione, cui Caesius Nasica praeerat. Nam Didius, senectute gravis et multâ copiâ honorum, per ministros agere et arcere hostem satis habebat. Haec, quamquàm a duobus, Ostorio Didioque, propraetoribus, plures per annos gesta, conjunxi, ne divisa haud perindè ad memoriam sui valerent. Ad temporum ordinem redeo.

XLI. Ti. Claudio quintùm, Ser. Cornelio Orfito Coss. virilis toga Neroni maturata, quò capessendae rei publicae habilis videretur. Et Caesar adulationibus senatûs libens cessit, 'ut vicesimo aetatis anno consulatum Nero iniret; atque interim designatus proconsulare imperium extra Urbem haberet, ac *Princeps juventutis* adpellaretur.' Additum nomine ejus donativum militi, congiarium plebi. Et ludicro Circensium, quod adquirendis vulgi studiis edebatur, Britannicus in praetextâ, Nero triumphalium veste, transvecti sunt. Spectaret populus, hunc decore Imperatorio, illum puerili habitu, ac perindè fortunam utriusque praesumeret. Simul, qui centurionum tribunorumque sortem Britannici miserabantur, remoti fictis causis, et alii per speciem honoris: etiam libertorum si quis inconruptâ fide, depellitur, tali occasione. Obvii inter se, Nero *Britannicum* nomine, ille *Domitium*, salutavêre. Quod, ut discordiae initium, Agrippina multo questu ad maritum defert: 'sperni' quippe 'adoptionem, quaeque censuerint Patres, jusserit populus, intra penates abrogari: ac nisi pravitas tam infensa docentium arceatur, erupturam in publicam perniciem.' Commotus his, quasi criminibus, Claudius optimum quemque educatorem filii exsilio ac morte adficit, datosque a novercâ custodiae ejus inponit.

XLII. Nondum tamen summa moliri Agrippina audebat, ni praetoriarum cohortium curâ exsolverentur Lusius Geta et Rufius Crispinus; quos Messallinae memores et liberis ejus devinctos credebat. Igitur, 'distrahi cohortes ambitu duorum, et, si ab uno regerentur, intentiorem fore disciplinam,' adseverante

uxore, transfertur regimen cohortium ad Burrum Afranium, egregiae militaris famae, gnarum tamen, cujus sponte praeficeretur. Suum quoque fastigium Agrippina extollere altiùs: carpento Capitolium ingredi, qui mos, sacerdotibus et sacris antiquitùs concessus, venerationem augebat feminae; quam Imperatore genitam, sororem ejus, qui rerum potitus sit, et conjugem et matrem fuisse, unicum ad hunc diem exemplum est. Inter quae praecipuus propugnator ejus, Vitellius, validissimâ gratiâ, aetate extremâ, (adeò incertae sunt potentium res) adcusatione conripitur, deferente Junio Lupo senatore. Is crimina majestatis et cupidinem imperii objectabat. Praebuissetque aures Caesar, nisi Agrippinae minis magis quàm precibus mutatus esset, ut adcusatori aquâ atque igne interdiceret: hactenus Vitellius voluerat.

XLIII. Multa eo anno prodigia evenêre: insessum diris avibus Capitolium: crebris terrae motibus prorutae domus: ac, dum latiùs metuitur, trepidatione vulgi, invalidus quisque obtriti: frugum quoque egestas et orta ex eo fames in prodigium adcipiebatur. Nec obculti tantùm questus, sed jura reddentem Claudium circumvasêre clamoribus turbidis, pulsumque in extremam fori partem vi urgebant, donec militum globo infensos perrupit. Quindecim dierum alimenta Urbi, non ampliùs, superfuisse constitit: magnâque deûm benignitate et modestiâ hiemis rebus extremis subventum. At herculè olim ex Italiae regionibus longinquas in provincias commeatus portabant; nec nunc infecunditate laboratur: sed Africam potiùs et Aegyptum exercemus, navibusque et casibus vita populi Romani permissa est.

XLIV. Eodem anno bellum, inter Armenios Iberosque exortum, Parthis quoque ac Romanis gravissimorum inter se motuum causa fuit. Genti Parthorum Vologeses imperitabat, maternâ origine ex pellice Graecâ, concessu fratrum regnum adeptus: Iberos Pharasmanes, vetustâ possessione: Armenios frater ejus Mithridates obtinebat opibus nostris. Erat Pharasmani filius, nomine Rhadamistus, decorâ proceritate, vi corporis insignis, et patrias artes edoctus, clarâque inter adcolas famâ. Is, 'modi- 'cum Iberiae regnum senectâ patris detineri,' ferociùs crebriúsque jactabat, quàm ut cupidinem obcultaret. Igitur Pharasmanes juvenem potentiae promptae et studio popularium adcinctum, vergentibus jam annis suis metuens, aliam ad spem trahere, et 'Armeniam' ostentare, 'pulsis Parthis datam Mithridati a se- 'met,' memorando: sed 'vim differendam, et potiorem dolum, 'quo incautum obprimerent.' Ita Rhadamistus, similatâ adversùs patrem discordiâ, tamquam novercae odiis inpar, pergit ad patruum: multâque ab eo comitate, in speciem liberûm, cultus primores Armeniorum ad res novas inlicit, ignaro et ornante insuper Mithridate.

XLV. Reconciliationis specie adsumptâ, regressus ad patrem,

'quae fraude confici potuerint, prompta' nuntiat, 'cetera armis 'exsequenda.' Interim Pharasmanes belli causas confingit: 'proelianti sibi adversùs regem Albanorum et Romanos auxilio 'vocanti fratrem adversatum, eamque injuriam excidio ipsius ultum iturum:' simul magnas copias filio tradidit. Ille inruptione subitâ territum exutumque campis Mithridaten compulit in castellum Gorneas, tutum loco ac praesidio militum, quîs Caelius Pollio praefectus, centurio Casperius praeerat. Nihil tam ignarum barbaris, quàm machinamenta et astus obpugnationum: at nobis ea pars militiae maximè gnara est. Ita Rhadamistus, frustra vel cum damno tentatis munitionibus, obsidium incipit; et, quum vis neglegeretur, avaritiam praefecti emercatur, obtestante Casperio, 'ne socius rex, ne Armenia, donum populi Romani, scelere et pecuniâ verterentur.' Postremò, quia multitudinem hostium Pollio, jussa patris Rhadamistus obtendebant, pactus inducias abscedit, ut, nisi Pharasmanen bello absterruisset, T. Ummidium Quadratum, praesidem Syriae doceret, quo in statu Armeniae forent.

XLVI. Digressu centurionis velut custode exsolutus praefectus hortari Mithridaten ad sanciendum foedus, 'conjunctionem 'fratrum ac priorem aetate Pharasmanen et cetera necessitudinum nomina' referens, 'quòd filiam ejus in matrimonio haberet, quòd ipse Rhadamisto socer esset. Non abnuere pacem 'Iberos, quamquàm in tempore validiores; et satis cognitam 'Armeniorum perfidiam: nec aliud subsidii, quàm castellum 'commeatu egenum: ne dubitaret armis incruentas conditiones 'malle.' Cunctante ad ea Mithridate et suspectis praefecti consiliis, quòd pellicem regiam polluerat inque omnem libidinem venalis habebatur: Casperius interim ad Pharasmanen pervadit, 'utque Iberi obsidio decedant' expostulat. Ille, propalam incerta et saepius molliora respondens, secretis nuntiis monet Rhadamistum, 'obpugnationem quoquo modo celerare.' Augetur flagitii merces, et Pollio obcultâ conruptione inpellit milites, ut *pacem* flagitarent, 'seque praesidio abituros' minitarentur. Quâ necessitate Mithridates diem locumque foederi adcepit castelloque egreditur.

XLVII. Ac primò Rhadamistus, in amplexus ejus effusus, similare obsequium, *socerum* ac *parentem* adpellare. Adjicit jus jurandum, 'non ferro, non veneno vim adlaturum:' simul in lucum propinquum trahit, 'provisum illic sacrificium imperatum' dictitans, 'ut diis testibus pax firmaretur.' Mos est regibus, quotiens in societatem coëant, inplicare dextras, pollicesque inter se vincire nodoque praestringere: mox, ubi sanguis in artus extremos subfuderit, levi ictu cruorem eliciunt atque invicem lambunt: id foedus arcanum habetur, quasi mutuo cruore sacratum. Sed tunc qui ea vincula admovebat, decidisse similans, genua Mithridatis invadit ipsumque prosternit: simulque con-

cursu plurium injiciuntur catenae, ac compede, quod dedecorum barbaris, trahebatur; moxque vulgus, duro imperio habitum, probra ac verbera intentabat. Et erant contrà, qui tantam fortunae commutationem miserarentur; sequutaque cum parvis liberis conjunx cuncta lamentatione complebat. Diversis et contectis vehiculis abduntur, dum Pharasmanis jussa exquirerentur. Illi cupido regni fratre et filiâ potior, animusque sceleribus paratus: visui tamen consuluit, ne coram interficerentur. Et Rhadamistus, quasi juris jurandi memor, non ferrum, non venenum in sororem et patruum expromit; sed projectos in humum et veste multâ gravique opertos necat. Filii quoque Mithridatis, quòd caedibus parentum inlacrumaverant, trucidati sunt.

XLVIII. At Quadratus, cognoscens proditum Mithridaten et regnum ab interfectoribus obtineri, vocat consilium, docet acta, et, an ulcisceretur, consultat. Paucis decus publicum curae plures tuta disserunt: 'Omne scelus externum cum laetitiâ habendum: semina etiam odiorum jacienda, ut saepe Principes Romani eamdem Armeniam, specie largitionis, turbandis barbarorum animis praebuerint. Potiretur Rhadamistus malè partis, dum invisus, infamis: quando id magis ex usu, quàm si cum gloriâ adeptus foret.' In hanc sententiam itum. Ne tamen adnuisse facinori viderentur, et diversa Caesar praeciperet, missi ad Pharasmanen nuntii, 'ut abscederet a finibus Armeniis filiumque abstraheret.'

XLIX. Erat Cappadociae procurator Julius Pelignus, ignavi animi, et deridiculo corporis juxtà despiciendus; sed Claudio perquam familiaris, quum privatus olim conversatione scurrarum iners otium oblectaret. Is [Pelignus], auxiliis provincialium contractis, tamquam recuperaturus Armeniam, dum socios magis, quàm hostes praedatur, abscessu suorum et incursantibus barbaris praesidii egens, ad Rhadamistum venit: donisque ejus evictus ultrò 'regium insigne sumere' cohortatur, sumentique adest auctor et satelles. Quod ubi turpi famâ divulgatum, ne ceteri quoque ex Peligno conjectarentur, Helvidius Priscus, legatus, cum legione mittitur, rebus turbidis pro tempore ut consuleret. Igitur properè montem Taurum transgressus, moderatione plura quàm vi composuerat; quum 'redire in Syriam' jubetur, 'ne initium belli adversùs Parthos exsisteret.'

L. Nam Vologeses, 'casum invadendae Armeniae obvenisse' ratus, 'quam, a majoribus suis possessam, externus rex flagitio obtineret,' contrahit copias, fratremque Tiridaten deducere in regnum parat, ne qua pars domûs sine imperio ageret. Incessu Parthorum sine acie pulsi Iberi; urbesque Armeniorum, Artaxata et Tigranocerta, jugum adcepere. Deinde atrox hiems, seu parum provisi commeatus et orta ex utroque tabes, perpellunt Vologesen, omittere praesentia: vacuamque rursùs Armeniam Rhadamistus invasit, truculentior quàm antea, tamquam adversùs

defectores et in tempore rebellaturos. Atque illi, quamvìs servitio sueti, patientiam abrumpunt, armisque regiam circumveniunt.

LI. Nec aliud Rhadamisto subsidium fuit, quàm pernicitas equorum, quîs seque et conjugem abstulit. Sed conjunx gravida primam utcumque fugam, ob metum hostilem et mariti caritatem, toleravit: pòst, festinatione continuâ, ubi quati uterus et viscera vibrantur, orare, 'ut morte honestâ contumeliis captivitatis eximeretur.' Ille primò amplecti, adlevare, adhortari, modò virtutem admirans, modò timore aeger, ne quis relictâ potiretur. Postremò, violentiâ amoris et facinorum non rudis, destringit acinacem, vulneratamque ripam ad Araxis trahit, flumini tradit, ne corpus etiam auferretur: ipse praeceps Iberos ad patrium regnum pervadit. Interim Zenobiam, (id mulieri nomen) placidâ inluvie, spirantem ac vitae manifestam advertêre pastores, et, dignitate formae haud degenerem reputantes, obligant vulnus, agrestia medicamina adhibent; cognitoque nomine et casu, in urbem Artaxata ferunt: unde publicâ curâ deducta ad Tiridaten comiterque excepta cultu regio habita est.

LII. Fausto Sullâ, Salvio Othone Coss. Furius Scribonianus in exsilium agitur, quasi 'finem Principis per Chaldaeos scrutaretur:' adnectebatur crimini 'Junia mater ejus,' ut 'casus prioris' (nam relegata erat) 'inpatiens.' Pater Scriboniani, Camillus, arma per Dalmatiam moverat: idque ad clementiam trahebat Caesar, 'quòd stirpem hostilem iterum conservaret.' Neque tamen exsuli longa posthac vita fuit; morte fortuitâ, an per venenum exstinctus esset, ut quisque credidit, vulgavêre. 'De Mathematicis Italiâ pellendis' factum senatûs consultum atrox et inritum. Laudati dehinc oratione Principis, 'qui ob angustias familiares ordine senatorio sponte cederent,' motique, 'qui remanendo inpudentiam paupertati adjicerent.'

LIII. Inter quae refertur ad Patres 'de poenâ feminarum, quae servis conjungerentur:' statuiturque, 'ut ignaro domino ad id prolabsae in servitute; sin consensisset, pro libertis haberentur.' Pallanti, quem 'repertorem ejus relationis' ediderat Caesar, 'praetoria insignia et centies quinquagies sestertium' censuit consul designatus, Barea Soranus: additum a Scipione Cornelio, 'grates publicè agendas, quòd regibus Arcadiae ortus veterrimam nobilitatem usui publico postponeret, seque inter ministros Principis haberi sineret.' Adseveravit Claudius, 'contentum honore Pallantem intra priorem paupertatem subsistere.' Et fixum est publice senatûs consultum, quo libertinus, sestertii ter millies possessor, antiquae parcimoniae laudibus cumulabatur.

LIV. At non frater ejus, cognomento *Felix*, pari moderatione agebat, jam pridem Judaeae inpositus, et cuncta malefacta sibi inpunè ratus, tantâ potentiâ subnixo. Sanè praebuerant Judaei

speciem motus [ortâ seditione], postquam, cognitâ caede Caii, haud obtemperatum esset: manebat metus, ne quis Principum eadem imperitaret. Atque interim Felix intempestivis remediis delicta adcendebat, aemulo ad deterrima Ventidio Cumano, cui pars provinciae habebatur; ita divisis, ut huic Galilaeorum natio, Felici Samaritae parerent, discordes olim et tùm, contemptu regentium, minùs coërcitis odiis. Igitur raptare inter se, inmittere latronum globos, componere insidias, et aliquando proeliis congredi, spoliaque et praedas ad procuratores referre. Hique primò laetari, mox gliscente pernicie, quum arma militum interjecissent, caesi milites. Arsissetque bello provincia, ni Quadratus, Syriae rector, subvenisset. Nec diu adversùs Judaeos, qui in necem militum proruperant, dubitatum, quin capite poenas luerent: Cumanus et Felix cunctationem adferebant, quia Claudius, causis rebellionis auditis, jus statuendi etiam de procuratoribus dederat. Sed Quadratus Felicem inter judices ostentavit, receptum in tribunal, quò studia adcusantium deterrerentur: damnatusque flagitiorum, quae duo deliquerant, Cumanus; et quies provinciae reddita.

LV. Nec multo pòst agrestium Cilicum nationes, quibus *Clitarum* cognomentum, saepe et aliàs commotae, tunc, Trosobore duce, montes asperos castris cepêre: atque indè decursu in litora aut urbes vim cultoribus et oppidanis, ac plerumque in mercatores et navicularios audebant. Obsessaque civitas Anemuriensis, et missi e Syriâ in subsidium equites cum praefecto Curtio Severo turbantur; quòd duri circùm loci peditibusque ad pugnam idonei equestre proelium haud patiebantur. Dein rex ejus orae Antiochus, blandimentis adversùs plebem, fraude in ducem, quum barbarorum copias dissociâsset, Trosobore paucisque primoribus interfèctis, ceteros clementiâ composuit.

LVI. Sub idem tempus inter lacum Fucinum amnemque Lirin perrupto monte, quò magnificentia operis a pluribus viseretur, lacu in ipso navale proelium adornatur; ut quondam Augustus, structo cis Tiberim stagno, sed levibus navigiis et minore copiâ ediderat. Claudius triremes quadriremesque et undeviginti hominum millia armavit, cincto ratibus ambitu, ne vaga effugia forent; ac tamen spatium amplexus, ad vim remigii, gubernantium artes, inpetus navium, et proelio solita: in ratibus praetoriarum cohortium manipuli turmaeque adstiterant, antepositis propugnaculis, ex quîs catapultae ballistaeque tenderentur. Reliqua lacûs classiarii tectis navibus obtinebant. Ripas et colles ac montium edita in modum theatri multitudo innumera complevit proximis e municipiis, et alii Urbe ex ipsâ, visendi cupidine aut officio in Principem. Ipse insigni paludamento neque procul Agrippina chlamyde auratâ praesedêre. Pugnatum, quamquàm inter sontes, fortium virorum animo: ac post multum vulnerum obcidioni exempti sunt.

LVII. Sed perfecto spectaculo, apertum aquarum iter. Incuria operis manifesta fuit, haud satis depressi ad lacûs ima vel media. Eóque, tempore interjecto, altiùs effossi specus, et contrahendae rursùs multitudini gladiatorum spectaculum editur, inditis pontibus pedestrem ad pugnam. Quin et convivium, effluvio lacûs adpositum, magnâ formidine cunctos adfecit, quia vis aquarum prorumpens proxima trahebat, convulsis ulterioribus, aut fragore et sonitu exterritis. Simul Agrippina, trepidatione Principis usa, ministrum operis Narcissum incusat 'cupidinis ac 'praedarum:' nec ille reticet, 'inpotentiam muliebrem nimias- 'que spes ejus' arguens.

LVIII. D. Junio, Q. Haterio Coss. sedecim annos natus Nero Octaviam, Caesaris filiam, in matrimonium adcepit: utque studiis honestis et eloquentiae gloriâ nitesceret, causâ Iliensium susceptâ, 'Romanum Trojâ demissum et Juliae stirpis auctorem 'Aeneam,' aliaque haud procul fabulis, verum facundè, exsequutus, perpetrat, 'ut Ilienses omni publico munere solverentur.' Eodem oratore Bononiensi coloniae, igni haustae, subventum centies sestertii largitione. Redditur Rhodiis libertas, adempta saepe aut firmata, prout bellis externis meruerant, aut domi seditione deliquerant. Tributumque Apamensibus, terrae motu convulsis, in quinquennium remissum.

LIX. At Claudius saevissima quaeque promere adigebatur ejusdem Agrippinae artibus, quae Statilium Taurum, opibus inlustrem, hortis ejus inhians, pervertit, adcusante Tarquitio Prisco. Legatus is Tauri, Africam imperio proconsulari regentis, postquam revenerant, pauca *repetundarum crimina*, ceterùm *magicas superstitiones* objectabat. Nec ille diutiùs falsum adcusatorem indignasque sortes perpessus, vim vitae suae adtulit ante sententiam senatûs. Tarquitius tamen curiâ exactus est: quod Patres, odio delatoris, contra ambitum Agrippinae pervicêre.

LX. Eodem anno saepius audita vox Principis, 'parem vim 'rerum habendam, a procuratoribus suis judicatarum, ac si ipse 'statuisset:' ac ne fortuitò prolabsus videretur, senatûs quoque consulto cautum, pleniùs quàm anteà et uberiùs. Nam divus Augustus, 'apud Equestres, qui Aegypto praesiderent, lege agi, 'decretaque eorum perindè haberi' jusserat, 'ac si magistratus 'Romani constituissent:' mox alias per provincias et in Urbe pleraque concessa sunt, quae olim a praetoribus noscebantur. Claudius omne jus tradidit, de quo totiens seditione aut armis certatum, quum Semproniis rogationibus equester ordo in possessione judiciorum locaretur; aut rursùm Serviliae leges senatui judicia redderent; Mariusque et Sulla olim de eo vel praecipuè bellarent. Sed tunc ordinum diversa studia; et, quae vicerant, publicè valebant. C. Oppius et Cornelius Balbus primi Caesaris opibus potuêre conditiones pacis et arbitria belli tractare. Matios posthac et Vedios et cetera Equitum Romano-

rum praevalida nomina referre nihil adtinuerit, quum Claudius libertos, quos rei familiari praefecerat, sibique et legibus adaequaverit.

LXI. Retulit dein 'de inmunitate Cois tribuendâ:' multaque 'super antiquitate eorum' memoravit: 'Argivos vel Coeum, 'Latonae parentem, vetustissimos insulae cultores: mox adven'tu Aesculapii artem medendi inlatam maximéque inter poste'ros ejus celebrem fuisse,' nomina singulorum referens, et quibus quisque aetatibus viguissent. Quin etiam dixit, 'Xenophon'tem, cujus scientiâ ipse uteretur, eâdem familiâ ortum: preci'busque ejus dandum, ut omni tributo vacui in posterum Coi 'sacram et tantùm dei ministram insulam colerent.' Neque dubium habetur, multa eorumdem in populum Rom. merita sociasque victorias potuisse tradi. Sed Claudius facilitate solitâ, quod uni concesserat, nullis extrinsecùs adjumentis velavit.

LXII. At Byzantii datâ dicendi copiâ, quum *magnitudinem onerum* apud senatum deprecarentur, cuncta repetivêre, orsi a foedere, quod nobiscum icerant, quâ tempestate bellavimus adversùs regem Macedonum, cui, ut degeneri, Pseudophilippi vocabulum inpositum. 'Missas' posthac 'copias in Antiochum, 'Persen, Aristonicum, et piratico bello adjutum Antonium,' memorabant; 'quaeque Sullae aut Lucullo aut Pompeio obtulis'sent:' mox 'recentia in Caesares merita; quando ea loca insi'derent, quae transmeantibus terrâ marique ducibus exercitibus'que, simul vehendo commeatu obportuna forent.'

LXIII. Namque arctissimo inter Europam Asiamque divortio Byzantium in extremâ Europâ posuêre Graeci, quibus, Pythium Apollinem consulentibus, 'ubi conderent urbem?' redditum oraculum est, 'quaererent sedem caecorum terris adversam.' Eâ ambage Chalcedonii monstrabantur, 'quod priores illuc ad'vecti, praevisâ locorum utilitate, pejora legissent.' Quippe Byzantium fertili solo fecundoque mari; quia vis piscium innumera, Pontum erumpens et obliquis subter undas saxis exterrita, omisso alterius litoris flexu, hos ad portus defertur. Unde primò quaestuosi et opulenti; pòst, magnitudine onerum urgente, 'finem aut modum' orabant, adnitente Principe, qui 'Thracio 'Bosporanoque bello recèns fessos juvandosque' retulit. Ita tributa in quinquennium remissa.

LXIV. M. Asinio M'. Acilio Coss. mutationem rerum in deterius portendi, cognitum est crebris prodigiis. Signa ac tentoria militum igne coelesti arsêre. Fastigio Capitolii examen apium insedit. Biformes hominum partus, et suis fetum editum, cui accipitrum ungues inessent. Numerabatur inter ostenta deminutus omnium magistratuum numerus; quaestore, aedili, tribuno, ac praetore et consule, paucos intra menses, defunctis. Sed in praecipuo pavore Agrippina, vocem Claudii, quam temulentus jecerat, 'fatale sibi, ut conjugum flagitia ferret, dein puniret,'

metuens, agere et celerare statuit, perditâ priùs Domitiâ Lepidâ, muliebribus causis; quia Lepida, minore Antoniâ genita, avunculo Augusto, Agrippinae sobrina prior ac Cnei, mariti ejus, soror, parem sibi claritudinem credebat: nec forma, aetas, opes multùm distabant; et utraque inpudica, infamis, violenta, haud minùs vitiis aemulabantur, quàm si qua ex fortunâ prospera adceperant. Enimverò certamen acerrimum, amita potiùs an mater apud Neronem praevaleret. Nam Lepida blandimentis et largitionibus juvenilem animum devinciebat, truci contrà ac minaci Agrippinâ, quae filio dare imperium, tolerare imperitantem nequibat.

LXV. Ceterùm objecta sunt, 'quòd conjugium Principis devotionibus petivisset, quódque, parum coërcitis per Calabriam 'servorum agminibus, pacem Italiae turbaret.' Ob haec mors indicta, multùm adversante Narcisso, qui, Agrippinam magis magisque suspectans, prompsisse inter proximos ferebatur, 'certam sibi perniciem, seu Britannicus rerum, seu Nero potiretur. 'Verùm ita de se meritum Caesarem, ut vitam usui ejus inpenderet. Convictam Messallinam et Silium. Pares iterum adcusandi causas esse, [si Nero imperitaret: Britannico subcessore,] nullum Principi metum; ac novercae insidiis domum 'omnem convelli, majore flagitio, quàm si inpudicitiam prioris 'conjugis reticuisset: quamquàm ne inpudicitiam quidem nunc 'abesse, Pallante adultero; ne quis ambigat, decus, pudorem, 'corpus, cuncta regno viliora habere.' Haec atque talia dictitans amplecti Britannicum: 'robur aetatis quàm maturrimum' precari: modò ad deos, modò ad ipsum tendere manus, 'adolesceret, patris inimicos depelleret; matris etiam interfectores 'ulcisceretur.'

LXVI. In tantâ mole curarum Claudius valetudine adversâ conripitur, refovendisque viribus mollitie caeli et salubritate aquarum Sinuessam pergit. Tùm Agrippina, sceleris olim certa et oblatae occasionis propera, nec ministrorum egens, de genere veneni consultavit: 'ne repentino et praecipiti facinus proderetur: si lentum et tabidum delegisset, ne admotus supremis 'Claudius, et dolo intellecto, ad amorem filii rediret:' exquisitum aliquid placebat, quod turbaret mentem, et mortem differret. Delegitur artifex talium, vocabulo *Locusta*, nuper veneficii damnata et diu inter instrumenta regni habita. Ejus mulieris ingenio paratum virus, cujus minister e spadonibus fuit Halotus, inferre epulas et explorare gustu solitus.

LXVII. Adeóque cuncta mox pernotuère, ut temporum illorum scriptores prodiderint, 'infusum delectabili cibo boletorum 'venenum, nec vim medicaminis statim intellectam, socordiâne 'Claudii an vinolentiâ:' simul soluta alvus subvenisse videbatur: igitur exterrita Agrippina, et, quando ultima timebantur, spretâ praesentium invidiâ, provisam jam sibi Xenophontis medici con-

scientiam adhibet. Ille, tamquam nisus evomentis adjuvaret, pinnam, rapido veneno inlitam, faucibus ejus demisisse creditur; haud ignarus, summa scelera incipi cum periculo, peragi cum praemio.

LXVIII. Vocabatur interim senatus, votaque 'pro incolumitate Principis' consules et sacerdotes nuncupabant, quum jam exanimis vestibus et fomentis obtegeretur, dum res firmando Neronis imperio componuntur. Jam primùm Agrippina, velut dolore victa et solatia conquirens, tenere amplexu Britannicum, 'veram paterni oris effigiem' adpellare, ac variis artibus demorari, ne cubiculo egrederetur. Antoniam quoque et Octaviam, sorores ejus, adtinuit, et cunctos aditus custodiis clauserat, crebróque vulgabat, 'ire in melius valetudinem Principis,' quò miles bonâ in spe ageret, tempusque prosperum, ex monitis Chaldaeorum, adventaret.

LXIX. Tunc medio diei, tertium ante idus Octob. foribus palatii repentè diductis, comitante Burro Nero egreditur ad cohortem, quae more militiae excubiis adest. Ibi monente Praefecto festis vocibus exceptus, inditur lecticae. Dubitavisse quosdam ferunt, respectantes rogitantesque, 'ubi Britannicus esset?' mox, nullo in diversum auctore, quae obferebantur, sequuti sunt. Inlatusque castris Nero et congruentia tempori praefatus, promisso donativo ad exemplum paternae largitionis, *Imperator* consalutatur. Sententiam militum sequuta Patrum consulta: nec dubitatum est apud provincias. 'Caelestesque honores Claudio' decernuntur, et funeris solenne, perindè ac divo Augusto, celebratur: aemulante Agrippinâ proaviae Liviae magnificentiam. Testamentum tamen haud recitatum, ne antepositus filio privignus injuriâ et invidiâ animos vulgi turbaret.

C. CORNELII TACITI

AB EXCESSU DIVI AUGUSTI

ANNALIUM

LIBER XIII.

BREVIARIUM.

I. Silanus, per dolum Agrippinae, veneno interemptus. Narcissus ad mortem agitur. II. Burri et Senecae laus. Censorium Claudii funus: laudatur a Principe. IV. Bona Neronis initia; multaque arbitrio senatûs constituta. VI. Parthi Armeniam adfectant: quibus Domitius Corbulo obponitur. XII. Delabso Nerone in amorem Actes libertae, Agrippina infremit; simulque infracta ejus potentia. XIV. Pallas curâ rerum demovetur. XV. Mox venenum Britannico properatum: festinum ejus funus, proviso antè paratu et modico. XVIII. Agrippina, Neroni obfensior, visa res novas moliri: adcusata eo nomine, ultionem in delatores, et praemia amicis obtinet. XXII. Silana in exsilium acta. Deferuntur a Paeto Pallas ac Burrus: exsilium adcusatori inrogatum. XXIV. Urbs lustrata. XXV. Neronis luxus, et lascivi per noctem discursus. Histriones Italiâ pulsi. XXVI. Actum in senatu de fraudibus libertorum, iisque in servitutem revocandis: nihil tamen in commune derogatum. XXVIII. Jus tribunorum et aedilium cohibitum. Aerarii cura variè habita. XXX. Damnatur Vipsanius Laenas. Mors L. Volusii. XXXI. Magistratus, qui provincias obtinerent, ludos edere prohibiti. XXXII. Dominorum securitati consultum. Pomponia Graecina mariti judicio permissa, et insons absoluta. XXXIII. De repetundis postulantur P. Celer, Cossutianus Capito, Eprius Marcellus. XXXIV. Neronis liberalitas. Prolatatum de obtinendâ Armeniâ bellum, acriter sumitur. Priscâ severitate et disciplinâ firmato milite, Corbulo Armeniam ingreditur: urbem Artaxata capit et incendit. XLII. P. Suilius Romae damnatur. XLIV. Octavius Sagitta, amore vecors, Pontiam ferro transverberat: mira liberti fides. XLV. Sabinam Poppaeam amare incipit Nero. XLVII. Cornelius Sulla Massiliam amovetur. XLVIII. Puteolanorum seditio. XLIX. Paetus Thrasea leviori senatûs consulto contradicit, ut Patrum honos cresceret. L. Publicanorum inmodestia. Vectigalia contra Neronis inpetum retenta. Leges cujusque publici, obcultae ad id tempus, proscribuntur. LIII. In Germaniâ Frisii res movent: insessis juxta Rhenum agris, mox jussi decedere: capti caesive, qui restitêre. Eosdem agros, pari fato, obcupant Ansibarii. LVII. Inter Hermunduros Cattosque bellum, Cattis exitiosum. LVIII. Ruminalis arbor revirescit. Gesta haec annis quatuor.

Coss. { Nerone Claudio Caesare, L. Antistio Vetere.
Q. Volusio Saturnino, P. Cornelio Scipione.
Nerone Claudio Caesare II., L. Calpurnio Pisone.
Nerone Claudio Caesare III., Valerio Messalla.

Prima novo principatu mors Junii Silani, proconsulis Asiae, ignaro Nerone, per dolum Agrippinae paratur: non quia ingenii violentiâ exitium inritaverat, segnis et dominationibus aliis fastiditus, adeò ut C. Caesar *pecudem auream* eum adpellare solitus sit: verùm Agrippina, fratri ejus L. Silano necem molita, ultorem metuebat, crebrâ vulgi famâ, 'anteponendum esse vix 'dum pueritiam egresso Neroni et imperium per scelus adepto 'virum aetate compositâ, insontem, nobilem, et,' quod tunc spectaretur, 'e Caesarum posteris:' quippe et Silanus D. Augusti abnepos erat: haec causa necis. Ministri fuêre P. Celer Eques Romanus et Helius libertus, rei familiari Principis in Asiâ inpositi: ab his proconsuli venenum inter epulas datum est apertiùs, quàm ut fallerent. Nec minùs properatò Narcissus, Claudii libertus, de cujus jurgiis adversùs Agrippinam retuli, asperâ custodiâ et necessitate extremâ ad mortem agitur; invito Principe, cujus abditis adhuc vitiis, per avaritiam ac prodigentiam, mirè congruebat.

II. Ibaturque in caedes, nisi Afranius Burrus et Annaeus Seneca obviàm îssent. Hi rectores imperatoriae juventae, et (rarum in societate potentiae) concordes, diversâ arte ex aequo pollebant: Burrus militaribus curis et severitate morum; Seneca praeceptis eloquentiae et comitate honestâ: juvantes invicem, quo faciliùs lubricam Principis aetatem, si virtutem adspernaretur, voluptatibus concessis retinerent. Certamen utrique unum erat contra ferociam Agrippinae, quae cunctis malae dominationis cupidinibus flagrans, habebat in partibus Pallantem; quo auctore Claudius nuptiis incestis et adoptione exitiosâ semet perverterat. Sed neque Neroni infra servos ingenium; et Pallas, tristi adrogantiâ modum liberti egressus, taedium suî moverat. Propalam tamen omnes in eam honores cumulabantur, signumque more militiae petenti tribuno dedit, Optimae Matris. Decreti et a senatu 'duo lictores, flaminium Claudiale,' simul 'Claudio censorium funus' et mox 'consecratio.'

III. Die funeris laudationem ejus Princeps exorsus est. Dum 'antiquitatem generis, consulatus ac triumphos majorum' enumerabat, intentus ipse et ceteri; *liberalium* quoque *artium* commemoratio, et 'nihil regente eo rei publicae triste ab externis 'adcidisse,' pronis animis audita: postquam ad *providentiam sapientiamque* flexit, nemo risui temperare, quamquàm oratio, a Senecâ composita, multum cultûs praeferret: ut fuit illi viro ingenium amoenum et temporis ejus auribus adcommodatum. Adnotabant seniores, quibus otiosum est, vetera et praesentia contendere, 'primum ex iis, qui rerum potiti essent, Neronem 'alienae facundiae eguisse.' Nam dictator Caesar summis oratoribus aemulus: et Augusto prompta ac profluens, quae deceret Principem, eloquentia fuit. Tiberius artem quoque callebat,

quâ verba expenderet, tùm validus sensibus, aut consultò ambiguus. Etiam C. Caesaris turbata mens vim dicendi non conrupit. Nec in Claudio, quotiens meditata dissereret, elegantiam requireres. Nero puerilibus statim annis vividum animum in alia detorsit; caelare, pingere, cantus aut regimen equorum exercere: et aliquando carminibus pangendis, inesse sibi elementa doctrinae, ostendebat.

IV. Ceterùm peractis tristitiae imitamentis, curiam ingressus, et 'de auctoritate Patrum et consensu militum' praefatus, 'consilia sibi et exempla capessendi egregiè imperii' memoravit: 'nec juventam armis civilibus aut domesticis discordiis inbutam: 'nulla odia, nullas injurias, nec cupidinem ultionis adferre.' Tùm 'formam futuri principatûs' praescripsit, ea maximè declinans, quorum recens flagrabat invidia. 'Non enim se negotiorum omnium judicem fore, ut, clausis unam intra domum 'adcusatoribus et reis, paucorum potentia grassaretur. Nihil 'in penatibus suis venale aut ambitioni pervium: discretam domum et rem publicam. Teneret antiqua munia senatus: Consulum tribunalibus Italia et publicae provinciae adsisterent: 'illi Patrum aditum praeberent: se mandatis exercitibus consulturum.'

V. Nec defuit fides. Multaque arbitrio senatûs constituta sunt: 'Ne quis ad causam orandam mercede aut donis emeretur: ne designatis quidem quaestoribus edendi gladiatores necessitas esset.' Quod quidem adversante Agrippinâ, 'tamquam acta Claudii subverterentur,' obtinuêre Patres: qui in palatium ob id vocabantur, ut adstaret, abditis a tergo foribus velo discreta, quod visum arceret, auditus non adimeret. Quin et, legatis Armeniorum causam gentis apud Neronem orantibus, escendere subgestum Imperatoris et praesidere simul parabat; nisi, ceteris pavore defixis, Seneca admonuisset, 'venienti matri 'obcurreret.' Ita specie pietatis obviàm itum dedecori.

VI. Fine anni turbidis rumoribus, 'prorupisse rursùm Parthos et rapi Armeniam,' adlatum est, pulso Rhadamisto qui saepe regni ejus potitus, dein profugus, tùm quoque bellum deseruerat. Igitur in urbe sermonum avidâ, 'quemadmodum 'Princeps, vix septemdecim annos egressus, suscipere eam molem aut propulsare posset? quod subsidium in eo, qui a femina regeretur? num proelia quoque et obpugnationes urbium 'et cetera belli per magistros administrari possent,' anquirebant. Contrà alii, 'meliùs evenisse,' disserunt, 'quàm si invalidus senectâ et ignaviâ Claudius militiae ad labores vocaretur, servilibus jussis obtemperaturus. Burrum tamen et Senecam multarum rerum experientiâ cognitos: et Imperatori quantum ad 'robur deesse? quum octavodecimo aetatis anno Cn. Pompeius, 'nonodecimo Caesar Octavianus, civilia bella sustinuerint. 'Pleraque in summâ fortunâ auspiciis et consiliis, quàm telis et

'manibus geri. Daturum planè documentum, honestis an secùs 'amicis uteretur, si ducem, amotâ invidiâ, egregium, quàm si 'pecuniosum et gratiâ subnixum per ambitum delegeret.'

VII. Haec atque talia vulgantibus, Nero et 'juventutem 'proximas per provincias quaesitam subplendis Orientis legioni-'bus admovere, legionesque ipsas propiùs Armeniam conlocari' jubet: 'duosque veteres reges, Agrippam et Antiochum, expedi-'re copias, quîs Parthorum fines ultrò intrarent: simul pontes 'per amnem Euphraten jungi:' et minorem Armeniam Aristobulo, regionem Sophenen Sohemo cum insignibus regiis mandat. Exortusque in tempore aemulus Vologeso filius Vardanes: et abscessêre Armeniâ Parthi, tamquam differrent bellum.

VIII. Sed apud Senatum omnia in majus celebrata sunt sententiis eorum, qui 'subplicationes et diebus subplicationum ves-'tem Principi triumphalem, utque ovans Urbem iniret, effigies-'que ejus pari magnitudine ac Martis Ultoris, eodem in templo,' censuêre: praeter suetam adulationem laeti, quod Domitium Corbulonem retinendae Armeniae praeposuerat: videbaturque locus virtutibus patefactus. Copiae Orientis ita dividuntur, ut pars auxiliarium cum duabus legionibus apud provinciam Syriam et legatum ejus Quadratum Ummidium remaneret; par civium sociorumque numerus Corbuloni esset, additis cohortibus aliisque, quae apud Cappadociam hiemabant: socii reges, prout bello conduceret, parere jussi. Sed studia eorum in Corbulonem promptiora erant: qui, ut famae inserviret, quae in novis coeptis validissima est, itinere properè confecto, apud Aegeas, civitatem Ciliciae, obvium Quadratum habuit, illuc progressum, ne, si ad adcipiendas copias Syriam intravisset Corbulo, omnium ora in se verteret, corpore ingens, verbis magnificus,, et super experientiam sapientiamque etiam specie inanium validus.

IX. Ceterùm uterque Vologesen regem nuntiis monebant, 'pacem quàm bellum mallet, datisque obsidibus solitam prioribus 'reverentiam in populum Romanum continuaret.' Et Vologeses, quò bellum ex commodo pararet, an ut aemulationis suspectos per nomen obsidum amoveret, tradit nobilissimos ex familiâ Arsacidarum. Adcepitque eos centurio Histeius, ab Ummidio missus, fortè priore de causâ adito rege. Quod postquam Corbuloni cognitum est, *ire* praefectum cohortis, Arrium Varum, *et reciperare obsides* jubet. Hinc ortum inter praefectum et centurionem jurgium, ne diutiùs externis spectaculo esset, arbitrium rei obsidibus legatisque, qui eos ducebant, permissum. Atque illi ob recentem gloriam, et inclinatione quâdam etiam hostium, Corbulonem praetulêre. Unde discordia inter duces: querente Ummidio, 'praerepta, quae suis consiliis patravisset:' testante contrà Corbulone, 'non priùs conversum regem ad obferendos 'obsides, quàm ipse, dux bello delectus, spes ejus ad metum mu-

'taret.' Nero, quò componeret diversos, sic evulgari jussit: 'ob 'res, a Quadrato et Corbulone prosperè gestas, laurum fascibus 'imperatoriis addi.' Quae, in alios consules egressa, conjunxi.

X. Eodem anno Caesar 'effigiem Cn. Domitio patri, consu-'laria insignia Asconio Labeoni,' quo tutore usus erat, petivit a senatu: sibique 'statuas argento vel auro solidas' adversùs obferentes prohibuit. Et quamquàm censuissent Patres, 'ut princi-'pium anni inciperet mense Decembri,' quo ortus erat Nero, veterem religionem Calendarum Januariarum inchoando anno retinuit. Neque recepti sunt inter reos Carinas Celer senator, servo adcusante, aut Julius Densus equester, cui favor in Britannicum crimini dabatur.

XI. Claudio Nerone, L. Antistio Coss. quum in acta Principum jurarent magistratus, 'in sua acta conlegam Antistium ju-'rare' prohibuit: magnis Patrum laudibus, ut juvenilis animus, levium quoque rerum gloriâ sublatus, majores continuaret. Sequutaque lenitas in Plautium Lateranum, quem, ob adulterium Messallinae ordine remotum, reddidit senatui, *clementiam suam* obstringens crebris orationibus, quas Seneca, testificando, quam honesta praeciperet, vel jactandi ingenii, voce Principis vulgabat.

XII. Ceterùm infracta paullatim potentia matris, delabso Nerone in amorem libertae, cui vocabulum *Acte* fuit; simul adsumptis in conscientiam Othone et Claudio Senecione, adolescentulis decoris: quorum Otho familiâ consulari, Senecio liberto Caesaris patre genitus, ignarâ matre, dein frustra obnitente, penitùs inrepserat per luxum et ambigua secreta: ne severioribus quidem Principis amicis adversantibus, muliercula, nullâ cujusquam injuriâ, cupidines Principis explente; quando uxore ab Octaviâ, nobili quidem et probitatis spectatae, fato quodam, an quia praevalent inlicita, abhorrebat: metuebaturque, ne in stupra feminarum inlustrium prorumperet, si illâ libidine prohiberetur.

XIII. Sed Agrippina 'libertam aemulam, nurum ancillam,' aliaque, eumdem in modum, muliebriter fremere. Neque poenitentiam filii aut satietatem opperiri: quantóque foediora exprobrabat, acriùs adcendere, donec vi amoris subactus exueret obsequium in matrem seque Senecae permitteret. Ex cujus familiaribus Annaeus Serenus similatione amoris adversùs eamdem libertam primas adolescentis cupidines velaverat, praebueratque nomen ut, quae Princeps furtim mulierculae tribuebat, ille palam largiretur. Tùm Agrippina, versis artibus, per blandimenta juvenem adgredi, 'suum potiùs cubiculum ac sinum' obferre, 'contegendis, quae prima aetas et summa fortuna expeterent.' Quin et fatebatur 'intempestivam severitatem,' et suarum opum, quae haud procul imperatoriis aberant, copias tradebat: ut nimia nuper coërcendo filio, ita rursùm intemperanter demissa. Quae

mutatio neque Neronem fefellit, et proximi amicorum metuebant orabantque, ‘ cavere insidias mulieris, semper atrocis, tùm et fal-‘ sae.’ Fortè illis diebus Caesar, inspecto ornatu, quo Principum conjuges ac parentes effulserant, delegit vestem et gemmas, misitque donum matri, nullâ parcimoniâ, quum praecipua et cupita aliis prior deferret. Sed Agrippina, ‘ non his instrui cultus suos, ‘ sed ceteris arceri,’ proclamat, ‘ et dividere filium, quae cuncta ‘ ex ipsâ haberet.’ Nec defuere, qui in deterius referrent.

XIV. Et Nero infensus iis, quibus superbia muliebris innitebatur, demovet Pallantem curâ rerum, quîs a Claudio inpositus velut arbitrum regni agebat: ferebaturque, degrediente eo, magnâ prosequentium multitudine, non absurdè dixisse: ‘ Ire Pal-‘ lantem, ut ejuraret.’ Sanè pepigerat Pallas, ‘ ne cujus facti in ‘ praeteritum interrogaretur, paresque rationes cum re publicâ ‘ haberet.’ Praeceps post haec Agrippina ruere ad terrorem et minas: neque Principis auribus abstinere, quo minus testaretur, ‘ adultum jam esse Britannicum, veram dignamque stirpem sus-‘ cipiendo patris imperio, quod insitus et adoptivus per injurias ‘ matris exerceret. Non abnuere se, quin cuncta infelicis domûs ‘ mala patefierent, suae in primis nuptiae, suum veneficium. Id ‘ solum diis et sibi provisum, quòd viveret privignus. Ituram ‘ cum illo in castra. Audiretur hinc Germanici filia, indè vilis ‘ rursùs Burrus et exsul Seneca, truncâ scilicet manu et profes-‘ soriâ linguâ generis humani regimen expostulantes.’ Simul intendere manus, adgerere probra, ‘ consecratum Claudium, in-‘ fernos Silanorum manes’ invocare, ‘ et tot inrita facinora.’

XV. Turbatus his Nero, et propinquo die, quo quartum decimum aetatis annum Britannicus explebat, volutare secum ‘ mo-‘ dò matris violentiam, modò ipsius indolem, levi quidem experi-‘ mento nuper cognitam, quo tamen favorem latè quaesivisset.’ Festis Saturno diebus inter alia aequalium ludicra, regnum lusu sortientium, evenerat ea sors Neroni. Igitur ceteris diversa nec ruborem adlatura: ubi Britannico jussit, ‘ exsurgeret, progres-‘ susque in medium cantum aliquem inciperet,’ inrisum ex eo sperans pueri, sobrios quoque convictus, nedum temulentos, ignorantis; ille constanter exorsus est carmen, quo ‘ evolutum eum ‘ sede patriâ rebusque summis’ significabatur. Unde orta miseratio manifestior, quia dissimilationem nox et lascivia exemerat. Nero, intellectâ invidiâ, odium intendit: urgentibusque Agrippinae minis, quia nullum crimen, neque jubere caedem fratris palam audebat, obculta molitur: *pararique venenum* jubet, ministro Pollione Julio, praetoriae cohortis tribuno, cujus curâ adtinebatur damnata veneficii nomine Locusta, multâ scelerum famâ. Nam ut proximus quisque Britannico neque fas neque fidem pensi haberet, olim provisum erat. Primum venenum ab ipsis educatoribus adcepit, transmisitque, exsolutâ alvo, parum validum, sive temperamentum inerat, ne statim saeviret. Sed

Nero, lenti sceleris inpatiens, minitari tribuno, jubere ' suppli-' cium veneficae, quòd,' dum rumorem respiciunt, dum parant defensiones, ' securitatem morarentur.' Promittentibus dein ' tam praecipitem necem, quàm si ferro urgeretur,' cubiculum Caesaris juxtà decoquitur virus, cognitis anteà venenis rapidum.

XVI. Mos habebatur, Principum liberos cum ceteris idem aetatis nobilibus sedentes vesci, in adspectu propinquorum, propriâ et parciore mensâ. Illic epulante Britannico, quia cibos potusque ejus delectus ex ministris gustu explorabat, ne omitteretur institutum, aut utriusque morte proderetur scelus, talis dolus repertus est. Innoxia adhuc ac praecalida et libata gustu potio traditur Britannico: dein, postquam fervore adspernabatur, frigidâ in aquâ adfunditur venenum, quod ita cunctos ejus artus pervasit, ut vox pariter et spiritus raperentur. Trepidatur a circumsedentibus, diffugiunt inprudentes. At quibus altior intellectus, resistunt defixi et Neronem intuentes. Ille, ut erat reclinis et nescio similis, ' solitum ita,' ait, ' per comitialem mor-' bum, quo primâ ab infantiâ adflictaretur Britannicus, et redi-' turos paullatim visus sensusque.' At Agrippinae is pavor, ea consternatio mentis, quamvìs vultu premeretur, emicuit, ut perinde ignaram fuisse, ac sororem Britannici Octaviam, constiterit: quippe sibi supremum auxilium ereptum, et parricidii exemplum intellegebat. Octavia quoque, quamvìs rudibus annis, dolorem, caritatem, omnis adfectus abscondere didicerat.

XVII. Ita post breve silentium repetita convivii laetitia. Nox eadem necem Britannici et rogum conjunxit, proviso antè funebri paratu, qui modicus fuit. In campo tamen Martis sepultus est, adeò turbidis imbribus, ut vulgus iram deûm portendi crediderit adversùs facinus, cui plerique etiam hominum ignoscebant, antiquas fratrum discordias et insociabile regnum aestimantes. Tradunt plerique eorum temporum scriptores, ' crebris ante exi-' tium diebus inlusum isse pueritiae Britannici Neronem:' ut jam non praematura neque saeva mors videri queat, quamvìs inter sacra mensae, ne tempore quidem ad complexum sorori dato, ante oculos inimici properata sit in illum supremum Claudiorum sanguinem, stupro priùs quàm veneno pollutum. Festinationem exsequiarum edicto Caesar defendit, a majoribus institutum referens, ' subtrahere oculis acerba funera, neque laudationibus aut ' pompâ detinere. Ceterùm et sibi, amisso fratris auxilio, reli-' quas spes in re publicâ sitas: et tantò magis fovendum Patri-' bus populoque Principem, qui unus superesset e familiâ, sum-' mum ad fastigium genitâ.' Exin largitione potissimos amicorum auxit.

XVIII. Nec defuêre, qui arguerent viros gravitatem adseverantes, ' quòd domos, villas, id temporis quasi praedam divisissent.' Alii necessitatem adhibitam credebant a Principe, sceleris sibi conscio et veniam sperante, si largitionibus validissimum quem-

que obstrinxisset. At matris ira nullâ munificentiâ leniri, sed amplecti Octaviam: crebra cum amicis secreta habere: super ingenitam avaritiam undique pecunias, quasi in subsidium, corripere: tribunos et centuriones comiter excipere: nomina et virtutes nobilium, qui etiam tum supererant, in honore habere; quasi quaereret ducem et partes. Cognitum id Neroni, *excubiasque militares*, quae, ut conjugi Imperatoris solitum, ut matri servabantur, *et Germanos*, super eumdem honorem custodes additos, *digredi* jubet. Ac ne coetu salutantium frequentaretur, separat domum, matremque transfert in eam quae Antoniae fuerat: quotiens ipse illuc ventitaret, septus turbâ centurionum et post breve osculum digrediens.

XIX. Nihil rerum mortalium tam instabile ac fluxum est, quàm fama potentiae, non suâ vi nixa. Statim relictum Agrippinae limen. Nemo solari, nemo adire, praeter paucas feminas, amore an odio, incertum. Ex quibus erat Junia Silana, quam matrimonio C. Silii a Messallinâ depulsam suprà retuli: insignis genere, formâ, lasciviâ, et Agrippinae diu percara: mox obcultis inter eas obfensionibus, quia Sextium Africanum, nobilem juvenem, a nuptiis Silanae deterruerat Agrippina, 'inpudicam 'et vergentem annis' dictitans; non ut Africanum sibi seponeret, sed ne opibus et orbitate Silanae maritus potiretur. Illa, spe ultionis oblatâ, parat adcusatores ex clientibus suis, Iturium et Calvisium, non vetera et saepius jam audita deferens, 'quòd Britannici mortem lugeret, aut Octaviae injurias evulgaret:' sed 'destinavisse eam, Rubellium Plautum, per maternam originem 'pari ac Nero gradu a D. Augusto, ad res novas extollere, conjugioque ejus et jam imperio rem publicam rursùs invadere.' Haec Iturius et Calvisius Atimeto, Domitiae Neronis amitae liberto, aperiunt. Qui laetus oblatis (quippe inter Agrippinam et Domitiam infensa aemulatio exercebatur) Paridem histrionem, libertum et ipsum Domitiae, inpulit, 'ire properè crimenque 'atrociter deferre.'

XX. Provecta nox erat, et Neroni per vinolentiam trahebatur; quum ingreditur Paris, solitus alioquin id temporis luxus Principis intendere. Sed tunc compositus ad maestitiam, expositoque indicii ordine, ita audientem exterret, ut non tantùm matrem Plautumque interficere, sed Burrum etiam demovere praefecturâ destinaret, tamquam Agrippinae gratiâ provectum et vicem reddentem. Fabius Rusticus auctor est 'scriptos esse 'ad Caecinam Tuscum codicillos, mandatâ ei praetoriarum cohortium curâ; sed ope Senecae dignationem Burro retentam.' Plinius et Cluvius, nihil dubitatum de fide praefecti, referunt. Sanè Fabius inclinat ad laudes Senecae, cujus amicitiâ floruit. Nos consensum auctorum sequuti, quae diversa prodiderint, sub nominibus ipsorum trademus. Nero trepidus, et interficiendae matris avidus, non priùs differri potuit, quam Burrus necem ejus

promitteret, si facinoris coargueretur: 'sed cuicumque, nedum 'parenti, defensionem tribuendam: nec adcusatores adesse, sed 'vocem unius ex inimicâ domo adferri. Refutare tenebras et 'vigilatam convivio noctem, omniaque temeritati et inscitiae pro-'piora.'

XXI. Sic lenito Principis metu et luce ortâ, itur ad Agrippinam, ut nosceret objecta dissolveretque, vel poenâ lueret. Burrus iis mandatis Senecâ coram fungebatur: aderant et ex libertis arbitri sermonis. Deinde a Burro, postquam crimina et auctores exposuit, minaciter actum. Agrippina promociae memor, 'Non miror,' inquit, 'Silanam, numquam edito partu, matrum 'adfectus ignotos habere. Neque enim perinde a parentibus 'liberi, quam ab inpudicâ adulteri mutantur. Nec, si Iturius et 'Calvisius, adesis omnibus fortunis, novissimam suscipiendae ad-'cusationis operam anui rependunt, ideò aut mihi infamia par-'ricidii, aut Caesari conscientia subeunda est. Nam Domitiae 'inimicitiis gratias agerem, si benevolentiâ mecum in Neronem 'meum certaret: nunc per concubinum Atimetum et histrionem 'Paridem quasi scenae fabulas componit. Baiarum suarum pis-'cinas extollebat, quum meis consiliis adoptio et proconsulare 'jus et designatio consulatûs et cetera apiscendo imperio prae-'pararentur. Aut exsistat, qui cohortes in Urbe tentatas, qui 'provinciarum fidem labefactatam, denique servos vel libertos ad 'scelus conruptos, arguat. Vivere ego, Britannico potiente re-'rum, poteram: at si Plautus aut quis alius rem publicam judi-'caturus obtinuerit, desunt scilicet mihi adcusatores, qui non 'verba, inpatientiâ caritatis aliquando incauta, sed ea crimina 'objiciant, quibus, nisi a filio, absolvi non possim.' Commotis, qui aderant, ultróque spiritus ejus mitigantibus, *conloquium filii* exposcit: ubi nihil pro innocentiâ, quasi diffideret, nec beneficiis, quasi exprobraret, disseruit; sed ultionem in delatores et praemia amicis obtinuit.

XXII. Praefectura annonae Fenio Rufo, cura ludorum, qui a Caesare parabantur, Arruntio Stellae, Aegyptus C. Balbillo permittuntur. Syria P. Anteio destinata: et variis mox artibus elusus, ad postremum in Urbe retentus est. At Silana in exsilium acta. Calvisius quoque et Iturius relegantur. De Atimeto subplicium sumptum, validiore apud libidines Principis Paride, quàm ut poenâ adficeretur. Plautus ad praesens silentio transmissus est.

XXIII. Deferuntur dehinc 'consensisse Pallas ac Burrus, ut 'Cornelius Sulla, claritudine generis et adfinitate Claudii,' cui per nuptias Antoniae gener erat, 'ad imperium vocaretur.' Ejus adcusationis auctor exstitit Paetus quidam, exercendis apud aerarium sectionibus famosus, et tum vanitatis manifestus. Nec tam grata Pallantis innocentia, quàm gravis superbia fuit: quippe nominatis libertis ejus, quos conscios haberet, respondit; 'ni-

'hil umquam se domi, nisi nutu aut manu, significâsse, vel, si 'plura demonstranda essent, scripto usum, ne vocem consocia-'ret.' Burrus, quamvìs reus, inter judices sententiam dixit. Exsiliumque adcusatori inrogatum, et tabulae exustae sunt, quibus obliterata aerarii nomina retrahebat.

XXIV. Fine anni statio cohortis, adsidere ludis solità, demovetur, quò major species libertatis esset, utque miles, theatrali licentiae non permixtus, inconruptior ageret; et plebes daret experimentum, an, amotis custodibus, modestiam retineret. Urbem Princeps lustravit, e responso haruspicum, quòd Jovis ac Minervae aedes de caelo tactae erant.

XXV. Q. Volusio P. Scipione Coss. otium foris, foeda domi lascivia; quâ Nero itinera Urbis et lupanaria et deverticula, veste servili in dissimilationem suî compositus, pererrabat, comitantibus, qui raperent venditioni exposita et obviis vulnera inferrent, adversùs ignaros adeò, ut ipse quoque exciperet ictus et ore praeferret. Deinde, ubi 'Caesarem esse, qui grassaretur,' pernotuit, augebanturque injuriae adversùs viros feminasque insignes, et quidam, permissâ semel licentiâ sub nomine Neronis, inulti propriis cum globis eadem exercebant, in modum captivitatis nox agebatur. Julius quidem Montanus, senatorii ordinis, sed qui nondum honorem capessisset, congressus fortè per tenebras cum Principe, quia vi adtentantem acriter repulerat, deinde agnitum oraverat, quasi exprobrasset, mori adactus est. Nero autem, metuentior in posterum, milites sibi et plerosque gladiatores circumdedit, qui rixarum initia modica et quasi privata sinerent; si a laesis validiùs ageretur, arma inferrent. Ludicram quoque licentiam et fautores histrionum velut in proelia convertit inpunitate et praemiis, atque ipse obcultus et plerumque coram prospectans; donec, discordi populo et gravioris motûs terrore, non aliud remedium repertum est, quàm ut histriones Italiâ pellerentur, milesque theatro rursùm adsideret.

XXVI. Per idem tempus actum in senatu 'de fraudibus li-'bertorum,' efflagitatumque, 'ut adversùs malè meritos revocan-'dae libertatis jus patronis daretur.' Nec deerant, qui censerent. Sed consules, relationem incipere non ausi ignaro Principe, perscripsêre tamen consensum senatûs illi: 'an auctor con-'stitutionis fieret,' ut inter paucos ei sententiae adversos: quibusdam, coalitam libertate inreverentiam eò prorupisse, frementibus, 'vi ne an aequo cum patronis jure agerent, sententiam 'eorum consultarent, ac verberibus manus ultrò intenderent, in-'pulere vel poenam suam dissuadentes. Quid enim aliud laeso 'patrono concessum, quàm ut vicesimum ultra lapidem in oram 'Campaniae libertum releget? Ceteras actiones promiscuas et 'pares esse. Tribuendum aliquod telum, quod sperni nequeat. 'Nec grave manumissis, per idem obsequium retinendi liberta-'tem, per quod adsequuti sint. At criminum manifestos meri-

'tò ad servitutem retrahi, ut metu coërceantur, quos beneficia 'non mutavissent.'

XXVII. Disserebatur contrà: 'Paucorum culpam ipsis exi-'tiosam esse debere: nihil universorum juri derogandum: quip-'pe latè fusum id corpus. Hinc plerumque tribus, decurias, 'ministeria magistratibus et sacerdotibus, cohortes etiam in Urbe 'conscriptas. Et plurimis Equitum, plerisque senatoribus, non 'aliunde originem trahi. Si separarentur libertini; manifestam 'fore penuriam ingenuorum. Non frustra majores, quum dig-'nitatem ordinum dividerent, libertatem in communi posuisse. 'Quin et manumittendi duas species institutas, ut relinqueretur 'poenitentiae aut novo beneficio locus: quos vindictâ patronus 'non liberaverit, velut vinculo servitutis adtineri. Dispiceret 'quisque merita, tardéque concederet, quod datum non adime-'retur.' Haec sententia valuit; scripsitque Caesar senatui, 'privatim expenderent causam libertorum, quotiens a patronis 'arguerentur: in commune nihil derogarent.' Nec multo pòst ereptus amitae libertus Paris, quasi jure civili; non sine infamiâ Principis, cujus jussu perpetratum ingenuitatis judicium erat.

XXVIII. Manebat nihilominus quaedam imago rei publicae. Nam inter Vibullium praetorem et plebei tribunum Antistium ortum certamen, quòd inmodestos fautores histrionum et a prae-tore in vincula ductos tribunus *omitti* jussisset. Comprobavêre Patres, incusatâ Antistii licentiâ. Simul prohibiti tribuni, 'jus 'praetorum et consulum praeripere, aut vocare ex Italiâ, cum 'quibus lege agi posset.' Addidit L. Piso, designatus consul, 'ne quid intra domum pro potestate animadverterent: neve 'mulctam ab iis dictam quaestores aerarii in publicas tabulas 'ante quatuor menses referrent: medio temporis contrà dicere 'liceret; deque eo consules statuerent.' Cohibita arctiùs et ae-dilium potestas statutumque, 'quantum curules, quantum plebei 'pigneris caperent vel poenae inrogarent.' Eò Helvidius Priscus, tribunus plebis, adversùs Obultronium Sabinum, aerarii quaes-torem, contentiones proprias exercuit, 'tamquam jus hastae ad-'versùs inopes inclementer augeret.' Dein Princeps curam ta-bularum publicarum a quaestoribus ad praefectos transtulit.

XXIX. Variè habita ac saepe inmutata ejus rei forma. Nam Augustus permisit senatui, delegere praefectos: dein, ambitu subfragiorum suspecto, sorte ducebantur ex numero praetorum qui praeessent: neque id diu mansit, quia sors deerrabat ad parum idoneos. Tunc Claudius quaestores rursùm inposuit, iisque, ne metu obfensionum segniùs consulerent, extra ordinem honores permisit. Sed deerat robur aetatis eum primum magistratum capessentibus: igitur Nero praeturâ perfunctos et experientiâ probatos delegit.

XXX. Damnatus iisdem consulibus Vipsanius Laenas 'ob Sar-'diniam provinciam avarè habitam.' Absolutus Cestius Procu-

lus repetundarum, cedentibus adcusatoribus. Clodius Quirinalis, 'quòd praefectus remigum, qui Ravennae haberentur, velut in'fimam nationum, Italiam luxuriâ saevitiâque adflictavisset,' veneno damnationem antevertit. C. Aminius Rebius, ex primoribus peritiâ legum et pecuniae magnitudine, cruciatus aegrae senectae, misso per venas sanguine, effugit: haud creditus subficere ad constantiam sumendae mortis, ob libidines muliebriter infamis. At L. Volusius egregiâ famâ concessit: cui tres et nonaginta anni spatium vivendi, praecipuaeque opes bonis artibus, inoffensa tot Imperatorum malitia fuit.

XXXI. Nerone secundùm, L. Pisone consulibus, pauca memoriâ digna evenêre; nisi cui libeat, laudandis fundamentis et trabibus, quîs molem amphitheatri apud campum Martis Caesar exstruxerat, volumina inplere: quum ex dignitate populi Romani repertum sit, res inlustres annalibus, talia diurnis Urbis actis mandare. Ceterùm coloniae Capua atque Nuceria additis veteranis firmatae sunt: plebeique congiarium quadringeni numi viritim dati, et sestertium quadringenties aerario inlatum est ad retinendam populi fidem. Vectigal quoque quintae et vicesimae venalium mancipiorum remissum, specie magis, quàm vi; quia, quum venditor pendere juberetur, in partem pretii emptoribus adcrescebat. Edixit Caesar, 'ne quis magistratus aut pro'curator, qui provinciam obtineret, spectaculum gladiatorum 'aut ferarum, aut quod aliud ludicrum ederet.' Nam antè non minùs tali largitione, quàm conripiendis pecuniis, subjectos adfligebant; dum, quae libidine deliquerant, ambitu propugnant.

XXXII. Factum et S. C. ultioni juxtà et securitati, 'ut, si 'quis a suis servis interfectus esset, ii quoque, qui testamento 'manumissi sub eodem tecto mansissent, inter servos subplicia 'penderent.' Redditur ordini L. Varius consularis, avaritiae criminibus olim perculsus. Et Pomponia Graecina, insignis femina, Plautio, qui ovans se de Britanniis retulit, nupta ac *superstitionis externae* rea, mariti judicio permissa. Isque prisco instituto, propinquis coram, de capite famâque conjugis cognovit, et insontem nuntiavit. Longa huic Pomponiae aetas et continua tristitia fuit. Nam post Juliam, Drusi filiam, dolo Messallinae interfectam, per quadraginta annos, non cultu, nisi lugubri, non animo, nisi moesto, egit. Idque illi, imperitante Claudio, inpune, mox ad gloriam vertit.

XXXIII. Idem annus plures reos habuit: quorum P. Celerem, adcusante Asiâ, quia absolvere nequibat, Caesar traxit, senectâ donec mortem obiret: nam Celer, interfecto, ut memoravi, Silano proconsule, magnitudine sceleris cetera flagitia obtegebat. Cossutianum Capitonem Cilices detulerant maculosum foedumque, et idem jus audaciae in provinciâ ratum, quod in Urbe exercuerat. Sed pervicaci adcusatione conflictatus postremò de-

fensionem omisit, ac lege repetundarum damnatus est. Pro Eprio Marcello, a quo Lycii res repetebant, eò usque ambitus praevaluit, ut quidam adcusatorum ejus exsilio mulctarentur, 'tam-'quam insonti periculum fecissent.'

XXXIV. Nerone tertiùm consule, simul iniît consulatum Valerius Messalla, cujus proavum, oratorem Corvinum, D. Augusto, abavo Neronis, conlegam in eo magistratu fuisse, pauci jam senum meminerant: sed nobili familiae honor auctus est, oblatis in singulos annos quingenis sestertiis, quibus Messalla paupertatem innoxiam sustentaret. Aurelio quoque Cottae et Haterio Antonino annuam pecuniam statuit Princeps, quamvìs per luxum avitas opes dissipâssent. Ejus anni principio mollibus adhuc initiis prolatatum inter Parthos Romanosque de obtinendâ Armeniâ bellum acriter sumitur: quia nec Vologeses sinebat, fratrem Tiridaten dati a se regni expertem esse, aut alienae id potentiae donum habere; et Corbulo dignum magnitudine populi Romani rebatur, parta olim a Lucullo Pompeioque recipere. Ad haec Armenii, ambiguâ fide, utraque arma invitabant, situ terrarum, similitudine morum Parthis propiores, connubiisque permixti, ac libertate ignotâ, illuc magis ad servitium inclinantes.

XXXV. Sed Corbuloni plus molis adversùs ignaviam militum, quàm contra perfidiam hostium erat. Quippe Syriâ transmotae legiones, pace longâ segnes, munia Romanorum aegerrimè tolerabant. Satis constitit, fuisse in eo exercitu veteranos, qui non stationem, non vigilias inîssent; vallum fossamque, quasi nova et mira, viserent; sine galeis, sine loricis, nitidi et quaestuosi, militiâ per oppida expletâ. Igitur dimissis, quibus senecta aut valetudo adversa erat, subplementum petivit. Et habiti per Galatiam ac Cappadociam delectus. Adjectaque ex Germaniâ legio cum equitibus alariis et peditatu cohortium: retentusque omnis exercitus sub pellibus, quamvìs hieme saevâ adeò, ut obductâ glacie, nisi effossa, humus tentoriis locum non praeberet. Ambusti multorum artus vi frigoris, et quidam inter excubias exanimati sunt. Adnotatusque miles, qui fascem lignorum gestabat, ita praeriguisse manus, ut oneri adhaerentes truncis brachiis deciderent. Ipse cultu levi, capite intecto, in agmine, in laboribus, frequens adesse: laudem strenuis, solatium invalidis, exemplum omnibus ostendere. Dehinc, quia duritiam caeli militiaeque multi abnuebant deserebantque, remedium severitate quaesitum est. Nec enim, ut in aliis exercitibus, primum alterumque delictum venia prosequebatur, sed, qui signa reliquerat, statim capite poenas luebat. Idque usu salubre et misericordiâ melius adparuit: quippe pauciores illa castra deseruêre, quàm ea, in quibus ignoscebatur.

XXXVI. Interim Corbulo, legionibus intra castra habitis, donec ver adolesceret, dispositisque per idoneos locos cohortibus

auxiliariis ne pugnam priores auderent, praedicit. Curam praesidiorum Pactio Orphito, primi pili honore perfuncto, mandat. Is, quamquàm incautos barbaros et bene gerendae rei casum obferri scripserat, 'tenere se munimentis et majores copias opperiri,' jubetur. Sed rupto imperio, postquam paucae e proximis castellis turmae advenerant, pugnamque inperitiâ poscebant, congressus cum hoste funditur. Et damno ejus exterriti, qui subsidium ferre debuerant, sua quisque in castra trepidâ fugâ redière. Quod graviter Corbulo adcepit: increpitumque Pactium et praefectos militesque 'tendere omnes extra vallum' jussit: inque eâ contumeliâ detenti, nec, nisi precibus universi exercitûs, exsoluti sunt.

XXXVII. At Tiridates, super proprias clientelas, ope Vologesi fratris adjutus, non furtim jam, sed palam bello infensare Armeniam, quosque fidos nobis rebatur, depopulari, et, si copiae contrà ducerentur, eludere, huc quoque et illuc volitans plura famâ quàm pugnâ exterrere. Igitur Corbulo, quaesito diu proelio, frustra habitus et exemplo hostium circumferre bellum coactus, dispartit vires, ut legati praefectique diversos locos pariter invaderent. Simul regem Antiochum monet, 'proximas sibi 'praefecturas petere.' Nam Pharasmanes, interfecto filio Rhadamisto, quasi proditore, quò fidem in nos testaretur, vetus adversùs Armenios odium promptiùs exercebat. Tuncque primùm inlecti Insechi, gens ante alias socia Romanis, avia Armeniae incursavit. Ita consilia Tiridati in contrarium vertebant. Mittebatque oratores, qui suo Parthorumque nomine expostularent, 'cur datis nuper obsidibus redintegratâque amicitiâ, quae novis 'quoque beneficiis locum aperiret, vetere Armeniae possessione 'depelleretur? Ideò nondum ipsum Vologesen commotum, quia 'causâ quàm vi agere mallent. Sin perstaretur in bello; non 'defore Arsacidis virtutem fortunamque, saepius jam clade Ro'manâ expertam.' Ad ea Corbulo, satis comperto, Vologesen defectione Hyrcaniae adtineri, suadet Tiridati, 'precibus Cae'sarem adgredi: posse illi regnum stabile et res incruentas con'tingere, si, omissâ spe longinquâ et serâ, praesentem potiorem'que sequeretur.'

XXXVIII. Placitum dehinc, quia, commeantibus invicem nuntiis, nihil in summam pacis proficiebatur, 'conloquio ipso'rum tempus locumque destinari.' 'Mille equitum praesidium,' Tiridates, 'adfore sibi,' dicebat; 'quantum Corbuloni cujusque 'generis militum adsisteret, non statuere, dum, positis loricis et 'galeis, in faciem pacis veniretur.' Cuicumque mortalium, nedum veteri et provido duci, barbarae astutiae patuissent. Ideò arctum inde numerum finiri, et hinc majorem obferri, ut dolus pararetur: nam equiti, sagittarum usu exercito, si detecta corpora objicerentur, nihil profuturam multitudinem. Dissimilato tamen intellectu, 'rectiùs de his, quae in publicum consuleren-

'tur, totis exercitibus coram dissertaturos,' respondit. Locumque delegit, cujus pars altera colles erant, clementer adsurgentes adcipiendis peditum ordinibus; pars in planitiem porrigebatur, ad explicandas equitum turmas. Dieque pacto, prior Corbulo socias cohortes et auxilia regum pro cornibus, medio sextam legionem constituit; cui adcita per noctem, aliis ex castris, tria millia tertianorum permiscuerat, unâ cum aquilâ, quasi eadem legio spectaretur. Tiridates, vergente jam die, procul adstitit, unde videri magis, quàm audiri posset. Ita, sine congressu, dux Romanus abscedere militem, sua quemque in castra, jubet.

XXXIX. Rex, sive fraudem suspectans, quia plura simul in loca ibatur, sive ut commeatus nostros, Pontico mari ac Trapezunte oppido adventantes, interciperet, properè discedit. Sed neque commeatibus vim facere potuit, quia per montes ducebantur, praesidiis nostris insessos: et Corbulo, ne inritum bellum traheretur, utque Armenios ad sua defendenda cogeret, exscindere parat castella; sibique, quod validissimum in eâ praefecturâ, cognomento *Volandum*, sumit; minora Cornelio Flacco legato et Insteio Capitoni castrorum praefecto mandat. Tum, circumspectis munimentis et, quae expugnationi idonea, provisis, hortatur milites, 'ut hostem vagum, neque paci aut praelio paratum, 'sed perfidiam et ignaviam fugâ confitentem, exuerent sedibus, 'gloriaeque pariter et praedae consulerent.' Tum, quadripartito exercitu, hos in testudinem conglobatos subruendo vallo inducit, alios scalas moenibus admovere, multos tormentis faces et hastas incutere jubet. Libratoribus funditoribusque adtributus locus, unde eminùs glandes torquerent; ne qua pars subsidium laborantibus ferret, pari undique motu. Tantus indè ardor certantis exercitûs fuit, ut intra tertiam diei partem nudati propugnatoribus muri, obices portarum subversi, capta escensu munimenta, omnesque puberes trucidati sint, nullo milite amisso, paucis admodum vulneratis: et inbelle vulgus sub coronâ venum datum: reliqua praeda victoribus cessit. Pari fortunâ legatus ac praefectus usi sunt, tribusque unâ die castellis expugnatis, cetera terrore, et alia sponte incolarum in deditionem veniebant; unde orta fiducia caput gentis, Artaxata, adgrediendi. Nec tamen proximo itinere ductae legiones, quae, si amnem Araxen, qui moenia adluit, ponte transgrederentur, sub ictum dabantur: procul et latioribus vadis transiêre.

XL. At Tiridates, pudore et metu, ne, si concessisset obsidioni, nihil opis in ipso videretur, si prohiberet, inpeditis locis seque et equestres copias inligaret, statuit postremò, ostendere aciem et dato die proelium incipere, vel similatione fugae locum fraudi parare. Igitur repentè agmen Romanum circumfundit, non ignaro duce nostro, qui viae pariter et pugnae composuerat exercitum. Latere dextro tertia legio, sinistro sexta incedebat, mediis decumanorum delectis: recepta inter ordines inpedimen-

ta, et tergum mille equites tuebantur; quibus jusserat, 'ut in-'stantibus cominùs resisterent, refugos non sequerentur.' In cornibus pedes, sagittarius et cetera manus equitum ibat, productior cornu in sinistro, per ima collium, ut, si hostis intravisset, fronte simul et sinu exciperetur. Adsultare ex diverso Tiridates, non usque ad jactum teli, sed tum minitans, tum specie trepidantis, si laxare ordines et diversos consectari posset. Ubi nihil temeritate solutum, nec ampliùs quàm decurio equitum, audentiùs progressus et sagittis confixus, ceteros ad obsequium exemplo firmaverat, propinquis jam tenebris abscessit.

XLI. Et Corbulo, castra in loco metatus, an expeditis legionibus nocte Artaxata pergeret obsidioque circumdaret, agitavit, concessisse illuc Tiridaten ratus. Dein, postquam exploratores adtulêre, 'longinquum regis iter et, Medi an Albani peterentur, 'incertum,' lucem opperitur: praemissaque levis armatura, quae muros interim ambiret obpugnationemque eminùs inciperet. Sed oppidani, portis sponte patefactis, se suaque Romanis permisêre: quod salutem ipsis tulit. Artaxatis ignis inmissus, deletaque et solo aequata sunt; quia nec teneri sine valido praesidio, ob magnitudinem moenium; nec id nobis virium erat, quod firmando praesidio et capessendo bello divideretur; vel si integra et incustodita relinquerentur, nulla in eo utilitas, aut gloria, quòd capta essent. Adjicitur miraculum, velut numine oblatum: nam cuncta extrà, tectis tenus, sole inlustria fuêre; quod moenibus cingebatur, ita repentè atrâ nube coopertum fulguribusque discretum est, ut, quasi infensantibus deis, exitio tradi crederetur. Ob haec consalutatus *Imperator* Nero: ex senatûs consulto *subplicationes* habitae: 'statuaeque et arcus et continui con-'sulatus Principi, utque inter festos referretur dies, quo patrata 'victoria, quo nuntiata, quo relatum de eâ esset,' aliaque in eamdem formam decernuntur, adeò modum egressa, ut C. Cassius, de ceteris honoribus adsensus, 'si pro benignitate fortunae diis 'grates agerentur, ne totum quidem annum subplicationibus 'subficere,' disseruerit; 'eóque oportere dividi sacros et nego-'tiosos dies, quîs divina colerent, et humana non inpedirent.'

XLII. Variis deinde casibus jactatus et multorum odia meritus reus, haud tamen sine invidiâ Senecae, damnatur. Is fuit P. Suilius, imperitante Claudio terribilis ac venalis, et mutatione temporum, non, quantùm inimici cuperent, demissus; quique se nocentem videri quàm subplicem mallet. Ejus obprimendi gratiâ repetitum credebatur senatûs consultum poenaque Cinciae legis adversùs eos, qui pretio causas oravissent: nec Suilius questu aut exprobratione abstinebat, praeter ferociam animi extremâ senectâ liber, et Senecam increpans: 'infensum amicis Claudii, 'sub quo justissimum exsilium pertulisset. Simul studiis inerti-'bus et juvenum inperitiae suetum livere his, qui vividam et in-'conruptam eloquentiam tuendis civibus exercerent. Se quaesto-

'rem Germanici: illum domûs ejus adulterum fuisse. An gravius existimandum, sponte litigatoris praemium honestae operae adsequi, quàm conrumpere cubicula principum feminarum? Quâ sapientiâ, quibus philosophorum praeceptis, intra quadriennium regiae amicitiae, ter millies sestertium paravisset? Romae testamenta et orbos velut indagine ejus capi. Italiam et provincias inmenso fenere hauriri. At sibi labore quaesitam et modicam pecuniam esse. Crimen, periculum, omnia potiùs toleraturum, quàm veterem ac domi partam dignationem subitae felicitati submitteret.'

XLIII. Nec deerant, qui haec iisdem verbis, aut versa in deterius, Senecae deferrent. Repertique adcusatores 'direptos socios, quum Suilius provinciam Asiam regeret, ac publicae pecuniae peculatum' detulêre. Mox, quia inquisitionem annuam inpetraverant, brevius visum, surburbana crimina incipi, quorum obvii testes erant. Ii, 'acerbitate adcusationis Q. Pomponium ad necessitatem belli civilis detrusum: Juliam Drusi filiam Sabinamque Poppaeam ad mortem actas: et Valerium Asiaticum, Lusium Saturninum, Cornelium Lupum circumventos: jam Equitum Romanorum agmina damnata omnemque Claudii saevitiam' Suilio objectabant. Ille, 'nihil ex his sponte susceptum, sed Principi paruisse,' defendebat, donec eam orationem Caesar cohibuit, 'compertum sibi,' referens, 'ex commentariis patris sui, nullam cujusquam adcusationem ab eo coactam.' Tùm 'jussa Messallinae' praetendi, et labare defensio. 'Cur enim neminem alium delectum, qui saevienti, inpudicae, vocem praeberet? Puniendos rerum atrocium ministros, ubi, pretia scelerum adepti, scelera ipsa aliis delegent.' Igitur, ademptâ bonorum parte, (nam filio et nepti pars concedebatur, eximebanturque etiam, quae testamento matris aut aviae adceperant) in insulas Baleares pellitur: non in ipso discrimine, non post damnationem fractus animo: ferebaturque copiosâ et molli vitâ secretum illud toleravisse. Filium ejus, Nerulinum, adgressis adcusatoribus, per invidiam patris et crimina repetundarum, intercessit Princeps, tamquam satis expletâ ultione.

XLIV. Per idem tempus Octavius Sagitta, plebei tribunus, Pontiae, mulieris nuptae, amore vecors, ingentibus donis adulterium, et mox, ut omitteret maritum, emercatur, suum matrimonium promittens ac nuptias ejus pactus. Sed ubi mulier vacua fuit, nectere moras, 'adversam patris voluntatem' causari, repertâque spe ditioris conjugis, promissa exuere. Octavius contrà modò conqueri, modò minitari, 'famam perditam, pecuniam exhaustam' obtestans: denique salutem, quae sola reliqua esset, arbitrio ejus permittens. Ac postquam spernebatur, 'noctem unam ad solatium' poscit, 'quâ delinitus modum in posterum adhiberet.' Statuitur nox. Et Pontia consciae ancillae custodiam cubiculi mandat. Ille uno cum liberto ferrum veste

obcultum infert. Tum, ut adsolet in amore et irâ, jurgia, preces, exprobratio, satisfactio: et pars tenebrarum libidine seposita. Ex qua aestu incensus nihil metuentem ferro transverberat, et adcurrentem ancillam vulnere absterret cubiculoque prorumpit. Posterâ die manifesta caedes: haud ambiguus percussor: quippe mansitâsse unà convincebatur. Sed libertus 'suum illud facinus' profiteri, 'se patroni injurias ultum esse.' Commoveratque quosdam magnitudine exempli; donec ancilla, ex vulnere refecta, verum aperuit: postulatusque apud consules a patre interfectae, postquam tribunatu abierat, sententiâ Patrum ex lege de sicariis condemnatur.

XLV. Non minùs insignis eo anno inpudicitia magnorum rei publicae malorum initium fecit. Erat in civitate Sabina Poppaea, T. Ollio patre genita, sed nomen avi materni sumpserat; inlustri memoriâ Poppaei Sabini, consulari et triumphali decore praefulgentis: nam Ollium, honoribùs nondum functum, amicitia Sejani pervertit. Huic mulieri cuncta alia fuêre, praeter honestum animum: quippe mater ejus, aetatis suae feminas pulcritudine supergressa, gloriam pariter et formam dederat: opes claritudini generis subficiebant: sermo comis, nec absurdum ingenium: modestiam praeferre, et lasciviâ uti: rarus in publicum egressus, idque velatâ parte oris, ne satiaret adspectum, vel quia sic decebat.Famae numquam pepercit, maritos et adulteros non distinguens: neque adfectui suo aut alieno obnoxia: unde utilitas ostenderetur, illuc libidinem transferebat. Igitur agentem eam in matrimonio Rufii Crispini, Equitis Romani, ex quo filium genuerat, Otho pellexit juventâ ac luxu, et quia flagrantissimus in amicitiâ Neronis habebatur: nec mora, quin adulterio matrimonium jungeretur.

XLVI. Otho, sive amore incautus, laudare 'formam elegantiamque uxoris' apud Principem, sive ut adcenderet, ac, si eâdem feminâ potirentur, id quoque vinculum potentiam ei adjiceret. Saepe auditus est, consurgens e convivio Caesaris, 'se ire ad illam, sibi concessam' dictitans 'nobilitatem, pulcritudinem, vota omnium et gaudia felicium.' His atque talibus inritamentis non longa cunctatio interponitur. Sed adcepto aditu, Poppaea primùm per blandimenta et artes valescere 'inparem cupidini se et formâ Neronis captam' similans: mox, acri jam Principis amore, ad superbiam vertens, si ultra unam alteramque noctem adtineretur, 'nuptam esse se' dictitans, 'nec posse matrimonium amittere, devinctam Othoni per genus vitae, quod nemo adaequaret. Illum animo et cultu magnificum: ibi se summâ fortunâ digna visere: at Neronem, pellice ancillâ et adsuetudine Actes devinctum, nil e contubernio servili, nisi abjectum et sordidum, traxisse.' Dejicitur familiaritate suetâ, pòst congressu et comitatu, Otho; et postremo, ne in Urbe aemulatus ageret, provinciae Lusitaniae praeficitur: ubi usque ad civilia

arma, non ex priore infamiâ, sed integrè sanctéque egit, procax otii et potestatis temperantior.

XLVII. Hactenus Nero flagitiis et sceleribus velamenta quaesivit. Suspectabat maximè Cornelium Sullam, socors ingenium ejus in contrarium trahens, callidumque et similatorem interpretando. Quem metum Graptus ex libertis Caesaris, usu et senectâ Tiberio abusque domum Principum edoctus, tali mendacio intendit. Pons Mulvius in eo tempore celebris nocturnis inlecebris erat: ventitabatque illuc Nero, quò solutiùs Urbem extra lasciviret. Igitur, 'regrediendi per viam Flaminiam compositas 'insidias fatoque evitatas, quoniam diverso itinere Sallustianos 'in hortos remeaverit, auctoremque ejus doli Sullam,' ementitur; quia fortè, redeuntibus ministris Principis, quidam per juvenilem licentiam, quae tunc passim exercebatur, inanem metum fecerant. Neque servorum quisquam, neque clientium Sullae agnitus; maximéque despecta et nullius ausi capax natura ejus a crimine abhorrebat: perinde tamen, quasi convictus esset, cedere patriâ et Massiliensium moenibus coërceri jubetur.

XLVIII. Iisdem consulibus auditae Puteolanorum legationes, quas diversas ordo plebesque ad senatum miserant: illi 'vim 'multitudinis,' hi 'magistratuum et primi cujusque avaritiam' increpantes. Quumque seditio, ad saxa, ad minas ignium progressa, necem et arma perliceret, C. Cassius adhibendo remedio delectus. Quia severitatem ejus non tolerabant, precante ipso, ad Scribonios fratres ea cura transfertur, datâ cohorte praetoriâ: cujus terrore et paucorum subplicio rediit oppidanis concordia.

XLIX. Non referrem vulgatissimum senatûs consultum, quo 'civitati Syracusanorum, egredi numerum edendis gladiatori-'bus finitum,' permittebatur, nisi Paetus Thrasea contrà dixisset, praebuissetque materiem obtrectatoribus arguendae sententiae: 'Cur enim, si rem publicam egere libertate senatoriâ cre-'deret, tam levia consectaretur? quin de bello aut pace, de vec-'tigalibus et legibus, quibusque aliis Romana continentur, suade-'ret dissuaderetve? Licere Patribus, quotiens jus dicendae sen-'tentiae adcepissent, quae vellent, expromere relationemque in 'ea postulare. An solum emendatione dignum, ne Syracusis 'spectacula largiùs ederentur? cetera per omnes imperii partes 'perinde egregia, quàm si non Nero, sed Thraseà regimen eo-'rum teneret? Quod si summa dissimilatione transmitterentur, 'quantò magis inanibus abstinendum?' Thrasea contrà rationem poscentibus amicis, 'non praesentium ignarum,' respondebat, 'ejusmodi consulta conrigere, sed Patrum honori dare; ut 'manifestum fieret, magnarum rerum curam non dissimilaturos, 'qui animum etiam levissimis adverterent.'

L. Eodem anno, crebris populi flagitationibus, inmodestiam publicanorum arguentis, dubitavit Nero, 'an cuncta vectigalia

'omitti juberet, idque pulcerrimum donum generi mortalium 'daret.' Sed inpetum ejus, multùm priùs laudatâ 'magnitu-'dine animi,' adtinuêre senatores, 'dissolutionem imperii' docendo, 'si fructus, quibus res publica sustineretur, deminuerentur: quippe, sublatis portoriis, sequens, ut tributorum abolitio expostularetur. Plerasque vectigalium societates a consulibus et tribunis plebis constitutas, acri etiam tum populi Rom. 'libertate: reliqua mox ita provisa, ut ratio quaestuum et necessitas erogationum inter se congruerent. Temperandas planè 'publicanorum cupidines, ne per tot annos sine querelâ tolerata 'novis acerbitatibus ad invidiam verterent.'

LI. Ergo edixit Princeps, 'ut leges cujusque publici, obcul-'tae ad id tempus, proscriberentur: omissas petitiones non ul-'tra annum resumerent: Romae praetor, per provincias, qui 'pro praetore aut consule essent, jura adversùs publicanos extra 'ordinem redderent: militibus inmunitas servaretur, nisi in iis, 'quae veno exercerent.' Aliaque admodum aequa, quae brevì servata, dein frustra habita sunt. Manet tamen abolitio quadragesimae quinquagesimaeque, et quae alia exactionibus inlicitis nomina publicani invenerant. Temperata apud transmarinas provincias frumenti subvectio; et, 'ne censibus negotiatorum 'naves adscriberentur, tributumque pro illis penderent,' constitutum.

LII. Reos ex provinciâ Africâ, qui proconsulare imperium illic habuerant, Sulpicium Camerinum et Pomponium Silvanum, absolvit Caesar; Camerinum adversùs privatos et paucos, saevitiae magis quàm captarum pecuniarum crimina objicientes. Silvanum magna vis adcusatorum circumsteterat, poscebatque 'tempus evocandorum testium:' reus 'illico defendi' postulabat: valuitque pecuniosâ orbitate et senectâ, quam ultra vitam eorum produxit, quorum ambitu evaserat.

LIII. Quietae ad id tempus res in Germaniâ fuerant, ingenio ducum, qui, pervulgatis triumphi insignibus, majus ex eo decus sperabant, si pacem continuavissent. Paullinus Pompeius et L. Vetus eâ tempestate exercitui praeerant. Ne tamen segnem militem adtinerent, ille inchoatum ante tres et sexaginta annos a Druso aggerem coërcendo Rheno absolvit: Vetus Mosellam atque Ararim, factâ inter utrumque fossâ, connectere parabat, ut copiae per mare, dein Rhodano et Arare subvectae per eam fossam, mox fluvio Mosellâ in Rhenum, exin Oceanum decurrerent; sublatisque itinerum difficultatibus, navigabilia inter se occidentis septemtrionisque litora fierent. Invidit operi Aelius Gracilis, Belgicae legatus, deterrendo Veterem, 'ne legiones 'alienae provinciae inferret, studiaque Galliarum adfectaret; for-'midolosum id Imperatori' dictitans: quo plerumque prohibentur conatus honesti.

LIV. Ceterùm continuo exercituum otio, fama incessit, 'erep-

'tum jus legatis ducendi in hostem.' Eóque Frisii juventutem saltibus aut paludibus, inbellem aetatem per lacus admovêre ripae, agrosque vacuos et militum usui sepositos insedêre, auctore Verrito et Malorige, qui nationem eam regebant, in quantum Germani regnantur. Jamque fixerant domos, semina arvis intulerant, utque patrium solum exercebant; quum Dubius Avitus, adceptâ a Paullino provinciâ, minitando 'vim Romanam, 'nisi abscederent Frisii veteres in locos, aut novam sedem a 'Caesare impetrarent,' perpulit Verritum et Malorigen, preces suscipere. Profectique Romam, dum aliis curis intentum Neronem opperiuntur, inter ea, quae barbaris ostentantur, intravêre Pompeii theatrum, quo magnitudinem populi viserent. Illic per otium (neque enim ludicris ignari oblectabantur) dum 'consessum caveae, discrimina ordinum, quis Eques, ubi sena-'tus,' percunctantur, advertêre quosdam cultu externo in sedibus senatorum: et, 'quinam forent,' rogitantes, postquam audiverant, 'earum gentium legatis id honoris datum, quae virtute 'et amicitiâ Romanâ praecellerent:' 'Nullos mortalium armis aut 'fide ante Germanos esse,' exclamant, degrediunturque et inter Patres considunt. Quod comiter a visentibus exceptum, quasi inpetûs antiqui et bonâ aemulatione. Nero civitate Romanâ ambos donavit: 'Frisios decedere agris' jussit. Atque illis adspernantibus, auxiliaris eques repentè inmissus necessitatem adtulit, captis caesisve, qui pervicaciùs restiterant.

LV. Eosdem agros Ansibarii obcupavêre, validior gens, non modò suâ copiâ, sed adjacentium populorum miseratione: quia pulsi a Chaucis et sedis inopes tutum exsilium orabant. Aderatque iis clarus per illas gentes et nobis quoque fidus, nomine Boiocalus, 'vinctum se rebellione Cheruscâ, jussu Arminii,' referens, 'mox, Tiberio et Germanico ducibus, stipendia meruisse. 'Quinquaginta annorum obsequio id quoque adjungere, quòd 'gentem suam ditioni nostrae subjiceret. Quotam partem campi 'jacere, in quam pecora et armenta militum aliquando transmit-'terentur? Servarent sanè receptos gregibus inter hominum fa-'mam; modò ne vastitatem et solitudinem mallent, quàm ami-'cos populos. Chamavorum quondam ea arva, mox Tuban-'tum, et pòst Usipiorum fuisse. Sicuti coelum diis, ita terras 'generi mortalium datas: quaeque vacuae, eas publicas esse.' Solem deinde respiciens et cetera sidera vocans, quasi coram interrogabat, 'vellentne contueri inane solum? potiùs mare super-'funderent adversùs terrarum ereptores.'

LVI. Et commotus his Avitus, 'patienda meliorum imperia. 'Id diis, quos inplorarent, placitum, ut arbitrium penes Roma-'nos maneret, quid darent, quid adimerent; neque alios judices, 'quàm se ipsos paterentur.' Haec in publicum Ansibariis respondit: ipsi Boiocalo, 'ob memoriam amicitiae daturum agros:' quod ille, ut proditionis pretium, adspernatus addidit: 'deesse

'nobis terra, in quâ vivamus; in quâ moriamur, non potest:' atque ita, infensis utrimque animis, discessum. Illi Bructeros, Tencteros, ulteriores etiam nationes, socias bello vocabant. Avitus, scripto ad Curtilium Manciam, superioris exercitûs legatum, 'ut Rhenum transgressus arma a tergo ostenderet,' ipse legiones in agrum Tencterûm induxit, *excidium* minitans, 'nisi causam 'suam dissociarent.' Igitur absistentibus his, pari metu exterriti Bructeri, et, ceteris quoque aliena pericula defendentibus, sola Ansibariorum gens retrò ad Usipios et Tubantes concessit. quorum terris exacti, quum Cattos, dein Cheruscos petissent, errore longo, hospites, egeni, hostes, in alieno, quod juventutis erat, caeduntur: inbellis aetas in praedam divisa est.

LVII. Eâdem aestate inter Hermunduros Cattosque certatum magno proelio, dum flumen, gignendo sale fecundum et conterminum, vi trahunt; super libidinem cuncta armis agendi religione insitâ, 'eos maximè locos propinquare coelo, precesque 'mortalium a deis nusquam propiùs audiri: inde indulgentiâ nu'minum illo in amne illisque silvis salem provenire, non, ut alias 'apud gentes, eluvie maris arescente undâ, sed super ardentem 'arborum struem fusâ, ex contrariis inter se elementis, igne at'que aquis, concretum.' Sed bellum Hermunduris prosperum, Cattis exitio fuit, quia 'victores diversam aciem Marti ac Mer'curio' sacravêre, quo voto equi, viri, cuncta victa obcidioni dantur. Et minae quidem hostiles in ipsos vertebant. Sed civitas Juhonum, socia nobis, malo inproviso adflicta est: nam ignes, terrâ editi, villas, arva, vicos passim conripiebant, ferebanturque in ipsa conditae nuper coloniae moenia: neque exstingui poterant, non si imbres caderent, non fluvialibus aquis, aut quo alio humore; donec inopiâ remedii et irâ cladis agrestes quidam eminùs saxa jacere, dein, residentibus flammis, propiùs subgressi, ictu fustium aliisque verberibus, ut feras, absterrebant: postremo tegmina corpori derepta injiciunt, quantò magis profana et usu polluta, tantò magis obpressura ignes.

LVIII. Eodem anno Ruminalem arborem in comitio, quae super octingentos et quadraginta ante annos Remi Romulique infantiam texerat, mortuis ramalibus et arescente trunco deminutam, prodigii loco habitum est, donec in novos fetus reviresceret.

C. CORNELII TACITI

AB EXCESSU DIVI AUGUSTI

ANNALIUM

LIBER XIV

BREVIARIUM.

I. Nero, flagrantior in dies amore Poppaeae, Agrippinam, matrem suam, interficit. XI. Literas ad senatum mittit, quibus factum excusat. XII. Decernuntur subplicationes. Thrasea, foeditatis inpatiens, exit senatu. XIII. In omnes libidines se effundit Nero. XVII. Atrox caedes inter colonos Nucerinos et Pompeianos. XVIII. Res Cyrenensium. Mortes inlustres. XX. Quinquennale ludicrum Romae institutum. XXII. Rubellius Plautus amovetur. XXIII. Corbulo in Armeniâ strenuè rem gerit: captis Tigranocertis, regem inponit Tigranen. XXVII. Laodicea, tremore terrae, prolabsa, propriis opibus revaluit. Coloniarum infrequentiae malè consultum. XXVIII. Comitia praetorum composita. XXIX. Gravis clades in Britanniâ adcepta, dum Suetonius Paullinus Monam insulam adgreditur: tota paene provincia amissa; quam tamen mirâ constantiâ et unius proelii subcessu Suetonius retinuit. XL. Insignia scelera. Praefectum Urbis servus ipsius interficit: Subplicium de familiâ sumptum. XLVI. Tarquitius Priscus damnatur. Census per Gallias acti. XLVII. Mors Memmii Reguli. Gymnasium dedicatum. XLVIII. Lex Majestatis revocata. LI. Gravescentibus publicis malis, vitâ concessit Burrus. LII. Morte Burri infracta Senecae potentia: ut criminantium invidiae obcurrat, Neronem adloquitur: subdolè respondet Princeps. LVII. Validior in dies Tigellinus. LVIII. Plautum et Sullam interfici curat. LX. Nero Octaviam exturbat; Poppaeae conjungitur. Seditionem super eâ re populus movet: inde maturatur Octaviae exitium. In Pandatariâ insulâ interficitur. Gesta haec annis circiter quatuor.

Coss. { C. Vipstano Aproniano, C. Fonteio Capitone.
Nerone Claudio Caesare IV, Cosso Cornelio Lentulo.
Caesonio Paeto, Petronio Turpiliano.
P. Mario Celso, L. Asinio Gallo. }

Caio Vipstano, Fonteio Coss. diu meditatum scelus non ultrà Nero distulit, vetustate imperii coalitâ audaciâ, et flagrantior in dies amore Poppaeae, quae, sibi matrimonium et discidium Oc-

taviae, incolumi Agrippinâ, haud sperans, crebris criminationibus, aliquando per facetias incusaret Principem et *pupillum* vocaret, 'qui, jussis alienis obnoxius, non modò imperii, sed libertatis etiam indigeret. Cur enim differri nuptias suas? formam scilicet displicere et triumphales avos? an fecunditatem et verum animum? timeri, ne uxor saltem injurias Patrùm, iram populi adversùs superbiam avaritiamque matris, aperiat. Quòd si nurum Agrippina non nisi filio infestam ferre posset, reddatur ipsa Othonis conjugio. Ituram quoquò terrarum, ubi audiret potiùs contumelias Imperatoris, quàm viseret, periculis ejus inmixta.' Haec atque talia, lacrumis et arte adulterae penetrantia, nemo prohibebat; cupientibus cunctis infringi matris potentiam, et credente nullo, usque ad caedem ejus duratura filii odia.

II. Tradit Cluvius, 'ardore retinendae Agrippinam potentiae eò usque provectam, ut medio diei, quum id temporis Nero per vinum et epulas incalesceret, obferret se saepius temulento comptam et incesto paratam: jamque lasciva oscula et praenuntias flagitii blanditias adnotantibus proximis, Senecam contra muliebres inlecebras subsidium a feminâ petivisse; inmissamque Acten libertam, quae, simul suo periculo et infamiâ Neronis anxia, deferret, pervulgatum esse incestum, gloriante matre, nec toleraturos milites profani Principis imperium.' Fabius Rusticus, 'non Agrippinae, sed Neroni cupitum id,' memorat, 'ejusdemque libertae astu disjectum.' Sed quae Cluvius, eadem ceteri quoque auctores prodidêre, et fama huc inclinat: seu concepit animo tantum inmanitatis Agrippina, seu credibilior novae libidinis meditatio in eâ visa est, quae puellaribus annis stuprum cum Lepido, spe dominationis, admiserat, pari cupidine usque ad libita Pallantis provoluta, et exercita ad omne flagitium patrui nuptiis.

III. Igitur Nero vitare secretos ejus congressus: abscedentem in hortos aut Tusculanum vel Antiatem in agrum laudare, 'quod otium lacesseret.' Postremò, ubicumque haberetur, praegravem ratus, interficere constituit, hactenus consultans, 'veneno, an ferro, vel quâ aliâ vi:' placuitque primò venenum. Sed inter epulas Principis si daretur, referri ad casum non poterat, tali jam Britannici exitio; et ministros tentare arduum videbatur mulieris, usu scelerum adversùs insidias intentae: atque ipsa praesumendo remedia munierat corpus. Ferrum et caedes quonam modo obcultaretur, nemo reperiebat; et, ne quis, illi tanto facinori delectus, jussa sperneret, metuebat. Obtulit ingenium Anicetus libertus, classi apud Misenum praefectus et pueritiae Neronis educator, ac mutuis odiis Agrippinae invisus. Ergo, 'navem posse componi,' docet, 'cujus pars, ipso in mari per artem soluta, effunderet ignaram. Nihil tam capax fortuitorum, quàm mare, et si naufragio intercepta sit, quem adeò iniquum,

'ut sceleri adsignet, quod venti et fluctus deliquerint? Additurum Principem defunctae templum et aras et cetera ostentandae pietati.'

IV. Placuit sollertia, tempore etiam juta, quando Quinquatruum festos dies apud Baias frequentabat. Illuc matrem elicit, 'ferendas parentum iracundias et placandum animum,' dictitans, quò rumorem reconciliationis efficeret, adciperetque Agrippina facili feminarum credulitate ad gaudia. Venientem dehinc obvius in litora (nam Antio adventabat) excipit manu et complexu, ducitque Baulos. Id villae nomen est, quae promontorium Misenum inter et Baianum lacum flexo mari adluitur. Stabat inter alias navis ornatior, tamquam id quoque honori matris daretur: quippe sueverat triremi et classiariorum remigio vehi: ac tum invitata ad epulas erat, ut obcultando facinori nox adhiberetur. Satis constitit, exstitisse proditorem, et Agrippinam, auditis insidiis, an crederet ambiguam, gestamine sellae Baias pervectam. Ibi blandimentum sublevavit metum: comiter excepta superque ipsum conlocata. Nam pluribus sermonibus, modò familiaritate juvenili Nero et rursùs adductus, quasi seria consociaret, tracto in longum convictu, prosequitur abeuntem, arctiùs oculis et pectori haerens, sive explenda similatione, seu periturae matris supremus adspectus quamvìs ferum animum retinebat.

V. Noctem sideribus inlustrem et placido mari quietam, quasi convincendum ad scelus, dii praebuêre. Nec multùm erat progressa navis, duobus e numero familiarium Agrippinam comitantibus; (ex quîs Crepereius Gallus haud procul gubernaculis adstabat, Acerronia, super pedes cubitantis reclinis 'poenitentiam filii et reciperatam matris gratiam,' per gaudium memorabat) quum, dato signo, ruere tectum loci, multo plumbo grave, pressusque Crepereius et statim exanimatus est. Agrippina et Acerronia eminentibus lecti parietibus ac forte validioribus, quàm ut oneri cederent, protectae sunt: nec dissolutio navigii sequebatur, turbatis omnibus, et quòd plerique ignari etiam conscios inpediebant. Visum dehinc remigibus, 'unum in latus inclinare, atque ita navem submergere.' Sed neque ipsis promptus in rem subitam consensus, et alii, contrà nitentes, dedêre facultatem lenioris in mare jactûs. Verum Acerronia inprudens, dum, 'se Agrippinam esse, utque subveniretur matri Principis,' clamitat, contis et remis et, quae fors obtulerat, navalibus telis conficitur. Agrippina silens, eóque minùs agnita, unum tamen vulnus humero excepit. Nando, deinde obcursu lenunculorum, Lucrinum in lacum vecta, villae suae infertur.

VI. Illic reputans, ideò se fallacibus literis adcitam et honore praecipuo habitam, quódque litus juxtà, non ventis acta, non saxis inpulsa navis, summâ sui parte, veluti terrestre machinamentum, concidisset; observans etiam Acerroniae necem, simul

suum vulnus adspiciens; solum insidiarum remedium esse, si non intellegerentur: misit libertum Agerinum, qui nuntiaret filio, 'benignitate deûm et fortunâ ejus evasisse gravem casum: orare, 'ut, quamvìs periculo matris exterritus, visendi curam differret: 'sibi ad praesens quiete opus.' Atque interim, securitate simi-latâ medicamina vulneri et fomenta corpori adhibet: 'testamen-'tum Acerroniae requiri bonaque obsignari' jubet: id tantùm non per similationem.

VII. At Neroni, nuntios patrati facinoris opperienti, adfertur, 'evasisse ictu levi sauciam et hactenùs adito discrimine, ne auc-'tor dubitaretur.' Tum pavore exanimis et, 'jam jamque ad-'fore,' obtestans, 'vindictae properam, sive servitia armaret, 'vel militem adcenderet, sive ad senatum et populum pervaderet, 'naufragium et vulnus et interfectos amicos objiciendo: quod 'contrà subsidium sibi? nisi quid Burrus et Seneca expurgent:' quos statim adciverat, incertum an et antè ignaros. Igitur longum utriusque silentium, ne inriti dissuaderent, an eò descensum credebant, ut nisi praeveniretur Agrippina, pereundum Neroni esset. Pòst Seneca, hactenùs promptior, respicere Burrum ac sciscitari, 'an militi imperanda caedes esset?' Ille 'praetori-'anos, toti Caesarum domui obstrictos memoresque Germanici, 'nihil adversùs progeniem ejus atrox ausuros,' respondit; 'per-'petraret Anicetus promissa.' Qui nihil cunctatus poscit summam sceleris. Ad eam vocem Nero, 'illo sibi die dari imperium, 'auctoremque tanti muneris libertum' profitetur: 'iret properè, 'duceretque promptissimos ad jussa.' Ipse, audito, 'venisse 'missu Agrippinae nuntium Agerinum,' scenam ultrò criminis parat; gladiumque, dum mandata perfert, abjicit inter pedes ejus: tum, quasi deprehenso, 'vincla injici' jubet, ut, 'exitium 'Principis molitam matrem, et pudore deprehensi sceleris sponte 'mortem sumpsisse,' confingeret.

VIII. Interim vulgato Agrippinae periculo, quasi casu evenisset, ut quisque adceperat, decurrere ad litus. Hi molium objectus, hi proximas scaphas scandere: alii, quantùm corpus sinebat, vadere in mare; quidam manus protendere: questibus, votis, clamore diversa rogitantium aut incerta respondentium omnis ora compleri: adfluere ingens multitudo cum luminibus, atque, ubi incolumem esse pernotuit, ut ad gratandum, sese expedire, donec adspectu armati et minitantis agminis disjecti sunt. Anicetus villam statione circumdat, refractâque januâ obvios servorum adripit, donec ad fores cubiculi veniret: cui pauci adstabant, ceteris terrore inrumpentium exterritis. Cubiculo modicum lumen inerat et ancillarum una: magis ac magis anxiâ Agrippinâ, quòd nemo a filio, ac ne Agerinus quidem: aliam fere litore faciem nunc, solitudinem ac repentinos strepitus et extremi mali indicia. Abeunte dehinc ancillâ, 'tu quoque me deseris?' proloquuta, respicit Anicetum, trierarcho Herculeo et Oloarito, cen-

turione classiario, comitatum; ac, 'si ad visendum venisset, refotam nuntiaret: sin facinus patraturus, nihil se de filio credere; 'non imperatum parricidium.' Circumsistunt lectum percussores, et prior trierarchus fusti caput ejus adflixit: nam in mortem centurioni ferrum destringenti protendens uterum, *ventrem feri*, exclamavit, multisque vulneribus confecta est. Haec consensu produntur.

IX. Adspexeritne matrem exanimem Nero et formam corporis ejus laudaverit, sunt, qui tradiderint, sunt, qui abnuant. Cremata est nocte eâdem, convivali lecto et exsequiis vilibus: neque, dum Nero rerum potiebatur, congesta aut clausa humus: mox domesticorum curâ levem tumulum adcepit, viam Miseni propter et villam Caesaris dictatoris, quae subjectos sinus editissima prospectat. Adcenso rogo libertus ejus, cognomento Mnester, ipse ferro se transegit; incertum caritate in patronam, an metu exitii. Hunc suî finem multos ante annos crediderat Agrippina contempseratque. Nam consulenti super Nerone responderunt Chaldaei, 'fore ut imperaret matremque occideret:' atque illa, 'Occidat,' inquit, 'dum imperet.'

X. Sed a Caesare, perfecto demum scelere, magnitudo ejus intellecta est: reliquo noctis, modò per silentium defixus, saepius pavore exsurgens et mentis inops, lucem opperiebatur, tamquam exitium adlaturam. Atque eum, auctore Burro, prima centurionum tribunorumque adulatio ad spem firmavit, prensantium manu gratantiumque, 'quòd discrimen inprovisum et ma'tris facinus evasisset.' Amici dehinc adire templa, et, coepto exemplo, proxima Campaniae municipia victimis et legationibus laetitiam testari: ipse, diversâ similatione, maestus et quasi incolumitati suae infensus, ac morti parentis inlacrumans. Quia tamen non, ut hominum vultus, ita locorum facies mutantur, obversabaturque maris illius et litorum gravis adspectus; (et erant, qui crederent, sonitum tubae collibus circùm editis planctusque tumulo matris audiri) Neapolim concessit literasque ad senatum misit, quarum summa erat:

XI. 'Repertum cum ferro percussorem Agerinum, ex intimis 'Agrippinae libertis, et luisse eam poenam conscientiâ, quâ sce'lus paravisset.' Adjiciebat crimina longiùs repetita, 'quòd con'sortium imperii juraturasque in feminae verba praetorias cohor'tes, idemque dedecus senatûs et populi, speravisset; ac posteaquam 'frustra optata sint, infensa militi Patribusque et plebi dissuasis'set donativum et congiarium, periculaque viris inlustribus in'struxisset. Quanto suo labore perpetratum, ne inrumperet 'curiam, ne gentibus externis responsa daret?' Temporum quoque Claudianorum obliquâ insectatione cuncta ejus dominationis flagitia in matrem transtulit, 'publicâ fortunâ exstinctam' referens; namque et naufragium narrabat: quod fortuitum fuisse, quis adeò hebes inveniretur, ut crederet? aut a muliere naufra-

gâ missum cum telo unum, qui cohortes et classes Imperatoris perfringeret? Ergo non jam Nero, cujus inmanitas omnium questus anteibat, sed adverso rumore Seneca erat, 'quòd oratione 'tali confessionem scripsisset.'

XII. Miro tamen certamine procerum decernuntur 'subpli-'cationes apud omnia pulvinaria, utque Quinquatrus, quibus 'apertae essent insidiae, ludis annuis celebrarentur: aureum 'Minervae simulacrum in curiâ, et juxtà Principis imago statue-'retur: dies natalis Agrippinae inter nefastos esset.' Thrasea Paetus, silentio vel brevi adsensu priores adulationes transmittere solitus, exiit tum senatu; ac sibi causam periculi fecit, ceteris libertatis initium non praebuit. Prodigia quoque crebra et inrita intercessêre: anguem enixa mulier: et alia in concubitu mariti fulmine exanimata: jam sol repentè obscuratus, et tactae de coelo quatuordecim Urbis regiones. Quae adeò sine curâ deûm eveniebant, ut multos pòst annos Nero imperium et scelera continuaverit. Ceterùm quò gravaret invidiam matris, eâque demotâ auctam lenitatem suam testificaretur, feminas inlustres, Juniam et Calpurniam, praefecturâ functos Valerium Capitonem et Licinium Gabolum, sedibus patriis reddidit, ab Agrippinâ olim pulsos. Etiam Lolliae Paullinae cineres reportari sepulcrumque exstrui permisit: quosque ipse nuper relegaverat, Iturium et Calvisium, poenâ exsolvit. Nam Silana fato functa erat, longinquo ab exsilio Tarentum regressa, labante jam Agrippinâ, cujus inimicitiis conciderat, vel tum mitigatâ.

XIII. Cunctanti in oppidis Campaniae, 'quonam modo Ur-'bem ingrederetur; an obsequium senatûs, an studia plebis re-'periret,' anxio, contrà deterrimus quisque, quorum non alia regia fecundior exstitit, 'invisum Agrippinae nomen et morte ejus 'adcensum populi favorem,' disserunt: 'iret intrepidus, et ve-'nerationem suî coram experiretur:' simul *praegredi* exposcunt: et promptiora, quàm promiserant, inveniunt: obvias tribus: festo cultu senatum: conjugum ac liberorum agmina, per sexum et aetatem disposita: exstructos, quà incederet, spectaculorum gradus, quo modo triumphi visuntur. Hinc superbus ac publici servitii victor Capitolium adiit, grates exsolvit: seque in omnes libidines effudit, quas malè coërcitas qualiscumque matris reverentia tardaverat.

XIV. Vetus illi cura erat, curriculo quadrigarum insistere: nec minùs foedum studium, citharâ ludicrum in modum canere, quum coenaret; quod 'regibus et antiquis ducibus factitatum' memorabat: 'idque vatum laudibus celebre, et deorum honori 'datum. Enimverò cantus Apollini sacros; talique ornatu ad-'stare, non modò Graecis in urbibus, sed Romana apud templa, 'numen praecipuum et praescium.' Nec jam sisti poterat; quum Senecae ac Burro visum, ne utraque pervinceret, alterum concedere: clausumque valle Vaticanâ spatium, in quo equos re-

geret, haud promiscuo spectaculo: mox ultro vocari populus Romanus laudibusque extollere, ut est vulgus cupiens voluptatum et, si eódem Princeps trahat, laetum. Ceterùm evulgatus pudor non satietatem, ut rebantur, sed incitamentum adtulit. Ratusque dedecus amoliri, si plures foedâsset, nobilium familiarum posteros, egestate venales, in scenam deduxit: quos fato perfunctos ne nominatim tradam, majoribus eorum tribuendum puto: nam et ejus flagitium est, qui pecuniam ob delicta potiùs dedit, quàm ne delinquerent. Notos quoque Equites Romanos operas arenae promittere subegit donis ingentibus: nisi quòd merces ab eo, qui jubere potest, vim necessitatis adfert.

XV. Ne tamen adhuc publico theatro dehonestaretur, instituit ludos, *Juvenalium* vocabulo, in quos passim nomina data: non nobilitas cuiquam, non aetas aut acti honores inpedimento, quo minùs Graeci Latinive histrionis artem exercerent, usque ad gestus modosque haud viriles. Quin et feminae inlustres deformia meditari: exstructaque apud nemus, quod navali stagno circumposuit Augustus, conventicula et cauponae, et posita veno inritamenta luxûs; dabanturque stipes, quas boni necessitate, intemperantes gloriâ consumerent. Inde gliscere flagitia et infamia; nec ulla moribus olim conruptis plus libidinum circumdedit, quàm illa conluvies. Vix artibus honestis pudor retinetur: nedum, inter certamina vitiorum, pudicitia aut modestia aut quidquam probi moris reservaretur. Postremò ipse scenam incedit, multâ curâ tentans citharam et praemeditans adsistentibus familiaribus: adcesserat cohors militum, centuriones tribunique et maerens Burrus ac laudans. Tuncque primùm conscripti sunt equites Romani, cognomento *Augustanorum*, aetate ac robore conspicui, et pars ingenio procaces, alii in spe potentiae. Hi dies ac noctes plausibus personare, formam Principis vocemque Deûm vocabulis adpellantes: quasi per virtutem clari honoratique agere.

XVI. Ne tamen ludicrae tantùm Imperatoris artes notescerent, carminum quoque studium adfectavit, contractis, quibus aliqua pangendi facultas. Nec dum insignis aetatis nati, considere simul, et adlatos vel ibidem repertos versus connectere, atque ipsius verba, quoquo modo prolata, subplere: quod species ipsa carminum docet, non inpetu et instinctu nec ore uno fluens. Etiam sapientiae doctoribus tempus inpertiebat post epulas, utque contraria adseverantium discordiae eruerentur: nec deerant, qui ore vultuque tristi inter oblectamenta regia spectari cuperent.

XVII. Sub idem tempus levi contentione atrox caedes orta inter colonos Nucerinos Pompeianosque gladiatorio spectaculo, quod Livineius Regulus, quem motum senatu retuli, edebat: quippe oppidanâ lasciviâ invicem incessentes probra, deinde saxa, postremò ferrum sumpsêre, validiore Pompeianorum plebe, apud

quos spectaculum edebatur. Ergo reportati sunt in Urbem multi e Nucerinis, trunco per vulnera corpore, ac plerique 'libe- 'rorum aut parentum mortes' deflebant. Cujus rei judicium Princeps senatui, senatus consulibus permisit. Et rursùs re ad Patres relatâ, prohibiti publicè in decem annos ejusmodi coetu Pompeiani, conlegiaque, quae contra leges instituerant, dissoluta: Livineius, et qui alii seditionem conciverant, exsilio mulctati sunt.

XVIII. Motus senatu et Pedius Blaesus, adcusantibus Cyrenensibus, 'violatum ab eo thesaurum Aesculapii, delectumque 'militarem pretio et ambitione conruptum.' Iidem Cyrenenses reum agebant Acilium Strabonem, praetoriâ potestate usum et missum disceptatorem a Claudio agrorum, quos regi Apioni quondam habitos, et populo Rom. cum regno relictos, proximus quisque possessor invaserant, diutinâque licentiâ et injuriâ, quasi jure et aequo, nitebantur. Igitur abjudicatis agris orta adversùs judicem invidia: et senatus, 'ignota sibi esse mandata Claudii 'et consulendum Principem,' respondit. Nero, probatâ Strabonis sententiâ, 'se nihilo minùs subvenire sociis et usurpata con- 'cedere,' scripsit.

XIX. Sequuntur virorum inlustrium mortes, Domitii Afri et M. Servilii, qui summis honoribus et multâ eloquentiâ viguerant. Ille orando causas, Servilius diu foro, mox tradendis rebus Romanis celebris et elegantiâ vitae; quam clariorem effecit, ut par ingenio, ita morum diversus.

XX. Nerone quartùm, Cornelio Cosso Coss. quinquennale ludicrum Romae institutum est, ad morem Graeci certaminis; variâ famâ, ut cuncta fermè nova. Quippe erant, qui 'Cn. quo- 'que Pompeium incusatum a senioribus' ferrent, 'quòd mansu- 'ram theatri sedem posuisset: nam anteà subitariis gradibus et 'scenâ in tempus structâ ludos edi solitos: vel, si vetustiora re- 'petas, stantem populum spectavisse, ne, si consideret, theatro 'dies totos ignaviâ continuaret. Spectaculorum quidem antiqui- 'tas servaretur, quotiens praetores ederent, nullâ cuiquam civi- 'um necessitate certandi. Ceterùm abolitos paullatim patrios 'mores funditùs everti per adcitam lasciviam, ut, quod usquam 'conrumpi et conrumpere queat, in Urbe visatur, degeneretque 'studiis externis juventus, gymnasia et otia et turpes amores ex- 'ercendo, Principe et senatu auctoribus, qui non modò licen- 'tiam vitiis permiserint, sed vim adhibeant; proceres Romani, 'specie orationum et carminum, scenâ polluantur. Quid super- 'esse, nisi ut corpora quoque nudent et caestus adsumant, eas- 'que pugnas pro militiâ et armis meditentur? An justitiam au- 'gurii, et decurias Equitum egregium judicandi munus expletu- 'ros, si fractos sonos et dulcedinem vocum peritè audissent? 'Noctes quoque dedecori adjectas, ne quod tempus pudori relin-

'quatur, sed coetu promiscuo, quod perditissimus quisque per 'diem concupiverit, per tenebras audeat.'

XXI. Pluribus ipsa licentia placebat, attamen honesta nomina praetendebant: 'Majores quoque non abhorruisse spectaculorum oblectamentis, pro fortunâ, quae tum erat; eóque a 'Tuscis adcitos histriones, a Thuriis equorum certamina: et, 'possessâ Achaiâ Asiâque, ludos curatiùs editos: nec quemquam 'Romae honesto loco ortum ad theatrales artes degeneravisse, 'ducentis jam annis a L. Mummii triumpho, qui primus id genus spectaculi in Urbe praebuerit. Sed et consultum parcimoniae, quòd perpetua sedes theatro locata sit potiùs, quàm 'inmenso sumptu singulos per annos consurgeret ac strueretur. 'Nec perindè magistratus rem familiarem exhausturos, aut populo efflagitandi Graeca certamina a magistratibus causam fore, 'quum eo sumptu res publica fungatur. Oratorum ac vatum 'victorias incitamentum ingeniis adlaturas: nec cuiquam judici 'grave, aures studiis honestis et voluptatibus concessis inpartire. 'Laetitiae magis quàm lasciviae dari paucas totius quinquennii 'noctes, quibus, tantâ luce ignium, nihil inlicitum obcultari 'queat.' Sanè nullo insigni dehonestâmento id spectaculum transiît. Ac ne modica quidem studia plebis exarsêre, quia, redditi quamquam scenae, Pantomimi certaminibus sacris prohibebantur. Eloquentiae primas nemo tulit, sed, 'victorem esse 'Caesarem,' pronuntiatum. Graeci amictus, quos per eos dies plerique incesserant, tum exoleverant.

XXII. Inter quae et sidus cometes effulsit: de quo vulgi opinio est, tamquam mutationem regis portendat. Igitur quasi jam depulso Nerone, quisnam delegeretur, anquirebant: et omnium ore Rubellius Plautus celebratur, cui nobilitas per matrem ex Juliâ familiâ. Ipse placita majorum colebat, habitu severo, castâ et secretâ domo, quantóque metu obcultior, tantò plus famae adeptus. Auxit rumorem pari vanitate orta interpretatio fulguris. Nam quia discumbentis Neronis apud Simbruina stagna, cui *Sublaqueum* nomen est, ictae dapes mensaque disjecta erat, idque finibus Tiburtum adciderat, unde paterna Plauto origo, hunc illum numine deûm destinari credebant: fovebantque multi, quibus, nova et ancipitia praecolere, avida et plerumque fallax ambitio est. Ergo permotus iis Nero componit ad Plautum literas, 'consuleret quieti Urbis, seque pravè diffamantibus sub-'traheret: esse illi per Asiam avitos agros, in quibus tutâ et in-'turbidâ juventâ frueretur.' Ita illuc cum conjuge Antistiâ et paucis familiarium concessit. Iisdem diebus nimia luxûs cupido infamiam et periculum Neroni tulit, quia fontem aquae Marciae, ad Urbem deductae, nando incesserat: videbaturque potus sacros et cerimoniam loci corpore loto polluisse: sequutaque anceps valetudo iram deûm adfirmavit.

XXIII. At Corbulo, post deleta Artaxata utendum recenti

terrore ratus ad obcupanda Tigranocerta, quibus excisis metum hostium intenderet, vel, si pepercisset, clementiae famam adipisceretur, illuc pergit, non infenso exercitu, ne spem veniae auferret, neque tamen remissâ curâ, gnarus, facilem mutatu gentem, ut segnem ad pericula, ita infidam ad occasiones. Barbari, pro ingenio quisque, alii preces obferre, quidam deserere vicos et in avia digredi; ac fuêre, qui se speluncis et carissima secum abderent. Igitur dux Romanus diversis artibus, misericordiâ adversùs subplices, celeritate adversùs profugos, inmitis iis, qui latebras insederant, ora et exitus specuum, sarmentis virgultisque completos, igni exurit. Atque illum, fines suos praegredientem, incursavêre Mardi, latrociniis exerciti contraque inrumpentem montibus defensi: quos Corbulo inmissis Hiberis vastavit, hostilemque audaciam externo sanguine ultus est.

XXIV. Ipse exercitusque, ut nullis ex proelio damnis, ita per inopiam et labores fatiscebant, carne pecudum propulsare famem adacti. Ad haec penuria aquae, fervida aestas, longinqua itinera solâ ducis patientiâ mitigabantur, eodem plura, quàm gregario milite, tolerante. Ventum dehinc in locos cultos demessaeque segetes, et ex duobus castellis, in quae confugerant Armenii, alterum inpetu captum: qui primam vim depulerant, obsidione coguntur. Unde in regionem Tauraunitium transgressus inprovisum periculum vitavit. Nam haud procul tentorio ejus non ignobilis barbarus cum telo repertus, ordinem insidiarum seque auctorem et socios per tormenta edidit: convictique et puniti sunt, qui specie amicitiae dolum parabant. Nec multo pòst legati Tigranocertâ missi patere moenia adferunt, intentos popularis ad jussa. Simul hospitale donum, coronam auream, tradebant. Adcepitque cum honore; nec quidquam urbi detractum, quò promptius obsequium integri retinerent.

XXV. At praesidium regium, quod ferox juventus clauserat, non sine certamine expugnatum est: nam et proelium pro muris ausi erant, et pulsi intra munimenta aggeris demum et inrumpentium armis cessêre: quae faciliùs proveniebant, quia Parthi Hyrcano bello distinebantur. Miserantque Hyrcani ad Principem Romanum, societatem oratum, 'adtineri a se Vologesen' pro pignere amicitiae ostentantes. Eos regredientes Corbulo, ne Euphraten transgressi hostium custodiis circumvenirentur, dato praesidio, ad litora maris rubri deduxit: unde, vitatis Parthorum finibus, patrias in sedes remeavêre.

XXVI. Quin et Tiridaten, per Medos extrema Armeniae intrantem, praemisso cum auxiliis Verulano legato, atque ipse legionibus citis, abire procul ac spem belli amittere subegit; quosque nobis ob regem aversos animis cognoverat, caedibus et incendiis perpopulatus, possessionem Armeniae usurpabat; quum advenit Tigranes, a Nerone ad capessendum imperium delectus, Cappadocum ex nobilitate, regis Archelai nepos, sed, quòd diu

obses apud Urbem fuerat, usque ad servilem patientiam demissus. Nec consensu adceptus, durante apud quosdam favore Arsacidarum: at plerique, superbiam Parthorum perosi, datum a Romanis regem malebant. Additum et praesidium, mille legionarii, tres sociorum cohortes, duaeque equitum alae, quò faciliùs novum regnum tueretur. Pars Armeniae, ut cuique finitima, Pharasmani Polemonique et Aristobulo atque Antiocho parere jussae sunt. Corbulo in Syriam abscessit, morte Ummidii legati vacuam ac sibi permissam.

XXVII. Eodem anno ex inlustribus Asiae urbibus Laodicea, tremore terrae prolabsa, nullo a nobis remedio, propriis opibus revaluit. At in Italiâ vetus oppidum Puteoli jus coloniae et cognomentum a Nerone adipiscuntur. Veterani Tarentum et Antium adscripti: non tamen infrequentiae locorum subvenêre, dilabsis pluribus in provincias, in quibus stipendia expleverant: neque conjugiis suscipiendis neque alendis liberis sueti orbas sine posteris domos relinquebant. Non enim, ut olim, universae legiones deducebantur cum tribunis et centurionibus et sui cujusque ordinis militibus, ut consensu et caritate rem publicam efficerent: sed ignoti inter se, diversis manipulis, sine rectore, sine adfectibus mutuis, quasi ex alio genere mortalium repentè in unum conlecti; numerus magis, quàm colonia.

XXVIII. Comitia praetorum, arbitrio senatûs haberi solita, quòd acriore ambitu exarserant, Princeps composuit, tris, qui supra numerum petebant, legioni praeficiendo. Auxitque Patrum honorem statuendo, ut, qui a privatis judicibus ad senatum provocavissent, ejusdem pecuniae periculum facerent, cujus ii, qui Imperatorem adpellavêre: nam anteà vacuum id solutumque poenâ fuerat. Fine anni Vibius Secundus, Eques Romanus, adcusantibus Mauris, repetundarum damnatur atque Italiâ exigitur, ne graviore poenâ adficeretur, Vibii Crispi fratris opibus enisus.

XXIX. Caesonio Paeto, Petronio Turpiliano Coss. gravis clades in Britanniâ adcepta. In quâ neque A. Didius legatus, ut memoravi, nisi parta retinuerat, et subcessor Veranius, modicis excursibus Siluras populatus, quin ultrà bellum proferret, morte prohibitus est: magnâ, dum vixit, severitatis famâ, supremis testamenti verbis ambitionis manifestus: quippe multâ in Neronem adulatione addidit, 'subjecturum ei provinciam fuisse, 'si biennio proximo vixisset.' Sed tum Paullinus Suetonius obtinebat Britannos, scientiâ militiae et rumore populi, qui neminem sine aemulo sinit, Corbulonis concertator: receptaeque Armeniae decus aequare, domitis perduellibus, cupiens. Igitur Monam insulam, incolis validam et receptaculum perfugarum, adgredi parat, navesque fabricatur plano alveo adversùs breve litus et incertum. Sic pedes: equites vado sequuti, aut altiores inter undas, adnantes equis, transmisêre.

XXX. Stabat pro litore diversa acies, densa armis virisque, intercursantibus feminis in modum Furiarum, quae veste ferali, crinibus dejectis, faces praeferebant. Druidaeque, circùm preces diras, sublatis ad coelum manibus, fundentes, novitate adspectûs perculêre milites, ut, quasi haerentibus membris, inmobile corpus vulneribus praeberent. Dein cohortationibus ducis, et se ipsi stimulantes, ne muliebre et fanaticum agmen pavescerent, inferunt signa, sternuntque obvios et igni suo involvunt. Praesidium posthac inpositum victis, excisique luci, saevis superstitionibus sacri: nam cruore captivo adolere aras et hominum fibris consulere deos, fas habebant. Haec agenti Suetonio 'repentina 'defectio provinciae' nuntiatur.

XXXI. Rex Icenorum Prasutagus, longâ opulentiâ clarus, Caesarem heredem duasque filias scripserat, tali obsequio ratus regnumque et domum suam procul injuriâ fore: quod contrà vertit; adeò ut regnum per centuriones, domus per servos, velut capta vastarentur. Jam primùm uxor ejus, Boudicea, verberibus adfecta, et filiae stupro violatae sunt. Praecipui quique Icenorum, quasi cunctam regionem muneri adcepissent, avitis bonis exuuntur, et propinqui regis inter mancipia habebantur. Quâ contumeliâ et metu graviorum (quando in formam provinciae cesserant) rapiunt arma, commotis ad rebellationem Trinobantibus, et qui alii nondum servitio fracti resumere libertatem obcultis conjurationibus pepigerant; acerrimo in veteranos odio: quippe in coloniam Camulodunum recèns deducti pellebant domibus, exturbabant agris, *captivos, servos* adpellando: foventibus inpotentiam veteranorum militibus, similitudine vitae et spe ejusdem licentiae. Ad haec templum, D. Claudio constitutum, quasi arx aeternae dominationis adspiciebatur; delectique sacerdotes specie religionis omnes fortunas effundebant. Nec arduum videbatur, exscindere coloniam, nullis munimentis septam: quòd ducibus nostris parum provisum erat, dum amoenitati priùs quàm usui consulitur.

XXXII. Inter quae, nullâ palam causâ, delabsum Camuloduni simulacrum Victoriae ac retrò conversum, quasi cederet hostibus. Et feminae in furore turbatae, *adesse exitium*, canebant. Externosque fremitus in curiâ eorum auditos, consonuisse ululatibus theatrum, visamque speciem in aestuario Tamesae subversae coloniae, jam Oceanum cruento adspectu, dilabente aestu humanorum corporum effigies relictas, ut Britanni ad spem, ita veterani ad metum trahebant. Sed quia procul Suetonius aberat, petivêre a Cato Deciano procuratore auxilium. Ille haud ampliùs quàm ducentos sine justis armis misit: et inerat modica militum manus. Tutelâ templi freti, et inpedientibus, qui obcultè rebellionis conscii consilia turbabant, neque fossam aut vallum praeduxerunt, neque, motis senibus et feminis, juventus sola restitit: quasi mediâ pace incauti, multitudine barbarorum cir-

cumveniuntur. Et cetera quidem inpetu direpta aut incensa sunt: templum, in quo se miles conglobaverat, biduo obsessum expugnatumque. Et victor Britannus Petilio Ceriali, legato legionis nonae, in subsidium adventanti obvius, fudit legionem et, quod peditum, interfecit. Cerialis cum equitibus evasit in castra, et munimentis defensus est. Quâ clade et odiis provinciae, quam avaritiâ in bellum egerat, trepidus procurator Catus in Galliam transîit.

XXXIII. At Suetonius mirâ constantiâ medios inter hostes Londinium perrexit, cognomento quidem coloniae non insigne, sed copiâ negotiatorum et commeatuum maximè celebre. Ibi ambiguus, an illam sedem bello delegeret, circumspectâ infrequentiâ militis, satisque magnis documentis temeritatem Petilii coërcitam, unius oppidi damno servare universa statuit. Neque fletu et lacrumis auxilium ejus orantium flexus est, quin daret profectionis signum: et comitantes in partem agminis adceperat: si quos inbellis sexus aut fessa aetas vel loci dulcedo adtinuerat, ab hoste obpressi sunt. Eadem clades municipio Verulamio fuit; quia barbari, omissis castellis praesidiisque militarium, quod uberrimum spolianti et defendentibus intutum, laeti praedâ et aliorum segnes, petebant. Ad septuaginta millia civium et sociorum iis, quae memoravi, locis cecidisse constitit: neque enim capere aut venum dare, aliudve quod belli commercium, sed caedes, patibula, ignes, cruces, tamquam reddituri subplicium, ac praereptâ interim ultione, festinabant.

XXXIV. Jam Suetonio quartadecima legio cum vexillariis vicesimanis, et e proximis auxiliares, decem fermè millia armatorum erant; quum omittere cunctationem et congredi acie parat: delegitque locum arctis faucibus et a tergo silvâ clausum; satis cognito, nihil hostium, nisi in fronte, et apertam planitiem esse, sine metu insidiarum. Igitur legionarius frequens ordinibus, levis circùm armatura, conglobatus pro cornibus eques adstitit. At Britannorum copiae passim per catervas et turmas exsultabant, quanta non aliàs multitudo, et animo adeò fero, ut conjuges quoque testes victoriae secum traherent, plaustrisque inponerent, quae super extremum ambitum campi posuerant.

XXXV. Boudicea, curru filias prae se vehens, ut quamque nationem adcesserat, ' solitum quidem Britannis feminarum ' ductu bellare,' testabatur: ' sed tunc non, ut tantis majoribus ' ortam, regnum et opes, verùm, ut unam e vulgo, libertatem amissam, confectum verberibus corpus, contrectatam filiarum ' pudicitiam ulcisci. Eò provectas Romanorum cupidines, ut ' non corpora, ne senectam quidem aut virginitatem inpollutam ' relinquant. Adesse tamen deos justae vindictae: cecidisse legionem, quae proelium ausa sit: ceteros castris obcultari, aut ' fugam circumspicere. Ne strepitum quidem et clamorem tot

'millium, nedum inpetus et manus perlaturos. Si copias armatorum, si causas belli secum expenderent, vincendum illâ acie vel cadendum esse. Id mulieri destinatum: viverent viri et servirent.'

XXXVI. Ne Suetonius quidem in tanto discrimine silebat: quamquàm confideret virtuti, tamen exhortationes et preces miscebat, 'ut spernerent sonores barbarorum et inanes minas: plus illic feminarum, quàm juventutis adspici: inbelles, inermes cessuros statim, ubi ferrum virtutemque vincentium totiens fusi adnovissent: etiam in multis legionibus paucos esse, qui proelia profligarent: gloriaeque eorum adcessurum, quòd modica manus universi exercitûs famam adipiscerentur. Conferti tantùm et pilis emissis, pòst umbonibus et gladiis, stragem caedemque continuarent, praedae inmemores: partâ victoriâ, cuncta ipsis cessura.' Is ardor verba ducis sequebatur, ita se ad intorquenda pila expedierat vetus miles et multâ proeliorum experientiâ, ut certus eventûs Suetonius daret pugnae signum.

XXXVII. Ac primùm legio gradu inmota et angustias loci pro munimento retinens, postquam propiùs subgressus hostis certo jactu tela exhauserat, velut cuneo erupit. Idem auxiliarium inpetus; et eques protentis hastis perfringit, quod obvium et validum erat. Ceteri terga praebuere, difficili effugio, quia circumjecta vehicula sepserant abitus. Et miles ne mulierum quidem neci temperabat: confixaque telis etiam jumenta corporum cumulum auxerant. Clara et antiquis victoriis par eâ die laus parta: quippe sunt, qui paullo minùs quàm octoginta millia Britannorum cecidisse tradant, militum quadringentis fermè interfectis, nec multò ampliùs vulneratis. Boudicea vitam veneno finivit: et Poenius Postumus, praefectus castrorum secundae legionis, cognitis quartadecimanorum vicesimanorumque prosperis rebus, quia pari gloriâ legionem suam fraudaverat, abnueratque contra ritum militiae jussa ducis, se ipsum gladio transegit.

XXXVIII. Contractus deinde omnis exercitus sub pellibus habitus est ad reliqua belli perpetranda: auxitque copias Caesar, missis e Germaniâ duobus legionariorum millibus, octo auxiliarium cohortibus ac mille equitibus: quorum adventu nonani legionario milite subpleti sunt; cohortes alaeque novis hibernaculis locatae, quodque nationum ambiguum aut adversum fuerat, igni atque ferro vastatur. Sed nihil aequè quàm fames adfligebat serendis frugibus incuriosos, et omni aetate ad bellum versâ, dum nostros commeatus sibi destinant: gentesque praeferoces tardius ad pacem inclinant, quia Julius Glassicianus, subcessor Cato missus et Suetonio discors, bonum publicum privatis simultatibus inpediebat: disperseratque, 'novum legatum opperiendum esse, sine hostili irâ et superbiâ victoris clementer deditis consulturum.' Simul in Urbem mandabat, 'nullum proelio finem

exspectarent, nisi subcederetur Suetonio;' cujus adversa pravitati ipsius, prospera ad fortunam referebat.

XXXIX. Igitur ad spectandum Britanniae statum missus est ex libertis Polycletus, magnâ Neronis spe, posse auctoritate ejus non modò inter legatum procuratoremque concordiam gigni, sed et rebelles barbarorum animos pace componi. Nec defuit Polycletus, quo minùs, ingenti agmine Italiae Galliaeque gravis, postquam Oceanum transmiserat, militibus quoque nostris terribilis incederet. Sed hostibus inrisui fuit, apud quos, flagrante etiam tum libertate, nondum cognita libertorum potentia erat: mirabanturque, quòd dux et exercitus, tanti belli confector, servitiis obedirent. Cuncta tamen ad Imperatorem in mollius relata, detentusque rebus gerundis Suetonius: quòd pòst paucas naves in litore remigiumque in iis amiserat, tamquam durante bello, 'tradere exercitum Petronio Turpiliano,' qui jam consulatu abîerat, jubetur. Is non inritato hoste, neque lacessitus, honestum pacis nomen segni otio inposuit.

XL. Eodem anno Romae insignia scelera, alterum senatoris, servili alterum audaciâ, admissa sunt. Domitius Balbus erat praetorius, simul longâ senectâ, simul orbitate et pecuniâ insidiis obnoxius. Ei propinquus Valerius Fabianus, capessendis honoribus destinatus, subdidit testamentum, adscitis Vinicio Rufino et Terentio Lentino, Equitibus Romanis. Illi Antonium Primum et Asinium Marcellum sociaverant. Antonius audaciâ promptus: Marcellus Asinio Pollione proavo clarus, neque morum spernendus habebatur, nisi quòd paupertatem praecipuum malorum credebat. Igitur Fabianus tabulas iis, quos memoravi, et aliis minùs inlustribus obsignat: quod apud Patres convictum; et Fabianus Antoniusque cum Rufino et Terentio lege Corneliâ damnantur. Marcellum memoria majorum et preces Caesaris poenae magis quàm infamiae exemêre.

XLI. Perculit is dies Pompeium quoque Aelianum, juvenem quaestorium, tamquam flagitiorum Fabiani gnarum: eique Italiâ et Hispaniâ, in quâ ortus erat, interdictum est. Pari ignominiâ Valerius Ponticus adficitur, 'quòd reos, ne apud Praefectum Urbis arguerentur, ad praetorem detulisset,' interim specie legum, mox praevaricando, ultionem elusurus. Additur senatûs consulto: 'Qui talem operam emptitâsset vendidissetve, perindè poenâ teneretur, ac publico judicio calumniae condemnatus.'

XLII. Haud multo pòst praefectum Urbis, Pedanium Secundum, servus ipsius interfecit; seu negatâ libertate, cui pretium pepigerat, sive amore exoleti infensus, et dominum aemulum non tolerans. Ceterùm quum, vetere ex more, familiam omnem, quae sub eodem tecto mansitaverat, ad subplicium agi oporteret; concursu plebis, quae tot innoxios protegebat, usque ad seditionem ventum est: senatuque in ipso erant studia nimiam severi-

tatem adspernantium, pluribus nihil mutandum censentibus. Ex quîs C. Cassius, sententiae loco, in hunc modum disseruit.

XLIII. ' Saepenumero, P. C., in hoc ordine interfui, quum ' contra instituta et leges majorum nova senatûs decreta postula- ' rentur; neque sum adversatus: non, quia dubitarem, super ' omnibus negotiis meliùs atque rectiùs olim provisum, et, quae ' converterentur, in deterius mutari; sed ne nimio amore anti- ' qui moris studium meum extollere viderer. Simul, quidquid ' hoc in nobis auctoritatis est, crebris contradictionibus destruen- ' dum non existimabam, ut maneret integrum, si quando res pub- ' lica consiliis eguisset: quod hodie evenit, consulari viro domi ' suae interfecto per insidias serviles, quas nemo prohibuit aut ' prodidit, quamvìs nondum concusso senatûs consulto, quod sub- ' plicium toti familiae minitabatur. Decernite herculè inpunita- ' tem. At quem dignitas sua defendet, quum praefectura Urbis ' non profuerit? quem numerus servorum tuebitur, quum Pe- ' danium Secundum quadringenti non protexerint? cui familia ' opem feret, quae ne in metu quidem pericula nostra avertit? ' An, ut quidam fingere non erubescunt, injurias suas ultus est ' interfector? quia de paternâ pecuniâ transegerat, aut avitum ' mancipium detrahebatur? Pronuntiemus ultrò, dominum jure ' caesum videri.

XLIV. ' Libet argumenta conquirere in eo, quod sapientiori- ' bus deliberatum est? Sed et si nunc primùm statuendum habe- ' remus; creditisne, servum interficiendi domini animum insump- ' sisse, ut non vox minax excideret? nihil per temeritatem pro- ' loqueretur? Sanè consilium obculuit, telum inter ignaros pa- ' ravit: num excubias transiret, cubiculi fores recluderet, lumen ' inferret, caedem patraret, omnibus nesciis? Multa sceleris in- ' dicia praeveniunt. Servi si prodant, possumus singuli inter ' plures, tuti inter anxios, postremò, si pereundum sit, non inulti ' inter nocentes agere. Suspecta majoribus nostris fuêre ingenia ' servorum, etiam quum in agris aut domibus iisdem nasceren- ' tur, caritatemque dominorum statim adciperent. Postquam ' verò nationes in familiis habemus, quibus diversi ritus, externa ' sacra aut nulla sunt, conluviem istam non nisi metu coërcueris. ' At quidam insontes peribunt. Nam et ex fuso exercitu, quum ' decimus quisque fusti feritur, etiam strenui sortiuntur. Habet ' aliquid ex iniquo omne magnum exemplum, quod contra singu- ' los utilitate publicâ rependitur.'

XLV. Sententiae Cassii, ut nemo unus contrà ire ausus est, ita dissonae voces respondebant, ' numerum, aut aetatem, aut ' sexum, ac plurimorum indubiam innocentiam' miserantium. Praevaluit tamen pars, quae subplicium decernebat: sed obtemperari non poterat, conglobatâ multitudine et *saxa ac faces* minitante. Tum Caesar populum edicto increpuit, atque omne iter, quo damnati ad poenam ducebantur, militaribus praesidiis sep-

sit. Censuerat Cingonius Varro, 'ut liberti quoque, qui sub eo-'dem tecto fuissent, Italiâ deportarentur.' Id a Principe prohibitum est, ne mos antiquus, quem misericordia non minuerat, per saevitiam intenderetur.

XLVI. Damnatus iisdem consulibus Tarquitius Priscus repetundarum, Bithynis interrogantibus, magno Patrum gaudio, qui adcusatum ab eo Statilium Taurum, proconsulem ipsius, meminerant. Census per Gallias a Q. Volusio et Sextio Africano Trebellioque Maximo acti sunt, aemulis inter se, per nobilitatem, Volusio atque Africano: Trebellium, dum uterque dedignatur, suprà tulêre.

XLVII. Eo anno mortem obiit Memmius Regulus, auctoritate, constantiâ, famâ, in quantum, praeumbrante Imperatoris fastigio, datur, clarus; adeò ut Nero, aeger valetudine, et adulantibus circùm, qui 'finem imperio adesse' dicebant, 'si quid 'fato pateretur,' responderit, 'habere subsidium rem publicam.' Rogantibus dehinc, 'in quo potissimum?' addiderat, 'in Mem-'mio Regulo.' Vixit tamen post haec Regulus, quiete defensus, et quia novâ generis claritudine neque invidiosis opibus erat. Gymnasium eo anno dedicatum a Nerone, praebitumque oleum Equiti ac senatui Graecâ facilitate.

XLVIII. P. Mario, L. Asinio consulibus, Antistius praetor, quem in tribunatu plebis licenter egisse memoravi, probrosa adversùs Principem carmina factitavit, vulgavitque celebri convivio, dum apud Ostorium Scapulam epulatur. Exin a Cossutiano Capitone, qui nuper senatorium ordinem precibus Tigellini, soceri sui, receperat, majestatis delatus est. Tum primùm revocata ea lex; credebaturque haud perindè exitium Antistio, quàm Imperatori gloria quaesita, ut condemnatus a senatu intercessione tribuniciâ morti eximeretur. Et quum Ostorius, *nihil audivisse*, pro testimonio dixisset, adversis testibus creditum: censuitque Junius Marullus, consul designatus, 'adimendam reo praeturam, 'necandumque more majorum.' Ceteris inde adsentientibus, Paetus Thrasea multo cum honore Caesaris, et acerrimè increpito Antistio, 'non, quidquid nocens reus pati mereretur, id e-'gregio sub Principe, et nullâ necessitate obstricto senatu, statuen-'dum,' disseruit. 'Carnificem et laqueum pridem abolita; et 'esse poenas legibus constitutas, quibus, sine judicum saevitiâ et 'temporum infamiâ, subplicia decernerentur. Quin in insulâ, 'publicatis bonis, quò longiùs sontem vitam traxisset, eò priva-'tim miseriorem et publicae clementiae maximum exemplum 'futurum.'

XLIX. Libertas Thraseae servitium aliorum rupit; et postquam discessionem consul permiserat, pedibus in sententiam ejus iêre, paucis exemptis: in quibus adulatione promptissimus fuit A. Vitellius, optimum quemque jurgio lacessens et respondenti reticens, ut pavida ingenia solent. At consules, perficere sena-

tûs decretum non ausi, de consensu scripsêre Caesari. Ille, inter pudorem et iram cunctatus, postremò rescripsit, 'nullâ injuriâ 'provocatum Antistium gravissimas in Principem contumelias 'dixisse: earum ultionem a Patribus postulatam, et, pro magni-'tudine delicti poenam statui, par fuisse: ceterùm se, qui severi-'tatem decernentium inpediturus fuerit, moderationem non pro-'hibere: statuerent, ut vellent: datam et absolvendi licentiam.' His atque talibus recitatis et obfensione manifestâ, non ideò aut consules mutavêre relationem, aut Thrasea decessit sententiâ, ceterive, quae probaverant, deseruêre: pars, ne Principem objecisse invidiae viderentur; plures numero tuti; Thrasea suetâ firmitudine animi, et ne gloria intercideret.

L. Haud dispari crimine Fabricius Veiento conflictatus est, 'quòd multa et probrosa in Patres et sacerdotes composuisset,' iis libris, quibus nomen *Codicillorum* dederat. Adjiciebat Talius Geminus, adcusator: 'venditata ab eo munera Principis et adi-'piscendorum honorum jus.' Quae causa Neroni fuit suscipiendi judicii; convictumque Veientonem Italiâ depulit, et libros exuri jussit, conquisitos lectitatosque, donec cum periculo parabantur: mox licentia habendi oblivionem adtulit.

LI. Sed gravescentibus in dies publicis malis, subsidia minuebantur; concessitque vitâ Burrus, incertum valetudine an veneno. Valetudo ex eo conjectabatur, quòd, in se tumescentibus paullatim faucibus et inpedito meatu, spiritum finiebat: plures jussu Neronis, quasi remedium adhiberetur, inlitum palatum ejus noxio medicamine adseverabant, et Burrum, intellecto scelere, quum ad visendum eum Princeps venisset, adspectum ejus aversatum, sciscitanti hactenus respondisse, *Ego me bene habeo.* Civitati grande desiderium ejus mansit per memoriam virtutis et subcessorum alterius segnem innocentiam, alterius flagrantissima flagitia et adulteria: quippe Caesar duos praetoriis cohortibus inposuerat, Fenium Rufum, ex vulgi favore, quia rem frumentariam sine quaestu tractabat, Sofonium Tigellinum, veterem inpudicitiam atque infamiam in eo sequutus. Atque illi pro cognitis moribus fuêre: validior Tigellinus in animo Principis, et intimis libidinibus adsumptus; prosperâ populi et militum famâ Rufus: quod apud Neronem adversum experiebatur.

LII. Mors Burri infregit Senecae potentiam; quia nec bonis artibus idem virium erat, altero velut duce amoto, et Nero ad deteriores inclinabat. Hi variis criminationibus Senecam adoriuntur, 'tamquam ingentes et privatum supra modum evectas 'opes adhuc augeret, quódque studia civium in se verteret, hor-'torum quoque amoenitate et villarum magnificentiâ quasi Prin-'cipem supergrederetur.' Objiciebant etiam, 'eloquentiae lau-'dem uni sibi adsciscere, et carmina crebriùs factitare, postquam 'Neroni amor eorum venisset. Nam oblectamentis Principis 'palam iniquum, detrectare vim ejus equos regentis; inludere

'voces, quotiens caneret. Quem ad finem nihil in re publicâ 'clarum fore, quod non ab illo reperiri credatur. Certè 'finitam Neronis pueritiam, et robur juventae adesse: exsue'ret magistrum, satis amplis doctoribus instructus, majoribus 'suis.'

LIII. At Seneca criminantium non ignarus, prodentibus iis, quibus aliqua honesti cura, et familiaritatem ejus magis adspernante Caesare, tempus sermoni orat; et adcepto, ita incipit: 'Quartusdecimus annus est, Caesar, ex quo spei tuae admotus 'sum: octavus, ut imperium obtines: medio temporis tantum 'honorum atque opum in me cumulâsti, ut nihil felicitati meae 'desit, nisi moderatio ejus. Utar magnis exemplis, nec meae 'fortunae, sed tuae. Abavus tuus, Augustus, M. Agrippae Mi'tylenense secretum; C. Maecenati, Urbe in ipsâ, velut pere'grinum otium permisit: quorum alter bellorum socius, alter 'Romae pluribus laboribus jactatus, ampla quidem, sed pro in'gentibus meritis, praemia adceperant. Ego quid aliud muni'ficentiae tuae adhibere potui, quàm studia, ut sic dixerim, in 'umbrâ educata, e quibus claritudo venit? Quòd juventae tuae 'rudimentis adfuisse videor, grande hujus rei pretium: at tu 'gratiam inmensam, innumeram pecuniam circumdedisti; adeò 'ut plerumque intra me ipse volvam: egone, equestri et provin'ciali loco ortus, proceribus civitatis adnumeror? Inter nobiles 'et longa decora praeferentes novitas mea enituit? Ubi est ani'mus ille, modicis contentus? Tales hortos instruit, et per haec 'suburbana incedit, et tantis agrorum spatiis, tam lato fenere 'exuberat? Una defensio obcurrit, quòd muneribus tuis obniti 'non debui.

LIV. 'Sed uterque mensuram inplevimus, et tu, quantum 'Princeps tribuere amico posset, et ego, quantum amicus a Prin'cipe adcipere. Cetera invidiam augent: quae quidem, ut om'nia mortalia, infra tuam magnitudinem jacet, sed mihi incum'bit: mihi subveniendum est. Quomodo in militiâ aut viâ fes'sus adminiculum orarem; ita in hoc itinere vitae senex et levis'simis quoque curis inpar, quum opes meas ultrà sustinere non 'possim, praesidium peto. Jube eas per procuratores tuos ad'ministrari, in tuam fortunam recipi. Nec me in paupertatem 'ipse detrudam; sed traditis, quorum fulgore perstringor, quod 'temporis hortorum aut villarum curae seponitur, in animum 'revocabo. Superest tibi robur, et tot per annos nixum fastigii 'regimen: possumus seniores amici quieti respondere. Hoc 'quoque in tuam gloriam cedet, eos ad summa vexisse, qui et 'modica tolerarent.'

LV. Ad quae Nero sic fermè respondit: 'Quòd meditatae ora'tioni tuae statim obcurram, id primum tui muneris habeo, qui 'me non tantùm praevisa, sed subita expedire docuisti. Abavus 'meus, Augustus, Agrippae et Maecenati usurpare otium post

'labores concessit; sed in eâ ipsâ aetate, cujus auctoritas tueretur, quidquid illud et qualecunque tribuisset: attamen neutrum datis a se praemiis exsuit. Bello et periculis meruerant: in his enim juventa Augusti versata est. Nec mihi tela et manus tuae defuissent, in armis agenti. Sed quod praesens conditio poscebat, ratione, consilio, praeceptis pueritiam, dein juventam meam fovisti. Et tua quidem erga me munera, dum vita subpetet, aeterna erunt; quae a me habes, horti et fenus et villae, casibus obnoxia sunt : ac licet multa videantur, plerique, haudquaquam artibus tuis pares, plura tenuerunt. Pudet referre libertinos, qui ditiores spectantur. Unde etiam rubori mihi est, quòd praecipuus caritate nondum omnes fortunâ antecellis.

LVI. 'Verùm et tibi valida aetas rebusque et fructui rerum subficiens; et nos prima imperii spatia ingredimur: nisi fortè aut te Vitellio ter consuli, aut me Claudio postponis. Sed quantum Volusio longa parcimonia quaesivit, tantum in te mea liberalitas explere non potest. Quin, si quâ in parte lubricum adolescentiae nostrae declinat, revocas, ornatumque robur subsidio inpensiùs regis. Non tua moderatio, si reddideris pecuniam, nec quies, si reliqueris Principem, sed mea avaritia, meae crudelitatis metus in ore omnium versabitur. Quòd si maximè continentia tua laudetur; non tamen sapienti viro decorum fuerit, unde amico infamiam paret, inde gloriam sibi recipere.' His adjicit complexum et oscula, factus naturâ et consuetudine exercitus, velare odium fallacibus blanditiis. Seneca (qui finis omnium cum dominante sermonum) grates agit: sed instituta prioris potentiae commutat: prohibet coetus salutantium: vitat comitantes: rarus per Urbem; quasi valetudine infensâ aut sapientiae studiis domi adtineretur.

LVII. Perculso Senecâ, promptum fuit, Rufum Fenium imminuere, *Agrippinae amicitiam* in eo criminantibus: validiorque in dies Tigellinus, et malas artes, quibus solis pollebat, gratiores ratus, si Principem societate scelerum obstringeret, metus ejus rimatur: compertoque, Plautum et Sullam maximè timeri Plautum in Asiam, Sullam in Galliam Narbonensem nuper amotos; 'nobilitatem eorum et propinquos huic Orientis, illi Germaniae exercitus' commemorat. 'Non se, ut Burrum, diversas spes, sed solam incolumitatem Neronis spectare: cui caveri utcumque ab urbanis insidiis praesentiâ; longinquos motus quonam modo comprimi posse? Erectas Gallias ad nomen dictatorium, nec minùs suspectos Asiae populos claritudine avi Drusi. Sullam inopem; unde praecipuam audaciam: et similatorem segnitiae, dum temeritati locum reperiret. Plautum magnis opibus, ne fingere quidem cupidinem otii, sed veterum Romanorum imitamenta praeferre; adsumptâ etiam Stoicorum adrogantiâ sectâque, quae turbidos et negotiorum adpetentes faciat.' Nec ultrà

mora. Sulla, sexto die pervectis Massiliam percussoribus, ante metum et rumorem interficitur, quum epulandi causâ discumberet. Relatum caput ejus inlusit Nero, tamquam praematurâ canitie deforme.

LVIII. Plauto parari necem, non perinde obcultum fuit, quia pluribus salus ejus curabatur; et spatium itineris ac maris tempusque interjectum moverat famam: vulgóque fingebant, 'petitum ab eo Corbulonem,' magnis tum exercitibus praesidentem, si clari atque insontes interficerentur, praecipuum ad pericula: 'quin et Asiam favore juvenis arma cepisse; nec milites, ad scelus missos, aut numero validos, aut animo promptos: postquam 'jussa efficere nequiverint, ad spes novas transîsse.' Una haec, more famae, credentium otio augebantur. Ceterùm libertus Plauti celeritate ventorum praevenit centurionem, et mandata L. Antistii, soceri, adtulit: 'effugeret segnem mortem, otium: 'subfugium et magni nominis miserationem reperturum, bonos 'consociaturum, audaces: nullum interim subsidium adspernandum. Si sexaginta milites' (tot enim adveniebant) 'propulisset; dum refertur nuntius Neroni, dum manus alia permeat, 'multa sequutura, quae ad usque bellum evalescerent. Denique aut salutem tali consilio quaeri, aut nihil graviùs audenti, 'quàm ignavo, patiendum esse.'

LIX. Sed Plautum ea non movêre: sive nullam opem providebat inermis atque exsul, seu taedio ambiguae spei, an amore conjugis et liberorum, quibus placabiliorem fore Principem rebatur, nullâ sollicitudine turbatum. Sunt, qui 'alios a socero 'nuntios venisse' ferant, 'tamquam nihil atrox inmineret; doctoresque sapientiae, Coeranum Graeci, Musonium Tusci generis, 'constantiam opperiendae mortis pro incertâ et trepidâ vitâ suasisse.' Repertus est certè, per medium diei, nudus exercitando corpori. Talem eum centurio trucidavit, coram Pelagone spadone, quem Nero centurioni et manipulo, quasi satellitibus ministrum regium, praeposuerat. Caput interfecti relatum: cujus adspectu, (ipsa Principis verba referam) 'Quin,' inquit, 'Nero, 'deposito metu, nuptias Poppaeae, ob ejusmodi terrores dilatas, 'maturare parat, Octaviamque conjugem amoliri, quamvìs modestè agat, et nomine patris, et studiis populi gravem?' Sed ad senatum literas misit, de caede Sullae Plautique haud confessus, verùm 'utriusque turbidum ingenium esse, et sibi incolumitatem 'rei publicae magnâ curâ haberi.' Decretae eo nomine 'sub'plicationes, utque Sulla et Plautus senatu moverentur,' gravioribus tamen ludibriis, quàm malis.

LX. Igitur adcepto Patrum consulto, postquam cuncta scelerum suorum pro egregiis adcipi videt, exturbat Octaviam, *sterilem* dictitans. Exin Poppaeae conjungitur. Ea diu pellex, et adulteri Neronis, mox mariti potens, quemdam ex ministris Octaviae inpulit 'servilem ei amorem' objicere; destinaturque

reus, cognomento *Eucerus*, natione Alexandrinus, canere tibiis doctus. Actae ob id de ancillis quaestiones, et vi tormentorum victis quibusdam, ut falsa adnuerent, plures perstitêre sanctitatem dominae tueri. Ex quibus una instanti Tigellino, 'castiora 'esse muliebria Octaviae' respondit, 'quàm os ejus.' Movetur tamen primò civilis discidii specie; domumque Burri et praedia Plauti, infausta dona, adcipit: mox in Campaniam pulsa est, additâ militari custodiâ. Inde crebri questus nec obculti per vulgum; cui minor sapientia et ex mediocritate fortunae pauciora pericula sunt. His motus Nero, tamquam poenitentiâ flagitii, conjugem revocavit Octaviam.

LXI. Exin laeti Capitolium scandunt, deosque tandem venerantur. Effigies Poppaeae proruunt: Octaviae imagines gestant humeris, spargunt floribus foroque ac templis statuunt. Itur etiam, in Principis laudes, repetitum venerationem; jamque et palatium multitudine et clamoribus complebant, quum emissi militum globi verberibus et intento ferro turbam disjecêre. Mutataque, quae per seditionem verterant, et Poppaeae honos repositus est. Quae semper odio, tum et metu atrox, ne aut vulgi acrior vis ingrueret, aut Nero inclinatione populi mutaretur, provoluta genibus ejus; 'Non eò loci res suas agi, ut de matrimo-'nio certet, (quamquàm id sibi vitâ potius) sed vitam ipsam in 'extremum adductam a clientelis et servitiis Octaviae, quae plebis 'sibi nomen indiderint, ea in pace ausi, quae vix bello evenirent. 'Arma illa adversùs Principem sumpta: ducem tantùm defuis-'se; qui motis rebus facilè reperiretur. Omitteret modo Cam-'paniam et in Urbem ipsam pergeret, ad cujus nutum absentis 'tumultus cierentur. Quod alioquin suum delictum? quam cu-'jusquam obfensionem? An, quia veram progeniem penatibus 'Caesarum datura sit, malle populum Romanum tibicinis Ae-'gyptii subolem imperatorio fastigio induci? Denique, si id re-'bus conducat, libens quàm coactus adciret dominam, vel consu-'leret securitati justâ ultione. Et modicis remediis primos mo-'tus consedisse: at, si desperent uxorem Neronis fore Octaviam, 'illi maritum daturos.'

LXII. Varius sermo et ad metum atque iram adcommodatus terruit simul audientem et adcendit. Sed parum valebat suspicio in servo, et quaestionibus ancillarum elusa erat. Ergo confessionem alicujus quaeri placet, cui rerum quoque novarum crimen adfingeretur: et visus idoneus maternae necis patrator, Anicetus, classi apud Misenum, ut memoravi, praefectus, levi post admissum scelus gratiâ, dein graviore odio, quia malorum facinorum ministri quasi exprobrantes adspiciuntur. Igitur adcitum eum Caesar 'operae prioris' admonet: 'solum incolumi-'tati Principis adversùs insidiantem matrem subvenisse: locum 'haud minoris gratiae instare, si conjugem infensam depelleret: 'nec manu aut telo opus: fateretur Octaviae adulterium. Ob-

'culta quidem ad praesens, sed magna ei praemia et secessus 'amoenos' promittit, vel, 'si negavisset, necem' intentat. Ille insitâ vecordiâ, et facilitate priorum flagitiorum, plura etiam, quàm jussum erat, fingit fateturque apud amicos, quos velut consilio adhibuerat Princeps. Tum in Sardiniam pellitur, ubi non inops exsilium toleravit et fato obiit.

LXIII. At Nero, 'praefectum in spem sociandae classis con'ruptum,' et incusatae paullo antè 'sterilitatis' oblitus, 'abactos 'partus conscientiâ libidinum, eaque sibi comperta,' edicto memorat; insulâque Pandatariâ Octaviam claudit. Non alia exsul visentium oculos majore misericordiâ adfecit. Meminerant adhuc quidam Agrippinae, a Tiberio; recentior Juliae memoria obversabatur, Claudio pulsae. Sed illis robur aetatis adfuerat: laeta aliqua viderant, et praesentem saevitiam melioris olim fortunae recordatione adlevabant. Huic primùm nuptiarum dies loco funeris fuit, deductae in domum, in quâ nihil nisi luctuosum haberet, erepto per venenum patre et statim fratre: tum ancilla dominâ validior: et Poppaea non nisi in perniciem uxoris nupta. postremò crimen omni exitio gravius.

LXIV. Ac puella, vicesimo aetatis anno, inter centuriones et milites, praesagio malorum jam vitâ exempta, nondum tamen morte adquiescebat. Paucis dehinc interjectis diebus mori jubetur; quum jam 'viduam se et tantùm sororem' testaretur, communesque *Germanicos* et postremò *Agrippinae* nomen cieret, 'quâ incolumi infelix quidem matrimonium, sed sine exitio, per'tulisset.' Restringitur vinculis, venaeque ejus per omnes artus exsolvuntur, et, quia pressus pavore sanguis tardiùs labebatur, praefervidi balnei vapore enecatur. Additurque atrocior saevitia, quòd caput amputatum latumque in Urbem Poppaea vidit. Dona ob haec templis decreta. Quod ad eum finem memoravimus, ut, quicumque casus temporum illorum, nobis vel aliis auctoribus, noscunt, praesumptum habeant, quotiens fugas et caedes jussit Princeps, totiens grates deis actas, quaeque rerum secundarum olim, tum publicae cladis insignia fuisse. Neque tamen silebimus, si quod senatûs consultum adulatione novum, aut patientiâ postremum fuit.

LXV. Eodem anno libertorum potissimos veneno interfecisse creditus est; Doryphorum, quasi adversatum nuptiis Poppaeae; Pallantem, quòd inmensam pecuniam longâ senectâ detineret. Romanus secretis criminationibus incusaverat Senecam, ut C. Pisonis socium; sed validiùs a Senecâ eodem crimine perculsus est. Unde Pisoni timor, et orta insidiarum in Neronem magna moles, sed inprospera.

C. CORNELII TACITI

AB EXCESSU DIVI AUGUSTI

ANNALIUM

LIBER XV.

BREVIARIUM.

I. Armeniam invadit Vologeses, Parthorum rex, quem Corbulo cautè, fortiter tamen, repressit. VI. Caesennius Paetus adventat, proprius Armeniae tuendae dux: inperitiâ et temeritate rem perdit: Corbulo ei, sed serò subcurrit. XVIII. Romae tropaea de Parthis decreta, integro adhuc bello. XIX. Senatûs consultum de fictis adoptionibus. XXIII. Neroni filia ex Poppaeâ nascitur. Ingens, sed fluxa, laetitia. Infans, quartum intra mensem defuncta, honorem divae obtinet. XXIV. Parthorum legati Romam veniunt, super retinendâ Armeniâ: inriti remittuntur: et bellum Corbuloni permissum. Armeniam iterum invadit; metuque Parthis injecto, ad conloquium ventum est. Placuit arma poni, et Tiridaten diadema statuae Neronis submittere, nec nisi sponte ejus resumere. XXXII. Nationes Alpium maritimarum in jus Latii translatae. XXXIII. Nero Neapoli canit in publico: Romae luxu et libidine omnia polluit. XXXV. Torquatus Silanus mori adigitur. XXXVIII. Urbs ardet, forte incertum an dolo Principis; qui, patriae ruinis usus, auream domum exstruit. XLIV. Christiani quaesitissimis poenis adfecti, falso crimine incendii. Addita subpliciis ludibria. XLVII. Prodigia. XLVIII. Conjuratio in Neronem inita et prodita, duce ejus C. Pisone. Multi inlustrium interempti, quos inter Lucanus et Seneca. LXXIV. Decreta dona et grates diis. Mensis Aprilis Neronis cognomentum adcipit. Gesta haec annis paullo ampliùs tribus.

Coss. { P. Mario Celso, L. Asinio Gallo.
C. Memmio Regulo, L. Verginio Rufo.
C. Laecanio Basso, M. Licinio Crasso.
A. Licinio Nerva Sillano, M. Vestino Attico. }

Interea rex Parthorum Vologeses, cognitis Corbulonis rebus, regemque alienigenam Tigranen Armeniae inpositum, simul, fratre Tiridate pulso, spretum Arsacidarum fastigium ire ultum volens, magnitudine rursùm Romanâ et continui foederis reverentiâ diversas ad curas trahebatur: cunctator ingenio, et defectione

Hyrcanorum, gentis validae, multisque ex eo bellis inligatus. Atque illum ambiguum novus insuper nuntius contumeliae exstimulat: quippe egressus Armeniâ Tigranes Adiabenos, conterminam nationem, latiùs ac diutiùs, quàm per latrocinia, vastaverat; idque primores gentium aegrè tolerabant: 'eò contemptionis descensum, ut ne duce quidem Romano incursarentur, sed temeritate obsidis, tot per annos inter mancipia habiti.' Adcendebat dolorem eorum Monobazus, quem penes Adiabenum regimen, 'quod praesidium, aut unde peteret?' rogitans. 'Jam de Armeniâ concessum: proxima trahi, et, nisi defendant Parthi, levius servitium apud Romanos deditis, quàm captis esse.' Tiridates quoque, regni profugus, per silentium haud modicè, querendo gravior erat. 'Non enim ignaviâ magna imperia contineri: virorum armorumque faciendum certamen. Id in summâ fortunâ aequius, quod validius: et sua retinere, privatae domûs; de alienis certare, regiam laudem esse.'

II. Igitur commotus his Vologeses concilium vocat, et proximum sibi Tiridaten constituit, atque ita orditur: 'Hunc ego, eodem mecum patre genitum, quum mihi per aetatem summo nomine concessisset, in possessionem Armeniae deduxi; qui tertius potentiae gradus habetur: nam Medos Pacorus antè ceperat: videbarque, contra vetera fratrum odia et certamina, familiae nostrae penates ritè composuisse: prohibent Romani, et pacem, ipsis numquam prosperè lacessitam, nunc quoque in exitium suum abrumpunt. Non ibo infitias: aequitate quàm sanguine, causâ quàm armis, retinere parta majoribus malueram: si cunctatione deliqui, virtute conrigam. Vestra quidem vis et gloria in integro est, additâ modestiae famâ; quae neque summis mortalium spernenda est, et a diis aestimatur.' Simul diademate caput Tiridatis evinxit; promptam equitum manum, quae regem ex more sectatur, Monesi, nobili viro, tradidit, adjectis Adiabenorum auxiliis, mandavitque, Tigranen Armeniâ exturbari, dum ipse, positis adversùs Hyrcanos discordiis, vires intimas molemque belli ciet, provinciis Romanis minitans.

III. Quae ubi Corbuloni certis nuntiis audita sunt, legiones duas cum Verulano Severo et Vettio Bolano subsidium Tigrani mittit, obculto praecepto, 'compositiùs cuncta, quàm festinantiùs agerent:' quippe bellum habere, quàm gerere malebat. Scripseratque Caesari, 'proprio duce opus esse, qui Armeniam defenderet: Syriam, ingruente Vologese, acriore in discrimine esse.' Atque interim reliquas legiones pro ripâ Euphratis locat: tumultuariam provincialium manum armat: hostiles ingressus praesidiis intercipit: et quia egena aquarum regio est, castella fontibus inposita: quosdam rivos congestu arenae abdidit.

IV. Ea dum a Corbulone tuendae Syriae parantur, acto raptim agmine Moneses, ut famam suî praeiret, non ideò nescium aut incautum Tigranen obfendit. Obcupaverat Tigranocerta,

urbem copiâ defensorum et magnitudine moenium validam. Ad haec Nicephorius, amnis haud spernendâ latitudine, partem murorum ambit: et ducta ingens fossa, quà fluvio diffidebatur. Inerantque milites et provisi antè commeatus: quorum subvectu pauci, avidiùs progressi et repentinis hostibus circumventi, irâ magis quàm metu ceteros adcenderant. Sed Partho ad exsequendas obsidiones nulla cominus audacia, raris sagittis: neque clausos exterret, et semet frustratur. Adiabeni, quum promovere scalas et machinamenta inciperent, facilè detrusi, mox, erumpentibus nostris, caeduntur.

V. Corbulo tamen, quamvìs secundis rebus suis moderandum fortunae ratus, misit ad Vologesen, qui expostularent 'vim provinciae inlatam: socium amicumque regem, cohortes Romanas 'circumsideri; omitteret potiùs obsidionem, aut se quoque in 'agro hostili castra positurum.' Casperius centurio, in eam legationem delectus, apud oppidum Nisibin, septem et triginta millibus passuum a Tigranocertâ distantem, adiit regem et mandata ferociter edidit. Vologesi vetus et penitus infixum erat, arma Romana vitandi: nec praesentia prosperè fluebant: inritum obsidium: tutus manu et copiis Tigranes: fugati, qui expugnationem sumpserant: missae in Armeniam legiones: et aliae pro Syriâ, paratae ultrò inrumpere: sibi inbecillum equitem pabuli inopiâ: nam exorta vis locustarum abederat, quidquid herbidum aut frondosum. Igitur, metu abstruso, mitiora obtendens, 'missurum ad Imperatorem Romanum legatos super 'petendâ Armeniâ et firmandâ pace,' respondet. Monesen 'omittere Tigranocerta' jubet; ipse retrò concedit.

VI. Haec plures, ut 'formidine regis et Corbulonis minis 'patrata,' magnificè extollebant. Alii, 'obcultè pepigisse,' interpretabantur, 'ut, omisso utrimque bello et abeunte Vologese, 'Tigranes quoque Armeniâ abscederet. Cur enim exercitum 'Romanum a Tigranocertis deductum? cur deserta per otium, 'quae bello defenderant? An melius hibernavisse in extremâ 'Cappadociâ, raptim erectis tuguriis, quàm in sede regni modò 'retenti? Dilata prorsùs arma, ut Vologeses cum alio, quàm 'cum Corbulone, certaret; Corbulo meritae tot per annos glo-'riae non ultrà periculum faceret.' Nam, ut retuli, proprium ducem tuendae Armeniae poposcerat, et adventare Caesennius Paetus audiebatur: jamque aderat, copiis ita divisis, ut quarta et duodecima legiones, additâ quintâ, quae recèns e Moesis excita erat, simul Pontica et Galatarum Cappadocumque auxilia Paeto obedirent; tertia et sexta et decima legiones priorque Syriae miles apud Corbulonem manerent. Cetera ex rerum usu sociarent partirenturve. Sed neque Corbulo aemuli patiens; et Paetus, cui satis ad gloriam erat, si proximus haberetur, despiciebat gesta, 'nihil caedis, aut praedae, usurpatas nomine te-

'nus urbium expugnationes,' dictitans: 'se tributa ac leges et 'pro umbrâ regis Romanum jus victis inpositurum.'

VII. Sub idem tempus legati Vologesis, quos ad Principem missos memoravi, revertêre inriti: bellumque propalàm sumptum a Parthis: nec Paetus detrectavit, sed duabus legionibus, quarum quartam Funisulanus Vettonianus eo in tempore, duodecimam Calavius Sabinus regebant, Armeniam intrat tristi omine. Nam in transgressu Euphratis, quem ponte transmittebat, nullâ palam causâ, turbatus equus, qui consularia insignia gestabat, retrò evasit: hostiaque, quae muniebantur, hibernaculis adsistens, semifacta opera fugâ perrupit seque vallo extulit: et pila militum arsêre, magis insigni prodigio, quia Parthus hostis missilibus telis decertat.

VIII. Ceterùm Paetus, spretis ominibus, nec dum satis firmatis hibernaculis, nullo rei frumentariae provisu, rapit exercitum trans montem Taurum 'reciperandis,' ut ferebat, 'Tigranocertis 'vastandisque regionibus, quas Corbulo integras omisisset:' et capta quaedam castella: gloriaeque et praedae nonnihil partum, si aut gloriam cum modo, aut praedam cum curâ habuisset. Longinquis itineribus percursando, quae obtineri nequibant, conrupto, qui captus erat, commeatu, et instante jam hieme, reduxit exercitum, composuitque ad Caesarem literas, quasi confecto bello, verbis magnificis, rerum vacuas.

IX. Interim Corbulo numquam neglectam Euphratis ripam crebrioribus praesidiis insedit: et, ne ponti injiciendo inpedimentum hostiles turmae adferrent, (jam enim subjectis campis magnâ specie volitabant) naves magnitudine praestantes et connexas trabibus ac turribus auctas agit per amnem, catapultisque et balistis proturbat barbaros: in quos saxa et hastae longiùs permeabant, quàm ut contrario sagittarum jactu adaequarentur. Dein pons continuatus, collesque adversi per socias cohortes, pòst legionum castris obcupantur, tantâ celeritate et ostentatione virium, ut Parthi, omisso paratu invadendae Syriae, spem omnem in Armeniam verterent.

X. Ibi Paetus, inminentium nescius, quintam legionem procul in Ponto habebat; reliquas promiscuis militum commeatibus infirmaverat; donec, adventare Vologesen magno et infenso agmine, auditum. Adcitur legio duodecima, et, unde famam aucti exercitûs speraverat, prodita infrequentia: quâ tamen retineri castra et eludi Parthus tractu belli poterat, si Paeto aut in suis aut in alienis consiliis constantia fuisset. Verùm ubi a viris militaribus adversùs urgentes casus firmatus erat, rursùs, ne alienae sententiae indigens videretur, in diversa ac deteriora transibat: et tunc relictis hibernis, 'non fossam neque vallum sibi, sed cor-'pora et arma in hostem data,' clamitans, duxit legiones, quasi proelio certaturus. Deinde, amisso centurione et paucis militibus, quos visendis hostium copiis praemiserat, trepidus remeavit:

et quia minùs acriter Vologeses institerat, vanâ rursùs fiduciâ, tria millia delecti peditis proximo Tauri jugo inposuit, quò transitum regis arcerent. Alares quoque Pannonios, robur equitatûs, in parte campi locat. Conjunx ac filius castello, cui Arsamosata nomen est, abditi, datâ in praesidium cohorte ac dissperso milite, qui, in uno habitus, vagum hostem promptiùs sustentavisset, et aegrè compulsum ferunt, ut instantem Corbuloni fateretur: nec a Corbulone properatum, quò, gliscentibus periculis, etiam subsidii laus augeretur. 'Expediri' tamen 'itineri singu- 'la millia ex tribus legionibus et alarios octingentos, parem nu- 'merum e cohortibus,' jussit.

XI. At Vologeses, quamvìs, 'obsessa a Paeto itinera, hinc 'peditatu, inde equite,' adcepisset, nihil mutato consilio, sed vi ac minis alares exterruit, legionarios obtrivit, uno tantùm centurione, Tarquitio Crescente, turrim, in quâ praesidium agitabat, defendere auso, factâ saepius eruptione, et caesis, qui barbarorum propiùs subgrediebantur, donec ignium jactu circumveniretur. Peditum si quis integer, longinqua et avia; vulnerati castra repetivêre: 'virtutem regis, saevitiam et copias gentium,' cuncta metu extollentes, facili credulitate eorum, qui eadem pavebant. Ne dux quidem obniti adversis, sed cuncta militiae munia deseruerat, missis iterum ad Corbulonem precibus, 'veni- 'ret properè, signa et aquilas et nomen reliquum infelicis exer- 'citûs tueretur: se fidem interim, donec vita subpeditet, reten- 'turos.'

XII. Ille interritus, et parte copiarum apud Syriam relictâ, ut munimenta Euphrati inposita retinerentur, quâ proximum et commeatibus non egenum, regionem Commagenam, exin Cappadociam, inde Armenios petivit. Comitabantur exercitum, praeter alia sueta bello, magna vis camelorum, onusta frumenti, ut simul hostem famemque depelleret. Primùm e perculsis Pactium, primi pili centurionem, obvium habuit, dein plerosque militum: quos, diversas fugae causas obtendentes, 'redire ad signa 'et clementiam Paeti experiri' monebat, 'se nisi victoribus inmi- 'tem esse.' Simul suas legiones adire, hortari, 'priorum' admonere, 'novam gloriam' ostendere: 'non vicos aut oppida Arme- 'niorum, sed castra Romana duasque in iis legiones pretium la- 'boris peti. Si singulis manipularibus praecipua servati civis 'corona imperatoriâ manu tribueretur: quod illud et quantum 'decus, ubi par eorum numerus apisceretur, qui adtulissent salu- 'tem et qui adcepissent?' His atque talibus in commune alacres, (et erant, quos pericula fratrum aut propinquorum propriis stimulis incenderent) continuum diu noctuque iter properabant.

XIII. Eóque intentiùs Vologeses premere obsessos, modo vallum legionum, modò castellum, quo inbellis aetas defendebatur, adpugnare, propiùs incedens, quàm mos Parthis, si eâ temeritate hostem in proelium eliceret. At illi vix contuberniis ex-

tracti: nec aliud quàm munimenta propugnabant: pars jussu ducis, et alii propriâ ignaviâ, ut Corbulonem opperientes, ac, si vis ingrueret, provisis exemplis Caudinae ac Numantinae cladis: 'neque eamdem vim Samnitibus vel Tarraconensi populo, ac 'Parthis, Romani imperii aemulis. Validam quoque et laudatam 'antiquitatem, quotiens fortuna contrà daret, saluti consuluisse.' Quâ desperatione exercitûs dux subactus primas tamen literas ad Vologesen, non subplices, sed in modum querentis composuit, 'quòd pro Armeniis, semper Romanae ditionis, aut subjectis re'gi, quem Imperator delegisset, hostilia faceret: pacem ex ae'quo utilem: nec praesentia tantùm spectaret: ipsum adversùs 'duas legiones totis regni viribus advenisse: at Romanis orbem 'terrarum reliquum, quo bellum juvarent.'

XIV. Ad ea Vologeses nihil pro causâ, sed 'opperiendos sibi 'fratres, Pacorum ac Tiridaten,' rescripsit: 'illis locum tempus'que consilio destinatum, quid de Armeniâ cernerent: adjecisse 'deos dignum Arsacidarum, simul ut de legionibus Romanis 'statuerent.' Missi pòst a Paeto nuntii, et 'regis conloquium' petitum, qui 'Vasacen, praefectum equitatûs, ire' jussit. Tum Paetus 'Lucullos, Pompeios, et sî qua Caesares obtinendae do'nandaeve Armeniae egerant;' Vasaces, 'imaginem retinendi 'largiendive penes nos, vim penes Parthos,' memoravit: et multùm invicem disceptato, Monobazus Adiabenus in diem posterum testis iis, quae pepigissent, adhibetur. Placuitque 'liberari ob'sidio legiones et decedere omnem militem finibus Armeniorum, 'castellaque et commeatus Parthis tradi: quibus perpetratis, co'pia Vologesi fieret, mittendi ad Neronem legatos.'

XV. Interim flumini Arsaniae (is castra praefluebat) pontem inposuit, specie sibi illud iter expedientis: sed Parthi, quasi documentum victoriae, jusserant: namque iis usui fuit: nostri per diversum iêre. Addidit rumor, 'sub jugum missas legiones,' et alia ex rebus infaustis, quorum simulacrum ab Armeniis usurpatum est. Namque et munimenta ingressi sunt, antequam agmen Romanum excederet, et circumstetêre vias, captiva olim mancipia aut jumenta adnoscentes abstrahentesque. Raptae etiam vestes, retenta arma, pavido milite et concedente, ne qua proelii causa exsisteret. Vologeses, armis et corporibus caesorum adgregatis, quò cladem nostram testaretur, visu fugientium legionum abstinuit. Fama moderationis quaerebatur, postquam superbiam expleverat. Flumen Arsaniam elephanto insidens et proximus quisque regem vi equorum perrupêre, quia rumor incesserat, 'pontem cessurum oneri dolo fabricantium:' sed qui ingredi ausi sunt, validum et fidum intellexêre.

XVI. Ceterùm obsessis adeò subpeditavisse rem frumentariam constitit, ut horreis ignem injicerent, contráque prodiderit Corbulo, 'Parthos, inopes copiarum et pabulo adtrito, relicturos ob'pugnationem, neque se plus tridui itinere abfuisse.' Adjecit,

'jure jurando Paeti cautum apud signa, adstantibus iis, quos 'testificando rex misisset, neminem Romanum Armeniam ingressurum, donec referrentur literae Neronis, an paci adnueret.' Quae ut augendae infamiae composita, sic reliqua non in obscuro habentur: unâ die quadraginta millium spatium emensum esse Paetum, desertis passim sauciis; neque minùs deformem illam fugientium trepidationem, quàm si terga in acie vertissent. Corbulo, cum suis copiis apud ripam Euphratis obvius, non eam speciem insignium et armorum praetulit, ut diversitatem exprobraret: maesti manipuli ac vicem commilitonum miserantes ne lacrumis quidem temperare: vix prae fletu usurpata consalutatio. Decesserat certamen virtutis et ambitio gloriae, felicium hominum adfectus: sola misericordia valebat, et apud minores magis.

XVII. Ducum inter se brevis sermo sequutus est. Hoc conquerente 'inritum laborem; potuisse bellum fugâ Parthorum finiri:' ille 'integra utrique cuncta' respondit: 'converterent 'aquilas et juncti invaderent Armeniam, abscessu Vologesis infirmatam. Non ea Imperatoris habere mandata,' Corbulo: 'periculo legionum commotum, e provinciâ egressum: quando 'in incerto habeantur Parthorum conatus, Syriam repetiturum. 'Sic quoque optimam Fortunam orandam, ut pedes, confectus 'spatiis itinerum, alacrem et facilitate camporum praevenientem 'equitem adsequeretur.' Exin Paetus per Cappadociam hibernavit. At Vologesis ad Corbulonem missi nuntii, 'detraheret 'castella trans Euphraten, amnemque, ut olim, medium faceret:' ille, 'Armeniam quoque diversis praesidiis vacuam fieri,' expostulabat. Et postremò concessit rex; dirutaque, quae Euphraten ultra communièrat Corbulo, et Armenii sine arbitrio relicti sunt.

XVIII. At Romae tropaea de Parthis arcusque medio Capitolini montis sistebantur, decreta ab senatu, integro adhuc bello, neque tum omissa, dum adspectui consulitur, spretâ conscientiâ. Quin et, dissimilandis rerum externarum curis, Nero frumentum plebis, vetustate conruptum, in Tiberim jecit, quò securitatem annonae ostentaret: cujus pretio nihil additum est, quamvìs ducentas fermè naves, portu in ipso, violentia tempestatis, et centum alias, Tiberi subvectas, fortuitus ignis absumpsisset. Tris dein consulares, L. Pisonem, Ducennium Geminum, Pompeium Paullinum vectigalibus publicis praeposuit, cum insectatione priorum Principum, 'qui gravitate sumptuum justos reditus 'anteîssent: se annuum sexcenties sestertium rei publicae largiri.'

XIX. Percrebruerat eâ tempestate pravissimus mos, quum propinquis comitiis, aut sorte provinciarum, plerique orbi fictis adoptionibus adsciscerent filios, praeturasque et provincias inter patres sortiti statim emitterent manu, quos adoptaverant. Mag-

nâ cum invidiâ senatum adeunt, 'jus naturae, labores educandi, 'adversùs fraudem et artes et brevitatem adoptionis' enumerant: 'satis pretii esse orbis, quòd multâ securitate, nullis oneribus, 'gratiam, honores, cuncta prompta et obvia haberent. Sibi pro-'missa legum diu exspectata in ludibrium verti, quando quis sine 'solicitudine parens, sine luctu orbus, longa patrum vota repentè 'adaequaret.' Factum ex eo senatûs consultum, 'ne similata 'adoptio in ullâ parte muneris publici juvaret, ac ne usurpandis 'quidem hereditatibus prodesset.'

XX. Exin Claudius Timarchus, Cretensis, reus agitur, ceteris criminibus, ut solent praevalidi provincialium, et opibus nimiis ad injurias minorum elati: una vox ejus usque ad contumeliam senatûs penetraverat, quòd dictitâsset, 'in suâ potestate si-'tum, an proconsulibus, qui Cretam obtinuissent, grates age-'rentur.' Quam occasionem Paetus Thrasea ad bonum publicum vertens, postquam de reo censuerat, 'provinciâ Cretâ de-'pellendum,' haec addidit: 'usu probatum est, P. C., leges e-'gregias, exempla honesta apud bonos ex delictis aliorum gigni. 'Sic oratorum licentia Cinciam rogationem, candidatorum am-'bitus Julias leges, magistratuum avaritia Calpurnia scita pe-'pererunt. Nam culpa, quàm poena, tempore prior; emendari, 'quàm peccare, posterius est. Ergo adversùs novam provinci-'alium superbiam dignum fide constantiâque Romanâ capiamus 'consilium, quo tutelae sociorum nihil derogetur, nobis opinio 'decedat, qualis quisque habeatur, alibi quàm in civium judicio 'esse.

XXI. 'Olim quidem non modò praetor aut consul, sed pri-'vati etiam mittebantur, qui provincias viserent et, quid de cu-'jusque obsequio videretur, referrent: trepidabantque gentes de 'aestimatione singulorum. At nunc colimus externos et adula-'mur, et quomodo ad nutum alicujus grates, ita promptiùs ad-'cusatio decernitur; decernaturque, et maneat provincialibus 'potentiam suam tali modo ostentandi: sed laus falsa et preci-'bus expressa perindè cohibeantur, quàm malitia, quàm crude-'litas. Plura saepe peccantur, dum demeremur, quàm dum ob-'fendimus. Quaedam immo virtutes odio sunt, severitas obsti-'nata, invictus adversùm gratiam animus. Inde initia magi-'stratuum nostrorum meliora fermè, et finis inclinat, dum, in 'modum candidatorum, subfragia conquirimus: quae si arce-'antur, aequabiliùs atque constantiùs provinciae regentur: nam 'ut metu repetundarum infracta avaritia est, ita, vetitâ gratiarum 'actione, ambitio cohibebitur.'

XXII. Magno adsensu celebrata sententia: non tamen senatûs consultum perfici potuit, abnuentibus consulibus eâ de re relatum. Mox, auctore Principe, sanxêre, 'ne quis ad concilium 'sociorum referret agendas apud senatum propraetoribus prove-'consulibus grates, neu quis eâ legatione fungeretur.' Iisdem

consulibus gymnasium ictu fulminis conflagravit, effigiesque in eo Neronis ad informe aes liquefacta. Et motu terrae celebre Campaniae oppidum, Pompeii, magnâ ex parte proruit. Defunctaque virgo Vestalis Laelia, in cujus locum Cornelia ex familiâ Cossorum capta est.

XXIII. Memmio Regulo et Verginio Rufo Coss. natam sibi ex Poppaeâ filiam Nero ultra mortale gaudium adcepit, adpellavitque *Augustam*, dato et Poppaeae eodem cognomento. Locus puerperio colonia Antium fuit, ubi ipse generatus erat. Jam senatus *uterum Poppaeae* commendaverat diis, votaque publicè susceperat: quae multiplicata exsolutaque. Et additae 'subplicationes, templumque Fecunditati et certamen ad exem-'plar Actiacae religionis' decretum: 'utque Fortunarum effigies 'aureae in solio Capitolini Jovis locarentur: ludicrum Circense, 'ut Juliae genti apud Bovillas, ita Claudiae Domitiaeque apud 'Antium ederetur.' Quae fluxa fuêre, quartum intra mensem defunctâ infante: rursúsque exortae adulationes censentium 'honorem divae et pulvinar aedemque et sacerdotem:' atque ipse ut laetitiae, ita maeroris inmodicus egit. Adnotatum est, omni senatu Antium sub recentem partum effuso, Thraseam prohibitum inmoto animo praenuntiam inminentis caedis contumeliam excepisse. Sequutam dehinc vocem Caesaris ferunt, quâ, *reconciliatum se Thraseae*, apud Senecam jactaverit, ac Senecam Caesari gratulatum. Unde gloria egregiis viris et pericula gliscebant.

XXIV. Inter quae, veris principio, legati Parthorum mandata regis Vologesis literasque in eamdem formam adtulêre: 'se pri-'ora et totiens jactata super obtinendâ Armeniâ nunc omittere, 'quoniam dii, quamvìs potentium populorum arbitri, possessio-'nem Parthis, non sine ignominiâ Romanâ, tradidissent. Nu-'per clausum Tigranen: pòst Paetum legionesque, quum ob-'primere posset, incolumes dimisisse. Satis adprobatam vim: 'datum et lenitatis experimentum. Nec recusaturum Tiridaten, 'adcipiendo diademati in Urbem venire, nisi sacerdotii religione 'adtineretur. Iturum ad signa et effigies Principis, ubi legioni-'bus coram regnum auspicaretur.'

XXV. Talibus Vologesis literis, quia Paetus diversa, tamquam rebus integris, scribebat, interrogatus centurio, qui cum legatis advenerat, 'quo in statu Armenia esset?' 'omnes inde 'Romanos excessisse,' respondit. Tum intellecto barbarorum inrisu, qui peterent, quod eripuerant, consuluit inter primores civitatis Nero, 'bellum anceps, an pax inhonesta placeret?' Nec dubitatum de bello; et Corbulo, tot per annos militum atque hostium gnarus, gerendae rei praeficitur, ne cujus alterius inscitiâ rursùm peccaretur, quia Paeti piguerat. Igitur inriti remittuntur, cum donis tamen, unde spes fieret, non frustra eadem oraturum Tiridaten, si preces ipse adtulisset: Syriaeque exse-

cutio Cincio, copiae militares Corbuloni permissae; et quintadecima legio, ducente Mario Celso, e Pannoniâ adjecta est. Scribitur tetrarchis ac regibus praefectisque et procuratoribus, et qui praetorum finitimas provincias regebant, 'jussis Corbulonis obsequi:' in tantum fermè modum auctâ potestate, quem populus Romanus Cn. Pompeio, bellum Piraticum gesturo, dederat. Regressum Paetum, quum graviora metueret, facetiis insectari satis habuit Caesar, his fermè verbis: 'Ignoscere se statim, ne tam promptus in pavorem longiore solicitudine aegresceret.'

XXVI. At Corbulo, quartâ et duodecimâ legionibus, quae, fortissimo quoque amisso et ceteris exterritis, parum habiles proelio videbantur, in Syriam translatis, sextam inde ac tertiam legiones, integrum militem et crebris ac prosperis laboribus exercitum, in Armeniam ducit: addiditque legionem quintam, quae, per Pontum agens, expers cladis fuerat, simul quintadecimanos, recèns adductos; et vexilla delectorum ex Illyrico et Aegypto, quodque alarum cohortiumque, et auxilia regum in unum conducta apud Melitenen, quà transmittere Euphraten parabat. Tum lustratum ritè exercitum ad concionem vocat, orditurque magnifica 'de auspiciis Inperatoris rebusque a se gestis,' adversa 'in inscitiam Paeti' declinans, multâ auctoritate, quae viro militari pro facundiâ erat.

XXVII. Mox iter, L. Lucullo quondam penetratum, apertis, quae vetustas obsepserat, pergit; et venientes Tiridatis Vologesisque de pace legatos haud adspernatus, adjungit iis centuriones, cum mandatis non inmitibus: 'nec enim adhuc eò ventum, ut certamine extremo opus esset. Multa Romanis secunda, quaedam Parthis evenisse, documento adversùs superbiam: proinde et Tiridati conducere, intactum vastationibus regnum dono adcipere; et Vologesen meliùs societate Romanâ, quam damnis mutuis, genti Parthorum consulturum. Scire, quantum intus discordiarum, quámque indomitas et praeferoces nationes regeret. Contrà Imperatori suo inmotam ubique pacem et unum id bellum esse.' Simul consilio terrorem adjicere, et Megistanas Armenios, qui primi a nobis defecerant, pellit sedibus, castella eorum exscindit, plana, edita, validos invalidosque pari metu complet.

XXVIII. Non infensum, nedum hostili odio Corbulonis nomen etiam Barbaris habebatur, eóque consilium ejus fidum credebant. Ergo Vologeses neque atrox in summam, et quibusdam praefecturis inducias petit. Tiridates locum diemque conloquio poscit. Tempus propinquum, locus, in quo nuper obsessae cum Paeto legiones erant, quum a Barbaris delectus esset ob memoriam laetioris sibi rei, non est a Corbulone vitatus, ut dissimilitudo fortunae gloriam augeret. Neque infamiâ Paeti augebatur: quod eò maximè patuit, quia filio ejus, tribuno, ducere manipulos atque operire reliquias malae pugnae imperavit. Die

pactâ Tiberius Alexander, inlustris Eques Romanus, minister bello datus, et Vinianus Annius, gener Corbulonis, nondum senatoriâ aetate, sed pro legato quintae legioni inpositus, in castra Tiridatis venêre, honore ejus, ac ne metueret insidias, tali pignere. Viceni dehinc equites adsumpti. Et viso Corbulone, rex prior equo desiluit: nec cunctatus Corbulo. Sed pedes uterque dextras miscuêre.

XXIX. Exin Romanus laudat juvenem, 'omissis praecipitibus, tuta et salutaria capessentem.' Ille, 'de nobilitate generis' multum praefatus, cetera temperanter adjungit: 'Iturum' quippe 'Romam, laturumque novum Caesari decus, non adversis Parthorum rebus subplicem Arsaciden.' Tum placuit, Tiridaten ponere apud effigiem Caesaris insigne regium, nec nisi manu Neronis resumere: et conloquium osculo finitum. Dein paucis diebus interjectis, magnâ utrimque specie, inde eques compositus per turmas et insignibus patriis, hinc agmina legionum stetêre, fulgentibus aquilis signisque et simulacris deûm, in modum templi. Medio tribunal sedem curulem, et sedes effigiem Neronis sustinebat. Ad quam progressus Tiridates, caesis ex more victimis, sublatum capite diadema imagini subjecit: magnis apud cunctos animorum motibus; quos augebat insita adhuc oculis exercituum Romanorum caedes aut obsidio: 'at nunc versos casus: iturum Tiridaten ostentui gentibus, quantò minùs quàm captivum?'

XXX. Addidit gloriae Corbulo comitatem epulasque: et rogitante rege causas, quotiens novum aliquid adverterat, ut, initia vigiliarum per centurionem nuntiari, convivium buccinâ dimitti, et structam ante Augurale aram subditâ face adcendi: cuncta in majus adtollens, admiratione prisci moris adfecit: postero die 'spatium' oravit, 'quo, tantum itineris aditurus, fratres antè matremque viseret:' obsidem intereà filiam tradit literasque subplices ad Neronem.

XXXI. Et digressus Pacorum apud Medos, Vologesen Ecbatanis reperit, non incuriosum fratris: quippe et propriis nuntiis a Corbulone petiêrat, 'ne quam imaginem servitii Tiridates perferret: neu ferrum traderet, aut complexu provincias obtinentium arceretur, foribusve eorum adsisteret; tantusque ei Romae, quantus consulibus, honor esset.' Scilicet externae superbiae sueto non inerat notitia nostrî: apud quos vis imperii valet, inania transmittuntur.

XXXII. Eodem anno Caesar nationes Alpium maritimarum in jus Latii transtulit. Equitum Romanorum locos sedilibus plebis anteposuit apud Circum: namque ad eam diem indiscreti inibant, quia lex Roscia nihil, nisi de quatuordecim ordinibus, sanxit. Spectacula gladiatorum idem annus habuit, pari magnificentiâ ac priora. Sed feminarum inlustrium senatorumque plures per arenam foedati sunt.

XXXIII. C. Lecanio, M. Licinio Coss. acriore in dies cupidine adigebatur Nero promiscuas scenas frequentandi: nam adhuc per domum aut hortos cecinerat, Juvenalibus ludis, quos, ut parum celebres et tantae voci angustos, spernebat. Non tamen Romae incipere ausus, Neapolim, quasi Graecam urbem, delegit: 'inde initium fore, ut, transgressus in Achaiam insignesque et 'antiquitùs sacras coronas adeptus, majore famâ studia civium 'eliceret.' Ergo contractum oppidanorum vulgus, et quos e proximis coloniis et municipiis ejus rei fama civerat, quique Caesarem per honorem aut varios usus sectantur, etiam militum manipuli, theatrum Neapolitanorum complent.

XXXIV. Illic, plerique ut arbitrabantur, triste, ut ipse, providum potiùs et secundis numinibus evênit: nam egresso, qui adfuerat, populo, vacuum et sine ullius noxâ theatrum conlabsum est. Ergo per compositos cantus grates diis atque ipsam recentis casûs fortunam celebrans, petiturusque maris Hadriae trajectus, apud Beneventum interim consedit: ubi gladiatorium munus a Vatinio celebre edebatur. Vatinius inter foedissima ejus aulae ostenta fuit, sutrinae tabernae alumnus, corpore detorto, facetiis scurrilibus: primò in contumelias adsumptus; deinde optimi cujusque criminatione eò usque valuit, ut gratiâ, pecuniâ, vi nocendi etiam malos praeemineret.

XXXV. Ejus munus frequentanti Neroni ne inter voluptates quidem a sceleribus cessabatur. Iisdem quippe illis diebus Torquatus Silanus mori adigitur, quia, super Juniae familiae claritudinem, D. Augustum atavum ferebat. Jussi adcusatores objicere, 'prodigum largitionibus, neque aliam spem quàm in novis 'rebus esse: quin immo viles habere, quos ab epistolis et libellis 'et rationibus adpellet, nomina summae curae et meditamenta.' Tum intimus quisque libertorum vincti abreptique. Et quum damnatio instaret, brachiorum venas Torquatus interscidit, sequutaque Neronis oratio ex more: 'quamvis sontem et defen'sioni meritò diffisum, victurum tamen fuisse, si clementiam ju'dicis exspectâsset.'

XXXVI. Nec multo pòst, omissâ in praesens Achaiâ, (causae in incerto fuêre) Urbem revisit; provincias Orientis, maxìmè Aegyptum, secretis imaginationibus agitans. Dehinc edicto testificatus, 'non longam suî absentiam et cuncta in re pub'licâ perindè inmota ac prospera fore;' super eâ profectione adiit Capitolium. Illic veneratus deos, quum Vestae quoque templum inîsset, repentè cunctos per artus tremens, seu numine exterrente, seu facinorum recordatione numquam timore vacuus, deseruit inceptum, 'cunctas sibi curas amore patriae leviores' dictitans. 'Vidisse civium maestos vultus, audire secretas que'rimonias, quòd tantum aditurus esset iter, cujus ne modicos 'quidem egressus tolerarent, sueti adversùm fortuita adspectu 'Principis refoveri. Ergo ut in privatis necessitudinibus proxi-

'ma pignera praevalerent, ita populum Romanum vim plurimam 'habere, parendumque retinenti.' Haec atque talia plebi volentia fuêre, voluptatum cupidine, et, quae praecipua cura est, rei frumentariae angustias, si abesset, metuenti. Senatus et primores in incerto erant, procul an coràm atrocior haberetur: dehinc, quae natura magnis timoribus, deterius credebant, quod evenerat.

XXXVII. Ipse, quò fidem adquireret, nihil usquam perindè laetum sibi, publicis locis struere convivia, totâque urbe quasi domo uti. Et celeberrimae luxu famâque epulae fuêre, quas, a Tigellino paratas, ut exemplum referam, ne saepius eadem prodigentia narranda sit. Igitur in stagno Agrippae fabricatus est ratem, cui superpositum convivium aliarum tractu navium moveretur: naves auro et ebore distinctae: remigesque exoleti per aetates et scientiam libidinum componebantur: volucres et feras diversis e terris et animalia maris Oceano abusque petiverat: crepidinibus stagni lupanaria adstabant, inlustribus feminis completa: et contrà scorta visebantur nudis corporibus: jam gestus motusque obscoeni: et, postquam tenebrae incedebant, quantum juxtà nemoris, et circumjecta tecta, consonare cantu et luminibus clarescere. Ipse, per licita atque inlicita foedatus, nihil flagitii reliquerat, quò conruptior ageret, nisi paucos post dies uni ex illo contaminatorum grege, cui nomen *Pythagorae* fuit, in modum solennium conjugiorum denupsisset. Inditum Imperatori flammeum: visi auspices, dos et genialis torus et faces nuptiales: cuncta denique spectata, quae etiam in feminâ nox operit.

XXXVIII. Sequitur clades, fortè, an dolo Principis incertum: nam utrumque auctores prodidêre: sed omnibus, quae huic urbi per violentiam ignium adciderunt, gravior atque atrocior. Initium in eâ parte Circi ortum, quae Palatino Caelioque montibus contigua est: ubi per tabernas, quibus id mercimonium inerat, quo flamma alitur, simul coeptus ignis et statim validus ac vento citus longitudinem Circi conripuit: neque enim domus munimentis septae, vel templa muris cincta, aut quid aliud morae interjacebat. Inpetu pervagatum incendium plana primùm, deinde in edita adsurgens, et rursùm inferiora populando, anteiit remedia velocitate mali, et obnoxiâ urbe arctis itineribus hucque et illuc flexis, atque enormibus vicis, qualis vetus Roma fuit. Ad hoc lamenta paventium feminarum, fessa senum ac rudis pueritiae aetas, quique sibi, quique aliis consulebant, dum trahunt invalidos, aut opperiuntur, pars morans, pars festinans, cuncta inpediebant: et saepe, dum in tergum respectant, lateribus aut fronte circumveniebantur: vel, si in proxima evaserant, illis quoque igni conreptis, etiam, quae longinqua crediderant, in eodem casu reperiebantur. Postremò, quid vitarent, quid peterent ambigui, complere vias, sterni per agros: quidam amissis omnibus fortunis diurni quoque victûs, alii caritate suorum, quos

eripere nequiverant, quamvìs patente effugio, interière. Nec quisquam defendere audebat, crebris multorum minis, restinguere prohibentium, et quia alii palam faces jaciebant, atque esse sibi auctorem vociferabantur; sive ut raptus licentiùs exercerent, seu jussu.

XXXIX. Eo in tempore Nero, Antii agens, non antè in Urbem regressus est, quàm domui ejus, quâ palatium et Maecenatis hortos continuaverat, ignis propinquaret. Neque tamen sisti potuit, quin et palatium et domus et cuncta circùm haurirentur. Sed solatium populo exturbato et profugo, campum Martis ac monimenta Agrippae, hortos quin etiam suos patefecit: et subitaria aedificia exstruxit, quae multitudinem inopem adciperent: subvectaque utensilia ab Ostiâ et propinquis municipiis; pretiumque frumenti minutum, usque ad ternos numos. Quae, quamquàm popularia, in inritum cadebant, quia pervaserat rumor, 'ipso tempore flagrantis urbis inîsse eum domesticam scenam, et cecinisse Trojanum excidium, praesentia mala vetustis cladibus adsimilantem.'

XL. Sexto demum die, apud imas Esquilias, finis incendio factus, prorutis per inmensum aedificiis, ut continuae violentiae campus et velut vacuum coelum obcurreret. Nec dum posito metu, redibat leviùs rursùm grassatus ignis, patulis magis urbis locis; eòque strages hominum minor: delubra deûm et porticus amoenitati dicatae latiùs procidère. Plusque infamiae id incendium habuit, quia praediis Tigellini Aemilianis proruperat. Videbaturque Nero condendae urbis novae et cognomento suo adpellandae gloriam quaerere. Quippe in regiones quatuordecim Roma dividitur: quarum quatuor integrae manebant, tres solo tenus dejectae: septem reliquis pauca tectorum vestigia supererant, lacera et semiusta.

XLI. Domuum et insularum et templorum, quae amissa sunt, numerum inire haud promptum fuerit: sed vetustissimâ religione, quod Servius Tullius Lunae, et Magna ara fanumque, quae praesenti Herculi Arcas Evander sacraverat, aedesque Statoris Jovis, vota Romulo, Numaeque regia et delubrum Vestae cum Penatibus populi Romani, exusta. Jam opes, tot victoriis quaesitae, et Graecarum artium decora, exin monimenta ingeniorum antiqua et inconrupta, quamvìs, in tantâ resurgentis urbis pulcritudine, multa seniores meminerant, quae reparari nequibant. Fuère qui adnotarent, XIV. Calend. Sextiles principium incendii hujus ortum, quo et Senones captam Urbem inflammaverint: alii eò usque curâ progressi sunt, ut totidem annos mensesque et dies inter utraque incendia numerent.

XLII. Ceterùm Nero usus est patriae ruinis, exstruxitque domum, in quâ haud perindè gemmae et aurum miraculo essent, solita pridem et luxu vulgata, quàm arva et stagna et in modum solitudinum hinc silvae, inde aperta spatia et prospectus: magis-

tris et machinatoribus Severo et Celere, quibus ingenium et audacia erat, etiam quae natura denegavisset, per artem tentare, et viribus Principis inludere. Namque, 'ab lacu Averno navi-'gabilem fossam usque ad ostia Tiberina depressuros,' promiserant, squalenti litore, aut per montes adversos: neque enim aliud humidum gignendis aquis obcurrit, quàm Pomptinae paludes: cetera abrupta aut arentia: ac si perrumpi possent, intolerandus labor, nec satis causae. Nero tamen, ut erat incredibilium cupitor, effodere proxima Averno juga connixus est: manentque vestigia inritae spei.

XLIII. Ceterùm, urbis quae domui supererant, non, ut post Gallica incendia, nullâ distinctione nec passim erecta, sed dimensis vicorum ordinibus et latis viarum spatiis, cohibitâque aedificiorum altitudine ac patefactis areis, additisque porticibus, quae frontem insularum protegerent. 'Eas porticus,' Nero, 'suâ pe-'cuniâ exstructurum, purgatasque areas dominis traditurum,' pollicitus est. Addidit praemia pro cujusque ordine et rei familiaris copiis: finivitque tempus, intra quod effectis domibus aut insulis adipiscerentur. 'Ruderi adcipiendo Ostienses paludes' destinabat, 'utique naves, quae frumentum Tiberi subvectâssent, 'onustae rudere decurrerent: aedificiaque ipsa certâ sui parte, 'sine trabibus, saxo Gabino Albanove solidarentur;' quòd is lapis ignibus inpervius est: 'jam aqua, privatorum licentiâ inter-'cepta, quò largior et pluribus locis in publicum flueret, custo-'des et subsidia reprimendis ignibus in propatulo quisque habe-'ret, nec communione parietum, sed propriis quaeque muris 'ambirentur.' Ea, ex utilitate adcepta, decorem quoque novae urbi adtulêre. Erant tamen, qui crederent, 'veterem illam for-'mam salubritati magis conduxisse, quoniam angustiae itinerum 'et altitudo tectorum non perinde solis vapore perrumperentur; 'at nunc patulam latitudinem et nullâ umbrâ defensam graviore 'aestu ardescere.'

XLIV. Et haec quidem humanis consiliis providebantur. Mox petita diis piacula, aditique Sibyllae libri, ex quibus subplicatum Vulcano et Cereri Proserpinaeque, ac propitiata Juno per matronas, primùm in Capitolio, deinde apud proximum mare: unde haustâ aquâ templum et simulacrum deae prospersum est: et sellisternia ac pervigilia celebravêre feminae, quibus mariti erant. Sed non ope humanâ, non largitionibus Principis aut deûm placamentis, decedebat infamia, quin jussum incendium crederetur. Ergo abolendo rumori Nero subdidit reos et quaesitissimis poenis adfecit, quos, per flagitia invisos, vulgus *Christianos* adpellabat. Auctor nominis ejus Christus, Tiberio imperitante, per Pocuratorem Pontium Pilatum subplicio adfectus erat. Repressaque in praesens exitiabilis superstitio rursùs erumpebat, non modò per Judaeam, originem ejus mali, sed per urbem etiam, quò cuncta undique atrocia aut pudenda confluunt

celebranturque. Igitur primò conrepti, qui fatebantur, deinde, indicio eorum, multitudo ingens, haud perindè in crimine incendii, quàm odio humani generis convicti sunt. Et pereuntibus addita ludibria, ut, ferarum tergis contecti, laniatu canum interirent, aut crucibus adfixi; aut flammati atque, ubi defecisset dies, in usum nocturni luminis urerentnr. Hortos suos ei spectaculo Nero obtulerat, et Circense ludicrum edebat, habitu aurigae permixtus plebi, vel curriculo insistens. Unde, quamquàm adversùs sontes et novissima exempla meritos, miseratio oriebatur, tamquam non utilitate publicâ, sed in saevitiam unius absumerentur.

XLV. Interea conferendis pecuniis pervastata Italia, provinciae eversae sociique populi et quae civitatum liberae vocantur. Inque eam praedam etiam dii cessêre, spoliatis in Urbe templis, egestoque auro, quod triumphis, quod votis omnis populi Romani aetas prosperè aut in metu sacraverat. Enimverò per Asiam atque Achaiam non dona tantùm, sed simulacra numinum abripiebantur, missis in eas provincias Acrato ac Secundo Carinate. Ille libertus, cuicumque flagitio promptus; hic, Graecâ doctrinâ ore tenus exercitus, animum bonis artibus non induerat. Ferebatur Seneca, quò invidiam sacrilegii a semet averteret, longinqui ruris secessum oravisse, et, postquam non concedebatur, fictâ valetudine, quasi aeger nervis, cubiculum non egressus. Tradidêre quidam ‘ venenum ei per libertum ipsius, ‘ cui nomen *Cleonicus*, paratum jussu Neronis; vitatumque a ‘ Senecâ,’ proditione liberti, seu propriâ formidine, dum persimplici victu et agrestibus pomis ac, si sitis admoneret, profluente aquâ vitam tolerat.

XLVI. Per idem tempus gladiatores apud oppidum Praeneste, tentatâ eruptione, praesidio militis, qui custos aderat, coërciti sunt; jam ‘ Spartacum et vetera mala’ rumoribus ferente populo, ut est novarum rerum cupiens pavidusque. Nec multo pòst clades rei navalis adcipitur; non bello: quippe haud aliàs tam inmota pax: sed certum ad diem ‘ in Campaniam redire ‘ classem’ Nero jusserat, non exceptis maris casibus. Ergo gubernatores, quamvìs saeviente pelago, a Formiis movêre; et gravi Africo, dum promontorium Miseni superare contendunt, Cumanis litoribus inpacti, triremium plerasque et minora navigia passim amiserunt.

XLVII. Fine anni vulgantur prodigia, inminentium malorum nuntia. Vis fulgurum non aliàs crebrior et sidus cometes, sanguine inlustri semper Neroni expiatum. Bicipites hominum aliorumve animalium partus abjecti in publicum, aut in sacrificiis, quibus gravidas hostias inmolare mos est, reperti. Et in agro Placentino, viam propter, natus vitulus, cui caput in crure esset. Sequutaque haruspicum interpretatio: ‘ parari rerum ‘ humanarum aliud caput: sed non fore validum, neque obcul‘ tum; quia in utero repressum, aut iter juxta editum sit.’

XLVIII. Ineunt deinde consulatum Silius Nerva et Atticus Vestinus, coeptâ simul et auctâ conjuratione, in quam certatim nomina dederant senatores, Eques, miles, feminae etiam, quum odio Neronis, tum favore in C. Pisonem. Is Calpurnio genere ortus, ac multas insignesque familias paternâ nobilitate complexus, claro apud vulgum rumore erat per virtutem aut species virtutibus similes. Namque facundiam tuendis civibus exercebat, largitionem adversùs amicos, et ignotis quoque comi sermone et congressu. Aderant etiam fortuita, corpus procerum, decora facies. Sed procul gravitas morum aut voluptatum parcimonia: lenitati ac magnificentiae et aliquando luxui indulgebat. Idque pluribus probatur, qui, in tantâ vitiorum dulcedine, summum imperium non restrictum, nec perseverum volunt.

XLIX. Initium conjurationi non a cupidine ipsius fuit: nec tamen facilè memoraverim, quis primus auctor, cujus instinctu concitum sit, quod tam multi sumpserunt. Promptissimos Subrium Flavium tribunum praetoriae cohortis et Sulpicium Asprum centurionem exstitisse, constantia exitûs docuit. Et Lucanus Annaeus Plautiusque Lateranus, consul designatus, vivida odia intulêre. Lucanum propriae causae adcendebant, quòd famam carminum ejus premebat Nero, prohibueratque ostentare, vanus adsimilatione. Lateranum, consulem designatum, nulla injuria, sed amor rei publicae sociavit. At Flavius Scevinus et Afranius Quinctianus, uterque senatorii ordinis, contra famam suî, principium tanti facinoris capessivêre. Nam Scevino dissoluta luxu mens, et proinde vita somno languida: Quinctianus mollitiâ corporis infamis, et, a Nerone probroso carmine diffamatus, contumelias ultum ibat.

L. Ergo dum 'scelera Principis, et finem adesse imperio, deligendumque, qui fessis rebus subcurreret,' inter se aut inter amicos jaciunt, adgregavêre Tullium Senecionem, Cervarium Proculum, Vulcatium Araricum, Julium Tugurinum, Munatium Gratum, Antonium Natalem, Martium Festum, Equites Romanos: ex quibus Senecio e praecipuâ familiaritate Neronis, speciem amicitiae etiam tum retinens: eò pluribus periculis conflictabatur. Natalis particeps ad omne secretum Pisoni erat: ceteris spes ex novis rebus petebatur. Adscitae sunt super Subrium et Sulpicium, de quibus retuli, militares manus, Granius Silvanus et Statius Proximus, tribuni cohortium praetoriarum, Maximus Scaurus et Venetus Paullus centuriones. Sed summum robur in Fenio Rufo praefecto videbatur, quem, vitâ famâque laudatum, per saevitiam inpudicitiamque Tigellinus in animo Principis anteibat, fatigabatque criminationibus, ac saepe in metum adduxerat, quasi 'adulterum Agrippinae et desiderio ejus 'ultioni intentum.' Igitur ubi conjuratis, praefectum quoque praetorii in partes descendisse, crebro ipsius sermone facta fides; promptiùs jam de tempore ac loco caedis agitabant. Et 'cepis-

'se inpetum' Subrius Flavius ferebatur, 'in scenâ canentem Neronem adgrediendi; aut quum ardente domo per noctem huc illuc cursaret incustoditus.' Hìc occasio solitudinis, ibi ipsa frequentia, tanti decoris testis, pulcerrimum animum exstimulaverant, nisi inpunitatis cupido retinuisset, magnis semper conatibus adversa.

LI. Interim cunctantibus prolatantibusque spem ac metum, Epicharis quaedam, incertum quonam modo sciscitata, (neque illi antè ulla rerum honestarum cura fuerat) adcendere et arguere conjuratos: ac postremò lentitudinis eorum pertaesa, et in Campaniâ agens, primores classiariorum Misenensium labefacere et conscientiâ inligare connixa est tali initio. Erat Chiliarchus in eâ classe Volusius Proculus, obcidendae matris Neronis inter ministros, non ex magnitudine sceleris provectus, ut rebatur: is mulieri olim cognitus, seu recèns ortâ amicitiâ, dum 'merita erga Neronem sua, et quàm in inritum cecidissent,' aperit, adjicitque questus et 'destinationem vindictae, si facultas oriretur,' spem dedit, posse inpelli et plures conciliare: nec leve auxilium in classe, crebras occasiones; quia Nero multo apud Puteolos et Misenum maris usu laetabatur. Ergo Epicharis plura: et omnia scelera Principis orditur: 'neque senatui quid manere: sed provisum, quonam modo poenas eversae rei publicae daret: adcingeretur modò navare operam, et militum acerrimos ducere in partes, ac digna pretia exspectaret.' Nomina tamen conjuratorum reticuit. Unde Proculi indicium inritum fuit, quamvìs ea, quae audierat, ad Neronem detulisset. Adcita quippe Epicharis et cum indice composita nullis testibus innixum facilè confutavit. Sed ipsa in custodiâ retenta est, suspectante Nerone, haud falsa esse, etiam quae vera non probabantur.

LII. Conjuratis tamen metu proditionis permotis, placitum maturare caedem apud Baias in villâ Pisonis: cujus amoenitate captus Caesar crebrò ventitabat, balneasque et epulas inibat, omissis excubiis et fortunae suae mole. Sed abnuit Piso, 'invidiam' praetendens, 'si sacra mensae diique hospitales caede qualiscumque Principis cruentarentur: meliùs apud Urbem, in illâ invisâ et spoliis civium exstructâ domo, vel in publico patraturos, quod pro re publicâ suscepissent.' Haec in commune: ceterùm timore obculto, ne L. Silanus, eximiâ nobilitate disciplinâque C. Cassii, apud quem educatus erat, ad omnem claritudinem sublatus, imperium invaderet, promptè daturis operam, qui a conjuratione integri essent, quique miserarentur Neronem, tamquam per scelus interfectum. Plerique, 'Vestini quoque consulis acre ingenium vitavisse Pisonem,' crediderunt, 'ne a libertate moveretur, vel, delecto Imperatore alio, sui muneris rem publicam faceret.' Etenim expers conjurationis erat; quamvìs super eo crimine Nero vetus adversùs insontem odium expleverit.

LIII. Tandem statuêre, Circensium ludorum die, qui Cereri celebratur, exsequi destinata; quia Caesar, rarus egressu domoque aut hortis clausus, ad ludicra Circi ventitabat, promptioresque aditus erant laetitiâ spectaculi. Ordinem insidiis composuerant, 'ut Lateranus, quasi subsidium rei familiari oraret, deprecabundus et genibus Principis adcidens, prosterneret incautum premeretque, animi validus et corpore ingens: tum jacentem et inpeditum tribuni et centuriones, et ceterorum ut quisque audentiae habuisset, adcurrerent trucidarentque:' primas sibi partes expostulante Scevino, qui pugionem templo Salutis [in Etruriâ] sive, ut alii tradidêre, Fortunae, Ferentano in oppido, detraxerat, gestabatque velut magno operi sacrum. 'Interim Piso apud aedem Cereris opperiretur, unde eum praefectus Fenius et ceteri adcitum ferrent in castra, comitante Antoniâ, Claudii Caesaris filiâ, ad eliciendum vulgi favorem:' quod C. Plinius memorat. Nobis quoquo modo traditum non obcultare in animo fuit, quamvìs absurdum videretur, aut inanem ad spem Antoniam nomen et periculum commodavisse, aut Pisonem, notum amore uxoris, alii matrimonio se obstrinxisse; nisi si cupido dominandi cunctis adfectibus flagrantior est.

LIV. Sed mirum, quàm inter diversi generis, ordinis, aetatis, sexûs, dites, pauperes taciturnitate omnia cohibita sint; donec proditio coepit e domo Scevini: qui pridie insidiarum multo sermone cum Antonio Natale, dein regressus domum, testamentum obsignavit; promptum vaginâ pugionem, de quo suprà retuli, 'vetustate obtusum' increpans, 'asperari saxo et in mucronem ardescere' jussit, eamque curam liberto Milicho mandavit. Simul adfluentiùs solito convivium initum: servorum carissimi libertate, et alii pecuniâ donati: atque ipse maestus et magnae cogitationis manifestus erat, quamvìs laetitiam vagis sermonibus similaret. Postremò vulneribus ligamenta, quibusque sistitur sanguis, parare eumdem Milichum monet; sive gnarum conjurationis et illuc usque fidum, seu nescium, et tunc primùm adreptis suspicionibus, ut plerique tradidêre de consequentibus. Nam quum secum servilis animus praemia perfidiae reputavit, simulque inmensa pecunia et potentia obversabantur, cessit fas et salus patroni et adceptae libertatis memoria. Etenim uxoris quoque consilium adsumpserat, muliebre ac deterius: quippe ultrò metum intentabat, 'multosque adstitisse libertos ac servos, qui eadem viderint: nihil profuturum unius silentium: at praemia penes unum fore, qui indicio praevenisset.'

LV. Igitur coeptâ luce Milichus in hortos Servilianos pergit; et, quum foribus arceretur, 'magna et atrocia adferre' dictitans, deductusque ab janitoribus ad libertum Neronis, Epaphroditum, mox ab eo ad Neronem, 'urgens periculum, graves conjurationes,' et cetera, quae audierat conjectaveratque, docet. Telum quoque in necem ejus paratum ostendit, adcirique reum jussit:

is raptus per milites et defensionem orsus, 'Ferrum, cujus argue-'retur, olim religione patriâ cultum, et in cubiculo habitum ac 'fraude liberti subreptum,' respondit. 'Tabulas testamenti sae-'pius a se, et incustoditâ dierum observatione, signatas. Pecu-'nias et libertates servis et antè dono datas, sed ideo tunc lar-'giùs, quia, tenui jam re familiari et instantibus creditoribus, 'testamento diffideret. Enimvero liberales semper epulas strux-'isse, et vitam amoenam et duris judicibus parum probatam. 'Fomenta vulneribus nulla jussu suo, sed, quia cetera palam va-'na objecisset, adjungere crimen, ut sese pariter indicem et te-'stem faceret.' Adjicit dictis constantiam: incusat ultrò 'intes-'tabilem et consceleratum,' tantâ vocis ac vultûs securitate, ut labaret indicium, nisi Milichum uxor admonuisset, 'Antonium 'Natalem multa cum Scevino ac secreto conloquutum, et esse 'utrosque C. Pisonis intimos.'

LVI. Ergo adcitur Natalis; et diversi interrogantur, 'quis-'nam is sermo, quâ de re fuisset?' quum exorta suspicio, quia non congruentia responderant, inditaque vincla. Et tormento-rum adspectum ac minas non tulêre. Prior tamen Natalis, to-tius conspirationis magis gnarus, simul arguendi peritior, *de Pi-sone* primùm fatetur: deinde adjicit *Annaeum Senecam*, sive in-ternuntius inter eum Pisonemque fuit, sive ut Neronis gratiam pararet, qui, infensus Senecae, omnes ad eum obprimendum ar-tes conquirebat. Tum, cognito Natalis indicio, Scevinus quo-que pari inbecillitate, an cuncta jam patefacta credens nec ullum silentii emolumentum, edidit ceteros: ex quibus Lucanus Quin-ctianusque et Senecio diu abnuêre. Pòst, promissâ inpunitate conrupti, quò tarditatem excusarent, Lucanus 'Atillam matrem 'suam,' Quinctianus 'Glicium Gallum,' Senecio 'Annium Pol-lionem,' amicorum praecipuos, nominavêre.

LVII. Atque interim Nero recordatus, Volusii Proculi indi-cio Epicharin adtineri, ratusque muliebre corpus inpar dolori, 'tormentis dilacerari' jubet. At illam non verbera, non ignes, non ira eò acriùs torquentium, ne a feminâ spernerentur, pervi-cêre, quin objecta denegaret. Sic primus quaestionis dies con-temptus. Postero quum ad eosdem cruciatus retraheretur ges-tamine sellae, (nam dissolutis membris insistere nequibat) vinclo fasciae, quam pectori detraxerat, in modum laquei ad arcum sellae restricto, indidit cervicem, et, corporis pondere connisa, tenuem jam spiritum expressit: clariore exemplo libertina mulier, in tantâ necessitate, alienos ac propè ignotos protegendo, quum ingenui et viri et Equites Romani senatoresque, intacti tormen-tis, carissima suorum quisque pignerum proderent. Non enim omittebant Lucanus quoque et Senecio et Quinctianus passim conscios edere, magis magisque pavido Nerone, quamquam mul-tiplicatis excubiis semet sepsisset.

LVIII. Quin et urbem, per manipulos obcupatis moenibus

insesso etiam mari et amne, velut in custodiam dedit. Volitabantque per fora, per domos, rura quoque et proxima municipiorum, pedites equitesque, permixti Germanis, quibus fidebat Princeps, quasi externis. Continua hinc et juncta agmina trahi, ac foribus hortorum adjacere. Atque ubi dicendam ad causam introissent, 'laetatum erga conjuratos, sed fortuitus sermo et subiti obcursus, si convivium, si spectaculum simul inissent,' pro crimine adcipi; quum super Neronis ac Tigellini saevas percunctationes Fenius quoque Rufus violenter urgeret, nondum ab indicibus nominatus, sed, quò fidem inscitiae pararet, atrox adversùs socios. Idem Subrio Flavio adsistenti adnuentique, an inter ipsam cognitionem destringeret gladium caedemque patraret, renuit infregitque inpetum jam manum ad capulum referentis.

LIX. Fuere, qui proditâ conjuratione, dum auditur Milichus, dum dubitat Scevinus, hortarentur Pisonem, 'pergere in castra, aut rostra escendere, studiaque militum et populi tentare: 'si conatibus ejus conscii adgregarentur, sequuturos etiam integros: magnamque motae rei famam, quae plurimùm in novis consiliis valeret. Nihil adversùm hoc Neroni provisum. Etiam fortes viros subitis terreri; nedum ille scenicus, Tigellino scilicet cum pellicibus suis comitante, arma contrà cieret. Multa experiendo confieri, quae segnibus ardua videantur. Frustra silentium et fidem in tot consciorum animis et corporibus sperari. Cruciatu aut praemio cuncta pervia esse. Venturos, qui ipsum quoque vincirent, postremò indignâ nece adficerent. Quantò laudabiliùs periturum, dum amplectitur rem publicam, dum auxilia libertati invocat! Miles potiùs deesset et plebes desereret, dum ipse majoribus, dum posteris, si vita praeriperetur, mortem adprobaret!' Inmotus his et paullulum in publico versatus, pòst domi secretus, animum adversùm suprema firmabat, donec manus militum adveniret, quos Nero tirones aut stipendiis recentes delegerat. Nam vetus miles timebatur, tamquam favore inbutus. Obiit, abruptis brachiorum venis. Testamentum foedis adversùs Neronem adulationibus amori uxoris dedit; quam degenerem et solâ corporis formâ commendatam amici matrimonio abstulerat. Nomen mulieris Atria Galla; priori marito Domitius Silus: hic patientiâ, illa inpudicitiâ, Pisonis infamiam propagavêre.

LX. Proximam necem Plautii Laterani, consulis designati, Nero adjungit, adeò properè, ut non complecti liberos, non illud breve mortis arbitrium permitteret. Raptus in locum servilibus poenis sepositum, manu Statii tribuni trucidatur, plenus constantis silentii, nec tribuno objiciens eamdem conscientiam. Sequitur caedes Annaei Senecae, laetissima Principi, non quia conjurationis manifestum compererat, sed ut ferro grassaretur, quando venenum non processerat. Solus quippe Natalis et hactenus prompsit: 'missum se ad aegrotum Senecam, utì viseret

'conquereretur que, cur Pisonem aditu arceret? melius fore, si 'amicitiam familiari congressu exercuissent.' Et respondisse Senecam: 'sermones mutuos et crebra conloquia neutri conducere: ceterùm salutem suam incolumitate Pisonis inniti.' Haec ferre Granius Silvanus, tribunus praetoriae cohortis, et, 'an dicta Natalis suaque responsa nosceret,' percunctari Senecam jubetur. Is, fortè an prudens, ad eum diem ex Campaniâ remeaverat, quartumque apud lapidem, suburbano rure, substiterat. Illò propinquâ vesperâ tribunus venit, et villam globis militum sepsit. Tum ipsi, cum Pompeiâ Paullinâ uxore et amicis duobus epulanti, mandata Imperatoris edidit.

LXI. Seneca, 'missum ad se Natalem conquestumque nomine Pisonis, quòd a visendo eo prohiberetur, seque rationem valetudinis et amorem quietis excusavisse,' respondit. 'Cur salutem privati hominis incolumitati suae anteferret, causam non 'habuisse: nec sibi promptum in adulationes ingenium. Idque 'nulli magis gnarum, quàm Neroni, qui saepius libertatem Senecae, quàm servitium expertus esset.' Ubi haec a tribuno relata sunt, Poppaeâ et Tigellino coram, quod erat saevienti Principi intimum consiliorum, interrogat: 'an Seneca voluntariam 'mortem pararet?' Tum tribunus, 'nulla pavoris signa, nihil 'triste in verbis ejus aut vultu deprehensum,' confirmavit. Ergo 'regredi et indicere mortem' jubetur. Tradit Fabius Rusticus, 'non eo, quo venerat, itinere reditum, sed flexisse ad Fenium 'praefectum, et expositis Caesaris jussis, an obtemperaret, interrogavisse; monitumque ab eo, ut exsequeretur;' fatali omnium ignaviâ: nam et Silvanus inter conjuratos erat, augebatque scelera, in quorum ultionem consenserat. Voci tamen et adspectui pepercit. Intromisitque ad Senecam unum ex centurionibus, qui 'necessitatem ultimam' denuntiaret.

LXII. Ille interritus poscit 'testamenti tabulas,' ac, denegante centurione, conversus ad amicos, 'quando meritis eorum 'referre gratiam prohiberetur,' quod unum jam et [tamen] pulcerrimum habebat, 'imaginem vitae suae relinquere,' testatur: 'cujus si memores essent, bonam quum artium famam, tum constantis amicitiae laturos.' Simul lacrumas eorum modò sermone, modò intentior, in modum coërcentis, ad firmitudinem revocat, rogitans: 'ubi praecepta sapientiae? ubi tot per annos 'meditata ratio adversùm inminentia? Cui enim ignaram fuisse 'saevitiam Neronis? Neque aliud superesse, post matrem fratremque interfectos, quàm ut educatoris praeceptorisque necem 'adjiceret.'

LXIII. Ubi haec atque talia in commune disseruit, complectitur uxorem, et, paullulum adversùs praesentem formidinem molitus, rogat oratque, 'temperaret dolori, nec aeternum susciperet, sed in contemplatione vitae, per virtutem actae, desiderium mariti solatiis honestis toleraret'. Illa contrà, 'sibi quo-

'que destinatam mortem,' adseverat, manumque percussoris exposcit. Tum Seneca, gloriae ejus non adversus, simul amore, ne sibi unicè dilectam ad injurias relinqueret: 'vitae,' inquit, 'delenimenta monstraveram tibi: tu mortis decus mavis: non invidebo exemplo. Sit hujus tam fortis exitûs constantia penes 'utrosque par, claritudinis plus in tuo fine'. Post quae eodem ictu brachia ferro exsolvunt. Seneca, quoniam senile corpus et parvo victu tenuatum lenta effugia sanguini praebebat, crurum quoque et poplitum venas abrumpit: saevisque cruciatibus defessus, ne dolore suo animum uxoris infringeret, atque ipse visendo ejus tormenta ad inpatientiam delaberetur, suadet, 'in aliud cubiculum abscedere'. Et novissimo quoque momento subpeditante eloquentiâ, advocatis scriptoribus, pleraque tradidit, quae, in vulgus edita ejus verbis, invertere supersedeo.

LXIV. At Nero, nullo in Paullinam proprio odio, ac ne glisceret invidia crudelitatis, inhiberi mortem imperat. Hortantibus militibus, servi libertique obligant brachia, premunt sanguinem, incertum an ignarae: nam, ut est vulgus ad deteriora promptum, non defuêre, qui crederent, 'donec inplacabilem 'Neronem timuerit, famam sociatae cum marito mortis petivisse; deinde, oblatâ mitiore spe, blandimentis vitae evictam:' cui addidit paucos postea annos, laudabili in maritum memoriâ, et ore ac membris in eum pallorem albentibus, ut ostentui esset, multum vitalis spiritûs egestum. Seneca interim, durante tractu et lentitudine mortis, Statium Annaeum, diu sibi amicitiae fide et arte medicinae probatum, orat, 'provisum pridem venenum, 'quo damnati publico Atheniensium judicio exstinguerentur, promeret:' adlatumque hausit frustra, frigidus jam artus et clauso corpore adversùm vim veneni. Postremò stagnum calidae aquae introiit, respergens proximos servorum, additâ voce: 'Libare 'se liquorem illum Jovi Liberatori.' Exin balneo inlatus, et vapore ejus exanimatus, sine ullo funeris solenni crematur. Ita codicillis praescripserat, quum etiam tum praedives et praepotens supremis suis consuleret.

LXV. Fama fuit, Subrium Flavium cum centurionibus obculto consilio, neque tamen ignorante Senecâ, destinavisse, 'ut, 'post obcisum operâ Pisonis Neronem, Piso quoque interficeretur, tradereturque imperium Senecae, quasi insonti claritudine 'virtutum ad summum fastigium delecto.' Quin et verba Flavii vulgabantur: 'non referre dedecori, si citharoedus demoveretur et tragoedus subcederet:' quia, ut Nero citharâ, ita Piso tragico ornatu canebat.

LXVI. Ceterùm militaris quoque conspiratio non ultrà fefellit, adcensis indicibus ad prodendum Fenium Rufum, quem eumdem conscium et inquisitorem non tolerabant. Ergo instanti minitantique renidens Scevinus, 'neminem,' ait, 'plura 'scire, quàm ipsum.' Hortaturque ultrò, 'redderet tam bono

'Principi vicem.' Non vox adversùm ea Fenio, non silentium, sed verba sua praepediens et pavoris manifestus, ceterisque ac maximè Cervario Proculo Equite ad convincendum eum connisis, jussu Imperatoris a Cassio milite, qui ob insigne corporis robur adstabat, conripitur vinciturque.

LXVII. Mox eorumdem indicio Subrius Flavius tribunus pervertitur, primò 'dissimilitudinem morum' ad defensionem trahens, 'neque se armatum cum inermibus et effeminatis 'tantum facinus consociaturum:' dein, postquam urgebatur, confessionis gloriam amplexus interrogatusque a Nerone, quibus causis ad oblivionem sacramenti processisset: 'Oderam 'te,' inquit; 'nec quisquam tibi fidelior militum fuit, dum amari 'meruisti: odisse coepi, postquam parricida matris et uxoris et 'auriga et histrio et incendiarius exstitisti.' Ipsa retuli verba, quia non, ut Senecae, vulgata erant: nec minùs nosci decebat militaris viri sensus incomptos et validos. Nihil in illâ conjuratione gravius auribus Neronis adcidisse constitit, qui, ut faciendis sceleribus promptus, ita audiendi, quae faceret, insolens erat. Poena Flavii Veiano Nigro tribuno mandatur. Is proximo in agro scrobem effodi jussit, quam Flavius ut 'humilem et angus- 'tam' increpans, circumstantibus militibus, 'ne hoc quidem,' inquit, 'ex disciplinâ:' admonitusque, fortiter protendere cervicem: 'Utinam,' ait, 'tu tam fortiter ferias.' Et ille multùm tremens, quum vix duobus ictibus caput amputavisset, saevitiam apud Neronem jactavit, 'sesquiplagâ interfectum a se' dicendo.

LXVIII. Proximum constantiae exemplum Sulpicius Asper centurio praebuit, percunctanti Neroni, 'cur in caedem suam 'conspiravisset?' breviter respondens, 'non aliter tot flagitiis 'ejus subveniri potuisse.' Tum jussam poenam subiit. Nec ceteri centuriones in perpetiendis subpliciis degeneravêre. At non Fenio Rufo par animus, sed lamentationes suas etiam in testamentum contulit. Opperiebatur Nero, ut Vestinus quoque consul in crimen traheretur, violentum et infensum ratus: sed ex conjuratis consilia cum Vestino non miscuerant quidam vetustis in eum simultatibus, plures, quia praecipitem et insociabilem credebant. Ceterùm Neronis odium adversùs Vestinum ex intimâ sodalitate coeperat, dum hic ignaviam Principis penitùs cognitam despicit, ille ferociam amici metuit, saepe asperis facetiis inlusus; quae, ubi multùm ex vero traxêre, acrem suî memoriam relinquunt. Adcesserat repens causa, quòd Vestinus Statiliam Messallinam matrimonio sibi junxerat, haud nescius, inter adulteros ejus et Caesarem esse.

LXIX. Igitur non crimine, non adcusatore exsistente, quia speciem judicis induere non poterat, ad vim dominationis conversus, Gerelanum tribunum cum cohorte militum inmittit, jubetque 'praevenire conatus consulis, obcupare velut arcem ejus, obpri-

'mere delectam juventutem:' quia Vestinus imminentes foro aedes decoraque servitia et pari aetate habebat. Cuncta eo die munia consulis inpleverat conviviumque celebrabat, nihil metuens, an dissimilando metu: quum ingressi milites, 'vocari eum 'a tribuno,' dixêre. Ille, nihil demoratus, exsurgit: et omnia simul properantur: clauditur cubiculo, praesto est medicus, abscinduntur venae, vigens adhuc balneo infertur, calidâ aquâ mersatur, nullâ editâ voce, quâ semet miseraretur. Circumdati interim custodiâ, qui simul discubuerant, nec, nisi provectâ nocte, omissi sunt, postquam pavorem eorum, ex mensâ exitium opperientium, et imaginatus et inridens Nero, 'satis subplicii luisse,' ait, 'pro epulis consularibus.'

LXX. Exin M. Annaei Lucani caedem imperat. Is, profluente sanguine, ubi frigescere pedes manusque et paullatim ab extremis cedere spiritum, fervido adhuc et compote mentis pectore, intellegit; recordatus carmen a se compositum, quo vulneratum militem per ejusmodi mortis imaginem obiisse tradiderat, versus ipsos retulit: eaque illi suprema vox fuit. Senecio posthac et Quinctianus et Scevinus, non ex priore vitae mollitiâ, mox reliqui conjuratorum periêre, nullo facto dictove memorando.

LXXI. Sed compleri interim urbs funeribus, Capitolium victimis: alius filio, fratre alius aut propinquo aut amico interfectis, agere grates deis, ornare lauru domum, genua ipsius advolvi et dextram osculis fatigare. Atque ille, gaudium id credens, Antonii Natalis et Cervarii Proculi festinata indicia inpunitate remuneratur: Milichus, praemiis ditatus, *Conservatoris* sibi nomen, Graeco ejus rei vocabulo, adsumpsit. E tribunis Granius Silvanus, quamvìs absolutus, suâ manu cecidit: Statius Proximus veniam, quam ab Imperatore adceperat, vanitate exitûs conrupit. Exuti dehinc tribunatu Pompeius, Cornelius Martialis, Flavius Nepos, Statius Domitius, 'quasi Principem non quidem odis'sent, sed tamen existimarentur.' Novio Prisco, per amicitiam Senecae, et Glitio Gallo atque Annio Pollioni, infamatis magis, quàm convictis, data exsilia. Priscum Antonia Flacilla conjunx comitata est: Gallum Egnatia Maximilla, magnis primùm et integris opibus, pòst ademptis: quae utraque gloriam ejus auxere. Pellitur et Rufius Crispinus occasione conjurationis, sed Neroni invisus, quòd Poppaeam quondam matrimonio tenuerat. Verginium (Flavum et Musonium) Rufum claritudo nominis expulit. Nam Verginius studia juvenum eloquentiâ, Musonius praeceptis sapientiae fovebat. Cluvidieno Quieto, Julio Agrippae, Blitio Catulino, Petronio Prisco, Julio Altino, velut in agmen et numerum, Aegaei maris insulae permittuntur. At Cadicia, uxor Scevini, et Caesonius Maximus Italiâ prohibentur, reos fuisse se, tantùm poenâ experti. Atilla, mater Annaei Lucani, sine absolutione, sine subplicio, dissimilata.

LXXII. Quibus perpetratis Nero, et concione militum habitâ, bina numûm millia viritim manipularibus divisit, addiditque sine pretio frumentum, quo antè ex modo annonae utebantur. Tum, quasi gesta bello expositurus, vocat senatum et triumphale decus Petronio Turpiliano consulari, Cocceio Nervae praetori designato, Tigellino praefecto praetorii tribuit, Tigellinum et Nervam ita extollens, ut, super triumphales in foro imagines, apud palatium quoque effigies eorum sisteret: consularia insignia Nymphidio: de quo, quia nunc primùm oblatus est, pauca repetam: nam et ipse pars Romanarum cladium erit. Igitur matre libertinâ ortus, quae corpus decorum inter servos libertosque Principum vulgaverat, ex C. Caesare se genitum ferebat, quoniam forte quâdam habitu procerus et torvo vultu erat: sive C. Caesar, scortorum quoque cupiens, etiam matri ejus inlusit.

LXXIII. Sed Nero, vocato senatu, oratione inter Patres habitâ, edictum apud populum et conlata in libros indicia confessionesque damnatorum adjunxit. Etenim crebro vulgi rumore lacerabatur, ‘ tamquam viros insontes ob invidiam aut metum ‘ exstinxisset.’ Ceterum coeptam adultamque et revictam conjurationem, neque tunc dubitavêre, quibus verum noscendi cura erat, et fatentur, qui post interitum Neronis in Urbem regressi sunt. At in senatu cunctis, ut cuique plurimum moeroris, in adulationem demissis, Junium Gallionem, Senecae fratris morte pavidum et pro suâ incolumitate subplicem, increpuit Salienus Clemens, ‘ hostem et parricidam’ vocans: donec consensu Patrum deterritus est, ‘ ne publicis malis abuti ad occasionem pri‘ vati odii videretur, neu composita aut obliterata mansuetudine ‘ Principis novam ad saevitiam retraheret.’

LXXIV. Tum [decreta] ‘ dona et grates deis’ decernuntur, ‘ propriusque honos Soli,’ (cui est vetus aedes apud Circum, in quo facinus parabatur) ‘ qui obculta conjurationis numine retex‘ isset: utque Circensium Cerealium ludicrum pluribus equorum ‘ cursibus celebraretur: mensis quoque Aprilis *Neronis* cogno‘ mentum adciperet: templum Saluti exstrueretur’ eò loci, ex quo Scevinus ferrum prompserat. Ipse eum pugionem apud Capitolium sacravit, inscripsitque Jovi Vindici. In praesens haud animadversum: post arma Julii Vindicis ad auspicium et praesagium futurae ultionis trahebatur. Reperio in commentariis senatûs, Cerialem Anicium, consulem designatum, pro sententiâ dixisse, ‘ ut templum divo Neroni quàm maturrimè publicâ pe‘ cuniâ poneretur.’ Quod quidem ille decernebat tamquam mortale fastigium egresso et venerationem hominum merito: verum tamen ad omina propinqui exitûs vertebatur: nam deûm honor Principi non antè habetur, quam agere inter homines desiêrit.

C. CORNELII TACITI

AB EXCESSU DIVI AUGUSTI

ANNALIUM

LIBER XVI.

BREVIARIUM.

I. Neroni inludit fortuna per Cesellium Bassum, qui thesauros in Africâ se reperisse temerè jactitat. III. Gliscit luxuria spe inani. IV. Lustrale certamen in quo cantat Nero, magnâ auditorum molestiâ, et Vespasiani periculo. VI. Poppaea mortem obit: corpus ejus differtum odoribus conditur: ductae tamen publicae exsequiae. VII. C. Cassius, L. Silanus in exsilium pulsi. Lepida Principis judicio permissa. X. L. Vetus, Sextia et Pollutia necem subiêre. XII. Mutata mensium nomina. XIII. Tempestates et morbi. XIV. Anteius et Ostorius ad mortem aguntur. XVII. Eodem agmine Annaeus Mela, Cerialis Anicius, Rufius Crispinus, C. Petronius cecidêre. XX. Siliae exsilium. XXI. Nerone virtutis ipsius exscindendae cupido, gravior criminationum moles in Thraseam Paetum et Baream Soranum ingruit. Servilia, Sorani filia, patris discrimini connectitur. Interrita eorum constantia: iis datur mortis arbitrium. Adcusatoribus Eprio, Cossutiano, et Ostorio Sabino tribuuntur praemia. Gesta autem haec,

Coss. { C. Suetonio Paullino.
C. Lucio Telesino. }

* * * * * * * * * * * * * * * * *

Inlusit dehinc Neroni fortuna per vanitatem ipsius et promissa Cesellii Bassi; qui origine Poenus, mente turbidâ, nocturnae quietis imaginem ad spem haud dubiam retraxit, vectusque Romam, Principis aditum emercatus, expromit, 'repertum in agro 'suo specum altitudine inmensâ, quo magna vis auri continere'tur, non in formam pecuniae, sed rudi et antiquo pondere: la'teres quippe praegraves jacere, adstantibus parte aliâ columnis: 'quae per tantum aevi obculta augendis praesentibus bonis. 'Ceterùm, ut conjectura demonstraret, Didonem Phoenissam, 'Tyro profugam, conditâ Carthagine, illas opes abdidisse, ne 'novus populus nimiâ pecuniâ lasciviret, aut reges Numidarum, 'et aliàs infensi, cupidine auri ad bellum adcenderentur.'

II. Igitur Nero, non auctoris, non ipsius negotii fide satis spectatâ, nec missis [visoribus], per quos nosceret, an vera adferrentur, auget ultro rumorem, mittitque qui velut paratam praedam adveherent. Dantur triremes et delectum remigium juvandae festinationi, nec aliud per illos dies populus credulitate, prudentes diversâ famâ tulêre. Ac fortè quinquennale ludicrum secundo lustro celebrabatur: oratoribusque praecipua materia in laudem Principis adsumpta est: 'non enim tantùm solitas 'fruges, nec metallis confusum aurum gigni, sed novâ ubertate 'provenire terram, et obvias opes deferre deos': quaeque alia, summâ facundiâ nec minore adulatione, servilia fingebant, securi de facilitate credentis.

III. Gliscebat interim luxuria spe inani, consumebanturque veteres opes, quasi oblatis, quas multos per annos prodigeret. Quin et inde jam largiebatur: et divitiarum exspectatio inter causas paupertatis publicae erat. Nam Bassus, effosso agro suo latisque circùm arvis, dum hunc vel illum locum promissi specûs adseverat, sequunturque non modò milites, sed populus agrestium, efficiendo operi adsumptus, tandem positâ vecordiâ, 'non 'falsa antè somnia sua, seque tunc primùm elusum', admirans, pudorem et metum morte voluntariâ effugit. Quidam, 'vinctum 'ac mox dimissum', tradidêre, 'ademptis bonis in locum regiae 'gazae.'

IV. Interea senatus, propinquo jam lustrali certamine, ut dedecus averteret, obfert Imperatori 'victoriam cantûs,' adjicitque 'facundiae coronam,' quâ ludicra deformitas velaretur. Sed Nero, 'nihil ambitu, nec potestate senatûs opus esse', dictitans, 'se aequum adversùs aemulos, et religione judicum meritam 'laudem adsequuturum', primò carmen in scenâ recitat: mox, flagitante vulgo, 'ut omnia studia sua publicaret,' (haec enim verba dixere) ingreditur theatrum, cunctis citharae legibus obtemperans: ne fessus resideret, ne sudorem, nisi eâ, quam indutui gerebat, veste detergeret; ut nulla oris aut narium excrementa viserentur. Postremò flexus genu, et coetum illum manu veneratus, sententias judicum opperiebatur ficto pavore. Et plebs quidem Urbis, histrionum quoque gestus juvare solita, personabat certis modis, plausuque composito. Crederes laetari: ac fortasse laetabantur, per incuriam publici flagitii.

V. Sed qui remotis e municipiis severâque adhuc et antiqui moris retinente Italiâ, quique per longas provincias, lasciviae inexperti, officio legationum aut privatâ utilitate advenerant, neque adspectum illum tolerare, neque labori inhonesto subficere; quum manibus nesciis fatiscerent, turbarent gnaros ac saepe a militibus verberarentur, qui per cuneos stabant, ne quod temporis momentum inpari clamore aut silentio segni praeteriret. Constitit, plerosque Equitum, dum per angustias aditûs et ingruentem multitudinem enituntur, obtritos, et alios dum diem

noctemque sedilibus continuant, morbo exitiabili conreptos: quippe gravior inerat metus, si spectaculo defuissent, multis palam, et pluribus obcultis, ut nomina ac vultus, alacritatem tristitiamque coeuntium scrutarentur. Unde tenuioribus statim inrogata subplicia, adversùs inlustres dissimilatum ad praesens et mox redditum odium. Ferebantque 'Vespasianum, tamquam 'somno conniveret, a Phoebo liberto increpitum aegreque me-'liorum precibus obtectum; mox inminentem perniciem majore 'fato effugisse.'

VI. Post finem ludicri Poppaea mortem obiit, fortuitâ mariti iracundiâ, a quo gravida ictu calcis adflicta est. Neque enim venenum crediderim, quamvìs quidam scriptores tradant, odio magis, quàm ex fide: quippe liberorum cupiens et amori uxoris obnoxius erat. Corpus non igni abolitum, ut Romanus mos; sed, regum externorum consuetudine, differtum odoribus conditur, tumuloque Juliorum infertur. Ductae tamen publicae exsequiae, laudavitque ipse apud rostra 'formam ejus, et quòd di-'vinae infantis parens fuissset,' aliaque fortunae munera pro virtutibus.

VII. Mortem Poppaeae, ut palam tristem, ita recordantibus laetam, ob inpudicitiam ejus saevitiamque, novâ insuper invidiâ Nero complevit, prohibendo C. Cassium officio exsequiarum: quod primum indicium mali: neque in longum dilatum est. Sed Silanus additur; nullo crimine, nisi quòd Cassius opibus vetustis et gravitate morum, Silanus claritudine generis et modestâ juventâ praecellebant. Igitur missâ ad senatum oratione, 'removendos a re publicâ utrosque,' disseruit; objectavitque Cassio, 'quòd inter imagines majorum etiam C. Cassii effigiem co-'luisset, ita inscriptam: Dux Partium. Quippe semina belli 'civilis et defectionem a domo Caesarum quaesitam. Ac ne 'memoriâ tantum infensi nominis ad discordias uteretur, ad-'sumpsisse L. Silanum, juvenem genere nobilem, animo prae-'ruptum, quem novis rebus ostentaret.'

VIII. Ipsum dehinc Silanum increpuit iisdem, quibus patruum ejus Torquatum, 'tamquam disponeret jam imperii curas, 'praeficeretque rationibus et libellis et epistolis libertos:' inania simul et falsa: nam Silanus intentior metu et exitio patrui ad praecavendum exterritus erat. Inducit posthac, vocabulo indicum, qui in Lepidam, Cassii uxorem, Silani amitam, 'incestum 'cum fratris filio et diros sacrorum ritus' confingerent. Trahebantur, ut conscii, Vulcatius Tullinus ac Marcellus Cornelius, senatores, et Calpurnius Fabatus, Eques Romanus: qui, adpellato Principe, instantem damnationem frustrati, mox Neronem, circa summa scelera distentum, quasi minores evasêre.

IX. Tunc consulto senatûs 'Cassio et Silano exsilia' decernuntur: 'de Lepidâ Caesar statueret.' Deportatusque in insulam Sardiniam Cassius, et senectus ejus exspectabatur. Silanus,

tamquam Naxum deveheretur, Ostiam amotus: pòst municipio Apuliae, cui nomen est Barium, clauditur. Illic indignissimum casum sapienter tolerans a centurione, ad caedem misso, conripitur: suadentique, 'venas abrumpere,' 'animum quidem morti 'destinatum,' ait, 'sed non permittere percussori gloriam mini-'sterii.' At centurio, quamvìs inermem, praevalidum tamen et irae quàm timori propiorem cernens, premi a militibus jubet. Nec omisit Silanus obniti et intendere ictus, quantùm manibus nudis valebat, donec a centurione vulneribus adversis, tamquam in pugnâ, caderet.

X. Haud minùs promptè L. Vetus socrusque ejus, Sextia, et Pollutia filia, necem subiêre: invisi Principi, tamquam vivendo exprobrarent, interfectum esse Rubellium Plautum, generum Lucii Veteris. Sed initium detegendae saevitiae praebuit, interversis patroni rebus, ad adcusandum transgrediens Fortunatus libertus, adscito Claudio Demiano, quem, ob flagitia vinctum a Vetere, Asiae proconsule, exsolvit Nero, in praemium adcusationis. Quod ubi cognitum reo, seque et libertum pari sorte componi, Formianos in agros digreditur. Illic eum milites obcultâ custodiâ circumdant. Aderat filia, super ingruens periculum, longo dolore atrox, ex quo percussores Plauti, mariti sui, viderat, cruentamque cervicem ejus amplexa servabat sanguinem et vestes respersas; vidua, inplexa luctu continuo, nec ullis alimentis, nisi quae mortem arcerent. Tum, hortante patre, Neapolin pergit. Et quia aditu Neronis prohibebatur, egressus obsidens, 'audiret insontem, neve consulatûs sui quondam conle-'gam dederet liberto,' modò muliebri ejulatu, aliquando, sexum egressa, voce infensâ, clamitabat, donec Princeps inmobilem se precibus et invidiae juxtà ostendit.

XI. Ergo nuntiat patri, 'abjicere spem et uti necessitate.' Simul adfertur, 'parari cognitionem senatûs et trucem senten-'tiam.' Nec defuêre, qui monerent, 'magnâ ex parte heredem 'Caesarem nuncupare, atque ita nepotibus de reliquo consulere:' quod adspernatus, ne vitam, proximè libertatem actam, novissimo servitio foedaret, largitur in servos, quantum aderat pecuniae, et, 'si qua absportari possent, sibi quemque deducere, tris 'modò lectulos ad suprema retineri,' jubet. Tunc eodem in cubiculo, eodem ferro abscindunt venas, properique et singulis vestibus ad verecundiam velati balneis inferuntur: pater filiam, avia neptem, illa utrosque intuens, et certatim precantes 'labenti ani-'mae celerem exitum, ut relinquerent suos superstites et mori-'turos.' Servavitque ordinem fortuna: ac senior prius, tum, cui prima aetas, exstinguuntur. Adcusati post sepulturam, decretumque, 'ut more majorum punirentur.' Et Nero intercessit, 'mortem sine arbitro' permittens: ea, caedibus peractis, ludibria adjiciebantur.

XII. P. Gallus, Eques Romanus, quòd Fenio Rufo intimus et Veteri non alienus fuerat, aquâ atque igni prohibitus est. Liberto et adcusatori praemium operae, locus in theatro inter viatores tribunicios, datur. Et mensis, qui Aprilem eumdemque Neroneum sequebatur, Maius *Claudii*, Junius *Germanici* vocabulis mutantur: testificante Cornelio Orfito, qui id cènsuerat, 'ideo Junium mensem transmissum, quia duo jam Torquati, ob 'scelera interfecti, infaustum nomen Junium fecissent.'

XIII. Tot facinoribus foedum annum etiam dii tempestatibus et morbis insignivêre. Vastata Campania turbine ventorum, qui villas, arbusta, fruges passim disjecit, pertulitque violentiam ad vicina Urbi: in quâ omne mortalium genus vis pestilentiae depopulabatur, nullâ coeli intemperie, quae obcurreret oculis. Sed domus corporibus exanimis, itinera funeribus complebantur: non sexus, non aetas periculo vacua: servitia perinde et ingenua plebes raptim exstingui, inter conjugum et liberorum lamenta; qui, dum adsident, dum deflent, saepe eodem rogo cremabantur. Equitum senatorumque interitus, quamvìs promiscui, minùs flebiles erant; tamquam communi mortalitate saevitiam Principis praevenirent. Eodem anno delectus per Galliam Narbonensem Africamque et Asiam habiti sunt subplendis Illyrici legionibus, ex quibus aetate aut valetudine fessi sacramento solvebantur. Cladem Lugdunensem quadragies sestertio solatus est Princeps, ut amissa urbi reponerent: quam pecuniam Lugdunenses antè obtulerant turbidis casibus.

XIV. C. Suetonio L. Telesino Coss. Antistius Sosianus, factitatis in Neronem carminibus probrosis, exsilio, ut dixi, mulctatus, postquam, id honoris indicibus tamque promptum ad caedes Principem, adcepit, inquies animo et occasionum haud segnis, Pammenem, ejusdem loci exsulem et Chaldaeorum arte famosum, eóque multorum amicitiis innexum, similitudine fortunae sibi conciliat. Ventitare ad eum nuntios et consultationes non frustra ratus, simul annuam pecuniam a P. Anteio ministrari cognoscit. Neque nescium habebat, Anteium caritate Agrippinae invisum Neroni, opesque ejus praecipuas ad eliciendam cupidinem, eamque causam multis exitio esse. Igitur interceptis Anteii literis, furatus etiam libellos, quibus dies genitalis ejus et eventura secretis Pammenis obcultabantur, simul repertis, quae de ortu vitâque Ostorii Scapulae composita erant, scribit ad Principem, 'magna se et quae incolumitati ejus conducerent adlaturum, si brevem exsilii veniam inpetravisset: quippe Anteium et Ostorium inminere rebus, et sua Caesarisque fata scrutari.' Exin missae liburnicae, advehiturque properè Sosianus. Ac vulgato ejus indicio, inter damnatos magis, quàm inter reos, Anteius Ostoriusque habebantur: adeò ut testamentum Anteii nemo obsignaret, nisi Tigellinus auctor exstitisset. Monitus priùs Anteius, 'ne supremas tabulas moraretur.' Atque ille,

hausto veneno, tarditatem ejus perosus, intercisis venis, mortem adproperavit.

XV. Ostorius longinquis in agris, apud finem Ligurum, id temporis erat: eò missus centurio, qui caedem eius maturaret. Causa festinandi ex eo oriebatur, quòd Ostorius multâ militari famâ, et civicam coronam apud Britanniam meritus, ingenti corporis robore armorumque scientiâ metum Neroni fecerat, ne invaderet pavidum semper et repertâ nuper conjuratione magis exterritum. Igitur centurio, ubi effugia villae clausit, jussa Imperatoris Ostorio aperit. Is fortitudinem adversùm hostes saepe spectatam in se vertit, et quia venae, quamquam interruptae, parum sanguinis effundebant, hactenus manu servi usus, ut inmotum pugionem extolleret, adpressit dextram ejus juguloque obcurrit.

XVI. Etiam si bella externa et obitas pro re publicâ mortes tantâ casuum similitudine memorarem; meque ipsum satietas cepisset, aliorumque taedium exspectarem, quamvìs honestos civium exitus, tristes tamen et continuos adspernantium. At nunc patientia servilis tantumque sanguinis domi perditum fatigant animum, et moestitiâ restringunt. Neque aliam defensionem ab iis quibus ista noscentur, exegerim, quàm, ne oderim tam segniter pereuntes. Ira illa numinum in res Romanas fuit, quam non, ut in cladibus exercituum aut captivitate urbium, semel editam transire licet. Detur hoc inlustrium virorum posteritati, ut, quomodo exsequiis a promiscuâ sepulturâ separantur, ita, in traditione supremorum, adcipiant habeantque propriam memoriam.

XVII. Paucos quippe intra dies, eodem agmine, Annaeus Mella, Cerialis Anicius, Rufius Crispinus ac C. Petronius cecidêre. Mella et Crispinus Equites Romani, dignitate senatoriâ: nam hic quondam praefectus praetorii, et consularibus insignibus donatus, ac nuper crimine conjurationis in Sardiniam exactus, adcepto jussae mortis nuntio, semet interfecit. Mella, quibus Gallio et Seneca, parentibus natus, petitione honorum abstinuerat per ambitionem praeposteram, ut Eques Romanus consularibus potentiâ aequaretur: simul adquirendae pecuniae brevius iter credebat per procurationes administrandis Principis negotiis. Idem Annaeum Lucanum genuerat, grande adjumentum claritudinis: quo interfecto, dum rem familiarem ejus acriter requirit, adcusatorem concivit Fabium Romanum, ex intimis Lucani amicis. 'Mixta inter patrem filiumque conjurationis 'scientia fingitur', adsimilatis Lucani literis: quas inspectas Nero *ferri ad eum* jussit, opibus ejus inhians. At Mella, quae tum promptissima mortis via, exsolvit venas, scriptis codicillis, quibus grandem pecuniam in Tigellinum generumque ejus, Cossutianum Capitonem, erogabat, quò cetera manerent. Additur codicillis, tamquam de iniquitate exitii querens, ita scripsisse:

'se quidem mori nullis subplicii causis: Rufium autem Crispinum et Anicium Cerialem vitâ frui, infensos Principi': quae composita credebantur; de Crispino, quia interfectus erat, de Ceriale, ut interficeretur: neque enim multo pòst vim sibi adtulit, minore quàm ceteri miseratione, quia proditam C. Caesari conjurationem ab eo meminerant.

XVIII. De C. Petronio pauca suprà repetenda sunt. Nam illi dies per somnum, nox officiis et oblectamentis vitae transigebatur: utque alios industria, ita hunc ignavia ad famam protulerat: habebaturque non ganeo et profligator, ut plerique sua haurientium, sed erudito luxu. Ac dicta factaque ejus quantò solutiora et quamdam suî negligentiam praeferentia, tantò gratiùs, in speciem simplicitatis, adcipiebantur. Proconsul tamen Bithyniae, et mox consul, vigentem se ac parem negotiis ostendit: dein revolutus ad vitia, seu vitiorum imitatione, inter paucos familiarium Neroni adsumptus est elegantiae arbiter; dum nihil amoenum et molle adfluentiâ putat, nisi quod ei Petronius adprobavisset. Unde invidia Tigellini, quasi adversùs aemulum et scientiâ voluptatum potiorem. Ergo crudelitatem Principis, cui ceterae libidines cedebant, adgreditur, amicitiam Scevini Petronio objectans, conrupto ad indicium servo, ademptâque defensione, et majore parte familiae in vincla raptâ.

XIX. Fortè illis diebus Campaniam petiverat Caesar, et Cumas usque progressus Petronius illic adtinebatur. Nec tulit ultrà timoris aut spei moras: neque tamen praeceps vitam expulit, sed incisas venas, ut libitum, obligatas, aperire rursùm, et adloqui amicos, non per seria, aut quibus constantiae gloriam peteret. Audiebatque referentes nihil de inmortalitate animae et sapientium placitis, sed levia carmina et faciles versus: Servorum alios largitione, quosdam verberibus adfecit: iniit epulas, somno indulsit, ut, quamquam coacta mors, fortuitae similis esset. Ne codicillis quidem (quod plerique pereuntium) Neronem aut Tigellinum aut quem alium potentium adulatus est: sed flagitia Principis, sub nominibus exoletorum feminarumque et novitate cujusque stupri, perscripsit, atque obsignata misit Neroni: fregitque annulum, ne mox usui esset ad facienda pericula.

XX. Ambigenti Neroni, quonam modo noctium suarum ingenia notescerent, obfertur Silia, matrimonio senatoris haud ignota, et ipsi ad omnem libidinem adscita, ac Petronio perquàm familiaris: agitur in exsilium, tamquam non siluisset, quae viderat pertuleratque, proprio odio. At Minucium Thermum, praeturâ functum, Tigellini simultatibus dedidit, quia libertus Thermi quaedam de Tigellino criminosè detulerat, quae cruciatibus tormentorum ipse, patronus ejus nece inmeritâ lueret.

XXI. Trucidatis tot insignibus viris, ad postremum Nero virtutem ipsam exscindere concupivit, interfecto Thraseâ Paeto et Bareâ Sorano, olim utrisque infensus, et adcedentibus causis in

Thraseam; quòd senatu egressus est, quum de Agrippinâ referretur, ut memoravi, quòdque Juvenalium ludicro parum exspectabilem operam praebuerat: eaque obfensio altiùs penetrabat, quia idem Thrasea Patavii, unde ortus erat, ludis Cesticis, a Trojano Antenore institutis, habitu tragico cecinerat: die quoque, quo praetor Antistius, ob probra in Neronem composita, ad mortem damnabatur, mitiora censuit obtinuitque; et quum deûm honores Poppaeae decernerentur, sponte absens, funeri non interfuit. Quae obliterari non sinebat Capito Cossutianus, praeter animum, ad flagitia praecipitem, iniquus Thraseae, quòd auctoritate ejus concidisset, juvantis Cilicum legatos, dum Capitonem repetundarum interrogant.

XXII. Quin et illa objectabat: 'principio anni vitare Thraseam solenne jus jurandum: nuncupationibus votorum non adesse, quamvìs Quindecimvirali sacerdotio praeditum: numquam pro salute Principis aut coelesti voce inmolavisse: adsiduum olim et indefessum, qui vulgaribus quoque Patrum consultis semet fautorem aut adversarium ostenderet, triennio non introiisse curiam: nuperriméque, quum ad coërcendos Silanum et Veterem certatim concurreretur, privatis potiùs clientium negotiis vacavisse: secessionem jam id et partes et, si idem multi audeant, bellum esse. Ut quondam C. Caesarem,' inquit, 'et M. Catonem, ita nunc te, Nero, et Thraseam avida discordiarum civitas loquitur. Et habet sectatores, vel potiùs satellites, qui nondum contumaciam sententiarum, sed habitum vultumque ejus sectantur, rigidi et tristes, quò tibi lasciviam exprobrent. Huic uni incolumitas tua, tuae artes, sine honore. Prosperas Principis res spernit: etiamne luctibus et doloribus non satiatur? Ejusdem animi est, Poppaeam divam non credere, cujus, in acta divi Augusti et divi Julii non jurare. Spernit religiones, abrogat leges. Diurna populi Romani per provincias, per exercitus, curatiùs leguntur, ut noscatur, quid Thrasea non fecerit. Aut transeamus ad illa instituta, si potiora sunt: aut nova cupientibus auferatur dux et auctor. Ista secta Tuberones et Favonios, veteri quoque rei publicae ingrata nomina, genuit. Ut imperium evertant, libertatem praeferunt: si perverterint, libertatem ipsam adgredientur. Frustra Cassium amovisti, si gliscere et vigere Brutorum aemulos passurus es. Denique nihil ipse de Thraseâ scripseris, disceptatorem senatum nobis relinque.' Extollit irâ promptum Cossutiani animum Nero, adjicitque Marcellum Eprium, acri eloquentiâ.

XXIII. At Baream Soranum jam sibi Ostorius Sabinus, Eques Romanus, poposcerat reum ex proconsulatu Asiae, in qua obfensiones Principis auxit justitiâ atque industriâ, et quia portui Ephesiorum aperiendo curam insumpserat, vimque civitatis Pergamenae, prohibentis Acratum, Caesaris libertum, statuas et picturas avehere, inultam omiserat. Sed crimini dabatur 'amicitia

'Plauti et ambitio conciliandae provinciae ad spes novas.' Tempus damnationi delectum, quo Tiridates adcipiendo Armeniae regno adventabat, ut ad externa rumoribus intestinum scelus obscurarctur, an, ut magnitudinem imperatoriam caede insignium virorum, quasi regio facinore, ostentaret.

XXIV. Igitur omni civitate ad excipiendum Principem spectandumque regem effusâ, Thrasea, obcursu prohibitus, non demisit animum, sed codicillos ad Neronem composuit, requirens 'objecta,' et 'expurgaturum' adseverans 'si notitiam criminum et 'copiam diluendi habuisset.' Eos codicillos Nero properanter adcepit, spe, exterritum Thraseam scripsisse, per quae claritudinem Principis extolleret suamque famam dehonestaret. Quod ubi non evênit, vultumque et spiritus et libertatem insontis ultrò extimuit, *vocari Patres* jubet. Tum Thrasea inter proximos consultavit, 'tentaretne defensionem, an sperneret.' Diversa consilia adferebantur.

XXV. Quibus intrari curiam placebat, 'securos esse de con-'stantiâ ejus,' dixerunt: 'nihil dicturum, nisi quo gloriam au-'geret. Segnes et pavidos supremis suis secretum circumdare. 'Adspiceret populus virum morti obvium, audiret senatus voces, 'quasi ex aliquo numine, supra humanas: posse ipso miraculo 'etiam Neronem permoveri: sin crudelitati insisteret, distingui 'certè apud posteros memoriam honesti exitûs ab ignaviâ per 'silentium pereuntium.'

XXVI. Contrà, qui opperiendum domi censebant, de ipso Thraseâ eadem: 'sed ludibria et contumelias inminere: subtra-'heret aures conviciis et probris. Non solùm Cossutianum aut 'Eprium ad scelus promptos: superesse, qui forsitan manus ic-'tusque per inmanitatem ingestûri: etiam bonos metu sequi. 'Detraheret potiùs senatui, quem perornavisset, infamiam tanti 'flagitii; et relinqueret incertum, quid, viso Thraseâ reo, de-'creturi Patres fuerint. Ut Neronem flagitiorum pudor cape-'ret, inritâ spe agitari: multóque magis timendum, ne, in con-'jugem, in familiam, in cetera pignera ejus saeviret. Proinde 'intemeratus, inpollutus, quorum vestigiis et studiis vitam dux-'erit, eorum gloriâ peteret finem.' Aderat consilio Rusticus Arulenus, flagrans juvenis et cupidine laudis obferebat, 'se in-'tercessurum senatûs consulto:' nam plebi tribunus erat. Cohibuit spiritus ejus Thrasea, 'ne vana et reo non profutura, in-'tercessori exitiosa, inciperet. Sibi actam aetatem, et tot per 'annos continuum vitae ordinem non deserendum: illi initium 'magistratuum et integra, quae supersint. Multùm antè secum 'expenderet, quod tali in tempore capessendae rei publicae iter 'ingrederetur.' Ceterùm ipse, an venire in senatum deceret, meditationi suae reliquit.

XXVII. At posterâ luce duae praetoriae cohortes armatae templum Genetricis Veneris insedêre. Aditum senatûs globus

togatorum obsederat non obcultis gladiis: dispersique per fora ac basilicas cunei militares: inter quorum adspectus et minas ingressi curiam senatores. Et oratio Principis per Quaestorem ejus audita est: nemine nominatim compellato, Patres arguebat, ‘quòd publica munia desererent, eorumque exemplo Equites ‘Romani ad segnitiam verterentur. Etenim quid mirum, e ‘longinquis provinciis haud veniri, quum plerique, adepti consu-‘latum et sacerdotia, hortorum potiùs amoenitati inservirent:’ quod velut telum adripuêre adcusatores.

XXVIII. Et initium faciente Cossutiano, majore vi Marcellus, ‘summam rem publicam agi,’ clamitabat: ‘contumaciâ in-‘feriorum lenitatem imperitantis deminui. Nimiùm mites ad ‘eam diem Patres, qui Thraseam desciscentem, qui generum ejus, ‘Helvidium Priscum, in iisdem furoribus, simul Paconium A-‘grippinum, paterni in Principes odii heredem, et Curtium ‘Montanum, detestanda carmina factitantem, eludere inpunè si-‘nerent. Requirere se in senatu consularem, in votis sacerdo-‘tem, in jure jurando civem; nisi, contra instituta et ceremonias ‘majorum, proditorem palam et hostem Thrasea induisset. De-‘nique agere senatorem et Principis obtrectatores protegere soli-‘tus veniret, censeret, quid conrigi aut mutari vellet: faciliùs ‘perlaturos singula increpantem, quàm nunc silentium perferrent ‘omnia damnantis. Pacem illi per orbem terrae, an victorias ‘sine damno exercituum, displicere? Ne hominem, bonis pub-‘licis maestum, et qui fora, theatra, templa pro solitudine habe-‘ret, qui minitaretur exsilium suum, ambitionis pravae compo-‘tem facerent. Non illi consulta haec, non magistratus aut Ro-‘manam urbem videri. Abrumperet vitam ab eâ civitate, cujus ‘caritatem olim, nunc et adspectum exsuisset.’

XXIX. Quum per haec atque talia Marcellus, ut erat torvus et minax, voce, vultu, oculis ardesceret: non illa nota et celebritate periculorum sueta jam senatûs maestitia, sed novus et altior pavor, manus et tela militum cernentibus, simul ipsius Thraseae venerabilis species obversabatur; et erant, qui ‘Helvidium quo-‘que’ miserarentur, ‘innoxiae adfinitatis poenas daturum. Quid ‘Agrippino objectum, nisi tristem patris fortunam; quando et ‘ille, perinde innocens, Tiberii saevitiâ concidisset? Enimvero ‘Montanum probae juventae, neque famosi carminis, quia pro-‘tulerit ingenium, extorrem agi.’

XXX. Atque interim Ostorius Sabinus Sorani adcusator, ingreditur orditurque ‘de amicitiâ Rubellii Plauti, quódque pro-‘consulatum Asiae Soranus, pro claritate, sibi potiùs adcommo-‘datum, quàm ex utilitate communi egisset, alendo seditiones ‘civitatum.’ Vetera haec: sed recens et discrimini patris filiam connectebat, ‘quòd pecuniam Magis dilargita esset.’ Adciderat sanè pietate Serviliae: id enim nomen puellae fuit, quae, caritate erga parentem, simul inprudentiâ aetatis, non tamen aliud con-

sultaverat, quàm de ‘ incolumitate domûs, et an placabilis Nero, ‘ an cognitio senatûs nihil atrox adferret.’ Igitur adcita est in senatum, steteruntque diversi ante tribunal consulum, grandis aevo parens, contrà filia intra vicesimum aetatis annum, nuper marito, Annio Pollione, in exsilium pulso, viduata desolataque, ac ne patrem quidem intuens, cujus onerâsse pericula videbatur.

XXXI. Tum interrogante adcusatore, ‘ an cultus dotales, an ‘ detractum cervici monile venum dedisset, quò pecuniam facien- ‘ dis magicis sacris contraheret?’ primùm strata humi longoque fletu et silentio, pòst, altaria et aram complexa, ‘ nullos,’ inquit, ‘ inpios deos, nullas devotiones, nec aliud infelicibus precibus in- ‘ vocavi, quàm ut hunc optimum patrem tu, Caesar, et vos, Pa- ‘ tres, servaretis incolumem. Sic gemmas et vestes et dignitatis ‘ insignia dedi, quomodo, si sanguinem et vitam poposcissent. ‘ Viderint isti, antehac mihi ignoti, quo nomine sint, quas artes ‘ exerceant: nulla mihi Principis mentio, nisi inter numina fuit. ‘ Nescit tamen miserrimus pater; et, si crimen est, sola deliqui.’

XXXII. Loquentis adhuc verba excipit Soranus proclamatque: ‘ non illam in provinciam secum profectam, non Plauto ‘ per aetatem nosci potuisse: non criminibus mariti connexam: ‘ nimiae tantùm pietatis ream separarent, atque ipse quamcum- ‘ que sortem subiret.’ Simul in amplexus obcurrentis filiae ruebat, nisi interjecti lictores utrisque obstitissent. Mox datus testibus locus, et quantum misericordiae saevitia adcusationis permoverat, tantum irae P. Egnatius testis concivit. Cliens hic Sorani, et tunc emptus ad obprimendum amicum, auctoritatem Stoicae sectae praeferebat, habitu et ore ad exprimendam imaginem honesti exercitus, ceterùm animo perfidiosus, subdolus, avaritiam ac libidinem obcultans. Quae postquam pecuniâ reclusa sunt, dedit exemplum praecavendi, quomodo fraudibus involutos aut flagitiis commaculatos, sic specie bonarum artium falsos et amicitiae fallaces.

XXXIII. Idem tamen dies et honestum exemplum tulit Cassii Asclepiodoti; qui, magnitudine opum praecipuus inter Bithynos, quo obsequio florentem Soranum celebraverat, labentem non deseruit: exsutusque omnibus fortunis et in exsilium actus; aequitate deûm erga bona malaque documenta. Thraseae Soranoque et Serviliae datur mortis arbitrium. Helvidius et Paconius Italiâ depelluntur. Montanus patri concessus est, praedicto, ne in re publicâ haberetur. Adcusatoribus, Eprio et Cossutiano, quinquagies sestertium singulis, Ostorio duodecies et quaestoria insignia tribuuntur.

XXXIV. Tum ad Thraseam, in hortis agentem, quaestor consulis missus vesperascente jam die. Inlustrium virorum feminarumque coetus frequentes egerat, maximè intentus Demetrio, Cynicae institutionis doctori; cum quo, ut conjectare erat intentione vultûs et auditis, si qua clariùs proloquebantur, de naturâ

animae et dissociatione spiritûs corporisque inquirebat: donec advenit Domitius Caecilianus, ex intimis amicis, et ei, quid senatus censuisset, exposuit. Igitur flentes queritantesque, qui aderant, 'facessere properè' Thrasea, 'neu pericula sua miscere cum 'sorte damnati,' hortatur. Arriamque, tentantem mariti suprema et exemplum Arriae matris sequi, monet, 'retinere vitam 'filiaeque communi subsidium unicum non adimere.'

XXXV. Tum progressus in porticum, illic a quaestore reperitur, laetitiae propior, quia Helvidium, generum suum, Italiâ tantùm arceri cognoverat. Adcepto dehinc senatûs consulto, Helvidium et Demetrium in cubiculum inducit; porrectisque utriusque brachii venis, postquam cruorem effudit, humum super spargens, propiùs vocato quaestore, *Libemus*, inquit, JOVI LIBERATORI. 'Specta juvenis! et omen quidem dii prohibeant; 'ceterùm in ea tempora natus es, quibus firmare animum expediat constantibus exemplis.' Pòst, lentitudine exitûs graves cruciatus adferente, obversis in Demetrium * * * * *

C. CORNELII TACITI

HISTORIARUM

LIBRI QUINQUE.

C. CORNELII TACITI

HISTORIARUM

LIBER PRIMUS.

BREVIARIUM.

I. Historiarum praefatio, rerumque summa. IV. Status Urbis: mens exercituum. VI. Galbae et ejus aulae vitia. VIII. Hispaniae, Galliae, utriusque Germaniae, Orientis, Aegypti, ceterarumque provinciarum habitus. XII. Legionum Germaniae superioris defectio. Galba de adoptando Caesare cogitat. XIII. Hac de re discordes T. Vinius et Cornelius Laco. Othonis spes. XIV. Piso adoptatur. XV. Galbae oratio. XVII. Moderatio Pisonis. XVIII. Intempestiva Galbae severitas. XIX. Legati ad defectores mittuntur. XX. Neronis prodigae donationes rescissae. XXI. Otho res novas molitur; animosus militum conruptor. XXIV. Laconis, praefecti praetorianorum, socordia. XXV. Suscipiunt duo manipulares, Proculus et Veturius, imperium populi Romani transferendum, et transferunt. XXVIII. Otho, consalutatus Imperator, castris infertur. XXIX. Interim senex Galba, sacris intentus, alieni imperii fatigat deos. Piso cohortem, quae in palatio stationem agebat, hortatur ad fidem. XXXI. Illa parat signa: reliquæ copiae desciscunt. XXXII. Plebis adulatio et levitas. Cunctatur Galba, incertus manendum, an obcurrendum discrimini. XXXIV. Vanus rumor obcisum in castris Othonem. XXXV. Inde in Galbam populi, equitum, senatorum, inmodica studia. XXXVI. At castra tenet Otho, flagrantesque militum animos oratione adcendit. XXXVIII. Arma militi dividit. XXXIX. Piso, crebrescentis seditionis fremitu exterritus, egressum Galbam et foro adpropinquantem adsequitur. Trepidae plebis languent studia: proximorum diffugia. XL. Othoniani milites, disjectâ plebe, proculcato senatu, forum inrumpunt. XLI. Galba juxta Curtium lacum obciditur. XLII. Vinii caedes. XLIII. Sempronii Densi fides egregia. Piso trucidatur. XLV. Alius statim senatus, alius populus. Ruunt cuncti in Othonis venerationem. XLVI. Omnia militum arbitrio aguntur. Variae caedes. XLVII. Corpora Pisonis, Vinii, Galbae, sepulturae concessa. Eorum ingenia et mores. L. Otho et Vitellius vitiis invisi; ambigua de Vespasiano fama. LI. Initia causaeque motûs Vitelliani. A Germanicis exercitibus Vitellius Imperator consalutatur. Ejus iter in Italiam inerti luxu et prodigis epulis foedum. Belli duces Alienus Caecina et Fabius Valens. LXIII. Galli, partim formidine, partim gaudio, Vitellii sacramentum adcipiunt. LXVII. Helvetiorum strages. LXXI. Otho imperii munia, quaedam ex dignitate rei publicae, pleraque contra decus, obit. LXXII. Tigellini exitium. LXXIII. Crispinilla, magistra libidinum Neronis, periculo exempta. LXXIV. Mutuis epistolis Otho

ac Vitellius concordiam tentant. Sed, distractis inter utrumque exercitibus ac provinciis, bello opus. LXXVII. Largitionibus voluptatibusque animos Otho adgreditur. LXXIX. Inter civilis belli motus, Rhoxolani, Sarmatica gens, Moesiam inrumpunt; primùm victores, mox victi. LXXX. Ortam in Urbe seditionem Otho aegrè componit. LXXXIII. Ejus oratio. LXXXVI. Prodigia imminentium cladium praenuntia. LXXXVII. Belli consilia; Othonisque duces. LXXXVIII. Cornelius Dolabella in coloniam Aquinatem sepositus. LXXXIX. Otho proficiscitur, quiete Urbis curisque imperii Salvio Titiano fratri permissis. Haec gesta paucis mensibus.

Coss. { Ser. Sulpicio Galba Aug. II.
T. Vinio Rufino }

Initium mihi operis Ser. Galba iterum, T. Vinius consules erunt. Nam, post conditam Urbem, octingentos et viginti prioris aevi annos multi auctores retulerunt, dum res populi Romani memorabantur pari eloquentiâ ac libertate. Postquam bellatum apud Actium, atque omnem potestatem ad unum conferri pacis interfuit, magna illa ingenia cessêre: simul veritas pluribus modis infracta; primùm inscitiâ rei publicae ut alienae, mox libidine adsentandi, aut rursùs odio adversùs dominantes: ita neutris cura posteritatis, inter infensos vel obnoxios. Sed ambitionem scriptoris facilè adverseris; obtrectatio et livor pronis auribus adcipiuntur. Quippe adulationi foedum crimen servitutis, malignitati falsa species libertatis inest. Mihi Galba, Otho, Vitellius, nec beneficio, nec injuriâ cogniti. Dignitatem nostram a Vespasiano inchoatam, a Tito auctam, a Domitiano longiùs provectam non abnuerim: sed inconruptam fidem professis, nec amore quisquam et sine odio dicendus est. Quòd si vita subpeditet, principatum divi Nervae et imperium Trajani, uberiorem securioremque materiam senectuti seposui; rarâ temporum felicitate, ubi sentire quae velis, et quae sentias dicere licet.

II. Opus adgredior opimum casibus, atrox proeliis, discors seditionibus, ipsâ etiam pace saevum. Quatuor Principes ferro interempti. Trina bella civilia, plura externa ac plerumque permixta. Prosperae in Oriente, adversae in Occidente res. Turbatum Illyricum: Galliae nutantes: perdomita Britannia et statim missa: coortae in nos Sarmatarum ac Suevorum gentes: nobilitatus cladibus mutuis Dacus: mota etiam prope Parthorum arma falsi Neronis ludibrio. Jam verò Italia novis cladibus, vel post longam saeculorum seriem repetitis, adflicta. Haustae aut obrutae Urbes fecundissimâ Campaniae orâ: et Urbs incendiis vastata, consumptis antiquissimis delubris, ipso Capitolio civium manibus incenso: pollutae cerimoniae: magna adulteria: plenum exsiliis mare: infecti caedibus scopuli. Atrociùs in Urbe saevitum. Nobilitas, opes, omissi gestique honores pro crimine, et ob virtutes certissimum exitium. Nec minùs

praemia delatorum invisa quàm scelera: quum alii sacerdotia et consulatus, ut spolia, adepti, procurationes alii et interiorem potentiam, agerent verterent cuncta odio et terrore. Conrupti in dominos servi, in patronos liberti: et, quibus deerat inimicus, per amicos obpressi. Non tamen adeò virtutum sterile saeculum, ut non et bona exempla prodiderit.

III. Comitatae profugos liberos matres: secutae maritos in exsilia conjuges: propinqui audentes: constantes generi: contumax, etiam adversùs tormenta, servorum fides: supremae clarorum virorum necessitates: ipsa necessitas fortiter tolerata: et laudatis antiquorum mortibus pares exitus. Praeter multiplices rerum humanarum casus, coelo terrâque prodigia et fulminum monitus et futurorum praesagia, laeta, tristia, ambigua, manifesta. Nec enim umquam atrocioribus populi Romani cladibus, magisve justis indiciis adprobatum est, non esse curae deis securitatem nostram, esse ultionem.

IV. Ceterùm antequam destinata componam, repetendum videtur, qualis status Urbis, quae mens exercituum, quis habitus provinciarum, quid in toto terrarum orbe validum, quid aegrum fuerit; ut non modò casus eventusque rerum, qui plerumque fortuiti sunt, sed ratio etiam causaeque noscantur. Finis Neronis, ut laetus primo gaudentium inpetu fuerat, ita varios motus animorum, non modò in Urbe apud patres, aut populum, aut urbanum militem, sed omnes legiones ducesque conciverat, evulgato imperii arcano, posse Principem alibi quàm Romae fieri. Sed patres laeti, usurpatâ statim libertate, licentiùs, ut erga Principem novum et absentem; primores equitum proximi gaudio patrum; pars populi integra et magnis domibus adnexa, clientes libertique damnatorum et exsulum in spem erecti: plebs sordida et circo ac theatris sueta, simul deterrimi servorum, aut qui, adesis bonis, per dedecus Neronis alebantur, moesti et rumorum avidi.

V. Miles urbanus longo Caesarum sacramento inbutus, et ad destituendum Neronem arte magis et inpulsu, quàm suo ingenio traductus, postquam neque dari donativum, sub nomine Galbae promissum, neque magis meritis ac praemiis eumdem in pace, quem in bello, locum, praeventamque gratiam intellegit apud Principem, a legionibus factum; pronus ad novas res, scelere insuper Nymphidii Sabini praefecti, imperium sibi molientis, agitatur. Et Nymphidius quidem in ipso conatu obpressus: sed, quamvìs capite defectionis ablato, manebat plerisque militum conscientia; nec deerant sermones 'senium atque avaritiam 'Galbae' increpantium. Laudata olim et militari famâ celebrata severitas ejus angebat adspernantes veterem disciplinam, atque ita quatuordecim annis a Nerone adsuefactos, ut haud minùs vitia Principum amarent, quàm olim virtutes verebantur.

Adcessit Galbae vox pro re publicâ honesta, ipsi anceps, 'legi a 'se militem, non emi.' Nec enim ad hanc formam cetera erant.

VI. Invalidum senem T. Vinius et Cornelius Laco, alter deterrimus mortalium, alter ignavissimus, odio flagitiorum oneratum contemptu inertiae destruebant. Tardum Galbae iter et cruentum, interfectis Cingonio Varrone, consule designato, et Petronio Turpiliano, consulari: ille ut Nymphidii socius, hic ut dux Neronis, inauditi atque indefensi tamquam innocentes perierant. Introitus in urbem, trucidatis tot millibus inermium militum, infaustus omine, atque ipsis etiam qui obciderant formidolosus. Inductâ legione Hispanâ, remanente eâ quam e classe Nero conscripserat, plena Urbs exercitu insolito: multi ad hoc numeri e Germaniâ ac Britanniâ et Illyrico, quos idem Nero electos praemissosque ad claustra Caspiarum, et bellum, quod in Albanos parabat, obprimendis Vindicis coeptis revocaverat: ingens novis rebus materia, ut non in unum aliquem prono favore, ita audenti parata.

VII. Fortè congruerat, ut Clodii Macri et Fonteii Capitonis caedes nuntiarentur. Macrum in Africâ haud dubiè turbantem, Trebonius Garucianus, procurator, jussu Galbae; Capitonem in Germaniâ, quum similia coeptaret, Cornelius Aquinus et Fabius Valens, legati legionum, interfecerant antequam juberentur. Fuêre qui crederent, 'Capitonem, ut avaritiâ et libidine foedum 'ac maculosum, ita cogitatione rerum novarum abstinuisse: sed a 'legatis bellum suadentibus, postquam inpellere nequiverint, cri-'men ac dolum compositum ultrò: et Galbam mobilitate ingenii, 'an, ne altiùs scrutaretur, quoquo modo acta,' quia mutari non poterant, 'comprobâsse.' Ceterùm utraque caedes sinistrè adcepta: et inviso semel Principe, seu benè, seu malè facta premunt. Jam adferebant venalia cuncta praepotentes liberti: servorum manus subitis avidae, et tamquam apud senem festinantes: eademque novae aulae mala, aequè gravia, non aequè excusata. Ipsa aetas Galbae inrisui ac fastidio erat adsuetis juventae Neronis, et Imperatores formâ ac decore corporis, ut est mos vulgi, comparantibus.

VIII. Et hic quidem Romae, tamquam in tantâ multitudine, habitus animorum fuit. E provinciis, Hispaniae praeerat Cluvius Rufus, vir facundus et pacis artibus, bellis inexpertus. Galliae, super memoriam Vindicis, obligatae recenti dono Romanae civitatis, et in posterum tributi levamento. Proximae tamen Germanicis exercitibus Galliarum civitates, non eodem honore habitae, quaedam etiam finibus ademptis, pari dolore commoda aliena ac suas injurias metiebantur. Germanici exercitus, quod periculosissimum in tantis viribus, solliciti et irati superbiâ recentis victoriae et metu tamquam alias partes fovissent. Tardè a Nerone desciverant; nec statim pro Galbâ Verginius: an imperare voluisset, dubium; delatum ei a milite imperium convenie-

bat. Fonteium Capitonem obcisum, etiam qui queri non poterant, tamen indignabantur. Dux deerat, abducto Verginio per similationem amicitiae: quem non remitti, atque etiam reum esse, tamquam suum crimen adcipiebant.

IX. Superior exercitus legatum, Hordeonium Flaccum, spernebat, senectâ ac debilitate pedum invalidum, sine constantiâ, sine auctoritate: ne quieto quidem milite, regimen; adeò furentes infirmitate retinentis ultrò adcendebantur. Inferioris Germaniae legiones diutiùs sine consulari fuêre; donec, missu Galbae, A. Vitellius aderat, censoris Vitellii ac ter consulis filius. Id satis videbatur. In Britannico exercitu nihil irarum. Non sanè aliae legiones, per omnes civilium bellorum motus, innocentiùs egerunt: seu quia procul et Oceano divisae; seu crebris expeditionibus doctae hostem potiùs odisse. Quies et Illyrico: quamquàm excitae a Nerone legiones, dum in Italiâ cunctantur, Verginium legationibus adissent. Sed longis spatiis discreti exercitus, quod saluberrimum est ad continendam militarem fidem, nec vitiis, nec viribus miscebantur.

X. Oriens adhuc inmotus. Syriam et quatuor legiones obtinebat Licinius Mucianus, vir secundis adversisque juxtà famosus. Insignes amicitias juvenis ambitiosè coluerat: mox, adtritis opibus, lubrico statu, suspectâ etiam Claudii iracundiâ, in secretum Asiae repositus, tam prope ab exsule fuit, quàm postea a Principe. Luxuriâ, industriâ, comitate, adrogantiâ, malis bonisque artibus mixtus; nimiae voluptates, quum vacaret; quotiens expedierat, magnae virtutes: palam laudares, secreta malè audiebant. Sed apud subjectos, apud proximos, apud conlegas, variis inlecebris potens; et cui expeditius fuerit tradere imperium, quàm obtinere. Bellum Judaicum Flavius Vespasianus (ducem eum Nero delegerat) tribus legionibus administrabat. Nec Vespasiano adversùs Galbam votum aut animus. Quippe Titum filium ad venerationem cultumque ejus miserat, ut suo loco memorabimus. Obcultâ lege fati et ostentis ac responsis destinatum Vespasiano liberisque ejus imperium, post fortunam credidimus.

XI. Aegyptum copiasque, quibus coërceretur, jam inde a divo Augusto, equites Romani obtinent loco regum. Ita visum expedire, provinciam aditu difficilem, annonae fecundam, superstitione ac lascivia discordem et mobilem, insciam legum, ignaram magistratuum domi retinere. Regebat tum Tiberius Alexander ejusdem nationis. Africa ac legiones in eâ, interfecto Clodio Macro, contentae qualicumque Principe, post experimentum domini minoris. Duae Mauretaniae, Raetia, Noricum, Thracia, et quae aliae procuratoribus cohibentur, ut cuique exercitui vicinae, ita in favorem aut odium contactu valentiorum agebantur. Inermes provinciae, atque ipsa in primis Italia, cuicumque servitio exposita, in pretium belli cessurae erant. Hic fuit re-

rum Romanarum status, quum Ser. Galba iterum, Titus Vinius consules inchoavêre annum sibi ultimum, rei publicae prope supremum.

XII. Paucis post Kalendas Januarias diebus Pompeii Propinqui, procuratoris, e Belgicâ literae adferuntur, 'superioris Germaniae legiones, ruptâ sacramenti reverentiâ, Imperatorem 'alium flagitare, et senatui ac populo Romano arbitrium eligendi permittere,' quò seditio molliùs adciperetur. Maturavit ea res consilium Galbae, jam pridem de adoptione secum et cum proximis agitantis. Non sanè crebrior totâ civitate sermo per illos menses fuerat: primùm licentiâ ac libidine talia loquendi, dein fessâ jam aetate Galbae. Paucis judicium aut rei publicae amor: multi obcultâ spe, prout quis amicus vel cliens, hunc vel illum ambitiosis rumoribus destinabant, etiam in T. Vinii odium qui in dies quantò potentior, eodem actu invisior erat. Quippe hiantes, in magnâ fortunâ, amicorum cupiditates ipsa Galbae facilitas intendebat: quum apud infirmum et credulum minore metu et majore praemio peccaretur.

XIII. Potentia principatûs divisa in T. Vinium, consulem, et Cornelium Laconem, praetorii praefectum. Nec minor gratia Icelo, Galbae liberto, quem anulis donatum, equestri nomine *Martianum* vocitabant. Hi discordes, et rebus minoribus sibi quisque tendentes, circa consilium eligendi subcessoris in duas factiones scindebantur. Vinius pro M. Othone: Laco atque Icelus consensu non tam unum aliquem fovebant, quàm alium. Neque erat Galbae ignota Othonis ac T. Vinii amicitia; et rumoribus nihil silentio transmittentium (quia vidua Vinio filia, caelebs Otho) gener ac socer destinabantur. Credo et rei publicae curam subisse, frustra a Nerone translatae, si apud Othonem relinqueretur. Namque Otho pueritiam incuriosè, adolescentiam petulanter egerat; gratus Neroni aemulatione luxûs: eóque jam Poppaeam Sabinam, Principale scortum, ut apud conscium libidinum, deposuerat, donec Octaviam uxorem amoliretur: mox suspectum in eâdem Poppaeâ in provinciam Lusitaniam, specie legationis, seposuit. Otho, comiter administratâ provinciâ, primus in partes transgressus, nec segnis, et donec bellum fuit, inter praesentes splendidissimus, spem adoptionis, statim conceptam, acriùs in dies rapiebat; faventibus plerisque militum; pronâ in eum aulâ Neronis, ut similem.

XIV. Sed Galba, post nuntios Germanicae seditionis, quamquàm nihil adhuc de Vitellio certum, anxius quónam exercituum vis erumperet, ne urbano quidem militi confisus, quod remedium unicum rebatur, comitia imperii transigit. Adhibitoque, super Vinium ac Laconem, Mario Celso, consule designato, ac Ducennio Gemino, praefecto Urbis, pauca praefatus 'de suâ 'senectute, Pisonem Licinianum arcessi' jubet: seu propriâ electione, sive, ut quidam crediderunt, Lacone instante, cui apud

Rubellium Plautum exercita cum Pisone amicitia: sed callidè, ut ignotum, fovebat, et prospera de Pisone fama consilio ejus fidem addiderat. Piso, M. Crasso et Scriboniâ genitus, nobilis utrimque, vultu habituque moris antiqui, et aestimatione rectâ severus, deteriùs interpretantibus tristior habebatur: ea pars morum ejus, quò suspectior sollicitis, adoptanti placebat.

XV. Igitur Galba, adprehensâ Pisonis manu, in hunc modum locutus fertur: 'Si te privatus lege curiatâ apud pontifices, ut 'moris est, adoptarem, et mihi egregium erat Cn. Pompeii et 'M. Crassi subolem in penates meos adsciscere, et tibi insigne, 'Sulpiciae ac Lutatiae decora nobilitati tuae adjecisse. Nunc 'me, deorum hominumque consensu ad imperium vocatum, 'praeclara indoles tua et amor patriae inpulit, ut Principatum, 'de quo majores nostri armis certabant, bello adeptus, quiescenti 'obferam, exemplo divi Augusti, qui sororis filium Marcellum, 'dein generum Agrippam, mox nepotes suos, postremò Tibe-'rium Neronem privignum in proximo sibi fastigio conlocavit. 'Sed Augustus in domo subcessorem quaesivit; ego, in re pub-'licâ: non, quia propinquos, aut socios belli non habeam: sed 'neque ipse imperium ambitione adcepi, et judicii mei documen-'tum sint non meae tantùm necessitudines, quas tibi postposui, 'sed et tuae. Est tibi frater pari nobilitate, natu major, dignus 'hac fortunâ, nisi tu potior esses. Ea aetas tua, quae cupidita-'tes adolescentiae jam effugerit: ea vita, in quâ nihil praeteritum 'excusandum habeas. Fortunam adhuc tantùm adversam tu-'listi: secundae res acrioribus stimulis animos explorant, quia 'miseriae tolerantur, felicitate conrumpimur. Fidem, liberta-'tem, amicitiam, praecipua humani animi bona, tu quidem eâ-'dem constantiâ retinebis: sed alii per obsequium inminuent. 'Inrumpet adulatio, blanditiae, pessimum veri adfectûs venenum, 'sua cuique utilitas. Etiam ego, ac tu, simplicissimè inter nos 'hodie loquimur; ceteri, libentiùs cum fortunâ nostrâ, quàm 'nobiscum. Nam suadere Principi, quod oporteat, multi labo-'ris: adsentatio erga Principem quemcumque sine adfectu pera-'gitur.'

XVI. 'Si inmensum imperii corpus stare ac librari sine 'rectore posset, dignus eram, a quo res publica inciperet. Nunc 'eò necessitatis jampridem ventum est, ut nec mea senectus con-'ferre plus populo Romano possit, quàm bonum subcesso-'rem, nec tua plus juventa, quam bonum Principem. Sub 'Tiberio et Caio et Claudio unius familiae quasi hereditas 'fuimus: loco libertatis erit, quod eligi coepimus. Et, finitâ 'Juliorum Claudiorumque domo, optimum quemque adoptio 'inveniet. Nam generari et nasci a Principibus fortuitum, nec 'ultrà aestimatur; adoptandi judicium integrum: et, si velis eli-'gere, consensu monstratur. Sit ante oculos Nero, quem, longâ 'Caesarum serie tumentem, non Vindex cum inermi provinciâ,

'aut ego cum unâ legione, sed sua inmanitas, sua luxuria cervi-'cibus publicis depulere: neque erat adhuc damnati Principis 'exemplum. Nos bello et ab aestimantibus adsciti, cum invi-'diâ, quamvìs egregii, erimus. Ne tamen territus fueris, si duae 'legiones in hoc concussi orbis motu nondum quiescunt. Ne 'ipse quidem ad securas res adcessi, et, auditâ adoptione, desi-'nam videri senex, quod nunc mihi unum objicitur. Nero a 'pessimo quoque semper desiderabitur: mihi ac tibi providen-'dum est, ne etiam a bonis desideretur. Monere diutiùs, neque 'temporis hujus; et inpletum est omne consilium, si te bene 'elegi. Utilissimusque idem ac brevissimus bonarum malarumque 'rerum delectus est cogitare, quid aut volueris sub alio Principe, 'aut nolueris. Neque enim hìc, ut in ceteris gentibus, quae reg-'nantur, certa dominorum domus, et ceteri servi: sed impera-'turus es hominibus, qui nec totam servitutem pati possunt, nec 'totam libertatem.' Et Galba quidem haec ac talia, tamquam Principem faceret; ceteri tamquam cum facto loquebantur.

XVII. Pisonem ferunt statim intuentibus, et mox conjectis in eum omnium oculis, nullum turbati aut exsultantis animi motum prodidisse. Sermo erga patrem Imperatoremque reverens, de se moderatus; nihil in vultu habituque mutatum: quasi imperare posset magis, quàm vellet. Consultatum inde, 'pro 'rostris, an in senatu, an in castris adoptio nuncuparetur.' 'Iri 'in castra' placuit: 'honorificum id militibus fore, quorum fa-'vorem, ut largitione et ambitu malè adquiri, ita per bonas artes 'haud spernendum.' Circumsteterat interim palatium publica exspectatio, magni secreti inpatiens; et malè coërcitam famam subprimentes augebant.

XVIII. Quartum Idus Januarias, foedum imbribus diem, tonitrua et fulgura et coelestes minae ultra solitum turbaverant. Observatum id antiquitùs comitiis dirimendis non terruit Galbam quo minùs in castra pergeret, contemptorem talium, ut fortuitorum; seu, quae fato manent, quamvìs significata, non vitantur. Apud frequentem militum concionem, Imperatoriâ brevitate, 'adoptari a se Pisonem, more divi Augusti et exemplo 'militari, quo vir virum legeret,' pronuntiat. Ac ne dissimilata seditio in majus crederetur, ultrò adseverat,' quartam et duo-'devicesimam legiones, paucis seditionis auctoribus, non ultra 'verba ac voces errâsse, et brevi in officio fore.' Nec ullum orationi aut lenocinium addit aut pretium. Tribuni tamen centurionesque et proximi militum grata auditu respondent: per ceteros moestitia ac silentium, tamquam usurpatam etiam in pace donativi necessitatem bello perdidissent. Constat, potuisse conciliari animos quantulâcumque parci senis liberalitate. Nocuit antiquus rigor et nimia severitas; cui jam pares non sumus.

XIX. Inde apud senatum non comptior Galbae, non longior, quàm apud militem sermo. Pisonis comis oratio; et patrum

favor aderat; multi voluntate effusiùs; qui noluerant, mediè; at plurimi, obvio obsequio privatas spes agitantes, sine publicâ curâ. Nec aliud sequenti quatriduo (quod medium inter adoptionem et caedem fuit) dictum a Pisone in publico factumve. Crebrioribus in dies Germanicae defectionis nuntiis, et facili civitate ad adcipienda credendaque omnia nova, quum tristia sunt, censuerant patres, 'mittendos ad Germanicum exercitum legatos:' agitatum secretò, num et Piso proficisceretur, majore praetextu: illi auctoritatem senatûs, hic dignationem Caesaris laturus. Placebat et Laconem, praetorii praefectum, simul mitti. Is consilio intercessit. Legati quoque (nam senatus electionem Galbae permiserat) foedâ inconstantiâ nominati, excusati, substituti, ambitu remanendi aut eundi, ut quemque metus vel spes inpulerat.

XX. Proxima pecuniae cura: et cuncta scrutantibus justissimum visum est, inde repeti, unde inopiae causa erat. Bis et vicies millies sestertium donationibus Nero effuderat. Adpellari singulos jussit, decumâ parte liberalitatis apud quemque eorum relictâ. At illis vix decumae super portiones erant, iisdem erga aliena sumptibus, quibus sua prodegerant; quùm rapacissimo cuique ac perditissimo non agri, aut foenus, sed sola instrumenta vitiorum manerent. Exactioni triginta equites Romani praepositi; novum officii genus, et ambitu ac numero onerosum: ubique hasta et sector; et inquieta Urbs auctionibus. Attamen grande gaudium, 'quòd tam pauperes forent, quibus donâsset 'Nero, quàm quibus abstulisset.' Exauctorati per eos dies tribuni, e praetorio Antonius Taurus et Antonius Naso: ex urbanis cohortibus Aemilius Pacensis: e vigiliis Julius Fronto. Nec remedium in ceteros fuit, sed metûs initium: tamquam per artem et formidinem singuli pellerentur, omnibus suspectis.

XXI. Interea Othonem, cui, compositis rebus, nulla spes, omne in turbido consilium, multa simul exstimulabant: luxuria etiam Principi onerosa, inopia vix privato toleranda, in Galbam ira, in Pisonem invidia. Fingebat et metum, quò magis concupisceret. 'Praegravem se Neroni fuisse: nec Lusitaniam rur- 'sùs et alterius exsilii honorem exspectandum: suspectum sem- 'per invisumque dominantibus, qui proximus destinaretur. 'Nocuisse id sibi apud senem Principem: magis nociturum apud 'juvenem, ingenio trucem, et longo exsilio efferatum: obcidi 'Othonem posse: proinde agendum audendumque, dum Galbae 'auctoritas fluxa, Pisonis nondum coaluisset. Obportunos mag- 'nis conatibus transitus rerum: nec cunctatione opus, ubi per- 'niciosior sit quies, quàm temeritas. Mortem omnibus ex na- 'turâ aequalem, oblivione apud posteros vel gloriâ distingui. 'Ac, si nocentem innocentemque idem exitus maneat, acrioris 'viri esse, meritò perire.'

XXII. Non erat Othonis mollis et corpori similis animus. Et intimi libertorum servorumque conruptiùs, quàm in privatâ

domo habiti, aulam Neronis et luxus, adulteria, matrimonia, ceterasque regnorum libidines, avido talium, si auderet, ut sua ostentantes; quiescenti, ut aliena exprobrabant: urgentibus etiam mathematicis, dum 'novos motus, et clarum Othoni annum, 'observatione siderum,' adfirmant: genus hominum potentibus infidum, sperantibus fallax, quod in civitate nostrâ et vetabitur semper, et retinebitur. Multos secreta Poppaeae mathematicos, pessimum Principalis matrimonii instrumentum, habuerant: e quibus Ptolemaeus, Othoni in Hispaniâ comes, quum 'superfuturum eum Neroni' promisisset, postquam ex eventu fides, conjecturâ jam et rumore senium Galbae et juventam Othonis computantium, persuaserat, 'fore, ut in imperium adscisceretur.' Sed Otho tamquam peritiâ et monitu fatorum praedicta adcipiebat, cupidine ingenii humani libentiùs obscura credentis. Nec deerat Ptolemaeus, jam et sceleris instinctor, ad quod facillimè ab ejusmodi voto transitur.

XXIII. Sed sceleris cogitatio incertum an repens: studia militum jam pridem, spe subcessionis, aut paratu facinoris, adfectaverat; in itinere, in agmine, in stationibus, vetustissimum quemque militum nomine vocans, ac memoriâ Neroniani comitatûs, 'contubernales' adpellando; alios adnoscere, quosdam requirere et pecuniâ aut gratiâ juvare; inserendo saepius querelas et ambiguos de Galbâ sermones, quaeque alia turbamenta vulgi. Labores itinerum, inopia commeatuum, duritia imperii, atrociùs adcipiebantur: quum, Campaniae lacus et Achaiae Urbes classibus adire soliti, Pyrenaeum et Alpes et inmensa viarum spatia aegrè sub armis eniterentur.

XXIV. Flagrantibus jam militum animis velut faces addiderat Maevius Pudens, e proximis Tigellini: is mobilissimum quemque ingenio, aut pecuniae indigum, et in novas cupiditates praecipitem adliciendo, eò paullatim progressus est, ut per speciem convivii, quotiens Galba apud Othonem epularetur, cohorti excubias agenti viritim centenos numos divideret: quam velut publicam largitionem Otho secretioribus apud singulos praemiis intendebat: adeò animosus conruptor, ut Cocceio Proculo, speculatori, de parte finium cum vicino ambigenti, universum vicini agrum, suâ pecuniâ emptum, dono dederit; per socordiam praefecti, quem nota pariter et obculta fallebant.

XXV. Sed tum e libertis Onomastum futuro sceleri praefecit, a quo Barbium Proculum, tesserarium speculatorum, et Veturium, optionem eorundem, perductos, postquam vario sermone callidos audacesque cognovit, pretio et promissis onerat, datâ pecuniâ ad pertentandos plurium animos. Suscepêre duo manipulares Imperium populi Romani transferendum, et transtulerunt. In conscientiam facinoris pauci adsciti: suspensos ceterorum animos diversis artibus stimulant: primores militum, per beneficia Nymhidii ut suspectos: vulgus et ceteros, irâ et de-

speratione dilati totiens donativi: erant, quos memoria Neronis ac desiderium prioris licentiae adcenderet: in commune omnes metu mutandae militiae terrebantur.

XXVI. Infecit ea tabes legionum quoque et auxiliorum motas jam mentes, postquam vulgatum erat, 'labare Germanici exercitûs fidem.' Adeóque parata apud malos seditio, etiam apud integros dissimilatio fuit, ut postero Iduum die redeuntem a coenâ Othonem rapturi fuerint, nisi incerta noctis, et totâ Urbe sparsa militum castra, nec facilem inter temulentos consensum timuissent: non rei publicae curâ, quam foedare Principis sui sanguine sobrii parabant, sed ne per tenebras, ut quisque Pannonici vel Germanici exercitûs militibus oblatus esset, ignorantibus plerisque, pro Othone destinaretur. Multa erumpentis seditionis indicia per conscios obpressa: quaedam apud Galbae aures praefectus Laco elusit, ignarus militarium animorum, consiliique quamvìs egregii, quod non ipse adferret, inimicus, et adversùs peritos pervicax.

XXVII. Octavo decimo Kalendas Februarii sacrificanti pro aede Apollinis Galbae haruspex Umbricius 'tristia exta et instantes insidias ac domesticum hostem' praedicit: audiente Othone (nam proximus adstiterat) idque, ut laetum e contrario, et suis cogitationibus prosperum, interpretante. Nec multo pòst libertus Onomastus nuntiat, 'exspectari eum ab architecto et redemptoribus:' quae significatio coëuntium jam militum et paratae conjurationis convenerat. Otho, 'causam digressûs' requirentibus, quum, 'emi sibi praedia vetustate suspecta, eóque priùs exploranda,' finxisset, innixus liberto, per Tiberianam domum, in Velabrum, inde ad Milliarium aureum, sub aedem Saturni, pergit. Ibi tres et viginti speculatores consalutatum *Imperatorem*, ac paucitate salutantium trepidum, et sellae festinanter inpositum, strictis mucronibus rapiunt. Totidem fermè milites in itinere adgregantur; alii conscientiâ, plerique miraculo: pars clamore et gaudio, pars silentio, animos ex eventu sumpturi.

XXVIII. Stationem in castris agebat Julius Martialis, tribunus. Is, magnitudine subiti sceleris, an conrupta latiùs castra, ac, si contrà tenderet, exitium metuens, praebuit plerisque suspicionem conscientiae. Anteposuêre ceteri quoque tribuni centurionesque praesentia dubiis et honestis. Isque habitus animorum fuit, ut pessimum facinus auderent pauci, plures vellent, omnes paterentur.

XXIX. Ignarus interim Galba et sacris intentus, fatigabat alieni jam imperii deos: quum adfertur rumor, 'rapi in castra, incertum quem senatorem;' mox, 'Othonem esse, qui raperetur.' Simul ex totâ Urbe, ut quisque obvius fuerat, alii formidinem augentes, quidam minora vero, ne tum quidem obliti adulationis. Igitur consultantibus placuit, tentari animum cohor-

tis, quae in palatio stationem agebat: nec per ipsum Galbam, cujus integra auctoritas majoribus remediis servabatur. Piso pro gradibus domûs vocatos in hunc modum adlocutus est: 'Sextus dies agitur, commilitones, ex quo, ignarus futuri, et sive 'optandum hoc nomen sive timendum erat, Caesar adscitus sum: 'quo domûs nostrae aut rei publicae fatum in vestrâ manu posi'tum est: non quia meo nomine, tristiorem casum paveam, 'ut qui, adversas res expertus, quum maximè discam, ne secundas 'quidem minus discriminis habere: patris, et senatûs, et ipsius 'imperii vicem doleo, si nobis aut perire hodie necesse est, aut, 'quod aequè apud bonos miserum est, obcidere. Solatium proxi'mi motûs habebamus incruentam Urbem, et res sine discordiâ 'translatas. Provisum adoptione videbatur, ut ne post Galbam 'quidem bello locus esset.'

XXX. 'Nihil adrogabo mihi nobilitatis aut modestiae: ne'que enim relatu virtutum in comparatione Othonis opus est. 'Vitia, quibus solis gloriatur, evertêre Imperium, etiam quum 'amicum Imperatoris ageret. Habitune et incessu, an illo mu'liebri ornatu mereretur Imperium? Falluntur, quibus luxuria 'specie liberalitatis inponit. Perdere iste sciet, donare nesciet. 'Stupra nunc et commessationes et feminarum coetus volvit 'animo: haec Principatûs praemia putat: quorum libido ac vo'luptas penes ipsum sit, rubor ac dedecus penes omnes. Nemo 'enim umquam imperium, flagitio quaesitum, bonis artibus ex'ercuit. Galbam consensus generis humani, me Galba, consen'tientibus vobis, Caesarem dixit. Si res publica et senatus et 'populus vana nomina sunt; vestra, commilitones, interest, ne 'Imperatorem pessimi faciant. Legionum seditio adversùm 'duces suos audita est aliquando: vestra fides famaque inlaesa 'ad hunc diem mansit: et Nero quoque vos destituit, non vos 'Neronem. Minùs triginta transfugae et desertores, quos cen'turionem aut tribunum sibi eligentes nemo ferret, Imperium 'adsignabunt? Admittitis exemplum? et quiescendo commune 'crimen facitis? Transcendet haec licentia in provincias: et ad 'nos scelerum exitus, bellorum ad vos pertinebunt. Nec est 'plus, quod pro caede Principis, quàm quod innocentibus datur: 'sed perindè a nobis donativum ob fidem, quàm ab aliis pro fa'cinore adcipietis.'

XXXI. Dilabsis speculatoribus, cetera cohors, non adspernata concionantem, ut turbidis rebus evenit, fortè magis et nullo adhuc consilio, parat signa, quàm, quod posteà creditum est, insidiis et similatione. Missus et Celsus Marius ad electos Illyrici exercitûs, Vipsaniâ in porticu tendentes. Praeceptum Amulio Sereno et Domitio Sabino, primipilaribus, 'ut Germanicos mi'lites e Libertatis atrio arcesserent.' Legioni classicae diffidebatur, infestae ob caedem commilitonum, quos primo statim introitu trucidaverat Galba. Pergunt etiam in castra praetoriano-

rum tribuni, Cetrius Severus, Subrius Dexter, Pompeius Longinus; si incipiens adhuc, et necdum adulta, seditio melioribus consiliis flecteretur. Tribunorum Subrium et Cetrium milites adorti minis, Longinum manibus coërcent exarmantque: quia non ordine militiae, sed e Galbae amicis, fidus Principi suo, et desciscentibus suspectior erat. Legio classica, nihil cunctata, praetorianis adjungitur. Illyrici exercitûs electi Celsum infestis pilis proturbant. Germanica vexilla diu nutavêre; invalidis adhuc corporibus et placatis animis, quòd eos, a Nerone Alexandriam praemissos, atque inde rursùs longâ navigatione aegros, inpensiore curâ Galba refovebat.

XXXII. Universa jam plebs palatium inplebat, mixtis servitiis, et dissono clamore, 'caedem Othonis et conjuratorum exitium' poscentium, ut si in circo ac theatro ludicrum aliquod postularent. Neque illis judicium aut veritas: quippe eodem die diversa pari certamine postulaturis: sed tradito more, quemcumque Principem adulandi, licentiâ adclamationum et studiis inanibus. Interim Galbam duae sententiae distinebant. Titus Vinius 'manendum intra domum, obponenda servitia, firmandos aditus, non eundum ad iratos' censebat: 'daret malorum poenitentiae, daret bonorum consensui spatium: scelera inpetu, bona consilia morâ valescere. Denique eundi ultrò, si ratio sit, eamdem mox facultatem: regressus, si poeniteat, in alienâ potestate.'

XXXIII. 'Festinandum' ceteris videbatur, 'antequam cresceret invalida adhuc conjuratio paucorum. Trepidaturum etiam Othonem, qui furtim digressus, ad ignaros inlatus, cunctatione nunc et segnitiâ terentium tempus imitari Principem discat. Non exspectandum, ut, compositis castris, forum invadat et, prospectante Galbâ, Capitolium adeat: dum egregius Imperator, cum fortibus amicis, januâ ac limine tenus domum cludit, obsidionem nimirum toleraturus. Et praeclarum in servis auxilium, si consensus tantae multitudinis, et, quae plurimùm valet, prima indignatio languescat. Proinde intuta, quae indecora: vel, si cadere necesse sit, obcurrendum discrimini. Id Othoni invidiosius, et ipsis honestum.' Repugnantem huic sententiae Vinium Laco minaciter invasit, stimulante Icelo, privati odii pertinaciâ, in publicum exitium.

XXXIV. Nec diutiùs Galba cunctatus speciosiora suadentibus adcessit. Praemissus tamen in castra Piso, ut juvenis magno nomine, recenti favore, et infensus T. Vinio seu quia erat, seu quia irati ita volebant: et faciliùs de odio creditur. Vix dum egresso Pisone, 'obcisum in castris Othonem,' vagus primùm et incertus rumor, mox, ut in magnis mendaciis, 'interfuisse se' quidam, 'et vidisse,' adfirmabant, credulâ famâ inter gaudentes et incuriosos. Multi arbitrabantur, 'compositum auctumque

'rumorem, mixtis jam Othonianis, qui ad evocandum Galbam 'laeta falsò vulgaverint.'

XXXV. Tum verò non populus tantùm et inperita plebs in plausus et inmodica studia, sed equitum plerique ac senatorum, posito metu incauti, refractis palatii foribus, ruere intus, ac se Galbae ostentare, 'praereptam sibi ultionem' querentes. Ignavissimus quisque et, ut res docuit, in periculo non ausurus, nimii verbis, linguae feroces: nemo scire, et omnes adfirmare: donec inopiâ veri, et consensu errantium victus, sumpto thorace, Galba, inruenti turbae, neque aetate, neque corpore sistens, sellâ levaretur. Obvius in palatio Julius Atticus, speculator, cruentum gladium ostentans, 'obcisum a se Othonem,' exclamavit: et Galba, 'Commilito,' inquit, 'quis jussit?' insigni animo ad coërcendam militarem licentiam, minantibus intrepidus, adversùs blandientes inconruptus.

XXXVI. Haud dubiae jam in castris omnium mentes; tantusque ardor, ut, non contenti agmine et corporibus, in subgestu, in quo paullo antè aurea Galbae statua fuerat, medium inter signa Othonem vexillis circumdarent. Nec tribunis aut centurionibus adeundi locus: gregarius miles 'caveri' insuper 'prae-'positos' jubebat. Strepere cuncta clamoribus et tumultu et exhortatione mutuâ, non, tamquam in populo ac plebe, variis segni adulatione vocibus, sed, ut quemque adfluentium militum adspexerant, prensare manibus, complecti armis, conlocare juxtà, praeire sacramentum, modò Imperatorem militibus, modò Imperatori milites commendare. Nec deerat Otho, protendens manus, adorare vulgum, jacere oscula, et omnia serviliter pro dominatione. Postquam universa classicorum legio sacramentum ejus adcepit, fidens viribus, et, quos adhuc singulos exstimulaverat, adcendendos in commune ratus, pro vallo castrorum ita coepit:

XXXVII. 'Quis ad vos processerim, commilitones, dicere 'non possum: quia nec privatum me vocare sustineo, Princeps 'a vobis nominatus; nec Principem, alio imperante. Vestrum 'quoque nomen in incerto erit, donec dubitabitur, Imperatorem 'populi Romani in castris, an hostem habeatis. Auditisne, ut 'poena mea et subplicium vestrum simul postulentur? adeò 'manifestum est, neque perire nos, neque salvos esse, nisi unà, 'posse. Et, cujus lenitatis est Galba, jam fortasse promisit: ut 'qui, nullo exposcente, tot millia innocentissimorum militum 'trucidaverit. Horror animum subit, quotiens recordor feralem 'introitum, et hanc solam Galbae victoriam, quum in oculis Ur-'bis decumari deditos juberet, quos deprecantes in fidem adce-'perat. His auspiciis Urbem ingressus, quam gloriam ad Prin-'cipatum adtulit, nisi obcisi Obultronii Sabini et Cornelii Mar-'celli in Hispaniâ, Betui Chilonis in Galliâ, Fonteii Capitonis 'in Germaniâ, Clodii Macri in Africâ, Cingonii in viâ, Turpi-'liani in Urbe, Nymphidii in castris? Quae usquam provincia,

'quae castra sunt, nisi cruenta et maculata? aut, ut ipse prae-'dicat, emendata et conrecta? Nam, quae alii scelera, hic reme-'dia vocat: dum falsis nominibus, severitatem pro saevitiâ, par-'cimoniam pro avaritiâ, subplicia et contumelias vestras, dis-'ciplinam adpellat. Septem a Neronis fine menses sunt, et 'jam plus rapuit Icelus, quàm quod Polycleti et Vatinii et 'Elii paraverunt. Minore avaritiâ ac licentiâ grassatus esset 'T. Vinius, si ipse imperâsset: nunc et subjectos nos habuit, 'tamquam suos, et viles, ut alienos. Una illa domus sub-'ficit donativo, quod vobis numquam datur, et quotidie expro-'bratur.'

XXXVIII. 'Ac, ne qua saltem in subcessore Galbae spes es-'set, arcessit ab exsilio, quem tristitiâ et avaritiâ sui simillimum 'judicabat. Vidistis, commilitones, notabili tempestate etiam 'deos infaustam adoptionem aversantes. Idem senatûs, idem 'populi Romani animus est. Vestra virtus exspectatur, apud 'quos omne honestis consiliis robur, et sine quibus, quamvìs egre-'gia, invalida sunt. Non ad bellum vos, nec ad periculum vo-'co: omnium arma nobiscum sunt. Nec una cohors togata de-'fendit nunc Galbam, sed detinet. Quum vos adspexerit, quum 'signum meum adceperit, hoc solum erit certamen, quis mihi 'plurimum inputet. Nullus cunctationi locus est in eo consilio, 'quod non potest laudari, nisi peractum.' Aperire deinde armamentarium jussit: rapta statim arma, sine more et ordine militiae, ut praetorianus aut legionarius insignibus suis distingueretur. Miscentur auxiliaribus galeis scutisque. Nullo tribunorum centurionumve adhortante, sibi quisque dux et instigator: et praecipuum pessimorum incitamentum, quod boni moerebant.

XXXIX. Jam exterritus Piso fremitu crebrescentis seditionis, et vocibus in urbem usque resonantibus, egressum interim Galbam, et foro adpropinquantem, adsecutus erat: jam Marius Celsus haud laeta retulerat: quum alii, 'in palatium redire,' alii 'Capitolium petere,' plerique 'rostra obcupanda' censerent; plures tantùm sententiis aliorum contradicerent, utque evenit in consiliis infelicibus, optima viderentur, quorum tempus effugerat. Agitâsse Laco, ignaro Galbâ, de obcidendo T. Vinio dicitur, sive ut poena ejus animos militum mulceret, seu conscium Othonis credebat, ad postremum vel odio. Haesitationem adtulit tempus ac locus, quia, initio caedis orto, difficilis modus: et turbavêre consilium trepidi nuntii ac proximorum diffugia, languentibus omnium studiis, qui primò alacres fidem atque animum ostentaverant.

XL. Agebatur huc illuc Galba, vario turbae fluctuantis inpulsu; completis undique basilicis ac templis, lugubri prospectu: neque populi, aut plebis ulla vox: sed adtoniti vultus et conversae ad omnia aures: non tumultus, non quies: quale magni me-

s 2

tûs et magnae irae silentium est. Othoni tamen, 'armari plebem,' nuntiabatur. 'Ire praecipites et obcupare pericula,' jubet. Igitur milites Romani, quasi Vologesen aut Pacorum avito Arsacidarum solio depulsuri, ac non Imperatorem suum inermem et senem trucidare pergerent, disjectâ plebe, proculcato senatu, truces armis, rapidis equis forum inrumpunt: nec illos Capitolii adspectus, et inminentium templorum religio, et priores et futuri Principes terruêre, quo minùs facerent scelus, cujus ultor est quisquis subcessit.

XLI. Viso cominùs armatorum agmine, vexillarius comitantis Galbam cohortis ('Atilium Vergilionem fuisse' tradunt) dereptam Galbae imaginem solo adflixit. Eo signo manifesta in Othonem omnium militum studia, desertum fugâ populi forum, destricta adversùs dubitantes tela. Juxta Curtii lacum, trepidatione ferentium Galba projectus e sellâ ac provolutus est. Extremam ejus vocem, ut cuique odium aut admiratio fuit, variè prodidêre. Alii subpliciter interrogâsse, 'quid mali meruisset? 'paucos dies exsolvendo donativo' deprecatum. Plures obtulisse ultrò percussoribus jugulum, 'agerent ac ferirent, si ita e republicâ videretur.' Non interfuit obcidentium, quid diceret. De percussore non satis constat: quidam 'Terentium Evocatum;' alii 'Lecanium:' crebrior fama tradidit 'Camurium, quintaedecimae legionis militem, inpresso gladio, jugulum ejus hausisse.' Ceteri crura brachiaque (nam pectus tegebatur) foedè laniavêre: pleraque vulnera feritate et saevitiâ trunco jam corpori adjecta.

XLII. Titum inde Vinium invasêre: de quo et ipso ambigitur, consumpseritne vocem ejus instans metus, an proclamaverit, 'non esse ab Othone mandatum, ut obcideretur.' Quod seu finxit formidine, seu conscientiâ conjurationis confessus est: huc potiùs ejus vita famaque inclinat, ut conscius sceleris fuerit, cujus causa erat. Ante aedem divi Julii jacuit, primo ictu in poplitem, mox ab Julio Caro, legionario milite, utrumque latus transverberatus.

XLIII. Insignem illâ die virum Sempronium Densum aetas nostra vidit. Centurio is praetoriae cohortis, a Galbâ custodiae Pisonis additus, stricto pugione obcurrens armatis et scelus exprobrans, ac modò manu modò voce, vertendo in se percussores, quamquàm vulnerato Pisoni effugium dedit. Piso in aedem Vestae pervasit, exceptusque misericordiâ publici servi et contubernio ejus abditus, non religione, nec cerimoniis, sed latebrâ inminens exitium differebat: quum advenêre, missu Othonis, nominatim in caedem ejus ardentes, Sulpicius Florus, e Britannicis cohortibus, nuper a Galbâ civitate donatus, et Statius Murcus, speculator: a quibus protractus Piso, in foribus templi trucidatur.

XLIV. Nullam caedem Otho majore laetitiâ excepisse, nullum caput tam insatiabilibus oculis perlustrâsse dicitur: seu tum primùm levata omni sollicitudine mens vacare gaudio coeperat

seu recordatio majestatis in Galbâ, amicitiae in T. Vinio, quamvìs inmitem animum imagine tristi confuderat. Pisonis, ut inimici et aemuli, caede laetari, jus fasque credebat. Praefixa contis capita gestabantur, inter signa cohortium, juxta Aquilam legionis, certatim ostentantibus cruentas manus, qui obciderant, qui interfuerant, qui verè, qui falsò, ut pulcrum et memorabile facinus jactabant. Plures quàm centum et viginti libellos praemia exposcentium, ob aliquam notabilem illâ die operam, Vitellius postea invenit; omnesque conquiri et interfici jussit; non honore Galbae, sed tradito Principibus more, munimentum ad praesens, in posterum ultionem.

XLV. Alium crederes senatum, alium populum: ruere cuncti in castra, anteire proximos, certare cum praecurrentibus, increpare Galbam, laudare militum judicium, exosculari Othonis manum, quantoque magis falsa erant, quae fiebant, tanto plura facere. Nec adspernabatur singulos Otho, avidum et minacem militum animum voce vultuque temperans. Marium Celsum, consulem designatum, et Galbae usque in extremas res amicum fidumque, ad subplicium expostulabant, industriae ejus innocentiaeque, quasi malis artibus, infensi. Caedis et praedarum initium et optimo cuique perniciem quaeri adparebat: sed Othoni nondum auctoritas inerat ad prohibendum scelus; jubere jam poterat. Ita, similatione irae, 'vinciri' jussum, et 'majores poenas 'daturum' adfirmans, praesenti exitio subtraxit.

XLVI. Omnia deinde arbitrio militum acta. Praetorii praefectos sibi ipsi legêre; Plotium Firmum, e manipularibus quondam, tum vigilibus praepositum, et, incolumi adhuc Galbâ, partes Othonis secutum. Adjungitur Licinius Proculus, intimâ familiaritate Othonis, suspectus consilia ejus fovisse. Urbi Flavium Sabinum praefecêre, judicium Neronis secuti, sub quo eamdem curam obtinuerat, plerisque Vespasianum fratrem in eo respicientibus. Flagitatum, 'ut vacationes, praestari centurionibus 'solitae, remitterentur.' Namque gregarius miles, ut tributum annuum, pendebat. Quarta pars manipuli sparsa per commeatus, aut in ipsis castris vaga, dum mercedem centurioni exsolveret; neque modum oneris quisquam, neque genus quaestûs pensi habebat: per latrocinia et raptus, aut servilibus ministeriis, militare otium redimebant. Tum locupletissimus quisque miles labore ac saevitiâ fatigari, donec vacationem emeret: ubi sumptibus exhaustus, socordiâ insuper elanguerat, inops pro locuplete, et iners pro strenuo, in manipulum redibat: ac rursùs alius atque alius, eâdem egestate ac licentiâ conrupti, ad seditiones et discordias et, ad extremum, bella civilia ruebant. Sed Otho, ne vulgi largitione centurionum animos averteret, 'fiscum suum vacatio-'nes annuas exsoluturum,' promisit: rem haud dubiè utilem, et a bonis postea Principibus perpetuitate disciplinae firmatam. Laco praefectus, tamquam in insulam seponeretur, ab evocato,

quem ad caedem ejus Otho praemiserat, confossus. In Martianum Icelum, ut in libertum, palàm animadversum.

XLVII. Exacto per scelera die, novissimum malorum fuit laetitia. Vocat senatum praetor Urbanus: certant adulationibus ceteri magistratus. Adcurrunt patres: decernitur Othoni 'tribunicia potestas et nomen Augusti et omnes Principum honores,' adnitentibus cunctis abolere convicia ac probra, quae, promiscuè jacta, haesisse animo ejus nemo sensit: omisisset offensas, an distulisset, brevitate imperii in incerto fuit. Otho, cruento adhuc foro, per stragem jacentium, in Capitolium, atque inde in palatium vectus, 'concedi corpora sepulturae, cremarique' permisit. Pisonem Verania uxor ac frater Scribonianus, T. Vinium Crispina filia, composuêre, quaesitis redemptisque capitibus, quae venalia interfectores servaverant.

XLVIII. Piso unum et tricesimum aetatis annum explebat, famâ meliore, quàm fortunâ. Fratres ejus, Magnum Claudius, Crassum Nero, interfecerant. Ipse diu exsul, quatriduo Caesar, properatâ adoptione ad hoc tantùm majori fratri praelatus est, ut prior obcideretur. T. Vinius quinquaginta septem annos variis moribus egit. Pater illi e praetoriâ familiâ, maternus avus e proscriptis. Primâ militiâ infamis, legatum Calvisium Sabinum habuerat: cujus uxor, malâ cupidine visendi situm castrorum, per noctem militari habitu ingressa, quum vigilias et cetera militiae munia eâdem lasciviâ tentâsset, in ipsis principiis stuprum ausa: et criminis hujus reus T. Vinius arguebatur. Igitur jussu C. Caesaris oneratus catenis, mox, mutatione temporum, dimissus, cursu honorum inobfenso, legioni post praeturam praepositus probatusque: servili deinceps probro respersus est, tamquam scyphum aureum in convivio Claudii furatus; et Claudius posterâ die soli omnium Vinio fictilibus ministrari jussit. Sed Vinius proconsulatu Galliam Narbonensem severè integréque rexit: mox Galbae amicitiâ in abruptum tractus, audax, callidus, promptus et, prout animum intendisset, pravus aut industrius, eâdem vi. Testamentum T. Vinii magnitudiue opum inritum: Pisonis supremam voluntatem paupertas firmavit.

XLIX. Galbae corpus diu neglectum et licentiâ tenebrarum plurimis ludibriis vexatum dispensator Argius, e prioribus servis, humili sepulturâ in privatis ejus hortis contexit. Caput per lixas calonesque subfixum laceratumque, ante Patrobii tumulum (libertus is Neronis, punitus a Galbâ fuerat) posterâ demum die repertum et cremato jam corpori admixtum est. Hunc exitum habuit Ser. Galba, tribus et septuaginta annis quinque Principes prosperâ fortunâ emensus et alieno imperio felicior quàm suo. Vetus in familiâ nobilitas, magnae opes: ipsi medium ingenium, magis extra vitia, quàm cum virtutibus. Famae nec incuriosus, nec venditator. Pecuniae alienae non adpetens, suae parcus, publicae avarus. Amicorum libertorumque, ubi in bonos inci-

disset, sine reprehensione patiens: si mali forent, usque ad culpam ignarus. Sed claritas natalium et metus temporum obtentui, ut, quod segnitia erat, sapientia vocaretur. Dum vigebat aetas, militari laude apud Germanias floruit: proconsul Africam moderatè; jam senior, citeriorem Hispaniam pari justitiâ continuit: major privato visus, dum privatus fuit, et omnium consensu capax imperii, nisi imperâsset.

L. Trepidam Urbem, ac simul atrocitatem recentis sceleris, simul veteres Othonis mores paventem, novus insuper 'de Vitellio' nuntius exterruit, ante caedem Galbae subpressus, ut tantùm superioris Germaniae exercitum descivisse crederetur. Tum 'duos, omnium mortalium inpudicitiâ, ignaviâ, luxuriâ deterrimos, velut ad perdendum Imperium fataliter electos,' non senatus modò et eques, quîs aliqua pars et cura rei publicae, sed vulgus quoque palàm moerere. Nec jam recentia saevae pacis exempla, sed repetitâ bellorum civilium memoriâ, 'captam toties suis exercitibus Urbem, vastitatem Italiae, direptiones provinciarum, Pharsaliam, Philippos et Perusiam ac Mutinam,' nota publicarum cladium nomina, loquebantur. 'Prope eversum orbem, etiam quum de principatu inter bonos certaretur: sed mansisse C. Julio, mansisse Caesare Augusto victore, Imperium; mansuram fuisse sub Pompeio Brutoque rem publicam. Nunc, pro Othone, an pro Vitellio, in templa ituros? Utrasque inpias preces, utraque detestanda vota, inter duos, quorum bello solum id scires, deteriorem fore, qui vicisset.' Erant, qui Vespasianum et arma Orientis augurarentur: et, ut potior utroque Vespasianus, ita bellum aliud atque alias clades horrebant. Et ambigua de Vespasiano fama: solusque omnium ante se Principum in melius mutatus est.

LI. Nunc initia causasque motûs Vitelliani expediam. Caeso cum omnibus copiis Julio Vindice, ferox praedâ gloriâque exercitus, ut cui sine labore ac periculo ditissimi belli victoria evenisset, expeditionem et aciem, praemia quàm stipendia malebat: diuque infructuosam et asperam militiam toleraverat, ingenio loci coelique et severitate disciplinae; quam, in pace inexorabilem, discordiae civium resolvunt, paratis utrimque conruptoribus et perfidiâ inpunitâ. Viri, arma, equi, ad usum et ad decus supererant. Sed ante bellum centurias tantùm suas turmasque noverant: exercitus finibus provinciarum discernebantur. Tum adversùs Vindicem contractae legiones, seque et Gallias expertae, quaerere rursùs arma, novasque discordias: nec *socios*, ut olim, sed *hostes* et *victos* vocabant. Nec deerat pars Galliarum, quae Rhenum adcolit, easdem partes secuta, ac tum acerrima instigatrix adversùs *Galbianos:* hoc enim nomen, fastidito Vindice, indiderant. Igitur Sequanis Aeduisque ac deinde, prout opulentia civitatibus erat, infensi, expugnationes urbium, populationes agrorum, raptus penatium hauserunt animo: super

avaritiam et adrogantiam, praecipua validiorum vitia, contumaciâ Gallorum inritati, qui 'remissam sibi a Galbâ quartam tri-'butorum partem, et publicè donatos,' in ignominiam exercitûs jactabant. Adcessit callidè vulgatum, temere creditum, 'decu-'mari legiones et promptissimum quemque centurionum di-'mitti:' undique atroces nuntii, sinistra ex Urbe fama; infensa Lugdunensis colonia, et, pertinaci pro Nerone fide, fecunda rumoribus. Sed plurima ad fingendum credendumque materies in ipsis castris, odio, metu, et, ubi vires suas respexerant, securitate.

LII. Sub ipsas superioris anni Kalendas Decembres Aulus Vitellius, inferiorem Germaniam ingressus, hiberna legionum cum curâ adierat: redditi plerisque ordines, remissa ignominia, adlevatae notae: plura ambitione, quaedam judicio: in quibus sordem et avaritiam Fonteii Capitonis, adimendis adsignandisve militiae ordinibus, integrè mutaverat. Nec consularis legati mensurâ, sed in majus omnia adcipiebantur. Et Vitellius apud severos humilis. Ita comitatem bonitatemque faventes vocabant, quòd sine modo, sine judicio donaret sua, largiretur aliena: simul, aviditate imperandi, ipsa vitia pro virtutibus interpretabantur. Multi in utroque exercitu sicut modesti quietique, ita mali et strenui: sed profusâ cupidine et insigni temeritate legati legionum, Alienus Caecina et Fabius Valens: e quibus Valens, infensus Galbae, tamquam detectam a se Verginii cunctationem, obpressa Capitonis consilia ingratè tulisset, instigare Vitellium, 'ardorem militum' ostentans. 'Ipsum celebri ubique famâ: nul-'lam in Flacco Hordeonio moram: adfore Britanniam: sequu-'tura Germanorum auxilia; malè fidas provincias: precarium 'seni Imperium et brevi transiturum: panderet modò sinum 'et venienti fortunae obcurreret. Meritò dubitâsse Verginium, 'equestri familiâ, ignoto patre: inparem, si recepisset Imperium: 'tutum, si recusasset. Vitellio tres patris consulatus, censuram, 'conlegium Caesaris, et inponere jampridem Imperatoris digna-'tionem, et auferre privati securitatem.' Quatiebatur his segne ingenium, ut concupisceret magis, quàm ut speraret.

LIII. At in superiore Germaniâ, Caecina, decorâ juventâ, corpore ingens, animi inmodicus, scito sermone, erecto incessu, studia militum inlexerat. Hunc juvenem Galba, quaestorem in Baeticâ, inpigrè in partes suas transgressum, legioni praeposuit: mox, compertum publicam pecuniam avertisse, ut peculatorem flagitari jussit. Caecina aegrè passus, miscere cuncta et privata vulnera rei publicae malis operire statuit. Nec deerant in exercitu semina discordiae, quòd et bello adversùs Vindicem universus adfuerat, nec, nisi obciso Nerone, translatus in Galbam, atque in eo ipso sacramento vexillis inferioris Germaniae praeventus erat. Et Treveri ac Lingones, quasque alias civitates atrocibus edictis aut damno finium Galba perculerat, hibernis

legionum propiùs miscentur. Unde seditiosa conloquia, et inter paganos conruptior miles, et in Verginium favor, cuicumque alii profuturus.

LIV. Miserat civitas Lingonum, vetere instituto, dona legionibus, dextras, hospitii insigne. Legati eorum, in squalorem moestitiamque compositi, per principia, per contubernia, modò 'suas injurias,' modò 'civitatum vicinarum praemia,' et, ubi pronis militum auribus adcipiebantur, 'ipsius exercitûs pericula 'et contumelias' conquerentes, adcendebant animos. Nec procul seditione aberant, quum Hordeonius Flaccus 'abire legatos,' utque obcultior digressus esset, 'nocte castris excedere' jubet. Inde atrox rumor, adfirmantibus plerisque, 'interfectos, ac, nisi 'ipsi consulerent, fore, ut acerrimi militum, et praesentia con- 'questi, per tenebras et inscitiam ceterorum obciderentur.' Obstringuntur inter se tacito foedere legiones. Adsciscitur auxiliorum miles, primò suspectus, tamquam, circumdatis cohortibus alisque, inpetus in legiones pararetur, mox eadem acriùs volvens: faciliore inter malos consensu ad bellum, quàm in pace ad concordiam.

LV. Inferioris tamen Germaniae legiones sollemni Kalendarum Januariarum sacramento pro Galbâ adactae, multâ cunctatione et raris primorum ordinum vocibus: ceteri silentio proximi cujusque audaciam exspectantes: insitâ mortalibus naturâ, properè sequi, quae piget inchoare. Sed ipsis legionibus inerat diversitas animorum. Primani quintanique turbidi adeò, ut quidam saxa in Galbae imagines jecerint: quintadecima ac sextadecima legiones, nihil ultra fremitum et minas ausae, initium erumpendi circumspectabant. At, in superiori exercitu, quarta ac duodevicesima legiones, iisdem hibernis tendentes, ipso Kalendarum Januariarum die dirumpunt imagines Galbae: quarta legio promptiùs, duodevicesima cunctanter, mox consensu. Ac ne reverentiam Imperii exsuere viderentur, senatûs populique Romani obliterata jam nomina sacramento advocabant: nullo legatorum tribunorumve pro Galbâ nitente; quibusdam, ut in tumultu, notabiliùs turbantibus. Non tamen quisquam in modum concionis, aut e subgestu locutus: neque enim erat adhuc, cui inputaretur.

LVI. Spectator flagitii Hordeonius Flaccus, consularis legatus, aderat, non compescere ruentes, non retinere dubios, non cohortari bonos ausus; sed segnis, pavidus et socordiâ innocens. Quatuor centuriones duodevicesimae legionis, Nonius Receptus, Donatius Valens, Romilius Marcellus, Calpurnius Repentinus, quum protegerent Galbae imagines, inpetu militum abrepti vinctique. Nec cuiquam ultrà fides aut memoria prioris sacramenti: sed, quod in seditionibus adcidit, unde plures erant, omnes fuêre. Nocte, quae Kalendas Januarias sequuta est, in coloniam Agrippinensem aquilifer quartae legionis epulanti Vitellio nun-

tiat, 'quartam et duodevicesimam legiones, projectis Galbae imaginibus, in senatûs et populi Romani verba jurâsse.' Id sacramentum inane visum: 'obcupari nutantem fortunam et obferri Principem' placuit. Missi a Vitellio ad legiones legatosque, qui 'descivisse a Galbâ superiorem exercitum' nuntiarent: 'proinde aut bellandum adversùs desciscentes, aut, si concordia et pax placeat, faciendum Imperatorem: et minore discrimine sumi Principem, quàm quaeri.'

LVII. Proxima legionis primae hiberna erant, et promptissimus e legatis Fabius Valens. Is die postero coloniam Agrippinensem cum equitibus legionis auxiliariorumque ingressus, *Imperatorem* Vitellium consalutavit. Sequutae ingenti certamine ejusdem provinciae legiones: et superior exercitus, speciosis senatûs populique Romani nominibus relictis, tertio Nonas Januarias Vitellio adcessit: scires illum priore biduo non penes rem publicam fuisse. Ardorem exercituum Agrippinenses, Treveri, Lingones aequabant, 'auxilia, equos, arma, pecunias' obferentes, ut quisque corpore, opibus, ingenio validus. Nec Principes modò coloniarum aut castrorum, quibus praesentia ex adfluenti et partâ victoriâ magnae spes; sed manipuli quoque et gregarius miles viatica sua et balteos phalerasque, insignia armorum argento decora, loco pecuniae tradebant, instinctu et inpetu et avaritiâ.

LVIII. Igitur, laudatâ militum alacritate, Vitellius ministeria principatûs, per libertos agi solita, in equites Romanos disponit: vacationes centurionibus ex fisco numerat: saevitiam militum, plerosque ad poenam exposcentium, saepius adprobat, partim simulatione vinculorum frustratur. Pompeius Propinquus, procurator Belgicae, statim interfectus. Julium Burdonem, Germanicae classis praefectum, astu subtraxit. Exarserat in eum iracundia exercitûs, tamquam crimen ac mox insidias Fonteio Capitoni struxisset. Grata erat memoria Capitonis: et apud saevientes obcidere palam, ignoscere non nisi fallendo, licebat. Ita in custodiâ habitus; et post victoriam demùm, stratis jam militum odiis, dimissus est. Interim, ut piaculum, objicitur centurio Crispinus, qui se sanguine Capitonis cruentaverat: eóque et postulantibus manifestior et punienti vilior fuit.

LIX. Julius deinde Civilis periculo exemptus, praepotens inter Batavos, ne subplicio ejus ferox gens alienaretur. Et erant in civitate Lingonum octo Batavorum cohortes, quartaedecimae legionis auxilia, tum discordiâ temporum a legione digressae, prout inclinâssent, grande momentum sociae aut adversae. Nonium, Donatium, Romilium, Calpurnium, centuriones, de quibus suprà retulimus, obcidi jussit, damnatos fidei crimine, gravissimo inter desciscentes. Adcessêre partibus Valerius Asiaticus, Belgicae provinciae legatus, quem mox Vitellius generum adscivit, et Junius Blaesus, Lugdunensis Galliae rector, cum

Italicâ legione et alâ Taurinâ, Lugduni tendentibus. Nec in Raeticis copiis mora, quo minùs statim adjungerentur. Ne in Britanniâ quidem dubitatum.

LX. Praeerat Trebellius Maximus, per avaritiam et sordes contemptus exercitui invisusque. Adcendebat odium ejus Roscius Caelius, legatus vicesimae legionis, olim discors, sed obcasione civilium armorum atrociùs proruperat. Trebellius 'seditionem et confusum ordinem disciplinae' Caelio; 'spoliatas et inopes legiones' Caelius Trebellio objectabat: quum interim, foedis legatorum certaminibus modestia exercitûs conrupta, eóque discordiae ventum, ut auxiliarium quoque militum conviciis proturbatus, et, adgregantibus se Caelio cohortibus alisque, desertus Trebellius ad Vitellium perfugerit: quies provinciae, quamquàm remoto consulari, mansit: rexêre legati legionum, pares jure, Caelius audendo potentior.

LXI. Adjuncto Britannico exercitu, ingens viribus opibusque Vitellius, duos duces, duo itinera bello destinavit. Fabius Valens 'adlicere, vel, si abnuerent, vastare Gallias, et Cottianis Alpibus Italiam inrumpere;' Caecina 'propiore transitu, Peninis jugis degredi' jussus. Valenti inferioris exercitûs electi, cum aquilâ quintae legionis et cohortibus alisque, ad quadraginta millia armatorum data: triginta millia Caecina e superiore Germaniâ ducebat, quorum robur legio una, prima et vicesima, fuit: addita utrique Germanorum auxilia, e quibus Vitellius suas quoque copias subplevit, totâ mole belli sequuturus.

LXII. Mira inter exercitum Imperatoremque diversitas. Instare miles, 'arma' poscere, 'dum Galliae trepident, dum Hispaniae cunctentur: non obstare hiemem neque ignavae pacis moras: invadendam Italiam, obcupandam Urbem: nihil in discordiis civilibus festinatione tutius, ubi facto magis, quàm consulto opus esset.' Torpebat Vitellius, et fortunam principatûs inerti luxu ac prodigis epulis praesumebat, medio diei temulentus et saginâ gravis: quum tamen ardor et vis militum ultrò ducis munia inplebat, ut si adesset Imperator, et strenuis, vel ignavis spem metumque adderet. Instructi intentique 'signum profectionis' exposcunt. Nomen *Germanici* Vitellio statim additum: *Caesarem* se adpellari etiam victor prohibuit. Laetum augurium Fabio Valenti exercituique, quem in bellum agebat, ipso profectionis die, aquila leni meatu, prout agmen incederet, velut dux viae, praevolavit: longumque per spatium is gaudentium militum clamor, ea quies interritae alitis fuit, ut haud dubium magnae et prosperae rei omen adciperetur.

LXIII. Et Treveros quidem ut socios securi adiére. Divoduri (Mediomatricorum id oppidum est,) quamquàm omni comitate exceptos subitus pavor exterruit, raptis repentè armis ad caedem innoxiae civitatis: non ob praedam aut spoliandi cupidine, sed furore et rabie et causis incertis, eóque difficilioribus

remediis: donec, precibus ducis mitigati, ab excidio civitatis temperavêre: caesa tamen ad quatuor millia hominum. Isque terror Gallias invasit, ut venienti mox agmini universae civitates cum magistratibus et precibus obcurrerent, stratis per vias pueris feminisque; quaeque alia placamenta hostilis irae, non quidem in bello, sed pro pace tendebantur.

LXIV. Nuntium de caede Galbae et imperio Othonis, Fabius Valens in civitate Leucorum adcepit. Nec militum animus in gaudium aut formidinem permotus: bellum volvebat. Gallis cunctatio exempta, et in Othonem ac Vitellium odium par, ex Vitellio et metus. Proxima Lingonum civitas erat, fida partibus: benignè excepti modestiâ certavêre: sed brevis laetitia fuit, cohortium intemperie, quas a legione quartadecimâ, ut supra memoravimus, digressas, exercitui suo Fabius Valens adjunxerat. Jurgia primùm, mox rixa inter Batavos et legionarios. Dum his aut illis studia militum adgregantur, prope in proelium exarsere; ni Valens animadversione paucorum oblitos jam Batavos imperii admonuisset. Frustra adversùs Aeduos quaesita belli causa. Jussi 'pecuniam atque arma deferre,' gratuitos insuper commeatus praebuêre: quod Aedui formidine, Lugdunenses gaudio fecere. Sed legio Italica et ala Taurina abductae. Cohortem duodevicesimam Lugduni, solitis sibi hibernis, relinqui placuit. Manlius Valens, legatus Italicae legionis, quamquàm bene de partibus meritus, nullo apud Vitellium honore fuit: secretis eum criminationibus infamaverat Fabius ignarum et, quò incautior deciperetur, palam laudatum.

LXV. Veterem inter Lugdunenses Viennensesque discordiam proximum bellum adcenderat: multae invicem clades, crebriùs infestiúsque, quam ut tantùm propter Neronem Galbamque pugnaretur. Et Galba reditus Lugdunensium, occasione irae, in fiscum verterat. Multus contrà in Viennenses honor: unde aemulatio et invidia et uno amne discretis connexum odium. Igitur Lugdunenses exstimulare singulos militum, et in eversionem Viennensium inpellere, 'obsessam ab illis coloniam suam, adjutos 'Vindicis conatus, conscriptas nuper legiones in praesidium Gal'bae' referendo: et, ubi causas odiorum praetenderant, magnitudinem praedae ostendebant. Nec jam secreta exhortatio, sed publicae preces: 'Irent ultores, exscinderent sedem Gallici belli: 'cuncta illic externa et hostilia: se coloniam Romanam et par'tem exercitûs et prosperarum adversarumque rerum socios: si 'fortuna contrà daret, iratis ne relinquerentur.'

LXVI. His et pluribus in eumdem modum perpulerant, ut ne legati quidem, ac duces partium restingui posse iracundiam exercitûs arbitrarentur: quum haud ignari discriminis sui Viennenses, velamenta et infulas praeferentes, ubi agmen incesserat, arma, genua, vestigia prensando, flexêre militum animos. Addidit Valens trecenos singulis militibus sestertios: tum vetustas dignitas-

que coloniae valuit, et verba Fabii, salutem incolumitatemque Viennensium commendantis, aequis auribus adcepta: publicè tamen armis mulctati, privatis et promiscuis copiis juvêre militem. Sed fama constans fuit, 'ipsum Valentem magnâ pecuniâ emptum.' Is diu sordidus, repentè dives, mutationem fortunae malè tegebat, adcensis egestate longâ cupidinibus inmoderatus, et, inopi juventâ, senex prodigus. Lento deinde agmine, per fines Allobrogum et Vocontiorum ductus exercitus: ipsa itinerum spatia et stativorum mutationes venditante duce, foedis pactionibus adversùs possessores agrorum, et magistratus civitatum, adeò minaciter, ut Luco (municipium id Vocontiorum est) faces admoverit, donec pecuniâ mitigaretur: quotiens pecuniae materia deesset, stupris et adulteriis exorabatur. Sic ad Alpes perventum.

LXVII. Plus praedae ac sanguinis Caecina hausit. Inritaverant turbidum ingenium Helvetii, Gallica gens, olim armis virisque, mox memoriâ nominis clara, de caede Galbae ignari, et Vitellii imperium abnuentes. Initium bello fuit avaritia ac festinatio unaetvicesimae legionis: rapuerant pecuniam, missam in stipendium castelli, quod olim Helvetii suis militibus ac stipendiis tuebantur: aegrè id passi Helvetii, interceptis epistolis, quae nomine Germanici exercitûs ad Pannonicas legiones ferebantur, centurionem et quosdam militum in custodiâ retinebant. Caecina, belli avidus, proximam quamque culpam, antequam poeniteret, ultum ibat. Mota properè castra: vastati agri: direptus longâ pace in modum municipii exstructus locus, amoeno salubrium aquarum usu frequens: missi ad Raetica auxilia nuntii, ut versos in legionem Helvetios a tergo adgrederentur.

LXVIII. Illi, ante discrimen feroces, in periculo pavidi, quamquàm primo tumultu Claudium Severum ducem legerant, non arma noscere, non ordines sequi, non in unum consulere: exitiosum adversùs veteranos proelium, intuta obsidio, dilabsis vetustate moenibus: hinc Caecina cum valido exercitu, inde Raeticae alae cohortesque et ipsorum Raetorum juventus, sueta armis et more militiae exercita: undique populatio et caedes: ipsi in medio vagi, abjectis armis, magna pars saucii aut palantes, in montem Vocetium perfugere. Ac statim, inmissâ cohorte Thracum, depulsi et, consectantibus Germanis Raetisque, per silvas atque in ipsis latebris trucidati. Multa hominum millia caesa, multa sub coronâ venum data. Quumque, dirutis omnibus, Aventicum, gentis caput, justo agmine peteretur, missi qui dederent civitatem, et deditio adcepta. In Julium Alpinum e principibus, ut concitorem belli, Caecina animadvertit: ceteros veniae vel saevitiae Vitellii reliquit.

LXIX. Haud facile dictu est, legati Helvetiorum minùs placabilem Imperatorem, an militem invenerint: 'civitatis excidium' poscunt; tela ac manus in ora legatorum intentant. Ne Vitellius quidem minis ac verbis temperabat: quum Claudius Cossus,

unus ex legatis, notae facundiae, sed dicendi artem aptâ trepidatione obcultans, atque eò validior, militis animum mitigavit: ut est mos vulgo; mutabile subitis, et tam pronum in misericordiam, quàm inmodicum saevitiâ fuerat: effusis lacrymis, et meliora constantiùs postulando, inpunitatem salutemque civitati inpetravêre.

LXX. Caecina paucos in Helvetiis moratus dies, dum sententiae Vitellii certior fieret, simul transitum Alpium parans, laetum ex Italiâ nuntium adcipit, 'alam Syllanam, circa Padum agen'tem, sacramento Vitellii adcessisse.' Proconsulem Vitellium Syllani in Africâ habuerant: mox a Nerone, ut in Aegyptum praemitterentur, exciti, et ob bellum Vindicis revocati, ac tum in Italiâ manentes, instinctu decurionum, qui Othonis ignari, Vitellio obstricti, robur adventantium legionum et famam Germanici exercitûs adtollebant, transiêre in partes: et, ut donum aliquod novo Principi, firmissima Transpadanae regionis municipia, Mediolanum ac Novariam et Eporediam ac Vercellas adjunxêre. Id Caecinae per ipsos compertum. Et, quia praesidio alae unius latissima pars Italiae defendi nequibat, praemissis Gallorum, Lusitanorum, Britannorumque cohortibus et Germanorum vexillis, cum alâ Petrinâ, ipse paullulùm cunctatus, num Raeticis jugis in Noricum flecteret, adversùs Petronium ibi procuratorem, qui, concitis auxiliis, et interruptis fluminum pontibus, fidus Othoni putabatur. Sed metu, ne amitteret praemissas jam cohortes alasque, simul reputans, plus gloriae retentâ Italiâ, et ubicumque certatum foret, Noricos in cetera victoriae praemia cessuros, Penino subsignanum militem itinere, et grave legionum agmen hibernis adhuc Alpibus tradùxit.

LXXI. Otho interim, contra spem omnium, non deliciis, neque desidiâ torpescere: dilatae voluptates, dissimilata luxuria, et cuncta ad decorem imperii composita. Eóque plus formidinis adferebant falsae virtutes et vitia reditura. Marium Celsum, consulem designatum, per speciem vinculorum, saevitiae militum subtractum, adciri in Capitolium jubet: clementiae titulus e viro claro, et partibus inviso, petebatur. Celsus, constanter servatae erga Galbam fidei crimen confessus, exemplum ultrò inputavit. Nec Otho, quasi ignosceret, sed, ne hostis metum reconciliationis adhiberet, statim inter intimos amicos habuit, et mox bello inter duces delegit: mansitque Celso, velut fataliter, etiam pro Othone fides integra et infelix. Laeta primoribus civitatis, celebrata in vulgus Celsi salus, ne militibus quidem ingrata fuit, eamdem virtutem admirantibus, cui irascebantur.

LXXII. Par inde exsultatio disparibus causis consequuta, inpetrato Tigellini exitio. Sophonius Tigellinus, obscuris parentibus, foedâ pueritiâ, inpudicâ senectâ, praefecturam vigilum et praetorii et alia praemia virtutum, quia velocius erat, vitiis adeptus, crudelitatem mox, deinde avaritiam et virilia scelera exercuit:

conrupto ad omne facinus Nerone, quaedam ignaro ausus, ac postremò ejusdem desertor ac proditor. Unde non alium pertinaciùs ad poenam flagitavêre, diverso adfectu, quibus odium Neronis inerat, et quibus desiderium. Apud Galbam T. Vinii potentiâ defensus, praetexentis, 'servatam ab eo filiam;' et haud dubiè servaverat, non clementiâ (quippe tot interfectis) sed effugio in futurum: quia pessimus quisque, diffidentiâ praesentium mutationem pavens, adversùs publicum odium privatam gratiam praeparat: unde nulla innocentiae cura, sed vices inpunitatis. Eò infensior populus, additâ ad vetus Tigellini odium recenti T. Vinii invidiâ: concurrere e totâ Urbe in palatium ac fora, et, ubi plurima vulgi licentia, in circum ac theatra effusi, seditiosis vocibus obstrepere: donec Tigellinus, adcepto apud Sinuessanas aquas supremae necessitatis nuntio, inter stupra concubinarum et oscula et deformes moras, sectis novaculâ faucibus, infamem vitam foedavit etiam exitu sero et inhonesto.

LXXIII. Per idem tempus expostulata ad subplicium Galvia Crispinilla, variis frustrationibus, et adversâ dissimilantis Principis famâ, periculo exempta est: magistra libidinum Neronis, transgressa in Africam ad instigandum in arma Clodium Macrum, famem populo Romano haud obscurè molita, totius postea civitatis gratiam obtinuit, consulari matrimonio subnixa, et apud Galbam, Othonem, Vitellium inlaesa: mox potens pecuniâ et orbitate, quae bonis malisque temporibus juxtà valent.

LXXIV. Crebrae interim, et muliebribus blandimentis infectae, ab Othone ad Vitellium epistolae, obferebant 'pecuniam et 'gratiam et quemcumque quietis locum prodigae vitae legisset.' Paria Vitellius ostentabat, primò molliùs, stultâ utrimque et indecorâ similatione: mox, quasi rixantes, stupra et flagitia invicem objectavêre; neuter falsò. Otho, revocatis, quos Galba miserat, legatis, rursùs alios ad utrumque Germanicum exercitum et ad legionem Italicam easque quae Lugduni agebant copias, specie senatûs, misit. Legati apud Vitellium remansêre, promptiùs, quàm ut retenti viderentur. Praetoriani, quos, per similationem officii, legatis Otho adjunxerat, remissi, antequam legionibus miscerentur. Addit epistolas Fabius Valens, nomine Germanici exercitûs, ad praetorias et urbanas cohortes, de viribus partium magnificas et concordiam obferentes. Increpabat ultrò, 'quod tantò antè traditum Vitellio Imperium ad Othonem vertissent.' Ita promissis simul ac minis tentabantur; 'ut bello 'inpares, in pace nihil amissuri:' neque ideo praetorianorum fides mutata.

LXXV. Sed insidiatores ab Othone in Germaniam, a Vitellio in Urbem missi: utrisque frustra fuit: Vitellianis inpunè, per tantam hominum multitudinem, mutuâ ignorantiâ fallentibus; Othoniani, novitate vultûs, omnibus invicem ignaris, prodebantur. Vitellius literas ad Titianum fratrem Othonis composuit,

'exitium ipsi filioque ejus' minitans, 'ni incolumes sibi mater ac 'liberi servarentur.' Et stetit domus utraque: sub Othone, incertum an metu; Vitellius victor clementiae gloriam tulit.

LXXVI. Primus Othoni fiduciam addidit ex Illyrico nuntius, 'jurâsse in eum Dalmatiae ac Pannoniae et Moesiae legiones.' Idem ex Hispaniâ adlatum: laudatusque per edictum Cluvius Rufus: et statim cognitum est, conversam ad Vitellium Hispaniam. Ne Aquitania quidem, quamquàm a Julio Cordo in verba Othonis obstricta, diu mansit. Nusquam fides aut amor: metu ac necessitate huc illuc mutabantur. Eadem formido provinciam Narbonensem ad Vitellium vertit, facili transitu ad proximos et validiores. Longinquae provinciae, et quidquid armorum mari dirimitur, penes Othonem manebant: non partium studio; sed erat grande momentum in nomine Urbis ac praetextu senatûs: et obcupaverat animos prior auditus. Judaicum exercitum Vespasianus, Syriae legiones Mucianus sacramento Othonis adegere. Simul Aegyptus omnesque versae in Orientem provinciae nomine ejus tenebantur. Idem Africae obsequium, initio a Carthagine orto. Neque exspectatâ Vipstani Aproniani proconsulis auctoritate, Crescens Neronis libertus (nam et hi malis temporibus partem se rei publicae faciunt) epulum plebi, ob laetitiam recentis imperii, obtulerat: et populus pleraque sine modo festinavit. Carthaginem ceterae civitates sequutae. Sic distractis exercitibus ac provinciis, Vitellio quidem ad capessendam principatûs fortunam bello opus erat.

LXXVII. Otho, ut in multâ pace, munia imperii obibat: quaedam ex dignitate rei publicae, pleraque contra decus ex praesenti usu properando. Consul cum Titiano fratre in Kalendas Martias ipse; proximos menses Verginio destinat, ut aliquod exercitui Germanico delinimentum. Jungitur Verginio Pompeius Vopiscus, praetextu veteris amicitiae; plerique Viennensium honori datum interpretabantur. Ceteri consulatus ex destinatione Neronis aut Galbae mansêre, Caelio ac Flavio Sabinis in Julias, Arrio Antonino et Mario Celso in Septembres: quorum honori ne Vitellius quidem victor intercessit. Sed Otho pontificatus auguratusque honoratis jam senibus cumulum dignitatis addidit; et recèns ab exsilio reversos nobiles adolescentulos avitis ac paternis sacerdotiis in solatium recoluit. Redditus Cadio Rufo, Pedio Blaeso, Sevino Pomptino senatorius locus, qui repetundarum criminibus sub Claudio ac Nerone ceciderant. Placuit ignoscentibus, verso nomine, quod avaritia fuerat, videri majestatem: cujus tum odio etiam bonae leges peribant.

LXXVIII. Eâdem largitione civitatum quoque ac provinciarum animos adgressus, Hispaliensibus et Emeritensibus familiarum adjectiones, Lingonibus universis civitatem Romanam, provinciae Baeticae Maurorum civitates dono dedit: nova jura

Cappadociae, nova Africae, ostentui magis, quàm mansura. Inter quae, necessitate praesentium rerum et instantibus curis excusata, ne tum quidem inmemor amorum, statuas Poppaeae per senatûs consultum reposuit. Creditus est etiam de celebrandâ Neronis memoriâ agitavisse, spe vulgum adliciendi: et fuêre, qui imagines Neronis proponerent: atque etiam Othoni quibusdam diebus populus et miles, tamquam nobilitatem ac decus adstruerent, NERONI OTHONI adclamavit. Ipse in suspenso tenuit, vetandi metu, vel adnoscendi pudore.

LXXIX. Conversis ad civile bellum animis, externa sine curâ habebantur. Eò audentiùs Rhoxolani, Sarmatica gens, priore hieme caesis duabus cohortibus, magnâ spe ad Moesiam inruperant: novem millia equitum, ex ferociâ et subcessu praedae magis quàm pugnae intenta. Igitur vagos et incuriosos tertia legio, adjunctis auxiliis, repentè invasit: apud Romanos omnia proelio apta: Sarmatae disspersi cupidine praedae, aut graves onere sarcinarum, et lubrico itinerum ademptâ equorum pernicitate, velut vincti caedebantur. Namque mirum dictu, ut sit omnis Sarmatarum virtus velut extra ipsos: nihil ad pedestrem pugnam tam ignavum; ubi per turmas advenêre, vix ulla acies obstiterit. Sed tum humido die et soluto gelu, neque conti, neque gladii, quos praelongos utrâque manu regunt, usui, labsantibus equis et cataphractarum pondere. Id principibus et nobilissimo cuique tegmen, ferreis laminis aut praeduro corio consertum; ut adversùs ictus inpenetrabile, ita inpetu hostium provolutis inhabile ad resurgendum: simul altitudine et mollitiâ nivis hauriebantur. Romanus miles facili loricâ et missili pilo aut lanceis adsultans, ubi res posceret, levi gladio inermem Sarmatam (neque enim defendi scuto mos est) cominùs fodiebat: donec pauci, qui proelio superfuerant, paludibus abderentur. Ibi saevitiâ hiemis et vi vulnerum absumpti. Postquam id Romae compertum, M. Aponius Moesiam obtinens, triumphali statuâ, Fulvius Aurelius et Julianus Titius ac Numisius Lupus, legati legionum, consularibus ornamentis donantur: laeto Othone et gloriam in se trahente, 'tamquam et ipse felix bello, 'et suis ducibus suisque exercitibus rem publicam auxisset.'

LXXX. Parvo interim initio, unde nihil timebatur, orta seditio prope Urbi excidio fuit. Septimamdecimam cohortem e coloniâ Ostiensi in Urbem adciri Otho jusserat: armandae ejus cura Vario Crispino, tribuno e praetorianis, data. Is, quò magis vacuus, quietis castris, jussa exsequeretur, vehicula cohortis, incipiente nocte, onerari, aperto armamentario, jubet. Tempus in suspicionem; causa in crimen; adfectatio quietis in tumultum evaluit: et visa inter temulentos arma cupidinem suî movêre. Fremit miles, et tribunos centurionesque 'proditionis' arguit, 'tamquam familiae senatorum ad perniciem Othonis arma-'rentur:' pars ignari et vino graves: pessimus quisque in occa-

sionem praedarum: vulgus, ut mos est, cujuscumque motûs novi cupidum: et obsequia meliorum nox abstulerat. Resistentem seditioni tribunum, et severissimos centurionum obtruncant: rapta arma, nudati gladii, insidentes equis Urbem ac palatium petunt.

LXXXI. Erat Othoni celebre convivium, primoribus feminis virisque; qui trepidi, fortuitusne militum furor, an dolus Imperatoris, manere ac deprehendi, an fugere et disspergi, periculosius foret; modò constantiam similare, modò formidine detegi, simul Othonis vultum intueri: utque evenit, inclinatis ad suspicionem mentibus, quum timeret Otho, timebatur. Sed haud secus discrimine senatûs, quàm suo territus, et praefectos praetorii ad mitigandas militum iras statim miserat, et 'abire properè omnes e convivio' jussit. Tum verò passim magistratus, projectis insignibus, vitatâ comitum et servorum frequentiâ, senes feminaeque, per tenebras, diversa Urbis itinera, rari domos, plurimi amicorum tecta, et, ut cuique humillimus cliens, incertas latebras petivêre.

LXXXII. Militum inpetus ne foribus quidem palatii coërcitus, quo minus convivium inrumperent, 'ostendi sibi Othonem' expostulantes: vulnerato Julio Martiale, tribuno, et Vitellio Saturnino, praefecto legionis, dum ruentibus obsistunt. Undique arma et minae, modò in centuriones tribunosque, modò in senatum universum: lymphatis caeco pavore animis, et, quia neminem unum destinare irae poterant, licentiam in omnes poscentibus: donec Otho, contra decus imperii, toro insistens, precibus et lacrymis aegrè cohibuit: redieruntque in castra inviti, neque innocentes. Posterâ die, velut captâ Urbe, clausae domus; rarus per vias populus; moesta plebs; dejecti in terram militum vultus, ac plus tristitiae quàm poenitentiae. Manipulatim adlocuti sunt Licinius Proculus et Plotius Firmus praefecti: ex suo quisque ingenio, mitiùs aut horridiùs. Finis sermonis in eo, ut quina millia numûm singulis militibus numerarentur. Tum Otho ingredi castra ausus: atque illum tribuni centurionesque circumsistunt, abjectis militiae insignibus, 'otium et salutem' flagitantes. Sensit invidiam miles, et, compositus in obsequium, 'auctores seditionis ad subplicium' ultrò postulabat.

LXXXIII. Otho, quamquàm turbidis rebus, et diversis militum animis, quum optimus quisque 'remedium praesentis licentiae' posceret; vulgus et plures, seditionibus et ambitioso imperio laeti, per turbas et raptus faciliùs ad civile bellum inpellerentur; simul reputans, non posse principatum, scelere quaesitum, subitâ modestiâ et priscâ gravitate retineri: sed, discrimine Urbis et periculo senatûs anxius, postremò ita disseruit: 'Neque ut adfectus vestros in amorem meî adcenderem, commilitones, neque ut animum ad virtutem cohortarer, (utraque enim egregiè supersunt) 'sed veni postulaturus a vobis temperamentum vestrae fortitudi-

'nis, et erga me modum caritatis. Tumultûs proximi initium, 'non cupiditate vel odio, quae multos exercitus in discordiam 'egêre, ac ne detrectatione quidem, aut formidine periculorum: 'nimia pietas vestra, acriùs quàm consideratiùs, excitavit. Nam 'saepe honestas rerum causas, ni judicium adhibeas, perniciosi 'exitus consequuntur. Imus ad bellum: num omnes nuntios pa-'lam audiri, omnia consilia cunctis praesentibus tractari, ratio re-'rum aut obcasionum velocitas patitur? Tam nescire quaedam 'milites, quàm scire oportet. Ita se ducum auctoritas, sic rigor 'disciplinae habet, ut multa etiam centuriones tribunosque tan-'tùm juberi expediat. Si, ubi jubeantur, quaerere singulis liceat, 'pereunte obsequio etiam imperium intercidit. An et illic noc-'te intempestâ rapientur arma? Unus alterve perditus ac temu-'lentus (neque enim plures consternatione proximâ insanîsse cre-'diderim) centurionis ac tribuni sanguine manus inbuet? Im-'peratoris sui tentorium inrumpet?

LXXXIV. 'Vos quidem istud pro me: sed in discursu ac te-'nebris et rerum omnium confusione patefieri obcasio etiam ad-'versùs me potest. Si Vitellio et satellitibus ejus eligendi facul-'tas detur, quem nobis animum, quas mentes inprecentur? quid 'aliud quàm seditionem et discordiam optabunt? ne miles cen-'turioni, ne centurio tribuno obsequatur: hinc confusi, pedites 'equitesque, in exitium ruamus. Parendo potiùs, commilitones, 'quàm imperia ducum sciscitando, res militares continentur: et 'fortissimus in ipso discrimine exercitus est, qui ante discrimen 'quietissimus. Vobis arma et animus sit: mihi consilium et 'virtutis vestrae regimen relinquite. Paucorum culpa fuit, duo-'rum poena erit. Ceteri abolete memoriam foedissimae noctis: 'nec illas adversùs senatum voces ullus umquam exercitus audiat. 'Caput imperii, et decora omnium provinciarum, ad poenam vo-'care, non hercle illi, quos quum maximè Vitellius in nos ciet, 'Germani audeant. Ulline Italiae alumni, et Romana verè ju-'ventus, ad sanguinem et caedem deposcerent ordinem, cujus 'splendore et gloriâ sordes et obscuritatem Vitellianarum par-'tium perstringimus? Nationes aliquas obcupavit Vitellius, ima-'ginem quamdam exercitûs habet: senatus nobiscum est. Sic 'fit, ut hinc res publica, inde hostes rei publicae constiterint. 'Quid? vos pulcerrimam hanc Urbem domibus et tectis et 'congestu lapidum stare creditis? Muta ista et inanima interci-'dere ac reparari promiscua sunt: aeternitas rerum et pax gen-'tium et mea cum vestrâ salus incolumitate senatûs firmatur. 'Hunc auspicatò a parente et conditore Urbis nostrae institu-'tum, et a regibus usque ad Principes continuum et immorta-'lem, sicut a majoribus adcepimus, sic posteris tradamus. 'Nam, ut ex vobis senatores, ita ex senatoribus Principes nas-'cuntur.'

LXXXV. Ea oratio ad perstringendos mulcendosque militum animos, et severitatis modus (neque enim in plures quam in duos animadverti jusserat) gratè adcepta, compositique ad praesens, qui coërceri non poterant. Non tamen quies Urbi redierat: strepitus telorum et facies belli erat: militibus, ut nihil in commune turbantibus, ita sparsis per domos, obculto habitu, et malignâ curâ in omnes, quos nobilitas aut opes aut aliqua insignis claritudo rumoribus objecerat. Vitellianos quoque milites venisse in Urbem ad studia partium noscenda, plerique credebant. Unde plena omnia suspicionum, et vix secreta domuum sine formidine: sed plurimum trepidationis in publico. Ut quemque nuntium fama adtulisset, animum vultumque conversi, ne diffidere dubiis ac parùm gaudere prosperis viderentur. Coacto verò in curiam senatu, arduus rerum omnium modus, ne contumax silentium, ne suspecta libertas. Et privato Othoni nuper, atque eadem dicenti, nota adulatio. Igitur versare sententias, et huc atque illuc torquere, *hostem* et *parricidam* Vitellium vocantes: providentissimus quisque vulgaribus conviciis; quidam vera probra jacere, in clamore tamen, et ubi plurimae voces, aut tumultu verborum sibi ipsi obstrepentes.

LXXXVI. Prodigia insuper terrebant, diversis auctoribus vulgata. 'In vestibulo Capitolii, omissas habenas bigae, cui 'Victoria institerat: erupisse cellâ Junonis majorem humanâ spe'ciem: statuam divi Julii in insulâ Tiberini amnis, sereno et 'inmoto die, ab Occidente in Orientem conversam: prolocutum 'in Etruriâ bovem: insolitos animalium partus:' et plura alia, rudibus saeculis etiam in pace observata, quae nunc tantùm in metu audiuntur. Sed praecipuus et cum praesenti exitio etiam futuri pavor, subitâ inundatione Tiberis: qui inmenso auctu, proruto ponte Sublicio, ac strage obstantis molis refusus, non modò jacentia et plana Urbis loca, sed secura hujusmodi casuum inplevit. Rapti e publico plerique, plures in tabernis et cubilibus intercepti. Fames in vulgus, inopiâ quaestûs et penuriâ alimentorum: conrupta stagnantibus aquis insularum fundamenta, dein, remeante flumine, dilabsa. Utque primùm vacuus a periculo animus fuit, id ipsum, quòd paranti expeditionem Othoni, campus Martius et via Flaminia, iter belli esset obstructum a fortuitis vel naturalibus causis, in prodigium et omen inminentium cladium vertebatur.

LXXXVII. Otho, lustratâ Urbe, et expensis belli consiliis, quando Peninae Cottiaeque Alpes et ceteri Galliarum aditus Vitellianis exercitibus claudebantur, Narbonensem Galliam adgredi statuit, classe validâ et partibus fidâ, quòd reliquos caesorum ad pontem Milvium, et saevitiâ Galbae in custodiam habitos, in numeros legionis composuerat: facta et ceteris spes honoratioris in posterum militiae. Addidit classi Urbanas cohortes et plerosque e praetorianis, vires et robur exercitûs, atque ipsis

ducibus consilium et custodes. Summa expeditionis Antonio Novello, Suedio Clementi, primipilaribus, Aemilio Pacensi, cui ademptum a Galbâ tribunatum reddiderat, permissa. Curam navium Oscus libertus retinebat, ad observandam honestiorum fidem invitatus. Peditum equitumque copiis Suetonius Paullinus, Marius Celsus, Annius Gallus, rectores destinati. Sed plurima fides Licinio Proculo, praetorii praefecto: is Urbanae militiae inpiger, bellorum insolens, auctoritatem Paullini, vigorem Celsi, maturitatem Galli, ut cuique erat, criminando, quod facillimum factu est, pravus et callidus, bonos et modestos anteibat.

LXXXVIII. Sepositus per eos dies Cornelius Dolabella in coloniam Aquinatem, neque artâ custodiâ, neque obscurâ: nullum ob crimen, sed vestusto nomine et propinquitate Galbae monstratus. Multos e magistratibus, magnam consularium partem, Otho, non participes aut ministros bello, sed comitum specie, secum expedire jubet. In quîs et L. Vitellium, eodem quo ceteros cultu, nec ut Imperatoris fratrem, nec ut hostis. Igitur motae Urbis curae: nullus ordo metu aut periculo vacuus: primores senatûs aetate invalidi et longâ pace desides; segnis et oblita bellorum nobilitas; ignarus militiae eques; quantò magis obcultare et abdere pavorem nitebantur, manifestiùs pavidi. Nec deerant e contrario, qui ambitione stolidâ, conspicua arma, insignes equos, quidam luxuriosos adparatus conviviorum et inritamenta libidinum, ut instrumenta belli, mercarentur. Sapientibus quietis et rei publicae cura: levissimus quisque, et futuri inprovidus, spe vanâ tumens. Multi adflictâ fide in pace, ac turbatis rebus alacres, et per incerta tutissimi.

LXXXIX. Sed vulgus, et magnitudine nimiâ communium curarum expers populus, sentire paullatim belli mala, conversâ in militum usum omni pecuniâ, intentis alimentorum pretiis: quae, motu Vindicis, haud perinde plebem adtriverant, securâ tum Urbe et provinciali bello, quod inter legiones Galliasque velut externum fuit. Nam, ex quo divus Augustus res Caesarum composuit, procul, et in unius sollicitudinem aut decus, populus Romanus bellaverat. Sub Tiberio et Caio, tantùm pacis adversa pertimuêre: Scriboniani contra Claudium incepta simul audita et coërcita: Nero nuntiis magis et rumoribus, quàm armis depulsus. Tum legiones classesque, et, quod raro aliàs, praetorianus urbanusque miles in aciem deducti. Oriens Occidensque et quidquid utrimque virium est, a tergo: si ducibus aliis bellatum foret, longo bello materia. Fuêre, qui proficiscenti Othoni moras 'religionemque nondum conditorum ancilium' adferrent. Adspernatus est omnem cunctationem, ut Neroni quoque exitiosam: et Caecina, jam Alpes transgressus, exstimulabat.

XC. Pridie Idus Martias, commendatâ patribus re publicâ, reliquias Neronianarum sectionum, nondum iu fiscum conversas, revocatis ab exsilio concessit: justissimum donum et in speciem magnificum, sed, festinatâ jam pridem exactione, usu sterile. Mox, vocatâ concione, 'majestatem Urbis et consensum populi 'ac senatûs' pro se adtollens, adversùm Vitellianas partes modestè disseruit: 'inscitiam potiùs legionum quàm audaciam' increpans, nullâ Vitellii mentione: sive ipsius ea moderatio, seu scriptor orationis, sibi metuens, contumeliis in Vitellium abstinuit: quando, ut in consiliis militiae, Suetonio Paullino et Mario Celso, ita in rebus Urbanis Galerii Trachali ingenio Othonem uti credebatur: et erant, qui genus ipsum orandi noscerent, crebro fori usu celebre, et ad inplendas aures latum et sonans. Clamor vocesque vulgi, ex more adulandi, nimiae et falsae: quasi dictatorem Caesarem, aut Imperatorem Augustum prosequerentur, ita studiis votisque certabant: nec metu aut amore, sed ex libidine servitii, ut in familiis, privata cuique stimulatio et vile jam decus publicum. Profectus Otho, quietem Urbis curasque imperii Salvio Titiano fratri permisit.

C. CORNELII TACITI

HISTORIARUM

LIBER II.

BREVIARIUM.

I. Titus ad Galbam missus, adceptis de ejus interitu nuntiis, vertit iter. II. Paphiae Veneris templum adit. IV. Ibi futura edoctus, et spe ingens ad patrem, qui bellum Judaicum profligaverat, redit. V. Vespasiani ingenium et mores. Mores quoque Muciani. Ii, positis odiis, inter se consentiunt. Inde nova civilium bellorum initia, intumescentibus Orientis legionibus. VIII. Falsi Neronis ludibrium, ab Asprenate compressum. X. In Urbe parvae res magnis motibus aguntur. Vibius Crispus Annium Faustum delatorem adcusat; ipse adcusandus. XI. Interim belli principia Othoni laeta. XII. At licentiùs agit ejus miles: in Alpinos, municipiumque Albium Intemelium saevit. Egregia matris pietas. XIV. Provinciae Narbonensi inminet Othoniana classis. Praelia Vitellianis inprospera. XVI. Pacarius res Corsicae insulae ad Vitellium trahens, a Corsis interficitur. XVII. Arma Vitellianorum in Italiâ. XVIII. Ibi inconsulta Othonianorum temeritas. XIX. Spurinna Placentiam munit; quam obpugnat Caecina: at, inrito conatu, obsidionem solvit, Cremonamque petit. XXIII. Prospera Othonianis ad Cremonam pugna. XXIV. Caecina insidias struit, quas in ipsum vertit Suetonius Paullinus. Rex Epiphanes pro Othone pugnans vulneratur. XXVI. In urgendo hoste haud satis acer Paullinus. XXVII. Valens in Italiam venit. Gravis in ejus exercitu Batavorum seditio, Alpheni Vari consilio composita. Junctis armis, Valens et Caecina Vitellium fovent, probraque Othoni objectant. XXXI. Vitellii atque Othonis comparatio. Otho de genere belli consultat. Moras alii, alii festinationem stultè suadent et praevalent. XXXIII. Funestiore adhuc consilio, Otho cum validâ copiarum manu Brixellum concedit. XXXIV. Vitelliani transitum Padi simulant. XXXV. Leve praelium Othonianis adversum. XXXVII. Vanus rumor, pavore belli, fastidiove Principum, pacis consilia inter exercitus fuisse agitata. XXXIX. Titianus et Proculus ad quartum a Bebriaco castra inperitè promovent, et de proelio dubitant. XL. Otho, morâ aeger, spei inpatiens, rem in discrimen mitti jubet. XLI. Bebriacensis pugna. XLIV. Othonianorum fuga et adversûs duces suos ira. XLV. Vitelliani victa castra intrant: victi victoresque, in lacrumas effusi, civilia bella detestantur. XLVI. Adcepto cladis nuntio, Otho consilii certus milites amicosque solatia tentantes adloquitur; grassantem seditionem coërcet; dein mortem sibi ipse consciscit. Juxta ejus rogum quidam militum se interficiunt. L. Othonis aetas, origo, fama. LI. Novata luctu ac dolore militum seditio. LII. Magna pars senatûs Othonem sequuta, extremum discrimen adit. LV. In tan-

to rerum motu, nihil Romae trepidationis: spectantur ludi: auditâ Othonis morte, omnes Vitellio plausêre. LVI. Gravis tamen Italiae victor exercitus. LVII. Vitellio victoria sua nuntiatur, simulque transgressa in partes utraque Mauretania. LX. Is centuriones promptissimos Othonianorum interficit: duces absolvit. LXI. Marici inserere sese fortunae ausi subplicium. LXII. Vitellii gula et leges. LXIII. Dolabellae caedes. Triariae licentia: Galeriae et Sextiliae modestia. LXV. Cluvius absolvitur. LXVI. Victae legiones ferociunt: Quartadecimanorum et Batavorum jurgia. LXVII. Praetorianorum honesta missio: sparguntur legiones. LXVIII. Ticini tumultus alio tumultu sedatus. Verginii periculum. LXIX. Batavorum cohortes in Germaniam remissae: amputati legionum auxiliorumque numeri: reliquum militiae luxu conrumpitur. LXX. Vitellius Cremonam adventat, lustratque avidè Bebriacenses campos; nec tot millia insepultorum civium exhorret. LXXI. Neronis libidines aemulatur: consulatus dividit. LXXII. Falsus Scribonianus mendacium cruce luit. LXXIII. Superbia socordiaque Vitellii, ob adactum in verba ejus Orientem. LXXIV. At Vespasianus bellum armaque parat. LXXVI. Quem nutantem firmat incenditque Mucianus. LXXVII. Incitant quoque vatum responsa. Carmeli, montis deique, ara et reverentia. LXXIX. In Aegypto, mox in Syriâ, Imperator salutatur Vespasianus. LXXXI. Ad ejus partes adcedunt reges Sohemus, Antiochus, Agrippa, et regina Berenice. LXXXII. Belli consilia. Vespasianus obcupat Aegyptum: Titus Judaeae instat: Mucianus ad bellum proficiscitur; pecuniasque, belli civilis nervos, conquirit. LXXXV. Moesicae ac Pannonicae legiones, in partes transgressae, Dalmaticum militem trahunt. Belli faces Antonius Primus et Cornelius Fuscus. LXXXVII. Vitellius, in dies segnior conruptiorque, gravi ac luxuriante agmine Romae propinquat. LXXXVIII. Post militum plebisque caedes, Urbem, ut captam, ingreditur. XC. Magnificam de semetipso orationem habet. XCI. Humani divinique juris expers, quaedam tamen popularia usurpat. XCII. Munia imperii Caecina et Valens obeunt. XCIII. Militis in Urbe otium, libidines, morbi ac mortes. Sedecim praetoriae cohortes, quatuor Urbanae scribuntur. XCIV. Insolentia militis, et paucitas. Inopia simul et prodigentia Vitellii. Asiatici, liberti, opes. Urbis miseria. XCV. Ingenti tamen paratu Vitellii dies natalis celebratur: ipse Neroni inferias facit. XCVI. Nuntiatae defectionis Flavianae rumores malè coërcet. XCVII. Excita tamen auxilia, sed necessitas dissimilata. XCIX. Inrumpentibus hostibus, Caecina ad bellum praemittitur. C. At is cum Lucilio Basso, Ravennati Misenensique classibus praeposito, proditionem componit. Haec, consulibus Galbâ Aug. et T. Vinio caesis, paucis mensibus.

	Suff. Coss.	M. Salvio Othone Aug., L. Salvio Othone Titiano,
A. U. C. DCCCXXII.	Suff. Coss.	L. Verginio Rufo II. Pompeio Vopisco.
J. C. 69.	Suff. Coss.	Caelio Sabino, T. Flavio Sabino.
	Suff. Coss.	T. Arrio Antonino, P. Mario Celso.

Struebat jam fortuna, in diversâ parte terrarum, initia causasque Imperio, quod variâ sorte, laetum rei publicae aut atrox, ipsis Principibus prosperum, aut exitio fuit. Titus Vespasianus e Judaeâ, incolumi adhuc Galbâ, missus a patre, causam pro-

fectionis ' officium erga Principem et maturam petendis honor-' ibus juventam' ferebat. Sed vulgus fingendi avidum dissperserat, ' adcitum in adoptionem :' materia sermonibus, senium et orbitas Principis et intemperantia civitatis, donec unus eligatur, multos destinandi. Augebat famam ipsius Titi ingenium, quantaecumque fortunae capax, decor oris cum quâdam majestate, prosperae Vespasiani res, praesaga responsa, et inclinatis ad credendum animis, loco ominum etiam fortuita. Ubi Corinthi, Achaiae Urbe, certos nuntios adcepit de interitu Galbae, et aderant, qui arma Vitellii bellumque adfirmarent, anxius animo, paucis amicorum adhibitis, cuncta utrimque perlustrat. ' Si per-' geret in Urbem, nullam officii gratiam, in alterius honorem ' suscepti: ac se Vitellio, sive Othoni, obsidem fore. Sin rediret, ' obfensam haud dubiam victoris: sed incertâ adhuc victoriâ, et ' concedente in partes patre, filium excusatum. Sin Vespasia-' nus rem publicam susciperet, obliviscendum obfensarum de ' bello agitantibus.'

II. His ac talibus inter spem metumque jactatum spes vicit. Fuêre, qui, ' adcensum desiderio Berenices reginae, vertisse iter' crederent. Neque abhorrebat a Berenice juvenilis animus: sed gerendis rebus nullum ex eo inpedimentum: laetam voluptatibus adolescentiam egit, suo quàm patris imperio modestior. Igitur oram Achaiae et Asiae, ac laeva maris praevectus, Rhodum et Cyprum insulas, inde Syriam audentioribus spatiis petebat. Atque illum cupido incessit adeundi visendique templum Paphiae Veneris, inclutum per indigenas advenasque. Haud fuerit longum initia religionis, templi situm, formam deae, neque enim alibi sic habetur, paucis disserere.

III. ' Conditorem templi regem Aërian' vetus memoria, quidam ' ipsius deae nomen id' perhibent. Fama recentior tradit, ' a Cinyrâ sacratum templum, deamque ipsam conceptam mari, ' huc adpulsam. Sed scientiam artemque haruspicum adcitam; ' et Cilicem Tamiram intulisse. Atque ita pactum, ut familiae ' utriusque posteri cerimoniis praesiderent.' Mox, ne honore nullo regium genus peregrinam stirpem antecelleret, ipsâ quam intulerant scientiâ hospites cessêre: tantùm Cinyrades sacerdos consulitur. Hostiae, ut quisque vovit; sed mares deliguntur. Certissima fides haedorum fibris. Sanguinem arae obfundere vetitum: precibus et igne puro altaria adolentur, nec ullis imbribus, quamquàm in aperto, madescunt. Simulacrum deae non effigie humanâ: continuus orbis latiore initio tenuem in ambitum, metae modo, exsurgens; et ratio in obscuro.

IV. Titus spectatâ opulentiâ donisque regum, quaeque alia laetum antiquitatibus Graecorum genus incertae vetustati adfingit, ' de navigatione' primùm consuluit. Postquam ' pandi viam ' et mare prosperum' adcepit, de se per ambages interrogat, caesis compluribus hostiis. Sostratus, sacerdotis id nomen erat, ubi

laeta et congruentia exta, magnisque consultis adnuere deam videt, pauca in praesens et solita respondens, petito secreto, futura aperit. Titus, aucto animo, ad patrem pervectus; suspensis provinciarum et exercituum mentibus, ingens rerum fiduciâ adcessit. Profligaverat bellum Judaicum Vespasianus; obpugnatione Hierosolymorum reliquâ, duro magis et arduo opere ob ingenium montis et pervicaciam superstitionis, quàm quò satis virium obsessis ad tolerandas necessitates superesset. Tres, ut suprà memoravimus, ipsi Vespasiano legiones erant, exercitae bello: quatuor Mucianus obtinebat in pace: sed aemulatio et proximi exercitûs gloria repulerat segnitiam: quantumque illis roboris discrimina et labor, tantum his vigoris addiderat integra quies et inexpertus belli labor: auxilia utrique cohortium alarumque, et classes regesque, ac nomen dispari famâ celebre.

V. Vespasianus, acer militiae, anteire agmen, locum castris capere, noctu diuque consilio, ac, si res posceret, manu hostibus obniti, cibo fortuito, veste habituque vix a gregario milite discrepans: prorsus, si avaritia abesset, antiquis ducibus par. Mucianum e contrario magnificentia et opes et cuncta privatum modum supergressa extollebant: aptior sermone, dispositu provisuque civilium rerum peritus: egregium principatûs temperamentum, si, demptis utriusque vitiis, solae virtutes miscerentur. Ceterùm hic Syriae, ille Judaeae praepositus, vicinis provinciarum administrationibus, invidiâ discordes, exitu demum Neronis, positis odiis, in medium consuluêre: primùm per amicos; dein praecipua concordiae fides Titus, prava certamina communi utilitate aboleverat: naturâ atque arte compositus adliciendis etiam Muciani moribus. Tribuni centurionesque et vulgus militum, industriâ, licentiâ, per virtutes, per voluptates, ut cuique ingenium, adsciscebantur.

VI. Antequam Titus adventaret, sacramentum Othonis adceperat uterque exercitus, praecipitibus, ut adsolet, nuntiis, et tardâ mole civilis belli, quod longâ concordiâ quietus Oriens tunc primùm parabat. Namque olim validissima inter se civium arma, in Italiâ Galliâve, viribus Occidentis coepta. Et Pompeio, Cassio, Bruto, Antonio, quos omnes trans mare sequutum est civile bellum, haud prosperi exitus fuerant. Auditique saepius in Syriâ Judaeâque Caesares, quàm inspecti. Nulla seditio legionum: tantùm adversùs Parthos minae, vario eventu. Et proximo civili bello, turbatis aliis, inconcussa ibi pax: dein fides erga Galbam. Mox, ut, ‘Othonem ac Vitellium scelestis armis ‘res Romanas raptum ire,’ vulgatum est, ne penes ceteros imperii praemia, penes ipsos tantùm servitii necessitas esset, fremere miles et vires suas circumspicere. Septem legiones statim et cum ingentibus auxiliis Syria Judaeaque: inde continua Aegyptus duaeque legiones: hinc Cappadocia Pontusque et quidquid castrorum Armeniis praetenditur. Asia et ceterae provin-

ciae, nec virorum inopes et pecuniae opulentae: quantum insularum mari cingitur, et parando interim bello secundum tutumque ipsum mare.

VII. Non fallebat duces inpetus militum: sed, bellantibus aliis, placuit exspectari bellum: 'victores victosque numquam 'solidâ fide coalescere: nec referre, Vitellium an Othonem superstitem fortuna faceret. Rebus secundis etiam egregios 'duces insolescere: discordiam his, ignaviam, luxuriem: et 'suismet vitiis, alterum bello, alterum victoriâ periturum.' Igitur arma in obcasionem distulere, Vespasianus Mucianusque nuper, ceteri olim mixtis consiliis: optimus quisque amore rei publicae: multos dulcedo praedarum stimulabat: alios ambiguae domi res. Ita boni malique, causis diversis, studio pari, bellum omnes cupiebant.

VIII. Sub idem tempus Achaia atque Asia falsò exterritae, velut Nero adventaret: vario super exitu ejus rumore, eòque pluribus vivere eum fingentibus credentibusque. Ceterorum casus conatusque in contextu operis dicemus: tunc servus e Ponto, sive, ut alii tradidêre, libertinus ex Italiâ, citharae et cantûs peritus (unde illi, super similitudinem oris, propior ad fallendum fides) adjunctis desertoribus, quos, inopiâ vagos, ingentibus promissis conruperat, mare ingreditur: ac vi tempestatum Cythnum insulam detrusus, et militum quosdam ex Oriente commeantium adscivit, vel abnuentes interfici jussit, et spoliatis negotiatoribus, mancipiorum valentissimum quemque armavit. Centurionemque Sisennam, dextras, concordiae insignia, Syriaci exercitûs nomine ad praetorianos ferentem, variis artibus adgressus est: donec Sisenna, clam relictâ insulâ, trepidus et vim metuens aufugeret: inde latè terror, multis ad celebritatem nominis erectis, rerum novarum cupidine et odio praesentium.

IX. Gliscentem in dies famam fors discussit. Galatiam ac Pamphyliam provincias Calpurnio Asprenati regendas Galba permiserat: datae e classe Misenensi duae triremes ad prosequendum, cum quibus Cythnum insulam tenuit. Nec defuêre, qui trierarchos nomine Neronis adcirent: is in moestitiam compositus, et 'fidem suorum quondam militum' invocans, 'ut eum 'in Syriâ aut Aegypto sisterent,' orabat. Trierarchi nutantes, seu dolo, 'adloquendos sibi milites, et paratis omnium animis 'reversuros,' firmaverunt. Sed Asprenati cuncta ex fide nuntiata: cujus cohortatione expugnata navis, et interfectus quisquis ille erat. Corpus insigne oculis comâque et torvitate vultûs, in Asiam, atque inde Romam pervectum est.

X. In civitate discordi et, ob crebras Principum mutationes, inter libertatem ac licentiam incertâ, parvae quoque res magnis motibus agebantur. Vibius Crispus, pecuniâ, potentiâ, ingenio inter claros magis, quàm inter bonos, Annium Faustum, equestris ordinis, qui temporibus Neronis delationes factitaverat, ad

cognitionem senatûs vocabat. Nam recèns, Galbae principatu, censuerant patres, 'ut adcusatorum causae noscerentur.' Id senatûs consultum variè jactatum et, prout potens, vel inops reus inciderat, infirmum aut validum retinebatur. Ad haec terrore et propriâ vi Crispus incubuerat delatorem fratris sui pervertere: traxeratque magnam senatûs partem, ut indefensum et inauditum dedi ad exitium postularent. Contrà apud alios nihil aequè reo proderat, quàm nimia potentia adcusatoris: 'dari 'tempus, edi crimina, quamvis invisum ac nocentem, more ta- 'men audiendum,' censebant. Et valuere primò, dilataque in paucos dies cognitio: mox damnatus est Faustus, nequaquam eo adsensu civitatis, quem pessimis moribus meruerat: quippe ipsum Crispum easdem adcusationes cum praemio exercuisse meminerant: nec poena criminis, sed ultor displicebat.

XI. Laeta interim Othoni principia belli, motis ad imperium ejus e Dalmatiâ Pannoniâque exercitibus. Fuêre quatuor legiones: e quibus bina millia praemissa; ipsae modicis intervallis sequebantur: septima, a Galbâ conscripta; veteranae, undecima ac tertiadecima et praecipuâ famâ quartadecumani, rebellione Britanniae compressâ. Addiderat gloriam Nero, eligendo, ut potissimos: unde longa illis erga Neronem fides, et erecta in Othonem studia. Sed, quò plus virium ac roboris, e fiduciâ tarditas inerat: agmen legionum alae cohortesque praeveniebant. Et ex ipsâ Urbe haud spernenda manus, quinque praetoriae cohortes, et equitum vexilla cum legione primâ: ac deforme insuper auxilium, duo millia gladiatorum, sed per civilia arma etiam severis ducibus usurpatum. His copiis rector additus Annius Gallus, cum Vestricio Spurinnâ ad obcupandas Padi ripas praemissus: quoniam prima consiliorum frustra ceciderant, transgresso jam Alpes Caecinâ, quem sisti intra Gallias posse speraverat. Ipsum Othonem comitabantur speculatorum lecta corpora, cum ceteris praetoriis cohortibus; veterani e praetorio; classicorum ingens numerus. Nec illi segne aut conruptum luxu iter: sed loricâ ferreâ usus est; et ante signa pedester, horridus, incomptus, famaeque dissimilis.

XII. Blandiebatur coeptis fortuna, possessâ per mare et naves majore Italiae parte, penitus usque ad initium maritimarum Alpium: quibus tentandis adgrediendaeque provinciae Narbonensi, Suedium Clementem, Antonium Novellum, Aemilium Pacensem duces dederat. Sed Pacensis per licentiam militum vinctus: Antonio Novello nulla auctoritas: Suedius Clemens ambitioso imperio regebat, ut adversùs modestiam disciplinae conruptus, ita proeliorum avidus. Non Italia adiri, nec loca sedesque patriae videbantur: tamquam externa litora et urbes hostium urere, vastare, rapere; eò atrociùs, quòd nihil usquam provisum adversùm metus: pleni agri, apertae domus: obcursantes domini juxta conjuges et liberos securitate pacis et belli malo circum-

veniebantur. Maritimas tum Alpes tenebat procurator Marius Maturus. Is, concitâ gente, (nec deest juventus,) arcere provinciae finibus Othonianos intendit. Sed primo inpetu caesi disjectique montani, ut quibus, temere conlectis, non castra, non ducem noscitantibus, neque in victoriâ decus esset, neque in fugâ flagitium.

XIII. Inritatus eo proelio Othonis miles vertit iras in municipium Albium Intemelium: quippe in acie nihil praedae: inopes agrestes et vilia arma: nec capi poterant, pernix genus et gnari locorum: sed calamitatibus insontium expleta avaritia. Auxit invidiam praeclaro exemplo femina Ligus, quae, filio abdito, quum simul pecuniam obcultari milites credidissent, eóque per cruciatus interrogarent, 'ubi filium obculeret?' uterum ostendens, 'latere' respondit. Nec ullis deinde terroribus, aut morte, constantiam vocis egregiae mutavit.

XIV. 'Inminere provinciae Narbonensi, in verba Vitellii 'adactae, classem Othonis,' Fabio Valenti trepidi nuntii adtulêre. Aderant legati coloniarum, auxilium orantes. Duas Tungrorum cohortes, quatuor equitum turmas, universam Trevero-rum alam cum Julio Classico, praefecto, misit: e quibus pars in coloniâ Forojuliensi retenta, ne, omnibus copiis in terrestre iter versis, vacuo mari classis adceleraret. Duodecim equitum turmae, et lecti e cohortibus, adversùs hostem iêre: quibus adjuncta Ligurum cohors, vetus loci auxilium, et quingenti Pannonii nondum sub signis. Nec mora proelio: sed, acie ita instructâ, ut pars classicorum, mixtis paganis, in colles mari propinquos exsurgeret, quantum inter colles ac litus aequi loci praetorianus miles expleret, in ipso mari ut adnexa classis et pugnae parata, conversâ et minaci fronte praetenderetur. Vitelliani, quibus minor peditum vis, in equite robur, Alpinos proximis jugis, cohortes densis ordinibus post equitem locant. Treverorum turmae obtulêre se hosti incautè, quum exciperet contrà veteranus miles, simul a latere saxis urgeret apta ad jaciendum etiam paganorum manus: qui sparsi inter milites, strenui ignavique, in victoriâ idem audebant. Additus perculsis terror, invectâ in terga pugnantium classe. Ita undique clausi: deletaeque omnes copiae forent, ni victorem exercitum adtinuisset obscurum noctis, obtentui fugientibus.

XV. Nec Vitelliani, quamquam victi, quievere: adcitis auxiliis, securum hostem ac subcessu rerum socordiùs agentem invadunt: caesi vigiles, perrupta castra, trepidatum apud naves; donec, sidente paullatim metu, obcupato juxtà colle defensi, mox inrupere. Atrox ibi caedes, et Tungrarum cohortium praefecti, sustentatâ diu acie, telis obruuntur. Ne Othonianis quidem incruenta victoria fuit, quorum inprovidè sequutos conversi equites circumvenerunt. Ac, velut pactis induciis, ne hinc classis, inde eques subitam formidinem inferrent, Vitelliani retro Antipolim,

Narbonensis Galliae municipium, Othoniani Albingaunum, interioris Liguriae, revertêre.

XVI. Corsicam ac Sardiniam, ceterasque proximi maris insulas, fama victricis classis in partibus Othonis tenuit. Sed Corsicam prope adflixit Decumi Pacarii procuratoris temeritas, tantâ mole belli, nihil in summam profutura, ipsi exitiosa. Namque, Othonis odio, juvare Vitellium Corsorum viribus statuit, inani auxilio, etiam si provenisset. Vocatis principibus insulae, consilium aperit: et contradicere ausos, Claudium Phirricum, trierarchum liburnicarum ibi navium, Quinctium Certum, equitem Romanum, interfici jubet: quorum morte exterriti, qui aderant, simul ignara et alieni metûs socia inperitorum turba, in verba Vitellii juravêre. Sed, ubi delectum agere Pacarius, et inconditos homines fatigare militiae muneribus obcoepit, laborem insolitum perosi, infirmitatem suam reputabant: 'insulam esse, 'quam incolerent, et longè Germaniam, viresque legionum: di-'reptos vastatosque classe, etiam quos cohortes alaeque prote-'gerent.' Et aversi repentè animi; nec tamen apertâ vi; aptum tempus insidiis legêre. Digressis, qui Pacarium frequentabant, nudus et auxilii inops, balineis interficitur: trucidati et comites. Capita, ut hostium, ipsi interfectores ad Othonem tulêre. Neque eos aut Otho praemio adfecit, aut punivit Vitellius, in multâ conluvie rerum majoribus flagitiis permixtos.

XVII. Aperuerat jam Italiam, bellumque transmiserat, ut suprà memoravimus, ala Syllana, nullo apud quemquam Othonis favore, nec quia Vitellium mallent; sed longa pax ad omne servitium fregerat, faciles obcupantibus et melioribus incuriosos. Florentissimum Italiae latus, quantum inter Padum Alpesque camporum et urbium, armis Vitellii (namque et praemissae a Caecinâ cohortes advenerant) tenebatur. Capta Pannoniorum cohors apud Cremonam. Intercepti centum equites ac mille classici inter Placentiam Ticinumque: quo subcessu Vitellianus miles non jam flumine aut ripis arcebatur. Inritabat quin etiam Batavos Transrhenanosque Padus ipse: quem repentè contra Placentiam transgressi, raptis quibusdam exploratoribus, ita ceteros terruere, ut, 'adesse omnem Caecinae exercitum,' trepidi ac falsi nuntiarent.

XVIII. Certum erat Spurinnae (is enim Placentiam obtinebat) necdum venisse Caecinam, et, si propinquaret, coërcere intra munimenta militem, nec tris praetorias cohortes et mille vexillarios, cum paucis equitibus, veterano exercitui objicere. Sed indomitus miles et belli ignarus, conreptis signis vexillisque, ruere, et retinenti duci tela intentare, spretis centurionibus tribunisque, qui 'proditionem, et adcitum Caecinam' clamitabant. Fit temeritatis alienae comes Spurinna, primò coactus, mox velle similans, quò plus auctoritatis inesset consiliis, si seditio mitesceret.

XIX. Postquam in conspectu Padus, et nox adpetebat, vallari castra placuit. Is labor, urbano militi insolitus, contudit animos. Tum vetustissimus quisque castigare ‘ credulitatem ‘ suam, metum ac discrimen’ ostendere, ‘ si cum exercitu Cae- ‘ cina, patentibus campis, tam paucas cohortes circumfudisset.’ Jamque totis castris modesti sermones, et, inserentibus se centurionibus tribunisque, laudari ‘ providentia ducis, quòd coloni- ‘ am, virium et opum validam, robur ac sedem bello legisset.’ Ipse postremò Spurinna, non tam culpam exprobrans, quàm ratione ostendens, relictis exploratoribus, ceteros Placentiam reduxit, minùs turbidos et imperia adcipientes. Solidati muri, propugnacula addita, auctae turres, provisa parataque non arma modò, sed obsequium et parendi amor, quod solum illis partibus defuit, quum virtutis haud poeniteret.

XX. At Caecina, velut relictâ post Alpes saevitiâ ac licentiâ, modesto agmine per Italiam incessit. Ornatum ipsius municipia et coloniae in superbiam trahebant: quòd versicolore sagulo, braccas, tegmen barbarum indutus, togatos adloqueretur. Uxorem quoque ejus, Saloninam, quamquàm in nullius injuriam insignis equo ostroque veheretur, tamquam laesi gravabantur: insitâ mortalibus naturâ, recentem aliorum felicitatem aegris oculis introspicere, modumque fortunae a nullis magis exigere, quàm quos in aequo vidêre. Caecina, Padum transgressus, tentatâ Othonianorum fide per conloquium et promissa, iisdem petitus, postquam pax et concordia speciosis et inritis nominibus jactata sunt, consilia curasque in obpugnationem Placentiae magno terrore vertit: gnarus, ut initia belli provenissent, famam in cetera fore.

XXI. Sed primus dies inpetu magis, quàm veterani exercitûs artibus transactus: aperti incautique muros subiêre, cibo vinoque praegraves. In eo certamine, pulcerrimum amphitheatri opus, situm extra muros, conflagravit: sive ab obpugnatoribus incensum, dum faces et glandes ac missilem ignem in obsessos jaculantur: sive ab obsessis, dum regerunt. Municipale vulgus, pronum ad suspiciones, fraude illata ignis alimenta credidit a quibusdam e vicinis coloniis, invidiâ et aemulatione, quòd nulla in Italiâ moles tam capax foret: quocumque casu adcidit, dum atrociora metuebantur, in levi habitum: redditâ securitate, tamquam nihil gravius pati potuissent, moerebant. Ceterùm multo suorum cruore pulsus Caecina: et nox parandis operibus absumpta. Vitelliani pluteos cratesque et vineas subfodiendis muris, protegendisque obpugnatoribus; Othoniani sudes et inmensas lapidum ac plumbi aerisque moles perfringendis obruendisque hostibus expediunt. Utrimque pudor, utrimque gloria; et diversae exhortationes, hinc ‘ legionum et Germanici exercitûs robur,’ inde ‘ Urbanae militiae et praetoriarum cohortium ‘ decus,’ adtollentium. Illi ‘ ut segnem ac desidem et circo ac

'theatris conruptum militem;' hi 'peregrinum et externum' increpabant: simul Othonem ac Vitellium celebrantes culpantesve, uberioribus inter se probris, quàm laudibus stimulabantur.

XXII. Vix dum orto die, plena propugnatoribus moenia: fulgentes armis virisque campi, densum legionum agmen, sparsa auxiliorum manus, altiora murorum sagittis aut saxis incessêre; neglecta, aut aevo fluxa cominùs adgredi: ingerunt desuper Othoniani pila, librato magis et certo ictu, adversùs temerè subeuntes cohortes Germanorum, cantu truci, et more patrio nudis corporibus, super humeros scuta quatientium. Legionarius, pluteis et cratibus tectus, subruit muros, instruit aggerem, molitur portas. Contrà praetoriani dispositos ad id ipsum molares ingenti pondere ac fragore provolvunt: pars subeuntium obruti: pars confixi et exsangues aut laceri, quum augeret stragem trepidatio, eóque acriùs e moenibus vulnerarentur, redière, infractâ partium famâ. Et Caecina, pudore coeptae temerè obpugnationis, ne inrisus ac vanus iisdem castris adsideret, trajecto rursus Pado, Cremonam petere intendit. Tradidêre sese abeunti Turulius Cerialis cum compluribus classicis, et Julius Briganticus cum paucis equitum: hic praefectus alae, in Batavis genitus; ille primipilaris et Caecinae haud alienus, quòd ordines in Germaniâ duxerat.

XXIII. Spurinna, comperto itinere hostium, defensam Placentiam, quaeque acta, et quid Caecina pararet, Annium Gallum per literas docet. Gallus legionem primam in auxilium Placentiae ducebat, diffisus paucitate cohortium, ne longius obsidium et vim Germanici exercitûs parùm tolerarent: ubi pulsum Caecinam pergere Cremonam adcepit, aegrè coërcitam legionem, et pugnandi ardore usque ad seditionem progressam, Bebriaci sistit. Inter Veronam Cremonamque situs est vicus, duabus jam Romanis cladibus notus infaustusque. Iisdem diebus a Martio Macro haud procul Cremonâ prosperè pugnatum: namque promptus animi Martius transvectos navibus gladiatores in adversam Padi ripam repentè effudit. Turbata ibi Vitellianorum auxilia, et, ceteris Cremonam fugientibus, caesi qui restiterant. Sed repressus vincentium inpetus, ne novis subsidiis firmati hostes fortunam proelii mutarent. Suspectum id Othonianis fuit, omnia ducum facta pravè aestimantibus. Certatim, ut quisque animo ignavus, procax ore, Annium Gallum et Suetonium Paullinum et Marium Celsum (nam eos Otho quoque praefecerat) variis criminibus incessebant. Acerrima seditionum ac discordiae incitamenta, interfectores Galbae: scelere et metu vecordes miscere cuncta, modò palam turbidis vocibus, modò obcultis ad Othonem literis: qui humillimo cuique credulus, bonos metuens, trepidabat; rebus prosperis incertus, et inter adversa melior. Igitur Titianum fratrem adcitum bello praeposuit. Interea, Paullini et Celsi ductu res egregiae gestae.

XXIV. Angebant Caecinam nequidquam omnia coepta, et senescens exercitûs sui fama: pulsus Placentiâ, caesis nuper auxiliis, etiam per concursum exploratorum, crebra magis quàm digna memoratu proelia, inferior, propinquante Fabio Valente, ne omne belli decus illuc concederet, reciperare gloriam, avidiùs quàm consultiùs, properabat. Ad duodecimum a Cremonâ (locus Castorum vocatur) ferocissimos auxiliarium inminentibus viae lucis obcultos componit: equites 'procedere longiùs' jussi, 'et inritato proelio spontè refugi, festinationem sequentium elicere, donec insidiae coorirentur.' Proditum id Othonianis ducibus: et curam peditum Paullinus, equitum Celsus, sumpsére. Tertiaedecimae legionis vexillum, quatuor auxiliorum cohortes et quingenti equites in sinistro locantur; aggerem viae tres praetoriae cohortes altis ordinibus obtinuêre: dextrâ fronte prima legio incessit, cum duabus auxiliaribus cohortibus et quingentis equitibus. Super hos e praetorio auxiliisque mille equites, cumulus prosperis, aut subsidium laborantibus, ducebantur.

XXV. Antequam miscerentur acies, terga vertentibus Vitellianis, Celsus doli prudens repressit suos. Vitelliani temere exsurgentes, cedente sensim Celso, longiùs sequuti, ultrò in insidias praecipitantur: nam a lateribus cohortes, legionum adversa frons, et subito discursu terga cinxerant equites. Signum pugnae non statim a Suetonio Paullino pediti datum: cunctator naturâ, et cui cauta potiùs consilia cum ratione, quàm prospera ex casu placerent, 'compleri fossas, aperiri campum, pandi aciem' jubebat; 'satis citò incipi victoriam, ubi provisum foret ne vincerentur.' Eâ cunctatione spatium Vitellianis datum, in vineas, nexu traducum inpeditas, refugiendi: et modica silva adhaerebat, unde rursus ausi promptissimos praetorianorum equitum interfecêre: vulneratur rex Epiphanes inpigrè pro Othone pugnam ciens.

XXVI. Tum Othonianus pedes erupit: protritâ hostium acie, versi in fugam etiam qui subveniebant: nam Caecina non simul cohortes, sed singulas adciverat: quae res in proelio trepidationem auxit, quum disspersos, nec usquam validos, pavor fugientium abriperet. Orta et in castris seditio, quòd non universi ducerentur. Vinctus praefectus castrorum Julius Gratus, 'tamquam fratri apud Othonem militanti proditionem ageret:' quum fratrem ejus Julium Frontonem, tribunum, Othoniani sub eodem crimine vinxissent. Ceterùm ea ubique formido fuit apud fugientes, obcursantes, in acie, pro vallo, ut, 'deleri cum universo exercitu Caecinam potuisse, ni Suetonius Paullinus receptui cecinisset,' utrisque in partibus percrebruerit. 'Timuisse se,' Paullinus ferebat, 'tantum insuper laboris atque itineris, ne Vitellianus miles, recens e castris, fessos adgrederetur, et perculsis nullum retrò subsidium foret:' apud paucos ea ducis ratio probata, in vulgus adverso rumore fuit.

XXVII. Haud perinde id damnum Vitellianos in metum compulit, quàm ad modestiam composuit: nec solùm apud Caecinam, qui 'culpam in militem' conferebat, 'seditioni magis quàm proelio paratum:' Fabii quoque Valentis copiae (jam enim Ticinum venerat) posito hostium contemptu, et recuperandi decoris cupidine, reverentiùs et aequaliùs duci parebant. Gravis alioquin seditio exarserat, quam altiore initio (neque enim rerum a Caecinâ gestarum ordinem interrumpi oportuerat) repetam. Cohortes Batavorum, quas bello Neronis a quartadecimâ legione digressas, quum Britanniam peterent, audito Vitellii motu, in civitate Lingonum Fabio Valenti adjunctas retulimus, superbè agebant, ut cujusque legionis tentoria adcessissent, 'coërcitos a se 'quartadecimanos, ablatam Neroni Italiam, atque omnem belli 'fortunam in ipsorum manu sitam,' jactantes. Contumeliosum id militibus, acerbum duci: conrupta jurgiis aut rixis disciplina: ad postremum Valens e petulantiâ etiam perfidiam suspectabat.

XXVIII. Igitur nuntio adlato, 'pulsam Treverorum alam 'Tungrosque a classe Othonis et Narbonensem Galliam circumiri;' simul curâ socios tuendi et militari astu cohortes turbidas, ac, si unà forent, praevalidas, disspergendi, partem Batavorum 'ire in subsidium' jubet. Quod ubi auditum vulgatumque, moerere socii, fremere legiones, 'orbari se fortissimorum viro'rum auxilio: veteres illos et tot bellorum victores, postquam in 'conspectu sit hostis, velut ex acie abduci: si provincia Urbe et 'salute imperii potior sit, omnes illuc sequerentur: sin victoriae 'sanitas, sustentaculum, columen in Italiâ verteretur, non ab'rumpendos, ut corpori, validissimos artus.'

XXIX. Haec ferociter jactando, postquam, inmissis lictoribus, Valens coërcere seditionem coeptabat, ipsum invadunt, saxa jaciunt, fugientem sequuntur. 'Spolia Galliarum et Viennensium 'aurum et pretia laborum suorum obcultare' clamitantes, direptis sarcinis, tabernacula ducis, ipsamque humum pilis et lanceis rimabantur: nam Valens servili veste apud decurionem equitum tegebatur. Tum Alphenus Varus praefectus castrorum, deflagrante paullatim seditione, addit consilium, vetitis obire vigilias centurionibus, omisso tubae sono, quo miles ad belli munia cietur. Igitur torpere cuncti, circumspectare inter se adtoniti: et id ipsum, quòd nemo regeret, paventes; silentio, patientiâ, postremò precibus ac lacrumis veniam quaerebant. Ut verò deformis et flens et praeter spem incolumis Valens processit, gaudium, miseratio, favor: versi in laetitiam (ut est vulgus utroque inmodicum) laudantes gratantesque circumdatum aquilis signisque in tribunal ferunt. Ille utili moderatione non subplicium cujusquam poposcit: ac, ne dissimilans suspectior foret, paucos incusavit: gnarus civilibus bellis plus militibus, quàm ducibus, licere.

XXX. Munientibus castra apud Ticinum, de adversâ Caecinae pugnâ adlatum, et prope renovata seditio, 'tamquam fraude 'et cunctationibus Valentis proelio defuissent.' Nolle requiem; non exspectare ducem; anteire signa; urgere signiferos: rapido agmine Caecinae junguntur. Inprospera Valentis fama apud exercitum Caecinae erat: 'expositos se tantò pauciores integris 'hostium viribus,' querebantur, simul in suam excusationem, et adventantium robur per adulationem adtollentes, ne ut victi et ignavi despectarentur. Et, quamquàm plus virium, prope duplicatus legionum auxiliorumque numerus erat Valenti, studia tamen militum in Caecinam inclinabant: super benignitatem animi, quâ promptior habebatur, etiam vigore aetatis, proceritate corporis et quodam inani favore. Hinc aemulatio ducibus. Caecina, 'ut 'foedum et maculosum:' ille, 'ut vanum ac tumidum,' inridebant. Sed, condito odio, eamdem utilitatem fovere, crebris epistolis, sine respectu veniae, probra Othoni objectantes: quum duces partium Othonis, quamvis uberrimâ conviciorum in Vitellium materiâ, abstinerent.

XXXI. Sanè ante utriusque exitum, quo egregiam Otho famam, Vitellius flagitiosissimam, meruere, minùs Vitellii ignavae voluptates, quàm Othonis flagrantissimae libidines timebantur. Addiderat huic terrorem atque odium caedes Galbae; contrà illi initium belli nemo inputabat. Vitellius ventre et gulâ sibi ipsi hostis; Otho luxu, saevitiâ, audaciâ, reipublicae exitiosior ducebatur. Conjunctis Caecinae ac Valentis copiis, nulla ultrà penes Vitellianos mora, quin totis viribus certarent. Otho consultavit, 'trahi bellum, an fortunam experiri placeret.' Tum Suetonius Paullinus, dignum famâ suâ ratus, quâ nemo illâ tempestate militaris rei callidior habebatur, de toto genere belli censere; 'festinationem hostibus, moram ipsis utilem' disseruit.

XXXII. 'Exercitum Vitellii universum advenisse, nec mul'tum virium a tergo, quoniam Galliae tumeant, et deserere 'Rheni ripam, inrupturis tam infestis nationibus, non conducat: 'Britannicum militem hoste et mari distineri: Hispanias armis 'non ita redundare: provinciam Narbonensem incursu classis et 'adverso proelio contremuisse: clausam Alpibus, et nullo maris 'subsidio, Transpadanam Italiam, atque ipso transitu exercitûs 'vastam: non frumentum usquam exercitui, nec exercitum sine 'copiis retineri posse. Jam Germanos, quod genus militum 'apud hostes atrocissimum sit, tracto in aestatem bello, fluxis 'corporibus, mutationem soli coelique haud toleraturos. Multa 'bella inpetu valida, per taedia et moras evanuisse. Contrà ipsis 'omnia opulenta et fida: Pannoniam, Moesiam, Dalmatiam, 'Orientem, cum integris exercitibus; Italiam, et caput rerum 'Urbem; senatumque et populum numquam obscura nomina, 'etsi aliquando obumbrentur; publicas privatasque opes et in'mensam pecuniam, inter civiles discordias ferro validiorem: cor-

'pora militum aut Italiae sueta, aut aestibus. Objacere flumen 'Padum, tutas viris murisque Urbes; e quibus nullam hosti ces-'suram, Placentiae defensione exploratum. Proinde duceret 'bellum: paucis diebus quartamdecimam legionem, magnâ ip-'sam famâ, cum Moesiacis copiis adfore: tum rursus delibera-'turum, et, si proelium placuisset, auctis viribus certaturos.'

XXXIII. Adcedebat sententiae Paullini Marius Celsus: 'idem 'placere Annio Gallo,' paucos ante dies labsu equi adflicto, missi, qui consilium ejus sciscitarentur, retulerant. Otho pronus ad decertandum: frater ejus Titianus, et praefectus praetorii Proculus, inperitiâ properantes, 'fortunam et deos et numen 'Othonis adesse consiliis, adfore conatibus,' testabantur: neu quis obviàm ire sententiae auderet, in adulationem concesserant. Postquam pugnari placitum, 'interesse pugnae Imperatorem, an 'seponi melius foret,' dubitavêre. Paullino et Celso jam non adversantibus, ne Principem objectare periculis viderentur, iidem illi deterioris consilii auctores perpulêre, 'ut Brixellum concede-'ret, ac dubiis proeliorum exemptus, summae rerum et imperii 'se ipsum reservaret.' Is primus dies Othonianas partes adflixit: namque et cum ipso praetoriarum cohortium et speculatorum equitumque valida manus discessit; et remanentium fractus animus: quando suspecti duces, et Otho, cui uni apud militem fides, dum et ipse non nisi militibus credit, imperia ducum in incerto reliquerat.

XXXIV. Nihil eorum Vitellianos fallebat, crebris, ut in civili bello, transfugiis; et exploratores, curâ diversa sciscitandi, sua non obcultabant. Quieti intentique Caecina ac Valens, quando hostis inprudentiâ rueret, quod loco sapientiae est, alienam stultitiam obperiebantur, inchoato ponte transitum Padi similantes, adversùs obpositam gladiatorum manum, ac ne ipsorum miles segne otium tereret. Naves, pari inter se spatio, validis utrimque trabibus connexae, adversum in flumen dirigebantur, jactis supèr ancoris, quae firmitatem pontis continerent. Sed ancorarum funes non extenti fluitabant, ut, augescente flumine, inobfensus ordo navium adtolleretur. Claudebat pontem inposita turris et in extremam navem educta: unde tormentis ac machinis hostes propulsarentur.

XXXV. Othoniani in ripâ turrim struxerant, saxaque et faces jaculabantur. Et erat insula amne medio, in quam gladiatores navibus molientes, Germani nando praelabebantur. Ac fortè plures transgressos, completis liburnicis, per promptissimos gladiatorum Macer adgreditur. Sed neque ea constantia gladiatoribus ad proelia, quae militibus; nec perinde nutantes e navibus, quàm stabili gradu e ripâ, vulnera dirigebant. Et quum variis trepidantium inclinationibus, mixti remiges propugnatoresque turbarentur, desilire in vada ultrò Germani, retentare puppes, scandere foros, aut cominus mergere: quae cuncta in oculis u-

triusque exercitûs, quantò laetiora Vitellianis, tantò acriùs Othoniani causam auctoremque cladis detestabantur.

XXXVI. Et proelium quidem, abruptis quae supererant navibus, fugâ diremptum: Macer ad exitium poscebatur. Jamque vulneratum eminus lanceâ strictis gladiis invaserant, quum intercursu tribunorum centurionumque protegitur. Nec multo pòst Vestricius Spurinna, jussu Othonis, relicto Placentiae modico praesidio, cum cohortibus subvenit. Dein Flavium Sabinum, consulem designatum, Otho rectorem copiis misit, quibus Macer praefuerat; laeto milite ad mutationem ducum, et ducibus ob crebras seditiones tam infestam militiam adspernantibus.

XXXVII. Invenio apud quosdam auctores, 'pavore belli, 'seu fastidio utriusque Principis,' quorum flagitia ac dedecus apertiore in dies famâ noscebantur, 'dubitâsse exercitus, num, 'posito certamine, vel ipsi in medium consultarent, vel senatui 'permitterent legere Imperatorem. Atque eò duces Othonianos 'spatium ac moras suasisse, praecipuè Paullinum; quòd vetus'tissimus consularium, et militiâ clarus, gloriam nomenque Bri'tannicis expeditionibus meruisset.' Ego, ut concesserim, apud paucos tacito voto quietem pro discordiâ, bonum et innocentem Principem pro pessimis ac flagitiosissimis expetitum: ita neque Paullinum, quâ prudentiâ fuit, sperâsse, conruptissimo saeculo tantam vulgi moderationem, reor, ut, qui pacem belli amore turbaverant, bellum pacis caritate deponerent: neque aut exercitus linguis moribusque dissonos in hunc consensum potuisse coalescere, aut legatos ac duces, magnâ ex parte luxûs, egestatis, scelerum sibi conscios, nisi pollutum obstrictumque meritis suis Principem passuros.

XXXVIII. Vetus ac jam pridem insita mortalibus potentiae cupido cum imperii magnitudine adolevit erupitque. Nam, rebus modicis, aequalitas facilè habebatur: sed ubi, subacto orbe et aemulis urbibus regibusque excisis, securas opes concupiscere vacuum fuit, prima inter patres plebemque certamina exarsêre. Modò turbulenti tribuni, modò consules praevalidi, et in Urbe ac foro tentamenta civilium bellorum. Mox e plebe infimâ C. Marius, et nobilium saevissimus L. Sulla, victam armis libertatem in dominationem verterunt. Post quos Cn. Pompeius obcultior, non melior. Et numquam postea, nisi de principatu quaesitum. Non discessêre ab armis in Pharsaliâ ac Philippis civium legiones; nedum Othonis ac Vitellii exercitus sponte posituri bellum fuerint: eadem illos deûm ira, eadem hominum rabies, eaedem scelerum causae in discordiam egêre. Quòd singulis velut ictibus transacta sunt bella, ignaviâ Principum factum est. Sed me veterum novorumque morum reputatio longiùs tulit: nunc ad rerum ordinem venio.

XXXIX. Profecto Brixellum Othone, honor imperii penes Titianum fratrem, vis ac potestas penes Proculum, praefectum.

Celsus et Paullinus, quum prudentiâ eorum nemo uteretur, inani nomine ducum, alienae culpae praetendebantur: tribuni centurionesque ambigui, quòd, spretis melioribus, deterrimi valebant: miles alacer; qui tamen jussa ducum interpretari quàm exsequi mallet. Promoveri ad quartum a Bebriaco castra placuit; adeò inperitè, ut, quamquàm verno tempore anni, et tot circùm amnibus, penuriâ aquae fatigarentur. Ibi de proelio dubitatum, Othone per literas flagitante, ut maturarent; militibus, ut Imperator pugnae adesset, poscentibus; plerique copias trans Padum agentes adciri postulabant. Nec perinde dijudicari potest, quid optimum factu fuerit, quàm pessimum fuisse, quod factum est.

XL. Non ut ad pugnam, sed ad bellandum profecti, confluentes Padi et Adduae fluminum, sedecim inde millium spatio distantes, petebant. Celso et Paullino abnuentibus, 'militem itinere fessum, sarcinis gravem, objicere hosti, non admissuro, quo minùs expeditus, et vix quatuor millia passuum progressus, aut incompositos in agmine, aut disspersos et vallum molientes adgrederetur.' Titianus et Proculus, ubi consiliis vincerentur, ad jus imperii transibant. Aderat sanè citus equo Numida cum atrocibus mandatis, quibus Otho, increpitâ 'ducum segnitiâ, rem in discrimen mitti' jubebat; aeger morâ et spei inpatiens.

XLI. Eâdem die, ad Caecinam, operi pontis intentum, duo praetoriarum cohortium tribuni, conloquium ejus postulantes, venerunt. Audire conditiones ac reddere parabat, quum praecipites exploratores, 'adesse hostem,' nuntiavêre. Interruptus tribunorum sermo: eóque incertum fuit, insidias an proditionem, vel aliquod honestum consilium coeptaverint. Caecina, dimissis tribunis, revectus in castra, datum, jussu Fabii Valentis, pugnae signum et militem in armis invenit. Dum legiones de ordine agminis sortiuntur, equites prorupere: et, mirum dictu, a paucioribus Othonianis quo minùs in vallum impingerentur, Italicae legionis virtute deterriti sunt: ea, strictis mucronibus, redire pulsos et pugnam resumere coëgit. Disposita Vitellianarum legionum acies sine trepidatione: etenim, quamquàm vicino hoste, adspectus armorum densis arbustis prohibebatur: apud Othonianos, pavidi duces, miles ducibus infensus, mixta vehicula et lixae, et, praeruptis utrimque fossis, via quieto quoque agmini angusta. Circumsistere alii signa sua, quaerere alii: incertus undique clamor adcurrentium, vocitantium: et, ut cuique audacia vel formido, in primam postremamve aciem prorumpebant, vel revehebantur.

XLII. Adtonitas subito terrore mentes falsum gaudium in languorem vertit, repertis, qui 'descivisse a Vitellio exercitum' ementirentur. Is rumor, ab exploratoribus Vitellii disspersus, an in ipsâ Othonis parte, seu dolo, seu fortè surrexerit, parùm compertum. Omisso pugnae ardore, Othoniani ultrò salutavêre:

et hostili murmure excepti, plerisque suorum ignaris, quae causa salutandi, metum proditionis fecêre. Tum incubuit hostium acies, integris ordinibus, robore et numero praestantior. Othoniani, quamquam disspersi, pauciores, fessi, proelium tamen acriter sumpsêre: et, per locos, arboribus ac vineis inpeditos, non una pugnae facies: cominùs eminúsque, catervis et cuneis, concurrebant: in aggere viae conlato gradu, corporibus et umbonibus niti, omisso pilorum jactu, gladiis et securibus galeas loricasque perrumpere: noscentes inter se, ceteris conspicui, in eventum totius belli certabant.

XLIII. Fortè inter Padum viamque, patenti campo, duae legiones congressae sunt: pro Vitellio unaetvicesima, cui cognomen *Rapaci*, vetere gloriâ insignis: e parte Othonis, prima Adjutrix, non antè in aciem deducta, sed ferox et novi decoris avida. Primani, stratis unaetvicesimanorum principiis, aquilam abstulêre: quo dolore adcensa legio, et inpulit rursùs primanos, interfecto Orphidio Benigno legato, et plurima signa vexillaque ex hostibus rapuit. A parte aliâ, propulsa quintanorum inpetu tertiadecima legio; circumventi plurium adcursu quartadecimani. Et ducibus Othonis jam pridem profugis, Caecina ac Valens subsidiis suos firmabant. Adcessit recens auxilium, Varus Alphenus cum Batavis, fusâ gladiatorum manu, quam navibus transvectam obpositae cohortes in ipso flumine trucidaverant. Ita victores latus hostium invecti.

XLIV. Et mediâ acie perruptâ, fugêre passim Othoniani, Bebriacum petentes. Inmensum id spatium: obstructae strage corporum viae: quò plus caedis fuit: neque enim civilibus bellis capti in praedam vertuntur. Suetonius Paullinus et Licinius Proculus, diversis itineribus, castra vitavêre. Vedium Aquilam, tertiaedecimae legionis legatum, irae militum inconsultus pavor obtulit. Multo adhuc die vallum ingressus, clamore seditiosorum et fugacium circumstrepitur: non probris, non manibus abstinent: 'desertorem proditoremque' increpant; nullo proprio crimine ejus, sed more vulgi, suum quisque flagitium aliis objectantes. Titianum et Celsum nox juvit, dispositis jam excubiis, compressisque militibus, quos Annius Gallus precibus, consilio, auctoritate flexerat, 'ne super cladem adversae pugnae suismet ipsi 'caedibus saevirent: sive finis bello venisset, seu resumere arma 'mallent, unicum victis in consensu levamentum.' Ceteris fractus animus. Praetorianus miles, 'non virtute se, sed proditione 'victum,' fremebat. 'Ne Vitellianis quidem incruentam fuisse 'victoriam, pulso equite, raptâ legionis aquilâ: superesse cum 'ipso Othone militum quod trans Padum fuerit: venire Moesi'cas legiones: magnam exercitûs partem Bebriaci remansisse; 'hos certè nondum victos; et, si ita ferret, honestiùs in acie pe'rituros.' His cogitationibus truces aut pavidi, extremâ desperatione ad iram saepius, quàm in formidinem, stimulabantur.

XLV. At Vitellianus exercitus ad quintum a Bebriaco lapidem consedit, non ausis ducibus eâdem die obpugnationem castrorum: simul voluntaria deditio sperabatur. Sed expeditis, et tantùm ad proelium egressis, munimentum fuêre arma et victoria. Posterâ die, haud ambiguâ Othoniani exercitûs voluntate, et qui ferociores fuerant ad poenitentiam inclinantibus, missa legatio: nec apud duces Vitellianos dubitatum, quo minùs pacem concederent. Legati paullisper retenti: ea res haesitationem adtulit, ignaris adhuc an inpetrâssent. Mox remissâ legatione, patuit vallum. Tum victi victoresque in lacrumas effusi, sortem civilium armorum miserâ laetitiâ detestantes. Iisdem tentoriis, alii fratrum, alii propinquorum vulnera fovebant. Spes et praemia in ambiguo; certa funera et luctus. Nec quisquam adeò mali expers, ut non aliquam mortem moereret. Requisitum Orphidii legati corpus, honore solito crematur. Paucos necessarii ipsorum sepelivêre: ceterum vulgus super humum relictum.

XLVI. Obperiebatur Otho nuntium pugnae, nequaquam trepidus, et consilii certus: moesta primùm fama, dein profugi e proelio perditas res patefaciunt. Non exspectavit militum ardor vocem Imperatoris: 'bonum habere animum' jubebant: 'superesse adhuc novas vires, et ipsos extrema passuros ausurosque:' neque erat adulatio. Ire in aciem, excitare partium fortunam, furore quodam et instinctu flagrabant: qui procul adstiterant, tendere manus, et proximi prensare genua; promptissimo Plotio Firmo. Is praetorii praefectus, identidem orabat, 'ne fidissimum exercitum, ne optimè meritos milites desereret: majore animo tolerari adversa, quàm relinqui. Fortes et strenuos etiam contra fortunam insistere spei; timidos et ignavos ad desperationem formidine properare.' Quas inter voces, ut flexerat vultum, aut induraverat Otho, clamor et gemitus. Nec praetoriani tantùm, proprius Othonis miles, sed praemissi e Moesiâ, 'eamdem obstinationem adventantis exercitûs, legiones Aquileiam ingressas,' nuntiabant: ut nemo dubitet, potuisse renovari bellum atrox, lugubre, incertum victis et victoribus.

XLVII. Ipse aversus a consiliis belli, 'Hunc,' inquit, 'animum, hanc virtutem vestram ultrà periculis objicere, nimis grande vitae meae pretium puto. Quantò plus spei ostenditis, si vivere placeret, tantò pulcrior mors erit. Experti invicem sumus, ego ac fortuna: nec tempus computaveritis: difficilius est temperare felicitati, quâ te non putes diu usurum. Civile bellum a Vitellio coepit, et, ut de principatu certaremus armis, initium illic fuit: ne plùs quàm semel certemus, penes me exemplum erit: hinc Othonem posteritas aestimet. Fruetur Vitellius fratre, conjuge, liberis: mihi non ultione, neque solatiis opus est. Alii diutius imperium tenuerint; nemo tam fortiter reliquerit. An ego tantum Romanae pubis, tot egregios

'exercitus, sterni rursùs, et rei publicae eripi patiar? Eat hic 'mecum animus, tamquam perituri pro me fueritis; sed este superstites: nec diu moremur, ego incolumitatem vestram, vos 'constantiam meam. Plura de extremis loqui, pars ignaviae 'est: praecipuum destinationis meae documentum habete, quòd 'de nemine queror: nam incusare deos vel homines, ejus est, 'qui vivere velit.'

XLVIII. Talia loquutus, ut cuique aetas aut dignitas, comiter adpellatos, 'irent properè, neu remanendo iram victoris asperarent,' juvenes auctoritate, senes precibus movebat: placidus ore, intrepidus verbis, intempestivas suorum lacrumas coërcens. 'Dari naves ac vehicula' abeuntibus jubet: libellos epistolasque, studio erga se aut in Vitellium contumeliis insignes, abolet: pecunias distribuit, parcè, nec ut periturus. Mox Salvium Cocceianum, fratris filium, primâ juventâ, trepidum et moerentem, ultrò solatus est, laudando 'pietatem' ejus, castigando 'formidinem: an Vitellium tam inmitis animi fore, ut, pro incolumi totâ domo, ne hanc quidem sibi gratiam redderet? mereri se festinato exitu clementiam victoris. Non enim ultimâ desperatione, sed poscente proelium exercitu, remisisse rei publicae 'novissimum casum. Satis sibi nominis, satis posteris suis nobilitatis quaesitum: post Julios, Claudios, Servios, se primum 'in familiam novam imperium intulisse: proinde erecto animo 'capesseret vitam, neu, patruum sibi Othonem fuisse, aut oblivisceretur umquam, aut nimiùm meminisset.'

XLIX. Post quae, dimotis omnibus, paullùm requievit: atque illum, supremas jam curas animo volutantem, repens tumultus avertit, nuntiatâ consternatione ac licentiâ militum: namque abeuntibus exitium minitabantur; atrocissimâ in Verginium vi, quem clausâ domo obsidebant: increpitis seditionis auctoribus, regressus, vacavit abeuntium adloquiis, donec omnes inviolati digrederentur. Vesperascente die, sitim haustu gelidae aquae sedavit: tum, adlatis pugionibus duobus, quum utrumque pertentâsset, alterum capiti subdidit: et explorato, jam profectos amicos, noctem quietam, utque adfirmatur, non insomnem egit. Luce primâ, in ferrum pectore incubuit: ad gemitum morientis ingressi liberti servique et Plotius Firmus, praetorii praefectus, unum vulnus invenêre. Funus maturatum: ambitiosis id precibus petiêrat, 'ne amputaretur caput, ludibrio futurum.' Tulêre corpus praetoriae cohortes, cum laudibus et lacrumis, vulnus manusque ejus exosculantes. Quidam militum, juxta rogum interfecêre se; non noxâ, neque ob metum, sed aemulatione decoris et caritate Principis: ac postea promiscuè Bebriaci, Placentiae aliisque in castris, celebratum id genus mortis. Othoni sepulcrum exstructum est modicum et mansurum.

L. Hunc vitae finem habuit septimo et tricesimo aetatis anno. Origo illi e municipio Ferentino. Pater consularis; avus

praetorius: maternum genus inpar, nec tamen indecorum; pueritiâ ac juventâ, qualem monstravimus: duobus facinoribus, altero flagitiosissimo, altero egregio, tantumdem apud posteros meruit bonae famae, quantum malae. Ut conquirere fabulosa, et fictis oblectare legentium animos, procul gravitate coepti operis crediderim; ita vulgatis traditisque demere fidem non ausim. Die, quo Bebriaci certabatur, 'avem invisitatâ specie apud Regium Lepidum celebri vico consedisse,' incolae memorant; 'nec deinde coetu hominum, aut circumvolitantium alitum, territam pulsamve, donec Otho se ipse interficeret: tum ablatam ex oculis: et tempora reputantibus, initium finemque miraculi cum Othonis exitu competisse.'

LI. In funere ejus, novata luctu ac dolore militum seditio: nec erat, qui coërceret. Ad Verginium versi, modò 'ut reciperet imperium,' nunc 'ut legatione apud Caecinam ac Valentem fungeretur,' minitantes orabant. Verginius, per aversam domûs partem furtim degressus, inrumpentes frustratus est. Earum, quae Brixelli egerant, cohortium preces Rubrius Gallus tulit. Et venia statim inpetrata, concedentibus ad victorem, per Flavium Sabinum, iis copiis, quibus praefuerat.

LII. Posito ubique bello, magna pars senatûs extremum discrimen adiit, profecta cum Othone ab Urbe, dein Mutinae relicta. Illuc adverso de proelio adlatum: sed milites, ut falsum rumorem adspernantes, quòd infensum Othoni senatum arbitrabantur, custodire sermones, vultum habitumque trahere in deterius: conviciis postremò ac probris causam et initium caedis quaerebant: quum alius insuper metus senatoribus instaret, ne, praevalidis jam Vitellii partibus, cunctanter excepisse victoriam crederentur: ita trepidi et utrimque anxii coëunt; nemo privatim expedito consilio, inter multos societate culpae tutior. Onerabat paventium curas ordo Mutinensis, 'arma et pecuniam' obferendo, adpellabatque 'Patres conscriptos,' intempestivo honore.

LIII. Notabile inde jurgium fuit, quo Licinius Caecina Marcellum Eprium, 'ut ambigua disserentem,' invasit. Nec ceteri sententias aperiebant: sed invisum memoriâ delationum, expositumque ad invidiam, Marcelli nomen inritaverat Caecinam, ut novus adhuc, et in senatum nuper adscitus, magnis inimicitiis claresceret. Moderatione meliorum dirempti. Et rediêre omnes Bononiam, rursus consiliaturi: simul, medio temporis, plures nuntii sperabantur. Bononiae, divisis per itinera, qui recentissimum quemque percunctarentur, interrogatus Othonis libertus 'causam digressûs,' 'habere se suprema ejus mandata' respondit: 'ipsum viventem quidem relictum, sed solâ posteritatis curâ et abruptis vitae blandimentis.' Hinc admiratio et plura interrogandi pudor. Atque omnium animi in Vitellium inclinavêre.

LIV. Intererat consiliis frater ejus L. Vitellius, seque jam adulantibus obferebat, quum repentè Coenus, libertus Neronis, atroci mendacio universos perculit, adfirmans, 'superventu quar-'taedecimae legionis, junctis a Brixello viribus, caesos victores, 'versam partium fortunam.' Causa fingendi fuit, ut diplomata Othonis, quae neglegebantur, laetiore nuntio revalescerent. Et Coenus quidem rapidè in Urbem vectus, paucos post dies, jussu Vitellii poenas luit. Senatorum periculum auctum, credentibus Othonianis militibus vera esse, quae adferebantur. Intendebat formidinem, quòd publici consilii facie discessum Mutinâ, desertaeque partes forent. Nec ultrà in commune congressi, sibi quisque consuluêre: donec missae a Fabio Valente epistolae demerent metum. Et mors Othonis, quò laudabilior, eò velociùs audita.

LV. At Romae nihil trepidationis: Cereales ludi ex more spectabantur. Ut 'cessisse vitâ Othonem, et a Flavio Sabino, 'praefecto Urbis, quod erat in Urbe militum sacramento Vitel-'lii adactum,' certi auctores in theatrum adtulerunt, Vitellio plausêre: populus cum lauru ac floribus Galbae imagines circum templa tulit, congestis in modum tumuli coronis, juxta lacum Curtii, quem locum Galba moriens sanguine infecerat. In senatu, cuncta longis aliorum principatibus composita statim decernuntur. Additae 'erga Germanicos exercitus laudes gra-'tesque:' et missa legatio, quae gaudio fungerètur. Recitatae Fabii Valentis epistolae, ad consules scriptae haud inmoderatè: gratior Caecinae modestia fuit, quòd non scripsisset.

LVI. Ceterùm Italia graviùs atque atrociùs, quàm bello adflictabatur: disspersi per municipia et colonias Vitelliani, spoliare, rapere, vi et stupris polluere: in omne fas nefasque avidi aut venales, non sacro, non profano abstinebant. Et fuêre, qui inimicos suos specie militum interficerent: ipsique milites, regionum gnari, refertos agros, dites dominos in praedam, aut, si repugnatum foret, ad excidium destinabant; obnoxiis ducibus et prohibere non ausis: minus avaritiae in Caecinâ, plus ambitionis; Valens, ob lucra et quaestus infamis, eóque alienae etiam culpae dissimilator. Jam pridem adtritis Italiae rebus, tantum peditum equitumque, vis damnaque et injuriae aegrè tolerabantur.

LVII. Interim Vitellius, victoriae suae nescius, ut ad integrum bellum, reliquas Germanici exercitûs vires trahebat. Pauci veterum militum in hibernis relicti, festinatis per Gallias delectibus, ut remanentium legionum nomina subplerentur. Cura ripae Hordeonio Flacco permissa: ipse e Britannico delectu octo millia sibi adjunxit: et paucorum dierum iter progressus, 'pros-'peras apud Bebriacum res, ac morte Othonis concidisse bellum,' adcepit. Vocatâ concione, virtutem militum laudibus cumulat. Postulante exercitu, 'ut libertum suum, Asiaticum, equestri 'dignitate donaret,' inhonestam adulationem compescit. Dein,

mobilitate ingenii, quod palam abnuerat, inter secreta convivii largitur: honoravitque Asiaticum anulis, foedum mancipium et malis artibus ambitiosum.

LVIII. Iisdem diebus, 'adcessisse partibus utramque Mauretaniam, interfecto procuratore Albino,' nuntii venêre. Luceius Albinus, a Nerone Mauretaniae Caesariensi praepositus, additâ per Galbam Tingitanae provinciae administratione, haud spernendis viribus agebat: novemdecim cohortes, quinque alae, ingens Maurorum numerus aderat, per latrocinia et raptus apta bello manus. Caeso Galbâ, in Othonem pronus, nec Africâ contentus, Hispaniae, angusto freto diremptae, inminebat. Inde Cluvio Rufo metus; et 'decimam legionem propinquare litori,' ut transmissurus, jussit: praemissi centuriones, qui Maurorum animos Vitellio conciliarent: neque arduum fuit, magnâ per provincias Germanici exercitûs famâ. Spargebatur insuper, 'spreto '*procuratoris* vocabulo, Albinum insigne regis et *Jubae* nomen 'usurpare.'

LIX. Ita, mutatis animis, Asinius Pollio, alae praefectus, e fidissimis Albino, et Festus ac Scipio, cohortium praefecti, obprimuntur. Ipse Albinus, dum e Tingitanâ provinciâ Caesariensem Mauretaniam petit, adpulsus litori, trucidatur: uxor ejus, quum se percussoribus obtulisset, simul interfecta est; nihil eorum, quae fierent, Vitellio anquirente: brevi auditu quamvìs magna transibat, inpar curis gravioribus. 'Exercitum itinere terrestri 'pergere' jubet: ipse Arare flumine devehitur, nullo Principali paratu, sed vetere egestate conspicuus: donec Junius Blaesus, Lugdunensis Galliae rector, genere inlustri, largus animo et par opibus, circumdaret Principi ministeria, comitaretur liberaliter; eo ipso ingratus, quamvìs odium Vitellius vernilibus blanditiis velaret. Praesto fuêre Lugduni victricium victarumque partium duces. Valentem et Caecinam, pro concione laudatos, curuli suae circumposuit. Mox 'universum exercitum obcurrere in'fanti filio' jubet: perlatumque et paludamento opertum sinu retinens, *Germanicum* adpellavit, cinxitque cunctis fortunae Principalis insignibus: nimius honos inter secunda, rebus adversis in solatium cessit.

LX. Tum interfecti centuriones promptissimi Othonianorum: unde praecipua in Vitellium alienatio per Illyricos exercitus. Simul ceterae legiones contactu, et adversùs Germanicos milites invidiâ, bellum meditabantur. Suetonium Paullinum ac Licinium Proculum, tristi morâ squalidos tenuit, donec auditi, necessariis magis defensionibus, quàm honestis uterentur. Proditionem ultrò inputabant: 'spatium longi ante proelium itine'ris, fatigationem Othonianorum, permixtum vehiculis agmen, 'ac pleraque fortuita, fraudi suae' adsignantes: et Vitellius credidit de perfidiâ, et fidem absolvit. Salvius Titianus, Othonis frater, nullum discrimen adiît, pietate et ignaviâ excusatus.

Mario Celso consulatus servatur: sed creditum famâ, objectumque mox in senatu Caecilio Simplici, 'quòd eum honorem pecu-'niâ mercari, nec sine exitio Celsi, voluisset:' restitit Vitellius, deditque postea consulatum Simplici innoxium et inemptum. Trachalum adversùs criminantes Galeria, uxor Vitellii, protexit.

LXI. Inter magnorum virorum discrimina (pudendum dictu) Mariccus quidam, e plebe Boiorum, inserere sese fortunae et provocare arma Romana, similatione numinum ausus est. Jamque 'adsertor Galliarum et deus' (nomen id sibi indiderat) concitis octo millibus hominum, proximos Aeduorum pagos trahebat; quum gravissima civitas, electâ juventute, adjectis a Vitellio cohortibus, fanaticam multitudinem disjecit. Captus in eo proelio Mariccus ac mox feris objectus, quia non laniabatur, stolidum vulgus inviolabilem credebat, donec, spectante Vitellio, interfectus est.

LXII. Nec ultrà in defectores, aut bona cujusquam, saevitum. Rata fuêre eorum, qui acie Othonianâ ceciderant, testamenta, aut lex intestatis. Prorsus, si luxuriae temperaret, avaritiam non timeres. Epularum foeda et inexplebilis libido: ex Urbe atque Italiâ inritamenta gulae gestabantur, strepentibus ab utroque mari itineribus: exhausti conviviorum adparatibus Principes civitatum: vastabantur ipsae civitates: degenerabat a labore ac virtute miles, adsuetudine voluptatum et contemptu ducis. Praemisit in Urbem edictum, quo vocabulum *Augusti* differret, *Caesaris* non reciperet, quum de potestate nihil detraheret. Pulsi Italiâ mathematici. Cautum severè, 'ne equites 'Romani ludo et arenâ polluerentur.' Priores id Principes pecuniâ et saepius vi perpulerant: ac pleraque municipia et coloniae aemulabantur conruptissimum quemque adolescentium pretio inlicere.

LXIII. Sed Vitellius, adventu fratris, et inrepentibus dominationis magistris, superbior et atrocior, obcidi Dolabellam jussit, quem in coloniam Aquinatem sepositum ab Othone retulimus. Dolabella, auditâ morte Othonis, Urbem introiêrat. Id ei Plancius Varus, praeturâ functus, ex intimis Dolabellae amicis, apud Flavium Sabinum, praefectum Urbis, objecit, 'tamquam ruptâ 'custodiâ, ducem se victis partibus ostentâsset:' addidit, 'tenta-'tam cohortem, quae Ostiae ageret:' nec ullis tantorum criminum probationibus: in poenitentiam versus seram, veniam post scelus quaerebat. Cunctantem super tantâ re Flavium Sabinum, Triaria, L. Vitellii uxor, ultra feminam ferox, terruit, ne 'peri-'culo Principis famam clementiae adfectaret.' Sabinus, suopte ingenio mitis, ubi formido incessisset, facilis mutatu, et in alieno discrimine sibi pavens, ne adlevâsse videretur, inpulit ruentem.

LXIV. Igitur Vitellius, metu et odio, quòd Petroniam, uxorem ejus, mox Dolabella in matrimonium adcepisset, vocatum per epistolas, 'vitatâ Flaminiae viae celebritate, devertere Inter

'amnium atque ibi interfici' jussit. Longum interfectori visum: in itinere ac tabernâ projectum humi jugulavit: magnâ cum invidiâ novi principatûs, cujus hoc primum specimen noscebatur. Et Triariae licentiam modestum e proximo exemplum onerabat, Galeria Imperatoris uxor, non inmixta tristibus: et pari probitate mater Vitelliorum, Sextilia, antiqui moris. Dixisse quin etiam, ad primas filii sui epistolas, ferebatur, 'non Germanicum a se, sed Vitellium genitum.' Nec ullis postea fortunae inlecebris, aut ambitu civitatis, in gaudium evicta, domûs suae tantùm adversa sensit.

LXV. Digressum a Lugduno Vitellium M. Cluvius Rufus adsequitur, omissâ Hispaniâ: laetitiam et gratulationem vultu ferens, animo anxius et petitum se criminationibus gnarus. Hilarius, Caesaris libertus, detulerat, 'tamquam, audito Vitellii 'et Othonis principatu, propriam ipse potentiam et possessionem Hispaniarum tentâsset: eóque diplomatibus nullum Principem praescripsisset.' Interpretabatur quaedam ex orationibus ejus, contumeliosa in Vitellium, et pro se ipso popularia. Auctoritas Cluvii praevaluit, ut puniri ultrò libertum suum Vitellius juberet. Cluvius comitatui Principis adjectus, non ademptâ Hispaniâ, quam rexit absens, exemplo L. Arruntii: eum Tiberius Caesar ob metum, Vitellius Cluvium nullâ formidine retinebat. Non idem Trebellio Maximo honos: profugerat Britanniâ, ob iracundiam militum: missus est in locum ejus Vettius Bolanus e praesentibus.

LXVI. Angebat Vitellium victarum legionum haudquaquam fractus animus: sparsae per Italiam et victoribus permixtae hostilia loquebantur; praecipua quartadecimanorum ferocia, qui 'se victos' abnuebant: 'quippe Bebriacensi acie, vexillariis tantùm pulsis, vires legionis non adfuisse.' Remitti eos in Britanniam, unde a Nerone exciti erant, placuit: atque interim Batavorum cohortes unà tendere, ob veterem adversùs quartadecimanos discordiam: nec diu in tantis armatorum odiis quies fuit. Augustae Taurinorum, dum opificem quendam Batavus ut fraudatorem insectatur, legionarius ut hospitem tuetur, sui cuique commilitones adgregati, a conviciis ad caedem transiêre: et proelium atrox arsisset, ni duae praetoriae cohortes, causam quartadecimanorum sequutae, his fiduciam et metum Batavis fecissent: 'quos' Vitellius 'agmini suo jungi,' ut fidos; 'legionem, Graiis 'Alpibus traductam, eo flexu itineris ire' jubet, 'quo Viennam 'vitarent:' namque et Viennenses timebantur. Nocte, quâ proficiscebatur legio, relictis passim ignibus, pars Taurinae coloniae ambusta; quod damnum, ut pleraque belli mala, majoribus aliarum urbium cladibus obliteratum. Quartadecimani, postquam Alpibus degressi sunt, seditiosissimus quisque signa Viennam ferebant: consensu meliorum compressi; et legio in Britanniam transvecta.

LXVII. Proximus Vitellio e praetoriis cohortibus metus erat: separati primùm, deinde, addito honestae missionis lenimento, arma ad tribunos suos deferebant: donec motum a Vespasiano bellum crebresceret: tum, resumptâ militiâ, robur Flavianarum partium fuêre. Prima classicorum legio in Hispaniam missa, ut pace et otio mitesceret: undecima ac septima suis hibernis redditae: tertiadecimani struere amphitheatra jussi: nam Caecina Cremonae, Valens Bononiae, spectaculum gladiatorum edere parabant: numquam ita ad curas intento Vitellio, ut voluptatum oblivisceretur.

LXVIII. Et quidem partes modestè distraxerat: apud victores orta seditio, ludicro initio, nisi numerus caesorum invidiam bello auxisset. Discubuerat Vitellius Ticini, adhibito ad epulas Verginio. Legati tribunique, ex moribus imperatorum, severitatem aemulantur, vel tempestivis conviviis gaudent: perinde miles intentus, aut licenter agit. Apud Vitellium omnia indisposita, temulenta, pervigiliis ac Bacchanalibus, quàm disciplinae et castris propiora. Igitur duobus militibus, altero legionis quintae, altero e Gallis auxiliaribus, per lasciviam ad certamen luctandi adcensis, postquam legionarius prociderat, insultante Gallo, et iis, qui ad spectandum convenerant, in studia diductis, erupere legionarii in perniciem auxiliorum, ac duae cohortes interfectae. Remedium tumultûs fuit alius tumultus: pulvis procul et arma adspiciebantur: conclamatum repentè, 'quartamdecimam legionem, verso itinere, ad proelium venire:' sed erant agminis coactores: agniti dempsêre sollicitudinem. Interim Verginii servus fortè obvius ut *percussor Vitellii* insimilatur; et ruebat ad convivium miles, *mortem Verginii* exposcens. Ne Vitellius quidem, quamquàm ad omnes suspiciones pavidus, de innocentiâ ejus dubitavit: aegrè tamen cohibiti, qui exitium viri consularis, et quondam ducis sui, flagitabant. Nec quemquam saepius, quàm Verginium, omnis seditio infestavit: manebat admiratio viri et fama; sed oderant, ut fastiditi.

LXIX. Postero die, Vitellius, senatûs legatione, quam ibi operiri jusserat, auditâ, transgressus in castra, ultrò 'pietatem militum' conlaudavit: frementibus auxiliis, 'tantum inpunitatis atque adrogantiae legionariis adcessisse.' Cohortes Batavorum, ne quid truculentius auderent, in Germaniam remissae; principium interno simul externoque bello parantibus fatis. Reddita civitatibus Gallorum auxilia, ingens numerus, et primâ statim defectione inter inania belli adsumptus. Ceterùm ut largitionibus adfectae jam imperii opes subficerent, 'amputari legionum auxiliorumque numeros' jubet, vetitis subplementis: et promiscuae missiones obferebantur: exitiabile id rei publicae, ingratum militi, cui eadem munia inter paucos, periculaque ac labor crebriùs redibant: et vires luxu conrumpebantur, contra

veterem disciplinam, et instituta majorum, apud quos virtute, quàm pecuniâ, res Romana meliùs stetit.

LXX. Inde Vitellius Cremonam flexit, et, spectato munere Caecinae, insistere Bebriacensibus campis, ac vestigia recentis victoriae lustrare oculis concupivit. Foedum atque atrox spectaculum: intra quadragesimum pugnae diem lacera corpora, trunci artus, putres virorum equorumque formae, infecta tabo humus, protritis arboribus ac frugibus dira vastitas: nec minùs inhumana pars viae, quam Cremonenses lauru rosisque constraverant, exstructis altaribus caesisque victimis, regium in morem: quae laeta in praesens, mox perniciem ipsis fecêre. Aderant Valens et Caecina, monstrabantque pugnae locos: 'hinc erupisse legionum agmen, hinc equites coörtos: inde circumfusas auxiliorum manus.' Jam tribuni praefectique, sua quisque facta extollentes, falsa, vera, aut majora vero miscebant. Vulgus quoque militum, clamore et gaudio, deflectere viâ, spatia certaminum recognoscere, aggerem armorum, strues corporum intueri, mirari. Et erant, quos varia sors rerum, lacrumaeque et misericordia subiret: at non Vitellius flexit oculos, nec tot millia insepultorum civium exhorruit: laetus ultrò, et tam propinquae sortis ignarus, instaurabat sacrum diis loci.

LXXI. Exin Bononiae a Fabio Valente gladiatorum spectaculum editur, advecto ex Urbe cultu. Quantòque magis propinquabat, tantò conruptius iter, inmixtis histrionibus et spadonum gregibus et cetero Neronianae aulae ingenio: namque et Neronem ipsum Vitellius admiratione celebrabat, sectari cantantem solitus, non necessitate, quâ honestissimus quisque, sed luxu, et saginae mancipatus emptusque. Ut Valenti et Caecinae vacuos honoris menses aperiret, coarctati aliorum consulatus, dissimilatus Martii Macri, tamquam Othonianarum partium ducis; et Valerium Marinum, destinatum a Galbâ consulem, distulit, nullâ obfensâ, sed mitem, et injuriam segniter laturum. Pedanius Costa omittitur, ingratus Principi, ut adversùs Neronem ausus, et Verginii exstimulator. Sed alias protulit causas: actaeque insuper Vitellio gratiae, consuetudine servitii.

LXXII. Non ultra paucos dies, quamquam acribus initiis coeptum, mendacium valuit. Exstiterat quidam, 'Scribonianum se Camerinum' ferens, 'Neronianorum temporum metu in Istriâ obcultatum,' quòd illic clientelae et agri veterum Crassorum ac nominis favor manebat. Igitur, deterrimo quoque in argumentum fabulae adsumpto, vulgus credulum et quidam militum, errore veri, seu turbarum studio, certatim adgregabantur: quum pertractus ad Vitellium interrogatusque, 'quisnam mortalium esset,' postquam nulla dictis fides, et a domino noscebatur, conditione fugitivus, nomine *Geta*, sumptum de eo supplicium in servilem modum.

LXXIII. Vix credibile memoratu est, quantum superbiae socordiaeque Vitellio adoleverit, postquam speculatores e Syriâ Judaeâque, 'adactum in verba ejus Orientem,' nuntiavêre. Nam, etsi vagis adhuc et incertis auctoribus, erat tamen in ore famâque Vespasianus, ac plerumque ad nomen ejus Vitellius excitabatur. Tum ipse exercitusque, ut nullo aemulo, saevitiâ, libidine, raptu, in externos mores proruperunt.

LXXIV. At Vespasianus bellum armaque, et procul vel juxtà sitas vires, circumspectabat. Miles ipsi adeò paratus, ut praeeuntem sacramentum, et fausta Vitellio omnia precantem, per silentium audièrint. Muciani animus nec Vespasiano alienus, et in Titum pronior: praefectus Aegypti Alexander consilia sociaverat. Tertiam legionem, quòd e Syriâ in Moesiam transîsset, suam numerabat: ceterae Illyrici legiones sequuturae sperabantur. Namque omnes exercitus flammaverat adrogantia venientium a Vitellio militum; quòd truces corpore, horridi sermone, ceteros ut inpares inridebant. Sed in tantâ mole belli plerumque cunctatio; et Vespasianus, modò in spem erectus, aliquando adversa reputabat: 'Quis ille dies foret, quo sexaginta aetatis an'nos et duos filios juvenes bello permitteret? Esse privatis co'gitationibus regressum: et, prout velint, plus minusve sumi ex 'fortunâ: imperium cupientibus nihil medium inter summa et 'praecipitia.'

LXXV. Versabatur ante oculos Germanici exercitûs robur, notum viro militari: 'Suas legiones civili bello inexpertas; 'Vitellii, victrices: et apud victos plus querimoniarum quàm 'virium: fluxam per discordias militum fidem, et periculum ex 'singulis. Quid enim profuturas cohortes alasque, si unus alter'que praesenti facinore paratum ex diverso praemium petat? 'Sic Scribonianum sub Claudio interfectum: sic percussorem 'ejus Volaginium, e gregario ad summa militiae provectum. 'Faciliùs universos inpelli, quàm singulos vitari.'

LXXVI. His pavoribus nutantem, et alii legati amicique firmabant, et Mucianus, post multos secretosque sermones, jam et coram ita loquutus: 'Omnes, qui magnarum rerum consilia sus'cipiunt, aestimare debent, an, quod inchoatur, rei publicae uti'le, ipsis gloriosum, aut promptum effectu, aut certè non ar'duum sit. Simul ipse, qui suadet, considerandus est, adjiciat'ne consilio periculum suum: et, si fortuna coeptis adfuerit, cui 'summum decus adquiratur. Ego te, Vespasiane, ad imperium 'voco, tam salutare rei publicae, quàm tibi magnificum. Juxta 'deos, in tuâ manu positum est. Nec speciem adulantis expa'veris: a contumeliâ quàm a laude propius fuerit post Vitel'lium eligi. Non adversùs divi Augusti acerrimam mentem, nec 'adversùs cautissimam Tiberii senectutem, ne contra Caii qui'dem, aut Claudii, vel Neronis, fundatam longo imperio domum 'exsurgimus: cessisti etiam Galbae imaginibus. Torpere ultrà,

'et polluendam perdendamque rem publicam relinquere, sopor 'et ignavia videretur, etiam si tibi, quàm inhonesta, tam tuta ser-'vitus esset. Abiît jam et transvectum est tempus, quo posses 'videri concupisse: confugiendum est ad imperium. An exci-'dit trucidatus Corbulo? splendidior origine, quàm nos sumus, 'fateor: sed et Nero, nobilitate natalium, Vitellium anteibat. 'Satis clarus est apud timentem, quisquis timetur. Et, posse ab 'exercitu Principem fieri, sibi ipse Vitellius documento, nullis 'stipendiis, nullâ militari famâ, Galbae odio provectus. Ne 'Othonem quidem, ducis arte, aut exercitûs vi, sed praeproperâ 'ipsius desperatione victum, jam desiderabilem et magnum Prin-'cipem fecit. Quum interim spargit legiones, exarmat cohortes, 'nova quotidie bello semina ministrat: si quid ardoris ac fero-'ciae miles habuit, popinis et comissationibus et Principis imi-'tatione deteritur. Tibi e Judaeâ et Syriâ et Aegypto novem 'legiones integrae, nullâ acie exhaustae, non discordiâ conrup-'tae: sed firmatus usu miles, et belli domitor externi. Classium, 'alarum, cohortium robora; et fidissimi reges; et tua ante om-'nes experientia.'

LXXVII. 'Nobis nihil ultrà adrogabo, quàm ne post Valen-'tem ac Caecinam numeremur. Ne tamen Mucianum socium 'spreveris, quia aemulum non experiris: me Vitellio antepono, 'te mihi. Tuae domui triumphale nomen, duo juvenes, capax 'jam imperii alter, et primis militiae annis apud Germanicos 'quoque exercitus clarus. Absurdum fuerit, non cedere impe-'rio ei, cujus filium adoptaturus essem, si ipse imperarem. Ce-'terùm inter nos non idem prosperarum adversarumque rerum 'ordo erit. Nam si vincimus, honorem quem dederis habebo: 'discrimen ac pericula ex aequo patiemur: immo, ut melius est, 'tu hos exercitus rege, mihi bellum et proeliorum incerta trade. 'Acriore hodie disciplinâ victi, quàm victores agunt; hos ira, 'odium, ultionis cupiditas ad virtutem adcendit: illi per fasti-'dium et contumaciam hebescunt. Aperiet et recludet contecta 'et tumescentia victricium partium vulnera bellum ipsum. Nec 'mihi major in tuâ vigilantiâ, parcimoniâ, sapientiâ, fiducia est, 'quàm in Vitellii torpore, inscitiâ, saevitiâ. Sed et meliorem in 'bello causam, quàm in pace habemus: nam qui deliberant, de-'sciverunt.'

LXXVIII. Post Muciani orationem ceteri audentiùs circum-sistere, hortari, 'responsa vatum et siderum motus' referre. Nec erat intactus tali superstitione, ut qui mox, rerum dominus, Se-leucum quemdam, mathematicum, rectorem et praescium palam habuerit. Recursabant animo vetera omina: cupressus arbor in agris ejus, conspicuâ altitudine, repentè prociderat; ac, posterâ die, eodem vestigio resurgens, procera et latior virebat: grande id prosperumque, consensu haruspicum: et summa claritudo ju-veni admodum Vespasiano promissa. Sed primò triumphalia

et consulatus et Judaicae victoriae decus inplesse fidem ominis videbantur: ut haec adeptus est, portendi sibi imperium credebat. Est Judaeam inter Syriamque Carmelus, ita vocant montem deumque: nec simulacrum deo aut templum situm tradidêre majores; aram tantùm et reverentiam. Illic sacrificanti Vespasiano, quum spes obcultas versaret animo, Basilides sacerdos, inspectis idemtidem extis, 'Quidquid est,' inquit, 'Vespasiane, quod pa-'ras, seu domum exstruere, seu prolatare agros, sive ampliare 'servitia, datur tibi magna sedes, ingentes termini, multum ho-'minum.' Has ambages et statim exceperat fama, et tunc aperiebat; nec quidquam magis in ore vulgi: crebriores apud ipsum sermones, quantò sperantibus plura dicuntur.

LXXIX. Haud dubiâ destinatione discessere, Mucianus Antiochiam, Vespasianus Caesaream: illa Syriae, haec Judaeae caput est. Initium ferendi ad Vespasianum imperii Alexandriae coeptum, festinante Tiberio Alexandro, qui Kalendis Juliis sacramento ejus legiones adegit. Isque primus principatûs dies in posterum celebratus, quamvis Judaicus exercitus quinto Nonas Julias apud ipsum jurâsset, eo ardore, ut ne Titus quidem filius exspectaretur, Syriâ remeans, et consiliorum inter Mucianum ac patrem nuntius: cuncta inpetu militum acta: non paratâ concione, non conjunctis legionibus.

LXXX. Dum quaeritur tempus locusque, quodque in re tali difficillimum est, prima vox; dum animo spes, timor, ratio, casus obversantur; egressum cubiculo Vespasianum pauci milites, solito adsistentes ordine, ut legatum salutaturi, *Imperatorem* salutavêre. Tum ceteri adcurrere, *Caesarem* et *Augustum*, et omnia principatûs vocabula cumulare: mens a metu ad fortunam transiêrat. In ipso nihil tumidum, adrogans, aut in rebus novis novum fuit; ut primùm tantae vicissitudinis obfusam oculis caliginem disjecit, militariter loquutus, laeta omnia et adfluentia excepit: namque id ipsum obperiens Mucianus, alacrem militem in verba Vespasiani adegit. Tum Antiochensium theatrum ingressus, ubi illis consultare mos est, concurrentes et in adulationem effusos adloquitur: satis decorus etiam Graecâ facundiâ, omniumque quae diceret atque ageret, arte quâdam ostentator. Nihil aequè provinciam exercitumque adcendit, quàm quòd adseverabat Mucianus, 'statuisse Vitellium, ut Germanicas legio-'nes in Syriam, ad militiam opulentam quietamque, transferret: 'contrà Syriacis legionibus Germanica hiberna, coelo ac labori-'bus dura, mutarentur.' Quippe et provinciales sueto militum contubernio gaudebant, plerique necessitudinibus et propinquitatibus mixti; et militibus vetustate stipendiorum nota et familiaria castra in modum penatium diligebantur.

LXXXI. Ante idus Julii Syria omnis in eodem sacramento fuit. Adcessêre cum regno Sohemus, haud spernendis viribus; Antiochus, vetustis opibus ingens et inservientium regum ditis-

simus: mox per obcultos suorum nuntios excitus ab Urbe Agrippa, ignaro adhuc Vitellio, celeri navigatione properaverat; nec minore animo regina Berenice partes juvabat, florens aetate formâque, et seni quoque Vespasiano magnificentiâ munerum grata. Quidquid provinciarum adluitur mari, Asiâ atque Achaiâ tenus, quantumque introrsùs in Pontum et Armenios patescit, juravêre: sed inermes legati regebant, nondum additis Cappadociae legionibus. Consilium de summâ rerum Beryti habitum: illuc Mucianus, cum legatis tribunisque et splendidissimo quoque centurionum ac militum, venit: et e Judaico exercitu lecta decora. Tantum simul peditum equitumque, et aemulantium inter se regum paratus, speciem fortunae Principalis effecerant.

LXXXII. Prima belli cura, agere delectus; revocare veteranos: destinantur validae civitates exercendis armorum officinis: apud Antiochenses aurum argentumque signatur: eaque cuncta per idoneos ministros, suis quaeque locis, festinabantur. Ipse Vespasianus, adire, hortari; bonos laude, segnes exemplo, incitare saepius, quàm coërcere: vitia magis amicorum, quàm virtutes dissimilans. Multos praefecturis et procurationibus, plerosque senatorii ordinis honore percoluit, egregios viros et mox summa adeptos: quibusdam fortuna pro virtutibus fuit. Donativum militi neque Mucianus primâ concione, nisi modicè, ostenderat: ne Vespasianus quidem plus civili bello obtulit, quàm alii in pace: egregiè firmus adversùs militarem largitionem, eóque exercitu meliore. Missi ad Parthum Armeniumque legati, provisumque, ne, versis ad civile bellum legionibus, terga nudarentur. Titum instare Judaeae, Vespasianum obtinere claustra Aegypti placuit: subficere videbantur adversùs Vitellium pars copiarum et dux Mucianus et Vespasiani nomen, ac nihil arduum fatis. Ad omnes exercitus legatosque scriptae epistolae, praeceptumque, 'ut 'praetorianos, Vitellio infensos, reciperandae militiae praemio 'invitarent.'

LXXXIII. Mucianus cum expeditâ manu, socium magis imperii quàm ministrum agens, non lento itinere, ne cunctari videretur, neque tamen properans, gliscere famam ipso spatio sinebat: gnarus modicas vires sibi, et majora credi de absentibus. Sed legio sexta et tredecim vexillariornm millia ingenti agmine sequebantur. Classem e Ponto Byzantium adigi jusserat: ambiguus consilii, num, omissâ Moesiâ, Dyrrachium pedite atque equite, simul longis navibus versum in Italiam mare clauderet, tutâ pone tergum Achaiâ Asiâque: quas inermes exponi Vitellio, ni praesidiis firmarentur: atque ipsum Vitellium in incerto fore, quam partem Italiae protegeret, si sibi Brundisium Tarentumque et Lucaniae Calabriaeque litora infestis classibus peterentur.

LXXXIV. Igitur navium, militum, armorum paratu strepere provinciae. Sed nihil aequè fatigabat, quàm pecuniarum con

quisitio: 'eos esse belli civilis nervos,' dictitans Mucianus, non jus aut verum in cognitionibus, sed solam magnitudinem opum spectabat: passim delationes; et locupletissimus quisque in praedam conrepti: quae gravia atque intoleranda, sed necessitate armorum excusata, etiam in pace mansere; ipso Vespasiano, inter initia imperii, ad obtinendas iniquitates haud perinde obstinante: donec indulgentiâ fortunae et pravis magistris didicit ausus que est. Propriis quoque opibus Mucianus bellum juvit, largus privatim, quòd avidiùs de re publicâ sumeret. Ceteri conferendarum pecuniarum exemplum sequuti; rarissimus quisque eamdem in reciperando licentiam habuerunt.

LXXXV. Adcelerata interim Vespasiani coepta, Illyrici exercitûs studio, transgressi in partes. Tertia legio exemplum ceteris Moesiae legionibus praebuit. Octava erat ac septima Claudiana, inbutae favore Othonis, quamvìs proelio non interfuissent: Aquileiam progressae, proturbatis, qui de Othone nuntiabant, laceratisque vexillis, nomen 'Vitellii' praeferentibus, raptâ postremò pecuniâ et inter se divisâ, hostiliter egerant. Unde metus, et ex metu consilium, posse inputari Vespasiano, quae apud Vitellium excusanda erant. Ita tres Moesicae legiones per epistolas adliciebant Pannonicum exercitum, aut abnuenti vim parabant. In eo motu Aponius Saturninus, Moesiae rector, pessimum facinus audet, misso centurione ad interficiendum Tertium Julianum, septimae legionis legatum, ob simultates, quibus causam partium praetendebat. Julianus, comperto discrimine, et gnaris locorum adscitis, per avia Moesiae, ultra montem Haemum profugit: nec deinde civili bello interfuit, per varias moras susceptum ad Vespasianum iter trahens, et ex nuntiis cunctabundus, aut properans.

LXXXVI. At in Pannoniâ tertiadecima legio ac septima Galbiana, dolorem iramque Bebriacensis pugnae retinentes, haud cunctanter Vespasiano adcessere, vi praecipuâ Primi Antonii. Is legibus nocens et tempore Neronis falsi damnatus, inter alia belli mala, senatorium ordinem reciperaverat. Praepositus a Galbâ septimae legioni, scriptitâsse Othoni credebatur, ducem se partibus obferens; a quo neglectus, in nullo Othoniani belli usu fuit: labantibus Vitellii rebus, Vespasianum sequutus, grande momentum addidit, strenuus manu, sermone promptus, serendae in alios invidiae artifex, discordiis et seditionibus potens, raptor, largitor, pace pessimus, bello non spernendus. Juncti inde Moesici ac Pannonici exercitus, Dalmaticum militem traxêre, quamquàm consularibus legatis nihil turbantibus. Titus Ampius Flavianus Pannoniam, Pompeius Silvanus Dalmatiam tenebant, divites senes. Sed procurator aderat Cornelius Fuscus, vigens aetate, claris natalibus: primâ juventâ, quietis cupidine senatorium ordinem exsuerat: idem pro Galbâ dux coloniae suae, eâque operâ procurationem adeptus, susceptis Vespasiani parti-

bus, acerrimam bello facem praetulit: non tam praemiis periculorum, quàm ipsis periculis laetus: pro certis et olim partis nova, ambigua et ancipitia malebat. Igitur movere et quatere, quidquid usquam aegrum foret, adgrediuntur. Scriptae in Britanniam ad quartadecimanos, in Hispaniam ad primanos epistolae: quòd utraque legio pro Othone, adversa Vitellio fuerat: sparguntur per Gallias literae; momentoque temporis flagrabat ingens bellum, Illyricis exercitibus palam desciscentibus, ceteris fortunam sequuturis.

LXXXVII. Dum haec per provincias a Vespasiano ducibusque partium geruntur, Vitellius contemptior in dies segniorque, ad omnes municipiorum villarumque amoenitates resistens, gravi Urbem agmine petebat. Sexaginta millia armatorum sequebantur, licentiâ conrupta. Calonum numerus amplior; procacissimis etiam inter servos lixarum ingeniis: tot legatorum amicorumque comitatus, inhabilis ad parendum, etiam si summâ modestiâ regeretur. Onerabant multitudinem obvii ex Urbe senatores equitesque: quidam metu, multi per adulationem, ceteri ac paullatim omnes, ne, aliis proficiscentibus, ipsi remanerent. Adgregabantur e plebe, flagitiosa per obsequia Vitellio cogniti, scurrae, histriones, aurigae, quibus ille amicitiarum dehonestamentis mirè gaudebat. Nec coloniae modò, aut municipia, congestu copiarum, sed ipsi cultores arvaque, maturis jam frugibus, ut hostile solum vastabantur.

LXXXVIII. Multae et atroces inter se militum caedes, post seditionem Ticini coeptam, manente legionum auxiliorumque discordiâ; ubi adversùs paganos certandum foret, consensu. Sed plurima strages ad septimum ab Urbe lapidem: singulis ibi militibus Vitellius paratos cibos, ut gladiatoriam saginam, dividebat. Et effusa plebes totis se castris miscuerat. Incuriosos milites vernaculâ, ut rebantur, urbanitate quidam spoliavêre, abscisis furtim balteis, 'an adcincti forent,' rogitantes. Non tulit ludibrium insolens contumeliae animus: inermem populum gladiis invasêre: caesus inter alios pater militis, quum filium comitaretur, deinde agnitus; et, vulgatâ caede, temperatum ab innoxiis. In Urbe tamen trepidatum, praecurrentibus passim militibus. Forum maximè petebant, cupidine visendi locum, 'in 'quo Galba jacuisset.' Nec minus saevum spectaculum erant ipsi, tergis ferarum et ingentibus telis horrentes, quum turbam populi per inscitiam parùm vitarent, aut, ubi lubrico viae vel obcursu alicujus procidissent, ad jurgium, mox ad manus et ferrum transirent. Quin et tribuni praefectique cum terrore et armatorum catervis volitabant.

LXXXIX. Ipse Vitellius, a ponte Milvio, insigni equo, paludatus adcinctusque, senatum et populum ante se agens, quo minùs, ut captam, urbem ingrederetur, amicorum consilio deterritus, sumptâ praetextâ et composito agmine, incessit. Quatuor

legionum aquilae per frontem, totidemque circà e legionibus aliis vexilla, mox duodecim alarum signa, et, post peditum ordines, eques: dein quatuor et triginta cohortes, ut nomina gentium, aut species armorum forent, discretae. Ante aquilam praefecti castrorum tribunique et primi centurionum, candidâ veste: ceteri, juxta suam quisque centuriam, armis donisque fulgentes. Et militum phalerae torquesque splendebant: decora facies, et non Vitellio Principe dignus exercitus. Sic Capitolium ingressus, atque ibi matrem complexus, *Augustae* nomine honoravit.

XC. Posterâ die, tamquam apud alterius civitatis senatum populumque, magnificam orationem de semetipso prompsit, industriam temperantiamque suam laudibus adtollens; consciis flagitiorum ipsis, qui aderant, omnique Italiâ, per quam somno et luxu pudendus incesserat. Vulgus tamen, vacuum curis, et sine falsi verique discrimine solitas adulationes edoctum, clamore et vocibus adstrepebat: abnuentique nomen *Augusti*, expressêre ut adsumeret; tam frustra, quàm recusaverat.

XCI. Apud civitatem cuncta interpretantem, funesti ominis loco adceptum est, 'quòd, maximum pontificatum adeptus, Vitellius de ceremoniis publicis quintodecimo Kalendas Augusti edixisset, antiquitùs infausto die Cremerensi Alliensique cladibus:' adeò omnis humani divinique juris expers, pari libertorum amicorumque socordiâ, velut inter temulentos agebat. Sed, comitia consulum cum candidatis civiliter celebrans, omnem infimae plebis rumorem, in theatro ut spectator, in circo ut fautor, adfectavit. Quae, grata sanè et popularia, si a virtutibus proficiscerentur, memoriâ vitae prioris, indecora et vilia adcipiebantur. Ventitabat in senatum, etiam quum parvis de rebus patres consulerentur. Ac fortè Priscus Helvidius, praetor designatus, contra studium ejus censuerat. Commotus primò Vitellius, non tamen ultrà, quàm 'tribunos plebis in auxilium spretae potestatis' advocavit. Mox, mitigantibus amicis, qui altiorem ejus iracundiam verebantur, 'nihil novi adcidisse,' respondit, 'quòd duo senatores in re publicâ dissentirent: solitum se etiam Thraseae contradicere.' Inrisêre plerique inpudentiam aemulationis: aliis id ipsum placebat, 'quòd neminem ex praepotentibus, sed Thraseam, ad exemplar verae gloriae legisset.'

XCII. Praeposuerat praetorianis P. Sabinum, a praefecturâ cohortis, Julium Priscum, tum centurionem: Priscus, Valentis, Sabinus, Caecinae gratiâ pollebant. Inter discordes Vitellio nihil auctoritatis: munia imperii Caecina ac Valens obibant: olim anxii odiis, quae bello et castris malè dissimilata, pravitas amicorum, et fecunda gignendis inimicitiis civitas auxerat, dum ambitu, comitatu, et inmensis salutantium agminibus contendunt comparanturque; variis in hunc aut illum Vitellii inclinationibus. Nec umquam satis fida potentia, ubi nimia est. Simul ipsum Vitellium, subitis obfensis aut intempestivis blanditiis mutabilem,

contemnebant metuebantque. Nec eò segniùs invaserant domos, hortos, opesque imperii: quum flebilis et egens nobilium turba, quos ipsos liberosque patriae Galba reddiderat, nullâ Principis misericordiâ juvarentur. Gratum primoribus civitatis, etiam plebes adprobavit, 'quòd reversis ab exsilio jura libertorum con-'cessisset:' quamquàm id omni modo servilia ingenia conrumpebant, abditis pecuniis per obcultos aut ambitiosos sinus: et quidam in domum Caesaris transgressi, atque ipsis dominis potentiores.

XCIII. Sed miles, plenis castris et redundante multitudine, in porticibus aut delubris et Urbe totâ vagus, non principia noscere, non servare vigilias, neque labore firmari: per inlecebras urbis et inhonesta dictu, corpus otio, animum libidinibus inminuebant. Postremò, ne salutis quidem cura: infamibus Vaticani locis magna pars tetendit: unde crebrae in vulgus mortes. Et, adjacente Tiberi, Germanorum Gallorumque obnoxia morbis corpora fluminis aviditas et aestûs inpatientia labefecit. Insuper confusus, pravitate vel ambitu, ordo militiae. Sedecim praetoriae, quatuor urbanae cohortes scribebantur, quîs singula millia inessent. Plus in eo delectu Valens audebat, tamquam ipsum Caecinam periculo exemisset: sanè adventu ejus partes convaluerant, et sinistrum lenti itineris rumorem prospero proelio verterat: omnisque inferioris Germaniae miles Valentem adsectabatur: unde primùm creditur Caecinae fides fluitâsse.

XCIV. Ceterùm non ita ducibus indulsit Vitellius, ut non plus militi liceret: sibi quisque militiam sumpsêre: quamvìs indignus, si ita maluerat, urbanae militiae adscribebatur: rursùs bonis, remanere inter legionarios aut alares volentibus, permissum: nec deerant qui vellent, fessi morbis et intemperiem coeli incusantes. Robora tamen legionibus alisque subtracta: convulsum castrorum decus, viginti millibus e toto exercitu permixtis magis quàm electis. Concionante Vitellio, postulantur ad subplicium Asiaticus et Flavius et Rufinus, duces Galliarum, 'quòd pro Vin-'dice bellâssent.' Nec coërcebat ejusmodi voces Vitellius; super insitam animo ignaviam, conscius sibi instare donativum et deesse pecuniam, omnia alia militi largiebatur. Liberti Principum, 'conferre pro numero mancipiorum,' ut tributum, jussi. Ipse, solâ perdendi curâ, stabula aurigis exstruere: circum gladiatorum ferarumque spectaculis obplere: tamquam in summâ abundantiâ, pecuniae inludere.

XCV. Quin et natalem Vitellii diem Caecina ac Valens, editis totâ Urbe vicatim gladiatoribus, celebravêre ingenti paratu et ante illum diem insolito. Laetum foedissimo cuique, apud bonos invidiae fuit, 'quòd, exstructis in campo Martio aris, infe-'rias Neroni fecisset:' caesae publicè victimae cremataeque: facem Augustales subdidêre: quod sacerdotium, ut Romulus Tatio regi, ita Caesar Tiberius Juliae genti sacravit. Nondum quar-

tus a victoriâ mensis, et libertus Vitellii Asiaticus, Polycletos, Patrobios et vetera odiorum nomina aequabat. Nemo in illâ aulâ probitate aut industriâ certavit: unum ad potentiam iter, prodigis epulis et sumptu ganeâque satiare inexplebiles Vitellii libidines. Ipse abundè ratus, si praesentibus frueretur, nec in longius consultans, novies millies sestertium paucissimis mensibus intervertisse creditur. Magna et misera civitas, eodem anno Othonem Vitelliumque passa, inter Vinios, Fabios, Icelos, Asiaticos, variâ et pudendâ sorte agebat; donec subcessêre Mucianus et Marcellus et magis alii homines, quàm alii mores.

XCVI Prima Vitellio tertiae legionis defectio nuntiatur, missis ab Aponio Saturnino epistolis, antequam is quoque Vespasiani partibus adgregaretur. Sed neque Aponius cuncta, ut trepidans re subitâ, perscripserat; et amici adulantes molliùs interpretabantur: 'unius legionis eam seditionem; ceteris exercitibus constare fidem.' In hunc modum etiam Vitellius apud milites disseruit, praetorianos nuper exauctoratos insectatus, 'a quibus falsos rumores disspergi, nec ullum civilis belli metum,' adseverabat, subpresso Vespasiani nomine, et vagis per Urbem militibus, qui sermones populi coërcerent: id praecipuum alimentum famae erat.

XCVII. Auxilia tamen e Germaniâ Britanniâque et Hispaniis excivit, segniter et necessitatem dissimilans. Perindè legati provinciaeque cunctabantur. Hordeonius Flaccus, suspectis jam Batavis, anxius proprio bello, Vettius Bolanus, numquam satis quietâ Britanniâ; et uterque ambigui: neque ex Hispaniis properabatur, nullo tùm ibi consulari: trium legionum legati, pares jure et, prosperis Vitellii rebus, certaturi ad obsequium, adversam ejus fortunam ex aequo detrectabant. In Africâ legio cohortesque, delectae a Clodio Macro, mox a Galbâ dimissae, rursùs jussu Vitellii militiam cepêre: simul cetera juventus dabat inpigrè nomina: quippe integrum illic ac favorabilem proconsulatum Vitellius, famosum invisumque Vespasianus egerat: perindè socii de imperio utriusque conjectabant: sed experimentum contrà fuit.

XCVIII. Ac pirmo Valerius Festus, legatus, studia provincialium cum fide juvit: mox nutabat, palàm epistolis edictisque Vitellium, obcultis nuntiis Vespasianum fovens, et haec illave defensurus, prout invaluissent. Deprehensi cum literis edictisque Vespasiani, per Raetiam et Gallias, militum et centurionum quidam, ad Vitellium missi, necantur: plures fefellêre, fide amicorum, aut suomet astu obcultati. Ita Vitellii paratus noscebantur, Vespasiani consiliorum pleraque ignota: primùm socordiâ Vitellii; deindè Pannonicae Alpes, praesidiis insessae, nuntios retinebant: mare quoque Etesiarum flatu in Orientem navigantibus secundum, inde adversum erat.

XCIX. Tandem, inruptione hostium, atrocibus undique nun-

tiis exterritus, Caecinam et Valentem expediri ad bellum jubet: praemissus Caecina: Valentem, e gravi corporis morbo tùm primùm adsurgentem, infirmitas tardabat. Longè alia proficiscentis ex Urbe Germanici exercitûs species: non vigor corporibus, non ardor animis: lentum et rarum agmen, fluxa arma, segnes equi: inpatiens solis, pulveris, tempestatum: quantúmque hebes ad sustinendum laborem miles, tantò ad discordias promptior. Adcedebat huc Caecinae ambitio vetus, torpor recens, nimiâ fortunae indulgentiâ soluti in luxum: seu perfidiam meditato, infringere exercitûs virtutem, inter artes erat. Credidêre plerique, Flavii Sabini consiliis concussam Caecinae mentem, ministro sermonum Rubrio Gallo, 'rata apud Vespasia-'num fore pacta transitionis:' simul odiorum invidiaeque erga Fabium Valentem admonebatur, 'ut inpar apud Vitellium, gra-'tiam viresque apud novum Principem pararet.'

C. Caecina complexu Vitellii multo cum honore digressus, partem equitum ad obcupandam Cremonam praemisit. Mox vexillarii quartaedecimae et sextaedecimae legionum; dein quinta et duoetvicesima sequutae: postremo agmine unaetvicesima Rapax et prima Italica incessêre, cum vexillariis trium Britannicarum legionum et electis auxiliis. Profecto Caecinâ, scripsit Fabius Valens exercitui, quem ipse ductaverat, 'ut in itinere 'obperiretur; sic sibi cum Caecinâ convenisse:' qui praesens, eóque validior, 'inmutatum id consilium' finxit, 'ut ingruenti 'bello totâ mole obcurreretur.' Ita 'adcelerare' legiones 'Cre-'monam,' pars 'Hostiliam petere' jussae: ipse Ravennam devertit, praetextu classem adloquendi: mox Patavii secretum componendae proditionis quaesitum. Namque Lucilius Bassus, post praefecturam alae, Ravennati simul ac Misenensi classibus a Vitellio praepositus, quòd non statim praefecturam praetorii adeptus foret, iniquam iracundiam flagitiosâ perfidiâ ulciscebatur: nec sciri potest, traxeritne Caecinam, an (quod evenit inter malos, ut et similes sint) eadem illos pravitas inpulerit.

CI. Scriptores temporum, qui, potiente rerum Flaviâ domo, monumenta hujusce belli composuerunt, 'curam pacis et amo-'rem rei publicae' conruptas in adulationem 'causas,' tradidêre. Nobis, super insitam levitatem, et, prodito Galbâ, vilem mox fidem, aemulatione etiam invidiâque, ne ab aliis apud Vitellium anteiretur, pervertisse ipsum Vitellium videtur. Caecina, legiones adsequutus, centurionum militumque animos, obstinatos pro Vitellio, variis artibus subruebat: Basso eadem molienti minor difficultas erat, lubricâ ad mutandam fidem classe, ob memoriam recentis pro Othone militiae.

C. CORNELII TACITI

HISTORIARUM

LIBER III.

BREVIARIUM.

I. Deliberantibus Flavianarum partium ducibus, festinationem suadet Antonius Primus, acerrimus belli concitator. IV. Proxima Cornelii Fusci auctoritas. V. Trahuntur in partes Sido atque Italicus, reges Suevorum. VI. Antonio Italiam invadenti comes Arrius Varus. Urbes multas obcupant; Veronamque bello sedem legunt: moras frustra aut serò molientibus Vespasiano ac Muciano. IX. Hostiles Vitellianorum et Flavianorum epistolae. X. Seditiones in Flavianorum castris ab Antonio compositae. XII. Lucilius Bassus et Caecina Vitellium produnt; et a militibus vinciuntur. XIV. Antonius Bebriacum venit: discordes Vitellianos adgreditur. Dubium primô, mox Antonii arte, Flavianis prosperum proelium. XIX. Cremonam pergere volunt Flaviani. XX. Inconsultum eorum ardorem retinet Antonius. XXI. Vitelliani Cremonam conveniunt, in proelium adcincti. Se quoque ad pugnam parant Flaviani. XXII. Atrox pugna; partaque Antonii virtute et consilio victoria. Filius patrem interficit. XXVI. Cremona obsessa, capta et incensa. Caecina vinculis exsolutus, ad Vespasianum dimittitur. XXXV. Victae legiones disspersae. XXXVI. Interea luxu torpet Vitellius. XXXVII. Is tamen senatum habet. In Caecinam sententia. Eâdem die consulatum init et ejuràt Rosius Regulus. XXXVIII. Mors Junii Blaesi, L. Vitellii artibus praeparata. Blaesi laus. XL. Valens libidine, cunctatione, Vitellianorum res subruit: iu Gallias egredi frustra tentat. XLII. Flaviani Italiam obcupant. XLIII. Interim Valens, adversâ tempestate Stoechadas, Massiliensium insulas, delatus, capitur. XLIV. Hispaniae, Galliae, Britannia, omnia statim ad Flavianorum opes conversa. XLV. Turbat tamen in Britanniâ Venusius; variâque sorte pugnatum. XLVI. Turbata quoque Germania. Mota et Dacorum gens. Adest obportunè Mucianus, et tranquillitas restituta. XLVII. Aniceti servilia per Pontum arma, brevi obpressa. XLVIII. Vespasianus Alexandriam vènit, ut Romam fame urgeat. XLIX. Antonius, post Cremonam superbior, copiarum partem Veronae relinquit, partem in Vitellianos expedit. LI. Inreverentia militis, ob obcisum a se fratrem praemium petentis. LII. Festinationem Antonii apud Vespasianum criminatur Mucianus. LIII. Antonius superbis ad Vespasianum literis id queritur. Inde graves Mucianum inter et Antonium simultates. LIV. Vitellius, stultâ dissimilatione, fractarum apud Cremonam rerum nuntios obcultat. Notabilis constantia centurionis. LV. Vitellius, ut e somno excitus, Apenninum obsideri jubet: honores largitur: tandem ipse in castra venit. LVI. Prodigia. Praecipuum ipse

Vitellius ostentum: ignarus militiae, inprovidus consilii, Romam revertit. LVII. Puteolanorum in Vespasianum studia. Contrà Capua Vitellio fida. Claudius Julianus Vitellium prodit, et Tarracinam obcupat. LVIII. L. Vitellius ingruenti per Campaniam bello obponitur. Ex plebe et servitiis legitur in Urbe exercitus. At paullatim senatores et equites dilabuntur. LIX. Flaviani Apenninum transeunt: Petilium Cerialem, illic obvium, et Vitellii custodias elabsum, inter duces adsumunt. LX. Iidem, pugnae avidi, oratione Antonii mitigantur. LXI. Unum tunc apud Vitellianos perfidiae certamen. Priscus et Alphenus castra deserunt. LXII. Nullo jam proditionis pudore, caesoque Valente, Vitellianus miles in Flavianas partes transit. LXIII. Agitur cum Vitellio, ut imperio cedat; nec reluctatur. LXIV. Ad arma incitatur Flavius Sabinus, Vespasiani frater: sed invalidus senectâ, conditiones pacis cum Vitellio agitat. LXVI. Vitellius ad fortitudinem exstimulatur. LXVII. At ignavus, concionem habet, et imperio cedit. Reclamantibus tamen, qui adstiterant, in palatium redire cogitur. LXIX. Interim Sabinus rem publicam subceperat; aderantque primores senatûs, plerique equestris ordinis, miles Urbanus et vigiles. Id aegrè ferunt Germanicae cohortes. Leve praelium Vitellianis prosperum. Capitolium tamen obcupat Sabinus. LXXI. Obpugnatur et incenditur Capitolium. LXXII. Super eo facinore querela; et Capitolii usque ad Vitellium vices. LXXIII. Sabinus, et Atticus, consul, capti. LXXIV. Domitianus, solertiâ liberti obcultatus, delitescit. Sabinus ad Vitellium ductus, eoque invito confossus, in Gemonias trahitur. LXXV. Sabini laus. Atticus, incendisse se Capitolium confessus, aut mentitus, servatur. LXXVI. Tarracinâ a L. Vitellio obsessâ et captâ, jugulatur Julianus. LXXVIII. Flaviani, Antonii incertum an Muciani culpâ cunctantes, obsessi Capitolii famâ exciti, ad Urbem properant. LXXIX. Haud procul Urbe equestre proelium iis adversum. LXXX. Pro pace tamen, aut induciis, frustra a Vitellianis missi legati et virgines Vestales. LXXXI. Flaviani, tripartito agmine, Urbi propinquant. Proelia ante Urbem multa et varia, Flavianis saepius prospera. Vitelliani in Urbe congregantur. LXXXIII. Recrudescunt proelia. Foeda lascivientis Urbis facies: pugnantes spectante populo, et plaudente. LXXXIV. Castra praetoria obpugnata. LXXXV. Vitellius, captâ Urbe, e pudendâ latebrâ protrahitur; caesusque, ad Gemonias propellitur. LXXXVI. Vita moresque Vitellii. Domitianus consalutatur Caesar. Haec gesta paucis mensibus:

	Suff. Coss.	C. Fabio Valente, A. Alieno Caecina.
A. U. C. DCCCXXII. J. C. 69.	Suf. Cos.	Rosio Regulo.
	Suff. Coss.	Cn. Caecilio Simplici, C. Quinctio Attico.

Meliore fato fideque partium Flavianarum duces consilia belli tractabant. Poetovionem in hiberna tertiaedecimae legionis convenerant: illic agitavêre, 'placeretne obstrui Pannoniae Al'pes, donec a tergo vires universae consurgerent; an ire comi'nùs et certare prò Italiâ constantius foret.' Quibus obperiri

auxilia et trahere bellum videbatur, ‘ Germanicarum legionum ‘ vim famamque’ extollebant, ‘ et advenisse mox cum Vitellio Bri- ‘ tannici exercitûs robora : ipsis nec numerum parem pulsarum ‘ nuper legionum ; et, quamquàm atrociter loquerentur, mino- ‘ rem esse apud victos animum. Sed, insessis interim Alpibus, ‘ venturum cum copiis Orientis Mucianum. Superesse Vespasi- ‘ ano mare, classes, studia provinciarum, per quas velut alterius ‘ belli molem cieret. Ita salubri morâ novas vires adfore, et ‘ praesentibus nihil periturum.’

II. Ad ea Antonius Primus (is acerrimus belli concitator) ‘ festinationem ipsis utilem, Vitellio exitiosam,’ disseruit ; ‘ plus ‘ socordiae, quàm fiduciae, adcessisse victoribus : neque enim in ‘ procinctu et castris habitos : per omnia Italiae municipia desi- ‘ des, tantùm hospitibus metuendos, quantò ferociùs antè se ege- ‘ rint, tantò cupidiùs insolitas voluptates hausisse : circo quoque ‘ ac theatris et amoenitate Urbis emollitos,aut valetudinibus fes- ‘ sos. Sed, addito spatio, rediturum et his robur meditatione belli : ‘ nec procul Germaniam, unde vires : Britanniam freto dirimi : ‘ juxtà Gallias Hispaniasque : utrimque viros, equos, tributa : ‘ ipsamque Italiam et opes Urbis : ac, si inferre arma ultrò ve- ‘ lint, duas classes, vacuumque Illyricum mare. Quid tum claus- ‘ tra montium profutura ? quid tractum in aestatem aliam bel- ‘ lum ? unde interim pecuniam et commeatus ? Quin potiùs eo ‘ ipso uterentur, quòd Pannonicae legiones, deceptae magis, ‘ quàm victae, resurgere in ultionem properent : Moesici exerci- ‘ tus integras vires adtulerint Si numerus militum potiùs, quàm ‘ legionum, putetur, plus hinc roboris, nihil libidinum ; et pro- ‘ fuisse disciplinae ipsum pudorem. Equites verò ne tum qui- ‘ dem victos ; sed, quamquàm rebus adversis, disjectam Vitellii ‘ aciem. Duae tunc Pannonicae ac Moesicae alae perrupêre ‘ hostem. Nunc sedecim alarum conjuncta signa pulsu sonitu- ‘ que et nube ipsâ operient ac superfundent oblitos proeliorum ‘ equites equosque. Nisi quis retinet, idem suasor auctorque ‘ consilii ero. Vos, quibus fortuna in integro est, legiones con- ‘ tinete ; mihi expeditae cohortes subficient. Jam reseratam Ita- ‘ liam, inpulsas Vitellii res audietis : juvabit sequi et vestigiis ‘ vincentis insistere.’

III. Haec et talia, flagrans oculis, truci voce, quò latiùs audiretur, (etenim se centuriones et quidam militum consilio miscuerant) ita effudit, ut cautos quoque ac providos permoveret ; vulgus et ceteri, ‘ unum virum ducemque,’ spretâ aliorum segnitiâ, laudibus ferrent. Hanc suî famam eâ statim concione commoverat, quâ, recitatis Vespasiani epistolis, non, ut plerique, incerta disseruit, huc illuc tracturus interpretationem, prout conduxisset : apertè descendisse in causam videbatur : eóque gratior militibus erat, culpae vel gloriae socius.

IV. Proxima Cornelii Fusci procuratoris auctoritas : is quo-

que inclementer in Vitellium invehi solitus, nihil spei sibi inter adversa reliquerat. T. Ampius Flavianus, naturâ ac senectâ cunctator, suspiciones militum inritabat, tamquam adfinitatis cum Vitellio meminisset: idemque, quòd, coeptante legionum motu, profugus, dein sponte remeaverat, perfidiae locum quaesisse credebatur. Nam Flavianum, omissâ Pannoniâ, ingressum Italiam, et discrimini exemptum, rerum novarum cupido legati nomen resumere, et misceri civilibus armis inpulerat, suadente Cornelio Fusco; non quia industriâ Flaviani egebat, sed ut consulare nomen surgentibus quùm maximè partibus honestâ specie praetenderetur.

V. Ceterùm, ut transmittere in Italiam inpunè et usui foret, scriptum Aponio Saturnino, 'cum exercitu Moesico celeraret.' Ac, ne inermes provinciae barbaris nationibus exponerentur, Principes Sarmatarum Jazygum, penes quos civitatis regimen, in commilitium adsciti; 'plebem' quoque, 'et vim equitum,' quâ solâ valent, obferebant: remissum id munus, ne inter discordias externa molirentur, aut, majore ex diverso mercede, jus fasque exsuerent. Trahuntur in partes Sido atque Italicus, reges Suevorum, quîs vetus obsequium erga Romanos; et gens fidei commissae patientior: posita in latus auxilia, infestâ Raetiâ, cui Porcius Septiminus procurator erat, inconruptae erga Vitellium fidei. Igitur Sextilius Felix cum alâ Aurianâ et octo cohortibus ac Noricorum juventute, ad obcupandam ripam Aeni fluminis, quod Raetos Noricosque interfluit, missus: nec, his aut illis proelium tentantibus, fortuna partium alibi transacta.

VI. Antonio, vexillarios e cohortibus et partem equitum ad invadendam Italiam rapienti, comes fuit Arrius Varus, strenuus bello; quam gloriam et dux Corbulo et prosperae in Armeniâ res addiderant. Idem, 'secretis apud Neronem sermonibus,' ferebatur 'Corbulonis virtutes criminatus.' Unde infami gratiâ primum pilum adepto, laeta ad praesens malè parta, mox in perniciem vertêre. Sed Primus ac Varus, obcupantes Aquileiae proxima quaeque, et Opitergii et Altini laetis animis adcipiuntur: relictum Altini laetis animis adcipiuntur: relictum Altini praesidium adversùs classem Ravennatem, nondum defectione ejus auditâ: inde Patavium et Ateste partibus adjunxêre: illic cognitum, 'tres Vitellianas cohortes et alam, cui Scribonianae no-'men, ad Forum Allieni, ponte juncto, consedisse.' Placuit occasio invadendi incuriosos; nam id quoque nuntiabatur: luce primâ inermos plerosque obpressêre. Praedictum, 'ut, paucis 'interfectis, ceteros pavore ad mutandam fidem cogerent:' et fuêre, qui se statim dederent: plures, abrupto ponte, instanti hosti viam abstulerunt.

VII. Vulgatâ victoriâ, post principia belli secundùm Flavianos, duae legiones, septima Galbiana, tertiadecima Gemina, cum Vedio Aquilâ, legato, Patavium alacres veniunt: ibi pauci dies

ad requiem sumpti: et Minucius Justus, praefectus castrorum legionis septimae, quia adductiùs, quàm civili bello, imperitabat, subtractus militum irae, ad Vespasianum missus est. Desiderata diu res, interpretatione gloriae, in majus adcipitur, postquam 'Galbae imagines, discordiâ temporum subversas, in omnibus 'municipiis recoli' jussit Antonius: decorum pro causâ ratus, si placere Galbae principatus et partes revirescere crederentur.

VIII. Quaesitum inde, 'quae sedes bello legeretur?' Verona potior visa, 'patentibus circùm campis ad pugnam equestrem,' quâ praevalebant: simul 'coloniam copiis validam auferre Vi-'tellio, in rem famamque' videbatur. Possessa ipso transitu Vicetia: quod per se parùm (etenim modicae municipio vires) magni momenti locum obtinuit, reputantibus, 'illic Caecinam geni-'tum, et patriam hostium duci ereptam.' In Veronensibus pretium fuit; exemplo opibusque partes juvêre. Et interjectus exercitus Raetiam Juliasque Alpes, ne pervium illà Germanicis exercitibus foret, obsepserat: quae ignara Vespasiano, aut vetita: quippe 'Aquileiae sisti bellum exspectarique Mucianum' jubebat: adjiciebatque imperio consilium, 'quando Aegyptus, 'claustra annonae, vectigalia opulentissimarum provinciarum ob-'tinerentur, posse Vitellii exercitum egestate stipendii frumen-'tique ad deditionem subigi.' Eadem Mucianus crebris epistolis monebat, 'incruentam et sine luctu victoriam,' et alia hujuscemodi praetexendo; sed gloriae avidus atque omne belli decus sibi retinens. Ceterùm ex distantibus terrarum spatiis, consilia post res adferebantur.

IX. Igitur repentino incursu Antonius stationes hostium inrumpit, tentatisque levi proelio animis, ex aequo discessum. Mox Caecina inter Hostiliam, vicum Veronensium, et paludes Tartari fluminis, castra permuniit: tutus loco, quum terga flumine, latera objectu paludis tegerentur: quòd si adfuisset fides, aut obprimi universis Vitellianorum viribus duae legiones, nondum conjuncto Moesico exercitu, potuere, aut retro actae, desertâ Italiâ, turpem fugam conscivissent. Sed Caecina, per varias moras, prima hostibus prodidit tempora belli, dum, quos armis pellere promptum erat, epistolis increpat, donec per nuntios pacta perfidiae firmaret. Interim Aponius Saturninus cum legione septimâ Claudianâ advenit: legioni tribunus Vipstanus Messalla praeerat, claris majoribus, egregius ipse, et qui solus ad id bellum artes bonas adtulisset. Has ad copias, nequaquam Vitellianis pares (quippe tres adhuc legiones erant) misit epistolas Caecina, 'temeritatem victa arma tractantium' incusans: simul 'vir-'tus Germanici exercitûs' laudibus adtollebatur; Vitellii modicâ et vulgari mentione, nullâ in Vespasianum contumeliâ: nihil prorsus, quod aut conrumperet hostem, aut terreret. Flavianarum partium duces, omissâ prioris fortunae defensione, pro Vespasiano magnificè, pro causâ fidenter, de exitu securi, in Vitel-

lium ut inimici, praesumpsêre; factâ tribunis centurionibusque 'retinendi, quae Vitellius indulsisset,' spe: atque ipsum Caecinam non obscurè ad transitionem hortabantur. Recitatae pro concione epistolae addidêre fiduciam, quòd submissè Caecina, velut obfendere Vespasianum timens, ipsorum duces contemptim, tamquam insultantes Vitellio, scripsissent.

X. Adventu deindè duarum legionum, e quibus tertiam Dillius Aponianus, octavam Numisius Lupus ducebant, ostentare vires, et militari vallo Veronam circumdare placuit. Fortè Galbianae legioni in adversâ fronte valli opus cesserat, et visi procul sociorum equites, vanam formidinem, ut hostes, fecêre. Rapiuntur arma et, ut proditionis ira militum in T. Ampium Flavianum incubuit, nullo criminis argumento, sed jam pridem invisus, turbine quodam ad exitium poscebatur: 'propinquum 'Vitellii, proditorem Othonis, interceptorem donativi' clamitabant. Nec defensioni locus, quamquàm subplices manus tenderet, humi plerumque stratus, lacerâ veste, pectus atque ora singultu quatiens: id ipsum apud infensos incitamentum erat, tamquam nimius pavor conscientiam argueret. Obturbabatur militum vocibus Aponius, quum loqui coeptaret: fremitu et clamore ceteros adspernantur; uni Antonio apertae militum aures: namque et facundia aderat, mulcendique vulgum artes et auctoritas. Ubi crudescere seditio, et a conviciis ac probris ad tela et manus transibant, 'injici catenas' Flaviano jubet. Sensit ludibrium miles, disjectisque, qui tribunal tuebantur, extrema vis parabatur. Obposuit sinum Antonius, stricto ferro, 'aut militum se 'manibus, aut suis moriturum' obtestans: ut quemque notum et aliquo militari decore insignem adspexerat, ad ferendam opem nomine ciens: mox conversus ad signa et bellorum deos, 'hostium 'potiùs exercitibus illum furorem, illam discordiam injicerent,' orabat; donec fatisceret seditio, et, extremo jam die, sua quisque in tentoria dilaberentur. Profectus eâdem nocte Flavianus, obviis Vespasiani literis, discrimini exemptus est.

XI. Legiones, veluti tabe infectae, Aponium Saturninum, Moesici exercitûs legatum, eò atrociùs adgrediuntur, quòd non, ut priùs, labore et opere fessae, sed medio diei exarserant; vulgatis epistolis, quas Saturninus ad Vitellium scripsisse credebatur. Ut olim virtutis modestiaeque, tunc procacitatis et petulantiae certamen erat, ne minùs violenter Aponium, quàm Flavianum, ad subplicium deposcerent. Quippe Moesicae legiones, 'adjutam a se Pannonicorum ultionem,' referentes; et Pannonici, velut absolverentur aliorum seditione, iterare culpam gaudebant. In hortos, in quibus devertebatur Saturninus, pergunt: nec tam Primus et Aponianus et Messalla, quamquàm omni modo nisi, eripuêre Saturninum, quàm obscuritas latebrarum, quibus obculebatur, vacantium fortè balnearum fornacibus abditus: mox, omissis lictoribus, Patavium concessit. Digressu consularium,

uni Antonio vis et potestas in utrumque exercitum fuit, cedentibus conlegis, et obversis militum studiis: nec deerant, qui crederent, utramque seditionem fraude Antonii coeptam, ut solus bello frueretur.

XII. Ne in Vitellii quidem partibus quietae mentes, exitiosiore discordiâ, non suspicionibus vulgi, sed perfidiâ ducum, turbabantur. Lucilius Bassus, classis Ravennatis praefectus, ambiguos militum animos, quòd magna pars Dalmatae Pannoniique erant, quae provinciae Vespasiano tenebantur, partibus ejus adgregaverat. Nox proditioni electa, ut, ceteris ignaris, soli in principia defectores coirent. Bassus pudore, seu metu quisnam exitus foret, intra domum obperiebatur. Trierarchi magno tumultu Vitellii imagines invadunt, et, paucis resistentium obtruncatis, ceterum vulgus, rerum novarum studio, in Vespasianum inclinabat. Tum progressus Lucilius auctorem se palàm praebet: classis Cornelium Fuscum praefectum sibi destinat, qui properè adcucurrit. Bassus honoratâ custodiâ liburnicis navibus Atriam pervectus, a praefecto alae Mennio Rufino, praesidium illic agitante, vincitur. Sed exsoluta statim vincula, interventu Hormi, Caesaris liberti: is quoque inter duces habebatur.

XIII. At Caecina, defectione classis vulgatâ, primores centurionum et paucos militum, ceteris per militiae munera disspersis, secreta castrorum adfectans, in principia vocat. Ibi 'Vespasiani 'virtutem viresque partium' extollit: 'transfugisse classem: in 'arcto commeatum: adversas Gallias Hispaniasque: nihil in 'Urbe fidum:' atque omnia de Vitellio in deterius. Mox incipientibus, qui conscii aderant, ceteros re novâ adtonitos, in verba Vespasiani adigit: simul Vitellii imagines dereptae; et missi, qui Antonio nuntiarent. Sed, ubi totis castris in famâ proditio, recurrens in principia miles, praescriptum Vespasiani nomen, projectas Vitellii effigies adspexit; vastum primò silentium, mox cuncta simul erumpunt: 'Huc cecidisse Germani exercitûs gloriam, 'ut sine proelio, sine vulnere, vinctas manus et capta traderent 'arma? (Quas enim ex diverso legiones? nempe victas: et abesse 'unicum Othoniani exercitûs robur, primanos quartadecima- 'nosque: quos tamen iisdem illis campis fuderint straverintque) 'ut armatorum millia, velut grex venalium, exsuli Antonio 'donum darentur. Octo nimirum legiones unius classis adcessi- 'onem fore. Id Basso, id Caecinae visum; postquam domos, 'hortos, opes Principi abstulerint, etiam militibus Principem 'auferre: integros incruentosque, Flavianis quoque partibus 'viles, quid dicturos reposcentibus aut prospera, aut adver- 'sa?'

XIV. Haec singuli, haec universi, ut quemque dolor inpulerat, vociferantes, initio a quintâ legione orto, repositis Vitellii imaginibus, vincla Caecinae injiciunt: Fabium Fabullum, quintae legionis legatum, et Cassium Longum, praefectum castrorum,

duces deligunt: fortè oblatos trium liburnicarum milites, ignaros et insontes trucidant: relictis castris, abrupto ponte, Hostiliam rursus, inde Cremonam pergunt, ut legionibus primae Italicae et unietvicesimae Rapaci jungerentur: quas Caecina, ad obtinendam Cremonam, cum parte equitum praemiserat.

XV. Ubi haec comperta Antonio, discordes animis, discretos viribus hostium exercitus adgredi statuit, antequam ducibus auctoritas, militi obsequium et junctis legionibus fiducia rediret: namque Fabium Valentem, profectum ab Urbe, adceleraturumque, cognitâ Caecinae proditione, conjectabat: et fidus Vitellio Fabius, nec militiae ignarus. Simul ingens Germanorum vis per Raetiam timebatur: et ex Britanniâ Galliâque et Hispaniâ auxilia Vitellius adciverat, inmensam belli luem, ni Antonius, id ipsum metuens, festinato proelio victoriam praecepisset. Universo cum exercitu, secundis a Veronâ castris, Bebriacum venit: postero die, legionibus ad muniendum retentis, auxiliares cohortes in Cremonensem agrum missae, ut, specie parandarum copiarum, civili praedâ miles inbueretur. Ipse, cum quatuor millibus equitum, ad octavum a Bebriaco progressus, quò licentiùs popularentur: exploratores (ut mos est) longiùs curabant.

XVI. Quinta ferme hora diei erat, quum citus eques, 'adventare hostes, praegredi paucos, motum fremitumque latè audiri,' nuntiavit. Dum Antonius, 'quidnam agendum,' consultat, aviditate navandae operae Arrius Varus cum promptissimis equitum prorupit, inpulitque Vitellianos modicâ caede; nam plurium adcursu versa fortuna, et acerrimus quisque sequentium fugae ultimus erat: nec sponte Antonii properatum, et fore, quae acciderant, rebatur. Hortatus suos, 'ut magno animo capesserent pugnam,' diductis in latera turmis, vacuum medio reliquit iter, quo Varum equitesque ejus reciperet. Jussae armari legiones: datum per agros signum, ut, quà cuique proximum, omissâ praedâ, proelio obcurrerent. Pavidus interim Varus, turbae suorum miscetur, intulitque formidinem: pulsi cum sauciis integri, suometipsi metu et angustiis viarum conflictabantur.

XVII. Nullum in illâ trepidatione Antonius constantis ducis, aut fortissimi militis, officium omisit: obcursare paventibus; retinere cedentes: ubi plurimus labor, unde aliqua spes, consilio, manu, voce, insignis hosti, conspicuus suis: eò postremò ardoris provectus est, ut vexillarium fugientem hastâ transverberaret: mox raptum vexillum in hostem vertit: quo pudore haud plures, quàm centum equites, restitere. Juvit locus, arctiore illic viâ, et fracto interfluentis rivi ponte, qui incerto alveo, et praecipitibus ripis, fugam inpediebat: ea necessitas, seu fortuna, labsas jam partes restituit. Firmati inter se densis ordinibus excipiunt Vitellianos temere effusos: atque illi consternantur. Antonius instare perculsis, sternere obvios. Simul ceteri, ut cuique ingenium, spoliare, capere, arma, equosque abripere: et ex-

citi prospero clamore, qui modò per agros fugâ palabantur, victoriae se miscebant.

XVIII. Ad quartum a Cremonâ lapidem fulsêre legionum signa, Rapacis atque Italicae, laeto inter initia equitum suorum proelio, illuc usque provecta. Sed ubi fortuna contrà fuit, non laxare ordines, non recipere turbatos, non obviàm ire, ultróque adgredi hostem, tantum per spatium cursu et pugnando fessum. Forte victi, haud perinde rebus prosperis ducem desideraverant, atque in adversis deesse intelligebant. Nutantem aciem victor equitatus incursat: et Vipstanus Messalla, tribunus, cum Moesicis auxiliaribus adsequitur, quos militiae gloriâ legionariis, quamquàm raptim ductos, aequabat. Ita mixtus pedes equesque rupêre legionum agmen. Et propinqua Cremonensium moenia, quantò plus spei ad effugium, tantò minorem ad resistendum animum dabant.

XIX. Nec Antonius ultrà institit, memor laboris ac vulnerum, quibus tam anceps proelii fortuna, quamvìs prospero fine, equites equosque adflictaverat. Inumbrante vesperâ, universum Flaviani exercitûs robur advenit. Utque cumulos super et recentia caede vestigia incessêre, quasi debellatum foret, 'pergere Cremonam, et victos in deditionem adcipere, aut expugnare,' deposcunt. Haec in medio, pulcra dictu. Illa sibi quisque: 'Posse coloniam plano sitam inpetu capi. Idem audaciae per tenebras inrumpentibus, et majorem rapiendi licentiam: quòd si lucem obperiantur, jam pacem, jam preces, et, pro labore ac vulneribus, clementiam et gloriam, inania, laturos: sed opes Cremonensium in sinu praefectorum legatorumque fore. Expugnatae urbis praedam ad militem, deditae ad duces, pertinere.' Spernuntur centuriones tribunique, ac, ne vox cujusquam audiatur, quatiunt arma, rupturi imperium, ni ducantur.

XX. Tum Antonius, inserens se manipulis, ubi adspectu et auctoritate silentium fecerat: 'Non se decus, neque pretium eripere tam bene meritis,' adfirmabat; 'sed divisa inter exercitum ducesque munia: militibus cupidinem pugnandi convenire; duces providendo, consultando, cunctatione saepius, quàm temeritate prodesse. Ut, pro virili portione, armis ac manu victoriam juverit, ratione et consilio, propriis ducis artibus, profuturum. Neque enim ambigua esse, quae obcurrant: noctem et ignotae situm urbis, intus hostes et cuncta insidiis obportuna: non, si pateant portae, nisi exploratò, nisi die, intrandum. An obpugnationem inchoaturos, adempto omni prospectu, quis aequus locus, quanta altitudo moenium? tormentisne et telis, an operibus et vineis adgredienda urbs foret?' Mox conversus ad singulos, 'num secures, dolabrasque et cetera expugnandis urbibus, secum adtulissent?' rogitabat. Et, quum abnuerent, 'gladiisne,' inquit, 'et pilis perfringere ac subruere muros ul-

'lae manus possunt? Si aggerem struere, si pluteis cratibusve 'protegi necesse fuerit, ut vulgus inprovidum inriti stabimus, al-'titudinem turrium, et aliena munimenta mirantes? Quin potiùs 'morâ noctis unius, advectis tormentis machinisque, vim victo-'riamque nobiscum ferimus?' Simul lixas calonesque, cum recentissimis equitum, Bebriacum mittit, copias, ceteraque usui adlaturos.

XXI. Id verò aegrè tolerante milite, prope seditionem ventum, quum progressi equites sub ipsa moenia, vagos ex Cremonensibus conripiunt: quorum indicio noscitur, sex Vitellianas legiones omnemque exercitum, qui Hostiliae egerat, eo ipso die triginta millia passuum emensum, compertâ suorum clade, in proelium adcingi ac jam adfore. Is terror obstructas mentes consiliis ducis aperuit. Sistere tertiamdecimam legionem in ipso viae Postumiae aggere jubet, cui juncta a laevo septima Galbiana, patenti campo stetit, dein septima Claudiana, agresti fossâ (ita locus erat) praemunita; dextro, octava per apertum limitem, mox tertia, densis arbustis intersepta: hic aquilarum signorumque ordo: milites mixti per tenebras, ut fors tulerat: praetorianum vexillum proximum tertianis; cohortes auxiliorum in cornibus: latera ac terga equite circumdata. Sido atque Italicus, Suevi, cum delectis popularium, primori in acie versabantur.

XXII. At Vitellianus exercitus, cui adquiescere Cremonae et, reciperatis cibo somnoque viribus, confectum algore atque inediâ hostem, posterâ die profligare ac proruere ratio fuit; indigus rectoris, inops consilii, tertiâ ferme noctis horâ, paratis jam dispositisque Flavianis inpingitur. Ordinem agminis, disjecti per iram ac tenebras, adseverare non ausim: quamquàm alii tradiderint, 'quartam Macedonicam dextro suorum cornu; 'quintam, et quintamdecimam, cum vexillis nonae secundaeque 'et vicesimae Britannicarum legionum, mediam aciem; sexta-'decimanos duoetvicesimanosque et primanos laevum cornu 'complêsse.' Rapaces atque Italici omnibus se manipulis miscuerant. Eques auxiliaque sibi ipsi locum legêre. Proelium totâ nocte varium, anceps, atrox; his, rursum illis, exitiabile. Nihil animus, aut manus, ne oculi quidem provisu juvabant: eadem utrâque acie arma: crebris interrogationibus notum pugnae signum: permixta vexilla, ut quisque globus, capta ex hostibus, huc vel illuc raptabat. Urgebatur maximè septima legio, nuper a Galbâ conscripta. Obcisi sex primorum ordinum centuriones; abrepta quaedam signa. Ipsam Aquilam Atilius Verus, primipili centurio, multâ cum hostium strage, et ad extremum moriens, servaverat.

XXIII. Sustinuit labantem aciem Antonius, adcitis praetorianis: qui, ubi excepêre pugnam, pellunt hostem, dein pelluntur. Namque Vitelliani tormenta in aggerem viae contulerant, ut te-

la vacuo atque aperto excuterentur, disspersa primò et arbustis, sine hostium noxâ, inlisa. Magnitudine eximiâ quintaedecimae legionis balista, ingentibus saxis hostilem aciem proruebat: latéque cladem intulisset, ni duo milites, praeclarum facinus ausi, adreptis e strage scutis ignorati, vincla ac libramenta tormentorum abscidissent: statim confossi sunt, eóque intercidêre nomina: de facto haud ambigitur. Neutrò inclinaverat fortuna, donec, adultâ nocte, luna surgens ostenderet acies falleretque. Sed Flavianis aequior a tergo: hinc majores equorum virorumque umbrae, et falso, ut in corpora, ictu, tela hostium citra cadebant: Vitelliani adverso lumine conlucentes, velut ex obculto jaculantibus, incauti obferebantur.

XXIV. Igitur Antonius, ubi noscere suos noscique poterat, alios pudore et probris, multos laude et hortatu, omnes spe promissisque adcendens, 'cur rari sumpsissent arma?' Pannonicas legiones interrogabat: 'illos esse campos, in quibus abolere labem prioris ignominiae, ubi reciperare gloriam possent.' Tum ad Moesicos conversus, 'principes auctoresque belli' ciebat: 'frustra minis et verbis provocatos Vitellianos, si manus eorum oculosque non tolerarent.' Haec, ut quosque adcesserat: plura ad tertianos, veterum recentiumque admonens: ut 'sub M. Antonio Parthos, sub Corbulone Armenios, nuper Sarmatas pepulissent'. Mox infensius praetorianis: 'Vos,' inquit, 'nisi vincitis, pagani, quis alius Imperator, quae castra alia excipient? Illic signa armaque vestra sunt, et mors victis: nam ignominiam consumpsistis.' Undique clamor, et orientem solem (ita in Syria mos est) tertiani salutavêre.

XXV. Vagus inde, an consilio ducis subditus rumor, 'advenisse Mucianum; exercitus invicem salutâsse:' gradum inferunt, quasi recentibus auxiliis aucti, rariore jam Vitellianorum acie, ut quos, nullo rectore, suus quemque inpetus vel pavor contraheret diduceretve. Postquam inpulsos sensit Antonius, denso agmine obturbabat: laxati ordines abrumpuntur: nec restitui quivêre, inpedientibus vehiculis tormentisque. Per limitem viae sparguntur, consectandi festinatione, victores. Eò notabilior caedes fuit, quia filius patrem interfecit. Rem nominaque, auctore Vipstano Messallâ, tradam. Julius Mansuetus, ex Hispaniâ, Rapaci legioni additus, inpubem filium domi liquerat: is mox adultus, inter septimanos a Galbâ conscriptus, oblatum fortè patrem et vulnere stratum, dum semianimem scrutatur, agnitus agnoscensque et exsanguem amplexus, voce flebili precabatur 'placatos patris manes, neve se ut parricidam aversarentur: publicum id facinus; et unum militem quotam civilium armorum partem?' Simul adtollere corpus, aperire humum, supremo erga parentem officio fungi. Advertêre proximi, deinde plures: hinc per omnem aciem miraculum et questus et saevissimi belli

exsecratio: nec eò segniùs propinquos, adfines, fratres trucidatos spoliant: factum esse scelus loquuntur faciuntque.

XXVI. Ut Cremonam venêre, novum inmensumque opus obcurrit. Othoniano bello, Germanicus miles moenibus Cremonensium castra sua, castris vallum circumjecerat; eaque munimenta rursùs auxerat: quorum adspectu haesêre victores, incertis ducibus, quid juberent. Incipere obpugnationem, fesso per diem noctemque exercitu, arduum, et, nullo juxtà subsidio, anceps: sin Bebriacum redirent, intolerandus tam longi itineris labor, et victoria ad inritum revolvebatur: munire castra? id quoque, propinquis hostibus, formidolosum, ne disspersos, et opus molientes subitâ eruptione turbarent. Quae super cuncta terrebat ipsorum miles, periculi quàm morae patientior: quippe ingrata, quae tuta; ex temeritate spes: omnisque caedes et vulnera et sanguis aviditate praedae pensabantur.

XXVII. Huc inclinavit Antonius, 'cingique vallum coronâ' jussit: primò sagittis saxisque eminùs certabant, majore Flavianorum pernicie, in quos tela desuper librabantur: mox vallum portasque legionibus adtribuit, ut discretus labor fortes ignavosque distingueret, atque ipsâ contentione decoris adcenderentur. Proxima Bebriacensi viae tertiani septimanique sumpsêre; dexteriora valli octava ac septima Claudiana; tertiadecimanos ad Brixianam portam inpetus tulit. Paullum inde morae, dum e proximis agris ligones, dolabras, et alii falces, scalasque convectant: tum elatis super capita scutis, densâ testudine subcedunt. Romanae utrimque artes: pondera saxorum Vitelliani provolvunt; disjectam fluitantemque testudinem lanceis contisque scrutantur; donec, solutâ compage scutorum, exsangues aut laceros prosternerent multâ cum strage.

XXVIII. Incesserat cunctatio, ni duces fesso militi, et velut inritas exhortationes abnuenti, Cremonam monstrâssent. Hormine id ingenium, ut Messalla tradit, an potior auctor sit C. Plinius, qui Antonium incusat, haud facilè discreverim: nisi quòd neque Antonius, neque Hormus, a famâ vitâque suâ, quamvìs pessimo flagitio, degeneravêre. Non jam sanguis, neque vulnera morabantur, quin subruerent vallum, quaterentque portas; innixi humeris et super iteratam testudinem scandentes, prensarent hostium tela brachiaque: integri cum sauciis, semineces cum exspirantibus volvuntur, variâ pereuntium formâ et omni imagine mortium.

XXIX. Acerrimum septimae tertiaeque legionum certamen: et dux Antonius, cum delectis auxiliaribus, eódem incubuerat. Obstinatos inter se quum sustinere Vitelliani nequirent, et superjecta tela testudine laberentur, ipsam postremò balistam in subeuntes propulere: quae, ut ad praesens disjecit obruitque, quos inciderat, ita pinnas ac summa valli ruinâ suâ traxit: simul juncta turris ictibus saxorum cessit: quâ septimani dum nituntur

cuneis, tertianus securibus gladiisque portam perfregit. Primum inrupisse C. Volusium, tertiae legionis militem, inter omnes auctores constat: is in vallum egressus, deturbatis qui restiterant, conspicuus manu ac voce *capta castra* conclamavit. Ceteri, trepidis jam Vitellianis, seque e vallo praecipitantibus, perrupêre: completur caede, quantum inter castra murosque vacui fuit.

XXX. At rursùs nova laborum facies; ardua urbis moenia, saxeae turres, ferrati portarum obices, vibrans tela miles, frequens obstrictusque Vitellianis partibus Cremonensis populus, magna pars Italiae, stato in eosdem dies mercatu congregata: quod defensoribus auxilium ob multitudinem, obpugnantibus incitamentum ob praedam erat. 'Rapi ignes' Antonius, 'inferrique amoenissimis extra urbem aedificiis' jubet; si damno rerum suarum Cremonenses ad mutandam fidem traherentur: propinqua muris tecta, et altitudinem moenium egressa, fortissimo quoque militum complet: illi trabibus tegulisque et facibus propugnatores deturbant.

XXXI. Jam legiones in testudinem glomerabantur, et alii saxa telaque incutiebant, quum languescere paullatim Vitellianorum animi. Ut quisque ordine anteibat, cedere fortunae: ne, Cremonâ quoque excisâ, nulla ultrà venia, omnisque ira victoris, non in vulgus inops, sed in tribunos centurionesque, ubi pretium caedis erat, reverteretur. Gregarius miles, futuri socors et ignobilitate tutior, perstabat: vagi per vias, in domibus abditi, pacem ne tum quidem orabant, quum bellum posuissent. Primores castrorum nomen atque imagines Vitellii amoliuntur: catenas Caecinae (nam etiam tum vinctus erat) exsolvunt, orantque, 'ut causae suae deprecator adsistat:' adspernantem tumentemque lacrumis fatigant (extremum malorum,) tot fortissimi viri, proditoris opem invocantes: mox velamenta et infulas pro muris ostentant. Quum Antonius *inhiberi tela* jussisset, signa aquilasque extulêre: moestum inermium agmen, dejectis in terram oculis, sequebatur. Circumstiterant victores, et primò ingerebant probra, intentabant ictus: mox, ut praeberi ora contumeliis, et, positâ omni ferociâ, cuncta victi patiebantur, subit recordatio, 'illos esse, qui nuper Bebriaci victoriae temperâssent.' Sed, ubi Caecina, praetextâ lictoribusque insignis, dimotâ turbâ, consul incessit, exarsêre victores: 'superbiam saevitiamque' (adeò invisa scelera sunt) etiam 'perfidiam,' objectabant. Obstitit Antonius, datisque defensoribus, ad Vespasianum dimisit.

XXXII. Plebs interim Cremonensium inter armatos conflictabatur: nec procul caede aberant, quum precibus ducum mitigatus est miles. Et vocatos ad concionem Antonius adloquitur, magnificè victores, victos clementer: de Cremonâ in neutrum. Exercitus, praeter insitam praedandi cupidinem, vetere odio ad excidium Cremonensium incubuit: juvisse partes Vitellianas, Othonis quoque bello, credebantur: mox tertiadecimanos, ad ex-

struendum amphitheatrum relictos, ut sunt procacia urbanae plebis ingenia, petulantibus jurgiis inluserant. Auxit invidiam editum illic a Caecinâ gladiatorum spectaculum, eademque rursùs belli sedes; et praebiti in acie Vitellianis cibi; caesae quaedam feminae, studio partium ad proelium progressae: tempus quoque mercatûs, ditem alioquin coloniam, majore opum specie complebat. Ceteri duces in obscuro: Antonium fortuna famaque omnium oculis exposuerat: is balineas, abluendo cruori, properè petit: excepta vox est, quum teporem incusaret: 'statim 'futurum, ut incalescerent.' Vernile dictum omnem invidiam in eum vertit, tamquam 'signum incendendae Cremonae dedisset,' quae jam flagrabat.

XXXIII. Quadraginta armatorum millia inrupêre, calonum lixarumque amplior numerus, et in libidinem ac saevitiam corruptior. Non dignitas, non aetas protegebat, quo minùs stupra caedibus, caedes stupris miscerentur. Grandaevos senes, exactâ aetate feminas, viles ad praedam, in ludibrium trahebant. Ubi adulta virgo, aut quis formâ conspicuus incidisset, vi manibusque rapientium divulsus, ipsos postremò direptores in mutuam perniciem agebat: dum pecuniam, vel gravia auro templorum dona, sibi quisque trahunt, majore aliorum vi truncabantur. Quidam, obvia adspernati, verberibus tormentisque dominorum abdita scrutari, defossa eruere. Faces in manibus: quas, ubi praedam egesserant, in vacuas domos et inania templa per lasciviam jaculabantur; utque exercitu vario linguis, moribus, cui cives, socii, externi interessent, diversae cupidines, et aliud cuique fas, nec quidquam inlicitum. Per quatriduum Cremona subfecit. Quum omnia sacra profanaque in igne considerent, solum Mephitis templum stetit ante moenia, loco, seu numine defensum.

XXXIV. Hic exitus Cremonae, anno CCLXXXVI. a primordio suî. Condita erat Ti. Sempronio et Cornelio consulibus, ingruente in Italiam Hannibale, propugnaculum adversùs Gallos, trans Padum agentes, et si qua alia vis per Alpes rueret. Igitur numero colonorum, obportunitate fluminum, ubere agri, adnexu connubiisque gentium, adolevit floruitque, bellis externis intacta, civilibus infelix. Antonius pudore flagitii, crebrescente invidiâ, edixit, 'ne quis Cremonenses captivos detineret:' inritamque praedam militibus effecerat consensus Italiae, emptionem talium mancipiorum adspernantis. Obcidi coepêre: quod ubi enotuit, a propinquis adfinibusque obcultè redemptabantur: mox rediît Cremonam reliquus populus: reposita fora templaque munificentiâ municipum: et Vespasianus hortabatur.

XXXV. Ceterùm adsidere sepultae urbis ruinis, noxia tabo humus haud diu permisit: ad tertium lapidem progressi, vagos paventesque Vitellianos, sua quemque apud signa componunt. Et victae legiones, ne, manente adhuc civili bello, ambiguè agerent, per Illyricum disspersae. In Britanniam inde et Hispani-

as nuntios famamque; in Galliam Julium Calenum, tribunum; in Germaniam Alpinum Montanum, praefectum cohortis, quòd hic Trevir, Calenus Aeduus, uterque Vitelliani fuerant, ostentui misêre. Simul transitus Alpium praesidiis obcupati: suspectâ Germaniâ, tamquam in auxilium Vitellii adcingeretur.

XXXVI. At Vitellius, profecto Caecinâ, quum Fabium Valentem, paucis pòst diebus, ad bellum inpulisset, curis luxum obtendebat: non parare arma, non adloquio exercitioque militem firmare, non in ore vulgi agere: sed umbraculis hortorum abditus, ut ignava animalia, quibus si cibum suggeras, jacent torpentque, praeterita, instantia, futura pari oblivione dimiserat. Atque illum, in nemore Aricino desidem et marcentem, proditio Lucilii Bassi, ac defectio classis Ravennatis perculit. Nec multo pòst de Caecinâ adfertur mixtus gaudio dolor, et 'descivisse, et ab 'exercitu vinctum:' plus apud socordem animum laetitia, quàm cura valuit. Multâ cum exsultatione in Urbem revectus, frequenti concione, 'pietatem militum' laudibus cumulat. 'P. Sa'binum, praetorii praefectum, ob amicitiam Caecinae, vinciri' jubet, substituto in locum ejus Alpheno Varo.

XXXVII. Mox senatum, compositâ in magnificentiam oratione, adloquutus, exquisitis patrum adulationibus adtollitur. Initium atrocis in Caecinam sententiae a L. Vitellio factum: dein ceteri, compositâ indignatione, 'quòd consul rem publicam, 'dux Imperatorem, tantis opibus, tot honoribus cumulatus, ami'cum prodidisset,' velut pro Vitellio conquerentes, suum dolorem proferebant. Nulla in oratione cujusquam erga Flavianos duces obtrectatio; 'errorem inprudentiamque exercituum' culpantes, Vespasiani nomen suspensi et vitabundi circumibant. Nec defuit, qui unum consulatûs diem (is enim in locum Caecinae supererat,) magno cum inrisu tribuentis adcipientisque eblandiretur. Pridie Calendas Novembris Rosius Regulus iniît, ejuravitque. Adnotabant periti, 'numquam antea, non abroga'to magistratu, neque lege latâ, alium subfectum:' nam consul uno die et antè fuerat Caninius Rebilus, C. Caesare dictatore, quum belli civilis praemia festinarentur.

XXXVIII. Nota per eos dies Junii Blaesi mors et famosa fuit; de quâ sic adcepimus. Gravi corporis morbo aeger Vitellius, Servilianis hortis, turrim vicino sitam conlucere, per noctem, crebris luminibus animadvertit. Sciscitanti causam, 'apud 'Caecinam Tuscum epulari multos, praecipuum honore Junium 'Blaesum' nuntiatur: cetera in majus, de 'adparatu et solutis in 'lasciviam animis:' nec defuêre, qui ipsum Tuscum et alios, sed criminosiùs Blaesum incusarent, 'quòd, aegro Principe, laetos 'dies ageret.' Ubi asperatum Vitellium, et posse Blaesum perverti, satis patuit iis, qui Principum obfensas acriter speculantur, datae L. Vitellio delationis partes. Ille infensus Blaeso aemulatione pravâ, quòd eum, omni dedecore maculosum, egregiâ fa-

mâ anteibat, cubiculum Imperatoris reserat, filium ejus sinu complexus et genibus adcidens: causam confusionis quaerenti, 'non se proprio metu, nec suî anxium, sed pro fratre, pro liberis 'fratris, preces lacrumasque adtulisse. Frustra Vespasianum 'timeri, quem tot Germanicae legiones, tot provinciae virtute ac 'fide, tantum denique terrarum ac maris inmensis spatiis arceat. 'In Urbe ac sinu cavendum hostem, Junios Antoniosque avos 'jactantem, qui se stirpe imperatoriâ, comem ac magnificum mi-'litibus ostentet. Versas illuc omnium mentes, dum Vitellius, 'amicorum inimicorumque neglegens, foveat aemulum, Principis 'labores e convivio prospectantem. Reddendam pro intempes-'tivâ laetitiâ moestam et funebrem noctem, quâ sciat et sentiat, 'vivere Vitellium et imperare et, si quid fato adcidat, filium 'habere.

XXXIX. Trepidanti inter scelus metumque, ne dilata Blaesi mors maturam perniciem, palàm jussa atrocem invidiam ferret, placuit veneno grassari. Addidit facinori fidem, nobili gaudio, Blaesum visendo: quin et audita est saevissima Vitellii vox, quâ 'se' (ipsa enim verba referam) 'pavisse oculos, spectatâ ini-'mici morte,' jactavit. Blaeso, super claritatem natalium, et elegantiam morum, fidei obstinatio fuit. Integris quoque rebus, a Caecinâ et primoribus partium, jam Vitellium adspernantibus, ambitus, abnuere perseveravit; sanctus, inturbidus, nullius repentini honoris, adeò non principatûs adpetens, parùm effugerat, ne dignus crederetur.

XL. Fabius interim Valens, multo ac molli concubinarum spadonumque agmine, segniùs quàm ad bellum incedens, 'pro-'ditam a Lucilio Basso Ravennatem classem,' pernicibus nuntiis adcepit. Et, si coeptum iter properâsset, nutantem Caecinam praevenire, aut, ante discrimen pugnae, adsequi legiones potuisset. Nec deerant, qui monerent, 'ut cum fidissimis per obcul-'tos tramites, vitatâ Ravennâ, Hostiliam Cremonamve pergeret.' Aliis placebat, 'adcitis ex Urbe praetoriis cohortibus validâ ma-'nu perrumpere.' Ipse, inutili cunctatione, agendi tempora consultando consumpsit: mox, utrumque consilium adspernatus, quod inter ancipitia deterrimum est, dum media sequitur, nec ausus est satis, nec providit.

XLI. Missis ad Vitellium literis, auxilium postulat. Venêre tres cohortes cum alâ Britannicâ, neque ad fallendum aptus numerus, neque ad penetrandum. Sed Valens ne in tanto quidem discrimine infamiâ caruit, quo minùs rapere inlicitas voluptates, adulteriisque ac stupris polluere hospitum domus crederetur: aderant vis et pecunia et ruentis fortunae novissima libido. Adventu demum peditum equitumque pravitas consilii patuit, quia nec vadere per hostes tam parvâ manu poterat, etiamsi fidissima foret, nec integram fidem adtulerant. Pudor tamen et praesentis ducis reverentia morabatur, haud diuturna vincula apud

avidos periculorum, et dedecoris securos. Eo metu, cohortes Ariminum praemittit, alam 'tueri terga' jubet: ipse, paucis, quos adversa non mutaverant, comitantibus, flexit in Umbriam, atque indè Etruriam; ubi, cognito pugnae Cremonensis eventu, non ignavum, et, si provenisset, atrox consilium iniît, ut, adreptis navibus, in quamcumque partem Narbonensis provinciae egressus, Gallias et exercitus et Germaniae gentes novumque bellum cieret.

XLII. Digresso Valente, trepidos, qui Ariminum tenebant, Cornelius Fuscus, admoto exercitu, et missis per proxima litorum liburnicis, terrâ marique circumvenit. Obcupantur plana Umbriae et quà Picenus ager Adriâ adluitur: omnisque Italia inter Vespasianum ac Vitellium Apennini jugis dividebatur. Fabius Valens e sinu Pisano, saevitiâ maris, aut adversante vento, Portum Herculis Monoeci depellitur: haud procul indè agebat Marius Maturus, Alpium maritimarum procurator, fidus Vitellio, cujus sacramentum, cunctis circà hostilibus, nondum exsuerat. Is Valentem comiter exceptum, 'ne Galliam Narbonensem te- 'merè ingrederetur,' monendo terruit: simul ceterorum fides metu infracta: namque circumjectas civitates procurator Valerius Paullinus, strenuus militiae, et Vespasiano ante fortunam amicus in verba ejus adegerat.

XLIII. Concitisque omnibus, qui, exauctorati a Vitellio, bellum sponte sumebant, Forojuliensem coloniam, claustra maris, praesidio tuebatur; eò gravior auctor, quòd Paullino patria Forum Julii, et honos apud praetorianos, quorum quondam tribunus fuerat. Ipsique pagani, favore municipali et futurae potentiae spe, juvare partes adnitebantur; quae ubi paratu firma, et aucta rumore, apud varios Vitellianorum animos increbruêre, Fabius Valens cum quatuor speculatoribus et tribus amicis, totidem centurionibus, ad naves regreditur: Maturo ceterisque remanere, et in verba Vespasiani adigi volentibus fuit. Ceterùm, ut mare tutius Valenti, quàm litora, aut urbes; ita futuri ambiguus, et magis quid vitaret, quàm cui fideret, certus, adversâ tempestate Stoechadas, Massiliensium insulas, adfertur: ibi eum missae a Paullino liburnicae obpressêre.

XLIV. Capto Valente, cuncta ad victoris opes conversa, initio per Hispaniam a primâ Adjutrice legione orto, quae, memoriâ Othonis, infensa Vitellio, decimam quoque ac sextam traxit. Nec Galliae cunctabantur. Et Britanniam inclutus erga Vespasianum favor, quòd illic secundae legioni a Claudio praepositus et bello clarus egerat, non sine motu adjunxit ceterarum, in quibus plerique centuriones ac milites, a Vitellio provecti, expertum jam Principem anxii mutabant.

XLV. Eâ discordiâ, et crebris belli civilis rumoribus, Britanni sustulêre animos, auctore Venutio: qui, super insitam ferociam et Romani nominis odium, propriis in Cartismanduam reginam stimulis adcendebatur. Cartismandua Brigantibus im-

peritabat, pollens nobilitate: et auxerat potentiam, postquam, capto per dolum rege Caractaco, instruxisse triumphum Claudii Caesaris videbatur. Indè opes, et rerum secundarum luxus: spreto Venutio, (is fuit maritus) armigerum ejus Vellocatum in matrimonium regnumque adcepit. Concussa statim flagitio domus. Pro marito studia civitatis; pro adultero libido reginae et saevitia. Igitur Venutius, adcitis auxiliis, simul ipsorum Brigantum defectione, in extremum discrimen Cartismanduam adduxit. Tum petita a Romanis praesidia: et cohortes alaeque nostrae, variis proeliis, exemêre tamen periculo reginam: regnum Venutio, bellum nobis relictum.

XLVI. Turbata per eosdem dies Germania, et socordiâ ducum, et seditione legionum. Externâ vi, perfidiâ sociali, propè adflicta Romana res. Id bellum cum causis et eventibus (etenim longiùs provectum est) mox memorabimus. Mota et Dacorum gens, numquam fida, tunc sine metu, abducto e Moesiâ exercitu. Sed prima rerum quieti speculabantur: ubi, flagrare Italiam bello, cuncta invicem hostilia, adcepêre, expugnatis cohortium alarumque hibernis utrâque Danubii ripâ potiebantur. Jamque castra legionum exscindere parabant, ni Mucianus sextam legionem obposuisset, Cremonensis victoriae gnarus, ac ne externa moles utrimque ingrueret, si Dacus Germanusque diversi inrupissent. Adfuit, ut saepe aliàs, fortuna populi Romani, quae Mucianum viresque Orientis illuc tulit: et quòd Cremonae interim transegimus. Fonteius Agrippa ex Asiâ (pro consule eam provinciam annuo imperio tenuerat) Moesiae praepositus est: additis copiis e Vitelliano exercitu, quem spargi per provincias, et externo bello inligari, pars consilii pacisque erat.

XLVII. Nec ceterae nationes silebant. Subita per Pontum arma barbarum mancipium, regiae quondam classis praefectus, moverat: is fuit Anicetus, Polemonis libertus, praepotens olim, et, postquam regnum in formam provinciae verterat, mutationis inpatiens. Igitur Vitellii nomine, adscitis gentibus, quae Pontum adcolunt, conrupto in spem rapinarum egentissimo quoque, haud temnendae manûs ductor, Trapezuntem, vetustâ famâ civitatem, a Graecis in extremo Ponticae orae conditam, subitus inrupit. Caesa ibi cohors, regium auxilium olim, mox donati civitate Romanâ, signa armaque in nostrum modum, desidiam licentiamque Graecorum retinebant. Classi quoque faces intulit, vacuo mari eludens, quia lectissimas liburnicarum, omnemque militem Mucianus Byzantium adegerat. Quin et barbari contemptim vagabantur, fabricatis repentè navibus (*camaras* vocant) arctis lateribus, latâ alvo, sine vinculo aeris aut ferri connexâ: et tumido mari, prout fluctus adtollitur, summa navium tabulis augent, donec in modum tecti claudantur. Sic inter undas volvuntur, pari utrimque prorâ, et mutabili remigio, quando hinc vel illinc adpellere indiscretum et innoxium est.

XLVIII. Advertit ea res Vespasiani animum, ut vexillarios e legionibus, ducemque Virdium Geminum, spectatae militiae, deligeret. Ille incompositum et praedae cupidine vagum hostem adortus, coëgit in naves: effectisque raptim liburnicis, adsequitur Anicetum in ostio fluminis Cohibi, tutum sub Sedochezorum regis auxilio, quem pecuniâ donisque ad societatem perpulerat. Ac primò rex minis armisque subplicem tueri: postquam merces proditionis aut bellum ostendebatur, fluxâ, ut est barbaris, fide, pactus Aniceti exitium, perfugas tradidit, belloque servili finis inpositus. Laetum eâ victoriâ Vespasianum, cunctis super vota fluentibus, Cremonensis proelii nuntius in Aegypto adsequitur. Eò properantiùs Alexandriam pergit, ut, fracto Vitellii exercitu, Urbem quoque externae opis indigam fame urgeret. Namque et Africam, eodem latere sitam, terrâ marique invadere parabat, clausis annonae subsidiis, inopiam ac discordiam hosti facturus.

XLIX. Dum hac totius orbis mutatione fortuna imperii transit, Primus Antonius nequaquam pari innocentiâ post Cremonam agebat; satisfactum bello ratus et cetera ex facili, seu felicitas in tali ingenio avaritiam, superbiam ceteraque obculta mala patefecit. Ut captam, Italiam persultare: ut suas, legiones colere; omnibus dictis factisque vim sibi ad potentiam struere: utque licentiâ militem inbueret, interfectorum centurionum ordines legionibus obferebat: eo subfragio turbidissimus quisque delecti: nec miles in arbitrio ducum, sed duces militari violentiâ trahebantur. Quae seditiosa, et conrumpendae disciplinae, mox in praedam vertebat, nihil adventantem Mucianum veritus; quod exitiosius erat, quàm Vespasianum sprevisse.

L. Ceterùm propinquâ hieme, et humentibus Pado campis, expeditum agmen incedere. Signa aquilaeque victricium legionum, milites vulneribus aut aetate graves, plerique etiam integri, Veronae relicti: subficere cohortes alaeque, et e legionibus lecti, profligato jam bello, videbantur. Undecima legio sese adjunxerat, initio cunctata: sed, prosperis rebus, anxia, quòd defuisset. Sex millia Dalmatarum, recèns delectus, comitabantur. Ducebat Pompeius Silvanus, consularis: vis consiliorum penes Annium Bassum, legionis legatum: is Silvanum, socordem bello, et dies rerum verbis terentem, specie obsequii regebat, ad omniaque, quae agenda forent, quietâ cum industriâ aderat. Ad has copias, e classicis Ravennatibus legionariam militiam poscentibus, optimus quisque adsciti: classem Dalmatae subplevêre. Exercitus ducesque ad Fanum Fortunae iter sistunt, de summâ rerum cunctantes, quòd, 'motas ex Urbe praetorias cohortes,' audîerant, et teneri praesidiis Apenninum rebantur: et ipsos, in regione bello adtritâ, inopia et seditiosae militum voces terrebant, *clavarium* flagitantium: nec pecuniam aut frumentum provide-

rant: et festinatio atque aviditas praepediebant, dum, quae adcipi poterant, rapiuntur.

LI. Celeberrimos auctores habeo, tantam victoribus adversùs fas nefasque inreverentiam fuisse, ut gregarius eques, obcisum a se proximâ acie fratrem professus, praemium a ducibus petiêrit. Nec illis aut honorare eam caedem jus hominum; aut ulcisci ratio belli permittebat. Distulerant, tamquam majora meritum, quàm quae statim exsolverentur: nec quidquam ultrà traditur. Ceterùm et prioribus civium bellis par scelus inciderat: nam proelio, quo apud Janiculum adversùs Cinnam pugnatum est, Pompeianus miles fratrem suum, dein, cognito facinore, seipsum interfecit, ut Sisennà memorat: tantò acrior apud majores, sicut virtutibus gloria, ita flagitiis poenitentia fuit. Sed haec aliaque ex veteri memoriâ petita, quotiens res locusque exempla recti, aut solatia mali poscet, haud absurdè memorabimus.

LII. Antonio ducibusque partium, ‘praemitti equites, omnemque Umbriam explorari’ placuit, ‘si quà Apennini juga clementiùs adirentur: adciri aquilas signaque et quidquid Veronae militum foret: Padumque et mare commeatibus compleri.’ Erant inter duces, qui necterent moras: quippe nimius jam Antonius, et certiora ex Muciano sperabantur. Namque Mucianus, tam celeri victoriâ anxius, et, ni praesens Urbe potiretur, expertem se belli gloriaeque ratus, ad Primum et Varum media scriptitabat, ‘instandum coeptis,’ aut rursus ‘cunctandi utilitates’ edisserens; atque ita compositus, ut ex eventu rerum adversa abnueret, vel prospera adnosceret. Plotium Griphum, nuper ab Vespasiano in senatorium ordinem additum, ac legioni praepositum, ceterosque sibi fidos, apertiùs monuit. Iique omnes, de festinatione Primi ac Vari sinistrè, et Muciano volentia rescripsêre. Quibus epistolis Vespasiano missis, effecerat, ut non pro spe Antonii consilia factaque ejus aestimarentur.

LIII. Aegrè id pati Antonius, et culpam in Mucianum conferre, ‘cujus criminationibus eviluissent pericula sua:’ nec sermonibus temperabat, inmodicus linguâ, et obsequii insolens: literas ad Vespasianum composuit, jactantiùs quàm ad Principem, nec sine obcultâ in Mucianum insectatione: ‘Se Pannonicas legiones in arma egisse: suis stimulis excitos Moesiae duces: suâ constantiâ perruptas Alpes, obcupatam Italiam, intersepta Germanorum Raetorumque auxilia. Quòd discordes disspersasque Vitellii legiones equestri procellâ, mox peditum vi, per diem noctemque fudisset, id pulcerrimum et sui operis: casum Cremonae bello inputandum: majore damno, plurium urbium excidiis, veteres civium discordias rei publicae stetisse. Non se nuntiis, neque epistolis, sed manu et armis Imperatori suo militare: neque obficere gloriae eorum, qui Asiam interim composuerint: illis Moesiae pacem, sibi salutem securitatemque Italiae, cordi fuisse. Suis exhortationibus Gallias Hispanias-

'que, validissimam terrarum partem, ad Vespasianum conversas. 'Sed cecidisse in inritum labores, si praemia periculorum soli 'adsequantur, qui periculis non adfuerint.' Nec fefellêre ea Mucianum: indè graves simultates; quas Antonius simpliciùs, Mucianus callidè, eóque inplacabiliùs nutriebat.

LIV. At Vitellius, fractis apud Cremonam rebus, nuntios cladis obcultans, stultâ dissimilatione, remedia potiùs malorum, quàm mala, differebat. Quippe confitenti consultantique supererant spes viresque: quum e contrario laeta omnia fingeret, falsis ingravescebat. Mirum apud ipsum de bello silentium; prohibiti, per civitatem sermones, eóque plures: ac, si liceret, vera narraturi, quia vetabantur, atrociora vulgaverant. Nec duces hostium augendae famae deerant, captos Vitellii exploratores circumductosque, ut robora victoris exercitûs noscerent, remittendo: quos omnes Vitellius, secretò percunctatus, interfici jussit. Notabili constantiâ centurio, Julius Agrestis, post multos sermones, quibus Vitellium ad virtutem frustra adcendebat, perpulit, ut ad vires hostium spectandas, quaeque apud Cremonam acta forent, ipse mitteretur. Nec exploratione obcultâ fallere Antonium tentavit, sed, 'mandata Imperatoris suumque animum' professus, 'ut cuncta viseret,' postulat. Missi, qui locum proelii, Cremonae vestigia, captas legiones ostenderent. Agrestis ad Vitellium remeavit, abnuentique 'vera esse, quae adferret,' atque ultrò 'conruptum' arguenti; 'quandoquidem,' inquit, 'magno 'documento opus est, nec alius jam tibi aut vitae aut mortis meae 'usus, dabo cui credas:' atque ita digressus, voluntariâ morte dicta firmavit. Quidam 'jussu Vitellii interfectum:' de fide constantiâque eadem tradidêre.

LV. Vitellius, ut e somno excitus, 'Julium Priscum et Al'phenum Varum cum quatuordecim praetoriis cohortibus et 'omnibus equitum alis obsidere Apenninum' jubet. Sequuta e classicis legio. Tot millia armatorum, lecta equis virisque, si dux alius foret, inferendo quoque bello satis pollebant. Ceterae cohortes ad tuendam Urbem L. Vitellio fratri datae. Ipse, nihil e solito luxu remittens, et diffidentiâ properus, festinare comitia, quibus consules in multos annos destinabat: foedera sociis, Latium externis dilargiri: his tributa dimittere: alios inmunitatibus juvare: denique, nullâ in posterum curâ, lacerare imperium. Sed vulgus ad magnitudinem beneficiorum aderat: stultissimus quisque pecuniis mercabatur: apud sapientes cassa habebantur, quae neque dari, neque adcipi, salvâ republicâ, poterant. Tandem, flagitante exercitu, qui Mevaniam insederat, magno senatorum agmine, quorum multos ambitione, plures formidine trahebat, in castra venit, incertus animi, et infidis consiliis obnoxius.

LVI. Concionanti (prodigiosum dictu) tantum foedarum volucrum supervolitavit, ut nube atrâ diem obtenderent. Adcessit

dirum omen, profugus altaribus taurus, disjecto sacrificii adparatu, longè, nec ubi feriri hostias mos est, confossus. Sed praecipuum ipse Vitellius ostentum erat, ignarus militiae, inprovidus consilii; 'quis ordo agminis, quae cura explorandi, quantus urgendo trahendove bello modus,' alios rogitans; et, ad omnes nuntios, vultu quoque et incessu trepidus; dein temulentus. Postremò taedio castrorum, et auditâ defectione Misenensis classis, Romam revertit, recentissimum quodque vulnus pavens, summi discriminis incuriosus. Nam, quum transgredi Apenninum, integro exercitûs sui robore, et fessos hieme atque inopiâ hostes adgredi, in aperto foret; dum disspergit vires, acerrimum militem, et usque in extrema obstinatum, trucidandum capiendumque tradidit, peritissimis centurionum dissentientibus, et, si consulerentur, vera dicturis. Arcuêre eos intimi amicorum Vitellii, ita formatis Principis auribus, ut aspera, quae utilia, nec quidquam, nisi jucundum et laesurum, adciperet.

LVII. Sed classem Misenensem (tantum civilibus discordiis etiam singulorum audacia valet) Claudius Faventinus, centurio, per ignominiam a Galbâ dimissus, ad defectionem traxit, fictis Vespasiani epistolis pretium proditionis ostentans. Praeerat classi Claudius Apollinaris, neque fidei constans, neque strenuus in perfidiâ: et Apinius Tiro, praeturâ functus, ac tum fortè Minturnis agens, ducem se defectoribus obtulit: a quibus municipia coloniaeque inpulsae: praecipuo Puteolanorum in Vespasianum studio, contrà Capuâ Vitellio fidâ, municipalem aemulationem bellis civilibus miscebant. Vitellius Claudium Julianum (is nuper classem Misenensem molli imperio rexerat) permulcendis militum animis delegit: data in auxilium Urbana cohors et gladiatores, quibus Julianus praeerat. Ut conlata utrimque castra, haud magnâ cunctatione Juliano in partes Vespasiani transgresso, Tarracinam obcupavêre, moenibus situque magis, quàm ipsorum ingenio tutam.

LVIII. Quae ubi Vitellio cognita, parte copiarum Narniae cum praefectis praetorii relictâ, L. Vitellium fratrem, cum sex cohortibus et quingentis equitibus, ingruenti per Campaniam bello obposuit. Ipse aeger animi, studiis militum et clamoribus populi arma poscentis, refovebatur: dum vulgus ignavum, et nihil ultra verba ausurum, falsâ specie, 'exercitum et legiones' adpellat. Hortantibus libertis (nam amicorum ejus quantò quis clarior, minùs fidus) 'vocari tribus' jubet; dantes nomina sacramento adigit: superfluente multitudine, curam delectûs in consules partitur. Servorum numerum et pondus argenti senatoribus indicit. Equites Romani obtulêre operam pecuniasque, etiam libertinis idem munus ultrò flagitantibus. Ea simulatio officii, a metu profecta, verterat in favorem. Et plerique haud perindè Vitellium, quàm casum locumque principatûs miserabantur: nec deerat ipse: vultu, voce, lacrumis, misericordiam

elicere, largus promissis, et, quae natura trepidantium est, inmodicus. Quin et ‘Caesarem’ se dici voluit, adspernatus antea: sed tunc, superstitione nominis, et quia in metu consilia prudentium et vulgi rumor juxtà audiuntur. Ceterùm, ut omnia inconsulti inpetûs coepta, initiis valida, spatio languescunt, dilabi paullatim senatores equitesque, primò cunctanter, et, ubi ipse non aderat, mox contemptim et sine discrimine, donec Vitellius pudore inriti conatûs, quae non dabantur, remisit.

LIX. Ut terrorem Italiae possessa Mevania, ac velut renatum ex integro bellum, intulerat; ita haud dubium erga Flavianas partes studium tam pavidus Vitellii discessus addidit: erectus Samnis Pelignusque et Marsi aemulatione, ‘quòd Campania praevenisset,’ ut in novo obsequio, ad cuncta belli munia acres erant. Sed foedâ hieme per transitum Apennini conflictatus exercitus: et vix quieto agmine nives eluctantibus, patuit, quantum discriminis adeundum foret, ni Vitellium retrò fortuna vertisset: quae Flavianis ducibus non minùs saepe, quàm ratio adfuit. Obvium illic Petilium Cerialem habuêre, agresti cultu et notitiâ locorum custodias Vitellii elabsum. Propinqua adfinitas Ceriali cum Vespasiano, nec ipse inglorius militiae: eóque inter duces adsumptus est. ‘Flavio quoque Sabino ac Domitiano patuisse ‘effugium,’ multi tradidêre. Et missi ab Antonio nuntii per varias fallendi artes penetrabant, locum ac praesidium monstrantes. Sabinus inhabilem labori et audaciae valetudinem causabatur: Domitiano aderat animus: sed custodes a Vitellio additi, quamquàm se socios fugae promitterent, tamquam insidiantes timebantur. Atque ipse Vitellius, respectu suarum necessitudinum, nihil in Domitianum atrox parabat.

LX. Duces partium ut Carsulas venêre, paucos ad requiem dies sumunt, donec aquilae signaque legionum adsequerentur: et locus ipse castrorum placebat, latè prospectans, tuto copiarum adgestu, florentissimis pone tergum municipiis: simul conloquia cum Vitellianis, decem millium spatio distantibus, et proditio sperabatur. Aegrè id pati miles, et victoriam malle, quàm pacem: ne suas quidem legiones obperiebantur, ut praedae, quàm periculorum socias. Vocatos ad concionem Antonius docuit, ‘esse ‘adhuc Vitellio vires, ambiguas, si deliberarent; acres, si desperâssent. Initia bellorum civilium fortunae permittenda, victoriam consiliis et ratione perfici. Jam Misenensem classem et ‘pulcerrimam Campaniae oram descivisse: nec plus e toto terrarum orbe reliquum Vitellio, quàm quod inter Tarracinam ‘Narniamque jaceat. Satis gloriae proelio Cremonensi partum, ‘et exitio Cremonae nimium invidiae: ne concupiscerent Romam capere potiùs, quàm servare: majora illis praemia, et ‘multò maximum decus, si incolumitatem senatui populoque ‘Romano sine sanguine quaesîssent.’

LXI. His ac talibus mitigati animi. Nec multo pòst legiones venêre. Et terrore famâque aucti exercitûs Vitellianae cohortes nutabant, nullo in bellum adhortante, multis ad transitionem, qui suas centurias turmasque tradere, donum victori, et sibi in posterum gratiam, certabant. Per eos cognitum est, 'Interamnam proximis campis praesidio quadringentorum equitum teneri.' Missus extemplò Varus, cum expeditâ manu, paucos repugnantium interfecit: plures, abjectis armis, veniam petivêre: quidam in castra refugi, cuncta formidine inplebant, augendo rumoribus virtutem copiasque hostium, quò amissi praesidii dedecus lenirent. Nec ulla apud Vitellianos flagitii poena; et praemiis defectorum vera fides ac reliquum perfidiae certamen: crebra transfugia tribunorum centurionumque: nam gregarius miles induruerat pro Vitellio, donec Priscus et Alphenus, desertis castris, ad Vitellium regressi, pudore proditionis cunctos exsolverent.

LXII. Iisdem diebus Fabius Valens Urbini in custodiâ interficitur. Caput ejus Vitellianis cohortibus ostentatum, ne quam ultrà spem foverent: nam, 'pervasisse in Germanias Valentem, 'et veteres illic novosque exercitus ciere,' credebant. Visâ caede in desperationem versi: et Flavianus exercitus, inmane quantum animo exitium Valentis, ut finem belli, adcepit. Natus erat Valens Anagniae, equestri familiâ: procax moribus, neque absurdus ingenio, famam urbanitatis per lasciviam petere: ludicro Juvenalium sub Nerone, velut ex necessitate, mox sponte mimos actitavit, scitè magis, quàm probè. Legatus legionis et fovit Verginium et infamavit. Fonteium Capitonem conruptum, seu quia conrumpere nequiverat, interfecit. Galbae proditor, Vitellio fidus, et aliorum perfidiâ inlustratus.

LXIII. Abruptâ undique spe, Vitellianus miles, transiturus in partes, id quoque non sine decore, sed sub signis vexillisque in subjectos Narniae campos descendêre. Flavianus exercitus, ut ad proelium, intentus ornatusque, densis circa viam ordinibus, adstiterat. Adcepti in medium Vitelliani: et circumdatos Primus Antonius clementer adloquitur: 'pars Narniae, pars Inter'amnae subsistere' jussi: relictae simul e victricibus legiones, neque quiescentibus graves, et adversùs contumaciam validae. Non omisêre per eos dies Primus ac Varus, crebris nuntiis 'sa'lutem et pecuniam et secreta Campaniae' obferre Vitellio, si, 'positis armis, seque ac liberos suos Vespasiano permisisset.' In eumdem modum et Mucianus composuit epistolas: quibus plerumque fidere Vitellius, ac 'de numero servorum, electione lito'rum,' loqui. Tanta torpedo invaserat animum, ut, si Principem eum fuisse ceteri non meminissent, ipse oblivisceretur.

LXIV. At primores civitatis Flavium Sabinum, praefectum Urbis, secretis sermonibus incitabant, 'victoriae famaeque par'tem capesseret: esse illi proprium militem cohortium urbana-

'rum: nec defuturas vigilum cohortes, servitia ipsorum, fortu-'nam partium, et omnia prona victoribus. Ne Antonio Varo-'que de gloriâ concederet. Paucas Vitellio cohortes, et moes-'tis undique nuntiis trepidas: populi mobilem animum; et, si 'se ducem praebuisset, easdem illas adulationes pro Vespasiano 'fore. Ipsum Vitellium ne prosperis quidem parem; adeò 'ruentibus debilitatum. Gratiam patrati belli penes eum, qui 'Urbem obcupâsset. Id Sabino convenire, ut imperium fratri 'reservaret; id Vespasiano, ut ceteri post Sabinum haberen-'tur.'

LXV. Haudquaquam erecto animo eas voces adcipiebat, invalidus senectâ. Erant, qui obcultis suspicionibus incesserent, tamquam 'invidiâ et aemulatione fortunam fratris moraretur.' Namque Flavius Sabinus, aetate prior, privatis utriusque rebus, auctoritate pecuniâque Vespasianum anteibat. Et credebatur adfectam ejus fidem praejuvisse domo agrisque pignori adceptis. Unde, quamquàm manente in speciem concordiâ, obfensarum operta metuebantur. Melior interpretatio, 'mitem virum ab-'horrere a sanguine et caedibus; eóque crebris cum Vitellio ser-'monibus de pace, ponendisque per conditionem armis, agitare.' Saepe domi congressi, postremò in aede Apollinis, ut fama fuit, pepigêre. Verba vocesque duos testes habebant, Cluvium Rufum et Silium Italicum. Vultus procul visentibus notabantur: Vitellii projectus et degener; Sabinus non insultans et miseranti propior.

LXVI. Quod si tam facilè suorum mentes flexisset Vitellius, quàm ipse cesserat, incruentam Urbem Vespasiani exercitus intrâsset. Ceterùm, ut quisque Vitellio fidus, ita pacem et conditiones abnuebant, 'discrimen ac dedecus' ostentantes, 'et fidem 'in libidine victoris. Nec tantam Vespasiano superbiam, ut pri-'vatum Vitellium pateretur: ne victos quidem laturos. Ita pe-'riculum ex misericordiâ. Ipsum sanè senem, et prosperis ad-'versisque satiatum. Sed quod nomen, quem statum filio ejus, 'Germanico, fore? Nunc pecuniam et familiam et beatos Cam-'paniae sinus promitti: sed, ubi imperium Vespasianús invaserit, 'non ipsi, non amicis ejus, non denique exercitibus securitâtem, 'nisi exstincto aemulatu, redituram. Fabium illis Valentem, cap-'tivum et casibus dubiis reservatum, praegravem fuisse: nedum 'Primus ac Fuscus et specimem partium Mucianus, ullam in 'Vitellium, nisi obcidendi, licentiam habeant. Non a Caesare 'Pompeium, non ab Augusto Antonium incolumes relictos: nisi 'fortè Vespasianus altiores spiritus gerat, Vitellii cliens, quum 'Vitellius conlega Claudio foret. Quin, ut censuram patris, ut 'tres consulatus, ut tot egregiae domûs honores deceret, despe-'ratione saltem in audaciam adcingeretur: perstare militem, su-'peresse studia populi. Denique nihil atrocius eventurum, quàm 'in quod sponte ruant: moriendum victis, moriendum deditis:

'id solum referre, novissimum spiritum per ludibrium et contu-'melias effundant, an per virtutem.'

LXVII. Surdae ad fortia consilia Vitellio aures. Obruebatur animus miseratione curâque, ne, pertinacibus armis, minùs placabilem victorem relinqueret conjugi ac liberis. Erat illi et fessa aetate parens; quae tamen, paucis antè diebus, obportunâ morte excidium domûs praevenit, nihil principatu filii adsequuta, nisi luctum et bonam famam. Quintodecimo Kalendas Januarii auditâ defectione legionis cohortiumque, quae se Narniae dediderant, pullo amictu palatio degreditur, moestâ circùm familiâ. Simul ferebatur lecticulâ parvulus filius, velut in funebrem pompam. Voces populi blandae et intempestivae: miles minaci silentio.

LXVIII. Nec quisquam adeò rerum humanarum inmemor, quem non commoveret illa facies: Romanum Principem, et generis humani paulo antè dominum, relictâ fortunae suae sede, per populum, per urbem, exire de imperio. Nihil tale viderant, nihil audierant: repentina vis dictatorem Caesarem obpresserat; obcultae Caium insidiae: nox et ignotum rus fugam Neronis absconderant: Piso et Galba tamquam in acie cecidêre: in suâ concione Vitellius, inter suos milites, prospectantibus etiam feminis, pauca et praesenti moestitiae congruentia locutus: 'Cede-'re se pacis et rei publicae causâ: retinerent tantùm memoriam 'sui fratremque et conjugem et innoxiam liberorum aetatem 'miserarentur.' Simul filium protendens, modò singulis, modò universis commendans, postremò fletu praepediente, adsistenti consuli (Caecilius Simplex erat) exsolutum a latere pugionem, velut jus necis vitaeque civium, reddebat. Adspernante consule, reclamantibus, qui in concione adstiterant, ut in aede Concordiae positurus insignia imperii, domumque fratris petiturus, discessit. Major hìc clamor obsistentium penatibus privatis, *in palatium* vocantium: interclusum aliud iter, idque solum, quod in sacram viam pergeret, patebat: tum consilii inops, in palatium rediit.

LXIX. Praevenerat rumor, 'ejurari ab eo imperium:' scripseratque Flavius Sabinus cohortium tribunis, 'ut militem cohiberent.' Igitur, tamquam omnis res publica in Vespasiani sinum cessisset, primores senatûs et plerique equestris ordinis omnisque miles Urbanus et vigiles domum Flavii Sabini complevêre: illuc de studiis vulgi et minis Germanicarum cohortium adfertur. Longiùs jam progressus erat, quàm ut regredi posset: et suo quisque metu, ne disjectos, eóque minùs validos, Vitelliani consectarentur, cunctantem in arma inpellebant. Sed, quod in ejusmodi rebus adcidit, consilium ab omnibus datum est, periculum pauci sumpsêre. Circa lacum Fundani, descendentibus, qui Sabinum comitabantur, armatis obcurrunt promptissimi Vitellianorum. Modicum ibi proelium, inproviso tumultu, sed pros-

perum Vitellianis fuit. Sabinus, re trepidâ, quod tutissimum e praesentibus, arcem Capitolii insedit milite et quibusdam senatorum equitumque; quorum nomina tradere haud promptum est, quoniam, victore Vespasiano, multi id meritum erga partes simulavêre. Subiêrunt obsidium etiam feminae; inter quas maximè insignis Verulana Gratilla, neque liberos, neque propinquos, sed bellum sequuta. Vitellianùs miles custodiâ socordi clausos circumdedit, eóque, concubiâ nocte, suos liberos Sabinus et Domitianum, fratris filium, in Capitolium adcivit: misso per neglecta ad Flavianos duces nuntio, qui, 'circumsideri ipsos, et, ni subveniretur, arctas res' nuntiaret. Noctem adeò quietam egit, ut degredi sine noxâ potuerit: quippe miles Vitellii, adversùs pericula ferox, laboribus et vigiliis parùm intentus erat: et hibernus imber, repentè fusus, oculos auresque inpediebat.

LXX. Luce primâ Sabinus, antequam invicem hostilia coeptarent, Cornelium Martialem, e primipilaribus, ad Vitellium misit cum mandatis et questu, 'quòd pacta turbarentur. Simi'lationem prorsus et imaginem deponendi imperii fuisse, ad 'decipiendos tot inlustres viros. Cur enim e rostris fratris do'mum, inminentem foro, et inritandis hominum oculis, quàm 'Aventinum et penates uxoris petîsset? Ita privato, et omnem 'principatûs speciem vitanti, convenisse: contrà, Vitellium in 'palatium, in ipsam imperii arcem regressum. Indè armatum 'agmen emissum: stratam innocentium caedibus celeberrimam 'urbis partem: ne Capitolio quidem abstineri. Togatum nem'pe se, et unum e senatoribus, dum inter Vespasianum ac Vitel'lium proeliis legionum, captivitatibus urbium, deditionibus co'hortium judicatur, jam, Hispaniis Germaniisque et Britan'niâ desciscentibus, fratrem Vespasiani mansisse in fide, donec 'ultrò ad conditiones vocaretur. Pacem et concordiam victis 'utilia; victoribus tantùm pulcra esse. Si conventionis poeni'teat, non se, quem perfidiâ deceperit, ferro peteret; non filium 'Vespasiani, vix puberem. Quantum, obcisis uno sene et uno 'juvene, profici? iret obviàm legionibus, et de summâ rerum il'lic certaret: cetera secundùm eventum proelii cessura.' Trepidus ad haec Vitellius, pauca purgandi suî causâ respondit, culpam 'in militem' conferens, 'cujus nimio ardori inparem esse 'modestiam suam.' Et monuit Martialem, 'ut per secretam 'aedium partem obcultè abiret, ne a militibus internuntius invi'sae pacis interficeretur.' Ipse neque jubendi, neque vetandi potens, non jam Imperator, sed tantùm belli causa erat.

LXXI. Vix dum regresso in Capitolium Martiale, furens miles aderat, nullo duce; sibi quisque auctor: cito agmine forum et inminentia foro templa praetervecti erigunt aciem per adversum collem, usque ad primas Capitolinae arcis fores. Erant antiquitùs porticus in latere clivi, dextrae subeuntibus: in quarum tectum egressi saxis tegulisque Vitellianos obruebant. Neque

illis manus, nisi gladiis armatae; et arcessere tormenta, aut missilia tela, longum videbatur. Faces in prominentem porticum jecêre; et sequebantur ignem: ambustasque Capitolii fores penetrâssent, ni Sabinus revulsas undique statuas, decora majorum, in ipso aditu, vice muri, objecisset. Tum diversos Capitolii aditus invadunt, juxta lucum asyli, et quà Tarpeia rupes centum gradibus aditur. Inprovisa utraque vis; propior atque acrior per asylum ingruebat: nec sisti poterant scandentes per conjuncta aedificia: quae, ut in multâ pace, in altum edita, solum Capitolii aequabant. Hic ambigitur, 'ignem tectis obpugnatores injecerint, an obsessi,' quae crebrior fama est, 'quò nitentes ac progressos depellerent.' Inde labsus ignis in porticus adpositas aedibus: mox sustinentes fastigium aquilae, vetere ligno, traxerunt flammam alueruntque. Sic Capitolium, clausis foribus, indefensum et indireptum, conflagravit.

LXXII. Id facinus post conditam Urbem luctuosissimum foedissimumque rei publicae populi Romani adcidit: nullo externo hoste, propitiis, si per mores nostros liceret, deis, sedem Jovis optimi, maximi, auspicatò a majoribus, pignus imperii, conditam, quam non Porsena deditâ Urbe, neque Galli captâ, temerare potuissent, furore Principum exscindi! Arserat et antè Capitolium civili bello, sed fraude privatâ: nunc palàm obsessum, palàm incensum: quibus armorum causis? quo tantae cladis pretio stetit? pro patriâ bellavimus? Voverat Tarquinius Priscus rex, bello Sabino, jeceratque fundamenta, spe magis futurae magnitudinis, quàm quò modicae adhuc populi Romani res subficerent. Mox Servius Tullius, sociorum studio; deinde Tarquinius Superbus, captâ Suessâ Pometiâ, hostium spoliis exstruxêre. Sed gloria operis libertati reservata: pulsis regibus, Horatius Pulvillus, iterum consul, dedicavit, eâ magnificentiâ, quam inmensae postea populi Romani opes ornarent potiùs, quàm augerent. Iisdem rursus vestigiis situm est, postquam, interjecto ccccxxv. annorum spatio, L. Scipione C. Norbano consulibus, flagraverat. Curam victor Sulla suscepit, neque tamen dedicavit: hoc solum felicitati ejus negatum. Lutatii Catuli nomen, inter tanta Caesarum opera, usque ad Vitellium mansit. Ea tunc aedes cremabatur.

LXXIII. Sed plus pavoris obsessis, quàm obsessoribus intulit. Quippe Vitellianus miles, neque astu, neque constantiâ, inter dubia indigebat. Ex diverso trepidi milites, dux segnis et veluti captus animi, non linguâ, non auribus competere: neque alienis consiliis regi, neque sua expedire: huc illuc clamoribus hostium circumagi: quae jusserat vetare, quae vetuerat jubere. Mox, quod in perditis rebus adcidit, omnes praecipere, nemo exsequi: postremò, abjectis armis, fugam et fallendi artes circumspectabant. Inrumpunt Vitelliani et cuncta sanguine, ferro, flammisque miscent. Pauci militarium virorum, inter quos

maximè insignes, Cornelius Martialis, Aemilius Pacensis, Casperius Niger, Didius Scaeva, pugnam ausi, obtruncantur. Flavium Sabinum, inermem, neque fugam coeptantem, circumsistunt, et Quinctium Atticum, consulem, umbrâ honoris et suâmet vanitate monstratum, quòd edicta in populum, pro Vespasiano magnifica, probrosa adversùs Vitellium jecerat. Ceteri per varios casus elabsi; quidam servili habitu, alii fide clientium contecti, et inter sarcinas abditi. Fuêre, qui, excepto Vitellianorum signo, quo inter se noscebantur, ultrò rogitantes respondentesve, audaciam pro latebrâ haberent.

LXXIV. Domitianus, primâ inruptione apud aedituum obcultatus, sollertiâ liberti, lineo amictu turbae sacricolarum inmixtus ignoratusque, apud Cornelium Primum, paternum clientem, juxta Velabrum delituit. Ac, potiente rerum patre, disjecto aeditui contubernio, modicum sacellum JOVI CONSERVATORI, aramque posuit, casusque suos in marmore expressam. Mox imperium adeptus, JOVI CUSTODI templum ingens, seque in sinu dei sacravit. Sabinus et Atticus, onerati catenis et ad Vitellium ducti, nequaquam infesto sermone vultuque excipiuntur, frementibus, qui jus caedis, et praemia navatae operae, petebant. Clamore a proximis orto, sordida pars plebis subplicium Sabini exposcit, minas adulationesque miscet. Stantem pro gradibus palatii Vitellium, et preces parantem, pervicere ut absisteret. Tum confossum conlaceratumque, et capite truncum corpus Sabini in Gemonias trahunt.

LXXV. Hic exitus viri haud sanè spernendi. Quinque et triginta stipendia in re publicâ fecerat, domi militiaeque clarus. Innocentiam justitiamque ejus non argueres: sermonis nimius erat: id unum septem annis, quibus Moesiam, duodecim, quibus praefecturam urbis obtinuit, calumniatus est rumor: in fine vitae alii segnem, multi moderatum et civium sanguinis parcum credidere. Quod inter omnes constiterit, ante principatum Vespasiani, decus domûs penes Sabinum erat. Caedem ejus laetam fuisse Muciano adcepimus. Ferebant plerique, 'etiam paci consultum, diremptâ aemulatione inter duos, quorum alter se fratrem Imperatoris, alter consortem imperii cogitaret.' Sed Vitellius consulis subplicium poscenti populo restitit, placatus, ac velut vicem reddens, quòd interrogantibus, 'quis Capitolium incendisset,' se reum Atticus obtulerat. Eâque confessione, sive aptum tempori mendacium fuit, invidiam crimenque adnovisse, et a partibus Vitellii amolitus videbatur.

LXXVI. Iisdem diebus L. Vitellius, positis apud Feroniam castris, excidio Tarracinae inminebat; clausis illic gladiatoribus remigibusque, qui non egredi moenia, neque periculum in aperto audebant. Praeerat, ut suprà memoravimus, Julianus gladiatoribus, Apollinaris remigibus, lasciviâ socordiâque gladiatorum magis, quàm ducum similes. Non vigilias agere, non intuta

moenium firmare, noctu dieque fluxi et amoena litorum personantes, in ministerium luxûs disspersis militibus, de bello tantùm inter convivia loquebantur. Paucos ante dies discesserat Apinius Tiro; donisque ac pecuniis acerbè per municipia conquirendis, plus invidiae quàm virium partibus addebat.

LXXVII. Interim ad L. Vitellium servus Verginii Capitonis perfugit, pollicitusque, 'si praesidium adciperet, vacuam arcem 'furtim traditurum,' multâ nocte cohortes expeditas, summis montium jugis, super caput hostium sistit: inde miles ad caedem magis, quàm ad pugnam decurrit: sternunt inermes, aut arma capientes, et quosdam somno excitos, quum tenebris, pavore, sonitu tubarum, clamore hostili turbarentur. Pauci gladiatorum resistentes, neque inulti cecidêre: ceteri ad naves ruebant, ubi cuncta pari formidine inplicabantur, permixtis paganis, quos nullo discrimine Vitelliani trucidabant. Sex liburnicae inter primum tumultum evasêre, in quîs praefectus classis Apollinaris: reliquae in litore captae, aut nimio ruentium onere pressas mare hausit. Julianus ad L. Vitellium perductus, et verberibus foedatus, in ore ejus jugulatur. Fuêre, qui uxorem L. Vitellii Triariam incesserent, tamquam 'gladio militari cincta, 'inter luctum cladesque expugnatae Tarracinae, superbè saevé-'que egisset.' Ipse lauream gestae prosperè rei ad fratrem misit: percunctatus, 'statim regredi se, an perdomandae Campa-'niae insistere juberet.' Quod salutare non modò partibus Vespasiani, sed rei publicae fuit: nam, si recens victoriâ miles, et, super insitam pervicaciam, secundis ferox, Romam contendisset, haud parvâ mole certatum, nec sine exitio urbis, foret: quippe L. Vitellio, quamvìs infami, inerat industria: nec virtutibus ut boni, sed, quo modo pessimus quisque, vitiis valebat.

LXXVIII. Dum haec in partibus Vitellii geruntur, digressus Narniâ Vespasiani exercitus, festos Saturni dies Ocriculi per otium agitabat. Causa tam pravae morae, ut Mucianum obperirentur. Nec defuêre, qui Antonium suspicionibus arguerent, tamquam 'dolo cunctantem,' post secretas Vitellii epistolas, quibus consulatum et nubilem filiam et dotales opes, pretium proditionis, obferebat. Alii, 'ficta haec, et in gratiam Muciani 'composita.' Quidam, 'omnium id ducum consilium fuisse, os-'tentare potiùs Urbi bellum, quàm inferre: quando validissimae 'cohortes a Vitellio descivissent,' et, abscissis omnibus praesidiis, cessurus imperio videbatur. 'Sed cuncta festinatione, deinde 'ignaviâ Sabini conrupta: qui, sumptis temerè armis, munitis-'simam Capitolii arcem, et ne magnis quidem exercitibus ex-'pugnabilem, adversùs tris cohortes tueri nequivisset.' Haud facilè quis uni adsignaverit culpam, quae omnium fuit: nam et Mucianus ambiguis epistolis victores morabatur; et Antonius praepostero obsequio, vel, dum regerit invidiam, crimen meruit; ceterique duces, dum peractum bellum putant, finem ejus insig-

nivere. Ne Petilius quidem Cerialis, cum mille equitibus praemissus, ut transversis itineribus per agrum Sabinum Salariâ viâ Urbem introiret, satis maturaverat: donec obsessi Capitolii fama cunctos simul exciret.

LXXIX. Antonius per Flaminiam ad Saxa rubra, multo jam noctis, serum auxilium venit. Illic 'interfectum Sabinum, 'conflagrâsse Capitolium, tremere Urbem,' moesta omnia adcepit: 'plebem quoque et servitia pro Vitellio armari,' nuntiabatur. Et Petilio Ceriali equestre proelium adversum fuerat: namque incautum, et tamquam ad victos ruentem, Vitelliani, interjectus equiti pedes, excepêre. Pugnatum haud procul Urbe, inter aedificia hortosque et anfractus viarum; quae gnara Vitellianis, incomperta hostibus, metum fecerant: neque omnis eques concors, adjunctis quibusdam, qui nuper apud Narniam dediti, fortunam partium speculabantur: capitur praefectus alae Tullius Flavianus: ceteri foedâ fugâ consternantur, non ultra Fidenas sequutis victoribus.

LXXX. Eo subcessu studia populi aucta: vulgus Urbanum arma cepit. Paucis scuta militaria: plures, raptis, quod cuique obvium, telis, 'signum pugnae' exposcunt. Agit grates Vitellius, et 'ad tuendam Urbem prorumpere' jubet. Mox, vocato senatu, deleguntur legati ad exercitus, ut praetexto rei publicae concordiam pacemque suaderent. Varia legatorum sors fuit. Qui Petilio Ceriali obcurrerant, extremum discrimen adière, adspernante milite conditiones pacis: vulneratur praetor Arulenus Rusticus: auxit invidiam, super violatum legati praetorisque nomen, propria dignatio viri: palantur comites: obciditur proximus lictor, dimovere turbam ausus; et, ni dato a duce praesidio defensi forent, sacrum etiam inter exteras gentes legatorum jus, ante ipsa patriae moenia, civilis rabies usque in exitium temerâsset. Aequioribus animis adcepti sunt, qui ad Antonium venerant, non quia modestior miles, sed duci plus auctoritatis.

LXXXI. Miscuerat se legatis Musonius Rufus, equestris ordinis, studium philosophiae et placita Stoicorum aemulatus: coeptabatque permixtus manipulis, 'bona pacis ac belli discrimina' disserens, armatos monere. Id plerisque ludibrio, pluribus taedio: nec deerant, qui propellerent proculcarentque, ni, admonitu modestissimi cujusque, et aliis minitantibus, omisisset intempestivam sapientiam. Obviae fuêre et virgines Vestales cum epistolis Vitellii, ad Antonium scriptis: 'eximi supremo certamini unum diem' postulabat: 'si moram interjecissent, faciliùs 'omnia conventura.' Virgines cum honore dimissae: Vitellio rescriptum; 'Sabini caede et incendio Capitolii dirempta belli 'commercia.'

LXXXII. Tentavit tamen Antonius vocatas ad concionem legiones mitigare, 'ut, castris juxta pontem Milvium positis, posterâ die Urbem ingrederentur.' Ratio cunctandi, ne asperatus

proelio miles, non populo, non senatui, ne templis quidem ac delubris deorum consuleret. Sed omnem prolationem, ut inimicam victoriae, suspectabant. Simul fulgentia per colles vexilla, quamquàm inbellis populus sequeretur, speciem hostilis exercitûs fecerant. Tripartito agmine, pars, ut adstiterat, Flaminiâ viâ, pars juxta ripam Tiberis incessit; tertium agmen per Salariam Collinae portae propinquabat. Plebs invectis equitibus fusa. Miles Vitellianus trinis et ipse praesidiis obcurrit. Proelia ante Urbem multa et varia: sed Flavianis, consilio ducum praestantibus, saepius prospera. Ii tantùm conflictati sunt, qui in partem sinistram Urbis ad Sallustianos hortos per angusta et lubrica viarum flexerant. Superstantes maceriis hortorum Vitelliani, ad serum usque diem, saxis pilisque subeuntes arcebant: donec ab equitibus, qui portâ Collinâ inruperant, circumvenirentur. Concurrêre et in campo Martio infestae acies. Pro Flavianis fortuna et parta totiens victoria: Vitelliani desperatione solâ ruebant; et, quamquàm pulsi, rursus in Urbe congregabantur.

LXXXIII. Aderat pugnantibus spectator populus, utque in ludicro certamine, hos, rursùs illos clamore et plausu fovebat: quotiens pars altera inclinâsset, abditos in tabernis, aut, si quam in domum perfugerant, 'erui jugularique' expostulantes, parte majore praedae potiebantur. Nam, milite ad sanguinem et caedes obverso, spolia in vulgus cedebant. Saeva ac deformis Urbe totâ facies: alibi proelia et vulnera: alibi balineae popinaeque: simul cruor et strues corporum; juxtà scorta et scortis similes: quantum in luxurioso otio libidinum; quidquid in acerbissimâ captivitate scelerum: prorsùs, ut eamdem civitatem et furere crederes et lascivire. Conflixerant antè armati exercitus in Urbe, bis L. Sullâ, semel Cinnâ, victoribus; nec tunc minus crudelitatis: nunc inhumana securitas, et ne minimo quidem temporis voluptates intermissae: velut festis diebus id quoque gaudium adcederet, exsultabant, fruebantur; nullâ partium curâ, malis publicis laeti.

LXXXIV. Plurimum molis in obpugnatione castrorum fuit, quae acerrimus quisque, ut novissimam spem, retinebant. Eò intentiùs victores, praecipuo veterum cohortium studio, cuncta validissimarum Urbium excidiis reperta simul admovent, testudinem, tormenta, aggeres facesque: 'quidquid tot proeliis laboris 'ac periculi hausissent, opere illo consummari,' clamitantes. 'Urbem senatui ac populo Romano, templa diis reddita: pro- 'prium esse militis decus in castris, illam patriam, illos penates: 'ni statim recipiantur, noctem in armis agendam.' Contrà Vitelliani, quamquàm numero fatoque dispares, inquietare victoriam, morari pacem, domos arasque cruore foedare, suprema victis solatia amplectebantur. Multi semianimes, super turres et propugnacula moenium exspiravêre. Convulsis portis, reliquus

globus obtulit se victoribus: et cecidêre omnes contrariis vulneribus, versi in hostem. Ea cura etiam morientibus decori exitûs fuit.

LXXXV. Vitellius, captâ Urbe, per aversam palatii partem, Aventinum in domum uxoris sellulâ defertur: ut, si diem latebrâ vitavisset, Tarracinam ad cohortes fratremque perfugeret. Dein mobilitate ingenii, et, quae natura pavoris est, quum omnia metuenti praesentia maximè displicerent, in palatium regreditur, vastum desertumque: dilabsis etiam infimis servitiorum, aut obcursum ejus declinantibus. Terret solitudo et tacentes loci: tentat clausa: inhorrescit vacuis: fessusque misero errore, et pudendâ latebrâ semet obcultans, ab Julio Placido, tribuno cohortis, protrahitur. Vinctae ponè tergum manus: laniatâ veste, foedum spectaculum, ducebatur, multis increpantibus, nullo inlacrumante: deformitas exitûs misericordiam abstulerat. Obvius e Germanicis militibus, Vitellium infesto ictu, per iram, vel quò maturiùs ludibrio eximeret, an tribunum adpetiêrit, in incerto fuit: aurem tribuni amputavit ac statim confossus est. Vitellium, infestis mucronibus coactum, modò erigere os et obferre contumeliis, nunc cadentes statuas suas, plerumque rostra, aut Galbae obcisi locum contueri; postremò ad Gemonias, ubi corpus Flavii Sabini jacuerat, propulere. Una vox non degeneris animi excepta, quum tribuno insultanti, 'se tamen Imperatorem ejus fuisse,' respondit. Ac deinde, ingestis vulneribus, concidit. Et vulgus eâdem pravitate insectabatur interfectum, quâ foverat viventem.

LXXXVI. Pater illi L. Vitellius: septimum et quinquagesimum aetatis annum explebat: consulatum, sacerdotia, nomen locumque inter primores, nullâ suâ industriâ, sed cuncta patris claritudine adeptus. Principatum ei detulêre, qui ipsum non noverant. Studia exercitûs raròcuiquam, bonis artibus quaesita, perinde adfuêre, quàm huic per ignaviam. Inerat tamen simplicitas ac liberalitas: quae, ni adsit modus, in exitium vertuntur. Amicitias, dum magnitudine munerum, non constantiâ morum, contineri putat, meruit magis, quàm habuit. Rei publicae haud dubiè intererat, Vitellium vinci: sed inputare perfidiam non possunt, qui Vitellium Vespasiano prodidêre, quum a Galba descivissent. Praecipiti in obcasum die, ob pavorem magistratuum senatorumque, qui dilabsi ex Urbe, aut per domos clientium semet obcultabant, vocari senatus non potuit. Domitianum, postquam nihil hostile metuebatur, ad duces partium progressum et *Caesarem* consalutatum, miles frequens, utque erat in armis, in paternos penates deduxit.

C. CORNELII TACITI

HISTORIARUM

LIBER IV.

BREVIARIUM.

I. Victores Flaviani in Urbe saeviunt. II. L. Vitellius, licèt deditus, interficitur. III. Compositâ Campaniâ, obsequium senatûs in Vespasianum. IV. Muciani, Antonii, ceterorumque belli ducum honores. Restituendi Capitolii consilia. Libertati consulit Helvidius Priscus. V. Hujusce viri vita et mores. VI. Inter eum et Eprium Marcellum acre jurgium. IX. De inpensis publicis dissensio. X. Musonius Rufus in P. Celerem invehitur. XI. Mucianus, Urbem ingressus, cuncta in se trahit. Calpurnii Galeriani caedes. Servile Asiatici, liberti, subplicium. XII. Initia belli Germanici, duce Claudio Civili. XIV. Primi in arma ruunt Batavi et Canninefates. XV. Adcitis Frisiis, obcupata duarum cohortium hiberna. XVI. Parta Civilis dolo de Romanis victoria. XVII. Ejus famâ excitae Germaniae auxilia ultrò obferunt. Civilis Galliarum societatem adfectat. XVIII. Hordeonii Flacci segnitia. Victi Romani in Vetera castra fugiunt. XIX. Batavorum et Canninefatium cohortes, quae in Urbem pergebant, conruptae, Civili junguntur; et Bonnensi proelio Romanorum aciem perfringunt. XXI. Suos tamen in verba Vespasiani adegit Civilis, ut hostilia velaret. XXII. Statimque Vetera obsidet. XXIV. Hordeonius Flaccus, seditione conflictatus, summam rerum Voculae permittit. Adfluunt Gallorum auxilia. XXVI. Herennius Gallus, in partem curarum Voculae additus, re infeliciter gestâ, verberatur. Nova seditio. XXVIII. Germani praedas e Gallis agunt. XXIX. Varia Germanos inter et Romanos certamina. XXXI. Auxilia Gallorum, nuntiato Cremonensi proelio, a Vitellio desciscunt. Dictum quoque ab Hordeonio Flacco Vespasiani sacramentum. XXXII. Tum Montanus ad Civilem mittitur, ut eum a bello retrahat. Ipse Montanum, paratum in res novas, ad bellum inpellit. XXXIII. Mox adversùs Voculam partem copiarum mittit. Proelia Germanis primò, dein Romanis prospera. XXXV. Vocula malè utitur victoriâ. XXXVI. Civilis Geldubam capit. Inter Romanos discordia. Hordeonium Flaccum interficiunt. Eadem tempestas Voculam fermè perculit. XXXVII. Mogontiacum obsessum. Treveri nunc fidi, mox rebelles. XXXVIII. Interim in Urbe falsi ab Africâ pavores. XXXIX. Domitianus praetor. Potentia Antonii Primi a Muciano infracta. XL. Restituuntur Galbae honores. P. Celer, aliique famosi delationibus, damnati. XLII. Aquilium Regulum, a Messallâ fratre defensum, premit Curtius Montanus. XLIII. Eprius quoque Marcellus ab Helvidio conripitur. XLIV. At, ne longiùs abiret haec cognitio, abolita priorum temporum memoria. In paucos et viles saevitum.

XLV. Senenses ob pulsatum senatorem puniti. Antonius Flamma lege repetundarum damnatus. XLVI. Praetorianorum seditio a Muciano composita. XLVII. Abrogati consulatus, quos Vitellius dederat. Funus censorium Flavio Sabino ductum. XLVIII. L. Pisonis, Africae proconsulis, caedes. L. Oeensium Leptitanorumque discordiae: fusi Garamantes. LI. Oblata a Parthis auxilia non recipit Vespasianus. LII. Illum Domitiano infensum Titus mitigat. LIII. Cura restituendi Capitolii in L. Vestinum conlata. LIV. Ob Vitellii necem, duplicatum in Germaniâ bellum: nec hostiles animos jam dissimilat Civilis. Treveri ac Lingones a Romanis deficiunt, Classico, Tutore et Julio Sabino ducibus. Nutant reliquae Galliae. Incerta ipsarum legionum fides. LIX. Vocula obciditur; et pro Galliarum imperio juratum. LX. Legiones, in Veteribus castris obsessae, eadem in verba adactae. LXI. Tum Civilis, voti compos, crimen ponit. Inde quoque major Veledae auctoritas. LXII. Captarum legionum moestum silensque agmen. Alae Picentinae virtus. LXIII. Colonia Agrippinensis, Transrhenanis gentibus invisa, in summum discrimen adducitur. LXVI. Civilis Claudium Labeonem, resistere ausum, vincit: Bethasios Tungrosque in fidem recipit. LXVII. Lingones tamen a Sequanis fusi; victusque Julius Sabinus latet. LXVIII. Tantis armorum motibus anxius Mucianus, cum Domitiano ad bellum adcingitur. Legiones quatuor praemissae: aliae adcitae. LXIX. Galli deliberant; et plerique, aemulatione provinciarum deterriti, Romanam fidem retinent. LXX. Nec Civili, Classico, ceterisque ducibus satis consilii ac concordiae. LXXI. Interea Petilius Cerialis Mogontiacum venit; Valentinum, hostium ducem, magnâ clade adficit. LXXII. Victae antè legiones in castra Romana receptae. LXXIII. Cerialis Treveros ac Lingonas adloquitur et componit. LXXV. Atrox praelium, quo Germani, primùm victores, dein Cerialis constantiâ vincuntur. LXXIX. Agrippinenses a Germanis desciscunt. LXXX. Mucianus filium Vitellii interfici jubet. Antonius Primus ad Vespasianum venit, nec pro spe suâ excipitur. LXXXI. Miracula Alexandriae a Vespasiano edita. LXXXII. Adit templum Serapidis. LXXXIII. Hujus dei origo. LXXXV. Valentinus, victus, nec degener, punitur. LXXXVI. Domitianus, quum frustra Cerialem tentâsset, ut sibi exercitum imperiumque traderet, otium studiaque literarum similat.

Haec gesta, partim flagrantibus adhuc Vitellii et Vespasiani civilibus bellis, partim

A. U. C.	J. C.	Coss.	Flavio Vespasiano Aug. II.,
DCCCXXIII.	69.		Tito Vespasiano Caesare.

Interfecto Vitellio, bellum magis desiêrat, quàm pax coeperat. Armati per urbem victores inplacabili odio victos consectabantur: plenae caedibus viae, cruenta fora templaque, passim trucidatis, ut quemque fors obtulerat. Ac mox, augescente licentiâ, scrutari ac protrahere abditos: si quem procerum habitu et juventâ conspexerant, obtruncare, nullo militum aut po-

puli discrimine. Quae saevitia, recentibus odiis, sanguine explebatur; dein verterat in avaritiam: nihil usquam secretum aut clausum sinebant, *Vitellianos obcultari*, similantes. Initium id perfringendarum domuum; vel, si resisteretur, causa caedis: nec deerat egentissimus quisque ex plebe: et pessimi servitiorum prodere ultrò dites dominos: alii ab amicis monstrabantur. Ubique lamenta, conclamationes et fortuna captae urbis: adeò ut Othoniani Vitellianique militis invidiosa antea petulantia desideraretur. Duces partium, adcendendo civili bello acres, temperandae victoriae inpares: quippe in turbas et discordias pessimo cuique plurima vis: pax et quies bonis artibus indigent.

II. Nomen sedemque Caesaris Domitianus adceperat; nondum ad curas intentus, sed stupris et adulteriis filium Principis agebat. Praefectura praetorii penes Arrium Varum: summa potentiae in Primo Antonio: is pecuniam familiamque e Principis domo, quasi Cremonensem praedam, rapere: ceteri modestiâ vel ignobilitate, ut in bello obscuri, ita praemiorum expertes. Civitas pavida et servitio parata, ‘obcupari redeuntem ‘Tarracinâ L. Vitellium cum cohortibus, exstinguique reliqua ‘belli,’ postulabat. Praemissi Ariciam equites: agmen legionum intra Bovillas stetit. Nec cunctatus est Vitellius, seque et cohortes arbitrio victoris permittere. Et miles infelicia arma, haud minùs irâ, quàm metu abjecit. Longus deditorum ordo, septus armatis, per urbem incessit. Nemo subplici vultu, sed tristes et truces et adversùm plausus ac lasciviam insultantis vulgi inmobiles: paucos erumpere ausos, circumjecti pressêre: ceteri in custodiam conditi. Nihil quisquam loquutus indignum, et, quamquàm inter adversa, salva virtutis fama. Dein L. Vitellius interficitur, par vitiis fratris, in principatu ejus vigilantior; nec perinde prosperis socius, quàm adversis abstractus.

III. Iisdem diebus Lucilius Bassus, cum expedito equite, ad componendam Campaniam mittitur: discordibus municipiorum animis, magis inter semet, quàm contumaciâ adversùs Principem. Viso milite, quies: et minoribus coloniis inpunitas. Capuae legio tertia hiemandi causâ locatur, et domus inlustres adflictae; quum contrà Tarracinenses nullâ ope juvarentur. Tantò proclivius est injuriae, quàm beneficio vicem exsolvere: quia gratia oneri, ultio in quaestu habetur. Solatio fuit servus Verginii Capitonis, quem proditorem Tarracinensium diximus, patibulo adfixus, in iisdem anulis, quos adceptos a Vitellio gestabat. At Romae senatus cuncta Principibus solita Vespasiano decernit, laetus et spei certus: quippe sumpta per Gallias Hispaniasque civilia arma, motis ad bellum Germanis, mox Illyrico, postquam Aegyptum, Judaeam Syriamque et omnes provincias exercitusque lustraverant, velut expiato terrarum orbe, cepisse finem videbantur. Addidêre alacritatem Vespasiani literae, tamquam manente bello scriptae: ea primâ specie forma; ceterùm

ut Princeps loquebatur, civilia de se et rei publicae egregia: nec senatûs obsequium deerat. Ipsi 'consulatus cum Tito fi-'lio, praetura Domitiano et consulare imperium' decernuntur.

IV. Miserat et Mucianus epistolas ad senatum, quae materiam sermonibus praebuêre: 'Si privatus esset, cur publicè loque-'retur? potuisse eadem, paucos post dies, loco sententiae dici:' ipsa quoque insectatio in Vitellium sera et sine libertate. Id verò erga rem publicam superbum, erga Principem contumeliosum, quod 'in manu suâ fuisse imperium donatumque Vespasi-'ano' jactabat. Ceterùm invidia in obculto; adulatio in aperto erant: multo cum honore verborum, 'Muciano triumphalia' de bello civili data. Sed 'in Sarmatas expeditio' fingebatur. Adduntur 'Primo Antonio consularia, Cornelio Fusco et Arrio 'Varo praetoria insignia.' Mox deos respexêre: 'restitui' placuit 'Capitolium.' Eaque omnia Valerius Asiaticus, consul designatus, censuit. Ceteri vultu manuque; pauci, quibus conspicua dignitas, aut ingenium adulatione exercitum, compositis orationibus adsentiebantur. Ubi ad Helvidium Priscum, praetorem designatum, ventum, prompsit sententiam, ut honorificam in bonum Principem, ita falsa aberant, et studiis senatûs adtollebatur. Isque praecipuus illi dies, magnae obfensae initium et magnae gloriae fuit.

V. Res poscere videtur, quia iterum in mentionem incidimus viri saepius memorandi, ut vitam studiaque ejus, et quali fortunâ sit usus, paucis repetam. Helvidius Priscus, Tarracinae municipio, Cluvio patre, qui ordinem primipili duxisset, ingenium inlustre altioribus studiis juvenis admodùm dedit: non ut plerique, ut nomine magnifico segne otium velaret, sed quò firmior adversùs fortuita rem publicam capesseret. Doctores sapientiae sequutus est, qui sola bona, quae honesta; mala tantùm, quae turpia: potentiam, nobilitatem, ceteraque extra animum, neque bonis, neque malis adnumerant. Quaestorius adhuc, a Paeto Thraseâ gener delectus, e moribus soceri nihil aequè ac libertatem hausit; civis, senator, maritus, gener, amicus, cunctis vitae officiis aequabilis, opum contemptor, recti pervicax, constans adversùs metus.

VI. Erant, quibus adpetentior famae videretur, quando etiam sapientibus cupido gloriae novissima exuitur. Ruinâ soceri in exsilium pulsus, ut, Galbae principatu, rediît, Marcellum Eprium, delatorem Thraseae, adcusare adgreditur. Ea ultio, incertum, major an justior, senatum in studia diduxerat. Nam, si caderet Marcellus, agmen reorum sternebatur. Primò minax certamen, et egregiis utriusque orationibus testatum. Mox, dubiâ voluntate Galbae, multis senatorum deprecantibus, omisit Priscus; variis, ut sunt hominum ingenia, sermonibus moderationem laudantium, aut constantiam requirentium. Ceterùm eo senatûs die, quo 'de Imperio Vespasiani' censebant, placuerat

'mitti ad Principem legatos.' Hinc inter Helvidium et Eprium acre jurgium. Priscus, 'eligi nominatim a magistratibus 'juratis;' Marcellus 'urnam' postulabat, quae consulis designati sententia fuerat.

VII. Sed Marcelli studium proprius rubor excitabat, ne, aliis electis, posthabitus crederetur. Paullatimque per altercationem ad continuas et infestas orationes provecti sunt, quaerente Helvidio, 'quid ita Marcellus judicium magistratuum pavesceret? esse illi pecuniam et eloquentiam, quîs multos anteiret, 'ni memoriâ flagitiorum urgeretur. Sorte et urnâ mores non 'discerni: subfragia et existimationem senatûs reperta, ut in cujusque vitam famamque penetrarent: pertinere ad utilitatem 'reipublicae, pertinere ad Vespasiani honorem, obcurrere illi, 'quos innocentissimos senatus habeat, qui honestis sermonibus 'aures Imperatoris inbuant. Fuisse Vespasiano amicitiam cum 'Thraseâ, Sorano, Sentio: quorum adcusatores, etiamsi puniri 'non oporteat, ostentari non debere: hoc senatûs judicio velut 'admoneri Principem, quos probet, quos reformidet: nullum 'majus boni imperii instrumentum, quàm bonos amicos esse. 'Satis Marcello, quòd Neronem in exitium tot innocentium 'inpulerit. Frueretur praemiis et inpunitate; Vespasianum 'melioribus relinqueret.'

VIII. Marcellus, 'non suam sententiam inpugnari, sed consulem designatum censuisse,' dicebat, 'secundùm vetera exempla, quae sortem legationibus posuissent, ne ambitioni aut inimicitiis locus foret. Nihil evenisse, cur antiquitùs instituta exolescerent, aut Principis honor in cujusquam contumeliam verteretur: subficere omnes obsequio: id magis vitandum, ne pervicaciâ quorundam inritaretur animus, novo principatu suspensus, et vultus quoque ac sermones omnium circumspectans. Se 'meminisse temporum, quibus natus sit, quam civitatis formam 'patres avique instituerint: ulteriora mirari, praesentia sequi: 'bonos Imperatores voto expetere, qualescumque tolerare. Non 'magis suâ oratione Thraseam, quàm judicio senatûs, adflictum. 'Saevitiam Neronis per hujusmodi imagines inlusisse: nec 'minùs sibi anxiam talem amicitiam, quàm aliis exsilium. Denique constantiâ, fortitudine, Catonibus et Brutis aequaretur 'Helvidius: se unum esse ex illo senatu, qui simul serviêrit. 'Suadere etiam Prisco, ne supra Principem scanderet: ne Vespasianum, senem triumphalem, juvenum liberorum patrem, 'praeceptis coërceret. Quomodò pessimis Imperatoribus sine 'fine dominationem, ita quamvis egregiis modum libertatis placere.' Haec magnis utrinque contentionibus jactata, diversis studiis adcipiebantur. Vicit pars, quae sortiri legatos malebat, etiam mediis patrum adnitentibus retinere morem. Et splendidissimus quisque eódem inclinabat, metu invidiae, si ipsi eligerentur.

IX. Sequutum aliud certamen. Praetores aerarii (nam tùm a praetoribus tractabatur aerarium) ‘ publicam paupertatem’ questi, ‘ modum inpensis’ postulaverant. Eam curam consul designatus, ob magnitudinem oneris et remedii difficultatem, Principi reservabat. Helvidius, ‘arbitrio senatûs agendum,’ censuit. Quum perrogarent sententias consules, Vulcatius Tertullinus, tribunus plebis, intercessit, ‘ ne quid super tantâ re, Prin-‘ cipe absente, statueretur.’ Censuerat Helvidius, ‘ut Capitoli-‘ um publicè restitueretur, adjuvaret Vespasianus.’ Eam sententiam modestissimus quisque silentio, deinde oblivio transmisit: fuêre, qui et meminissent.

X. Tum invectus est Musonius Rufus in ‘ Publium Celerem, ‘ a quo Baream Soranum falso testimonio circumventum,’ arguebat. Eâ cognitione renovari odia adcusationum videbantur: sed vilis et nocens reus protegi non poterat. Quippe Sorani sancta memoria: Celer professus sapientiam, dein testis in Baream, proditor conruptorque amicitiae, cujus se magistrum ferebat. Proximus dies causae destinatur. Nec tam Musonius aut Publius, quàm Priscus et Marcellus ceterique, motis ad ultionem animis, exspectabantur.

XI. Tali rerum statu, quum discordia inter patres, ira apud victos, nulla in victoribus auctoritas, non leges, non Princeps in civitate essent; Mucianus, Urbem ingressus, cuncta simul in se traxit: fracta Primi Antonii Varique Arii potentia, malè dissimilatâ in eos Muciani iracundiâ, quamvìs vultu tegeretur. Sed civitas, rimandis obfensis sagax, verterat se transtuleratque. Ille unus ambiri, coli: nec deerat ipse: stipatus armatis, domos hortosque permutans, adparatu, incessu, excubiis, vim Principis amplecti, nomen remittere. Plurimum terroris intulit caedes Calpurnii Galeriani. Is fuit filius C. Pisonis, nihil ausus: sed nomen insigne, et decora ipsi juventa, rumore vulgi celebrabantur: erantque in civitate adhuc turbidâ, et novis sermonibus laetâ, qui principatûs inanem ei famam circumdarent. Jussu Muciani custodiâ militari cinctus, ne in ipsâ Urbe conspectior mors foret, ad quadragesimum ab Urbe lapidem, viâ Appiâ, fuso per venas sanguine, exstinguitur. Julius Priscus, praetoriarum, sub Vitellio, cohortium praefectus, se ipse interfecit, pudore magis, quàm necessitate. Alphenus Varus ignaviae infamiaeque suae superfuit. Asiaticus enim (is libertus) malam potentiam servili subplicio expiavit.

XII. Iisdem diebus crebrescentem cladis Germanicae famam, nequaquam moesta civitas excipiebat; ‘ caesos exercitus, capta ‘ legionum hiberna, descivisse Gallias,’ non ut mala loquebantur. Id bellum quibus causis ortum, quanto externarum sociarumque gentium motu flagraverit, altiùs expediam. Batavi, donec trans Rhenum agebant, pars Cattorum: seditione domesticâ pulsi, extrema Gallicae orae, vacua cultoribus, simulque in-

sulam, inter vada sitam, obcupavêre, quam mare Oceanus a fronte, Rhenus amnis tergum ac latera circumluit; nec opibus Romanis, societate validiorum, adtriti, viros tantùm armaque imperio ministrant: diu Germanicis bellis exerciti: mox aucta per Britanniam gloria, transmissis illuc cohortibus, quas vetere instituto nobilissimi popularium regebant. Erat et domi delectus eques, praecipuo nandi studio, arma equosque retinens, integris turmis Rhenum perrumpere.

XIII. Julius Paullus et Claudius Civilis, regiâ stirpe, multò ceteros anteibant. Paullum Fonteius Capito, falso rebellionis crimine, interfecit. Injectae Civili catenae, missusque ad Neronem et a Galbâ absolutus, sub Vitellio rursus discrimen adiît, flagitante subplicium ejus exercitu. Inde causae irarum, spesque ex malis nostris. Sed Civilis, ultrà quàm barbaris solitum, ingenio solers, et, 'Sertorium se,' aut 'Hannibalem' ferens, simili oris dehonestamento, ne ut hosti obviam iretur, si a populo Romano palàm descivisset, Vespasiani amicitiam studiumque partium praetendit; missis sanè ad eum Primi Antonii literis, quibus 'avertere adcita Vitellio auxilia et, tumultûs Germanici specie, retentare legiones' jubebatur. Eadem Hordeonius Flaccus praesens monuerat, inclinato in Vespasianum animo, et rei publicae curâ, cui excidium adventabat, si redintegratum bellum et tot armatorum millia Italiam inrupissent.

XIV. Igitur Civilis, desciscendi certus, obcultato interim altiore consilio, cetera ex eventu judicaturus, novare res hoc modo coepit. Jussu Vitellii, Batavorum juventus ad delectum vocabatur; quem, suâpte naturâ gravem, onerabant ministri avaritiâ ac luxu, senes aut invalidos conquirendo, quos pretio dimitterent: rursùs inpubes, sed formâ conspicui (et est plerisque procera pueritia) ad stuprum trahebantur. Hinc invidia: et compositae seditiones auctores perpulêre, ut delectum abnuerent. Civilis primores gentis et promptissimos vulgi, specie epularum, sacrum in nemus vocatos, ubi nocte ac laetitiâ incaluisse videt, a laude gloriâque gentis orsus, injurias et raptus et cetera servitii mala enumerat. 'Neque enim societatem, ut olim, sed tamquam mancipia haberi. Quando legatum, gravi quidem comitatu et superbo cum imperio, venire? tradi se praefectis centurionibusque: quos ubi spoliis et sanguine expleverint, mutari; exquirique novos sinus et varia praedandi vocabula. Instare delectum, quo liberi a parentibus, fratres a fratribus, velut supremùm dividantur. Numquam magis adflictam rem Romanam, nec aliud in hibernis, quàm praedam et senes: adtollerent tantùm oculos et inania legionum nomina ne pavescerent: esse sibi robur peditum equitumque; consanguineos Germanos; Gallias idem cupientes: ne Romanis quidem ingratum id bellum, cujus ambiguam fortunam Vespasiano inputaturos: victoriae rationem non reddi.'

XV. Magno cum adsensu auditus, barbaro ritu et patriis exsecrationibus universos adigit. Missi ad Canninefates, qui consilia sociarent. Ea gens partem insulae colit, origine, linguâ, virtute, par Batavis: numero superantur. Mox obcultis nuntiis perlexit Britannica auxilia, Batavorum cohortes, missas in Germaniam, ut suprà retulimus, ac tum Mogontiaci agentes. Erat in Canninefatibus stolidae audaciae Brinno, claritate natalium insigni: pater ejus, multa hostilia ausus, Caianarum expeditionum ludibrium inpunè spreverat. Igitur ipso rebellis familiae nomine placuit, inpositusque scuto, more gentis, et sustinentium humeris vibratus, dux deligitur. Statimque adcitis Frisiis (transrhenana gens est) duarum cohortium hiberna, proxima obcupatu, Oceano inrumpit. Nec praeviderant inpetum hostium milites; nec, si praevidissent, satis virium ad arcendum erat. Capta igitur et direpta castra: dein vagos, et pacis modo effusos, lixas negotiatoresque Romanos invadunt. Simul excidiis castellorum inminebant; quae a praefectis cohortium incensa sunt, quia defendi nequibant. Signa vexillaque et quod militum in superiorem insulae partem congregantur, duce Aquilio, primipilari, nomen magis exercitûs, quàm robur. Quippe, viribus cohortium abductis, Vitellius, e proximis Nerviorum Germanorumque pagis, segnem numerum armis oneraverat.

XVI. Civilis, dolo grassandum ratus, incusavit ultrò praefectos, 'quòd castella deseruissent. Se cum cohorte, cui praeerat, 'Canninefatem tumultum compressurum; illi sua quisque hiberna repeterent.' Subesse fraudem consilio, et disspersas cohortes faciliùs obprimi, nec Brinnonem ducem ejus belli, sed Civilem esse, patuit: erumpentibus paullatim indiciis, quae Germani, laeta bello gens, non diu obcultaverant. Ubi insidiae parùm cessêre, ad vim transgressus, Canninefates, Frisios, Batavos propriis cuneis componit: directa ex diverso acies, haud procul a flumine Rheno, et obversis in hostem navibus, quas, incensis castellis, illuc adpulerant: nec diu certato, Tungrorum cohors signa ad Civilem transtulit: perculsique milites inprovisâ proditione a sociis hostibusque caedebantur. Eadem etiam navibus perfidia. Pars remigum e Batavis, tamquam inperitiâ, officia nautarum propugnatorumque inpediebant: mox contrà tendere, et puppes hostili ripae objicere: ad postremum gubernatores centurionesque, nisi eadem volentes, trucidant, donec universa quatuor et viginti navium classis transfugeret, aut caperetur.

XVII. Clara ea victoria in praesens, in posterum usui; armaque et naves, quibus indigebant, adepti, magnâ per Germanias Galliasque famâ, 'libertatis auctores' celebrabantur. Germaniae statim misêre legatos, auxilia obferentes. Galliarum societatem Civilis arte donisque adfectabat, captos cohortium praefectos suas in civitates remittendo: cohortibus, abire an manere mallent, datâ potestate: manentibus honorata militia:

digredientibus spolia Romanorum obferebantur. Simul secretis sermonibus admonebat ‘ malorum, quae tot annis perpessi, ‘ miseram servitutem falsò pacem vocarent. Batavos, quamquàm tributorum expertes, arma contra communes dominos ‘ cepisse: primâ acie fusum victumque Romanum: quid si Galliae jugum exuant? quantum in Italiâ reliquum? provinciarum sanguine provincias vinci: ne Vindicis aciem cogitarent: ‘ Batavo equite protritos Aeduos Arvernosque: fuisse inter ‘ Verginii auxilia Belgas: veréque reputantibus, Galliam suismet ‘ viribus concidisse. Nunc easdem omnium partes, addito, si ‘ quid militaris disciplinae in castris Romanorum viguerit; esse ‘ secum veteranas cohortes, quibus nuper Othonis legiones procubuerint. Servirent Syria Asiaque et suetus regibus Oriens: ‘ multos adhuc in Galliâ vivere, ante tributa genitos. Nuper ‘ certè, caeso Quinctilio Varo, pulsam e Germaniâ servitutem. ‘ Nec Vitellium Principem, sed Caesarem Augustum bello provocatum. Libertatem naturâ, etiam mutis animalibus, datam. ‘ Virtutem proprium hominum bonum. Deos fortioribus adesse. Proinde adriperent vacui obcupatos; integri fessos: dum ‘ alii Vespasianum, alii Vitellium foveant, patere locum adversùs ‘ utrumque.’

XVIII. Sic in Gallias Germaniasque intentus, si destinata provenissent, validissimarum ditissimarumque nationum regno inminebat. At Flaccus Hordeonius, primos Civilis conatus per dissimilationem aluit. Ubi ‘ expugnata castra, deletas cohortes, pulsum Batavorum insulâ Romanum nomen,’ trepidi nuntii adferebant; Mummium Lupercum, legatum (is duarum legionum hibernis praeerat) ‘ egredi adversùs hostem’ jubet. Lupercus legionarios e praesentibus, Ubios e proximis, Treverorum equites haud longè agentes, raptim transmisit, additâ Batavorum alâ, quae, jam pridem conrupta, fidem similabat, ut, proditis in ipsâ acie Romanis, majore pretio fugeret. Civilis, captarum cohortium signis circumdatus, ut suo militi recens gloria ante oculos, et hostes memoriâ cladis terrerentur, matrem suam sororesque, simul omnium conjuges parvosque liberos, consistere a tergo jubet; hortamenta victoriae, vel pulsis pudorem. Ut virorum cantu, feminarum ululatu, sonuit acies, nequaquam par a legionibus cohortibusque redditur clamor. Nudaverat sinistrum cornu Batavorum ala transfugiens, statimque in nos versa: sed legionarius miles, quamquàm rebus trepidis, arma ordinesque retinebat. Ubiorum Treverorumque auxilia, foedâ fugâ disspersa, totis campis palantur. Illuc incubuere Germani. Et fuit interim effugium legionibus in castra, quibus ‘ Veterum’ nomen est. Praefectus alae Batavorum, Claudius Labeo, oppidano certamine aemulus Civili, ne interfectus invidiam apud populares, vel, si retineretur, semina discordiae praeberet, in Frisios avehitur.

XIX. Iisdem diebus, Batavorum et Canninefatium cohortes, quum jussu Vitellii in Urbem pergerent, missus a Civile nuntius adsequitur. Intumuêre statim superbiâ ferociâque, et ‘ pretium ‘ itineris, donativum, duplex stipendium, augeri equitum nume- ‘ rum,’ promissa sanè a Vitellio, postulabant, non, ut adsequerentur, sed causam seditioni. Et Flaccus, multa concedendo, nihil aliud effecerat, quàm ut acriùs exposcerent, quae sciebant negaturum. Spreto Flacco, inferiorem Germaniam petivêre, ut Civili jungerentur. Hordeonius, adhibitis tribunis centurionibusque, consultavit, ‘ num obsequium abnuentes vi coërceret.’ Mox, insitâ ignaviâ et trepidis ministris, quos ambiguus auxiliorum animus et subito delectu subpletae legiones angebant, statuit continere intra castra militem. Dein poenitentiâ, et arguentibus ipsis, qui suaserant, tamquam sequuturus, scripsit Herennio Gallo, legionis primae legato, qui Bonnam obtinebat, ut ‘ arceret transitu Batavos: se cum exercitu tergis eorum haesu- ‘ rum.’ Et obprimi poterant, si hinc Hordeonius, inde Gallus, motis utrimque copiis, medios clausissent. Flaccus omisit inceptum, aliisque literis Gallum monuit, ne terreret abeuntes. Unde suspicio, sponte legatorum excitari bellum: cunctaque, quae acciderant, aut metuebantur, non inertiâ militis, neque hostium vi, sed fraude ducum evenire.

XX. Batavi, quum castris Bonnensibus propinquarent, praemisêre, qui Herennio Gallo mandata cohortium exponeret. ‘ Nullum sibi bellum adversùs Romanos, pro quibus totiens bel- ‘ lâssent. Longâ atque inritâ militiâ fessis patriae atque otii cu- ‘ pidinem esse. Si nemo obsisteret, innoxium iter fore: sin ar- ‘ ma obcurrant, ferro viam inventuros.’ Cunctantem legatum milites perpulerant, ‘ fortunam proelii experiretur.’ Tria millia legionariorum et tumultuariae Belgarum cohortes, simul paganorum lixarumque ignava, sed procax ante periculum manus, omnibus portis erumpunt, ut Batavos numero inpares circumfundant. Illi, veteres militiae, in cuneos congregantur, densi undique et frontem tergaque ac latus tuti. Sic tenuem nostrorum aciem perfringunt. Cedentibus Belgis, pellitur legio, et vallum portasque trepidi petebant. Ibi plurimum cladis: cumulatae corporibus fossae: nec caede tantùm et vulneribus, sed ruinâ et suis plerique telis interiêre. Victores, coloniâ Agrippinensium vitatâ, nihil cetero in itinere hostile ausi, Bonnense proelium excusabant: tamquam petitâ pace, postquam negabatur, sibimet ipsi consuluissent.

XXI. Civilis, adventu veteranarum cohortium, justi jam exercitûs ductor, sed consilii ambiguus et vim Romanam reputans, cunctos, qui aderant, in verba Vespasiani adigit: mittitque legatos ad duas legiones, quae, priore acie pulsae, in Vetera castra concesserant, ‘ ut idem sacramentum adciperent.’ Redditur responsum, ‘ neque proditoris, neque hostium se consiliis uti.

'Esse sibi Vitellium Principem, pro quo fidem et arma usque 'ad supremum spiritum retenturos: proinde perfuga Batavus 'arbitrum rerum Romanarum ne ageret, sed meritas sceleris 'poenas exspectaret.' Quae ubi relata Civili, incensus irâ universam Batavorum gentem in arma rapit. Junguntur Bructeri Tencterique, et excita nuntiis Germania ad praedam famamque.

XXII. Adversùs has belli concurrentis minas legati legionum, Mummius Lupercus et Numisius Rufus, vallum murosque firmabant: subversa longae pacis opera, haud procul castris, in modum municipii exstructa, ne hostibus usui forent. Sed parùm provisum, ni copiae in castra conveherentur: rapi permisêre. Ita paucis diebus per licentiam absùmpta sunt, quae adversùs necessitates in longum subfecissent. Civilis medium agmen cum robore Batavorum obtinens, utramque Rheni ripam, quò truculentior visu foret, Germanorum catervis complet, adsultante per campos equite. Simul naves in adversum amnem agebantur. Hinc veteranarum cohortium signa, inde depromtae silvis lucisque ferarum imagines, ut cuique genti inire proelium mos est, mixtâ belli civilis externique facie obstupefecerant obsessos: et spem obpugnantium augebat amplitudo valli, quod, duabus legionibus situm, vix quinque millia armatorum Romanorum tuebantur. Sed lixarum multitudo, turbatâ pace illuc congregata, et bello ministra aderat.

XXIII. Pars castrorum, in collem leniter exsurgens, pars aequo adibatur: quippe, illis hibernis obsideri premique Germanias, Augustus crediderat: neque umquam id malorum, ut obpugnatum ultrò legiones nostras venirent. Inde non loco, neque munimentis labor additus: vis et arma satis placebant. Batavi Transrhenanique, quò discreta virtus manifestiùs spectaretur, sibi quaeque gens consistunt, eminùs lacessentes. Pòst, ubi pleraque telorum turribus pinnisque moenium inrita haerebant, et desuper saxis vulnerabantur, clamore atque inpetu invasêre vallum, adpositis plerique scalis, alii per testudinem suorum: scandebantque jam quidam, quum, gladiis et armorum incussu praecipitati, sudibus et pilis obruuntur, praeferoces initio et rebus secundis nimii. Sed tum praedae cupidine adversa quoque tolerabant. Machinas etiam, insolitum sibi, ausi: nec ulla ipsis sollertia: perfugae captivique docebant struere materias in modum pontis, mox subjectis rotis propellere: ut alii superstantes, tamquam ex aggere, proeliarentur: pars intùs obculti muros subruerent. Sed excussa balistis saxa stravêre informe opus: et crates vineasque parantibus adactae tormentis ardentes hastae: ultróque ipsi obpugnatores ignibus petebantur: donec, desperatâ vi, verterent consilium ad moras, haud ignari paucorum dierum inesse alimenta et multum inbellis turbae. Simul ex inopiâ proditio et fluxa servitiorum fides ac fortuita belli sperabantur.

XXIV. Flaccus interim, cognito castrorum obsidio, et missis per Gallias, qui auxilia concirent, lectos e legionibus Dillio Voculae, duodevicesimae legionis legato, tradit, ut quàm maximis per ripam itineribus celeraret. Ipse pavidus, invalidus corpore, invisus militibus: neque enim ambiguè fremebant, 'emissas a 'Mogontiaco Batavorum cohortes, dissimilatos Civilis conatus, 'adsciri in societatem Germanos: non Primi Antonii, neque 'Muciani ope Vespasianum magis adolevisse: aperta odia arma- 'que palàm depelli: fraudem et dolum obscura, eóque inevita- 'bilia: Civilem stare contrà, struere aciem: Hordeonium e cu- 'biculo et lectulo jubere, quidquid hosti conducat. Tot armatas 'fortissimorum virorum manus unius senis valetudine regi. 'Quin potiùs, interfecto traditore, fortunam virtutemque suam 'malo omine exsolverent.' His inter se vocibus instinctos flammavêre insuper adlatae a Vespasiano literae, quas Flaccus, quia obcultari nequibant, pro concione recitavit; vinctosque, qui adtulerant, ad Vitellium misit.

XXV. Sic mitigatis animis, Bonnam, hiberna primae legionis, ventum. Infensior illic miles, culpam cladis in Hordeonium vertebat: 'ejus jussu directam adversùs Batavos aciem, tam- 'quam a Mogontiaco legiones sequerentur: ejusdem proditione 'caesos, nullis supervenientibus auxiliis. Ignota haec ceteris ex- 'ercitibus, neque Imperatori suo nuntiari, quum adcursu tot 'provinciarum exstingui repens perfidia potuerit.' Hordeonius exemplaria omnium literarum, quibus per Gallias Britanniamque et Hispanias auxilia orabat, exercitui recitavit; instituitque pessimum facinus, ut epistolae Aquiliferis legionum traderentur, a quîs antè militi, quàm ducibus, legebantur. Tum e seditiosis unum vinciri jubet, magis usurpandi juris, quàm quia unius culpa foret. Motusque Bonnâ exercitus in Coloniam Agrippinensem; adfluentibus auxiliis Gallorum, qui primò rem Romanam enixè juvabant. Mox, valescentibus Germanis, pleraeque civitates adversùm nos armatae spe libertatis; et, si exsuissent servitium, cupidine imperitandi. Gliscebat iracundia legionum; nec terrorem unius militis vincula indiderant: quin idem ille arguebat ultrò 'conscientiam ducis; tamquam nuntius inter Civilem 'Flaccumque falso crimine obprimeretur.' Conscendit tribunal Vocula mirâ constantiâ, prehensumque militem ac vociferantem 'duci ad subplicium' jussit. Et, dum mali pavent, optimus quisque jussis paruêre. Exin consensu 'ducem Voculam' poscentibus, Flaccus summam rerum ei permisit.

XXVI. Sed discordes animos multa efferabant: inopia stipendii frumentique; et simul delectum tributaque Galliae adspernantes; Rhenus incognitâ illi caelo siccitate vix navium patiens: arcti commeatus: dispositae per omnem ripam stationes, quae Germanos vado arcerent: eâdemque

de causâ minus frugum, et plures, qui consumerent. Apud inperitos prodigii loco adcipiebatur ipsa aquarum penuria, tamquam nos amnes quoque et vetera imperii munimenta desererent: quod in pace 'fors,' seu 'natura,' tunc 'fatum et ira 'dei,' vocabatur. Ingressis Novesium sextadecima legio conjungitur. Additus Voculae in partem curarum Herennius Gallus, legatus: nec ausi ad hostem pergere, loco, cui Gelduba nomen est, castra fecêre. Ibi struendâ acie, muniendo vallandoque et ceteris belli meditamentis militem firmabant. Utque praedâ ad virtutem adcenderetur, in proximos Gugernorum pagos, qui societatem Civilis adceperant, ductus a Voculâ exercitus. Pars cum Herennio Gallo permansit.

XXVII. Forte navem, haud procul castris, frumento gravem, quum per vada haesisset, Germani in suam ripam trahebant. Non tulit Gallus, misitque subsidio cohortem. Auctus et Germanorum numerus, paullatimque adgregantibus se auxiliis, acie certatum. Germani multâ cum strage nostrorum navem abripiunt. Victi (quod tum in morem verterat) non suam ignaviam, sed perfidiam legati culpabant. Protractum e tentorio, scissâ veste, verberato corpore, 'quo pretio, quibus consciis, prodidis-'set exercitum,' dicere jubent. Redit in Hordeonium invidia. Illum 'auctorem sceleris,' hunc 'ministrum' vocant: donec, exitium minitantibus exterritus, 'proditionem' et ipse Hordeonio objecit: vinctusque, adventu demum Voculae exsolvitur. Is posterâ die auctores seditionis morte adfecit. Tanta illi exercitui diversitas inerat licentiae patientiaeque. Haud dubiè gregarius miles Vitellio fidus: splendidissimus quisque in Vespasianum proni: inde scelerum ac subpliciorum vices, et mixtus obsequio furor: ut contineri non possent, qui puniri poterant.

XXVIII. At Civilem inmensis auctibus universa Germania extollebat, societate nobilissimis obsidum firmatâ. Ille, ut cuique proximum, 'vastari Ubios Treverosque, et aliâ manu Mo-'sam amnem transire' jubet, 'ut Menapios et Morinos et extre-'ma Galliarum quateret.' Actae utrobique praedae; infestiùs in Ubiis, quòd gens Germanicae originis, ejuratâ patriâ, Romanorum nomen, 'Agrippinenses' vocarentur. Caesae cohortes eorum, in vico Marcoduro, incuriosiùs agentes, quia procul ripâ aberant. Nec quievêre Ubii, quo minùs praedas e Germaniâ peterent: primò inpunè, dein circumventi sunt; per omne id bellum meliore usi fide, quàm fortunâ. Contusis Ubiis, gravior et subcessu rerum ferocior Civilis, obsidium legionum urgebat; intentis custodiis, ne quis obcultus nuntius venientis auxilii penetraret. Machinas molemque operum Batavis delegat: Transrhenanos 'proelium' poscentes, 'ad scindendum vallum ire, de-'trusosque redintegrare certamen' jubet; superante multitudine et facili damno: nec finem labori nox adtulit.

XXIX. Congestis circùm lignis adcensisque, simul epulantes, ut quisque vino incaluerat, ad pugnam temeritate inani ferebantur. Quippe ipsorum tela per tenebras vana: Romani conspicuam barbarorum aciem, et, si quis audaciâ aut insignibus effulgens, ad ictum destinabant. Intellectum id Civili; et, 're-'stincto igne, misceri cuncta tenebris et armis' jubet. Tum verò strepitus dissoni, casus incerti, neque feriendi, neque declinandi providentia. Unde clamor adciderat, circumagere corpora, tendere arcus: nihil prodesse virtus, fors cuncta turbare, et ignavorum saepe telis fortissimi cadere. Apud Germanos inconsulta ira: Romanus miles, periculorum gnarus, ferratas sudes, gravia saxa, non fortè jaciebat. Ubi sonus molientium, aut adpositae scalae hostem in manus dederant, propellere umbone, pilo sequi: multos, in moenia egressos, pugionibus fodere. Sic exhaustâ nocte, novam aciem dies aperuit.

XXX. Eduxerant Batavi turrim, duplici tabulato, quam, praetoriae portae (is aequissimus locus) propinquantem, promoti contra validi asseres et incussae trabes perfregêre, multâ superstantium pernicie. Pugnatumque in perculsos subitâ et prosperâ eruptione. Simul a legionariis, peritiâ et arte praestantibus, plura struebantur. Praecipuum pavorem intulit suspensum et nutans machinamentum, quo repentè demisso, praeter suorum ora singuli pluresve hostium sublimè rapti, verso pondere intra castra effundebantur. Civilis, omissâ obpugnandi spe, rursùs per otium adsidebat, nuntiis e promissis fidem legionum convellens.

XXXI. Haec in Germaniâ ante Cremonense proelium gesta; cujus eventum literae Primi Antonii docuêre, addito Caecinae edicto. Et praefectus cohortis e victis, Alpinus Montanus, fortunam partium praesens fatebatur. Diversi hinc motus animorum. Auxilia e Galliâ, quîs nec amor, nec odium in partes, militia sine adfectu, hortantibus praefectis, statim a Vitellio desciscunt: vetus miles cunctabatur. Sed, adigente Hordeonio Flacco, instantibus tribunis, dixit sacramentum, non vultu, neque animo satis adfirmans: et, quum cetera jurisjurandi verba conciperent, *Vespasiani* nomen haesitantes, aut levi murmure, et plerumque silentio transmittebant.

XXXII. Lectae deinde pro concione epistolae Antonii ad Civilem, suspiciones militum inritavêre, tamquam ad socium partium scriptae, et de Germanico exercitu hostiliter. Mox, adlatis Geldubam in castra nuntiis, eadem dicta factaque: et missus cum mandatis Montanus ad Civilem, 'ut absisteret bello: 'neve externa armis falsis velaret. Si Vespasianum juvare ad-'gressus foret, satisfactum coeptis.' Ad ea Civilis primò callidè: pòst, ubi videt Montanum praeferocem ingenio, paratumque in res novas, orsus a questu periculisque, quae per quinque et viginti annos in castris Romanis exhausisset, 'Egregium,' in-

quit, 'pretium laboris recepi, necem fratris et vincula mea et 'saevissimas hujus exercitûs voces, quibus ad subplicium petitus, 'jure gentium poenas reposco: vos autem Treveri, ceteraeque 'servientium animae, quod praemium effusi totiens sanguinis ex-'spectatis, nisi ingratam militiam, inmortalia tributa, virgas, se-'cures et dominorum ingenia? En ego, praefectus unius cohor-'tis, et Canninefates Batavique, exigua Galliarum portio, vana 'illa castrorum spatia exscidimus, vel septa ferro fameque pre-'mimus: denique ausos aut libertas sequetur, aut victi iidem eri-'mus.' Sic adcensum, sed 'molliora referre' jussum, dimittit. Ille, ut inritus legationis, rediìt, cetera dissimilans, quae mox erupêre.

XXXIII. Civilis, parte copiarum retentâ, veteranas cohortes, et quod e Germanis maximè promptum, adversùs Voculam exercitumque ejus mittit: Julio Maximo et Claudio Victore, sororis suae filio, ducibus. Rapiunt in transitu hiberna alae, Asciburgii sita. Adeóque inprovisi castra involavêre, ut non adloqui, non pandere aciem Vocula potuerit. Id solum, ut in tumultu, monuit, 'subsignano milite media firmare:' auxilia passim circumfusa sunt. Eques prorupit, exceptusque compositis hostium ordinibus, terga in suos vertit. Caedes inde, non proelium. Et Nerviorum cohortes, metu seu perfidiâ, latera nostrorum nudavêre. Sic ad legiones perventum: quae, amissis signis, intra vallum sternebantur; quum repentè novo auxilio fortuna pugnae mutatur. Vasconum lectae a Galbâ cohortes ac tum adcitae, dum castris propinquant, audito proeliantium clamore, intentos hostes a tergo invadunt, latioremque, quàm pro numero, terrorem faciunt: aliis a Novesio, aliis a Mogontiaco universas copias advenisse credentibus. Is error Romanis addit animos, et, dum alienis viribus confidunt, suas recepêre. Fortissimus quisque e Batavis, quantum peditum erat, funduntur: eques evasit cum signis captivisque, quos primâ acie corripuerant. Caesorum eo die, in partibus nostris, major numerus et inbellior: e Germanis ipsa robora.

XXXIV. Dux uterque, pari culpâ meritus adversa, prosperis defuêre. Nam Civilis, si majoribus copiis instruxisset aciem, circumiri a tam paucis cohortibus nequîsset, castraque perrupta exscidisset. Vocula nec adventum hostium exploravit, eóque simul egressus victusque: dein victoriae parùm confisus, tritis frustra diebus, castra in hostem movit: quem si statim inpellere, cursumque rerum sequi maturâsset, solvere obsidium legionum eodem inpetu potuit. Tentaverat interim Civilis obsessorum animos, tamquam perditae apud Romanos res, et suis victoria provenisset. Circumferebantur signa vexillaque: ostentati etiam captivi: ex quibus unus, egregium facinus ausus, clarâ voce gesta patefecit, confossus illico a Germanis: unde major indici fides. Simul vastatione incendiisque flagrantium villarum, venire vic-

torem exercitum, intellegebatur. ‘In conspectu castrorum con‘stitui signa, fossamque et vallum circumdari,’ Vocula jubet. ‘Depositis inpedimentis sarcinisque, expediti certarent.’ Hinc in ducem clamor pugnam poscentium: et minari adsueverant. Ne tempore quidem ad ordinandam aciem capto, incompositi fessique proelium sumpsêre: nam Civilis aderat, non minùs vitiis hostium, quàm virtute suorum fretus. Varia apud Romanos fortuna, et seditiosissimus quisque ignavus: quidam, recentis victoriae memores, retinere locum, ferire hostem, seque et proximos hortari: et, redintegratâ acie, manus ad obsessos tendere, ‘ne tempori deessent.’ Illi, cuncta e muris cernentes, omnibus portis prorumpunt. Ac fortè Civilis labsu equi prostratus, creditâ per utrumque exercitum famâ, ‘vulneratum aut interfectum,’ inmane quantum suis pavoris, et hostibus alacritatis indidit.

XXXV. Sed Vocula, omissis fugientium tergis, vallum turresque castrorum augebat, tamquam rursùs obsidium inmineret: conruptâ totiens victoriâ, non falsò suspectus bellum malle. Nihil aequè exercitus nostros, quàm egestas copiarum fatigabat. Inpedimenta legionum cum inbelli turbâ Novesium missa, ut inde, terrestri itinere, frumentum adveherent: nam flumine hostes potiebantur. Primum agmen securum incessit, nondum satis firmo Civile: qui, ubi ‘rursùs missos Novesium frumentatores, ‘datasque in praesidium cohortes, velut multâ pace, ingredi’ adcepit; rarum apud signa militem, arma in vehiculis, cunctos licentiâ vagos, compositus invadit: praemissis, qui pontes et viarum angusta insiderent. Pugnatum longo agmine et incerto Marte, donec proelium nox dirimeret. Cohortes Geldubam perrexêre, manentibus, ut fuerant, castris, quae relictorum illic militum praesidio tenebantur. Non erat dubium, quantum in regressu discriminis adeundum foret, frumentatoribus onustis perculsisque. Addit exercitui suo Vocula mille delectos e quintâ et quintadecimâ legionibus, apud Vetera obsessis, indomitum militem et ducibus infensum. Plures, quàm jussum erat, profecti, palàm in agmine fremebant, ‘non se ultrà famem, insidias lega‘torum, toleraturos.’ At, qui remanserant, ‘desertos se, abductâ ‘parte legionum,’ querebantur. Duplex hinc seditio; aliis revocantibus Voculam, aliis redire in castra abnuentibus.

XXXVI. Interim Civilis Vetera circumsedit. Vocula Geldubam atque inde Novesium concessit. Civilis capit Geldubam. Mox haud procul Novesio, equestri proelio prosperè certavit. Sed miles secundis adversisque perinde in exitium ducum adcendebatur. Et adventu quintanorum quintadecimanorumque auctae legiones, *donativum* exposcunt, comperto, pecuniam a Vitellio missam. Nec diu cunctatus Hordeonius nomine Vespasiani dedit. Idque praecipuum fuit seditionis alimentum. Effusi in luxum et epulas, et nocturnos coetus, veterem in Hordeonium iram renovant: nec ullo legatorum tribunorumve obsistere auso,

(quippe omnem pudorem nox ademerat) protractum e cubili interficiunt. Eadem in Voculam parabantur, nisi servili habitu, per tenebras, ignoratus evasisset. Ubi, sedato inpetu, metus rediît, centuriones cum epistolis ad civitates Galliarum misêre, auxilia ac stipendia oraturos.

XXXVII. Ipsi, ut est vulgus sine rectore praeceps, pavidum, socors, adventante Civile, raptis temerè armis ac statim omissis, in fugam vertuntur. Res adversae discordiam peperêre; iis, qui e superiore exercitu erant, causam suam dissociantibus. Vitellii tamen imagines, in castris et per proximas Belgarum civitates, repositae, quum jum Vitellius obcidisset. Dein mutati in poenitentiam primani quartanique et duodevicesimani, Voculam sequuntur; apud quem resumpto Vespasiani sacramento, ad liberandum Mogontiaci obsidium ducebantur. Discesserant obsessores, mixtus ex Cattis, Usipiis, Mattiacis exercitus, satietate praedae, nec incruenti. In viâ disspersos et nescios miles noster invaserat. Quin et loricam vallumque per fines suos Treveri struxere, magnisque invicem cladibus cum Germanis certabant: donec egregia erga populum Romanum merita mox rebelles foedarent.

XXXVIII. Interea Vespasianus iterum ac Titus consulatum absentes iniêrunt; moestâ et multiplici metu suspensâ civitate, quae, super instantia mala, falsos pavores induerat, 'descivisse 'Africam, res novas moliente L. Pisone.' Is praeerat provinciae, nequaquam turbidus ingenio. Sed, quia naves saevitiâ hiemis prohibebantur, vulgus, alimenta in dies mercari solitum, cui una ex republicâ annonae cura, clausum litus, retineri commeatus, dum timet, credebat; augentibus famam Vitellianis, qui studium partium nondum posuerant: ne victoribus quidem ingrato rumore, quorum cupiditates, externis quoque bellis inexplebiles, nulla umquam civilis victoria satiavit.

XXXIX. Calendis Januariis, in senatu, quem Julius Frontinus, praetor Urbanus, vocaverat, legatis exercitibusque ac regibus, 'laudes gratesque' decretae. Et Tertio Juliano praetura, 'tamquam transgredientem in partes Vespasiani legionem de'seruisset,' ablata, ut in Plotium Griphum transferretur. Hormo dignitas equestris data. Et mox, ejurante Frontino, Caesar Domitianus praeturam cepit. Ejus nomen epistolis edictisque praeponebatur, vis penes Mucianum erat; nisi quòd pleraque Domitianus, instigantibus amicis, aut propriâ libidine, audebat. Sed praecipuus Muciano metus e Primo Antonio Varoque Arrio: quos recentes, clarosque rerum famâ ac militum studiis, etiam populus fovebat, quia in neminem ultra aciem saevièrant. Et ferebatur Antonius Scribonianum Crassum, egregiis majoribus et fraternâ imagine fulgentem, ad capessendam rem publicam hortatus: haud defuturâ consciorum manu, ni Scribonianus abnuisset, ne paratis quidem conrumpi facilis, adeò metuens in-

certa. Igitur Mucianus, quia propalàm obprimi Antonius nequibat, multis in senatu laudibus cumulatum, secretis promissis onerat, 'citeriorem Hispaniam' ostentans, 'discessu Cluvii Rufi 'vacuam:' simul amicis ejus tribunatus praefecturasque largitur. Dein, postquam inanem animum spe et cupidine inpleverat, vires abolet: dimissâ in hiberna legione septimâ, cujus flagrantissimus in Antonium amor. Et tertia legio, familiaris Arrio Varo miles, in Syriam remissa. Pars exercitûs in Germanias ducebatur. Sic egesto, quidquid turbidum, redit urbi sua forma legesque et munia magistratuum.

XL. Quo die senatum ingressus est Domitianus, 'de absen- 'tiâ patris fratrisque ac juventâ suâ' pauca et modica disseruit, decorus habitu; et, ignotis adhuc moribus, crebra oris confusio pro modestiâ adcipiebatur. Referente Caesare, 'de restituendis 'Galbae honoribus,' censuit Curtius Montanus, 'ut Pisonis 'quoque memoria celebraretur.' Patres utrumque jussêre: de Pisone inritum fuit. Tum sorte ducti, 'per quos redderentur 'bello rapta, quique aera legum, vetustate delabsa, noscerent fi- 'gerentque, et Fastos, adulatione temporum foedatos, exone- 'rarent, modumque publicis inpensis facerent.' Redditur Tertio Juliano praetura, postquam cognitus est ad Vespasianum confugisse. Gripho honor mansit. Repeti inde cognitionem inter Musonium Rufum et P. Celerem placuit; damnatusque Publius et Sorani manibus satisfactum. Insignis publicâ severitate dies, ne privatim quidem laude caruit: justum judicium explêsse Musonius videbatur. Diversa fama Demetrio, Cynicam sectam professo; quòd manifestum reum ambitiosiùs, quàm honestiùs, defendisset. Ipsi Publio neque animus in periculis, neque oratio subpeditavit. Signo ultionis in adcusatores dato, petit a Caesare Junius Mauricus, 'ut commentariorum Principa- 'lium potestatem senatui faceret, per quos nosceret, quem quis- 'que adcusandum poposcisset.' 'Consulendum tali super re 'Principem,' respondit.

XLI. Senatus, inchoantibus primoribus, jusjurandum concepit, quo certatim omnes magistratus, ceteri ut sententiam rogabantur, 'deos testes' advocabant, 'nihil ope suâ factum, quo cu- 'jusquam salus laederetur, neque se praemium, aut honorem, ex 'calamitate civium cepisse:' trepidis et verba jurisjurandi per varias artes mutantibus, quîs flagitii conscientia inerat. Probabant religionem patres, perjurium arguebant. Eaque velut censura in Sariolenum Voculam et Nonium Actianum et Cestium Severum acerrimè incubuit, crebris apud Neronem delationibus famosos. Sariolenum et recens crimen urgebat, quòd apud Vitellium molitus eadem foret: nec destitit senatus manus intentare Voculae, donec curiâ excederet. Ad Pactium Africanum transgressi, eum quoque proturbant; tamquam Neroni Scribonios fratres, concordiâ opibusque insignes, ad exitium monstravis-

set. Africanus neque fateri audebat, neque abnuere poterat: in Vibium Crispum, cujus interrogationibus fatigabatur, ultrò conversus, miscendo quae defendere nequibat, societate culpae invidiam declinavit.

XLII. Magnam eo die pietatis eloquentiaeque famam Vipstanus Messalla adeptus est, nondum senatoriâ aetate, ausus pro fratre Aquilio Regulo deprecari. Regulum subversa Crassorum et Orphiti domus in summum odium extulerat. Sponte ex S. C. adcusationem subiîsse juvenis admodùm, nec depellendi periculi, sed in spem potentiae videbatur. Et Sulpicia Praetextata, Crassi uxor, quatuorque liberi, si cognosceret senatus, ultores aderant. Igitur Messalla non causam, neque reum tueri, sed periculis fratris semet obponens, flexerat quosdam. Obcurrit truci oratione Curtius Montanus, eò usque progressus, ut, 'post 'caedem Galbae, datam interfectori Pisonis pecuniam a Regulo, 'adpetitumque morsu Pisonis caput,' objectaret. 'Hoc certè,' inquit, 'Nero non coëgit, nec dignitatem, aut salutem illâ saevi'tiâ redemisti. Sanè toleremus istorum defensiones, qui perdere 'alios, quàm periclitari ipsi maluerunt. Te securum reliquerat 'exsul pater, et divisa inter creditores bona, nondum honorum 'capax aetas: nihil quod ex te concupisceret Nero, nihil quod 'timeret: libidine sanguinis et hiatu praemiorum ignotum adhuc 'ingenium, et nullis defensionibus expertum, caede nobili inbuisti: 'quum ex funere rei publicae raptis consularibus spoliis, septu'agies sestertio saginatus et sacerdotio fulgens, innoxios pueros, 'inlustres senes, conspicuas feminas eâdem ruinâ prosterneres: 'quum segnitiam Neronis incusares, quòd per singulas domos 'seque et delatores fatigaret: posse universum senatum unâ voce 'subverti. Retinete, patres conscripti, et reservate hominem tam 'expediti consilii, ut omnis aetas instructa sit; et, quomodò se'nes nostri Marcellum, Crispum, juvenes Regulum imitentur. 'Invenit etiam aemulos infelix nequitia: quid si floreat vigeat'que? Et quem adhuc quaestorium obfendere non audemus, 'praetorium et consularem visuri sumus? An Neronem extre'mum dominorum putatis? Idem crediderant, qui Tiberio, qui 'Caio superstites fuerunt: quum interim intestabilior et saevi'or exortus est. Non timemus Vespasianum: ea Principis ae'tas, ea moderatio. Sed diutiùs durant exempla, quàm mores. 'Elanguimus, patres conscripti; nec jam ille senatus sumus, qui, 'obciso Nerone, delatores et ministros more majorum punien'dos flagitabat. Optimus est, post malum Principem, dies pri'mus.'

XLIII. Tanto cum adsensu senatûs auditus est Montanus, ut spem caperet Helvidius, posse etiam Marcellum prosterni. Igitur a laude Cluvii Rufi orsus, qui, perinde dives et eloquentiâ clarus, nulli umquam sub Nerone periculum facessisset, crimine simul exemploque Eprium urgebat, ardentibus patrum animis.

Quod ubi sensit Marcellus, velut excedens curiâ: 'Imus,' inquit, 'Prisce, et relinquimus tibi senatum tuum: regna, praesente Caesare.' Sequebatur Vibius Crispus, ambo infensi, vultu diverso; Marcellus minacibus oculis, Crispus renidens; donec adcursu amicorum retraherentur. Quum glisceret certamen, hinc multi bonique, inde pauci et validi, pertinacibus odiis tenderent, consumptus per discordiam dies.

XLIV. Proximo senatu, inchoante Caesare, 'de abolendo dolore irâque, et priorum temporum necessitatibus,' censuit Mucianus prolixè pro adcusatoribus: simul eos, qui coeptam, dein omissam actionem repeterent, monuit sermone molli et tamquam rogaret. Patres coeptatam libertatem, postquam obviam itum, omisêre. Mucianus, ne sperni senatûs judicium, et cunctis sub Nerone admissis data inpunitas videretur, Octavium Sagittam, et Antistium Sosianum, senatorii ordinis, egressos exsilium, in easdem insulas redegit. Octavius Pontiam Postumiam, stupro cognitam et nuptias suas abnuentem, inpotens amoris interfecerat: Sosianus pravitate morum multis exitiosus. Ambo gravi senatûs consulto damnati pulsique, quamvìs concesso aliis reditu, in eâdem poenâ retenti sunt. Nec ideò lenita erga Mucianum invidia. Quippe Sosianus ac Sagitta viles, etiam si reverterentur: adcusatorum ingenia et opes et exercita malis artibus potentia timebantur.

XLV. Reconciliavit paullisper studia patrum habita in senatu cognitio secundùm veterem morem. Manlius Patruitus, senator, 'pulsatum se in coloniâ Senensi coetu multitudinis et jussu magistratuum,' querebatur: 'nec finem injuriae hic stetisse: planctum et lamenta et supremorum imaginem praesenti sibi circumdata cum contumeliis et probris, quae in senatum universum jacerentur.' Vocati, qui arguebantur. Et, cognitâ causâ, in convictos vindicatum. Additumque senatûs consultum, quo Senensium plebes modestiae admoneretur. Iisdem diebus Antonius Flamma Cyrenensibus damnatur lege repetundarum, et exsilio ob saevitiam.

XLVI. Inter quae militaris seditio propè exarsit. Praetorianam militiam repetebant a Vitellio dimissi, pro Vespasiano congregati: et inlectus in eamdem spem e legionibus miles promissa stipendia flagitabat. Ne Vitelliani quidem sine multâ caede pelli poterant. Ingressus castra Mucianus, quò rectiùs stipendia singulorum spectaret, suis cum insignibus armisque victores constituit, modicis inter se spatiis discretos. Tum Vitelliani, quos apud Bovillas in deditionem adceptos memoravimus, ceterique per Urbem et urbi vicina conquisiti producuntur propè intecto corpore. 'Eos' Mucianus 'diduci, et Germanicum Britannicumque militem, ac si qui aliorum exercituum, separatim adsistere', jubet. Illos primus statim adspectus obstupefecerat: quum ex diverso velut aciem, telis et armis trucem, semet clau-

sos nudosque et inluvie deformes, adspicerent. Ut verò huc illuc distrahi coepere, metus per omnes et praecipua Germanici militis formido, tamquam eâ separatione ad caedem destinarentur: prensare commanipularium pectora, cervicibus innecti, suprema oscula petere, 'ne desererentur soli, neu in pari 'causâ disparem fortunam paterentur:' modò Mucianum, modò absentem Principem, postremùm coelum ac deos obtestari: donec Mucianus, 'cunctos ejusdem sacramenti, ejusdem Imperatoris milites' adpellans, falso timori obviàm iret. Namque et victor exercitus clamore lacrumas eorum juvabat. Isque finis illâ die. Paucis pòst diebus, adloquentem Domitianum firmati jam excepêre. Spernunt oblatos agros; 'militiam 'et stipendia' orant. Preces erant, sed quibus contradici non posset: igitur in praetorium adcepti. Dein, quibus aetas et justa stipendia, dimissi cum honore, alii ob culpam; sed carptim ac singuli: quo tutissimo remedio consensus multitudinis extenuatur.

XLVII. Ceterùm verâne pauperie, an, uti videretur, actum in senatu, 'ut sexcenties sestertium a privatis mutuum adciperetur.' Praepositusque ei curae Poppaeus Silvanus: nec multò pòst necessitas abiît, sive omissa similatio. Abrogati inde, legem ferente Domitiano, consulatus, quos Vitellius dederat. Funusque censorium Flavio Sabino ductum: magna documenta instabilis fortunae, summaque et ima miscentis.

XLVIII. Sub idem tempus L. Piso proconsul interficitur. Eâ de caede quàm verissimè expediam, si pauca suprà repetièro, ab initio causisque talium facinorum non absurda. Legio in Africâ auxiliaque tutandis imperii finibus, sub divo Augusto Tiberioque Principibus, proconsuli parebant. Mox Caius Caesar, turbidus animi, ac M. Silanum, obtinentem Africam, metuens, ablatam proconsuli legionem, misso in eam rem legato tradidit: aequatus inter duos beneficiorum numerus et, mixtis utriusque mandatis, discordia quaesita auctaque pravo certamine. Legatorum jus adolevit diuturnitate officii, vel quia minoribus major aemulandi cura: proconsulum splendidissimus quisque securitati magis, quàm potentiae consulebant.

XLIX. Sed tum legionem in Africâ regebat Valerius Festus, sumptuosae adolescentiae, neque modica cupiens, et adfinitate Vitellii anxius. Is crebris sermonibus tentaveritne Pisonem ad res novas, an tentanti restiterit, incertum; quoniam secreto eorum nemo adfuit, et, obciso Pisone, plerique ad gratiam interfectoris inclinavêre. Nec ambigitur, provinciam et militem alienato erga Vespasianum animo fuisse; et quidam e Vitellianis, Urbe profugi, ostentabant Pisoni 'nutantes Gallias, paratam 'Germaniam, pericula ipsius et in pace suspectâ tutius bellum.' Inter quae Claudius Sagitta, praefectus alae Petrinae, prosperâ navigatione praevenit Papirium, centurionem, a Muciano mis-

sum adseveravitque, ‘ mandata interficiendi Pisonis centurioni ‘ data. Cecidisse Galerianum, consobrinum ejus generumque. ‘ Unam in audaciâ spem salutis. Sed duo itinera audendi; seu ‘ mallet statim arma, seu, petitâ navibus Galliâ, ducem se Vitel- ‘ lianis exercitibus ostenderet.’ Nihil ad ea moto Pisone, centurio a Muciano missus, ut portum Carthaginis adtigit, magnâ voce laeta Pisoni omina, tamquam Principi, continuare; obvios et subitae rei miraculo adtonitos, ut eadem adstreperent, hortari: vulgus credulum, ruere in forum, ‘ praesentiam Pisonis’ exposcere. Gaudio clamoribusque cuncta miscebant, indiligentiâ veri et adulandi libidine. Piso, indicio Sagittae, vel insitâ modestiâ, non in publicum egressus est, neque se studiis vulgi permisit. Centurionemque percunctatus, postquam ‘quaesitum sibi crimen ‘ caedemque’ comperit: ‘ animadverti in eum’ jussit, haud perinde spe vitae, quàm irâ in percussorem, ‘ quòd idem ex interfec- ‘ toribus Clodii Macri, cruentas legati sanguine manus ad caedem ‘ proconsulis retulisset.’ Anxio deinde edicto Carthaginiensibus increpitis, ne solita quidem munia usurpabat, clausus intra domum, ne qua motûs novi causa vel fortè oriretur.

L. Sed, ubi Festo consternatio vulgi, centurionis subplicium, veraque et falsa, more famae, in majus innotuêre, equites in necem Pisonis mittit. Illi raptim vecti, obscuro adhuc coeptae lucis, domum proconsulis inrumpunt, destrictis gladiis; et magna pars Pisonis ignari, quòd Poenos auxiliares Maurosque in eam caedem delegerat: haud procul cubiculo, obvium fortè servum, ‘ quisnam et ubi esset Piso?’ interrogavêre. Servus, egregio mendacio, ‘ se Pisonem esse,’ respondit, ac statim obtruncatur nec multo pòst, Piso interficitur. Namque aderat, qui nosceret, Bebius Massa, e procuratoribus Africae, jam tunc optimo cuique exitiosus, et in causas malorum, quae mox tulimus, saepiùs rediturus. Festus Adrumeto, ubi speculabundus substiterat, ad legionem contendit, praefectumque castrorum, Cetronium Pisanum, vinciri jussit, proprias ob simultates: sed, ‘ Pisonis satelli- ‘ tem’ vocabat, militesque et centuriones quosdam puniît, alios praemiis adfecit: neutrum ex merito, sed ut obpressisse bellum crederetur. Mox Oeensium Leptitanorumque discordias componit, quae, raptu frugum et pecorum inter agrestes, modicis principiis, jam per arma atque acies exercebantur. Nam populus Oeensis, multitudine inferior, Garamantas exciverat, gentem indomitam et inter adcolas latrociniis fecundam. Unde arctae Leptitanis res, latéque vastatis agris, intra moenia trepidabant: donec interventu cohortium alarumque fusi Garamantes et recepta omnis praeda, nisi quam vagi per inadcessa mapalium ulterioribus vendiderant.

LI. At Vespasiano, post Cremonensem pugnam et prosperos undique nuntios, ‘ cecidisse Vitellium,’ multi cujusque ordinis, pari audaciâ fortunâque hibernum mare adgressi, nuntiavêre.

Aderant legati regis Vologesi, 'quadraginta Parthorum equitum 'millia' obferentes. Magnificum laetumque tantis sociorum auxiliis ambiri, neque indigere. Gratiae Vologeso actae, mandatumque, 'ut legatos ad senatum mitteret et pacem esse sciret.' Vespasianus, in Italiam resque Urbis intentus, adversam de Domitiano famam adcipit; 'tamquam terminos aetatis et concessa 'filio egrederetur.' Igitur validissimam exercitûs partem Tito tradit, ad reliqua Judaici belli perpetranda.

LII. Titum, antequam digrederetur, multo apud patrem sermone orâsse dicebatur, 'ne criminantium nuntiis temerè adcenderetur; integrumque se ac placabilem filio praestaret. Non 'legiones, non classes, perinde firma imperii munimenta, quàm 'numerum liberorum. Nam amicos tempore, fortunâ, cupidi'nibus aliquando, aut erroribus, inminui, transferri, desinere: 'suum cuique sanguinem indiscretum, sed maximè Principibus; 'quorum prosperis et alii fruantur, adversa ad junctissimos per'tineant: ne fratribus quidem mansuram concordiam, ni parens 'exemplum praebuisset.' Vespasianus, haud aequè Domitiano mitigatus, quàm Titi pietate gaudens, 'bono esse animo' jubet, 'belloque et armis rempublicam adtollere: sibi pacem domum'que curae fore.' Tum celerrimas navium, frumento onustas, saevo adhuc mari committit. Quippe tanto discrimine Urbs nutabat, ut decem haud ampliùs dierum frumentum in horreis fuerit, quum a Vespasiano commeatus subvenêre.

LIII. Curam restituendi Capitolii in L. Vestinum confert, equestris ordinis virum, sed auctoritate famâque inter proceres. Ab eo contracti haruspices monuêre, 'ut reliquiae prioris delu'bri in paludes aveherentur: templum iisdem vestigiis sisteretur: 'nolle deos mutari veterem formam.' Undecimo Calendas Julias, serenâ luce spatium omne, quod templo dicabatur, evinctum vittis coronisque. Ingressi milites, quîs fausta nomina, felicibus ramis: dein virgines Vestales, cum pueris puellisque patrimis matrimisque, aquâ, vivis e fontibus amnibusque haustâ, perluêre. Tum Helvidius Priscus, praetor, praeeunte Plautio Aeliano, pontifice, lustratâ suovetaurilibus areâ et super cespitem redditis extis, 'Jovem, Junonem, Minervam praesidesque im'perii deos' precatus, 'uti coepta prosperarent, sedesque suas, 'pietate hominum inchoatas, divinâ ope adtollerent,' vittas, quibus ligatus lapis, innexique funes erant, contigit. Simul ceteri magistratus et sacerdotes et senatus et eques et magna pars populi, studio laetitiâque connixi, saxum ingens traxêre: passimque injectae fundamentis argenti aurique stipes et metallorum primitiae, nullis fornacibus victae, sed ut gignuntur. Praedixêre haruspices, ne temeraretur opus saxo aurove, in aliud destinato. Altitudo aedibus adjecta. Id solum religio adnuere: et prioris templi magnificentiae defuisse creditum, quo tanta vis hominum retinenda erat.

LIV. Audita interim per Gallias Germaniasque mors Vitellii duplicaverat bellum. Nam Civilis, omissâ dissimilatione, in populum Romanum ruere. Vitellianae legiones vel externum servitium, quàm Imperatorem Vespasianum malle. Galli sustulerant animos, eamdem ubique exercituum nostrorum fortunam rati: vulgato rumore, 'a Sarmatis Dacisque Moesica ac Pan-'nonica hiberna circumsideri:' paria de Britanniâ fingebantur. Sed nihil aequè, quàm incendium Capitolii, ut finem imperio adesse crederent, inpulerat. 'Captam olim a Gallis Urbem; sed, 'integrâ Jovis sede, mansisse imperium. Fatali nunc igne sig-'num coelestis irae datum, et possessionem rerum humanarum 'Transalpinis gentibus portendi,' superstitione vanâ Druidae canebant. Incesseratque fama, primores Galliarum, ab Othone adversùs Vitellium missos, antequam digrederentur, pepigisse, 'ne deessent libertati, si populum Romanum continua bellorum 'civilium series et interna mala fregissent.'

LV. Ante Flacci Hordeonii caedem, nihil prorupit, quo conjuratio intellegeretur. Interfecto Hordeonio, commeavêre nuntii inter Civilem Classicumque, praefectum alae Treverorum. Classicus nobilitate opibusque ante alios: regium illi genus et pace belloque clara origo. Ipse, e majoribus suis, hostis populi Romani, quàm socius, jactabat. Miscuêre sese Julius Tutor, et Julius Sabinus; hic Trevir, hic Lingon. Tutor ripae Rheni a Vitellio praefectus: Sabinus, super insitam vanitatem, falsae stirpis gloriâ incendebatur, 'proaviam suam divo Julio, per Gallias 'bellanti, corpore atque adulterio placuisse.' Hi secretis sermonibus animos ceterorum scrutari: ubi, quos idoneos rebantur, conscientiâ obstrinxêre, in coloniâ Agrippinensi, in domum privatam conveniunt: nam publicè civitas talibus inceptis abhorrebat. Attamen interfuêre quidam Ubiorum Tungrorumque. Sed plurima vis penes Treveros ac Lingonas. Nec tulêre moras consultandi: certatim proclamant, 'furere discordiis populum 'Romanum, caesas legiones, vastatam Italiam, capi quum ma-'ximè Urbem, omnes exercitus suis quemque bellis detineri: si 'Alpes praesidiis firmentur, coalitâ libertate, dispecturas Gallias, 'quem virium suarum terminum velint.'

LVI. Haec dicta pariter probataque: de reliquiis Vitelliani exercitûs dubitavêre. Plerique 'interficiendos' censebant, 'tur-'bidos, infidos, sanguine ducum pollutos.' Vicit ratio parcendi: 'ne, sublatâ spe veniae, pertinaciam adcenderent. Adliciendos 'potiùs in societatem: legatis tantùm legionum interfectis, cete-'rum vulgus, conscientiâ scelerum et spe inpunitatis, facilè ad-'cessurum.' Ea primi consilii forma: missique per Gallias concitores belli. Similatum ipsis obsequium, quò incautiorem Voculam obprimerent. Nec defuêre, qui Voculae nuntiarent. Sed vires ad coërcendum deerant, infrequentibus infidisque legionibus. Inter ambiguos milites et obcultos hostes, optimum e

praesentibus ratus, mutuâ dissimilatione et iisdem, quibus petebatur, artibus grassari, in coloniam Agrippinensem descendit. Illuc Claudius Labeo, quem, captum et extra conventum amandatum in Frisios, diximus, conruptis custodibus perfugit: pollicitusque, 'si praesidium daretur, iturum in Batavos et potiorem 'civitatis partem ad societatem Romanam retracturum:' acceptâ peditum equitumque modicâ manu, nihil apud Batavos ausus, quosdam Nerviorum Betasiorumque in arma traxit. Et furtim magis, quàm bello, Canninefates Marsacosque incursabat. Vocula, Gallorum fraude inlectus, ad hostem contendit.

LVII. Nec procul Veteribus aberat, quum Classicus ac Tutor, per speciem explorandi praegressi, cum ducibus Germanorum pacta firmavêre. Tumque primùm discreti a legionibus proprio vallo castra sua circumdant, obtestante Voculâ, 'Non 'adeò turbatam civilibus armis rem Romanam, ut Treveris etiam Lingonibusque despectui sit. Superesse fidas provincias, 'victores exercitus, fortunam imperii, et ultores deos. Sic olim 'Sacrovirum et Aeduos, nuper Vindicem Galliasque singulis 'proeliis concidisse. Eadem rursus numina, eadem fata, ruptores foederum exspectarent. Meliùs divo Julio divoque Augusto notos eorum animos. Galbam, et infracta tributa, hostiles spiritus induisse. Nunc hostes, quia molle servitium: 'quum spoliati exutique fuerint, amicos fore.' Haec ferociter loquutus, postquam perstare in perfidiâ Classicum Tutoremque videt, verso itinere, Novesium concedit. Galli duûm millium spatio distantibus campis consedêre. Illuc commeantium centurionum militumque emebantur animi, ut (flagitium incognitum) Romanus exercitus in externa verba jurarent, pignusque tanti sceleris nece aut vinculis legatorum daretur. Vocula, quamquàm plerique fugam suadebant, audendum ratus, vocatâ concione, in hunc modum disseruit.

LVIII. 'Numquam apud vos verba feci, aut pro vobis sollicitior, aut pro me securior. Nam mihi exitium parari, libens 'audio; mortemque, in tot malis hostium, ut finem miseriarum, 'exspecto. Vestrî me pudet miseretque, adversùs quos non 'proelium et acies parantur; id enim fas armorum et jus hostium: bellum cum populo Romano vestris se manibus gesturum 'Classicus sperat, imperiumque et sacramentum Galliarum ostentat. Adeò nos, si fortuna in praesens virtusque deseruit, etiam vetera exempla deficiunt, quotiens Romanae legiones perire praeoptaverint, ne loco pellerentur: socii saepe nostri, 'exscindi urbes suas, seque cum conjugibus ac liberis cremari 'pertulerunt; neque aliud pretium exitûs, quàm fides famaque. 'Tolerant quum maximè inopiam obsidiumque apud Vetera 'legiones, nec terrore aut promissis demoventur. Nobis, super 'arma et viros et egregia castrorum munimenta, frumentum et 'commeatus quamvis longo bello pares. Pecunia nuper etiam

'donativo subfecit; quod sive a Vespasiano, sive a Vitellio, da-'tum interpretari mavultis, ab Imperatore certè Romano adce-'pistis. Tot bellorum victores, apud Geldubam, apud Vetera, 'fuso totiens hoste, si pavetis aciem, indignum id quidem: sed 'est vallum murique et trahendi artes, donec e proximis pro-'vinciis auxilia exercitusque concurrant. Sanè ego displiceam: 'sunt alii legati, tribuni, centurio denique, aut miles. Ne hoc 'prodigium toto terrarum orbe vulgetur, vobis satellitibus, Civi-'lem et Classicum Italiam invasuros. An, si ad moenia Urbis 'Germani Gallique duxerint, arma patriae inferetis? Horret a-'nimus tanti flagitii imagine. Tutori Trevero agentur excu-'biae? Signum belli Batavus dabit? Germanorum catervas sub-'plebitis? quis deinde sceleris exitus? quum Romanae legiones 'contrà direxerint: transfugae e transfugis, et proditores e pro-'ditoribus, inter recens et vetus sacramentum invisi deis er-'rabitis? Te, Jupiter optime, maxime, quem, per octingentos 'viginti annos, tot triumphis coluimus; te, Quirine, Romanae 'parens Urbis, precor venerorque; ut, si vobis non fuit cordi, 'me duce haec castra inconrupta et intemerata servari, at certè 'pollui foedarique a Tutore et Classico ne sinatis. Militibus 'Romanis aut innocentiam detis, aut maturam et sine noxâ 'poenitentiam.'

LIX. Variè excepta oratio inter spem metumque ac pudorem. Digressum Voculam, et de supremis agitantem, liberti servique prohibuêre foedissimam mortem sponte praevenire. Et Classicus, misso Aemilio Longino, desertore primae legionis, caedem ejus maturavit. Herennium et Numisium, legatos, vinciri, satis visum. Dein, sumptis Romani imperii insignibus, in castra venit. Nec illi, quamquàm ad omne facinus durato, verba ultrà subpeditavere, quàm ut sacramentum recitaret. Juravêre, qui aderant, 'pro imperio Galliarum.' Interfectorem Voculae altis ordinibus, ceteros, ut quisque flagitium navaverat, praemiis adtollit. Divisae inde inter Tutorem et Classicum curae. Tutor validâ manu circumdatos Agrippinenses, quantumque militum apud superiorem Rheni ripam, in eadem verba adigit, obcisis Mogontiaci tribunis, pulso castrorum praefecto, qui detrectaverant. Classicus conruptissimum quemque e deditis 'pergere ad obsessos' jubet, 'veniam ostentantes, si praesen-'tia sequerentur; aliter, nihil spei: famem ferrumque et ex-'trema passuros.' Adjecêre, qui missi erant, exemplum suum.

LX. Obsessos hinc fides, inde egestas, inter decus ac flagitium distrahebant. Cunctantibus solita insolitaque alimenta deerant; absumptis jumentis equisque et ceteris animalibus, quae profana foedaque in usum necessitas vertit. Virgulta postremò et stirpes et internatas saxis herbas vellentes, miseriarum patientiaeque documentum fuêre; donec egregiam laudem fine turpi macularent, missis ad Civilem legatis, 'vitam' orantes.

Neque antè preces admissae, quàm in verba Galliarum jurarent. Tum, pactus ' praedam castrorum,' dat custodes, qui pecuniam, calones, sarcinas retentarent, ac qui ipsos leves abeuntes prosequerentur. Ad quintum ferè lapidem coorti Germani incautum agmen adgrediuntur. Pugnacissimus quisque in vestigio, multi palantes, obcubuêre: ceteri retrò in castra profugiunt, querente sanè Civile, et increpante Germanos, ' tamquam fidem per scelus abrumperent.' Similata ea fuerint, an retinere saevientes nequiverit, parùm adfirmatur. Direptis castris, faces injiciunt: cunctosque, qui proelio superfuerant, incendium hausit.

LXI. Civilis, barbaro voto, post coepta adversùs Romanos arma, propexum rutilatumque crinem, patratâ demum caede legionum, deposuit. Et ferebatur parvulo filio quosdam captivorum, sagittis jaculisque puerilibus figendos, obtulisse. Ceterùm neque se, neque quemquam Batavum, in verba Galliarum adegit, fisus Germanorum opibus; et, si certandum adversùs Gallos de possessione rerum foret, inclutus famâ et potior. Mummius Lupercus, legatus legionis, inter dona missus Veledae. Ea virgo nationis Bructerae latè imperitabat, vetere apud Germanos more, quo plerasque feminarum fatidicas, et, augescente superstitione, arbitrantur deas. Tuncque Veledae auctoritas adolevit: nam ' prosperas Germanis res et excidium legionum' praedixerat. Sed Lupercus in itinere interfectus. Pauci centurionum tribunorumque, in Galliâ geniti, reservantur, pignus societatis. Cohortium, alarum, legionum, hiberna subversa cremataque: iis tantùm relictis, quae Mogontiaci ac Vindonissae sita sunt.

LXII. Legio sextadecima cum auxiliis simul deditis a Novesio in coloniam Treverorum transgredi jubetur, praefinitâ die, intra quam castris excederet. Medium omne tempus per varias curas egere: ignavissimus quisque, caesorum apud Vetera exemplo, paventes; melior pars rubore et infamiâ, ' quale illud ' iter? quis dux viae? et omnia in arbitrio eorum, quos vitae ne- ' cisque dominos fecissent.' Alii, nullâ dedecoris curâ, pecuniam, aut carissima sibimetipsi circumdare; quidam expedire arma, telisque tamquam in aciem adcingi. Haec meditantibus, advenit proficiscendi hora, exspectatione tristior. Quippe intra vallum deformitas haud perinde notabilis: detexit ignominiam campus et dies. Revulsae Imperatorum imagines, inhonora signa, fulgentibus hinc inde Gallorum vexillis: silens agmen, et velut longae exsequiae: dux Claudius Sanctus, effosso oculo; dirus ore, ingenio debilior. Duplicatur flagitium, postquam, desertis Bonnenisbus castris, altera se legio miscuerat. Et, vulgatâ captarum legionum famâ, cuncti, qui paullo antè Romanorum nomen horrebant, procurrentes ex agris tectisque et undique effusi insolito spectaculo nimiùm fruebantur. Non tulit ala Picentina gaudium insultantis vulgi: spretisque Sancti pro-

missis aut minis, Mogontiacum abeunt: ac, fortè obvio interfectore Voculae, Longino, conjectis in eum telis, initium exsolvendae in posterum culpae fecêre. Legiones, nihil mutato itinere, ante moenia Treverorum considunt.

LXIII. Civilis et Classicus, rebus secundis sublati, an Coloniam Agrippinensem diripiendam exercitibus suis permitterent, dubitavêre. Saevitiâ ingenii et cupidine praedae ad excidium civitatis trahebantur: obstabat ratio belli, et novum imperium inchoantibus utilis clementiae fama. Civilem etiam beneficii memoria flexit, quòd filium ejus, primo rerum motu, in coloniâ Agrippinensi deprehensum, honoratè custodiêrant. Sed Transrhenanis gentibus invisa civitas, opulentiâ auctuque. Neque alium finem belli rebantur, quàm si promiscua ea sedes omnibus Germanis foret, aut, disjecta, Ubios quoque disspersisset.

LXIV. Igitur Tencteri, Rheno discreta gens, missis legatis, mandata apud concilium Agrippinensium edi jubent: quae ferocissimus e legatis in hunc modum protulit: 'Redisse vos in corpus nomenque Germaniae, communibus deis, et praecipuo deorum Marti, grates agimus: vobisque gratulamur, quòd tandem liberi inter liberos eritis. Nam ad hunc diem flumina ac terras et coelum quodammodò ipsum clauserant Romani: ut conloquia congressusque nostros arcerent; vel, quod contumeliosius est viris ad arma natis, inermes ac prope nudi, sub custode et pretio coiremus. Sed, ut amicitia societasque nostra in aeternum rata sit, postulamus a vobis, muros coloniae, munimenta servitii, detrahatis. Etiam fera animalia, si clausa teneas, virtutis obliviscuntur. Romanos omnes in finibus vestris trucidetis; haud facilè libertas et domini miscentur. Bona interfectorum, in medium cedant, ne quis obculere quidquam aut segregare causam suam possit. Liceat nobis vobisque utramque ripam colere, ut olim majoribus nostris: quomodò lucem diemque omnibus hominibus, ita omnes terras fortibus viris natura aperuit. Instituta cultumque patrium resumite, abruptis voluptatibus, quibus Romani plus adversùs subjectos, quàm armis valent: sincerus et integer, et servitutis oblitus populus, aut ex aequo agetis, aut aliis imperitabitis.'

LXV. Agrippinenses, sumpto consultandi spatio, quandò neque subire conditiones metus futuri, neque palàm adspernari conditio praesens sinebat, in hunc modum respondent: 'Quae prima libertatis facultas data est, avidiùs, quàm cautiùs sumpsimus, ut vobis ceterisque Germanis, consanguineis nostris, jungeremur. Muros civitatis, congregantibus se quum maximè Romanorum exercitibus, augere nobis, quàm diruere, tutius est. Si qui ex Italiâ, aut provinciis, alienigenae in finibus nostris fuerant, eos bellum absumpsit, vel in suas quisque sedes refugêre. Deductis olim et nobiscum per connubium sociatis, quique mox provenêre, haec patria est. Nec vos adeò iniquos existimamus,

'ut interfici a nobis parentes, fratres, liberos nostros velitis. 'Vectigal et onera commerciorum resolvimus. Sint transitus 'incustoditi, sed diurni et inermes; donec nova et recentia jura 'in vetustatem consuetudine vertantur. Arbitrum habebimus 'Civilem et Veledam, apud quos pacta sancientur.' Sic lenitis Tencteris, legati ad Civilem et Veledam missi cum donis, cuncta ex voluntate Agrippinensium perpetravêre. Sed coram adire adloquique Veledam negatum. Arcebantur adspectu, quò venerationis plus inesset. Ipsa editâ in turre: delectus e propinquis consulta responsaque, ut internuntius numinis, portabat.

LXVI. Civilis, societate Agrippinensium auctus, proximas civitates adfectare, aut adversantibus bellum inferre statuit. Obcupatisque Sunicis, et juventute eorum per cohortes compositâ, quo minùs ultrà pergeret, Claudius Labeo Betasiorum Tungrorumque et Nerviorum tumultuariâ manu restitit: fretus loco, quia pontem Mosae fluminis anteceperat. Pugnabaturque in angustiis ambiguè, donec Germani transnatantes terga Labeonis invasêre. Simul Civilis, ausus, an ex composito, intulit se agmini Tungrorum, et clarâ voce: 'Non ideò,' inquit, 'bellum sumpsi'mus, ut Batavi et Treveri gentibus imperent. Procul haec a 'nobis adrogantia: adcipite societatem: transgredior ad vos, seu 'me ducem, seu militem mavultis.' Movebatur vulgus, condebantque gladios; quum Campanus ac Juvenalis, ex primoribus Tungrorum, universam ei gentem dedidêre. Labeo, antequam circumveniretur, profugit. Civilis Betasios quoque ac Nervios, in fidem adceptos, copiis suis adjunxit: ingens rerum, perculsis civitatum animis, vel sponte inclinantibus.

LXVII. Interea Julius Sabinus, projectis foederis Romani monumentis, *Caesarem* se salutari jubet; magnamque et inconditam popularium turbam in Sequanos rapit, conterminam civitatem et nobis fidam. Nec Sequani detrectavêre certamen. Fortuna melioribus adfuit. Fusi Lingones. Sabinus festinatum temerè proelium pari formidine deseruit. Utque famam exitii sui faceret, villam, in quam perfugerat, cremavit; illic voluntariâ morte interiîsse creditus. Sed, quibus artibus latebrisque vitam per novem mox annos traduxerit, simul amicorum ejus constantiam et insigne Eponinae uxoris exemplum, suo loco reddemus. Sequanorum prosperâ acie belli inpetus stetit. Resipiscere paullatim civitates, fasque et foedera respicere, principibus Remis; qui per Gallias edixêre, 'ut, missis legatis, in commune consul'tarent, libertas an pax placeret.'

LXVIII. At Romae cuncta in deterius audita Mucianum angebant, ne, quamquàm egregii duces (jam enim Gallum Annium et Petilium Cerialem delegerat) summam belli parùm tolerarent. Nec relinquenda Urbs sine rectore. Et Domitiani indomitae libidines timebantur; suspectis, utì diximus, Primo Antonio Varoque Arrio. Varus, praetorianis praepositus, vim at-

que arma retinebat. Eum Mucianus pulsum loco, ne sine solatio ageret, annonae praefecit. Utque Domitiani animum, Varo haud alienum, deliniret, Arretinum Clementem, domui Vespasiani per adfinitatem innexum et gratissimum Domitiano, praetorianis praeposuit, ‘ patrem ejus sub Caio Caesare egregiè func- ‘ tum eâ curâ,’ dictitans. ‘ Laetum militibus idem nomen, at- ‘ que ipsum, quamquàm senatorii ordinis, ad utraque munia sub- ‘ ficere.’ Adsumuntur e civitate clarissimus quisque; et alii per ambitionem. Simul Domitianus Mucianusque adcingebatur, dispari animo: ille spe ac juventâ properus; hic moras nectens, quîs flagrantem retineret, ne ferociâ aetatis et pravis inpulsoribus, si exercitum invasisset, paci belloque malè consuleret. Legiones victrices, sexta et octava, Vitellianarum unaetvicesima, e recèns conscriptis secunda, Peninis Cottianisque Alpibus, pars monte Graio, traducuntur. Quartadecima legio e Britanniâ, sexta ac decima ex Hispaniâ adcitae. Igitur venientis exercitûs famâ, et suopte ingenio ad mitiora inclinantes Galliarum civitates, in Remos convenêre. Treverorum legatio illic obperiebatur, acerrimo instinctore belli Tullio Valentino. Is meditatâ oratione cuncta, magnis imperiis objectari solita, contumeliasque et invidiam in populum Romanum effudit; turbidus miscendis seditionibus, et plerisque gratus vecordi facundiâ.

LXIX. At Julius Auspex, e primoribus Remorum, ‘ vim ‘ Romanam pacisque bona’ dissertans, et ‘ sumi bellum etiam ‘ ab ignavis, strenuissimi cujusque periculo geri, jamque super ‘ caput legiones,’ sapientissimum quemque reverentiâ fideque, juniores periculo ac metu continuit. Et Valentini animum laudabant, consilium Auspicis sequebantur. Constat, obstitisse Treveris Lingonibusque apud Gallias, quòd, Vindicis motu, cum Verginio steterant. Deterruit plerosque provinciarum aemulatio: ‘ quod bello caput? unde jus auspiciumque peteretur? quam, si ‘ cuncta provenissent, sedem imperio legerent?’ Nondum victoria, jam discordia erat: aliis foedera, quibusdam opes viresque, aut vetustatem originis, per jurgia jactantibus. Taedio futurorum praesentia placuere. Scribuntur ad Treveros epistolae, nomine Galliarum, ‘ ut abstinerent armis, impetrabili veniâ et ‘ paratis deprecatoribus, si poeniteret.’ Restitit idem Valentinus, obstruxitque civitatis suae aures, haud perinde instruendo bello intentus, quàm frequens concionibus.

LXX. Igitur non Treveri, neque Lingones ceteraeve rebellium civitates, pro magnitudine suscepti discriminis agere. Ne duces quidem in unum consulere. Sed Civilis avia Belgarum circumibat; dum Claudium Labeonem capere aut exturbare nititur. Classicus, segne plerumque otium trahens, velut parto imperio fruebatur. Ne Tutor quidem maturavit superiorem Germaniae ripam et ardua Alpium praesidiis claudere. Atque interim unaetvicesima legio Vindonissâ, Sextilius Felix cum auxi-

liariis cohortibus per Răetiam inrupêre. Adcessit ala Singularium, excita olim a Vitellio, deinde in partes Vespasiani transgressa. Praeerat Julius Briganticus, sorore Civilis genitus, ut fermè acerrima proximorum odia sunt, invisus avunculo infensusque. Tutor Treverorum copias, recenti Vangionum, Caeracatium, Tribocorum delectu auctas, veterano pedite atque equite firmavit, conruptis spe, aut metu subactis legionariis: qui primò cohortem, praemissam a Sextilio Felice, interficiunt; mox, ubi duces exercitusque Romanus propinquabant, honesto transfugio redière: sequutis Tribocis Vangionibusque et Caeracatibus. Tutor, Treveris comitantibus, vitato Mogontiaco, Bingium concessit, fidens loco, quia pontemNavae fluminis abruperat: sed incursu cohortium, quas Sextilius ducebat, et reperto vado, proditus fususque. Eâ clade perculsi Treveri; et plebes, omissis armis, per agros palatur: quidam Principum, ut primi posuisse bellum viderentur, in civitates, quae societatem Romanam non exuerant, perfugerunt. Legiones a Novesio Bonnâque in Treveros, ut suprà memoravimus, traductae, se ipsae in verba Vespasiani adigunt. Haec Valentino absente gesta; qui, ubi adventabat, furens, cunctaque rursus in turbas et exitium conversurus, legiones in Mediomatricos, sociam civitatem, abscessêre. Valentinus ac Tutor in arma Treveros retrahunt: obcisis Herennio ac Numisio legatis, quò minore spe veniae cresceret vinculum sceleris.

LXXI. Hic belli status erat, quum Petilius Cerialis Mogontiacum venit: ejus adventu erectae spes. Ipse pugnae avidus et contemnendis, quàm cavendis hostibus melior, ferociâ verborum militem incendebat; ubi primùm congredi licuisset, nullam proelio moram facturus. Delectus per Galliam habitos in civitates remittit, ac nuntiare jubet, ‘ subficere imperio legiones: socii ‘ ad munia pacis redirent, securi, velut confecto bello, quod Ro‘ manae manus excepissent.’ Auxit ea res Gallorum obsequium: nam, receptâ juventute, faciliùs tributa toleravêre, proniores ad officia, quòd spernebantur. At Civilis et Classicus, ubi ‘ pul‘ sum Tutorem, caesos Treveros, cuncta hostibus prospera’ adcepere, trepidi ac properantes, dum disspersas suorum copias conducunt, crebris interim nuntiis Valentinum monuere, ‘ ne ‘ summae rei periculum faceret.’ Eò rapidiùs Cerialis, missis in Mediomatricos, qui breviore itinere legiones in hostem verterent, contracto, quod erat militum Mogontiaci, quantumque secum transvexerat, tertiis castris Rigodulum venit: quem locum magnâ Treverorum manu Valentinus insederat, montibus aut Mosellâ amne septum: et addiderat fossas obicesque saxorum. Nec deterruêre ea munimenta Romanum ducem, quo minùs peditem perrumpere juberet, equitum aciem in collem erigeret, spreto hoste, quem temere conlectum, haud ita loco juvari, ut non plus suis in virtute foret. Paullum morae in adscensu, dum

missilia hostium praevehuntur: ut ventum in manus, deturbati ruinae modo praecipitantur. Et pars equitum, aequioribus jugis circumvecta, nobilissimos Belgarum, in quîs ducem Valentinum, cepit.

LXXII. Cerialis postero die coloniam Treverorum ingressus est, avido milite eruendae civitatis: 'Hanc esse Classici, hanc 'Tutoris patriam: horum scelere clausas caesasque legiones. 'Quid tantum Cremonam meruisse, quam e gremio Italiae rap- 'tam, quia unius noctis moram victoribus adtulerit? Stare in 'confinio Germaniae integram sedem, spoliis exercituum et du- 'cum caedibus ovantem. Redigeretur praeda in fiscum: ipsis 'subficere ignes et rebellis coloniae ruinas, quibus tot castrorum 'excidia pensarentur.' Cerialis, a metu infamiae, si licentiâ saevitiâque inbuere militem crederetur, pressit iras: et paruêre, posito civium bello, ad externa modestiores. Convertit inde animos adcitarum e Mediomatricis legionum miserabilis adspectus. Stabant conscientiâ flagitii moestae, fixis in terram oculis. Nulla inter coëuntes exercitus consalutatio: neque solantibus hortantibusve responsa dabant, abditi per tentoria et lucem ipsam vitantes: nec perinde periculum aut metus, quàm pudor ac dedecus obstupefecerat; adtonitis etiam victoribus, qui vocem precesque adhibere non ausi, lacrumis ac silentio veniam poscebant: donec Cerialis mulceret animos, 'fato acta' dictitans, 'quae mili- 'tum ducumque discordiâ, vel fraude hostium evenissent. Pri- 'mum illum stipendiorum et sacramenti diem haberent: pri- 'orum facinorum neque Imperatorem neque se meminisse.' Tunc recepti in eadem castra, et edictum per manipulos, ne quis in certamine jurgiove seditionem aut cladem commilitoni objectaret.

LXXIII. Mox Treveros ac Lingonas, ad concionem vocatos, ita adloquitur: 'Neque ego umquam facundiam exercui; et 'populi Romani virtutem armis adfirmavi. Sed, quia apud vos 'verba plurimùm valent, bonaque ac mala non suâ naturâ, sed 'vocibus seditiosorum aestimantur; statui pauca disserere, quae, 'profligato bello, utilius sit vobis audìsse, quàm nobis dixisse. 'Terram vestram, ceterorumque Gallorum, ingressi sunt duces 'imperatoresque Romani, nullâ cupidine, sed majoribus vestris 'invocantibus, quos discordiae usque ad exitium fatigabant: et 'adciti auxilio Germani sociis pariter atque hostibus servitutem 'inposuerant. Quot proeliis adversùs Cimbros Teutonosque, 'quantis exercituum nostrorum laboribus, quove eventu Ger- 'manica bella tractaverimus, satis clarum. Nec ideo Rhenum 'insedimus, ut Italiam tueremur: sed ne quis alius Ariovistus 'regno Galliarum potiretur. An vos cariores Civili Batavisque 'et Transrhenanis gentibus creditis, quàm majoribus eorum pa- 'tres avique vestri fuerunt? Eadem semper causa Germanis 'transcendendi in Gallias, libido atque avaritia et mutandae sedis

'amor, ut, relictis paludibus et solitudinibus suis, fecundissimum 'hoc solum vosque ipsos possiderent. Ceterùm libertas et speciosa nomina praetexuntur: nec quisquam alienum servitium 'et dominationem sibi concupivit, ut non eadem ista vocabula 'usurparet.'

LXXIV. 'Regna bellaque per Gallias semper fuêre, donec in 'nostrum jus concederetis. Nos, quamquàm totiens lacessiti, jure 'victoriae id solum vobis addidimus, quo pacem tueremur. Nam 'neque quies gentium sine armis, neque arma sine stipendiis, 'neque stipendia sine tributis haberi queunt. Cetera in communi 'sita sunt. Ipsi plerumque legionibus nostris praesidetis: ipsi has 'aliasque provincias regitis. Nihil separatum clausumve. Et 'laudatorum Principum usus ex aequo, quamvìs procul agentibus: saevi proximis ingruunt. Quomodo sterilitatem, aut nimios imbres et cetera naturae mala, ita luxum vel avaritiam 'dominantium tolerate. Vitia erunt, donec homines: sed neque 'haec continua, et meliorum interventu pensantur; nisi fortè, 'Tutore et Classico regnantibus, moderatius imperium speratis; 'aut minoribus, quàm nunc, tributis parabuntur exercitus, quibus Germani Britannique arceantur. Nam, pulsis (quod dii 'prohibeant) Romanis, quid aliud, quàm bella omnium inter se 'gentium exsistent? Octingentorum annorum fortunâ disciplinâque compages haec coaluit, quae convelli, sine exitio convellentium, non potest. Sed vobis maximum discrimen, penes 'quos aurum et opes, praecipuae bellorum causae. Proinde pacem et Urbem, quam victi victoresque eodem jure obtinemus, 'amate, colite. Moneant vos utriusque fortunae documenta, 'ne contumaciam cum pernicie, quàm obsequium cum securitate malitis.' Tali oratione graviora metuentes composuit erexitque.

LXXV. Tenebantur victore exercitu Treveri, quum Civilis et Classicus misêre epistolas ad Cerialem, quarum haec sententia fuit. 'Vespasianum, quamquàm nuntios obcultarent, excessisse 'vitâ. Urbem atque Italiam interno bello consumptam. Muciani ac Domitiani vana et sine viribus nomina. Si Cerialis imperium Galliarum velit, ipsos finibus civitatum suarum contentos: si proelium malit, ne id quidem abnuere.' Ad ea Cerialis Civili et Classico nihil: eum, qui adtulerat ipsas epistolas, ad Domitianum misit. Hostes, divisis copiis, advenêre undique. Plerique culpabant Cerialem, 'passum jungi, quos discretos intercipere licuisset.' Romanus exercitus castra fossâ valloque circumdedit, quîs temerè antea intutis consederat. Apud Germanos diversis sententiis certabatur.

LXXVI. Civilis, 'obperiendas Transrhenanorum gentes, 'quarum terrore fractae populi Romani vires obtererentur. 'Gallos quid aliud, quàm praedam victoribus? et tamen, quod 'roboris sit, Belgas, secum palàm aut voto stare:' Tutor,

'cunctatione crescere rem Romanam,' adfirmabat, 'coëuntibus 'undique exercitibus. Transvectam e Britanniâ legionem; ad-'citas ex Hispaniâ; adventare ex Italiâ: nec subitum militem, 'sed veterem expertumque belli. Nam Germanos, qui ab ipsis 'sperentur, non juberi, non regi, sed cuncta ex libidine agere: 'pecuniamque ac dona, quîs solis conrumpantur, majora apud 'Romanos: et neminem adeò in arma pronum, ut non idem 'pretium quietis, quàm periculi, malit: quòd si statim congre-'diantur, nullas esse Ceriali, nisi ex reliquiis Germanici exerci-'tûs, legiones, foederibus Galliarum obstrictas. Idque ipsum, 'quòd inconditam nuper Valentini manum contra spem suam 'fuderint, alimentum illis ducique temeritatis. Ausuros rursus 'venturosque in manus, non inperiti adolescentuli, verba et con-'ciones, quàm ferrum et arma meditantis, sed Civilis et Classici: 'quos ubi adspexerint, redituram in animos formidinem, fugam 'famemque ac totiens captis precariam vitam: neque Treveros 'aut Lingonas benevolentiâ contineri: resumpturos arma, ubi 'metus abscesserit.' Diremit consiliorum diversitatem, adprobatâ Tutoris sententiâ, Classicus, statimque exsequuntur.

LXXVII. Media acies Ubiis Lingonibusque data: dextro cornu cohortes Batavorum; sinistro Bructeri Tencterique: pars montibus, alii, viam inter Mosellamque flumen, tam inprovisi adsiluere, ut in cubiculo ac lectulo Cerialis (neque enim noctem in castris egerat) pugnari simul vincique suos audièrit, increpans pavorem nuntiantium, donec universa clades in oculis fuit. Perrupta legionum castra, fusi equites: medius Mosellae pons, qui ulteriora coloniae adnectit, ab hostibus insessus. Cerialis, turbidis rebus intrepidus et fugientes manu retrahens, intecto corpore promptus inter tela, felici temeritate et fortissimi cujusque adcursu, reciperatum pontem electâ manu firmavit. Mox in castra reversus, palantes captarum apud Novesium Bonnamque legionum manipulos et rarum apud signa militem ac propè circumventas aquilas videt. Incensus irâ, 'non Flaccum,' inquit, 'non Voculam deseritis. Nulla hìc proditio: neque aliud 'excusandum habeo, quàm quòd vos, Gallici foederis oblitos, redìsse in memoriam Romani sacramenti, temerè credidi. 'Adnumerabor Numisiis et Herenniis, ut omnes legati vestri, 'aut militum manibus, aut hostium ceciderint. Ite, nuntiate 'Vespasiano, vel, quod propius est, Civili et Classico, relictum 'a vobis in acie ducem: venient legiones, quae neque me inultum, 'neque vos inpunitos patiantur.'

LXXVIII. Vera erant et a tribunis praefectisque eadem ingerebantur. Consistunt per cohortes et manipulos: neque enim poterat patescere acies, effuso hoste, et inpedientibus tentoriis sarcinisque, quum intra vallum pugnaretur. Tutor et Classicus et Civilis, suis quisque locis, pugnam ciebant: Gallos 'pro 'libertate,' Batavos 'pro gloriâ,' Germanos 'ad praedam' in-

stigantes. Et cuncta pro hostibus erant; donec legio unaetvicesima, patentiore, quàm ceterae, spatio conglobata, sustinuit ruentes, mox inpulit. Nec sine ope divinâ, mutatis repentè animis, terga victores vertêre. Ipsi territos se cohortium adspectu ferebant, quae, primo inpetu disjectae, summis rursus jugis congregabantur, ac speciem novi auxilii fecerant. Sed obstitit vincentibus pravum inter ipsos certamen, hoste omisso, spolia consectandi. Cerialis, ut incuriâ prope rem adflixit, ita constantiâ restituit: sequutusque fortunam, castra hostium eodem die capit exscinditque.

LXXIX. Nec in longum quies militi data. Orabant auxilium Agrippinenses: obferebantque uxorem ac sororem Civilis et filiam Classici, relicta sibi pignora societatis. Atque interim dispersos in domibus Germanos trucidaverant. Unde metus et justae preces invocantium, antequam hostes, reparatis viribus, ad spem vel ad ultionem adcingerentur. Namque et Civilis illuc intenderat, non invalidus, flagrantissimâ cohortium suarum integrâ, quae e Chaucis Frisiisque composita, Tolbiaci, in finibus Agrippinensium, agebat. Sed tristis nuntius avertit, 'deletam 'cohortem dolo Agrippinensium:' qui largis epulis vinoque sopitos Germanos, clausis foribus, igne injecto, cremavêre. Simul Cerialis propero agmine subvenit. Circumsteterat Civilem et alius metus, ne quartadecima legio, adjunctâ Britannicâ classe, adflictaret Batavos, quà Oceano ambiuntur. Sed legionem terrestri itinere Fabius Priscus legatus in Nervios Tungrosque duxit. Eaeque civitates in deditionem adceptae: classem ultrò Canninefates adgressi sunt; majorque pars navium depressa aut capta. Et Nerviorum multitudinem, sponte commotam, ut pro Romanis bellum capesseret, iidem Canninefates fudere. Classicus quoque adversùs equites, Novesium a Ceriale praemissos, secundum proelium fecit: quae modica, sed crebra damna, famam victoriae nuper partae lacerabant.

LXXX. Iisdem diebus Mucianus Vitellii filium interfici jubet: mansuram discordiam obtendens, ni semina belli restinxisset. Neque Antonium Primum adsciri inter comites a Domitiano passus est; favore militum anxius, et superbiâ viri, aequalium quoque, adeò superiorum intolerantis. Profectus ad Vespasianum Antonius, ut non pro spe suâ excipitur, ita neque averso Imperatoris animo. Trahebatur in diversa; hinc meritis Antonii, cujus ductu confectum haud dubiè bellum erat, inde Muciani epistolis: simul ceteri, 'ut infestum tumidumque' insectabantur, adjunctis prioris vitae criminibus: neque ipse deerat adrogantiâ vocare obfensas, nimius commemorandis, quae meruisset. 'Alios' ut 'inbelles, Caecinam' ut 'captivum ac dediticium' increpat. Unde paullatim levior viliorque haberi, manente tamen in speciem amicitiâ.

LXXXI. Per eos menses, quibus Vespasianus Alexandriae statos aestivis flatibus dies, et certa maris obperiebatur, multa miracula evenêre, quîs coeli favor et quaedam in Vespasianum inclinatio numinum ostenderetur. Ex plebe Alexandrinâ quidam, oculorum tabe notus, genua ejus advolvitur, 'remedium 'caecitatis,' exposcens gemitu, monitu Serapidis dei, quem dedita superstitionibus gens ante alios colit: precabaturque Principem, 'ut genas et oculorum orbes dignaretur respergere oris ex-'cremento.' Alius manum aeger, eodem deo auctore, 'ut pede 'ac vestigio Caesaris calcaretur,' orabat. Vespasianus primò inridere, adspernari; atque, illis instantibus, modò famam vanitatis metuere, modò obsecratione ipsorum et vocibus adulantium in spem induci: postremò existimari a medicis jubet, an talis caecitas ac debilitas ope humanâ superabiles forent. Medici variè disserere: 'Huic non exesam vim luminis et redituram, 'si pellerentur obstantia: illi elabsos in pravum artus, si salubris 'vis adhibeatur, posse integrari. Id fortasse cordi deis, et divino 'ministerio Principem electum: denique patrati remedii glo-'riam penes Caesarem, inriti ludibrium penes miseros fore.' Igitur Vespasianus, cuncta fortunae suae patere ratus, nec quidquam ultrà incredibile, laeto ipse vultu, erectâ quae adstabat multitudine, jussa exsequitur. Statim conversa ad usum manus, ac caeco reluxit dies. Utrumque, qui interfuêre, nunc quoque memorant, postquam nullum mendacio pretium.

LXXXII Altior inde Vespasiano cupido adeundi sacram aedem, ut super rebus imperii consuleret. 'Arceri templo 'cunctos,' jubet: atque ingressus intentusque numini, respexit ponè tergum e primoribus Aegyptiorum, nomine Basiliden; quem procul Alexandriâ plurium dierum itinere et aegro corpore detineri haud ignorabat. Percunctatur sacerdotes, 'num 'illo die Basilides templum inîsset?' percunctatur obvios, 'num 'in Urbe visus sit?' denique, missis equitibus, explorat, illo temporis momento octoginta millibus passuum abfuisse. Tunc divinam speciem et vim responsi ex nomine *Basilidis* interpretatus est.

LXXXIII. Origo dei nondum nostris auctoribus celebrata: Aegyptiorum antistites sic memorant. 'Ptolemaeo regi, qui 'Macedonum primus Aegypti opes firmavit, quum Alexandriae 'recéns conditae moenia templaque et religiones adderet, obla-'tum per quietem decore eximio, et majore quàm humanâ spe-'cie juvenem, qui moneret, "ut, fidissimis amicorum in Pontum "missis, effigiem suam adciret: laetum id regno, magnamque et "inclutam sedem fore, quae excepisset:" 'simul visum eumdem 'juvenem in coelum igne plurimo adtolli.' Ptolemaeus, omine et miraculo excitus, sacerdotibus Aegyptiorum, quibus mos talia intellegere, nocturnos visus aperit. Atque illis, Ponti et externorum parùm gnaris, Timotheum Atheniensem, e gente Eumol-

pidarum, quem ut antistitem ceremoniarum, Eleusine exciverat, 'quaenam illa superstitio, quod numen?' interrogat. Timotheus, quaesitis qui in Pontum meâssent, cognoscit, 'urbem illic Sinopen, 'nec procul templum, vetere inter adcolas famâ, Jovis Ditis. Nam- 'que et muliebrem effigiem adsistere, quam plerique Proserpinam 'vocent.' Sed Ptolemaeus, ut sunt ingenia regum, pronus ad formidinem, ubi securitas rediît, voluptatum quàm religionum adpetens, neglegere paullatim aliasque ad curas animum vertere: donec eadem species terribilior jam et instantior, 'exitium ipsi 'regnoque' denuntiaret, 'ni jussa patrarentur.' Tum legatos et dona Scydrothemidi regi (is tunc Sinopensibus imperitabat) expediri jubet; praecipitque navigaturis, 'ut Pythium Apollinem 'adeant.' Illis mare secundum: sors oraculi haud ambigua. 'Irent simulacrumque patris sui reveherent, sororis relinquerent.'

LXXXIV. Ut Sinopen venêre, munera, preces, mandata regis sui Scydrothemidi adlegant. Qui versus animi, modò numen pavescere, modò minis adversantis populi terreri; saepe donis promissisque legatorum flectebatur. Atque interim triennio exacto, Ptolemaeus non studium, non preces omittere. Dignitatem legatorum, numerum navium, auri pondus augebat. Tum minax facies Scydrothemidi obfertur, 'ne destinata deo 'ultrà moraretur.' Cunctantem varia pernicies morbique et manifesta coelestium ira graviorque in dies fatigabat. Advocatâ concione, 'jussa numinis, suos Ptolemaeique visus, ingruen- 'tia mala' exponit. Vulgus adversari regem, invidere Aegypto, sibi metuere templumque circumsidere. Major hinc fama tradidit, 'deum ipsum adpulsas litori naves sponte conscendisse.' Mirum inde dictu, tertio die, tantum maris emensi, Alexandriam adpelluntur. Templum pro magnitudine urbis exstructum loco, cui nomen Rhacotis: fuerat illic sacellum Serapidi atque Isidi antiquitùs sacratum. Haec de origine et adventu dei celeberrima. Nec sum ignarus, esse quosdam, qui 'Seleuciâ, urbe Sy- 'riae, adcitum, regnante Ptolemaeo,' quem tertia aetas tulit: alii 'auctorem eumdem Ptolemaeum, sedem, ex quâ transiêrit, 'Memphim' perhibent, inclutam olim et veteris Aegypti columen. Deum ipsum multi 'Aesculapium, quòd medeatur aegris 'corporibus:' quidam 'Osirin, antiquissimum illis gentibus nu- 'men:' plerique 'Jovem, ut rerum omnium potentem:' plurimi 'Ditem patrem, insignibus, quae in ipso manifesta,' aut per ambages conjectant.

LXXXV. At Domitianus Mucianusque, antequam Alpibus propinquarent, prosperos rerum in Treveris gestarum nuntios adcepêre. Praecipua victoriae fides, dux hostium Valentinus, nequaquam abjecto animo, quos spiritus gessisset, vultu ferebat. Auditus ideo tantùm, ut nosceretur ingenium ejus, damnatusque, inter ipsum subplicium, exprobranti cuidam 'patriam ejus cap- 'tam,' 'adcipere se solatium mortis' respondit. Sed Mucianus,

quod diu obcultaverat, ut recens exprompsit: 'Quoniam benignitate deûm fractae hostium vires forent, parùm decorè Domitianum, confecto propè bello, alienae gloriae interventurum. 'Si status imperii, aut salus Galliarum in discrimine verteretur, 'debuisse Caesarem in acie stare: Canninefates Batavosque minoribus ducibus delegandos. Ipse Lugduni vim fortunamque 'principatûs e proximo ostentaret, nec parvis periculis inmixtus, 'et majoribus non defuturus.'

LXXXVI. Intellegebantur artes: sed pars obsequii in eo, ne deprehenderentur: ita Lugdunum ventum. Unde creditur Domitianus obcultis ad Cerialem nuntiis fidem ejus tentavisse, 'an praesenti sibi exercitum imperiumque traditurus foret:' quâ cogitatione bellum adversùs patrem agitaverit, an opes viresque adversùs fratrem, in incerto fuit: nam Cerialis, salubri temperamento elusit, ut vana pueriliter cupientem. Domitianus, sperni a senioribus juventam suam cernens, modica quoque et usurpata antea munia imperii omittebat: simplicitatis ac modestiae imagine, in altitudinem conditus, studiumque literarum et amorem carminum similans, quò velaret animum et fratris aemulationi subduceretur, cujus disparem mitioremque naturam contrà interpretabatur.

C. CORNELII TACITI

HISTORIARUM

LIBER V.

BREVIARIUM.

I. Titus, perdomandae Judaeae a patre delectus. Ejus copiae. Haud procul Hierosolymis castra facit. II. Judaicae gentis primordia. III. Ejus sacra et instituta. VI. Descriptio terrae finiumque, balsami, Libani, Jordanis, lacûs bitumen egerentis, camporum torridorum, fructuum in cinerem vanescentium, Beli amnis. VIII. Hierosolyma, genti caput. Inmensae opulentiae templum. Judaeorum fortuna sub Assyriis, Medis, Persis, Macedonibus, ipsisque Judaeis imperitantibus. IX. Eorum quoque varia sors sub Romanis. X. Judaicum bellum sub Gessio Floro, procuratore, ortum. Cestius Gallus, Syriae legatus, saepe victus. Mox victor Vespasianus cuncta, praeter Hierosolyma, tenet. XI. Titus Judaeos, sub urbis muros tendentes, intra moenia pellit; urbemque obpugnat. Hierosolymorum munitiones. XII. Judaeorum duces. XIII. Prodigia, quae ante obsidium evenêre. XIV. Interim Civilis, reparato per Germaniam exercitu, bellum renovat. XV. Varia proelia, primùm Civili, deinde Ceriali prospera. XIX. Civilis in Batavorum insulam concedit. XX. Invadit Romanorum praesidia. XXI. Cerialis subvenit, fortunamque vertit. XXII. At parùm providus, fermè obprimitur. XXIII. Civilis navalem aciem ostentat. Obcurrit Cerialis; novumque discrimen adit, ob superfusum Rhenum. XXIV. Periclitantur legiones, sed Cerialis et Civilis in pacem ultrò conspirant. Cetera periêre.

Haec autem gesta,

A. U.	J. C.	Coss.	
DCCCXXIII.	70.		{ FLAVIO VESPASIANO AUG. II. TITO VESPASIANO CAESARE.

EJUSDEM anni principio Caesar Titus, perdomandae Judaeae delectus a patre, et privatis utriusque rebus militiâ clarus, majore tum vi famâque agebat, certantibus provinciarum et exercituum studiis: atque ipse, ut super fortunam crederetur, decorum se promptumque in armis ostendebat, comitate et adloquiis officia provocans: ac plerumque in opere, in agmine, gregario militi mixtus, inconrupto ducis honore. Tres eum in Judaeâ legiones, quinta et decima et quintadecima, vetus Vespasiani miles, excepêre. Addidit e Syriâ duodecimam et adductos Alexandriâ

duoetvicesimanos tertianosque. Comitabantur viginti sociae cohortes, octo equitum alae: simul Agrippa Sohemusque reges, et auxilia regis Antiochi, validaque et, solito inter adcolas odio, infensa Judaeis Arabum manus: multi, quos Urbe atque Italiâ sua quemque spes adciverat obcupandi Principem adhuc vacuum. His cum copiis fines hostium ingressus, composito agmine, cuncta explorans, paratusque decernere, haud procul Hierosolymis castra facit.

II. Sed quia famosae urbis supremum diem tradituri sumus, congruens videtur primordia ejus aperire. 'Judaeos, Cretâ in-'sulâ profugos, novissima Libyae insedisse,' memorant, 'quâ tem-'pestate Saturnus, vi Jovis pulsus, cesserit regnis:' (argumentum e nomine petitur, 'inclutum in Cretâ Idam montem, adcolas 'Idaeos; aucto in barbarum cognomento, Judaeos vocitari:') quidam, 'regnante Iside, exundantem per Aegyptum multitu-'dinem, ducibus Hierosolymo ac Judâ, proximas in terras exo-'neratam:' plerique, 'Aethiopum prolem, quos rege Cepheo 'metus atque odium mutare sedes perpulerit.' Sunt, qui tradant, 'Assyrios convenas, indigum agrorum populum, parte Ae-'gypti potitos, mox proprias urbes Hebraeasque terras et pro-'piora Syriae coluisse.' 'Clara' alii 'Judaeorum initia: Soly-'mos, carminibus Homeri celebratam gentem conditae urbi 'Hierosolymam nomen e suo fecisse.'

III. Plurimi auctores consentiunt, 'ortâ per Aegyptum tabe, 'quae corpora foedaret, regem Bocchorim, adito Hammonis o-'raculo, remedium petentem, 'purgare regnum et id genus ho-"minum, ut invisum deis, alias in terras avehere' jussum. Sic 'conquisitum conlectumque vulgus, postquam vastis locis relic-'tum sit, ceteris per lacrumas torpentibus, Mosen, unum exsu-'lum, monuisse, 'ne quam deorum hominumve opem exspecta-"rent, utrimque deserti, sed sibimet, ut duci coelesti, crede-"rent, primo cujus auxilio praesentes miserias pepulissent." Adsensêre, atque omnium ignari fortuitum iter incipiunt. Sed nihil aequè, quàm inopia aquae fatigabat. Jamque haud procul exitio, totis campis procubuerant, quum grex asinorum agrestium, e pastu in rupem, nemore opacam, concessit. Sequutus Moses, conjecturâ herbidi soli, largas aquarum venas aperit. Id levamen: et continuum sex dierum iter emensi, septimo, pulsis cultoribus, obtinuêre terras, in quîs urbs et templum dicata.

IV. Moses, quò sibi in posterum gentem firmaret, novos ritus contrariosque ceteris mortalibus indidit. Profana illic omnia, quae apud nos sacra: rursùm concessa apud illos, quae nobis incesta. Effigiem animalis, quo monstrante errorem sitimque depulerant, penetrali sacravêre; caeso ariete, velut in contumeliam Hammonis. Bos quoque immolatur, quem Aegyptii Apin colunt. Sue abstinent, memoriâ cladis, quâ ipsos scabies quondam turpaverat, cui id animal obnoxium. Longam olim famem

crebris adhuc jejuniis fatentur: et raptarum frugum argumentum panis Judaicus, nullo fermento, retinet. 'Septimo die otium 'placuisse,' ferunt: 'quia is finem laborum tulerit; dein, blandi-'ente inertiâ, septimum quoque annum ignaviae datum.' Alii 'honorem eum Saturno haberi: seu principia religionis tradenti-'bus Idaeis, quos cum Saturno pulsos et conditores gentis adce-'pimus, seu quòd e septem sideribus,' quîs mortales reguntur, 'al-'tissimo orbe et praecipuâ potentiâ, stella Saturni feratur; ac 'pleraque coelestium vim suam et cursum septimos per nume-'ros conficiant.'

V. Hi ritus, quoquo modo inducti, antiquitate defenduntur: cetera instituta sinistra, foeda, pravitate valuêre. Nam pessimus quisque, spretis religionibus patriis, tributa et stipes illuc congerebant. Unde auctae Judaeorum res: et quia apud ipsos fides obstinata, misericordia in promptu, sed adversùs omnes alios hostile odium, separati epulis, discreti cubilibus, projectissima ad libidinem gens, alienarum concubitu abstinent: inter se nihil inlicitum: circumcidere genitalia instituêre, ut diversitate noscantur. Transgressi in morem eorum idem usurpant: nec quidquam priùs inbuuntur, quàm contemnere deos, exuere patriam; parentes, liberos, fratres, vilia habere. Augendae tamen multitudini consulitur. Nam et necare quemquam ex agnatis, nefas: animasque proelio aut subpliciis peremptorum aeternas putant. Hinc generandi amor et moriendi contemptus. Corpora condere, quàm cremare, e more Aegyptio; eademque cura, et de infernis persuasio: coelestium contrà. Aegyptii pleraque animalia effigiesque compositas venerantur; Judaei mente solâ unumque numen intelligunt. 'Profanos, qui deûm imagines 'mortalibus materiis in species hominum effingant: summum 'illud et aeternum, neque mutabile, neque interiturum.' Igitur nulla simulacra urbibus suis, nedum templis sinunt. Non regibus haec adulatio, non Caesaribus honor. Sed, quia sacerdotes eorum tibiâ tympanisque concinebant, hederâ vinciebantur, vitisque aurea templo reperta; 'Liberum patrem coli, domitorem 'Orientis,' quidam arbitrati sunt, nequaquam congruentibus institutis: quippe Liber festos laetosque ritus posuit: Judaeorum mos absurdus sordidusque.

VI. Terra finesque, quà ad Orientem vergunt, Arabiâ terminantur: a Meridie Aegyptus objacet: ab Obcasu Phoenices et mare: Septemtrionem a latere Syriae longè prospectant. Corpora hominum salubria et ferentia laborum: rari imbres, uber solum: fruges nostrum ad morem; praeterque eas, balsamum et palmae. Palmetis proceritas et decor. Balsamum modica arbor; ut quisque ramus intumuit, si vim ferri adhibeas, pavent venae; fragmine lapidis, aut testâ aperiuntur: humor in usu medentium est. Praecipuum montium Libanum erigit, mirum dictu, tantos inter ardores opacum fidum-

que nivibus. Idem amnem Jordanem alit funditque. Nec Jordanes pelago adcipitur: sed unum atque alterum lacum integer perfluit; tertio retinetur. Lacus inmenso ambitu, specie maris, sapore conruptior, gravitate odoris adcolis pestifer, neque vento inpellitur, neque pisces aut suetas aquis volucres patitur. Incertae undae superjacta, ut solido, ferunt: periti inperitique nandi perinde adtolluntur. Certo anni bitumen egerit; cujus legendi usum, ut ceteras artes, experientia docuit. Ater suâpte naturâ liquor, et sparso aceto concretus, innatat: hunc manu captum, quibus ea cura, in summa navis trahunt. Inde, nullo juvante, influit, oneratque, donec abscindas: nec abscindere aere ferrove possis: fugit cruorem vestemque infectam sanguine, quo feminae per menses exsolvuntur: sic veteres auctores. Sed gnari locorum tradunt, undantes bitumine moles pelli, manuque trahi ad litus: mox, ubi vapore terrae, vi solis, inaruerint, securibus cuneisque, ut trabes aut saxa, discindi.

VII. Haud procul inde campi, quos ferunt olim uberes, magnisque urbibus habitatos, fulminum jactu arsisse; et manere vestigia; terramque, specie torridam, vim frugiferam perdidisse. Nam cuncta sponte edita, aut manu sata, sive herbae tenues aut flores, ut solitam in speciem adolevêre, atra et inania velut in cinerem vanescunt. Ego, sicut inclutas quondam urbes igne coelesti flagrâsse concesserim, ita halitu lacûs infici terram, conrumpi superfusum spiritum, eóque fetus segetum et autumni putrescere reor, solo coeloque juxtà gravi. Et Belus amnis Judaico mari inlabitur; circa cujus os conlectae arenae, admixto nitro, in vitrum excoquuntur: modicum id litus et egerentibus inexhaustum.

VIII. Magna pars Judaeae vicis disspergitur: habent et oppida. Hierosolyma genti caput. Illic inmensae opulentiae templum; et primis munimentis urbs, dein regia; templum intimis clausum: ad fores tantùm Judaeo aditus: limine, praeter sacerdotes, arcebantur. Dum Assyrios penes Medosque et Persas Oriens fuit, despectissima pars servientium: postquam Macedones praepotuêre, rex Antiochus, demere superstitionem et mores Graecorum dare adnixus, quo minùs teterrimam gentem in melius mutaret, Parthorum bello prohibitus est: nam eâ tempestate Arsaces desciverat. Tum Judaei, Macedonibus invalidis, Parthis nondum adultis, (et Romani procul erant) sibi ipsi reges inposuêre; qui mobilitate vulgi expulsi, resumptâ per arma dominatione, fugas civium, urbium eversiones, fratrum, conjugum, parentum neces aliaque solita regibus ausi, superstitionem fovebant: quia honor sacerdotii, firmamentum potentiae adsumebatur.

IX. Romanorum primus Cn. Pompeius Judaeos domuit: templumque jure victoriae ingressus est. Inde vulgatum, 'nullâ 'intùs deûm effigie vacuam sedem et inania arcana.' Muri Hierosolymorum diruti, delubrum mansit. Mox, civili inter nos

bello, postquam in ditionem M. Antonii provinciae cesserant, rex Parthorum Pacorus Judaeâ potitus, interfectusque a P. Ventidio, et Parthi trans Euphraten redacti: Judaeos C. Sosius subegit. Regnum, ab Antonio Herodi datum, victor Augustus auxit. Post mortem Herodis, nihil exspectato Caesare, Simon quidam regium nomen invaserat. Is a Quinctilio Varo, obtinente Syriam, punitus: et gentem coërcitam liberi Herodis tripartitò rexêre. Sub Tiberio quies: dein jussi a C. Caesare 'effigiem ejus in templo locare,' arma potiùs sumpsêre: quem motum Caesaris mors diremit. Claudius, defunctis regibus, aut ad modicum redactis, Judaeam provinciam equitibus Romanis aut libertis permisit: e quibus Antonius Felix, per omnem saevitiam ac libidinem, jus regium servili ingenio exercuit, Drusillâ, Cleopatrae et Antonii nepte, in matrimonium adceptâ, ut ejusdem Antonii Felix progener, Claudius nepos esset.

X. Duravit tamen patientia Judaeis usque ad Gessium Florum, procuratorem. Sub eo bellum ortum: et comprimere coeptantem Cestium Gallum, Syriae legatum, varia proelia ac saepius adversa excepere. Qui ubi fato, aut taedio obcidit, missu Neronis Vespasianus fortunâ famâque et egregiis ministris, intra duas aestates, cuncta camporum omnesque, praeter Hierosolyma, urbes, victore exercitu tenebat. Proximus annus civili bello intentus, quantum ad Judaeos, per otium transiît: pace per Italiam partâ, et externae curae redière. Augebat iras, quòd soli Judaei non cessissent. Simul manere apud exercitus Titum, ad omnes principatûs novi eventus casusve utilius videbatur. Igitur, castris, uti diximus, ante moenia Hierosolymorum positis, instructas legiones ostentavit.

XI. Judaei sub ipsos muros struxêre aciem, rebus secundis longiùs ausuri, et, si pellerentur, parato perfugio. Missus in eos eques cum expeditis cohortibus ambiguè certavit. Mox cessêre hostes, et sequentibus diebus crebra pro portis proelia serebant; donec adsiduis damnis intra moenia pellerentur. Romani ad obpugnandum versi: neque enim dignum videbatur, famem hostium obperiri: poscebantque pericula, pars virtute, multi ferociâ et cupidine praemiorum. Ipsi Tito Roma et opes voluptatesque ante oculos: ac, ni statim Hierosolyma conciderent, morari videbantur. Sed urbem, arduam situ, opera molesque firmaverant, quîs vel plana satis munirentur. Nam duos colles, inmensùm editos, claudebant muri, per artem obliqui, aut introrsus sinuati, ut latera obpugnantium ad ictus patescerent. Extrema rupis abrupta: et turres, ubi mons juvisset, in sexaginta pedes, inter devexa, in centenos vicenosque adtollebantur; mirâ specie, ac procul intuentibus pares. Alia intus moenia, regiae circumjecta: conspicuoque fastigio turris *Antonia*, in honorem M. Antonii ab Herode adpellata.

XII. Templum in modum arcis propriique muri, labore et

opere ante alios: ipsae porticus, quîs templum ambiebatur, egregium propugnaculum. Fons perennis aquae, cavati sub terrâ montes; et piscinae cisternaeque servandis imbribus. Praeviderant conditores, ex diversitate morum, crebra bella: inde cuncta quamvìs adversùs longum obsidium; et a Pompeio expugnatis metus atque usus pleraque monstravêre. Atque, per avaritiam Claudianorum temporum empto jure muniendi, struxêre muros in pace, tamquam ad bellum; magnâ conluvie et ceterarum urbium clade aucti: nam pervicacissimus quisque illuc perfugerat, eóque seditiosiùs agebant. Tres duces, totidem exercitus. Extrema et latissima moenium Simon, quem et Bargioram vocabant, mediam urbem Joannes, templum Eleazarus firmaverat. Multitudine et armis Joannes ac Simon; Eleazarus loco pollebat. Sed proelia, dolus, incendia inter ipsos, et magna vis frumenti ambusta. Mox Joannes, missis per speciem sacrificandi, qui Eleazarum manumque ejus obtruncarent, templo potitur; ita in duas factiones civitas discessit, donec, propinquantibus Romanis, bellum externum concordiam pareret.

XIII. Evenerant prodigia, quae neque hostiis, neque votis piare fas habet gens superstitioni obnoxia, religionibus adversa. Visae per coelum concurrere acies, rutilantia arma et subito nubium igne conlucere templum. Expassae repentè delubri fores et audita major humanâ vox, ‘ excedere deos :’ simul ingens motus excedentium. Quae pauci in metum trahebant: pluribus persuasio inerat, antiquis sacerdotum literis contineri, eo ipso tempore fore, ‘ ut valesceret Oriens profectique Judaeâ rerum ‘ potirentur.’ Quae ambages Vespasianum ac Titum praedixerant. Sed vulgus, more humanae cupidinis, sibi tantam fatorum magnitudinem interpretati, ne adversis quidem ad vera mutabantur. Multitudinem obsessorum omnis aetatis, virile ac muliebre secus, sexcenta millia fuisse adcepimus. Arma cunctis, qui ferre possent; et plures, quàm pro numero, audebant. Obstinatio viris feminisque par: ac, si transferre sedes cogerentur, major vitae metus, quàm mortis. Hanc adversùs urbem gentemque Caesar Titus, quando inpetum et subita belli locus abnueret, aggeribus vineisque certare statuit. Dividuntur legionibus munia, et quies proeliorum fuit; donec cuncta expugnandis urbibus reperta apud veteres, aut novis ingeniis, struerentur.

XIV. At Civilis, post malam in Treveris pugnam, reparato per Germaniam exercitu, apud Vetera castra consedit: tutus loco, et ut memoriâ prosperarum illic rerum augescerent barbarorum animi. Sequutus est eódem Cerialis, duplicatis copiis, adventu secundae et sextae et quartaedecimae legionum. Cohortesque et alae, jam pridem adcitae, post victoriam properaverant. Neuter ducum cunctator. Sed arcebat latitudo camporum, suopte ingenio humentium. Addiderat Civilis obliquam in Rhenum molem, cujus objectu revolutus amnis adjacentibus

superfunderetur. Ea loci forma, incertis vadis subdola et nobis adversa; quippe miles Romanus armis gravis et nandi pavidus; Germanos, fluminibus suetos, levitas armorum et proceritas corporum adtollit.

XV. Igitur, lacessentibus Batavis, ferocissimo cuique nostrorum coeptum certamen: deinde orta trepidatio, quum praealtis paludibus arma, equi haurirentur. Germani notis vadis persultabant, omissâ plerumque fronte, latera ac terga circumvenientes: neque, ut in pedestri acie, cominùs certabatur: sed, tamquam navali pugnâ, vagi inter undas, aut, si quid stabile obcurrebat, totis illic corporibus nitentes, vulnerati cum integris, periti nandi cum ignaris, in mutuam perniciem inplicabantur: minor tamen, quàm pro tumultu, caedes; quia, non ausi egredi paludem Germani, in castra redière. Ejus proelii eventus utrumque ducem, diversis animi motibus, ad maturandum summae rei discrimen erexit. Civilis instare fortunae; Cerialis abolere ignominiam. Germani prosperis feroces; Romanos pudor excitaverat: nox apud barbaros cantu aut clamore, nostris per iram et minas acta.

XVI. Posterâ luce, Cerialis equite et auxiliariis cohortibus frontem explet; in secundâ acie legiones locatae: dux sibi delectos retinuerat ad inprovisa. Civilis haud porrecto agmine, sed cuneis adstitit. Batavi Gugernique in dextro; laeva ac propiora fluminis Transrhenani tenuêre. Exhortatio ducum, non more concionis apud universos, sed ut quosque suorum advehebantur. Cerialis 'veterem Romani nominis gloriam, antiquas 'recentesque victorias: ut perfidum, ignavum, victum hostem, 'in aeternum exciderent: ultione magis, quàm proelio, opus 'esse. Pauciores nuper cum pluribus certâsse: ac tamen fusos 'Germanos, quod roboris fuerit. Superesse, qui fugam animis, 'qui vulnera tergo, ferant.' Proprios inde stimulos legionibus admovebat, 'domitores Britanniae quartadecimanos' adpellans. 'Principem Galbam sextae legionis auctoritate factum: illâ 'primùm acie secundanos nova signa novamque aquilam dica-'turos.' Hinc praevectus ad Germanicum exercitum, manus tendebat, 'ut suam ripam, sua castra sanguine hostium recipe-'rarent.' Alacrior omnium clamor, quîs vel e longâ pace proelii cupido, vel fessis bello pacis amor, praemiaque et quies in posterum sperabantur.

XVII. Nec Civilis silentem struxit aciem, locum pugnae testem virtutis ciens: 'Stare Germanos Batavosque super vestigia 'gloriae, cineres ossaque legionum calcantes: quocumque oculos 'Romanus intenderet, captivitatem, clademque et dira omnia 'obversari. Ne terrerentur vario Treverici proelii eventu: suam 'illic victoriam Germanis obstitisse, dum, omissis telis, praedâ 'manus inpediunt: sed cuncta mox prospera et hosti contraria 'evenisse. Quae provideri astu ducis oportuerit, provisa: cam-

'pos madentes et ipsis gnaros; paludes hostibus noxias: Rhenum 'et Germaniae deos in adspectu, quorum numine capesserent 'pugnam, conjugum, parentum, patriae memores: illum diem 'aut gloriosissimum inter majores, aut ignominiosum apud pos-'teros fore.' Ubi sono armorum tripudiisque (ita illis mos) adprobata sunt dicta, saxis glandibusque et ceteris missilibus proelium incipitur; neque nostro milite paludem ingrediente, et Germanis, ut elicerent, lacessentibus.

XVIII. Absumptis, quae jaciuntur, et ardescente pugnâ, procursum ab hoste infestiùs: inmensis corporibus et praelongis hastis fluitantem labantemque militem eminùs fodiebant: simul e mole, quam eductam in Rhenum retulimus, Bructerorum cuneus tranatavit: turbata ibi res: et pellebatur sociarum cohortium acies, quum legiones pugnam excipiunt, subpressâque hostium ferociâ, proelium aequatur. Inter quae perfuga Batavus adiît Cerialem, 'terga hostium' promittens, 'si extremo paludis eques 'mitteretur: solidum illà, et Gugernos, quibus custodia obve-'nisset, parùm intentos.' Duae alae, cum perfugâ missae, incauto hosti circumfunduntur: quod ubi clamore cognitum, legiones a fronte incubuêre, pulsique Germani Rhenum fugâ petebant. Debellatum eo die foret, si Romana classis sequi maturâsset. Ne eques quidem institit, repentè fusis imbribus et propinquâ nocte.

XIX Posterâ die, quartadecima legio in superiorem provinciam Gallo Annio missa: Cerialis exercitum decima ex Hispaniâ legio subplevit. Civili Chaucorum auxilia venêre: non tamen ausus oppida Batavorum armis tueri, raptis, quae ferri poterant, ceteris injecto igni, in insulam concessit; gnarus deesse naves efficiendo ponti, neque exercitum Romanum aliter transmissurum: quin et diruit molem, a Druso Germanico factam, Rhenumque prono alveo in Galliam ruentem, disjectis quae morabantur, effudit. Sic velut abacto amne, tenuis alveus, insulam inter Germanosque continentium terrarum speciem fecerat. Transiêre Rhenum Tutor quoque et Classicus et centum tredecim Treverorum senatores, in quibus fuit Alpinus Montanus, quem a Primo Antonio missum in Gallias superiùs memoravimus. Comitabatur eum frater D. Alpinus. Simul ceteri miseratione ac donis auxilia concibant, inter gentes periculorum avidas.

XX. Tantumque belli superfuit, ut praesidia cohortium, alarum, legionum, unâ die Civilis quadripartitò invaserit: decimam legionem, Arenaci; secundam, Batavoduri; et Grinnes Vadamque, cohortium alarumque castra: ita divisis copiis, ut ipse, et Verax, sorore ejus genitus, Classicusque ac Tutor suam quisque manum traherent: nec omnia patrandi fiduciâ, sed 'multa ausis 'aliquâ in parte, fortunam adfore. Simul Cerialem neque satis 'cautum, et pluribus nuntiis huc illuc cursantem, posse medio 'intercipi.' Quibus obvenerant castra decumanorum, obpugna-

tionem legionis arduam rati, egressum militem, et caedendis materiis operatum, turbavêre, obciso praefecto castrorum et quinque primoribus centurionum paucisque militibus. Ceteri se munimentis defendêre. Et interim Germanorum manus Batavoduri rumpere inchoatum pontem nitebantur. Ambiguum proelium nox diremit.

XXI. Plus discriminis apud Grinnes Vadamque. Vadam Civilis, Grinnes Classicus, obpugnabant: nec sisti poterant, interfecto fortissimo quoque: in quîs Briganticus, praefectus alae, ceciderat, quem fidum Romanis et Civili, avunculo, infensum diximus. Sed, ubi Cerialis cum delectâ equitum manu subvenit, versâ fortunâ, praecipites Germani in amnem aguntur. Civilis, dum fugientes retentat, agnitus petitusque telis, relicto equo, tranatavit: idem Veracis effugium. Tutorem Classicumque adpulsae lintres vexêre. Ne tum quidem Romana classis pugnae adfuit, ut jussum erat: sed obstitit formido et remiges per alia militiae munia disspersi. Sanè Cerialis parum temporis ad exsequenda imperia dabat: subitus consiliis, sed eventu clarus. Aderat fortuna, etiam ubi artes defuissent: hinc ipsi exercituique minor cura disciplinae. Et, paucos post dies, quamquàm periculum captivitatis evasisset, infamiam non vitavit.

XXII. Profectus Novesium Bonnamque ad visenda castra, quae hiematuris legionibus erigebantur, navibus remeabat: disjecto agmine, incuriosis vigiliis. Animadversum id Germanis, et insidias composuêre: electa nox atra nubibus, et prono amne rapti, nullo prohibente, vallum ineunt. Prima caedes astu adjuta: incisis tabernaculorum funibus, suismet tentoriis coopertos trucidabant. Aliud agmen turbare classem; injicere vincla; trahere puppes. Utque ad fallendum silentio, ita, coeptâ caede, quò plus terroris adderent, cuncta clamoribus miscebant. Romani, vulneribus exciti, quaerunt arma, ruunt per vias, pauci ornatu militari, plerique circum brachia tortâ veste et strictis mucronibus: dux semisomnus ac propè intectus errore hostium servatur. Namque praetoriam navem vexillo insignem, illic ducem rati, abripiunt. Cerialis alibi noctem egerat, ut plerique credidêre, ob stuprum Claudiae Sacratae, mulieris Ubiae: vigiles flagitium suum ducis dedecore excusabant, tamquam 'jussi silere, ne quietem ejus turbarent: ita, intermisso signo et vocibus, se quoque in somnum labsos.' Multâ luce revecti hostes, captivis navibus, praetoriam triremem flumine Luppiâ donum Veledae traxêre.

XXIII. Civilem cupido incessit navalem aciem ostentandi. Complet quod biremium, quaeque simplici ordine agebantur. Adjecta ingens lintrium vis, tricenos quadragenosque ferentium, armamenta liburnicis solita; et simul captae lintres sagulis versicoloribus haud indecorè pro velis juvabantur. Spatium velut aequoris electum, ubi Mosae fluminis os amnem Rhenum Oceano ad-

fundit. Causa instruendae classis, super insitam genti vanitatem, ut eo terrore commeatus Galliâ adventantes interciperent. Cerialis miraculo magis, quàm metu, direxit classem, numero inparem, usu remigum, gubernatorum arte, navium magnitudine potiorem. His flumen secundum; illi vento agebantur. Sic praevecti, tentato telorum jactu, dirimuntur. Civilis, nihil ultrà ausus, trans Rhenum concessit. Cerialis, insulam Batavorum hostiliter populatus, agros villasque Civilis intactos, notâ arte ducum, sinebat: quum interim, flexu autumni et crebris per hiemem imbribus, superfusus amnis palustrem humilemque insulam in faciem stagni obplevit: nec classis, aut commeatus aderant: castraque in plano sita, vi fluminis differebantur.

XXIV. ‘ Potuisse tunc obprimi legiones, et voluisse Germa‘ nos, sed dolo a se flexos,’ inputavit Civilis. Neque abhorret vero, quando paucis pòst diebus deditio insequuta est. Nam Cerialis, per obcultos nuntios, ‘ Batavis pacem, Civili veniam,’ ostentans, Veledam propinquosque monebat, ‘ fortunam belli, tot ‘ cladibus adversam, obportuno erga populum Romanum merito ‘ mutare. Caesos Treveros, receptos Ubios, ereptam Batavis ‘ patriam: neque aliud Civilis amicitiâ paratum, quàm vulnera, ‘ fugas, luctus: exsulem eum et extorrem recipientibus oneri: ‘ et satis peccavisse, quòd totiens Rhenum transcenderint: si ‘ quid ultrà moliantur, inde injuriam et culpam, hinc ultionem ‘ et deos fore.’

XXV. Miscebantur minis promissa. Et, concussâ Transrhenanorum fide, inter Batavos quoque sermones orti: ‘ Non pro‘ rogandam ultrà ruinam: nec posse ab unâ natione totius orbis ‘ servitium depelli: quid perfectum caede et incendiis legionum, ‘ nisi ut plures validioresque adcirentur? Si Vespasiano bellum ‘ navaverint, Vespasianum rerum potiri: sin populum Romanum ‘ armis provocent, quotam partem generis humani Batavos esse? ‘ respicerent Raetos Noricosque et ceterorum onera sociorum: ‘ sibi non tributa, sed virtutem et viros indici: proximum id li‘ bertati: et, si dominorum electio sit, honestiùs Principes Ro‘ manorum, quàm Germanorum feminas tolerari?’ haec vulgus. Proceres: ‘ atrociore Civilis rabie semet in arma trusos: illum ‘ domesticis malis excidium gentis obposuisse: tunc infensos Ba‘ tavis deos, quum obsiderentur legiones, interficerentur legati, ‘ bellum uni necessarium, ferale ipsis sumeretur. Ventum ad ‘ extrema, ni resipiscere incipiant, et noxii capitis poenâ poeni‘ tentiam fateantur.’

XXVI. Non fefellit Civilem ea inclinatio, et praevenire statuit; super taedium malorum, etiam spe vitae, quae plerumque magnos animos infringit. Petito conloquio, scinditur Nabaliae fluminis pons; in cujus abrupta progressi duces: et Civilis ita coepit: ‘ Si apud Vitellii legatum defenderer, neque facto meo ‘ venia, neque dictis fides debebatur. Cuncta inter nos inimica,

'hostilia, ab illo coepta, a me aucta erant. Erga Vespasianum 'vetus mihi observantia: et, quum privatus esset, amici vocabamur. Hoc Primo Antonio notum, cujus epistolis ad bellum 'adcitus sum, ne Germanicae legiones, et Gallica juventus Alpes 'transcenderet. Quae Antonius epistolis, Hordeonius Flaccus 'praesens monebat, arma in Germaniâ movi: quae Mucianus in 'Syriâ, Aponius in Moesiâ, Flavianus in Pannoniâ.' * * * *

C. CORN. TACITI

GERMANIA

ET

AGRICOLA.

C. CORN. TACITI

DE SITU, MORIBUS,

ET POPULIS GERMANIAE

LIBELLUS.

BREVIARIUM.

I. Germaniae situs. II. Incolae. Nominis origo. III. Carmina: barditus: variaeque antiquitates. IV. Corporum habitus. V. Soli natura. VI. Germanorum arma. VII. Reges, duces, sacerdotes. VIII. Feminarum constantia et veneratio. IX. Dii, Mercurius, Hercules, Mars, Isis. Simulacra nulla. X. Auspicia, sortes: ex equis, e captivis praesagia. XI. Consultationes publicae et conventus. XII. Poenae. Jus. XIII. Scutum, framea juvenibus data. Principum comites: eorum virtus et fama. XIV. Gentis bellica studia. XV. Pacis artes, venatio et otium. Conlata Principibus munera. XVI. Vicorum domorumque forma. Specus, subfugium hiemi, et receptaculum frugibus. XVII. Hominum feminarumque vestitus. XVIII. Severa matrimonia. Dos a marito data. XIX. Adulterii poena, maritis permissa. XX. Liberorum educatio. Subcessionis leges. XXI. Patris, propinqui amicitiae inimicitiaeque subsceptae. Homicidiorum pretia. Hospitalitas. XXII. Victus: ebrietas: rixae: in conviviis consultationes. XXIII. Potus, cibi. XXIV. Juventae ludicrum. Aleae furor. XXV. Servi, libertini. XXVI. Agrorum cultus et partitio. Anni tempora. XXVII. Funera. Haec hactenus in commune. XXVIII. Singularum gentium instituta. Galli, olim validi, in Germaniam transgressi. Helvetii, Boii, Gallica gens. Araviscorum, Osorum incertum genus. Treveri, Nervii, Germanicae originis populi, ut et Vangiones, Triboci, Nemetes, Ubii. XXIX. Batavi, Cattorum proles. Mattiacorum gens. Decumates agri. XXX. Catti, militari disciplinâ praecipui. XXXII. Usipii, Tencteri, equitatu praestantes. XXXIII. Bructerorum sedes a Chamavis et Angrivariis obcupatae. XXXIV. Dulgibini. Chasuari. Frisii majores et minores. XXXV. Chauci, pacis studiosi. XXXVI. Cherusci et Fosi, a Cattis victi. XXXVII. Cimbrorum parva civitas, gloria ingens. XXXVIII. Suevorum mores. XXXIX. Semnonum religio. XL. Langobardi. Reudigni. Aviones. Angli. Varini. Eudoses. Suardones. Nuithones. Herthi, seu Terrae matris, commune sacrum. XLI. Hermunduri. XLII. Narisci. Marcommani. Quadi. XLIII. Marsigni. Gothini. Osi. Burii. Lygiorum civitates. Arii. Helvecones. Manimi. Elysii. Naharvali. Alcis numen. Gothones. XLIV. Suionum civitates. XLV. Mare pigrum. Æstii succinum legunt. Sitones, quibus femina imperat. XLVI. Peucini. Venedi. Fenni. Eorum feritas et paupertas. Hominum monstra, Hellusii, Oxiones.

Libellum hunc scripsit Tacitus

A. U. C.	J. C.	Coss.	
DCCCLI.	98.		M. Cocceio Nerva Aug. IV.
			M. Ulpio Trajano Cæsare, II.

* * * * * * * * * * * * * * * * *

GERMANIA omnis a Gallis Raetisque et Pannoniis Rheno et Danubio fluminibus, a Sarmatis Dacisque mutuo metu aut montibus separatur. Cetera Oceanus ambit, latos sinus et insularum inmensa spatia complectens, nuper cognitis quibusdam gentibus ac regibus, quos bellum aperuit. Rhenus, Raeticarum Alpium inadcesso ac praecipiti vertice ortus, modico flexu in Occidentem versus, septemtrionali Oceano miscetur. Danubius, molli et clementer edito montis Abnobae jugo effusus, plures populos adit, donec in Ponticum mare sex meatibus erumpit: septimum enim os paludibus hauritur.

II. Ipsos Germanos indigenas crediderim, miniméque aliarum gentium adventibus et hospitiis mixtos: quia nec terrâ olim, sed classibus advehebantur, qui mutare sedes quaerebant; et inmensus ultrà, utque sic dixerim, adversus Oceanus raris ab orbe nostro navibus aditur. Quis porrò, praeter periculum horridi et ignoti maris, Asiâ aut Africâ aut Italiâ relictâ, Germaniam peteret, informem terris, asperam coelo, tristem cultu adspectuque, nisi si patria sit? Celebrant carminibus antiquis (quod unum apud illos memoriae et annalium genus est) ‘ Tuisconem, deum terrâ editum, et filium Mannum, originem gentis conditoresque. Manno tres filios’ adsignant, ‘ e quorum nominibus proximi Oceano Ingaevones, medii Hermiones, ceteri Istaevones vocentur.’ Quidam, ut in licentiâ vetustatis, ‘ plures deo ortos pluresque gentis adpellationes, Marsos, Gambrivios, Suevos, Vandalios’ adfirmant: ‘ eaque vera et antiqua nomina. Ceterùm Germaniae vocabulum recens et nuper additum: quoniam, qui primi Rhenum transgressi Gallos expulerint, ac nunc Tungri, tunc Germani vocati sint: ita nationis nomen, non gentis evaluisse paullatim, ut omnes, primùm a victore ob metum, mox a seipsis invento nomine, *Germani* vocarentur.’

III. ‘ Fuisse apud eos et Herculem’ memorant; primumque omnium virorum fortium, ituri in proelia, canunt. Sunt illis haec quoque carmina, quorum relatu, quem *Barditum* vocant, adcendunt animos, futuraeque pugnae fortunam ipso cantu augurantur: terrent enim trepidantve, prout sonuit, acies. Nec tam voces illae, quàm virtutis concentus videntur. Adfectatur praecipuè asperitas soni et fractum murmur, objectis ad os scutis, quò plenior et gravior vox repercussu intumescat. Ceterùm et ‘ Ulixem’ quidam opinantur ‘ longo illo et fabuloso errore in hunc Oceanum delatum, adîsse Germaniae terras, Asciburgiumque, quod in ripâ Rheni situm hodiè incolitur, ab illo constitutum nominatumque * * * * * Aram quinetiam Ulixi consecratam, adjecto Laërtae patris nomine, eodem loco olim repertam: monumentaque et tumulos quosdam, Graecis literis inscriptos, in confinio Germaniae

'Raetiaeque adhuc exstare:' quae neque confirmare argumentis, neque refellere in animo est: ex ingenio suo quisque demat, vel addat fidem.

IV. Ipse eorum opinionibus adcedo, qui 'Germaniae populos 'nullis aliis aliarum nationum connubiis infectos, propriam et 'sinceram et tantùm suî similem gentem exstitisse' arbitrantur. Unde habitus quoque corporum, quamquàm in tanto hominum numero, idem: omnibus truces et caerulei oculi, rutilae comae, magna corpora et tantùm ad inpetum valida: laboris atque operum non eadem patientia: miniméque sitim aestumque tolerare, frigora atque inediam coelo solove adsueverunt.

V. Terra, etsi aliquantò specie differt, in universum tamen aut silvis horrida, aut paludibus foeda: humidior, quà Gallias; ventosior, quà Noricum ac Pannoniam adspicit: satis ferax; frugiferarum arborum inpatiens; pecorum fecunda, sed plerumque inprocera: ne armentis quidem suus honor, aut gloria frontis: numero gaudent: eaeque solae et gratissimae opes sunt. Argentum et aurum propitii an irati dii negaverint, dubito. Nec tamen adfirmaverim, nullam Germaniae venam argentum aurumve gignere: quis enim scrutatus est? possessione et usu haud perinde adficiuntur. Est videre apud illos argentea vasa, legatis et principibus eorum muneri data, non in aliâ vilitate, quàm quae humo finguntur: quamquàm proximi, ob usum commerciorum, aurum et argentum in pretio habent, formasque quasdam nostrae pecuniae agnoscunt atque eligunt; interiores simpliciùs et antiquiùs permutatione mercium utuntur. Pecuniam probant veterem et diu notam, Serratos Bigatosque. Argentum quoque magis, quàm aurum sequuntur, nullâ adfectione animi, sed quia numerus argenteorum facilior usui est promiscua ac vilia mercantibus.

VI. Ne ferrum quidem superest, sicut ex genere telorum colligitur. Rari gladiis, aut majoribus lanceis utuntur: hastas, vel ipsorum vocabulo *frameas* gerunt, angusto et brevi ferro, sed ita acri et ad usum habili, ut eodem telo, prout ratio poscit, vel cominùs vel eminùs pugnent: et eques quidem scuto frameâque contentus est: pedites et missilia spargunt, plura singuli, atque in inmensum vibrant, nudi aut sagulo leves. Nulla cultûs jactatio; scuta tantùm lectissimis coloribus distinguunt: paucis loricae: vix uni alterive cassis, aut galea. Equi non formâ, non velocitate conspicui: sed nec variare gyros, in morem nostrum, docentur. In rectum, aut uno flexu dextros agunt, ita conjuncto orbe, ut nemo posterior sit. In universum aestimanti, plus penes peditem roboris: eoque mixti proeliantur, aptâ et congruente ad equestrem pugnam velocitate peditum, quos ex omni juventute delectos ante aciem locant. Definitur et numerus: *centeni* ex singulis pagis sunt: idque ipsum inter suos vocantur: et quod primò numerus fuit, jàm nomen et honor est. Acies per cuneos

componitur. Cedere loco, dummodò rursus instes, consilii quàm formidinis arbitrantur. Corpora suorum etiam in dubiis proeliis referunt. Scutum reliquisse praecipuum flagitium: nec aut sacris adesse, aut concilium inire ignominioso fas: multique superstites bellorum infamiam laqueo finierunt.

VII. Reges ex nobilitate, duces ex virtute sumunt. Nec regibus infinita aut libera potestas: et duces, exemplo potiùs quàm imperio, si prompti, si conspicui, si ante aciem agant, admiratione praesunt. Ceterùm, neque animadvertere, neque vincire, ne verberare quidem, nisi sacerdotibus permissum: non quasi in poenam, nec ducis jussu, sed velut deo imperante, quem adesse bellantibus credunt: effigiesque et signa quaedam, detracta lucis, in proelium ferunt. Quodque praecipuum fortitudinis incitamentum est, non casus, nec fortuita conglobatio turmam aut cuneum facit, sed familiae et propinquitates: et in proximo pignora, unde feminarum ululatus audiri, unde vagitus infantium; hi cuique sanctissimi testes, hi maximi laudatores. Ad matres, ad conjuges vulnera ferunt: nec illae numerare, aut exigere plagas pavent. Cibosque et hortamina pugnantibus gestant.

VIII. Memoriae proditur, quasdam acies, inclinatas jam et labantes, a feminis restitutas, constantiâ precum et objectu pectorum et monstratâ cominùs captivitate, quam longè inpatientiùs feminarum suarum nomine timent: adeò, ut efficaciùs obligentur animi civitatum, quibus inter obsides puellae quoque nobiles imperantur. Inesse quinetiam sanctum aliquid et providum putant: nec aut consilia earum adspernantur, aut responsa neglegunt. Vidimus, sub divo Vespasiano, Veledam, diu apud plerosque numinis loco habitam. Sed et olim Auriniam et compluris alias venerati sunt, non adulatione, nec tamquam facerent deas.

IX. Deorum maximè Mercurium colunt, cui certis diebus humanis quoque hostiis litare fas habent. Herculem ac Martem concessis animalibus placant: pars Suevorum et Isidi sacrificat. Unde causa et origo peregrino sacro, parùm comperi, nisi quòd signum ipsum, in modum liburnae figuratum, docet, advectam religionem. Ceterùm, nec cohibere parietibus deos, neque in ullam humani oris speciem adsimilare, ex magnitudine coelestium arbitrantur: lucos ac nemora consecrant, deorumque nominibus adpellant secretum illud, quod solâ reverentiâ vident.

X. Auspicia sortesque, ut qui maximè, observant. Sortium consuetudo simplex: virgam, frugiferae arbori decisam, in surculos amputant, eosque, notis quibusdam discretos, super candidam vestem temerè ac fortuitò spargunt: mox, si publicè consuletur, sacerdos civitatis; sin privatim, ipse pater familiae, precatus deos, coelumque suspiciens, ter singulos tollit, sublatos secundùm inpressam antè notam interpretatur. Si prohibuerunt, nulla de eâdem re in eumdem diem consultatio: sin permissum,

auspiciorum adhuc fides exigitur. Et illud quidem etiam hìc notum, avium voces volatusque interrogare. Proprium gentis, equorum quoque praesagia ac monitus experiri: publicè aluntur iisdem nemoribus ac lucis, candidi, et nullo mortali opere contacti; quos pressos sacro curru sacerdos ac rex vel princeps civitatis comitantur, hinnitusque ac fremitus observant. Nec ulli auspicio major fides, non solùm apud plebem, sed apud proceres, apud sacerdotes. Se enim ministros deorum, illos conscios putant. Est et alia observatio auspiciorum, quâ gravium bellorum eventus explorant. Ejus gentis, cum quâ bellum est, captivum, quoquo modo interceptum, cum electo popularium suorum, patriis quemque armis, committunt: victoria hujus vel illius pro praejudicio adcipitur.

XI. De minoribus rebus principes consultant, de majoribus omnes; ita tamen, ut ea quoque, quorum penes plebem arbitrium est, apud principes pertractentur. Coëunt, nisi quid fortuitum et subitum inciderit, certis diebus, quum aut inchoatur luna, aut inpletur: nam agendis rebus hoc auspicatissimum initium credunt. Nec dierum numerum, ut nos, sed noctium computant. Sic constituunt, sic condicunt: nox ducere diem videtur. Illud ex libertate vitium, quòd non simul, nec ut jussi conveniunt, sed et alter et tertius dies cunctatione coëuntium absumitur. Ut turbae placuit, considunt armati. Silentium per sacerdotes, quibus tum et coërcendi jus est, imperatur. Mox rex, vel princeps, proùt aetas cuique, proùt nobilitas, proùt decus bellorum, proùt facundia est, audiuntur, auctoritate suadendi magis, quàm jubendi potestate. Si displicuit sententia, fremitu adspernantur: sin placuit, frameas concutiunt. Honoratissimum adsensûs genus est, armis laudare.

XII. Licet apud concilium adcusare quoque, et discrimen capitis intendere. Distinctio poenarum ex delicto: proditores et transfugas arboribus suspendunt: ignavos et inbelles et corpore infames coeno ac palude, injectâ insuper crate, mergunt. Diversitas subplicii illuc respicit, tamquam scelera ostendi oporteat, dum puniuntur, flagitia abscondi. Sed et levioribus delictis, pro modo, poena: equorum pecorumque numero convicti mulctantur: pars multae regi, vel civitati; pars ipsi, qui vindicatur, vel propinquis ejus exsolvitur. Eliguntur in iisdem conciliis et principes, qui jura per pagos vicosque reddant. Centeni singulis ex plebe comites, consilium simul et auctoritas, adsunt.

XIII. Nihil autem neque publicae neque privatae rei, nisi armati agunt. Sed arma sumere non antè cuiquam moris, quàm civitas subfecturum probaverit. Tum in ipso concilio, vel principum aliquis, vel pater, vel propinquus, scuto frameâque juvenem ornant; haec apud illos toga, hic primus juventae honos: ante hoc domûs pars videntur, mox reipublicae. Insignis nobilitas, aut magna patrum merita, principis dignationem etiam adoles-

centulis adsignant: ceteris robustioribus ac jampridem probatis adgregantur: nec rubor inter comites adspici. Gradus quinetiam et ipse comitatus habet, judicio ejus, quem sectantur: magnaque et comitum aemulatio, quibus primus apud principem suum locus; et principum, cui plurimi et acerrimi comites. Haec dignitas, hae vires, magno semper electorum juvenum globo circumdari, in pace decus, in bello praesidium. Nec solùm in suâ gente cuique, sed apud finitimas quoque civitates id nomen, ea gloria est, si numero ac virtute comitatus emineat: expetuntur enim legationibus, et muneribus ornantur, et ipsâ plerumque famâ bella profligant.

XIV. Quum ventum in aciem, turpe principi, virtute vinci; turpe comitatui, virtutem principis non adaequare. Jam verò infame in omnem vitam ac probrosum, superstitem principi suo ex acie recessisse. Illum defendere, tueri, sua quoque fortia facta gloriae ejus adsignare, praecipuum sacramentum est. Principes pro victoriâ pugnant; comites pro Principe. Si civitas, in quâ orti sunt, longâ pace et otio torpeat; plerique nobilium adolescentium petunt ultrò eas nationes, quae tum bellum aliquod gerunt; quia et ingrata genti quies, et faciliùs inter ancipitia clarescunt, magnumque comitatum non nisi vi belloque tueare: exigunt enim principis sui liberalitate illum bellatorem equum, illam cruentam victricemque frameam. Nam epulae et convictus, quamquàm incompti, largi tamen adparatûs, pro stipendio cedunt. Materia munificentiae per bella et raptus. Nec arare terram, aut exspectare annum, tam facilè persuaseris, quàm vocare hostes et vulnera mereri: pigrum quin immo et iners videtur, sudore adquirere, quod possis sanguine parare.

XV. Quotiens bella non ineunt, non multum venatibus, plus per otium transigunt, dediti somno ciboque. Fortissimus quisque ac bellicosissimus nihil agens, delegatâ domûs et penatium et agrorum curâ feminis senibusque et infirmissimo cuique ex familiâ, ipsi hebent; mirâ diversitate naturae, quum iidem homines sic ament inertiam et oderint quietem. Mos est civitatibus, ultrò ac viritim conferre principibus, vel armentorum, vel frugum, quod pro honore adceptum, etiam necessitatibus subvenit. Gaudent praecipuè finitimarum gentium donis, quae non modò a singulis, sed publicè mittuntur: electi equi, magna arma, phalerae torquesque. Jam et pecuniam adcipere docuimus.

XVI. Nullas Germanorum populis urbes habitari, satis notum est: ne pati quidem inter se junctas sedes. Colunt discreti ac diversi, ut fons, ut campus, ut nemus placuit. Vicos locant, non in nostrum morem, connexis et cohaerentibus aedificiis: suam quisque domum spatio circumdat, sive adversùs casus ignis remedium, sive inscitiâ aedificandi. Ne caementorum quidem apud illos, aut tegularum usus: materiâ ad omnia utuntur informi, et citra speciem, aut delectationem. Quaedam loca diligentiùs in-

linunt terrâ, ita purâ ac splendente, ut picturam ac lineamenta colorum imitetur. Solent et subterraneos specus aperire, eosque multo insuper fimo onerant, subfugium hiemi et receptaculum frugibus: quia rigorem frigorum ejusmodi locis molliunt; et, si quando hostis advenit, aperta populatur; abdita autem et defossa, aut ignorantur, aut eo ipso fallunt, quòd quaerenda sunt.

XVII. Tegumen omnibus sagum, fibulâ, aut, si desit, spinâ consertum. Cetera intecti totos dies juxta focum atque ignem agunt. Locupletissimi veste distinguuntur, non fluitante, sicut Sarmatae ac Parthi, sed strictâ et singulos artus exprimente. Gerunt et ferarum pelles, proximi ripae neglegenter, ulteriores exquisitiùs, ut quibus nullus per commercia cultus. Eligunt feras, et detracta velamina spargunt maculis pellibusque belluarum, quas exterior Oceanus atque ignotum mare gignit. Nec alius feminis quàm viris habitus, nisi quòd feminae saepius lineis amictibus velantur, eosque purpurâ variant, partemque vestitûs superioris in manicas non extendunt, nudae brachia ac lacertos: sed et proxima pars pectoris patet.

XVIII. Quamquàm severa illic matrimonia; nec ullam morum partem magis laudaveris: nam prope soli barbarorum singulis uxoribus contenti sunt, exceptis admodùm paucis, qui non libidine, sed ob nobilitatem, plurimis nuptiis ambiuntur. Dotem non uxor marito, sed uxori maritus obfert. Intersunt parentes et propinqui, ac munera probant, munera, non ad delicias muliebres quaesita, nec quibus nova nupta comatur; sed boves et frenatum equum et scutum cum frameâ gladioque. In haec munera uxor adcipitur; atque invicem ipsa armorum aliquid viro adfert. Hoc maximum vinculum, haec arcana sacra, hos conjugales deos arbitrantur. Ne se mulier extra virtutum cogitationes extraque bellorum casus putet, ipsis incipientis matrimonii auspiciis admonetur, venire se laborum periculorumque sociam, idem in pace, idem in proelio passuram ausuramque: hoc juncti boves, hoc paratus equus, hoc data arma denuntiant. Sic vivendum, sic pereundum: adcipere se, quae liberis inviolata ac digna reddat, quae nurus adcipiant rursus, quae ad nepotes referantur.

XIX. Ergo septae pudicitiâ agunt, nullis spectaculorum inlecebris, nullis conviviorum inritationibus conruptae. Literarum secreta viri pariter ac feminae ignorant. Paucissima in tam numerosâ gente adulteria; quorum poena praesens, et maritis permissa. Adcisis crinibus, nudatam, coram propinquis expellit domo maritus, ac per omnem vicum verbere agit: publicatae enim pudicitiae nulla venia: non formâ, non aetate, non opibus maritum invenerit. Nemo enim illic vitia ridet: nec conrumpere et conrumpi saeculum vocatur. Meliùs quidem adhuc eae civitates, in quibus tantùm virgines nubunt, et cum spe votoque uxoris semel transigitur. Sic unum adcipiunt maritum, quo modo unum corpus unamque vitam,

ne ulla cogitatio ultrà, ne longior cupiditas, ne tamquam maritum, sed tamquam matrimonium ament. Numerum liberorum finire, aut quemquam ex agnatis necare, flagitium habetur: plusque ibi boni mores valent, quàm alibi bonae leges.

XX. In omni domo nudi ac sordidi in hos artus, in haec corpora, quae miramur, excrescunt. Sua quemque mater uberibus alit, nec ancillis ac nutricibus delegantur. Dominum ac servum nullis educationis deliciis dignoscas. Inter eadem pecora, in eâdem humo degunt, donec aetas separet ingenuos, virtus agnoscat. Sera juvenum Venus, eóque inexhausta pubertas: nec virgines festinantur; eadem juventa, similis proceritas: pares validaeque miscentur: ac robora parentum liberi referunt. Sororum filiis idem apud avunculum, qui apud patrem honor. Quidam sanctiorem arctioremque hunc nexum sanguinis arbitrantur, et in adcipiendis obsidibus magis exigunt; tamquam ii et animum firmiùs, et domum latiùs teneant. Heredes tamen subcessoresque sui cuique liberi, et nullum testamentum. Si liberi non sunt, proximus gradus in possessione fratres, patrui, avunculi. Quantò plus propinquorum, quò major adfinium numerus, tantò gratiosior senectus; nec ulla orbitatis pretia.

XXI. Subcipere tam inimicitias, seu patris, seu propinqui, quàm amicitias, necesse est: nec inplacabiles durant. Luitur enim etiam homicidium certo armentorum ac pecorum numero, recipitque satisfactionem universa domus: utiliter in publicum; quia periculosiores sunt inimicitiae juxta libertatem. Convictibus et hospitiis non alia gens effusiùs indulget. Quemcumque mortalium arcere tecto, nefas habetur: pro fortunâ quisque adparatis epulis excipit. Quum defecêre, qui modò hospes fuerat, monstrator hospitii et comes, proximam domum non invitati adeunt: nec interest: pari humanitate adcipiuntur. Notum ignotumque, quantum ad jus hospitis, nemo discernit. Abeunti, si quid poposcerit, concedere moris: et poscendi invicem eadem facilitas. Gaudent muneribus: sed nec data inputant, nec adceptis obligantur. Victus inter hospites comis.

XXII. Statim e somno, quem plerumque in diem extrahunt, lavantur, saepiùs calidâ, ut apud quos plurimum hiems obcupat. Lauti cibum capiunt: separatae singulis sedes, et sua cuique mensa. Tum ad negotia, nec minùs saepe ad convivia, procedunt armati. Diem noctemque continuare potando, nulli probrum. Crebrae, ut inter vinolentos, rixae, raró conviciis, saepiùs caede et vulneribus transiguntur. Sed et de reconciliandis invicem inimicis, et jungendis adfinitatibus, et adsciscendis principibus, de pace denique ac bello, plerumque in conviviis consultant; tamquam nullo magis tempore aut ad simplices cogitationes pateat animus, aut ad magnas incalescat. Gens non astuta, nec callida, aperit adhuc secreta pectoris licentiâ joci: ergo detecta et nuda

omnium mens. Posterâ die retractatur, et salva utriusque temporis ratio est: deliberant, dum fingere nesciunt: constituunt, dum errare non possunt.

XXIII. Potui humor ex hordeo aut frumento, in quamdam similitudinem vini conruptus. Proximi ripae et vinum mercantur. Cibi simplices: agrestia poma, recens fera, aut lac concretum. Sine adparatu, sine blandimentis expellunt famem. Adversùs sitim non eadem temperantia. Si indulseris ebrietati, subgerendo quantum concupiscunt, haud minùs facilè vitiis, quàm armis vincentur.

XXIV. Genus spectaculorum unum, atque in omni coetu idem. Nudi juvenes, quibus id ludicrum est, inter gladios se atque infestas frameas saltu jaciunt. Exercitatio artem paravit, ars decorem: non in quaestum tamen, aut mercedem: quamvìs audacis lasciviae pretium est, voluptas spectantium. Aleam, quod mirere, sobrii inter seria exercent, tantâ lucrandi perdendive temeritate, ut, quum omnia defecerunt, extremo ac novissimo jactu de libertate et de corpore contendant. Victus voluntariam servitutem adit: quamvìs juvenior, quamvìs robustior, adligari se ac venire patitur. Ea est in re pravâ pervicacia: ipsi fidem vocant. Servos conditionis hujus per commercia tradunt, ut se quoque pudore victoriae exsolvant.

XXV. Ceteris servis, non in nostrum morem, descriptis per familiam ministeriis, utuntur. Suam quisque sedem, suos penates regit. Frumenti modum dominus, aut pecoris, aut vestis, ut colono, injungit: et servus hactenus paret. Cetera domûs obficia uxor ac liberi exsequuntur. Verberare servum ac vinculis et opere coërcere, rarum. Obcidere solent, non disciplinâ et severitate, sed inpetu et irâ, ut inimicum, nisi quòd inpunè. Libertini non multùm supra servos sunt: raròaliquod momentum in domo, numquam in civitate; exceptis dumtaxat iis gentibus, quae regnantur. Ibi enim et super ingenuos et super nobiles adscendunt: apud ceteros inpares libertini libertatis argumentum sunt.

XXVI. Fenus agitare, et in usuras extendere, ignotum: ideoque magis servatur, quàm si vetitum esset. Agri, pro numero cultorum, ab universis per vices obcupantur, quos mox inter se secundùm dignationem partiuntur: facilitatem partiendi camporum spatia praestant. Arva per annos mutant; et superest ager: nec enim cum ubertate et amplitudine soli labore contendunt, ut pomaria conserant et prata separent et hortos rigent: sola terrae seges imperatur. Unde annum quoque ipsum non in totidem digerunt species: hiems et ver et aestas intellectum ac vocabula habent: auctumni perinde nomen ac bona ignorantur.

XXVII. Funerum nulla ambitio: id solùm observatur, ut corpora clarorum virorum certis lignis crementur. Struem ro-

gi nec vestibus, nec odoribus cumulant: sua cuique arma, quorumdam igni et equus adjicitur. Sepulcrum cespes erigit. Monumentorum arduum et operosum honorem, ut gravem defunctis, adspernantur. Lamenta ac lacrumas citò, dolorem et tristitiam tardè ponunt. Feminis lugere honestum est: viris meminisse.

Haec in commune de omnium Germanorum origine ac moribus adcepimus. Nunc singularum gentium instituta ritusque, quatenus differant, quae nationes e Germaniâ in Gallias conmigraverint, expediam.

XXVIII. Validiores olim Gallorum res fuisse, summus auctorum divus Julius tradit: eóque credibile est, etiam Gallos in Germaniam transgressos. Quantulùm enim amnis obstabat, quo minùs, ut quaeque gens evaluerat, obcuparet permutaretque sedes, promiscuas adhuc et nullâ regnorum potentiâ diversas? Igitur inter Hercyniam silvam Rhenumque et Moenum amnes Helvetii, ulteriora Boii, Gallica utraque gens, tenuêre. Manet adhuc *Boiemi* nomen, significatque loci veterem memoriam, quamvìs mutatis cultoribus. Sed utrùm Aravisci in Pannoniam ab Osis, [Germanorum natione,] an Osi ab Araviscis in Germaniam conmigraverint, quum eodem adhuc sermone, institutis, moribus utantur, incertum est: quia, pari olim inopiâ ac libertate, eadem utriusque ripae bona malaque erant. Treveri et Nervii circa adfectationem Germanicae originis ultrò ambitiosi sunt, tamquam, per hanc gloriam sanguinis, a similitudine et inertiâ Gallorum separentur. Ipsam Rheni ripam haud dubiè Germanorum populi colunt, Vangiones, Triboci, Nemetes. Ne Ubii quidem, quamquàm Romana colonia esse meruerint, ac libentiùs *Agrippinenses*, conditoris sui nomine, vocentur, origine erubescunt, transgressi olim et, experimento fidei, super ipsam Rheni ripam conlocati, ut arcerent, non ut custodirentur.

XXIX. Omnium harum gentium virtute praecipui Batavi, non multùm ex ripâ, sed insulam Rheni amnis colunt, Cattorum quondam populus, et seditione domesticâ in eas sedes transgressus, in quibus pars Romani imperii fierent. Manet honos et antiquae societatis insigne: nam nec tributis contemnuntur, nec publicanus adterit: exempti oneribus et conlationibus, et tantùm in usum proeliorum sepositi, velut tela atque arma, bellis reservantur. Est in eodem obsequio et Mattiacorum gens. Protulit enim magnitudo populi Romani ultra Rhenum, ultraque veteres terminos, imperii reverentiam. Ita sede finibusque in suâ ripâ, mente animoque nobiscum agunt: cetera similes Batavis, nisi quòd ipso adhuc terrae suae solo et coelo acriùs animantur. Non numeraverim inter Germaniae populos, quamquàm trans Rhenum Danubiumque consederint, eos, qui Decumates agros exercent. Levissimus quisque Gallorum et inopiâ audax, dubiae possessionis solum obcupavêre. Mox limite acto promotisque praesidiis, sinus imperii et pars provinciae habentur.

XXX. Ultra hos Catti initium sedis ab Hercynio saltu inchoant, non ita effusis ac palustribus locis, ut ceterae civitates, in quas Germania patescit, durant: siquidem colles paullatim rarescunt, et Cattos suos saltus Hercynius prosequitur simul atque deponit. Duriora genti corpora, stricti artus, minax vultus et major animi vigor. Multum, ut inter Germanos, rationis ac solertiae: praeponere electos, audire praepositos, nôsse ordines, intellegere occasiones, differre inpetus, disponere diem, vallare noctem, fortunam inter dubia, virtutem inter certa numerare: quodque rarissimum, nec nisi ratione disciplinae concessum, plus reponere in duce, quàm in exercitu. Omne robur in pedite, quem super arma ferramentis quoque et copiis onerant. Alios ad proelium ire videas, Cattos ad bellum: rari excursus et fortuita pugna. Equestrium sanè virium id proprium, citò parare victoriam, citò cedere. Velocitas juxta formidinem, cunctatio propior constantiae est.

XXXI. Et aliis Germanorum populis usurpatum rarâ et privatâ cujusque audentiâ, apud Cattos in consensum vertit; ut primùm adoleverint, crinem barbamque submittere, nec, nisi hoste caeso, exuere votivum obligatumque virtuti oris habitum. Super sanguinem et spolia revelant frontem, seque 'tum demum 'pretia nascendi retulisse, dignosque patriâ ac parentibus' ferunt. Ignavis et inbellibus manet squalor. Fortissimus quisque ferreum insuper annulum (ignominiosum id genti) velut vinculum gestat, donec se caede hostis absolvat. Plurimis Cattorum hic placet habitus. Jamque canent insignes, et hostibus simul suisque monstrati: omnium penes hos initia pugnarum: haec prima semper acies, visu nova. Nam ne in pace quidem vultu mitiore mansuescunt. Nulli domus, aut ager, aut aliqua cura: proùt ad quemque venêre, aluntur: prodigi alieni, contemptores suî: donec exsanguis senectus tam durae virtuti inpares faciat.

XXXII. Proximi Cattis certum jam alveo Rhenum, quique terminus esse subficiat, Usipii ac Tencteri colunt. Tencteri, super solitum bellorum decus, equestris disciplinae arte praecellunt. Nec major apud Cattos peditum laus, quàm Tencteris equitum. Sic instituêre majores, posteri imitantur. Hi lusus infantium, haec juvenum aemulatio; perseverant senes: inter familiam et penates et jura subcessionum equi traduntur: excipit filius, non, ut cetera, maximus natu, sed proùt ferox bello et melior.

XXXIII. Juxta Tencteros Bructeri olim obcurrebant: nunc Chamavos et Angrivarios inmigrâsse narratur, pulsis Bructeris ac penitùs excisis vicinarum consensu nationum, seu superbiae odio, seu praedae dulcedine, seu favore quodam erga nos deorum: nam ne spectaculo quidem proelii invidêre: super LX millia, non armis telisque Romanis, sed, quod magnificentius est, oblectationi oculisque ceciderunt. Maneat, quaeso, duretque

gentibus, si non amor nostrî, at certè odium suî: quando, urgentibus imperii fatis, nihil jam praestare fortuna majus potest, quàm hostium discordiam.

XXXIV. Angrivarios et Chamavos a tergo Dulgibini et Chasuari cludunt, aliaeque gentes haud perinde memoratae. A fronte Frisii excipiunt. *Majoribus minoribusque Frisiis* vocabulum est ex modo virium: utraeque nationes usque ad Oceanum Rheno praetexuntur, ambiuntque inmensos insuper lacus et Romanis classibus navigatos. Ipsum quin etiam Oceanum illà tentavimus: et superesse adhuc Herculis columnas fama vulgavit: sive adiît Hercules, seu, quidquid ubique magnificum est, in claritatem ejus referre consensimus. Nec defuit audentia Druso Germanico: sed obstitit Oceanus in se simul atque in Herculem inquiri. Mox nemo tentavit: sanctiusque ac reverentius visum, de actis deorum credere, quàm scire.

XXXV. Hactenus in Obcidentem Germaniam novimus. In Septemtrionem ingenti flexu redit. Ac primò statim Chaucorum gens, quamquàm incipiat a Frisiis, ac partem litoris obcupet, omnium, quas exposui, gentium lateribus obtenditur, donec in Cattos usque sinuetur. Tam inmensum terrarum spatium non tenent tantùm Chauci, sed et inplent; populus inter Germanos nobilissimus, quique magnitudinem suam malit justitiâ tueri: sine cupiditate, sine inpotentiâ, quieti secretique, nulla provocant bella, nullis raptibus aut latrociniis populantur. Idque praecipuum virtutis ac virium argumentum est, quòd, ut superiores agant, non per injurias adsequuntur. Prompta tamen omnibus arma, ac, si res poscat exercitus, plurimum virorum equorumque: et quiescentibus eadem fama.

XXXVI. In latere Chaucorum Cattorumque Cherusci nimiam ac marcentem diu pacem inlacessiti nutrierunt: idque jucundius, quàm tutius fuit: quia inter inpotentes et validos falsò quiescas: ubi manu agitur, modestia ac probitas nomina superioris sunt. Ita, qui olim 'boni aequique Cherusci,' nunc 'inertes ac stulti' vocantur: Cattis victoribus fortuna in sapientiam cessit. Tracti ruinâ Cheruscorum et Fosi, contermina gens, adversarum rerum ex aequo socii, quum in secundis minores fuissent.

XXXVII. Eumdem Germaniae sinum proximi Oceano Cimbri tenent, parva nunc civitas, sed gloria ingens: veterisque famae lata vestigia manent, utrâque ripâ castra ac spatia, quorum ambitu nunc quoque metiaris molem manusque gentis, et tam magni exitûs fidem. Sexcentesimum et quadragesimum annum Urbs nostra agebat, quum primùm Cimbrorum audita sunt arma, Caecilio Metello ac Papirio Carbone consulibus. Ex quo si ad alterum Imperatoris Trajani consulatum computemus, ducenti fermè et decem anni conliguntur: tamdiu Germania vincitur. Medio tam longi aevi spatio, multa invicem damna.

Non Samnis, non Poeni, non Hispaniae Galliaeve, ne Parthi quidem saepius admonuêre: quippe regno Arsacis acrior est Germanorum libertas. Quid enim aliud nobis, quàm caedem Crassi, amisso et ipso Pacoro, infra Ventidium dejectus Oriens objecerit? At Germani, Carbone, et Cassio, et Scauro Aurelio, et Servilio Caepione, Cn. quoque Manlio fusis, vel captis, quinque simul consulares exercitus populo Romano, Varum tresque cum eo legiones, etiam Caesari abstulerunt: nec inpunè C. Marius in Italiâ, divus Julius in Galliâ, Drusus ac Nero et Germanicus in suis eos sedibus perculerunt. Mox ingentes C. Caesaris minae in ludibrium versae. Inde otium, donec occasione discordiae nostrae et civilium armorum, expugnatis legionum hibernis, etiam Gallias adfectavêre: ac rursus pulsi, inde proximis temporibus triumphati magis, quàm victi sunt.

XXXVIII. Nunc de Suevis dicendum est, quorum non una, ut Cattorum Tencterorumve, gens: majorem enim Germaniae partem obtinent, propriis adhuc nationibus nominibusque discreti, quamquàm in commune *Suevi* vocentur. Insigne gentis obliquare crinem nodoque substringere. Sic Suevi a ceteris Germanis; sic Suevorum ingenui a servis separantur. In aliis gentibus, seu cognatione aliquâ Suevorum, seu (quod saepe adcidit) imitatione, rarum, et intra juventae spatium; apud Suevos, usque ad canitiem, horrentem capillum retrò sequuntur, ac saepe in ipso solo vertice religant: principes et ornatiorem habent: ea cura formae, sed innoxiae. Neque enim ut ament amenturve; in altitudinem quamdam et terrorem adituri bella compti, ut hostium oculis ornantur.

XXXIX. 'Vetustissimos se nobilissimosque Suevorum' Semnones memorant. Fides antiquitatis religione firmatur. Stato tempore in silvam, auguriis patrum et priscâ formidine sacram, omnes ejusdem sanguinis populi legationibus coëunt, caesoque publicè homine celebrant barbari ritûs horrenda primordia. Est et alia luco reverentia. Nemo nisi vinculo ligatus ingreditur, ut minor, et potestatem numinis prae se ferens: si fortè prolabsus, adtolli et insurgere haud licitum: per humum evolvuntur: eóque omnis superstitio respicit, tamquam inde initia gentis, ibi regnator omnium deus, cetera subjecta atque parentia. Adjicit auctoritatem fortuna Semnonum: centum pagis habitant: magnoque corpore efficitur, ut se Suevorum caput credant.

XL. Contrà Langobardos paucitas nobilitat: plurimis ac valentissimis nationibus cincti, non per obsequium, sed proeliis et periclitando tuti sunt. Reudigni deinde et Aviones et Angli et Varini et Eudoses et Suardones et Nuithones fluminibus aut silvis muniuntur: nec quidquam notabile in singulis, nisi quod in commune Herthum, id est, Terram matrem, colunt, eamque intervenire rebus hominum, invehi populis, arbitrantur.

Est in insulâ Oceani castum nemus, dicatumque in eo vehiculum, veste contectum: adtingere uni sacerdoti concessum. Is adesse penetrali deam intellegit, vectamque bubus feminis multâ cum veneratione prosequitur. Laeti tunc dies, festa loca, quaecumque adventu hospitioque dignatur. Non bella ineunt, non arma sumunt; clausum omne ferrum; pax et quies tunc tantùm nota, tunc tantùm amata, donec idem sacerdos satiatam conversatione mortalium deam templo reddat: mox vehiculum et vestes, et, si credere velis, numen ipsum secreto lacu abluitur. Servi ministrant, quos statim idem lacus haurit. Arcanus hinc terror sanctaque ignorantia, quid sit illud, quod tantùm perituri vident.

XLI. Et haec quidem pars Suevorum in secretiora Germaniae porrigitur. Propior (ut, quo modo paulo antè Rhenum, sic nunc Danubium sequar) Hermundurorum civitas, fida Romanis; eóque solis Germanorum non in ripâ commercium, sed penitùs, atque in splendidissimâ Raetiae provinciae coloniâ: passim et sine custode transeunt: et, quum ceteris gentibus arma modò castraque nostra ostendamus, his domos villasque patefecimus, non concupiscentibus. In Hermunduris Albis oritur, flumen inclutum et notum olim; nunc tantùm auditur.

XLII. Juxta Hermunduros Narisci, ac deinde Marcomanni et Quadi agunt. Praecipua Marcomannorum gloria viresque, atque ipsa etiam sedes, pulsis olim Boiis, virtute parta. Nec Narisci Quadive degenerant. Eaque Germaniae velut frons est, quatenus Danubio peragitur. Marcomannis Quadisque usque ad nostram memoriam reges mansêrunt ex gente ipsorum, nobile Marobodui et Tudri genus: jam et externos patiuntur. Sed vis et potentia regibus ex auctoritate Romanâ: raro armis nostris, saepius pecuniâ juvantur, nec minùs valent.

XLIII. Retro Marsigni, Gothini, Osi, Burii: terga Marcomannorum Quadorumque claudunt: e quibus Marsigni, et Burii sermone cultuque Suevos referunt. Gothinos Gallica, Osos Pannonica lingua coarguit, non esse Germanos; et quòd tributa patiuntur: partem tributorum Sarmatae, partem Quadi, ut alienigenis, inponunt: Gothini, quò magis pudeat, et ferrum effodiunt: omnesque hi populi pauca campestrium, ceterùm saltus et vertices montium jugumque insederunt. Dirimit enim scinditque Sueviam continuum montium jugum, ultra quod plurimae gentes agunt: ex quibus latissimè patet Lygiorum nomen in plures civitates diffusum. Valentissimas nominâsse sufficiet, Arios, Helveconas, Manimos, Elysios, Naharvalos. Apud Naharvalos antiquae religionis lucus ostenditur. Praesidet sacerdos muliebri ornatu: sed 'deos, interpretatione Romanâ, 'Castorem Pollucemque' memorant. Ea vis numini: nomen *Alcis:* nulla simulacra, nullum peregrinae superstitionis vestigium: ut fratres tamen, ut juvenes venerantur. Ceterùm Arii super vires, quibus enumeratos paulo antè populos antecedunt,

truces, insitae feritati arte ac tempore lenocinantur: nigra scuta, tincta corpora: atras ad proelia noctes legunt: ipsâque formidine atque umbrâ feralis exercitûs terrorem inferunt, nullo hostium sustinente novum ac velut infernum adspectum: nam primi in omnibus proeliis oculi vincuntur. Trans Lygios Gothones regnantur, paulo jam adductiùs, quàm ceterae Germanorum gentes, nondum tamen supra libertatem. Protinus deinde ab Oceano Rugii, et Lemovii: omniumque harum gentium insigne, rotunda scuta, breves gladii, et erga reges obsequium.

XLIV. Suionum hinc civitates, ipsae in Oceano, praeter viros armaque classibus valent: forma navium eò differt, quòd utrimque prora paratam semper adpulsui frontem agit; nec velis ministrantur, nec remos in ordinem lateribus adjungunt. Solutum, ut in quibusdam fluminum, et mutabile, ut res poscit, hinc vel illinc remigium. Est apud illos et opibus honos: eóque unus imperitat, nullis jam exceptionibus, non precario jure parendi: nec arma, ut apud ceteros Germanos, in promiscuo, sed clausa sub custode, et quidem servo: quia subitos hostium incursus prohibet Oceanus; otiosa porrò armatorum manus facilè lasciviunt: enimverò neque nobilem, neque ingenuum, ne libertinum quidem armis praeponere, regia utilitas est.

XLV. Trans Suionas aliud mare, pigrum ac prope inmotum, quo cingi cludique terrarum orbem hinc fides; quòd extremus cadentis jam Solis fulgor in ortus edurat, adeò clarus, ut sidera hebetet: sonum insuper audiri, formas deorum et radios capitis adspici, persuasio adjicit. Illuc usque (et fama vera) tantùm natura. Ergo jam dextro Suevici maris litore Aestyorum gentes adluuntur: quibus ritus habitusque Suevorum, lingua Britannicae propior. Matrem deûm venerantur: insigne superstitionis, formas aprorum gestant. Id pro armis omnique tutelâ: securum deae cultorem etiam inter hostes praestat. Rarus ferri, frequens fustium usus. Frumenta ceterosque fructus patientiùs, quàm pro solitâ Germanorum inertiâ, laborant. Sed et mare scrutantur, ac soli omnium succinum, quod ipsi *Glesum* vocant, inter vada atque in ipso litore, legunt. Nec, quae natura, quaeve ratio gignat, ut barbaris, quaesitum compertumve. Diu quin etiam inter cetera ejectamenta maris jacebat, donec luxuria nostra dedit nomen: ipsis in nullo usu; rude legitur, informe perfertur, pretiumque mirantes adcipiunt. Succum tamen arborum esse intellegas; quia terrena quaedam atque etiam volucria animalia plerumque interlucent, quae inplicata humore, mox, durescente materiâ, cluduntur. Fecundiora igitur nemora lucosque, sicut Orientis secretis, ubi thura balsamaque sudantur, ita Occidentis insulis terrisque inesse, crediderim; quae vicini Solis radiis expressa atque liquentia in proximum mare labuntur, ac vi tempestatum in adversa litora exundant. Si naturam succini admoto igne tentes, in modum tedae adcenditur,

alitque flammam pinguem et olentem: mox ut in picem resinamve lentescit. Suionibus Sitonum gentes continuantur. Cetera similes, uno differunt, quòd femina dominatur: in tantum non modò a libertate, sed etiam a servitute degenerant. Hic Sueviae finis.

XLVI. Peucinorum Venedorumque et Fennorum nationes Germanis an Sarmatis adscribam, dubito: quamquàm Peucini, quos quidam Bastarnas vocant, sermone, cultu, sede ac domiciliis, ut Germani agunt: sordes omnium ac torpor procerum: connubiis mixtis, nonnihil in Sarmatarum habitum foedantur. Venedi multum ex moribus traxerunt. Nam quidquid inter Peucinos Fennosque silvarum ac montium erigitur, latrociniis pererrant. Hi tamen inter Germanos potiùs referuntur, quia et domos fingunt et scuta gestant et pedum usu ac pernicitate gaudent; quae omnia diversa Sarmatis sunt, in plaustro equoque viventibus. Fennis mira feritas, foeda paupertas: non arma, non equi, non penates: victui herba, vestitui pelles, cubile humus: sola in sagittis spes, quas, inopiâ ferri, ossibus asperant. Idemque venatus viros pariter ac feminas alit. Passim enim comitantur, partemque praedae petunt. Nec aliud infantibus ferarum imbriumque subfugium, quàm ut in aliquo ramorum nexu contegantur: huc redeunt juvenes, hoc senum receptaculum. Sed beatius arbitrantur, quàm ingemere agris, inlaborare domibus, suas alienasque fortunas spe metuque versare. Securi adversùs homines, securi adversùs deos, rem difficillimam adsequuti sunt, ut illis ne voto quidem opus esset. Cetera jam fabulosa: 'Hellusios et Oxionas ora hominum vultusque, corpora atque artus ferarum gerere:' quod ego, ut incompertum, in medium relinquam.

CN. JULII AGRICOLAE

VITA.

BREVIARIUM.

I. In scribendâ clarorum virorum vitâ mos. II. Pericula. III. Tacito animos addit praesens temporum felicitas. IV. Cn. Julii Agricolae stirps, pueritia: adolescentiae studia. V. Prima castrorum rudimenta in Britanniâ. VI. Ejus matrimonium: quaestura: tribunatus plebis: praetura: sacra aedilitas. VII. Othoniano bello matrem partemque patrimonii amittit. In Vespasiani partes transgressus, vicesimae legioni in Britanniâ praeest. VIII. Ibi alienae famae curâ suam promovet. IX. Inter patricios adsciscitur: Aquitaniam regit. Inde consul, Tacito filiam suam uxorem dat: Britanniae praeponitur, adjecto pontificatûs sacerdotio. X. Britanniae descriptio. XI. Incolarum origo, habitus, sacra, sermo, mores. XII. Eorum militia, regimen, conventus: coelum, solum, metalla, margarita. XIII. Victae gentis ingenium. Caesarum in Britanniam expeditiones. XIV. Consulares legati Aulus Plautius, Ostorius Scapula, Didius Gallus, Veranius, Suetonius Paullinus. XV. Britanniae rebellio. XVI. Boudicea, generis regii femina, Britannorum dux. Motum hunc compescit Paullinus; cui subcessere Trebellius Maximus et Vettius Bolanus, sed ignavi. XVII. Rem restituunt magni duces, Petilius Cerialis et Julius Frontinus. XVIII. Agricola Britanniae praeficitur. Victis Ordovicibus, Monam insulam in deditionem recipit. XIX. Praeclarae artes, quibus provinciam regit; bellorum causas amovet. XX. Terrore, clementiâ parta pax. XXI. Liberalibus artibus et voluptatibus molliuntur Britannorum animi. XXII. Novae gentes apertae et vastatae. XXIII. Bello adquisita praesidiis firmantur. XXIV. De obcupandâ Hiberniâ consilium. XXV. Civitates trans Bodotriam sitae explorantur. Motus Caledoniorum. XXVI. Ii nonam legionem adgrediuntur: cedunt territi. XXVII. Redit tamen animus; conspirantque civitates. XXVIII. Usipiorum cohors miro casu Britanniam circumvecta. XXIX. Calgacus bellum parat; montemque Grampium obcupat. XXX. Egregia ejus oratio. XXXIII. Romanos quoque adloquitur Agricola. XXXV. Atrox cruentumque proelium. XXXVIII. Penes Romanos victoria. Britanniam circumvehi praecipit Agricola. XXXIX. Domitianus, fronte laetus, pectore anxius, nuntium victoriae excipit. XL. Triumphalia tamen ornamenta statuamque decerni jubet: condito odio, donec provinciâ decedat Agricola. Is, e Britanniâ redux, modestè agit. XLI. Ejus e Principe, ex aulâ pericula. XLII. Excusat se ne proconsulatum sortiatur. XLIII. Moritur, Domitiani veneno, ut fama fuit, interceptus. XLIV. Ejus aetas, forma, honores, opes. XLV. Mortis obportunitas, ante Domitiani atrocitates. Taciti in Agricolam pietas. XLVI. Ex virtute solatia, virtutisque documenta.

Agricolae vitam scripsit Tacitus

A. U. C.	J. C.		
DCCCL.	97.	Coss.	M. Cocceio Nerva. Aug. III. / L. Verginio Rufo III.

Clarorum virorum facta moresque posteris tradere, antiquitùs usitatum, ne nostris quidem temporibus, quamquàm incuriosa suorum, aetas omisit, quotiens magna aliqua ac nobilis virtus vicit ac supergressa est vitium, parvis magnisque civitatibus commune, ignorantiam recti et invidiam. Sed apud priores, ut agere memoratu digna pronum magisque in aperto erat; ita celeberrimus quisque ingenio, ad prodendam virtutis memoriam, sine gratiâ aut ambitione, bonae tantùm conscientiae pretio ducebatur. Ac plerique suam ipsi vitam narrare, fiduciam potiùs morum, quàm adrogantiam arbitrati sunt: nec id Rutilio et Scauro citra fidem, aut obtrectationi fuit: adeò virtutes iisdem temporibus optimè aestimantur, quibus facillimè gignuntur. At mihi, nunc narraturo vitam defuncti hominis, veniâ opus fuit: quam non petîssem, ni cursaturus tam saeva et infesta virtutibus tempora.

II. Legimus, quum Aruleno Rustico Paetus Thrasea, Herennio Senecioni Priscus Helvidius laudati essent, capitale fuisse: neque in ipsos modò auctores, sed in libros quoque eorum saevitum, delegato triumviris ministerio, ut monumenta clarissimorum ingeniorum in comitio ac foro urerentur; (scilicet, illo igne vocem populi Romani et libertatem senatûs et conscientiam generis humani aboleri arbitrabantur;) expulsis insuper sapientiae professoribus, atque omni bonâ arte in exsilium actâ, ne quid usquam honestum obcurreret. Dedimus profectò grande patientiae documentum: et, sicut vetus aetas vidit, quid ultimum in libertate esset; ita nos, quid in servitute. Adempto per inquisitiones et loquendi audiendique commercio, memoriam quoque ipsam cum voce perdidissemus, si tam in nostrâ potestate esset oblivisci, quàm tacere.

III. Nunc demum redit animus; et, quamquàm, primo statim beatissimi saeculi ortu, Nerva Caesar res olim dissociabiles miscuerit, principatum ac libertatem, augeatque quotidie felicitatem imperii Nerva Trajanus; nec spem modo ac votum securitas publica, sed ipsius voti fiduciam ac robur adsumpserit: naturâ tamen infirmitatis humanae tardiora sunt remedia, quàm mala; et, ut corpora lentè augescunt, citò exstinguuntur, sic ingenia studiaque obpresseris faciliùs, quàm revocaveris. Subit quippe etiam ipsius inertiae dulcedo: et invisa primò desidia postremò amatur. Quid? si per quindecim annos, grande mortalis aevi spatium, multi fortuitis casibus, promptissimus quisque saevitiâ Principis, interciderunt? Pauci, ut ita dixerim, non modò aliorum, sed etiam nostrî superstites sumus; exemptis e mediâ vitâ tot annis, quibus juvenes ad senectutem, senes prope ad ipsos exactae aetatis terminos, per silentium venimus: non tamen pigebit, vel inconditâ ac rudi voce, memoriam prioris servi-

tutis, ac testimonium praesentium bonorum composuisse. Hic interim liber honori Agricolae, soceri mei, destinatus, professione pietatis aut laudatus erit, aut excusatus.

IV. Cnaeus Julius Agricola, veteri et inlustri Forojuliensium coloniâ ortus, utrumque avum procuratorem Caesarum habuit: quae equestris nobilitas est. Pater Julius Graecinus, senatorii ordinis, studio eloquentiae sapientiaeque notus, iisque virtutibus iram Caii Caesaris meritus: namque Marcum Silanum adcusare jussus, et, quia abnuerat, interfectus est. Mater Julia Procilla fuit, rarae castitatis: in hujus sinu indulgentiâque educatus, per omnem honestarum artium cultum pueritiam adolescentiamque transegit. Arcebat eum ab inlecebris peccantium, praeter ipsius bonam integramque naturam, quòd statim parvulus sedem ac magistram studiorum Massiliam habuerit, locum Graecâ comitate et provinciali parcimoniâ mistum ac bene compositum. Memoriâ teneo, solitum ipsum narrare, 'se in primâ juventâ 'studium philosophiae acriùs, ultrà quàm concessum Romano 'ac senatori, hausisse, ni prudentia matris incensum ac flagran-'tem animum coërcuisset.' Scilicet, sublime et erectum ingenium pulcritudinem ac speciem excelsae magnaeque gloriae vehementiùs, quàm cautè, adpetebat: mox mitigavit ratio et aetas: retinuitque, quod est difficillimum, ex sapientiâ modum.

V. Prima castrorum rudimenta in Britanniâ Suetonio Paullino, diligenti ac moderato duci, adprobavit: electus, quem contubernio aestimaret. Nec Agricola licenter, more juvenum, qui militiam in lasciviam vertunt, neque segniter, ad voluptates et commeatus titulum tribunatûs et inscitiam retulit: sed noscere provinciam, nosci exercitui, discere a peritis, sequi optimos, nihil adpetere jactatione, nihil ob formidinem recusare, simulque anxius et intentus agere. Non sanè aliàs exercitatior, magisque in ambiguo Britannia fuit: trucidati veterani, incensae coloniae, intercepti exercitus: tum de salute, mox de victoriâ certavêre. Quae cuncta etsi consiliis ductuque alterius agebantur, ac summa rerum et reciperatae provinciae gloria in ducem cessit; artem et usum et stimulos addidere juveni: intravitque animum militaris gloriae cupido, ingrata temporibus, quibus sinistra erga eminentes interpretatio, nec minus periculum ex magnâ famâ, quàm ex malâ.

VI. Hinc ad capessendos magistratus in Urbem digressus, Domitiam Decidianam, splendidis natalibus ortam, sibi junxit: idque matrimonium ad majora nitenti decus ac robur fuit: vixeruntque mirâ concordiâ, per mutuam caritatem et invicem se anteponendo; nisi quòd in bonâ uxore tantò major laus, quantò in malâ plus culpae est. Sors quaesturae provinciam Asiam, proconsulem Salvium Titianum dedit: quorum neutro conruptus est: quamquàm et provincia dives ac parata peccantibus; et proconsul, in omnem aviditatem pronus, quantâlibet facilitate

redempturus esset mutuam dissimilationem mali. Auctus est ibi filiâ, in subsidium et solatium simul: nam filium antè sublatum brevì amisit. Mox inter quaesturam ac tribunatum plebis, atque etiam ipsum tribunatûs annum quiete et otio transiît, gnarus sub Nerone temporum, quibus inertia pro sapientiâ fuit. Idem praeturae tenor et silentium: nec enim jurisdictio obvenerat. Ludos et inania honoris moderationis atque abundantiae duxit, uti longè a luxuriâ, ita famae propior. Tum electus a Galbâ ad dona templorum recognoscenda, diligentissimâ conquisitione fecit, ne cujus alterius sacrilegium respublica, quàm Neronis sensisset.

VII. Sequens annus gravi vulnere animum domumque ejus adflixit: nam classis Othoniana, licenter vaga, dum Intemelios (Liguriae pars est) hostiliter populatur, matrem Agricolae in praediis suis interfecit: praediaque ipsa et magnam patrimonii partem diripuit, quae causa caedis fuerat. Igitur ad solennia pietatis profectus Agricola, nuntio adfectati a Vespasiano imperii deprehensus, ac statim in partes transgressus est. Initia principatûs ac statum urbis Mucianus regebat, admodum juvene Domitiano, et ex paternâ fortunâ tantùm licentiam usurpante. Is missum ad delectus agendos Agricolam, integréque ac strenuè versatum, vicesimae legioni, tardè ad sacramentum transgressae, praeposuit, ubi decessor seditiosè agere narrabatur: quippe legatis quoque consularibus nimia ac formidolosa erat. Nec legatus praetorius ad cohibendum potens, incertum, suo an militum ingenio: ita subcessor simul et ultor electus, rarissimâ moderatione, maluit videri invenisse bonos, quàm fecisse.

VIII. Praeerat tunc Britanniae Vettius Bolanus, placidiùs, quàm feroci provinciâ dignum est: temperavit Agricola vim suam, ardoremque compescuit, ne incresceret; peritus obsequi, eruditusque utilia honestis miscere. Brevì deinde Britannia consularem Petilium Cerialem adcepit. Habuerunt virtutes spatium exemplorum. Sed primò Cerialis modò labores et discrimina, mox et gloriam communicabat: saepe parti exercitûs in experimentum, aliquando majoribus copiis ex eventu praefecit: nec Agricola umquam in suam famam gestis exsultavit; ad auctorem et ducem, ut minister, fortunam referebat: ita virtute in obsequendo, verecundiâ in praedicando, extra invidiam, nec extra gloriam erat.

IX. Revertentem ab legatione legionis divus Vespasianus inter patricios adscivit, ac deinde provinciae Aquitaniae praeposuit, splendidae in primis dignitatis, administratione ac spe consulatûs, cui destinârat. Credunt plerique, ‘militaribus ingeniis sub‘tilitatem deesse; quia castrensis jurisdictio secura et obtusior, ac ‘plura manu agens, calliditatem fori non exerceat.’ Agricola naturali prudentiâ, quamvìs inter togatos, facilè justéque agebat. Jam verò tempora curarum remissionumque divisa: ubi conven-

tus ac judicia poscerent, gravis, intentus, severus, et saepius misericors: ubi officio satisfactum, nulla ultrà potestatis persona: tristitiam et adrogantiam et avaritiam exuerat: nec illi, quod est rarissimum, aut facilitas auctoritatem, aut severitas amorem deminuit. Integritatem atque abstinentiam in tanto viro referre, injuria virtutum fuerit. Ne famam quidem, cui etiam saepe boni indulgent, ostentandâ virtute, aut per artem quaesivit: procul ab aemulatione adversùs conlegas, procul a contentione adversùs procuratores, et vincere inglorium, et adteri sordidum, arbitrabatur. Minùs triennium in eâ legatione detentus, ac statim ad spem consulatûs revocatus est, comitante opinione, Britanniam ei provinciam dari; nullis in hoc suis sermonibus, sed quia par videbatur. Haud semper errat fama; aliquando et elegit. Consul egregiae tum spei filiam juveni mihi despondit, ac post consulatum conlocavit; et statim Britanniae praepositus est, adjecto pontificatûs sacerdotio.

X. Britanniae situm populosque, multis scriptoribus memoratos, non in comparationem curae ingeniive referam; sed quia tum primùm perdomita est: itaque, quae priores nondum comperta, eloquentiâ percoluêre, rerum fide tradentur. Britannia, insularum, quas Romana notitia complectitur, maxima, spatio ac coelo in Orientem Germaniae, in Occidentem Hispaniae obtenditur: Gallis in Meridiem etiam inspicitur: Septemtrionalia ejus, nullis contrà terris, vasto atque aperto mari pulsantur. Formam totius Britanniae Livius veterum, Fabius Rusticus recentium, eloquentissimi auctores, oblongae scutulae vel bipenni adsimilavêre: et est ea facies citra Caledoniam, unde et in universum fama est transgressa: sed inmensum et enorme spatium procurrentium extremo jam litore terrarum, velut in cuneum tenuatur. Hanc oram novissimi maris tunc primùm Romana classis circumvecta, insulam esse Britanniam adfirmavit, ac simul incognitas ad id tempus insulas, quas Orcadas vocant, invenit domuitque: dispecta est et Thule, quam hactenus nix et hiems abdebat: sed mare pigrum et grave remigantibus: perhibent, ne ventis quidem perinde adtolli: credo, quòd rariores terrae montesque, causa ac materia tempestatum, et profunda moles continui maris tardiùs inpellitur. Naturam Oceani atque aestûs neque quaerere hujus operis est, ac multi retulêre: unum addiderim; nusquam latiùs dominari mare, multum fluminum huc atque illuc ferre, nec litore tenus adcrescere aut resorberi, sed influere penitùs atque ambire, et jugis etiam ac montibus inseri velut in suo.

XI. Ceterùm, Britanniam qui mortales initio coluerint, indigenae an advecti, ut inter barbaros, parùm compertum. Habitus corporum varii: atque ex eo argumenta. Namque rutilae Caledoniam habitantium comae, magni artus, Germanicam originem adseverant. Silurum colorati vultus, et torti plerumque crines, et posita contrà Hispania, Iberos veteres trajecisse eas-

que sedes obcupâsse, fidem faciunt. Proximi Gallis et similes sunt: seu durante originis vi, seu, procurrentibus in diversa terris, positio coeli corporibus habitum dedit: in universum tamen aestimanti, Gallos vicinum solum obcupâsse, credibile est. Eorum sacra deprehendas, superstitionum persuasione: sermo haud multùm diversus: in deposcendis periculis eadem audacia, et, ubi advenêre, in detrectandis eadem formido: plus tamen ferociae Britanni praeferunt, ut quos nondum longa pax emolliêrit: nam Gallos quoque in bellis floruisse adcepimus: mox segnitia cum otio intravit, amissâ virtute pariter ac libertate: quod Britannorum olim victis evenit: ceteri manent, quales Galli fuerunt.

XII. In pedite robur: quaedam nationes et curru proeliantur: honestior auriga; clientes propugnant: olim regibus parebant; nunc per principes factionibus et studiis trahuntur: nec aliud adversùs validissimas gentes pro nobis utilius, quàm quòd in commune non consulunt. Rarus duabus tribusve civitatibus ad propulsandum commune periculum conventus: ita, dum singuli pugnant, universi vincuntur. Coelum crebris imbribus ac nebulis foedum: asperitas frigorum abest. Dierum spatia ultra nostri orbis mensuram, et nox clara et extremâ Britanniae parte brevis, ut finem atque initium lucis exiguo discrimine internoscas. ‘ Quòd si nubes non obficiant, adspici per noctem Solis ful-‘ gorem, nec obcidere et exsurgere, sed transire’ adfirmant: scilicet extrema et plana terrarum, humili umbrâ, non erigunt tenebras, infraque coelum et sidera nox cadit. Solum, praeter oleam vitemque et cetera calidioribus terris oriri sueta, patiens frugum, fecundum: tardè mitescunt, citò proveniunt: eademque utriusque rei causa, multus humor terrarum coelique. Fert Britannia aurum et argentum et alia metalla, pretium victoriae: gignit et Oceanus margarita, sed subfusca ac liventia. Quidam ‘ artem ab-‘ esse legentibus’ arbitrantur; ‘ nam in rubro mari viva ac spi-‘ rantia saxis avelli; in Britanniâ, proùt expulsa sint, conligi’: ego faciliùs crediderim, naturam margaritis deesse, quàm nobis avaritiam.

XIII. Ipsi Britanni delectum ac tributa et injuncta imperii munera inpigrè obeunt, si injuriae absint: has aegrè tolerant, jàm domiti ut pareant, nondum ut serviant. Igitur primus omnium Romanorum divus Julius cum exercitu Britanniam ingressus, quamquàm prosperâ pugnâ terruerit incolas, ac litore potitus sit, potest videri ostendisse posteris, non tradidisse. Mox bella civilia, et in rem publicam versa Principum arma, ac longa oblivio Britanniae etiam in pace. *Consilium* id divus Augustus vocabat, Tiberius *praeceptum*. Agitâsse Caium Caesarem de intrandâ Britanniâ, satis constat, ni velox ingenio, mobilis poenitentiâ, et ingentes adversùs Germaniam conatus frustra fuissent. Divus Claudius auctor operis, transvectis legionibus auxiliisque, et ad-

sumpto in partem rerum Vespasiano: quod initium venturae mox fortunae fuit: domitae gentes, capti reges, et monstratus fatis Vespasianus.

XIV. Consularium primus Aulus Plautius praepositus, ac subinde Ostorius Scapula, uterque bello egregius: redactaque paulatim in formam provinciae proxima pars Britanniae: addita insuper veteranorum colonia: quaedam civitates Cogiduno regi donatae, (is ad nostram usque memoriam fidissimus mansit) vetere ac jam pridem receptâ populi Romani consuetudine, ut haberet instrumenta servitutis et reges. Mox Didius Gallus parta a prioribus continuit, paucis admodùm castellis in ulteriora promotis, per quae fama aucti officii quaereretur. Didium Veranius excepit, isque intra annum exstinctus est. Suetonius hinc Paullinus biennio prosperas res habuit, subactis nationibus, firmatisque praesidiis: quorum fiduciâ Monam insulam, ut vires rebellibus ministrantem, adgressus, terga occasioni patefecit.

XV. Namque, absentiâ legati remoto metu, Britanni agitare inter se mala servitutis, conferre injurias et interpretando adcendere: 'nihil profici patientiâ, nisi ut graviora, tamquam ex 'facili tolerantibus, imperentur: singulos sibi olim reges fuisse, 'nunc binos inponi; e quibus legatus in sanguinem, procurator 'in bona saeviret: aequè discordiam praepositorum, aequè con-'cordiam subjectis exitiosam: alterius manus, centuriones alte-'rius, vim et contumelias miscere: nihil jam cupiditati, nihil 'libidini exceptum: in proelio fortiorem esse, qui spoliet: nunc 'ab ignavis plerumque et inbellibus eripi domos, abstrahi liberos, 'injungi delectus, tamquam mori tantùm pro patriâ nescientibus: 'quantum enim transîsse militum, si sese Britanni numerent? 'sic Germanias excussisse jugum; et flumine, non Oceano, de-'fendi: sibi patriam, conjuges, parentes; illis avaritiam et luxu-'riam causas belli esse: recessuros, ut divus Julius recessisset, 'modò virtutes majorum suorum aemularentur; neve proelii 'unius aut alterius eventu pavescerent: plus inpetûs, majorem 'constantiam, penes miseros esse. Jam Britannorum etiam 'deos misereri, qui Romanum ducem absentem, qui relegatum 'in aliâ insulâ exercitum detinerent: jam ipsos, quod difficilli-'mum fuerit, deliberare: porrò in ejusmodi consiliis periculo-'sius esse deprehendi, quàm audere.'

XVI. His atque talibus invicem instincti, Boudiceâ, generis regii feminâ, duce, (neque enim sexum in imperiis discernunt) sumpsêre universi bellum: ac, sparsos per castella milites consectati, expugnatis praesidiis, ipsam coloniam invasêre, ut sedem servitutis: nec ullum in barbaris saevitiae genus omisit ira et victoria. Quòd nisi Paullinus, cognito provinciae motu, properè subvenisset, amissa Britannia foret: quam unius proelii fortuna veteri patientiae restituit, tenentibus arma plerisque, quos conscientia defectionis et propiùs ex legato timor agitabat,

Hic quum egregius cetera, adroganter in deditos, et, ut suae quoque injuriae ultor, duriùs consuleret; missus Petronius Turpilianus, tamquam exorabilior; et, delictis hostium novus, eóque poenitentiae mitior, compositis prioribus, nihil ultrà ausus, Trebellio Maximo provinciam tradidit. Trebellius segnior, et, nullis castrorum experimentis, comitate quâdam curandi provinciam tenuit. Didicêre jam barbari quoque ignoscere vitiis blandientibus: et interventus civilium armorum praebuit justam segnitiae excusationem: sed discordiâ laboratum, quum adsuetus expeditionibus miles otio lasciviret. Trebellius, fugâ ac latebris vitatâ exercitûs irâ, indecorus atque humilis, precariò mox praefuit: ac velut pacti, exercitus licentiam, dux salutem: haec seditio sine sanguine stetit. Nec Vettius Bolanus, manentibus adhuc civilibus bellis, agitavit Britanniam disciplinâ. Eadem inertia erga hostes, similis petulantia castrorum: nisi quòd innocens Bolanus, et nullis delictis invisus, caritatem paraverat loco auctoritatis.

XVII. Sed, ubi cum cetero orbe Vespasianus et Britanniam reciperavit, magni duces, egregii exercitus, minuta hostium spes. Et terrorem statim intulit Petilius Cerialis, Brigantum civitatem, quae numerosissima provinciae totius perhibetur, adgressus: multa proelia, et aliquando non incruenta: magnamque Brigantum partem aut victoriâ amplexus, aut bello. Et quum Cerialis quidem alterius subcessoris curam famamque obruisset, sustinuit quoque molem Julius Frontinus, vir magnus, quantùm licebat, validamque et pugnacem Silurum gentem armis subegit; super virtutem hostium, locorum quoque difficultates eluctatus.

XVIII. Hunc Britanniae statum, has bellorum vices mediâ jam aestate transgressus Agricola invenit, quum et milites, velut omissâ expeditione, ad securitatem, et hostes ad occasionem verterentur. Ordovicum civitas, haud multò ante adventum ejus, alam, in finibus suis agentem, prope universam obtriverat: eoque initio erecta provincia; et quibus bellum volentibus erat, probare exemplum, aut recentis legati animum obperiri. Tum Agricola, quamquàm transacta aestas, sparsi per provinciam numeri, praesumpta apud militem illius anni quies, tarda et contraria bellum inchoaturo, et plerisque custodiri suspecta potius videbatur, ire obviàm discrimini statuit: contractisque legionum vexillis et modicâ auxiliorum manu, quia in aequum degredi Ordovices non audebant, ipse ante agmen, quò ceteris par animus simili periculo esset, erexit aciem: caesâque prope universâ gente, non ignarus, instandum famae, ac, proùt prima cessissent, fore universa; Monam insulam, cujus possessione revocatum Paullinum rebellione totius Britanniae suprà memoravi, redigere in potestatem animo intendit. Sed, ut in dubiis consiliis, naves deerant: ratio et constantia ducis transvexit. Depositis omnibus sarcinis, lectissimos auxiliarium, quibus nota vada, et patrius nandi usus, quo simul seque et arma et equos regunt, ita repentè inmisit, ut ob-

stupefacti hostes, qui classem, qui naves, qui mare exspectabant, nihil arduum aut invictum crediderint sic ad bellum venientibus. Ita petitâ pace, ac deditâ insulâ, clarus ac magnus haberi Agricola: quippe cui ingredienti provinciam, quod tempus alii per ostentationem, aut officiorum ambitum transigunt, labor et periculum placuisset. Nec Agricola, prosperitate rerum in vanitatem usus, expeditionem aut victoriam vocabat, victos continuisse: ne laureatis quidem gesta prosecutus est: sed ipsâ dissimilatione famae famam auxit, aestimantibus, quantâ futuri spe tam magna tacuisset.

XIX. Ceterùm animorum provinciae prudens, simulque doctus per aliena experimenta, parùm profici armis, si injuriae sequerentur, causas bellorum statuit excidere. A se suisque orsus, primam domum suam coërcuit; quod plerisque haud minùs arduum est, quàm provinciam regere. Agere nihil per libertos servosque publicae rei: non studiis privatis, nec ex commendatione, aut precibus centurionum milites adcire, sed optimum quemque fidelissimum putare: omnia scire, non omnia exsequi: parvis peccatis veniam, magnis severitatem commodare: nec poenâ semper, sed saepius poenitentiâ contentus esse: officiis et administrationibus potiùs non peccaturos praeponere, quàm damnare, quum peccâssent. Frumenti et tributorum exactionem aequalitate munerum mollire, circumcisis, quae, in quaestum reperta, ipso tributo graviùs tolerabantur: namque per ludibrium adsidere clausis horreis, et emere ultrò frumenta, ac vendere pretio cogebantur: devortia itinerum et longinquitas regionum indicebatur, ut civitates a proximis hibernis in remota et avia deferrent, donec, quod omnibus in promptu erat, paucis lucrosum fieret.

XX. Haec primo statim anno comprimendo, egregiam famam paci circumdedit; quae vel incuriâ, vel tolerantiâ priorum, haud minùs qùam bellum timebatur. Sed, ubi aestas advenit, contracto exercitu, militum in agmine laudare modestiam, disjectos coërcere: loca castris ipse capere, aestuaria ac silvas ipse praetentare: et nihil interim apud hostes quietum pati, quo minùs subitis excursibus popularetur: atque, ubi satis terruerat, parcendo rursus inritamenta pacis ostentare. Quibus rebus multae civitates, quae in illum diem ex aequo egerant, datis obsidibus, iram posuere, et praesidiis castellisque circumdatae, tantâ ratione curâque, ut nulla antè Britanniae nova pars inlacessita transierit.

XXI. Sequens hiems saluberrimis consiliis absumpta: namque ut homines disspersi ac rudes, eóque in bello faciles, quieti et otio per voluptates adsuescerent; hortari privatim, adjuvare publicè, ut templa, fora, domus exstruerent, laudando promptos, et castigando segnes: ita honoris aemulatio pro necessitate erat. Jam verò principum filios liberalibus artibus erudire, et ingenia Britannorum studiis Gallorum anteferre, ut, qui modò linguam Romanam abnuebant, eloquentiam concupiscerent: inde etiam

habitûs nostri honor, et frequens toga: paullatimque discessum ad delinimenta vitiorum, porticus et balnea et conviviorum elegantiam: idque apud inperitos 'humanitas' vocabatur, quum pars servitutis esset.

XXII. Tertius expeditionum annus novas gentes aperuit, vastatis usque ad Taum (aestuario nomen est) nationibus: quâ formidine territi hostes, quamquàm conflictatum saevis tempestatibus exercitum, lacessere non ausi: ponendisque insuper castellis spatium fuit. Adnotabant periti, non alium ducem obportunitates locorum sapientiùs legisse: nullum ab Agricolâ positum castellum aut vi hostium expugnatum, aut pactione ac fugâ desertum. Crebrae eruptiones: nam adversùs moras obsidionis annuis copiis firmabantur: ita intrepida ibi hiems, et sibi quisque praesidio, inritis hostibus, eóque desperantibus, quia soliti plerumque damna aestatis hibernis eventibus pensare, tum aestate atque hieme juxtà pellebantur. Nec Agricola umquam per alios gesta avidus intercepit: seu centurio, seu praefectus, inconruptum facti testem habebat. Apud quosdam acerbior in conviciis narrabatur; ut erat bonis comis, ita adversùs malos injucundus: ceterùm ex iracundiâ nihil supererat: secretum et silentium ejus non timeres: honestius putabat obfendere, quàm odisse.

XXIII. Quarta aestas obtinendis, quae percurrerat, insumpta: ac, si virtus exercituum et Romani nominis gloria pateretur, inventus in ipsâ Britanniâ terminus. Nam Clota et Bodotria, diversi maris aestibus per inmensum revectae, angusto terrarum spatio dirimuntur: quod tum praesidiis firmabatur: atque omnis propior sinus tenebatur, submotis velut in aliam insulam hostibus.

XXIV. Quinto expeditionum anno, nave primâ transgressus, ignotas ad id tempus gentes crebris simul ac prosperis proeliis domuit: eamque partem Britanniae, quae Hiberniam adspicit, copiis instruxit, in spem magis, quàm ob formidinem: siquidem Hibernia, medio inter Britanniam atque Hispaniam sita, et Gallico quoque mari obportuna, valentissimam imperii partem magnis invicem usibus miscuerit. Spatium ejus, si Britanniae comparetur, angustius, nostri maris insulas superat. Solum coelumque, et ingenia cultusque hominum haud multùm a Britanniâ differunt: meliùs aditus portusque per commercia et negotiatores cogniti. Agricola expulsum seditione domesticâ unum ex regulis gentis exceperat, ac specie amicitiae in occasionem retinebat. Saepe ex eo audivi, legione unâ et modicis auxiliis debellari obtinerique Hiberniam posse. Idque etiam adversùs Britanniam profuturum, si Romana ubique arma, et velut e conspectu libertas tolleretur.

XXV. Ceterùm aestate, quâ sextum officii annum inchoabat, amplexus civitates trans Bodotriam sitas, quia motus universarum ultrà gentium, et infesta hostili exercitu itinera timebantur,

portus classe exploravit: quae, ab Agricolâ primùm adsumpta in partem virium, sequebatur egregiâ specie, quum simul terrâ, simul mari bellum inpelleretur, ac saepe iisdem castris pedes equesque, et nauticus miles, mixti copiis et laetitiâ, sua quisque facta, suos casus adtollerent: ac modò silvarum et montium profunda, modò tempestatum ac fluctuum adversa, hinc terra et hostis, hinc auctus Oceanus, militari jactantiâ compararentur. Britannos quoque, ut ex captivis audiebatur, visa classis obstupefaciebat, tamquam, aperto maris sui secreto, ultimum victis perfugium clauderetur. Ad manus et arma conversi Caledoniam incolentes populi, paratu magno, majore famâ, uti mos est de ignotis, obpugnâsse ultrò, castella adorti, metum, ut provocantes, addiderant: 'regrediendumque 'citra Bodotriam, et excedendum potiùs, quàm pellerentur,' specie prudentium ignavi admonebant: quum interim cognoscit, 'hostes pluribus agminibus inrupturos.' Ac, ne superante numero et peritiâ locorum circumiretur, diviso et ipse in tres partes exercitu incessit.

XXVI. Quod ubi cognitum hosti, mutato repentè consilio, universi nonam legionem, ut maximè invalidam, nocte adgressi, inter somnum ac trepidationem caesis vigilibus, inrupêre. Jamque in ipsis castris pugnabant, quum Agricola, iter hostium ab exploratoribus edoctus, et vestigiis insequutus, velocissimos equitum peditumque adsultare tergis pugnantium jubet, mox ab universis adjici clamorem: et propinquâ luce fulsêre signa: ita ancipiti malo territi Britanni: et Romanis redit animus; ac, securi de salute, pro gloriâ certabant: ultrò quin etiam erupêre: et fuit atrox in ipsis portarum angustiis proelium, donec pulsi hostes; utroque exercitu certante, his, ut tulisse opem, illis, ne eguisse auxilio viderentur: quòd, nisi paludes et silvae fugientes texissent, debellatum illâ victoriâ foret.

XXVII. Cujus constantiâ ac famâ ferox exercitus, 'nihil vir'tuti suae invium: penetrandam Caledoniam, inveniendumque 'tandem Britanniae terminum continuo proeliorum cursu,' fremebant: atque illi modò cauti ac sapientes, prompti post eventum ac magniloqui erant: iniquissima haec bellorum conditio est; prospera omnes sibi vindicant, adversa uni inputantur. At Britanni non virtute, sed occasione et arte ducis se victos rati, nihil ex adrogantiâ remittere, quo minùs juventutem armarent, conjuges ac liberos in loca tuta transferrent, coetibus ac sacrificiis conspirationem civitatum sancirent: atque ita inritatis utrimque animis discessum.

XXVIII. Eâdem aestate cohors Usipiorum, per Germanias conscripta, et in Britanniam transmissa, magnum ac memorabile facinus ausa est. Obciso centurione ac militibus, qui, ad tradendam disciplinam inmixti manipulis, exemplum et rectores habebantur, tres liburnicas, adactis per vim gubernatoribus, ad-

scendêre: et uno remigrante, suspectis duobus, eóque interfectis, nondum vulgato rumore, ut miraculum provehebantur: mox, hàc atque illà rapti, et cum plerisque Britannorum, sua defensantium, proelio congressi, ac saepe victores, aliquando pulsi, eò ad extremum inopiae venêre, ut infirmissimos suorum, mox sorte ductos, vescerentur: atque, ita circumvecti Britanniam, amissis per inscitiam regendi navibus, pro praedonibus habiti, primùm a Suevis, mox a Frisiis intercepti sunt: ac fuêre, quos per commercia venumdatos, et in nostram usque ripam mutatione ementium adductos, indicium tanti casûs inlustravit. Initio aestatis Agricola, domestico vulnere ictus, anno antè natum filium amisit. Quem casum neque, ut plerique fortium virorum, ambitiosè, neque per lamenta rursus ac moerorem muliebriter tulit: et in luctu bellum inter remedia erat.

XXIX. Igitur, praemissâ classe, quae pluribus locis praedata, magnum et incertum terrorem faceret, expedito exercitu, cui ex Britannis fortissimos et longâ pace exploratos addiderat, ad montem Grampium pervenit, quem jam hostes insederant. Nam Britanni, nihil fracti pugnae prioris eventu, et ultionem aut servitium exspectantes, tandemque docti, commune periculum concordiâ propulsandum, legationibus et foederibus omnium civitatum vires exciverant. Jamque super triginta millia armatorum adspiciebantur, et adhuc adfluebat omnis juventus, et quibus cruda ac viridis senectus, clari bello, ac sua quisque decora gestantes: quum inter plures duces virtute et genere praestans, nomine Calgacus, apud contractam multitudinem, proelium poscentem, in hunc modum loquutus fertur:

XXX. ‘Quotiens causas belli et necessitatem nostram intueor, ‘magnus mihi animus est, hodiernum diem, consensumque vestrum, initium libertatis totius Britanniae fore. Nam et universi servitutis expertes, et nullae ultrà terrae, ac ne mare ‘quidem securum, inminente nobis classe Romanâ: ita proelium ‘atque arma, quae fortibus honesta, eadem etiam ignavis tutissima sunt. Priores pugnae, quibus adversùs Romanos variâ ‘fortunâ certatum est, spem ac subsidium in nostris manibus ‘habebant: quia nobilissimi totius Britanniae, eóque in ipsis ‘penetralibus siti, nec servientium litora adspicientes, oculos ‘quoque a contactu dominationis inviolatos habebamus. Nos, ‘terrarum ac libertatis extremos, recessus ipse ac sinus famae in ‘hunc diem defendit: nunc terminus Britanniae patet: atque ‘omne ignotum pro magnifico est. Sed nulla jam ultrà gens, ‘nihil nisi fluctus et saxa, et infestiores Romani; quorum superbiam frustra per obsequium et modestiam effugeris: raptores orbis, postquam cuncta vastantibus defuêre terrae, et ‘mare scrutantur: si locuples hostis est, avari; si pauper, ambitiosi: quos non Oriens, non Obcidens, satiaverit: soli omnium opes atque inopiam pari adfectu concupiscunt: auferre,

'trucidare, rapere falsis nominibus, *imperium;* atque, ubi solitu-'dinem faciunt, *pacem* adpellant.'

XXXI. 'Liberos cuique ac propinquos suos natura carissimos 'esse voluit: hi per delectus, alibi servituri, auferuntur; conju-'ges sororesque, etsi hostilem libidinem effugiant, nomine *ami-'corum* atque *hospitum* polluuntur. Bona fortunasque in tribu-'tum egerunt; in annonam frumentum: corpora ipsa ac manus, 'silvis ac paludibus emuniendis, verbera inter ac contumelias, 'conterunt. Nata servituti mancipia semel veneunt, atque ultrò 'a dominis aluntur: Britannia servitutem suam quotidie emit, 'quotidie pascit. Ac, sicut in familiâ recentissimus quisque ser-'vorum et conservis ludibrio est; sic, in hoc orbis terrarum 'vetere famulatu, novi nos et viles in excidium petimur. Neque 'enim arva nobis, aut metalla, aut portus sunt, quibus exercen-'dis reservemur. Virtus porro ac ferocia subjectorum ingrata 'imperantibus: et longinquitas ac secretum ipsum quò tutius, 'eò suspectius. Ita sublatâ spe veniae, tandem sumite animum, 'tam quibus salus, quàm quibus gloria carissima est. Trino-'bantes, feminâ duce, exurere coloniam, expugnare castra; ac, 'nisi felicitas in socordiam vertisset, exuere jugum potuere: nos 'integri et indomiti, et libertatem non in praesentiâ laturi, primo 'statim congressu non ostendamus, quos sibi Caledonia viros 'seposuerit?'

XXXII. 'An eamdem Romanis in bello virtutem, quam in 'pace lasciviam adesse creditis? Nostris illi dissensionibus ac 'discordiis clari, vitia hostium in gloriam exercitûs sui vertunt: 'quem contractum ex diversissimis gentibus, ut secundae res 'tenent, ita adversae dissolvent: nisi si Gallos et Germanos et '(pudet dictu) Britannorum plerosque, licèt dominationi alienae 'sanguinem commodent, diutiùs tamen hostes, quàm servos, fide 'et adfectu teneri putatis: metus et terror est, infirma vincula 'caritatis; quae ubi removeris, qui timere desierint, odisse inci-'pient. Omnia victoriae incitamenta pro nobis sunt: nullae 'Romanos conjuges adcendunt: nulli parentes fugam expro-'braturi sunt: aut nulla plerisque patria, aut alia est: paucos 'numero, trepidos ignorantiâ, coelum ipsum ac mare et 'silvas, ignota omnia circumspectantes, clausos quodam modo 'ac vinctos dii nobis tradiderunt. Ne terreat vanus adspectus, 'et auri fulgor atque argenti, quod neque tegit, neque vulnerat. 'In ipsâ hostium acie inveniemus nostras manus: agnoscent 'Britanni suam causam: recordabuntur Galli priorem liberta-'tem: deserent illos ceteri Germani, tamquam nuper Usipii 'reliquerunt. Nec quidquam ultrà formidinis; vacua castella, 'senum coloniae, inter malè parentes et injustè imperantes, 'aegra municipia et discordantia: hìc dux, hìc exercitus; ibi 'tributa et metalla et ceterae servientium poenae; quas in aeter-

'num proferre, aut statim ulcisci, in hoc campo est. Proinde 'ituri in aciem, et majores vestros et posteros cogitate.'

XXXIII. Excepêre orationem alacres, et barbari moris cantu et fremitu clamoribusque dissonis. Jamque agmina et armorum fulgores, audentissimi cujusque procursu: simul instruebantur acies: quum Agricola, quamquàm laetum et vix munimentis coërcitum militem adhortatus, ita disseruit: 'Octavus annus est, commilitones, ex quo virtute et auspiciis imperii 'Romani fide atque operâ vestrâ Britanniam vicistis: tot expeditionibus, tot proeliis, seu fortitudine adversùs hostes, seu patientiâ ac labore, paene adversùs ipsam rerum naturam opus fuit; 'neque me militum, neque vos ducis poenituit. Ergo egressi, 'ego veterum legatorum, vos priorum exercituum terminos, finem Britanniae, non famâ, nec rumore, sed castris et armis tenemus. Inventa Britannia, et subacta. Equidem saepe in agmine, quum vos paludes montesve et flumina fatigarent, fortissimi cujusque voces audiebam, "Quando dabitur hostis, quando "acies?" Veniunt, e latebris suis extrusi: et vota virtusque in aperto, omniaque prona victoribus, atque eadem victis adversa. 'Nam, ut superâsse tantum itineris, silvas evasisse, transîsse aestuaria, pulcrum ac decorum in frontem; ita fugientibus periculosissima, quae hodie prosperrima sunt. Neque enim nobis aut 'locorum eadem notitia, aut commeatuum eadem abundantia: sed 'manus et arma et in his omnia. Quod ad me adtinet, jam pridem mihi decretum est, neque exercitûs, neque ducis terga tuta 'esse. Proinde et honesta mors turpi vitâ potior; et incolumitas ac decus eodem loco sita sunt: nec inglorium fuerit, in ipso 'terrarum ac naturae fine cecidisse.'

XXXIV. 'Si novae gentes atque ignota acies constitisset, 'aliorum exercituum exemplis vos hortarer: nunc vestra decora 'recensete, vestros oculos interrogate. Ii sunt, quos proximo 'anno, unam legionem furto noctis adgressos, clamore debellâstis: 'ii ceterorum Britannorum fugacissimi; ideoque tamdiu superstites. Quo modo silvas saltusque penetrantibus fortissimum 'quodque animal contrà ruere, pavida et inertia ipso agminis 'sono pelluntur, sic acerrimi Britannorum jam pridem ceciderunt: reliquus est numerus ignavorum et metuentium: quos 'quòd tandem invenistis, non restiterunt, sed deprehensi sunt: 'novissimi res et extremo metu corpora defixêre in his vestigiis, 'in quibus pulcram et spectabilem victoriam ederetis. Transigite cum expeditionibus; inponite quinquaginta annis magnum 'diem; adprobate rei publicae numquam exercitui inputari 'potuisse, aut moras belli, aut causas rebellandi.'

XXXV. Et adloquente adhuc Agricolâ militum ardor eminebat, et finem orationis ingens alacritas consequuta est, statimque ad arma discursum. Instinctos ruentesque ita disposuit, ut peditum auxilia, quae octo millia erant, mediam aciem firmarent,

equitum tria millia cornibus adfunderentur: legiones pro vallo stetêre, ingens victoriae decus citra Romanum sanguinem bellanti, et auxilium, si pellerentur. Britannorum acies, in speciem simul ac terrorem, editioribus locis constiterat ita, ut primum agmen aequo, ceteri per adclive jugum connexi velut insurgerent: media campi covinarius et eques strepitu ac discursu complebat. Tum Agricola, superante hostium multitudine, veritus, ne simul in frontem, simul et latera suorum pugnaretur, diductis ordinibus, quamquàm porrectior acies futura erat, et ‘arcessendas’ plerique ‘legiones’ admonebant, promptior in spem, et firmus adversis, dimisso equo, pedes ante vexilla constitit.

XXXVI. Ac primo congressu eminus certabatur: simul constantiâ, simul arte Britanni, ingentibus gladiis et brevibus cetris, missilia nostrorum vitare, vel excutere, atque ipsi magnam vim telorum superfundere: donec Agricola tres Batavorum cohortes ac Tungrorum duas cohortatus est, ut rem ad mucrones ac manus adducerent: quod et ipsis, vetustate militiae, exercitatum, et hostibus inhabile, parva scuta et enormes gladios gerentibus: nam Britannorum gladii sine mucrone complexum armorum, et in aperto pugnam non tolerabant. Igitur, ut Batavi miscere ictus, ferire umbonibus, ora foedare, et stratis qui in aequo obstiterant, erigere in colles aciem coepêre; ceterae cohortes, aemulatione et inpetu commistae, proximos quosque caedere: ac plerique semineces, aut integri, festinatione victoriae, relinquebantur. Interim equitum turmae fugêre, covinarii peditum se proelio miscuêre: et, quamquàm recentem terrorem intulerant, densis tamen hostium agminibus et inaequalibus locis haerebant: miniméque equestris ea pugnae facies erat, quum aegrè diu stantes, simul equorum corporibus inpellerentur; ac saepe vagi currus, exterriti sine rectoribus equi, ut quemque formido tulerat, transversos aut obvios incursabant.

XXXVII. Et Britanni, qui adhuc pugnae expertes summa collium insederant, et paucitatem nostrorum vacui spernebant, degredi paulatim, et circumire terga vincentium coeperant: ni id ipsum veritus Agricola quatuor equitum alas, ad subita belli retentas, venientibus obposuisset, quantoque ferociùs adcurrerant, tanto acriùs pulsos in fugam disjecisset. Ita consilium Britannorum in ipsos versum: transvectaeque praecepto ducis a fronte pugnantium alae, aversam hostium aciem invasêre. Tum verò patentibus locis grande et atrox spectaculum; sequi, vulnerare, capere atque eosdem, oblatis aliis, trucidare. Jam hostium, proùt cuique ingenium erat, catervae armatorum paucioribus terga praestare, quidam inermes ultro ruere, ac se morti obferre. Passim arma et corpora et laceri artus et cruenta humus: et aliquando etiam victis ira virtusque: postquam silvis adpropinquârunt, conlecti, primos sequentium, incautos et locorum ignaros, circumveniebant. Quod ni frequens ubique Agricola validas et

expeditas cohortes, indaginis modo, et, sicubi arctiora erant, partem equitum, dimissis equis, simul rariores silvas equitem persultare jussisset, adceptum aliquod vulnus per nimiam fiduciam foret. Ceterùm, ubi compositos firmis ordinibus sequi rursus vidêre, in fugam versi, non agminibus, ut priùs, nec alius alium respectantes, rari, et vitabundi invicem, longinqua atque avia petière: finis sequendi nox et satietas fuit: caesa hostium ad decem millia: nostrorum trecenti sexaginta cecidêre; in quîs Aulus Atticus, praefectus cohortis, juvenili ardore et ferociâ equi hostibus inlatus.

XXXVIII. Et nox quidem gaudio praedâque laeta victoribus: Britanni palantes, mixtoque virorum mulierumque ploratu, trahere vulneratos, vocare integros, deserere domos, ac per iram ultrò incendere; eligere latebras, et statim relinquere; miscere invicem consilia aliqua, dein separare; aliquando frangi adspectu pignorum suorum, saepius concitari; satisque constabat, saevisse quosdam in conjuges ac liberos, tamquam misererentur. Proximus dies faciem victoriae latiùs aperuit: vastum ubique silentium, secreti colles, fumantia procul tecta, nemo exploratoribus obvius: quibus in omnem partem dimissis, ubi incerta fugae vestigia, neque usquam conglobari hostes compertum, et exactâ jam aestate spargi bellum nequibat, in fines Horestorum exercitum deducit. Ibi, adceptis obsidibus, praefecto classis 'circumvehi 'Britanniam' praecepit; datae ad id vires, et praecesserat terror; ipse peditem atque equites lento itinere, quò novarum gentium animi ipsâ transitûs morâ terrerentur, in hibernis locavit. Et simul classis secundâ tempestate ac famâ Trutulensem portum tenuit, unde proximo latere Britanniae lecto omni redierat.

XXXIX. Hunc rerum cursum, quamquàm nullâ verborum jactantiâ epistolis Agricolae auctum, ut Domitiano moris erat, fronte laetus, pectore anxius excepit. Inerat conscientia, derisui fuisse nuper falsum e Germaniâ triumphum, emptis per commercia, quorum habitus et crines in captivorum speciem formarentur; at nunc veram magnamque victoriam, tot millibus hostium caesis, ingenti famâ celebrari. Id sibi maximè formidolosum, privati hominis nomen supra Principis adtolli: frustra studia fori, et civilium artium decus in silentium acta, si militarem gloriam alius obcuparet: et cetera utcumque faciliùs dissimilari: ducis boni Imperatoriam virtutem esse. Talibus curis exercitus, quodque saevae cogitationis indicium erat, secreto suo satiatus, optimum in praesentiâ statuit, reponere odium, donec inpetus famae et favor exercitûs languesceret; nam etiam tum Agricola Britanniam obtinebat.

XL. Igitur 'triumphalia ornamenta, et inlustris statuae honorem, et quidquid pro triumpho datur,' multo verborum honore cumulata, decerni in senatu jubet: additque insuper opinionem, Syriam provinciam Agricolae destinari, vacuam tum morte

Atilii Rufi, consularis, et majoribus reservatam. Credidêre plerique, libertum ex secretioribus ministeriis missum ad Agricolam, codicillos, quibus ei Syria dabatur, tulisse, cum praecepto, ut, si in Britanniâ foret, traderentur: eumque libertum in ipso freto Oceani obvium Agricolae, ne adpellato quidem eo, ad Domitianum remeâsse: sive verum istud, sive ex ingenio Principis fictum ac compositum est. Tradiderat interim Agricola subcessori suo provinciam quietam tutamque. Ac, ne notabilis celebritate et frequentiâ obcurrentium introitus esset, vitato amicorum officio, noctu in Urbem, noctu in palatium, ita ut praeceptum erat, venit: exceptusque brevi osculo, et nullo sermone, turbae servientium inmixtus est. Ceterùm, ut militare nomen, grave inter otiosos, aliis virtutibus temperaret, tranquillitatem atque otium penitùs auxit, cultu modicus, sermone facilis, uno aut altero amicorum comitatus; adeò ut plerique, quibus magnos viros per ambitionem aestimare mos est, viso adspectoque Agricolâ, quaererent famam, pauci interpretarentur.

XLI. Crebrò per eos dies apud Domitianum absens adcusatus, absens absolutus est; causa periculi non crimen ullum, aut querela laesi cujusquam, sed infensus virtutibus Princeps, et gloria viri, ac pessimum inimicorum genus, laudantes. Et ea insequuta sunt rei publicae tempora, quae sileri Agricolam non sinerent: tot exercitus in Moesiâ Daciâque et Germaniâ Pannoniâque, temeritate aut per ignaviam ducum amissi; tot militares viri cum tot cohortibus expugnati et capti; nec jam de limite imperii et ripâ, sed de hibernis legionum et possessione dubitatum. Ita, quum damna damnis continuarentur, atque omnis annus funeribus et cladibus insigniretur, poscebatur ore vulgi dux Agricola: comparantibus cunctis vigorem, constantiam, et expertum bellis animum, cum inertiâ et formidine ceterorum. Quibus sermonibus satis constat Domitiani quoque aures verberatas, dum optimus quisque libertorum amore et fide, pessimi malignitate et livore, pronum deterioribus Principem exstimulabant. Sic Agricola simul suis virtutibus, simul vitiis aliorum, in ipsam gloriam praeceps agebatur.

XLII. Aderat jam annus, quo proconsulatum Asiae et Africae sortiretur, et, obciso Civicâ nuper, nec Agricolae consilium deerat, nec Domitiano exemplum. Adcessêre quidam cogitationum Principis periti, qui, ‘iturusne esset in provinciam,’ ultrò Agricolam interrogarent; ac primò obcultiùs ‘quietem et otium’ laudare, mox ‘operam suam in adprobandâ excusatione’ obferre: postremò non jam obscuri, suadentes simul terrentesque, pertraxêre ad Domitianum; qui paratus similationi, in adrogantiam compositus, et audiît preces excusantis, et, quum adnuisset, agi sibi gratias passus est: nec erubuit beneficii invidiâ: salarium tamen, proconsulari solitum obferri, et quibusdam a seipso concessum, Agricolae non dedit: sive obfensus, non petitum; sive

ex conscientiâ, ne, quod vetuerat, videretur emisse. Proprium humani ingenii est, odisse, quem laeseris: Domitiani verò natura praeceps in iram, et, quò obscurior, eò inrevocabilior, moderatione tamen prudentiâque Agricolae leniebatur: quia non contumaciâ, neque inani jactatione libertatis, famam fatumque provocabat. Sciant, quibus moris inlicita mirari, posse etiam sub malis Principibus magnos viros esse: obsequiumque ac modestiam, si industria ac vigor adsint, eò laudis excedere, quò plerique per abrupta, sed in nullum rei publicae usum, ambitiosâ morte inclaruerunt.

XLIII. Finis vitae ejus nobis luctuosus, amicis tristis, extraneis etiam ignotisque non sine curâ fuit. Vulgus quoque, et hic aliud agens populus, et ventitavêre ad domum, et per fora et circulos loquuti sunt: nec quisquam, auditâ morte Agricolae, aut laetatus est, aut statim oblitus est. Augebat miserationem constans rumor, 'veneno interceptum.' Nobis nihil comperti adfirmare ausim; ceterùm, per omnem valetudinem ejus crebriùs, quàm ex more principatûs per nuntios visentis, et libertorum primi, et medicorum intimi venêre: sive cura illud, sive inquisitio erat. Supremo quidem die, momenta deficientis per dispositos cursores nuntiata constabat; nullo credente, sic adcelerari, quae tristis audiret. Speciem tamen doloris animo vultuque prae se tulit, securus jam odii, et qui faciliùs dissimilaret gaudium, quàm metum. Satis constabat, lecto testamento Agricolae, quo coheredem optimae uxori et piissimae filiae Domitianum scripsit, laetatum eum, velut honore judicioque: tam caeca et conrupta mens adsiduis adulationibus erat, ut nesciret, a bono patre non scribi heredem, nisi malum Principem.

XLIV. Natus erat Agricola, Caio Caesare tertiùm consule, Idibus Juniis: excessit sexto et quinquagesimo anno, decimo Calendas Septembres, Collegâ Priscoque consulibus. Quòd si habitum quoque ejus posteri noscere velint; decentior quàm sublimior fuit: nihil metûs in vultu; gratia oris supererat: bonum virum facilè crederes, magnum libenter. Et ipse quidem, quamquàm medio in spatio integrae aetatis ereptus, quantùm ad gloriam, longissimum aevum peregit. Quippe et vera bona, quae in virtutibus sita sunt, inpleverat; et consularibus ac triumphalibus ornamentis praedito, quid aliud adstruere fortuna poterat? Opibus nimiis non gaudebat; speciosae contigerant: filiâ atque uxore superstitibus, potest videri etiam beatus, incolumi dignitate, florente famâ, salvis adfinitatibus et amicitiis, futura effugisse. Nam, sicutì durare in hâc beatissimi saeculi luce, ac Principem Trajanum videre, quod augurio votisque apud nostras aures ominabatur; ita festinatae mortis grande solatium tulit, evasisse postremum illud tempus, quo Domitianus, non jam per intervalla ac spiramenta temporum, sed continuo et velut uno ictu, rem publicam exhausit.

XLV. Non vidit Agricola obsessam curiam, et clausum armis senatum, et eâdem strage tot consularium caedes, tot nobilissimarum feminarum exsilia et fugas. Unâ adhuc victoriâ Carus Metius censebatur, et intra Albanam arcem sententia Messalini strepebat, et Massa Bebius jam tum reus erat. Mox nostrae duxêre Helvidium in carcerem manus: nos Maurici Rusticique visus, nos innocenti sanguine Senecio perfudit, Nero tamen subtraxit oculos, jussitque scelera, non spectavit: praecipua sub Domitiano miseriarum pars erat, videre et adspici: quum suspiria nostra subscriberentur: quum denotandis tot hominum palloribus subficeret saevus ille vultus et rubor, quo se contra pudorem muniebat. Tu verò felix, Agricola, non vitae tantùm claritate, sed etiam obportunitate mortis (ut perhibent, qui interfuerunt novissimis sermonibus tüis,) constans et libens fatum excepisti; tamquam pro virili portione innocentiam Principi donares. Sed mihi filiaeque, praeter acerbitatem parentis erepti, auget moestitiam, quòd adsidere valetudini, fovere deficientem, satiari vultu, complexu, non contigit: excepissemus certè mandata vocesque, quas penitùs animo figeremus. Noster hic dolor, nostrum vulnus: nobis tam longae absentiae conditione ante quadriennium amissus es. Omnia sine dubio, optime parentum, adsidente amantissimâ uxore, superfuêre honori tuo: paucioribus tamen lacrumis compositus es, et novissimâ in luce desideravêre aliquid oculi tui.

XLVI. Si quis piorum manibus locus; si, ut sapientibus placet, non cum corpore exstinguuntur magnae animae: placidè quiescas, nosque, domum tuam, ab infirmo desiderio, et muliebribus lamentis, ad contemplationem virtutum tuarum voces, quas neque lugeri, neque plangi fas est: admiratione te potiùs, quàm temporalibus laudibus, et, si natura subpeditet, *similitudine decoremus.* Is verus honos, ea conjunctissimi cujusque pietas. Id filiae quoque, uxorique praeceperim, sic patris, sic mariti memoriam venerari, ut omnia facta dictaque ejus secum revolvant, famamque ac figuram animi magis quàm corporis complectantur; non quia intercedendum putem imaginibus, quae marmore aut aere finguntur: sed, ut vultus hominum, ita simulacra vultûs inbecilla ac mortalia sunt; forma mentis aeterna: quam tenere et exprimere, non per alienam materiam et artem, sed tuis ipse moribus possis. Quidquid ex Agricolâ amavimus, quidquid mirati sumus, manet mansurumque est in animis hominum, in aeternitate temporum, famâ rerum. Nam multos veterum, velut inglorios et ignobiles, oblivio obruet: Agricola, posteritati narratus et traditus, superstes erit.

FINIS.

INDEX

IN

C. CORN. TACITUM.

Absolutè positi numeri ad Annales *referuntur :* h. *praefixum habentes ad* Historias : G. *ad* libellum de moribus Germanorum : A. *ad* vitam Agricolae.

INDEX.

INDEX.

B

C

INDEX.

D

E

F

G

G g

H

I

L

M

N

P

Q

R

S

T

V

INDEX.

I i

STEREOTYPED.

FINIS.

October 1847.

NEW WORKS

IN

Miscellaneous and General Literature,

PUBLISHED BY

MESSRS. LONGMAN, BROWN, GREEN, AND LONGMANS,

PATERNOSTER ROW, LONDON.

CLASSIFIED INDEX.

BARRETT.—A SYNOPSIS OF CRITICISMS UPON THOSE

PASSAGES of the OLD TESTAMENT in which Modern Commentators have differed from the Authorised Version: together with an Explanation of various Difficulties in the Hebrew and English Texts. By the Rev. RICHARD A. F. BARRETT, M.A. Fellow of King's College, Cambridge. Vols. I. and II. 8vo. 28s. each, cloth; or, in 4 Parts, price 14s. each.

BAYLDON.—ART OF VALUING RENTS AND TILLAGES,

And the Tenant's Right of Entering and Quitting Farms, explained by several Specimens of Valuations; and Remarks on the Cultivation pursued on Soils in different Situations. Adapted to the Use of Landlords, Land-Agents, Appraisers, Farmers, and Tenants. By J. S. BAYLDON. 6th Edition; corrected and revised by John Donaldson. 8vo. 10s. 6d. cloth.

BEDFORD CORRESPONDENCE. — CORRESPONDENCE OF

JOHN, FOURTH DUKE OF BEDFORD, selected from the Originals at Woburn Abbey (1742 to 1770). With Introductions by Lord JOHN RUSSELL. 3 vols. 8vo. with Portrait, 48s. cloth.

⁎ Separately: Vol. I. (1742-1748), 18s.; Vol. II. (1749-1760), 15s.; Vol. III. (1761-1770), 15s.

BELL.—LIVES OF THE MOST EMINENT ENGLISH POETS.

By ROBERT BELL, Esq. 2 vols. fcp. 8vo. with Vignette Titles, 12s. cloth.

BELL.—THE HISTORY OF RUSSIA,

From the Earliest Period to the Treaty of Tilsit. By ROBERT BELL, Esq. 3 vols. fcp. 8vo. with Vignette Titles, 18s. cloth.

BLACK.—A PRACTICAL TREATISE ON BREWING,

Based on Chemical and Economical Principles: with Formulæ for Public Brewers, and Instructions for Private Families. By WILLIAM BLACK. Third Edition, with considerable Additions. 8vo. 10s. 6d. cloth.—Also,

REMARKS ON BAVARIAN BEER, London Porter, the Influence of Electricity on Fermentation. By WILLIAM BLACK. Being a Supplement to his "Treatise on Brewing." 8vo. 2s. 6d. sewed.

BLAINE.—AN ENCYCLOPÆDIA OF RURAL SPORTS;

Or, a complete Account, Historical, Practical, and Descriptive, of Hunting, Shooting, Fishing, Racing, and other Field Sports and Athletic Amusements of the present day. By DELABERE P. BLAINE, Esq. Author of "Canine Pathology," &c. Illustrated by nearly 600 Engravings on Wood, by R. Branston, from Drawings by Alken, T. Landseer, Dickes, &c. 8vo. £2. 10s. cloth.

BLAIR'S CHRONOLOGICAL AND HISTORICAL TABLES,

From the Creation to the present time: with Additions and Corrections from the most authentic Writers; including the Computation of St. Paul, as connecting the Period from the Exode to the Temple. Under the revision of Sir HENRY ELLIS, K.H., Principal Librarian of the British Museum. Imperial 8vo. 31s. 6d. half-bound in morocco.

BLOOMFIELD.—HISTORY OF THE PELOPONNESIAN WAR.

By THUCYDIDES. A New Recension of the Text, with a carefully amended Punctuation; and copious NOTES, Critical, Philological, and Explanatory, principally original, partly selected and arranged from the best Expositors: accompanied by full Indexes, both of Greek Words and Phrases explained, and matters discussed in the Notes Illustrated by Maps and Plans. By the Rev. S. T. BLOOMFIELD, D.D. F.S.A. 2 vols. 8vo. 38s. cloth.

BLOOMFIELD.—HISTORY OF THE PELOPONNESIAN WAR.

By THUCYDIDES. Translated into English, and accompanied by very copious Notes, Philological and Explanatory, Historical and Geographical. By the Rev. S. T. BLOOMFIELD, D.D. F.S.A. 3 vols. 8vo. with Maps and Plates, £2. 5s. boards.

BLOOMFIELD.—THE GREEK TESTAMENT:

With copious English Notes, Critical, Philological, and Explanatory. Especially formed for the use of advanced Students and Candidates for Holy Orders. By Rev. S. T. BLOOMFIELD, D.D. F.S.A. 6th Edition. 2 vols. 8vo. with a Map of Palestine, £2, cloth.

BLOOMFIELD.—A COLLEGE & SCHOOL GREEK TESTAMENT:

With shorter English Notes, Critical, Philological, and Explanatory, formed for use in Colleges and the Public Schools. By the Rev. S. T. BLOOMFIELD, D.D. F.S.A. 4th Edition, greatly enlarged and improved. Fcp. 8vo. 10s. 6d. cloth.

BLOOMFIELD.—GREEK AND ENGLISH LEXICON TO THE

NEW TESTAMENT: especially adapted to the use of Colleges, and the Higher Classes in Public Schools; but also intended as a convenient Manual for Biblical Students in general. By Dr. BLOOMFIELD. 2d Edition, enlarged and improved. Fcp. 8vo. 10s. 6d. cloth.

BOY'S OWN BOOK (THE):
A Complete Encyclopædia of all the Diversions, Athletic, Scientific, and Recreative, of Boyhood and Youth. A New Edition. With many Engravings on Wood. [*Just ready.*

BRANDE.—A DICTIONARY OF SCIENCE, LITERATURE, AND ART; comprising the History, Description, and Scientific Principles of every Branch of Human Knowledge; with the Derivation and Definition of all the Terms in General Use. Edited by W. T. BRANDE, F.R.S.L. & E.; assisted by J. CAUVIN. 8vo. with Wood Engravings, £3, cloth.

BRAY'S (MRS.) NOVELS AND ROMANCES,
Revised and corrected by Mrs. BRAY. In 10 vols. fcp. 8vo. with a Portrait, Frontispieces, and Vignettes, uniformly with "The Standard Novels," £3, cloth; or, separately, 6s. each.

BREWSTER.—TREATISE ON OPTICS.
By Sir DAVID BREWSTER, LL.D. F.R.S., &c. New Edition. Fcp. 8vo. with Vignette Title, and 176 Woodcuts, 6s. cloth.

BUCKLER (J. C. AND C. A.)—A HISTORY OF THE ARCHITECTURE of the ABBEY CHURCH of ST. ALBAN, with especial reference to the Norman Structure. By J. C. and C. A. BUCKLER, Architects. 8vo. with numerous Illustrations, 14s. cloth.

BUDGE (J.)—THE PRACTICAL MINER'S GUIDE.
Comprising a Set of Trigonometrical Tables adapted to all the purposes of Oblique or Diagonal, Vertical, Horizontal, and Traverse Dialling; with their application to the Dial, Exercise of Drifts, Lodes, Slides, Levelling, Inaccessible Distances, Heights, &c. By J. BUDGE. New Edition, considerably enlarged. 8vo. with Portrait of the Author, 12s. cloth.

BULL.—THE MATERNAL MANAGEMENT OF CHILDREN, in HEALTH and DISEASE. By T. BULL, M.D. Member of the Royal College of Physicians, Physician-Accucheur to the Finsbury Midwifery Institution. New Edition. Fcp. 8vo. 7s. cloth.

BULL.—HINTS TO MOTHERS,
For the Management of Health during the Period of Pregnancy and in the Lying-in Room; with an Exposure of Popular Errors in connection with those subjects. By THOMAS BULL, M.D. &c. New Edition. Fcp. 8vo. 7s. cloth.

BUNSEN.—THE CONSTITUTION OF THE CHURCH OF the FUTURE. A Practical Explanation of the Correspondence with the Right Hon. William Gladstone, on the German Church, Episcopacy, and Jerusalem. With a Preface, Notes, and the complete Correspondence. By the Chevalier CHRISTIAN CHARLES JOSIAS BUNSEN, Ph. D. D.C.L. Translated from the German, under the superintendence of, and with Additions by, the Author. Post 8vo. 9s. 6d. cloth.

BURDER.—ORIENTAL CUSTOMS,
Applied to the Illustration of the Sacred Scriptures. By Dr. SAMUEL BURDER. 3d Edition, with Additions. Fcp. 8vo. 8s. 6d. cloth.

BÜRGER.—THE "LEONORA" OF BÜRGER.
Translated by JULIA M. CAMERON. With Six large Illustrations, drawn on Wood by D. Maclise, R.A. and engraved by John Thompson. Crown 4to. 15s. cloth.

BURNS.—THE PRINCIPLES OF CHRISTIAN PHILOSOPHY; containing the Doctrines, Duties, Admonitions, and Consolations of the Christian Religion. By JOHN BURNS, M.D. F.R.S. 6th Edition. Fcp. 8vo. 6s. 6d. cloth.

BURNS.—CHRISTIAN FRAGMENTS;
Or, Remarks on the Nature, Precepts, and Comforts of Religion. By JOHN BURNS, M.D. F.R.S. Author of "The Principles of Christian Philosophy." Fcp. 8vo. 5s. cloth.

BUTLER.—SKETCH OF ANCIENT & MODERN GEOGRAPHY.
By SAMUEL BUTLER, D.D. late Lord Bishop of Lichfield and Coventry; and formerly Head Master of Shrewsbury School. New Edition, revised by the Author's SON. 8vo. 9s. boards.

BUTLER.—AN ATLAS OF MODERN GEOGRAPHY.
By the late Dr. BUTLER. Consisting of Twenty-three coloured Maps, from a New Set of Plates; with an Index of all the Names of Places, referring to the Latitudes and Longitudes. New Edition. 8vo. 12s. half-bound.

BUTLER.—AN ATLAS OF ANCIENT GEOGRAPHY.
By the late Dr. BUTLER. Consisting of Twenty-three coloured Maps; with an Accentuated Index of all the Names of Places, referring to the Latitudes and Longitudes. New Edition, from an entirely new and corrected Set of Plates. 8vo. 12s. half-bound.

BUTLER.—A GENERAL ATLAS OF MODERN AND ANCIENT
GEOGRAPHY. By the late Dr. S. BUTLER. Consisting of Forty-five coloured Maps, and Indices. New Edition, from an entirely new and corrected Set of Plates. 4to. 24s. half-bound.

CALLCOTT.—A SCRIPTURE HERBAL.
With upwards of 120 Wood Engravings. By LADY CALLCOTT. Square crown 8vo. 25s. cloth.

CARTOONS (THE PRIZE).—THE PRIZE CARTOONS
EXHIBITED IN WESTMINSTER HALL, A.D. 1843. Published under the Sanction and Patronage of Her Majesty's Commissioners on the Fine Arts.

The average size of the Prize Cartoons is fifteen feet in width and ten in height. A reduced scale of one inch and a half to the foot has been adopted; and in the process of reduction every care has been taken faithfully to preserve all the characteristic features of the originals; and the Engraving of each work has been subjected to the approval of its author. Lithography has been chosen as the most suitable medium for producing copies of these important works.

The size of the work is large folio. The price of the Eleven Engravings, in a neat Portfolio, £5. 5s.; Proofs before Letters, £8. 8s. [*Just ready.*

CATLOW.—POPULAR CONCHOLOGY;
Or, the Shell Cabinet arranged: being an Introduction to the Modern System of Conchology: with a sketch of the Natural History of the Animals, an account of the Formation of the Shells, and a complete Descriptive List of the Families and Genera. By AGNES CATLOW. Fcp. 8vo. with 312 Woodcuts, 10s. 6d. cloth.

CHALENOR.—WALTER GRAY,
A Ballad, and other Poems. By MARY CHALENOR. 2d Edition, including the Authoress's Poetical Remains. Fcp. 8vo. 6s. cloth.

CLAVERS.—FOREST LIFE.
By MARY CLAVERS, an Actual Settler; Author of "A New Home, Who 'll Follow?" 2 vols. fcp. 8vo. 12s. cloth.

COCKS (C.)—BORDEAUX, ITS WINES, AND THE CLARET
COUNTRY. By C. COCKS, B.L. Professor of the Living Languages in the Royal Colleges of France; Translator of the Works of Michelet and Quinet. Dedicated, by permission, to M. Le Comte T. Duchâtel. Post 8vo. with View of Bordeaux, 8s. 6d. cloth.

COLLEGIAN'S GUIDE (THE);
Or, Recollections of College Days, setting forth the Advantages and Temptations of a University Education. By **** ******, M.A. —— College, Oxford. Post 8vo. 10s. 6d. cloth.

COLLIER (J. PAYNE.)—A BOOK OF ROXBURGHE BALLADS.
Edited by JOHN PAYNE COLLIER, Esq. Fcp. 4to. with Woodcuts, 21s. boards; morocco, 38s. *(bound by Hayday.)*

COLTON.—LACON; OR, MANY THINGS IN FEW WORDS.
By the Rev. C. C. COLTON. New Edition. 8vo. 12s. cloth.

COOLEY.—THE WORLD SURVEYED IN THE NINETEENTH
CENTURY; or, Recent Narratives of Scientific and Exploring Expeditions (chiefly undertaken by command of Foreign Governments). Collected, translated, and, where necessary, abridged, by W. D. COOLEY, Esq. Author of the "History of Maritime and Inland Discovery" in the Cabinet Cyclopædia, &c.—The First Volume of the Series contains,

THE ASCENT of MOUNT ARARAT. By Dr. FRIEDRICH PARROT, Professor of Natural Philosophy in the University of Dorpat, Russian Imperial Councillor of State, &c. 8vo. with a Map by Arrowsmith, and Woodcuts, 14s. cloth.

The Second Work of the Series will be

ERMAN'S TRAVELS through SIBERIA. 2 vols. 8vo. with Illustrations. [*In the press.*

COOLEY.—THE HISTORY OF MARITIME AND INLAND
DISCOVERY. By W. D. COOLEY, Esq. 3 vols. fcp. 8vo. with Vignette Titles, 18s. cloth.

CONVERSATIONS ON BOTANY.
9th Edition, improved. Fcp. 8vo. 22 Plates, 7s. 6d. cloth; with the plates coloured, 12s. cloth.

CONVERSATIONS ON MINERALOGY.

With Plates, engraved by Mr. and Mrs. Lowry, from Original Drawings. 3d Edition, enlarged. 2 vols. fcp. 8vo. 14s. cloth.

COOPER (THE REV. E.)—SERMONS,

Chiefly designed to elucidate some of the leading Doctrines of the Gospel. To which is added, an Appendix, containing Sermons preached on several Public Occasions, and printed by desire. By the Rev. EDWARD COOPER. 7th Edition. 2 vols. 12mo. 10s. boards.

COOPER (REV. E.)—PRACTICAL AND FAMILIAR SERMONS,

Designed for Parochial and Domestic Instruction. By Rev. EDWARD COOPER. New Edition. 7 vols. 12mo. £1. 18s. boards.

*** Vols. I. to IV. 5s. each; Vols. V. to VII. 6s. each.

COPLAND.—A DICTIONARY OF PRACTICAL MEDICINE;

comprising General Pathology, the Nature and Treatment of Diseases, Morbid Structures, and the Disorders especially incidental to Climates, to Sex, and to the different Epochs of Life, with numerous approved Formulæ of the Medicines recommended. By JAMES COPLAND, M.D. Consulting Physician to Queen Charlotte's Lying-in Hospital, &c. &c. Vols. I. and II. 8vo. £3, cloth; and Parts X. and XI. 4s 6d. each, sewed.

*** To be completed in *One* more *Volume*.

COQUEREL.—CHRISTIANITY;

Its perfect adaptation to the Mental, Moral, and Spiritual Nature of Man. By ATHANASE COQUEREL, one of the Pastors of the French Protestant Church in Paris. Translated by the Rev. D. DAVISON, M.A. With an Introductory Notice of the State of the Protestant Church of France, drawn up by the Author especially for the English Edition. Post 8vo. [*Ready.*

COSTELLO (MISS.)—THE ROSE GARDEN OF PERSIA.

A Series of Translations from the Persian Poets By Miss LOUISA STUART COSTELLO, Author of "Specimens of the Early Poetry of France," "A Summer amongst the Bocages and the Vines," &c. Long 8vo. with Illuminated Pages and Borders printed in rose-colour, 18s. boards; or 31s. 6d. bound in rose-coloured morocco *(Persian style)* by Hayday.

COSTELLO (MISS).—THE FALLS, LAKES, AND MOUNTAINS

OF NORTH WALES; being a Pictorial Tour through the most interesting parts of the Country. By LOUISA STUART COSTELLO, Author of "The Rose Garden of Persia," "Bearn and the Pyrenees," &c. Illustrated with Views, from Original Sketches by D. H. M'Kewan, engraved on wood, and lithographed, by T. and E. Gilks. Square 8vo. with Map, 14s. cloth.

COULTER.—ADVENTURES ON THE WESTERN COAST OF

SOUTH AMERICA and in the INTERIOR of CALIFORNIA; including a Narrative of Incidents at the Kingsmill Islands, New Ireland, New Britain, New Guinea, and other Islands in the Pacific Ocean: with an Account of the Natural Productions, and the Manners and Customs, in Peace and War, of the various Savage Tribes visited. By JOHN COULTER, M D. Author of "Adventures in the Pacific." 2 vols. post 8vo. 16s cloth.

COULTER.—ADVENTURES IN THE PACIFIC:

With Observations on the Natural Productions, Manners, and Customs of the Natives of the various Islands; Remarks on the Missionaries, British and other Residents, &c. By JOHN COULTER, M.D. Author of "Adventures on the Western Coast of South America." Post 8vo. 7s. 6d. cloth.

CRESY (E.)—AN ENCYCLOPÆDIA OF CIVIL ENGINEERING,

Historical, Theoretical, and Practical. By EDWARD CRESY, F.S.A. C.E. Illustrated by upwards of Three Thousand Engravings on Wood, explanatory of the Principles, Machinery, and Constructions which come under the Direction of the Civil Engineer. One very large Volume 8vo. £3. 13s. 6d. cloth.

CROCKER'S ELEMENTS OF LAND SURVEYING.

Fifth Edition, corrected throughout, and considerably improved and modernized, by T. G. BUNT, Land Surveyor. To which are added, TABLES OF SIX-FIGURE LOGARITHMS, &c., superintended by R. FARLEY, of the Nautical Almanac Establishment. Post 8vo. 12s. cloth.

CROWE.—THE HISTORY OF FRANCE,

From the Earliest Period to the Abdication of Napoleon. By E. E. CROWE, Esq. 3 vols. fcp. 8vo. with Vignette Titles, 15s. cloth.

DALE (THE REV. T.)—THE DOMESTIC LITURGY AND FAMILY CHAPLAIN,
in two Parts: the first Part being Church Services adapted for domestic use, with Prayers for every day of the week, selected exclusively from the Book of Common Prayer; Part 2 comprising an appropriate Sermon for every Sunday in the year. By the Rev. THOMAS DALE, M.A. Canon-Residentiary of St. Paul's, and Vicar of St. Pancras, London. Post 4to. handsomely printed, 21s. cloth: or, bound by Hayday, 31s. 6d. calf lettered; £2. 10s. morocco, with goffered edges.

DAVY (SIR HUMPHRY).—ELEMENTS OF AGRICULTURAL CHEMISTRY,
in a Course of Lectures. By Sir HUMHHRY DAVY. With Notes by Dr. JOHN DAVY. 6th Edition. 8vo. with 10 Plates, 15s. cloth.

DE BURTIN.—A TREATISE ON THE KNOWLEDGE NECESSARY to AMATEURS of PICTURES.
Translated and Abridged from the French of M. FRANCIS XAVIER DE BURTIN, First Stipendiary Member of the Royal Academy of Brussels in the Class of Sciences, &c. By ROBERT WHITE, Esq. 8vo. with four Plates, 12s. cloth.

DE CUSTINE.—RUSSIA.
By the MARQUIS DE CUSTINE. Translated from the French. 2d Edition. 3 vols. post 8vo. 31s. 6d. cloth.

DE LA BECHE.—REPORT ON THE GEOLOGY OF CORNWALL, DEVON, and WEST SOMERSET.
By HENRY T. DE LA BECHE, F.R.S. &c., Director of the Ordnance Geological Survey. Published by Order of the Lords Commissioners of H.M. Treasury. 8vo. with Maps, Woodcuts, and 12 large Pates, 14s. cloth.

DE MORGAN.—AN ESSAY ON PROBABILITIES,
And on their Application to Life Contingencies and Insurance Offices. By AUG. DE MORGAN, of Trinity College, Cambridge. Fcp. 8vo. with Vignette Title, 6s. cloth.

DE SISMONDI.—THE HISTORY OF THE ITALIAN REPUBLICS;
or, of the Origin, Progress, and Fall of Freedom in Italy, from A.D. 476 to 1806. By J. C. L. SISMONDI. Fcp. 8vo. with Vignette Title, 6s. cloth.

DE SISMONDI.—THE HISTORY OF THE FALL OF THE ROMAN EMPIRE.
Comprising a View of the Invasion and Settlement of the Barbarians. By J. C. L. DE SISMONDI. 2 vols. fcp. 8vo. with Vignette Titles, 12s. cloth.

DE STRZELECKI (P. E.)—THE PHYSICAL DESCRIPTION of NEW SOUTH WALES and VAN DIEMAN'S LAND;
accompanied by a Geological Map Sections, and Diagrams, and Figures of the Organic Remains. By P. E. DE STRZELECKI. 8vo. with coloured Map and numerous Plates, 24s. cloth.

DIBDIN (THE REV. T. F.)—THE SUNDAY LIBRARY:
Containing nearly One Hundred Sermons, by eminent Divines. With Notes, &c. by the Rev. T. F. DIBDIN, D.D. 6 vols. fcp. 8vo. with Six Portraits, 30s. cloth; or, £2. 12s. 6d. neatly half-bound in morocco, with gilt edges.

DODDRIDGE.—THE FAMILY EXPOSITOR;
Or, a Paraphrase and Version of the New Testament: with Critical Notes, and a Practical Improvement of each Section. By P. DODDRIDGE, D.D. To which is prefixed, a Life of the Author, by A. KIPPIS, D.D. F.R.S. and S.A. New Edition, 4 vols. 8vo. £1. 16s. cloth.

DONOVAN.—A TREATISE ON CHEMISTRY.
By M. DONOVAN, M.R.I.A. Fourth Edition. Fcp. 8vo. with Vignette Title, 6s. cloth.

DONOVAN.—A TREATISE ON DOMESTIC ECONOMY.
By M. DONOVAN, Esq. M.R.I.A. Professor of Chemistry to the Company of Apothecaries in Ireland. 2 vols. fcp. 8vo. with Vignette Titles, 12s. cloth.

DOUBLEDAY AND HEWITSON'S BUTTERFLIES.—THE GENERA of DIURNAL LEPIDOPTERA;
comprising their Generic Characters—a Notice of the Habits and Transformations—and a Catalogue of the Species of each Genus. By EDWARD DOUBLEDAY, Esq. F.L.S. &c., Assistant in the Zoological Department of the British Museum. Imperial 4to. uniform with Gray and Mitchell's Ornithology; Illustrated with 75 Coloured Plates, by W. C. HEWITSON, Esq. Author of "British Oology."

*** Publishing in Monthly Parts, 5s. each; each part consisting of 2 coloured plates, with accompanying Letter-press, giving the Generic Characters, a Short Notice of the Habits, and a Catalogue of the Species of each Genus. Part XIII. will appear on the 1st of November.

DOVER.—LIFE OF FREDERICK II. KING OF PRUSSIA.
By LORD DOVER. 2d Edition. 2 vols. 8vo. with Portrait, 28s. boards.

DRESDEN GALLERY.—THE MOST CELEBRATED PICTURES

of the ROYAL GALLERY at DRESDEN, drawn on Stone, from the Originals, by Franz Hanfstaengel: with Descriptive and Biographical Notices, in French and German. Nos. I. to XLVIII. imperial folio, each containing 3 Plates, with accompanying Letter-press, price 20s. to Subscribers; to Non Subscribers, 30s. Single Plates, 12s. each.

*** To be completed in a few more numbers.

DRUMMOND (DR. J. L.)—LETTERS TO A YOUNG NATURALIST,

ON THE STUDY OF NATURE AND NATURAL THEOLOGY. By JAMES L. DRUMMOND, M.D. Author of "First Steps to Botany," &c. Second Edition. Post 8vo. with Wood Engravings, 7s. 6d. boards.

DRUMMOND.—FIRST STEPS TO BOTANY,

Intended as popular Illustrations of the Science, leading to its study as a branch of genera education. By J. L. DRUMMOND, M.D. 4th Edit. 12mo. with numerous Woodcuts, 9s. bds.

DUNHAM.—THE HISTORY OF THE GERMANIC EMPIRE.

By Dr. DUNHAM. 3 vols. fcp. 8vo. with Vignette Titles, 18s. cloth.

THE HISTORY OF EUROPE DURING THE MIDDLE AGES. By Dr. Dunham. 4 vols. fcp. 8vo. with Vignette Titles, £1. 4s. cloth.

THE HISTORY OF SPAIN AND PORTUGAL. By Dr. Dunham. 5 vols. fcp. 8vo. with Vignette Titles, £1. 10s. cloth.

THE HISTORY OF SWEDEN, DENMARK, AND NORWAY. By Dr. Dunham. 3 vols. fcp. 8vo. with Vignette Titles, 18s. cloth.

THE HISTORY OF POLAND. By Dr. Dunham. Fcp. 8vo. with Vignette Title, 6s. cloth.

THE LIVES OF THE EARLY WRITERS OF GREAT BRITAIN. By Dr. Dunham, R. Bell, Esq. &c. Fcp. 8vo. with Vignette Title, 6s. cloth.

THE LIVES OF BRITISH DRAMATISTS. By Dr. Dunham, R. Bell, Esq. &c. 2 vols. fcp. 8vo. with Vignette Titles, 12s. cloth.

DUNLOP.—TRAVELS IN CENTRAL AMERICA.

With a Journal of nearly Three Years' Residence in the Country. To which are added, a Sketch of the History of the Republic, and an Account of its Climate, Productions, Commerce, &c. By ROBERT GLASGOW DUNLOP, Esq. Post 8vo. with Map, 10s. 6d. cloth.

DUNLOP (JOHN).—THE HISTORY OF FICTION:

Being a Critical Account of the most celebrated Prose Works of Fiction, from the earliest Greek Romances to the Novels of the Present Age. By JOHN DUNLOP, Esq. 3d Edition, complete in One Volume. 8vo. 15s. cloth.

EASTLAKE.—MATERIALS FOR A HISTORY OF OIL PAINTING.

By CHARLES LOCK EASTLAKE, Esq. R.A. F.R.S. F.S.A.; Secretary to the Royal Commission for Promoting the Fine Arts in connexion with the rebuilding of the Houses of Parliament, &c. 8vo. 16s. cloth.

ECCLESTON (JAMES).—AN INTRODUCTION TO ENGLISH ANTIQUITIES.

Intended as a Companion to the History of England. By JAMES ECCLESTON, B.A. Head Master of Sutton Coldfield Grammar School. 8vo. with numerous Engravings on Wood, 21s. cloth.

ELLIOTSON.—HUMAN PHYSIOLOGY:

With which is incorporated much of the elementary part of the "Institutiones Physiologicæ" of J. F. Blumenbach, Professor in the University of Göttingen. By JOHN ELLIOTSON, M.D. Cantab. F.R.S. Fifth Edition. 8vo. with numerous Woodcuts, £2. 2s. cloth.

ENGLISHMAN'S GREEK CONCORDANCE OF THE NEW TESTAMENT:

being an Attempt at a Verbal Connexion between the Greek and the English Texts; including a Concordance to the Proper Names, with Indexes, Greek-English and English-Greek. 2d Edition, with a new Index. Royal 8vo. 42s. cloth.

ENGLISHMAN'S HEBREW AND CHALDEE CONCORDANCE

of the OLD TESTAMENT; being an attempt at a Verbal Connection between the Original and the English Translations: with Indexes, a List of the Proper Names and their occurrences, &c. &c. 2 vols. royal 8vo. £3. 13s. 6d. cloth; large paper, £4. 14s. 6d.

EPHEMERA.—A HAND-BOOK OF ANGLING;

Teaching Fly-fishing, Trolling, Bottom-fishing, Salmon-fishing; the Natural History of River Fish, and the best modes of Catching them. By EPHEMERA, of Bell's Life in London. Fcp. 8vo. with numerous Wood Engravings, 9s. cloth.

ESDAILE (DR. J.)—MESMERISM IN INDIA;

And its Practical Application in Surgery and Medicine. By JAMES ESDAILE, M.D. Civil Assistant-Surgeon, E.I.C.S. Bengal. Fcp. 8vo. 6s. 6d. cloth.

EVANS.—THE SUGAR PLANTER'S MANUAL:
Being a Treatise on the Art of obtaining Sugar from the Sugar Cane. By W. J. EVANS, M.D. 8vo. 9s. cloth.

FAREY.—A TREATISE ON THE STEAM ENGINE,
Historical, Practical, and Descriptive. By JOHN FAREY, Engineer. 4to. illustrated by numerous Woodcuts, and 25 Copper-plates, £5. 5s. boards.

FAWN (THE) OF SERTORIUS.
2 vols. post 8vo. 18s. cloth.

"As a work that contains lively and graphic pictures of life and manners in a distant age, we commend it to the perusal of our readers."—CRITIC.

FERGUS.—HISTORY OF UNITED STATES OF AMERICA,
From the Discovery of America to the Election of General Jackson to the Presidency. By the Rev. H. FERGUS. 2 vols. fcp. 8vo. with Vignette Titles, 12s. cloth.

FITZROY (LADY).—SCRIPTURAL CONVERSATIONS BETWEEN CHARLES and his MOTHER.
By Lady CHARLES FITZROY. Fcp. 8vo. 4s. 6d. cloth.

FORSTER.—THE STATESMEN OF THE COMMONWEALTH OF ENGLAND.
With an Introductory Treatise on the Popular Progress in English History. By JOHN FORSTER, Esq. 5 vols. fcp. 8vo. with Original Portraits of Pym, Eliot, Hampden, Cromwell, and an Historical Scene after a Picture by Cattermole, £1. 10s. cloth.

The above 5 vols. form Mr. Forster's portion of the Lives of Eminent British Statesmen, by Sir James Mackintosh, the Right Hon. T. P. Courtenay, and John Forster, Esq. 7 vols. fcp. 8vo. with Vignette Titles, £2. 2s. cloth.

FORSTER (REV. C.)—THE HISTORICAL GEOGRAPHY OF ARABIA;
or, the Patriarchal Evidences of Revealed Religion. A Memoir, with illustrative Maps and an Appendix, containing Translations, with an Alphabet and Glossary of the Hamyaritic Inscriptions recently discovered in Hadramaut. By the Rev. CHARLES FORSTER, B.D. Author of "Mahometanism Unveiled." 2 vols. 8vo. 30s. cloth.

FORSTER (REV. C.)—THE LIFE OF JOHN JEBB, D.D. F.R.S.,
late Bishop of Limerick. With a Selection from his Letters. By the Rev. CHARLES FORSTER, B.D. Rector of Stisted, and formerly Domestic Chaplain to the Bishop. Second Edition. 8vo. with Portrait, &c. 16s. cloth.

FOSBROKE.—A TREATISE ON THE ARTS, MANNERS, MANUFACTURES, and INSTITUTIONS of the GREEKS and ROMANS.
By the Rev. T. D. FOSBROKE, &c. 2 vols. fcp. 8vo. with Vignette Titles, 12s. cloth.

FRANCIS.—NOTES FROM A JOURNAL KEPT IN ITALY and SICILY
during the years 1844, 1845, and 1846. By J. G. FRANCIS, B.A. 8vo. with Eight Lithographic Illustrations, from Drawings by the Author, 14s. cloth.

FROM OXFORD TO ROME;
And, How it fared with some who lately made the Journey. By a COMPANION TRAVELLER. New Edition, revised and corrected. Fcp. 8vo. with Frontispiece, 6s. cloth.

GASCOYNE.—A NEW SOLUTION, IN PART, OF THE SEALS, TRUMPETS, and other SYMBOLS of the REVELATION of ST. JOHN:
being an Attempt to prove that, as far as they are fulfilled, they denote the Rise, Increase, and Maturity of the Man of Sin, and the Coming of our Lord Jesus Christ for his Destruction. By the Rev. R. GASCOYNE, A.M. 18mo. 5s. cloth.

GERTRUDE.
A Tale. By the Author of "Amy Herbert." Edited by the Rev. WILLIAM SEWELL, B.D. of Exeter College, Oxford. New Edition. 2 vols. fcp. 8vo. 9s. cloth.

GILBART (J. W.)—THE HISTORY AND PRINCIPLES OF BANKING.
By JAMES WILLIAM GILBART, General Manager of the London and Westminster Bank. 3d Edition. 8vo. 9s. boards.

GLEIG.—LIVES OF MOST EMINENT BRITISH MILITARY COMMANDERS.
By the Rev. G. R. GLEIG. 3 vols. fcp. 8vo. with Vignette Titles, 18s. cloth.

GOLDSMITH.—THE POETICAL WORKS OF OLIVER GOLDSMITH.
Illustrated by Wood Engravings, from the Designs of G. W. Cope, A.R.A., Thomas Creswick, A.R.A., J. C. Horsley, R. Redgrave, A.R.A., and Frederick Tayler M te-bers of the Etching Club. With a Biographical Memoir, and Notes on the Poems. Edi d by BOLTON CORNEY, Esq. Square crown 8vo. uniform with "Thomson's Seasons," 21s. cloth; or, bound in morocco, by Hayday, £1. 16s.

₊ One Hundred Copies, £2. 2s. each, printed on prepared paper of great beauty.

GOOD.—THE BOOK OF NATURE.

A Popular Illustration of the General Laws and Phenomena of Creation. By JOHN MASON GOOD, M.D. F.R.S., &c. Third Edition, corrected. 3 vols. fcp. 8vo. 24s. cloth.

GOWER.—THE SCIENTIFIC PHÆNOMENA OF DOMESTIC

LIFE, familiarly explained. By CHARLES FOOTE GOWER. New Edition. Fcp. 8vo. with Wood Engravings, 5s. cloth.

GRAHAM.—ENGLISH; OR, THE ART OF COMPOSITION:

explained in a Series of Instructions and Examples. By G. F. GRAHAM. New Edition, revised and improved. Fcp. 8vo. 6s. cloth.

GRANT (MRS.)—LETTERS FROM THE MOUNTAINS.

Being the Correspondence with her Friends, between the years 1773 and 1803. By Mrs GRANT, of Laggan. Sixth Edition. Edited, with Notes and Additions, by her son, J. P. GRANT, Esq. 2 vols. post 8vo. 21s. cloth.

GRANT (MRS.)—MEMOIR AND CORRESPONDENCE OF

the late Mrs. Grant, of Laggan, Author of "Letters from the Mountains," "Memoirs of an American Lady," &c. Edited by her Son, J. P. GRANT, Esq. 2d Edition. 3 vols. post 8vo. with Portrait, 31s. 6d. cloth.

GRATTAN.—THE HISTORY OF THE NETHERLANDS,

From the Invasion by the Romans to the Belgian Revolution in 1830. By T. C. GRATTAN, Esq. Fcp. 8vo. with Vignette Title, 6s. cloth.

GRAY (THOMAS).—GRAY'S ELEGY,

Written in a Country Churchyard. Illuminated in the Missal style. By OWEN JONES, Architect. Imp. 8vo. 31s. 6d. elegantly bound in patent relievo leather.

GRAY AND MITCHELL'S ORNITHOLOGY.—THE GENERA

Of BIRDS; comprising their Generic Characters, a Notice of the Habits of each Genus, and an extensive List of Species, referred to their several Genera. By GEORGE ROBERT GRAY, Acad. Imp. Georg. Florent. Soc. Corresp. Senior Assistant of the Zoological Department, British Museum; and Author of the "List of the Genera of Birds," &c. &c. Illustrated with Three Hundred and Fifty imperial quarto Plates, by DAVID WILLIAM MITCHELL.

In course of publication, in Monthly Parts, 10s. 6d. each; each Part consisting generally of Four imperial quarto coloured Plates and Three plain, and accompanying Letterpress; giving the Generic Characters, short Remarks on the Habits, and a List of Species of each Genus as complete as possible. The uncoloured Plates contain the Characters of all the Genera of the various Sub-families, consisting of numerous details of Heads, Wings, and Feet, as the case may require, for pointing out their distinguishing Characters.

*** The work will not exceed Fifty Monthly Parts, of which Forty have appeared.

ORDER I.—Accipitres, has been completed, and may be had separately. Imperial 8vo. with 15 coloured and 12 plain Plates, £2. 8s. boards.

GREENER.—THE GUN;

Or, a Treatise on the various Descriptions of Small Fire-Arms. By W. GREENER, Inventor of an improved method of Firing Cannon by Percussion, &c. 8vo. with Illustrations, 15s. boards.

GRIMBLOT (P.)—LETTERS OF WILLIAM III. AND LOUIS

XIV. and of their Ministers. Illustrating the Domestic and Foreign Policy of England during the period which followed the Revolution of 1688. Extracted from the Archives of France and England, and from Family papers. Edited by P. GRIMBLOT. 2 vols. 8vo. [*In the press.*

GUICCIARDINI (F.)—THE MAXIMS OF FRANCIS GUIC-

CIARDINI. Translated by EMMA MARTIN. With Notes, and Parallel Passages from the works of Machiavelli, Lord Bacon, Pascal, Rochefoucault, Montesquieu, Burke, Talleyrand, M. Guizot, &c.; and a Sketch of the Life of Guicciardini. Square fcp. 8vo. with Portrait, 7s. boards; or bound in morocco by Hayday, 14s.

GUTCH.—A LYTELL GESTE OF ROBIN HODE:

With other Antient and Modern Ballads and Songs relative to this celebrated Yeoman. To which is prefixed, his History and Character, grounded upon other Documents than those made use of by his former Biographer, "Mister Ritson." Edited by J. M. GUTCH, F.A.S. and adorned with Cuts by F. W. FAIRHOLT, F.A.S. 2 vols. 8vo. with numerous Wood Engravings, 30s. cloth.

GWILT.—AN ENCYCLOPÆDIA OF ARCHITECTURE;

Historical, Theoretical, and Practical. By JOSEPH GWILT, Esq. F.S.A. Illustrated with upwards of 1000 Engravings on Wood, from Designs by J. S. GWILT. 8vo. 52s. 6d. cloth.

HALL.—NEW GENERAL LARGE LIBRARY ATLAS OF FIFTY-THREE MAPS, on Colombier Paper; with the Divisions and Boundaries carefully coloured. Constructed entirely from New Drawings, and engraved by SIDNEY HALL. New Edition, thoroughly revised and corrected; including all the Alterations rendered necessary by the recent Official Surveys, the New Roads on the Continent, and a careful Comparison with the authenticated Discoveries published in the latest Voyages and Travels. Folded in half, Nine Guineas, half-bound in russia; full size of the Maps, Ten Pounds, half-bd. russia.

HALSTED.—LIFE AND TIMES OF RICHARD THE THIRD, as Duke of Gloucester and King of England: in which all the Charges against him are carefully investigated and compared with the Statements of the Cotemporary Authorities. By CAROLINE A. HALSTED, Author of "The Life of Margaret Beaufort." 2 vols. 8vo. with an Original Portrait and other Illustrations, £1. 10s. cloth.

HAND-BOOK OF TASTE (THE);
Or, How to Observe Works of Art, especially Cartoons, Pictures, and Statues. By FABIUS PICTOR. New Edition. Fcp. 8vo. 3s. boards.

HANSARD.—TROUT AND SALMON FISHING IN WALES.
By G. A. HANSARD. 12mo. 6s. 6d. cloth.

HARRIS.—THE HIGHLANDS OF ÆTHIOPIA;
Being the Account of Eighteen Months' Residence of a British Embassy to the Christian Court of Shoa. By Major Sir W. C. HARRIS, Author of "Wild Sports in Southern Africa," &c. 2d Edition. 3 vols. 8vo. with Map and Illustrations, £2. 2s. cloth.

HAWBUCK GRANGE;
Or, the Sporting Adventures of Thomas Scott, Esq. By the Author of "Handley Cross; or, the Spa Hunt." 8vo. with Eight Illustrations by Phiz. [*In October.*

HAWES.—TALES OF THE NORTH AMERICAN INDIANS,
And Adventures of the Early Settlers in America; from the landing of the Pilgrim Fathers, in 1620, to the Time of the Declaration of Independence. By BARBARA HAWES. Fcp. 8vo. with Frontispiece, 6s. cloth.

HAWKER.—INSTRUCTIONS TO YOUNG SPORTSMEN
In all that relates to Guns and Shooting. By Lieut.-Col. P. HAWKER. 9th Edit. corrected, enlarged, and improved, with Eighty-five Plates and Woodcuts by Adlard and Branston, from Drawings by C. Varley, Dickes, &c. 8vo. £1. 1s. cloth.

HAYDON.—THE AUTOBIOGRAPHY AND JOURNALS OF the late B. R. HAYDON, Historical Painter. Arranged, edited, and continued by Mrs. HAYDON. [*In the press.*

HAYDON.—LECTURES ON PAINTING AND DESIGN:
Delivered at the London Institution, the Royal Institution, Albemarle Street, to the University of Oxford, &c. By B. R. HAYDON, Historical Painter. With Portraits of the Author and of Sir David Wilkie, and other Illustrations, from Designs drawn on Wood by the Author. 2 vols. 8vo. 24s. cloth.

HENSLOW.—THE PRINCIPLES OF DESCRIPTIVE AND PHYSIOLOGICAL BOTANY. By J. S. HENSLOW, M.A. F.L.S. &c. Fcp. 8vo. with Vignette Title, and nearly 70 Woodcuts, 6s. cloth.

HERSCHEL.—A TREATISE ON ASTRONOMY.
By Sir JOHN HERSCHEL. New Edition. Fcp. 8vo. with Vignette Title, 6s. cloth.

HERSCHEL.—A PRELIMINARY DISCOURSE ON THE STUDY OF NATURAL PHILOSOPHY. By Sir JOHN HERSCHEL. New Edition. Fcp. 8vo. with vignette title, 6s. cloth.

HINTS ON ETIQUETTE AND THE USAGES OF SOCIETY:
With a Glance at Bad Habits. By Αγωγός. "Manners make the man." 28th Edition, revised (with additions) by a Lady of Rank. Fcp. 8vo. 2s. 6d. cloth, gilt edges.

General Observations; Introductions—Letters of Introduction—Marriage—Dinners—Smoking; Snuff—Fashion—Dress—Music—Dancing—Conversation—Advice to Tradespeople—Visiting; Visiting Cards—Cards—Tattling—Of General Society.

HISTORICAL CHARADES.
By the Author of "Letters from Madras." Fcp. 8vo. 5s. cloth.

HISTORICAL PICTURES OF THE MIDDLE AGES,
In Black and White. Made on the spot, from Records in the Archives of Switzerland. By a WANDERING ARTIST. 2 vols. post 8vo. 18s. cloth.

HOARE.—A DESCRIPTIVE ACCOUNT OF A NEW METHOD of PLANTING and MANAGING the ROOTS of GRAPE VINES. By CLEMENT HOARE, Author of "A Treatise on the Cultivation of the Grape Vine on Open Walls." 12mo. 5s. cloth.

HOARE.—A PRACTICAL TREATISE ON THE CULTIVATION OF THE GRAPE VINE ON OPEN WALLS. By CLEMENT HOARE. 3d Edition. 8vo. 7s. 6d. cloth.

HOBBES.—ENGLISH WORKS OF THOMAS HOBBES, Of Malmesbury; now first collected by Sir WILLIAM MOLESWORTH, Bart. 16 vols. 8vo. 8s. cloth.

*** Separately: the English Works, in 11 vols. £5. 10s.; the Latin Works, in 5 vols. £2. 10s.

HOLLAND.—A TREATISE ON THE MANUFACTURES IN METAL. By J. HOLLAND, Esq. 3 vols. fcp. Vignette Titles, about 300 Woodcuts, 18s. cloth.

HOLLAND.—MEDICAL NOTES AND REFLECTIONS. By HENRY HOLLAND, M.D. F.R.S. &c. Fellow of the Royal College of Physicians, Physician Extraordinary to the Queen, and Physician in Ordinary to His Royal Highness Prince Albert. 2d Edition. 8vo. 18s. cloth.

HOOK (DR. W. F.)—THE LAST DAYS OF OUR LORD'S MINISTRY: a Course of Lectures on the principal Events of Passion Week. By WALTER FARQUHAR HOOK, D.D. Vicar of Leeds, Prebendary of Lincoln, and Chaplain in Ordinary to the Queen. 4th Edition. Fcp. 8vo. 6s. cloth.

HOOKER.—KEW GARDENS; Or, a Popular Guide to the Royal Botanic Gardens of Kew. By Sir WILLIAM JACKSON HOOKER, K.H. D.C.L. F.R.A. & L.S. &c. &c. Director. New Edition. 16mo. with numerous Wood Engravings, 1s. sewed.

HOOKER.—THE BRITISH FLORA, In Two Vols. Vol. 1; comprising Phænogamous or Flowering Plants, and the Ferns. By Sir WILLIAM JACKSON HOOKER, K.H. LL.D. F.R.A. and L.S. &c. &c &c. Fifth Edition, with Additions and Corrections; and 173 Figures illustrative of the Umbelliferous Plants, the Composite Plants, the Grasses, and the Ferns. 8vo. with 12 Plates, 14s. plain; with the plates coloured, 24s. cloth.

Vol. 2, in Two Parts, comprising the Cryptogamia and Fungi, completing the British Flora, and forming Vol. 5, Parts 1 and 2, of Smith's English Flora, 24s. boards.

HORNE (THE REV. T. H.)—AN INTRODUCTION TO THE CRITICAL STUDY and KNOWLEDGE of the HOLY SCRIPTURES. By THOMAS HARTWELL HORNE, B.D. of St. John's College, Cambridge; Rector of the united Parishes of St. Edmund the King and Martyr, and St. Nicholas Acons, Lombard Street; Prebendary of St. Paul's. A New Edition, revised and corrected. 5 vols. 8vo. with numerous Maps and Facsimilies of Biblical Manuscripts, 63s. cloth; or £5, bound in calf half-extra, by Hayday.

HORNE (THE REV. T. H.)—A COMPENDIOUS INTRODUCTION to the STUDY of the BIBLE. By THOMAS HARTWELL HORNE, B.D. of St. John's College, Cambridge. Being an Analysis of his "Introduction to the Critical Study and Knowledge of the Holy Scriptures." New Edition, corrected and enlarged. 12mo. with Maps and other Engravings, 9s. boards.

HORSLEY (BISHOP).—BIBLICAL CRITICISM On the first Fourteen Historical Books of the Old Testament; and on the first Nine Prophetical Books. By SAMUEL HORSLEY, LL.D. F.R.S. F.S.A. Lord Bishop of St. Asaph. 2d Edition, containing Translations by the Author never before published, together with copious Indices. 2 vols. 8vo. £1. 10s. cloth.—By the same Author,

THE BOOK of PSALMS; translated from the Hebrew: with Notes, explanatory and critical Fourth Edition. 8vo. 12s. cloth.

HOWITT (MARY).—BALLADS AND OTHER POEMS. BY Mary Howitt. Square crown 8vo. with a Portrait, from a picture by Miss Gillies, beautifully engraved by W. H. Egleton, 18s. cloth; morocco, 36s. *(bound by Hayday.)*

HOWITT.—THE CHILD'S YEAR-BOOK. By MARY HOWITT. With Four Illustrations, engraved by John Absolon, from Original Designs. [*In the Autumn.*

HOWITT.—THE BOY'S COUNTRY BOOK: Being the real Life of a Country Boy, written by himself; exhibiting all the Amusements, Pleasures, and Pursuits of Children in the Country. Edited by WILLIAM HOWITT, Author of "The Rural Life of England," &c. New Edit. Fcp. 8vo. with 40 Woodcuts. [*Just ready.*

HOWITT.—THE RURAL LIFE OF ENGLAND.

By WILLIAM HOWITT. 3d Edition, corrected and revised. Medium 8vo. with Engravings on wood, by Bewick and Williams, uniform with "Visits to Remarkable Places," 21s. cloth.

HOWITT.—VISITS TO REMARKABLE PLACES;

Old Halls, Battle-Fields, and Scenes illustrative of Striking Passages in English History and Poetry. By WILLIAM HOWITT. New Edition. Medium 8vo. with 40 Illustrations by S. Williams, 21s. cloth.

SECOND SERIES, chiefly in the Counties of DURHAM and NORTHUMBERLAND, with a Stroll along the BORDER. Medium 8vo. with upwards of 40 highly-finished Woodcuts, from Drawings made on the spot for this work, by Messrs. Carmichael, Richardsons, and Weld Taylor, 21s. cloth.

HOWITT.—THE RURAL AND SOCIAL LIFE OF GERMANY:

With Characteristic Sketches of its Chief Cities and Scenery. Collected in a General Tour, and during a Residence in that Country in the Years 1840-42. By WILLIAM HOWITT, Author of "The Rural Life of England," &c. Med. 8vo. with above 50 Illustrations, 21s. cloth.

HOWITT.—THE STUDENT-LIFE OF GERMANY.

From the Unpublished MSS. of Dr. Cornelius. By WILLIAM HOWITT. 8vo. with 24 Wood-Engravings, and Seven Steel Plates, 21s. cloth.

HOWITT.—COLONISATION AND CHRISTIANITY:

A Popular History of the Treatment of the Natives, in all their Colonies, by the Europeans. By WILLIAM HOWITT. Post 8vo. 10s. 6d. cloth.

HUDSON.—PLAIN DIRECTIONS FOR MAKING WILLS

In Conformity with the Law, and particularly with reference to the Act 7 Will. 4 and 1 Vict. c. 26. To which is added, a clear Exposition of the Law relating to the distribution of Personal Estate in the case of Intestacy; with two Forms of Wills, and much useful information, &c. By J. C. HUDSON, Esq. New Edition, corrected. Fcp. 8vo. 2s. 6d.

HUDSON.—THE EXECUTOR'S GUIDE.

By J. C. HUDSON, Esq. of the Legacy Duty Office, London; Author of "Plain Directions for Making Wills," and "The Parent's Hand-book." New Edition. Fcp. 8vo. 5s. cloth.

*** These two works may be had in one volume, 7s. cloth.

HUDSON.—THE PARENT'S HAND-BOOK;

Or, Guide to the Choice of Professions, Employments, and Situations; containing useful and practical Information on the subject of placing out Young Men, and of obtaining their Education with a view to particular occupations. By J. C. HUDSON, Esq. Author of "Plain Directions for Making Wills." Fcp. 8vo. 5s. cloth.

HUMBOLDT (BARON).—BARON HUMBOLDT'S COSMOS:

A Sketch of a Physical Description of the Universe. Translated, with the Author's Sanction and Co-operation, under the superintendence of Lieutenant-Colonel EDWARD SABINE, R.A. For. Sec. R.S. Vol. I. New Edition. Post 8vo. 12s. cloth. [*Vol. II. is in the press.*

"Je vous autorise, Monsieur, de vous servir en toute occasion de la déclaration, que la belle traduction du Colonel Sabine enrichie de rectifications et de notes très-précieuses, et qui ont toute mon approbation, est la seule par laquelle j'ai vivement desiré voir introduit mon ouvrage dans la littérature de votre pays."

BARON HUMBOLDT to Mr. Murray, Dec. 15, 1846.

"The present translation was undertaken in compliance with the author's wish, and is ably executed, reading like an original work."—SPECTATOR.

HUME.—THE LEARNED SOCIETIES AND PRINTING CLUBS

of the UNITED KINGDOM; being an Account of their respective Origin, History, Objects, and Constitution: full details respecting Membership, Fees, their published Works and Transactions, Notices of their Periods and Places of Meeting, &c. With a general Introduction, and a Classified Index. Compiled from Official Documents, by the Rev. A. HUME, LL.D. F.S.A. Corresponding Member of the Society of Antiquaries, Scotland; Member of the Philological Society, &c. Post 8vo. 8s. 6d. cloth.

HUNT.—RESEARCHES ON LIGHT:

An Examination of all the Phenomena connected with the Chemical and Molecular Changes produced by the Influence of the Solar Rays; embracing all the known Photographic Processes, and new Discoveries in the Art. By ROBERT HUNT, Keeper of Mining Records, Museum of Economic Geology. 8vo. with Plate and Woodcuts, 10s. 6d. cloth.

JAENISCH & WALKER.—JAENISCH'S CHESS PRECEPTOR:

A New Analysis of the Openings of Games. By C. F. DE JAENISCH, of St. Petersburgh. Translated from the French, with copious Notes, by GEORGE WALKER, Author of "Chess Studies," and various other Works on the Game of Chess. 8vo. 15s. cloth.

JAMES.—LIVES OF MOST EMINENT FOREIGN STATESMEN.

By G. P. R. JAMES, Esq., and E. E. CROWE, Esq. 5 vols. fcp. 8vo. Vignette Titles, 30s. cloth.

JAMES.—A HISTORY OF THE LIFE OF EDWARD THE BLACK PRINCE, and of various Events connected therewith, which occurred during the Reign of Edward III. King of England. By G. P. R. JAMES, Esq. 2d Edition. 2 vols. fcp. 8vo. Map, 15s. cloth.

JEBB.—A LITERAL TRANSLATION OF THE BOOK OF PSALMS; intended to illustrate their Poetical and Moral Structure. To which are added, Dissertations on the word "Selah," and on the Authorship, Order, Titles, and Poetical Features, of the Psalms. By the Rev. JOHN JEBB, A.M. Rector of Peterstow. 2 vols. 8vo. 21s. cloth.

JEBB (BISHOP) AND KNOX (ALEXANDER).—THIRTY YEARS' CORRESPONDENCE between John Jebb, D.D. F.R.S. Bishop of Limerick, Ardfert, Aghadoe, and Alexander Knox, Esq. M.R.I.A. Edited by the Rev. CHARLES FORSTER, B.D. Rector of Stisted, formerly Domestic Chaplain to Bishop Jebb. 2d Edit. 2 vols. 8vo. 28s. cl.

JEFFREY.—CONTRIBUTIONS TO THE EDINBURGH REVIEW. By FRANCIS JEFFREY, now One of the Judges of the Court of Session in Scotland. New Edition. 3 vols. 8vo. 42s. cloth.

JOHNSON.—THE FARMER'S ENCYCLOPÆDIA, And Dictionary of Rural Affairs: embracing all the recent Discoveries in Agricultural Chemistry; adapted to the comprehension of unscientific readers. By CUTHBERT W. JOHNSON, Esq. F.R.S. Barrister-at-Law; Editor of the "Farmer's Almanack," &c. 8vo. illustrated by Wood Engravings, £2. 10s. cloth.

KATER AND LARDNER.—A TREATISE ON MECHANICS. By Captain KATER and Dr. LARDNER. New Edition. Fcp. 8vo. with Vignette Title, and 19 Plates, comprising 224 distinct figures, 6s. cloth.

KEIGHTLEY.—OUTLINES OF HISTORY. From the Earliest Period. By THOMAS KEIGHTLEY, Esq. New Edition, corrected and considerably improved. Fcp. 8vo. 6s. cloth; or 6s. 6d. bound.

KING (COL. J. A.)—TWENTY-FOUR YEARS IN THE ARGENTINE REPUBLIC; embracing the Author's Personal Adventures, with the Civil and Military History of the Country, and an Account of its Political Condition before and during the Administration of Governor Rosas, his course of Policy, the Causes and Character of his Interference with the Government of Monte Video, and the circumstances which led to the Interposition of England and France. By Col. J. ANTHONY KING, an Officer in the Army of the Republic. 8vo. 14s. cloth.

KIP.—THE CHRISTMAS HOLYDAYS IN ROME. By the Rev. W. INGRAHAM KIP, M.A. Edited by the Rev. W. SEWELL, B.D. Fellow and Tutor of Exeter College, Oxford. Fcp. 8vo. 5s. cloth.

KIRBY & SPENCE.—AN INTRODUCTION TO ENTOMOLOGY; Or, Elements of the Natural History of Insects: comprising an account of noxious and useful Insects, of their Metamorphoses, Food, Stratagems, Habitations, Societies, Motions, Noises, Hybernation, Instinct, &c. By W. KIRBY, M.A. F.R.S. & L.S. Rector of Barham; and W. SPENCE, Esq. F.R.S. & L.S. 6th Edit. corrected and much enlarged. 2 vols. 8vo. 31s. 6d. cloth.

KNOX (ALEXANDER).—REMAINS OF ALEXANDER KNOX, Esq. of Dublin, M.R.I.A., containing Essays, chiefly explanatory of Christian Doctrine, and Confidential Letters, with Private Papers, illustrative of the Writer's Character, Sentiments, and Life. 3d Edition, 4 vols. 8vo. £2. 8s. cloth.

LAING.—NOTES ON THE SCHISM FROM THE CHURCH OF ROME, called the GERMAN-CATHOLIC CHURCH, instituted by J. Ronge and I. Czerski, in October 1844, on occasion of the Pilgrimage to the Holy Coat at Treves. By S. LAING, Esq. Author of "Notes of a Traveller," &c. 2d Edition. Fcp. 8vo. 5s. cloth.

LAING.—THE CHRONICLE OF THE KINGS OF NORWAY, From the Earliest Period of the History of the Northern Sea Kings to the Middle of the Twelfth Century, commonly called *The Heimskringla*. Translated from the Icelandic of Snorro Sturleson, with Notes, and a Preliminary Discourse, by SAMUEL LAING, Author of "Notes of a Traveller," &c. 3 vols. 8vo. 36s. cloth.

LAING.—A TOUR IN SWEDEN, In 1838; comprising observations on the Moral, Political, and Economical State of the Swedish Nation. By SAMUEL LAING, Esq. 8vo. 12s. cloth.

LANE (R. J.)—LIFE AT THE WATER-CURE; Or, a Month at Malvern. A Diary of Facts and Fancies. To which is added, The Sequel. By RICHARD J. LANE, A.R.A. Lithographer to Her Majesty and H.R.H. Prince Albert. Post 8vo. with numerous Illustrations, 14s. cloth.

LANETON PARSONAGE:

A Tale for Children, on the Practical Use of a portion of the Church Catechism. By the Author of "Amy Herbert," and "Gertrude." Edited by the Rev. W. Sewell, B.D. Fellow of Exeter College, Oxford. New Edition. Fcp. 8vo. 5s. cloth.

LANG.—COOKSLAND IN NORTH-EASTERN AUSTRALIA;

Or, the Future Cotton Field of Great Britain: its Characteristics and Capabilities for European Colonization, with a Disquisition on the Origin, Manners, and Customs of the Aborigines. By J. D. Lang, D.D. 12mo. with 7 Plates and Map, 7s. 6d. cloth.

LANG.—PHILLIPSLAND;

Or, the Country hitherto designated Port Phillip: its Present Condition and Prospects as a highly eligible Field for Emigration. By John Dunmore Lang, D.D. A.M.; Member of the Legislative Council of New South Wales. 12mo. with 4 Plates and 2 Maps, 7s. 6d. cloth.

LAPLACE (THE MARQUIS DE).—THE SYSTEM OF THE

WORLD. By M. Le Marquis De Laplace. Translated from the French, and elucidated with Explanatory Notes. By the Rev. Henry H. Harte, F.T.C.D. M.R.I.A. 2 vols. 8vo. 24s. boards.

LARDNER'S CABINET CYCLOPÆDIA;

Comprising a Series of Original Works on History, Biography, Literature, the Sciences, Arts, and Manufactures. Conducted and edited by Dr. Lardner.

The Series, complete, in One Hundred and Thirty-three Volumes, £39. 18s. The works, separately, 6s. per volume.

LARDNER AND WALKER.—A TREATISE ON ELECTRICITY,

MAGNETISM, and METEOROLOGY. By D. Lardner, LLD. F.R.S., and C. V. Walker, Secretary of the Electrical Society. 2 vols. fcp. 8vo. with Vignette Titles, 12s. cloth.

LARDNER.—A TREATISE ON HEAT.

By D. Lardner, LL.D., &c. Fcp. 8vo. with Woodcuts and Vignette Title, 6s. cloth.

LARDNER.—A TREATISE ON HYDROSTATICS AND PNEU-

MATICS. By Dr. Lardner. New Edition. Fcp. 8vo. with Vignette Title, 6s. cloth.

LARDNER.—A TREATISE ON ARITHMETIC.

By D. Lardner, LL.D. F.R.S. Fcp. 8vo. with Vignette Title, 6s. cloth.

LARDNER.—A TREATISE ON GEOMETRY,

And its Application to the Arts. By Dr. Lardner. Fcp. 8vo. Vignette Title, and upwards of 200 figures, 6s. cloth.

L. E. L.—THE POETICAL WORKS OF LETITIA ELIZABETH

LANDON. New Edition, 4 vols. fcp. 8vo. with Illustrations by Howard, &c. 28s. cloth lettered; or handsomely bound in morocco, with gilt edges, £2. 4s.

The following Works separately:—

The IMPROVISATRICE. Fcp. 10s. 6d. cloth.	The GOLDEN VIOLET. Fcp. 8vo. 10s. 6d. cloth.
The VENETIAN BRACELET. 10s. 6d. cloth.	The TROUBADOUR. Fcp. 8vo. 10s. 6d. cloth.

LEE.—TAXIDERMY;

Or, the Art of Collecting, Preparing, and Mounting Objects of Natural History. For the use of Museums and Travellers. By Mrs. R. Lee (formerly Mrs. T. E. Bowdich), Author of "Memoirs of Cuvier," &c. 6th Edition, improved, with an account of a Visit to Walton Hall, and Mr. Waterton's Method of Preserving Animals. Fcp. 8vo. with Woodcuts, 7s. cloth.

LEE.—ELEMENTS OF NATURAL HISTORY,

For the use of Schools and Young Persons: comprising the Principles of Classification, interspersed with amusing and instructive original Accounts of the most remarkable Animals. By Mrs. R. Lee (formerly Mrs. T. E. Bowdich), Author of "Taxidermy," "Memoirs of Cuvier," &c. 12mo. with Fifty-five Woodcuts, 7s. 6d. bound.

LEMPRIERE.—A CLASSICAL DICTIONARY;

Containing a copious Account of all the proper Names mentioned in Ancient Authors; with the Value of Coins, Weights, and Measures, used amongst the Greeks and Romans; and a Chronological Table. By T. Lempriere, D.D. 20th Edition, corrected. 8vo. 9s. cloth.

LESLIE (C. R.)—MEMOIRS OF THE LIFE OF JOHN CON-

STABLE, Esq. R.A. Composed chiefly of his Letters. By C. R. Leslie, R.A. Second Edition., with further Extracts from his Correspondence. Small 4to. with two Portraits (one from a new Sketch by Mr. Leslie), and a Plate of "Spring," engraved by Lucas. 21s. cloth.

LETTERS TO MY UNKNOWN FRIENDS.

By A Lady, Author of "Twelve Years Ago." Fcp. 8vo. 6s. 6d. cloth.

"The author is no commonplace retailer of cut and dried maxims, but a woman of strong understanding and cultivated taste, who has read much and thought more. She would have religion to be the beginning and the end of all human actions; but she is not puritanical in her pious zeal."—Spectator.

LINDLEY.—INTRODUCTION TO BOTANY.
By Prof. J. LINDLEY, Ph.D. F.R.S. L.S. &c. 3d Edition with Corrections and considerable Additions. 8vo. with Six Plates and numerous Woodcuts, 18s. cloth.

LINDLEY.—FLORA MEDICA:
A Botanical Account of all the most important Plants used in Medicine, in different Parts of the World. By JOHN LINDLEY, Ph.D., F.R.S., &c. 8vo. 18s. cloth.

LINDLEY.—A SYNOPSIS OF THE BRITISH FLORA,
Arranged according to the Natural Orders. By Professor JOHN LINDLEY, Ph.D., F.R.S., &c. 3d Edition, with numerous additions, corrections, and improvements, 12mo. 10s. 6d. cloth.

LINDLEY.—THE THEORY OF HORTICULTURE;
Or, an Attempt to explain the Principal Operations of Gardening upon Physiological Principles. By JOHN LINDLEY, Ph.D., F.R.S. 8vo. with illustrations on Wood, 12s. cloth.

LINDLEY.—GUIDE TO ORCHARD AND KITCHEN GARDEN;
Or, an Account of the most valuable Fruits and Vegetables cultivated in Great Britain: with Kalendars of the Work required in the Orchard and Kitchen Garden during every month in the year. By G. LINDLEY, C.M.H.S. Edited by Prof. LINDLEY. 8vo. 16s. bds.

LINWOOD (W.)—ANTHOLOGIA OXONIENSIS,
Sive Florilegium e lusibus poeticis diversorum Oxoniensium Græcis et Latinis decerptum. Curante GULIELMO LINWOOD, M.A. Ædis Christi Alummo. 8vo. 14s. cloth.

LOUDON (MRS.)—THE AMATEUR GARDENER'S CALENDAR:
Being a Monthly Guide as to what should be avoided, as well as what should be done, in a Garden in each Month: with plain Rules *how to do* what is requisite; Directions for Laying Out and Planting Kitchen and Flower Gardens, Pleasure Grounds, and Shrubberies; and a Short Account, in each Month, of the Quadrupeds, Birds, and Insects then most injurious to Gardens. By Mrs. LOUDON. 16mo. with numerous Wood Engravings, 7s. 6d. cloth.

LOUDON (MRS.)—THE LADY'S COUNTRY COMPANION;
Or, How to Enjoy a Country Life Rationally. By Mrs. LOUDON, Author of "Gardening for Ladies," &c. New Edition. Fcp. 8vo. with a Steel Plate and Wood Engravings, 7s. 6d. cloth.

LOUDON.—SELF-INSTRUCTION FOR YOUNG GARDENERS,
Foresters, Bailiffs, Land Stewards, and Farmers; in Arithmetic, Book-keeping, Geometry, Mensuration, Practical Trigonometry, Mechanics, Land-Surveying, Levelling, Planning and Mapping, Architectural Drawing, and Isometrical Projection and Perspective; with Examples shewing their applications to Horticulture and Agricultural Purposes. By the late J. C. LOUDON, F.L.S. H.S. &c. With a Portrait of Mr. Loudon, and a Memoir by Mrs. Loudon. 8vo. with Wood Engravings, 7s. 6d. cloth.

LOUDON.—AN ENCYCLOPÆDIA OF GARDENING:
Presenting, in one systematic view, the History and Present State of Gardening in all Countries, and its Theory and Practice in Great Britain: with the Management of the Kitchen Garden, the Flower Garden, Laying-out Grounds, &c. By J. C. LOUDON, F.L.S. &c. A New Edition, enlarged and improved. 8vo. with nearly 1,000 Engravings on Wood, 50s. cloth.

LOUDON.—AN ENCYCLOPÆDIA OF TREES AND SHRUBS:
being the "Arboretum et Fruticetum Britannicum" abridged: containing the Hardy Trees and Shrubs of Great Britain, Native and Foreign, Scientifically and Popularly Described; with their Propagation, Culture, and Uses in the Arts; and with Engravings of nearly all the Species. Adapted for the use of Nurserymen, Gardeners, and Foresters. By J. C. LOUDON, F.L.S. &c. 8vo. with 2,000 Engravings on Wood, £2. 10s. cloth.

A New Edition of the Original Work, in 8 vols. 8vo. with above 400 Octavo Plates of Trees, and upwards of 2,500 Woodcuts, £10, cloth.

LOUDON.—AN ENCYCLOPÆDIA OF AGRICULTURE:
Comprising the Theory and Practice of the Valuation, Transfer, Laying-out, Improvement, and Management of Landed Property, and of the Cultivation and Economy of the Animal and Vegetable productions of Agriculture: including all the latest Improvements, a general History of Agriculture in all Countries, a Statistical View of its present State, with Suggestions for its future progress in the British Isles; and Supplement, bringing down the work to the year 1844. By J. C. LOUDON, F.L.G.Z. and H.S. &c. 5th Edition. 8vo. with upwards of 1,100 Engravings on Wood, £2. 10s. cloth.—The SUPPLEMENT *separately*, 5s. sewed.

LOUDON.—AN ENCYCLOPÆDIA OF PLANTS:
Including all the Plants which are now found in, or have been introduced into, Great Britain; giving their Natural History, accompanied by such descriptions, engraved figures, and elementary details, as may enable a beginner, who is a mere English reader, to discover the name of every Plant which he may find in flower, and acquire all the information respecting it which is useful and interesting. By J. C. LOUDON, F.L.S. &c. The Specific Characters by an Eminent Botanist; the Drawings by J. D. C. Sowerby, F.L.S. A New Edition with Supplement, and a new General Index. 8vo. with nearly 10,000 Wood Engravings, £3. 13s. 6d. cloth.—The Supplement, *separately*, 8vo. 15s. cloth.

LOUDON.—AN ENCYCLOPÆDIA OF COTTAGE, FARM, AND

VILLA ARCHITECTURE and FURNITURE; containing numerous Designs, from the Villa to the Cottage and the Farm, including Farm Houses, Farmeries, and other Agricultural Buildings; Country Inns, Public Houses, and Parochial Schools; with the requisite Fittings-up, Fixtures, and Furniture, and appropriate Offices, Gardens, and Garden Scenery: each Design accompanied by Analytical and Critical Remarks. By J. C. LOUDON, F.L.S. &c. New Edition, edited by Mrs. LOUDON. 8vo. with more than 2,000 Engravings on Wood, £3. 3s. cloth.—The Supplement, *separately*, 8vo. 7s. 6d. sewed.

LOUDON.—HORTUS BRITANNICUS:

A Catalogue of all the Plants indigenous to or introduced into Britain. By J. C. LOUDON, F.L.S. &c. 3d Edition, with a NEW SUPPLEMENT, prepared, under the direction of Mr. LOUDON, by W. H. BAXTER, and revised by GEORGE DON, F.L.S. 8vo. 31s. 6d. cloth.

The SUPPLEMENT *separately*, 8vo. 2s. 6d. sewed.
The LATER SUPPLEMENT *separately*, 8s.

LOUDON.—HORTUS LIGNOSIS LONDINENSIS;

Or, a Catalogue of all the Ligneous Plants cultivated in the neighbourhood of London. To which are added, their usual prices in Nurseries. By J. C. LOUDON, F.L.S. &c. 8vo. 7s. 6d. cl.

LOUDON.—THE SUBURBAN GARDENER AND VILLA

COMPANION; comprising the Choice of a Villa or Suburban Residence, or of a situation on which to form one; the Arrangement and Furnishing of the House; and the Laying-out, Planting, and general Management of the Garden and Grounds; the whole adapted for grounds from one perch to fifty acres and upwards in extent; intended for the instruction of those who know little of Gardening or Rural Affairs, and more particularly for the use of Ladies. By J. C. LOUDON, F.L.S. &c. 8vo. with above 300 Wood Engravings, 20s. cloth.

LOW.—ON THE DOMESTICATED ANIMALS OF GREAT

BRITAIN; comprehending the Natural and Economical History of the Species and Breeds; Illustrations of the Properties of External Form; and Observations on the Principles and Practice of Breeding. By DAVID LOW, Esq. F.R.S.E. Professor of Agriculture in the University of Edinburgh, &c.; Author of "Elements of Practical Agriculture," &c. 8vo. with Engravings on Wood, 25s. cloth.

LOW.—THE BREEDS OF THE DOMESTICATED ANIMALS

Of Great Britain Described. By DAVID LOW, Esq. F.R.S.E. Professor of Agriculture in the University of Edinburgh, &c. The Plates from Drawings by W. Nicholson, R.S.A. reduced from a Series of Oil Paintings, executed for the Agricultural Museum of the University of Edinburgh, by W. Shiels, R.S.A. 2 vols. atlas quarto, with 56 plates of animals, beautifully col'd after Nature, £16. 16s. half-bound in morocco.—Or in four separate portions, as follows:

The OX. Atlas quarto, with 22 plates, £6. 16s. 6d. half-bound in morocco.
The SHEEP. Atlas quarto, with 21 plates, £6. 16s. 6d. half-bound in morocco.
The HORSE. Atlas quarto, with 8 plates, £3, half-bound in morocco.
The HOG. Atlas quarto, with 5 plates, £2. 2s. half-bound in morocco.

LOW.—ELEMENTS OF PRACTICAL AGRICULTURE;

Comprehending the Cultivation of Plants, the Husbandry of the Domestic Animals, and the Economy of the Farm. By D. Low, Esq. F.R.S.E., Prof. of Agriculture in University of Edinburgh. 5th Edition, with Alterations and Additions, and an entirely new set of above 200 Woodcuts. 8vo. 21s. cloth.

LOW (PROFESSOR).—ON LANDED PROPERTY

And the ECONOMY of ESTATES; comprehending the Relation of Landlord and Tenant, and the Principles and Forms of Leases; Farm-Buildings, Enclosures, Drains, Embankments, and other Rural Works; Minerals; and Woods. By DAVID LOW, Esq. F.R.S.E. Professor of Agriculture in the University of Edinburgh, &c.; Author of "Elements of Practical Agriculture," &c. 8vo. with numerous Wood Engravings, 21s. cloth.

MACAULAY.—CRITICAL AND HISTORICAL ESSAYS CON-

TRIBUTED to The EDINBURGH REVIEW. By the Right Hon. THOMAS BABINGTON MACAULAY. 4th Edition. 3 vols. 8vo. 36s. cloth.

MACAULAY.—LAYS OF ANCIENT ROME.

By the Right Hon. THOMAS BABINGTON MACAULAY. 9th Edition. Crown 8vo. 10s. 6d. cloth.

MACAULAY.—MR. MACAULAY'S LAYS OF ANCIENT ROME.

A New Edition. With numerous Illustrations, Original and from the Antique, drawn on Wood by George Scharf, Jun. and engraved by Samuel Williams. Fcp. 4to. 21s. boards; morocco, 42s. *(bound by Hayday.)*

MACKAY (CHARLES)—THE SCENERY AND POETRY OF

THE ENGLISH LAKES; a Summer Ramble. By CHARLES MACKAY, Esq. LL.D. Author of "Legends of the Isles," "The Salamandrine," "The Thames and its Tributaries," &c. 8vo. with beautiful Wood Engravings from Original Sketches, 14s. cloth.

MACKINTOSH (SIR JAMES).—SIR JAMES MACKINTOSH'S

MISCELLANEOUS WORKS; including his Contributions to The Edinburgh Review. Edited by ROBERT JAMES MACKINTOSH, Esq. 3 vols. 8vo. 42s. cloth.

MACKINTOSH, &c.—THE HISTORY OF ENGLAND.

By Sir JAMES MACKINTOSH; W. WALLACE, Esq.; and ROBERT BELL, Esq. 10 vols. fcp. 8vo. with Vignette Titles, £3. cloth.

MACKINTOSH (SIR JAMES).—THE LIFE OF SIR THOMAS

MORE. By the Right Hon. Sir JAMES MACKINTOSH. Reprinted from the Cabinet Cyclopædia; and intended as a Present Book or School Prize. Fcp. 8vo. with Portrait, 5s. cloth; or bound in vellum gilt (*old style*), 8s.

M'CULLOCH.—A DICTIONARY, GEOGRAPHICAL, STATIS-

TICAL, AND HISTORICAL, of the various Countries, Places, and Principal Natural Objects in the WORLD. By J. R. M'CULLOCH, Esq. A New Edition. 2 vols. 8vo. with Six large Maps, £4. cloth.

*** The new Articles have been printed separately, as a Supplement to the former Edition. They comprise a full Account of the Present State of the United Kingdom, the Oregon Territory, &c. 8vo. 5s. sewed.

M'CULLOCH.—A DICTIONARY, PRACTICAL, THEORETI-

CAL, AND HISTORICAL, OF COMMERCE AND COMMERCIAL NAVIGATION. Illustrated with Maps and Plans. By J. R. M'CULLOCH, Esq. An entirely New Edition, corrected enlarged, and improved; with a Supplement. 8vo. 50s. cloth; or 55s. half-bound russia.

The SUPPLEMENT to the Editions published in 1844 and 1846, may be had separately, price 4s. 6d. sewed.

M'CULLOCH (J. R.)—AN ACCOUNT, DESCRIPTIVE AND

STATISTICAL, of the BRITISH EMPIRE; exhibiting its Extent, Physical Capacities, Population, Industry, and Civil and Religious Institutions. By J. R. M'CULLOCH, Esq. 3d Edit. corrected, enlarged, and greatly improved. 2 thick vols. 8vo. £2. 2s. cloth.

M'CULLOCH.—THE LITERATURE OF POLITICAL ECO-

NOMY; being a Classified Catalogue of the principal Works in the different departments of Political Economy, with Historical, Critical, and Biographical Notices. By J. R. M'CULLOCH, Esq. 8vo. 14s. cloth.

M'CULLOCH.—A TREATISE ON THE PRINCIPLES AND

PRACTICAL INFLUENCE of TAXATION and the FUNDING SYSTEM. By J. R. M'CULLOCH, Esq. 8vo. 15s. cloth.

MAITLAND (DR. CHARLES).—THE CHURCH IN THE

CATACOMBS: a Description of the Primitive Church of Rome. Illustrated by its Sepulchral Remains. By CHARLES MAITLAND, M.D. New Edition, corrected. 8vo. with numerous Wood Engravings, 14s. cloth.

MARCET.—CONVERSATIONS ON CHEMISTRY;

In which the Elements of that Science are familiarly Explained and Illustrated by Experiments. By Mrs. MARCET. New Edition, enlarged and improved. 2 vols. fcp. 8vo. 14s. cloth.

MARCET.—CONVERSATIONS ON NATURAL PHILOSOPHY;

In which the Elements of that Science are familiarly explained. By Mrs. MARCET. New Edition, enlarged and corrected. Fcp. 8vo. with 23 Plates, 10s. 6d. cloth.

MARCET.—CONVERSATIONS ON POLITICAL ECONOMY;

In which the Elements of that Science are familiarly explained. By Mrs. MARCET. New Edition revised and enlarged. Fcp. 8vo. 7s. 6d. cloth.

MARCET.—CONVERSATIONS ON VEGETABLE PHYSIO-

LOGY; comprehending the Elements of Botany, with their application to Agriculture. By Mrs. MARCET. New Edition. Fcp. 8vo. with 4 Plates, 9s. cloth.

MARCET.—CONVERSATIONS ON LAND AND WATER.

By Mrs. MARCET. New Edition, revised and corrected. Fcp. 8vo. with coloured Map, shewing the comparative altitude of Mountains, 5s. 6d. cloth.

MARGARET PERCIVAL.

By the Author of "Amy Herbert," "Gertrude," and "Laneton Parsonage." Edited by the Rev. W. SEWELL, B.D. Fellow and Tutor of Exeter College, Oxford. New Edition. 2 vols. fcp. 8vo. 12s. cloth.

MICHELET (J.)—THE PEOPLE.

By M. Michelet, Member of the Institute of France, &c. Translated, with the approbation of the Author, by C. Cocks, B.L. New Edition. Post 8vo. 9s. cloth; 16mo. 1s. 6d. sewed.

*** Mr. Cocks's authorised translations of Michelet's "Priests, Women, and Families," and "The People," in one vol. 16mo. 3s. 6d. cloth.

MICHELET AND QUINET.—THE JESUITS, BY MM.

MICHELET and QUINET. Translated from the Seventh Edition, with the approbation of the Authors, by C. Cocks, B.L., Author of "Bordeaux, its Wines, and the Claret Country." New Edition. 16mo. 1s. 6d. sewed.

*** Mr. Cocks's Authorised Translations of MM. Michelet and Quinet's "The Jesuits," and M. Quinet's "Christianity," in one vol. 16mo. 4s. cloth.

MILES (WILLIAM).—THE HORSE'S FOOT, AND HOW TO

KEEP IT SOUND. By William Miles, Esq. New Edition, with an Appendix on Shoeing in general, and Hunters in particular. Imperial 8vo. with Illustrations, 9s. cloth.—The Appendix separately, price 2s. 6d.

*** Four Casts or Models of Shoes may be had, displaying the different kinds of Shoeing, price 3s. each; or 10s. 6d. the Set.

No. 1, Shod for General Purposes.
,, 2, Shod for Hunting.
No. 3, Shod with Leather.
,, 4, Foot prepared for Shoeing.

MILNER (REVV. J. & I.)—THE HISTORY OF THE CHURCH

of CHRIST. By the Rev. Joseph Milner, A.M. With Additions and Corrections by the late Rev. Isaac Milner, D.D. F.R.S. A New Edition, revised and corrected throughout, by the Rev. T. Grantham, B.D. Rector of Bramber, and Chaplain to the Lord Bishop of Kildare. 4 vols. 8vo. £2. 12s. cloth.

A Continuation of the above.

THE HISTORY of the CHURCH of CHRIST, from the Diet of Augsburg, 1530, to the Eighteenth Century; originally designed as a Continuation of Milner's "History of the Church of Christ." By the Rev. Henry Stebbing, D.D. 3 vols. 8vo. 36s. cloth.

MIRACLES OF OUR SAVIOUR.

Profusely Illuminated on every page with elaborate Borderings of original and appropriate design, composed from the works of the Old Illuminators. Square fcp. 8vo. uniform in size with "The Sermon on the Mount," and "Parables of Our Lord;" in a binding of novel character, designed and modelled expressly for this work. [*In the Autumn.*

MOHAN LAL.—LIFE OF THE AMIR DOST MOHAMMED

KHAN, of CABUL: with his Political Proceedings towards the English, Russian, and Persian Governments, including the Victory and Disasters of the British Army in Afghanistan. By Mohal Lal, Esq. Knight of ths Persian Order of the Lion and Sun; lately attached to the Mission in Kabul. 2 vols. 8vo. with numerous Portraits, 30s. cloth.

MONTAUBAN.—A YEAR AND A DAY IN THE EAST;

Or, Wanderings over Land and Sea. By Mrs. Eliot Montauban. Post 8vo. 7s. cloth.

MONTGOMERY'S (JAMES) POETICAL WORKS.

New and only Complete Edition. With some additional Poems, and Autobiographical Prefaces. Collected and Edited by Mr. Montgomery. 4 vols. fcp. 8vo. with Portrait, and Seven other Plates, 20s. cloth; or bound in morocco, 36s.

MOORE'S POETICAL WORKS;

Containing the Author's recent Introduction and Notes. Complete in one volume, uniform with Lord Byron's and Southey's Poems. 8vo. with a New Portrait, by George Richmond, and a View of the Residence of the Poet, 21s. cloth; or 42s. bound in morocco, by Hayday.

*** Also, an Edition in 10 vols. fcp. 8vo. with Portrait, and 19 Plates, £2. 10s. cloth; bound in morocco, £4. 10s.

MOORE'S LALLA ROOKH: AN ORIENTAL ROMANCE.

New Edition. 8vo. illustrated with 13 Engravings finished in the highest style of the Art, 21s. cloth; morocco, 35s; or, with India Proof Plates, 42s. cloth.

MOORE'S LALLA ROOKH: AN ORIENTAL ROMANCE.

New Edition. Fcp. 8vo. with Four Engravings, from Paintings by Westall, 10s. 6d. cloth; or, bound in morocco, 14s.

MOORE'S IRISH MELODIES.

Illustrated by D. Maclise, R.A. Imp. 8vo. with 161 Designs engraved on Steel, £3. 3s. bds.; or £4. 14s. 6d. bound in morocco, by Hayday. Proof Impressions (only 200 copies printed, of which a few remain), £6. 6s boards.

*** India Proofs before Letters of the 161 Designs, on Quarter Colombier, in Portfolio (only 25 copies printed, of which a few remain), £31. 10s.

India Proofs before Letters of the 51 Large Designs, on Quarter Colombier, in Portfolio (only 25 copies printed, of which a few remain), £18. 18s.

MOORE'S IRISH MELODIES.

New Edition. Fcp. 8vo. with Engraved Title and Vignette, 10s. cloth; or, bound in morocco, 13s. 6d.

MOORE.—THE HISTORY OF IRELAND,

From the Earliest Kings of that Realm down to its Last Chief. By THOMAS MOORE, Esq. 4 vols. fcp. 8vo., with Vignette Titles, 24s. cloth.

MOORE.—THE POWER OF THE SOUL OVER THE BODY,

Considered in relation to Health and Morals. By GEORGE MOORE, M.D. Member of the Royal College of Physicians, London. &c. New Edition. Post 8vo. 7s. 6d. cloth.

MOORE.—THE USE OF THE BODY IN RELATION TO THE

MIND. By GEORGE MOORE, M.D. Member of the Royal College of Physicians, London, &c. New Edition. Post 8vo. 9s. cloth.

MORAL OF FLOWERS (THE).

3d Edition. Royal 8vo. with 24 beautifully-coloured Engravings, £1. 10s. half-bound.

MOSELEY.—THE MECHANICAL PRINCIPLES OF ENGI-

NEERING AND ARCHITECTURE. By the Rev. H. MOSELEY, M.A. F.R.S., Professor of Natural Philosophy and Astronomy in King's College, London; and Author of "Illustrations of Practical Mechanics," &c. 8vo. with Woodcuts and Diagrams, 24s. cloth.

MOSELEY.—ILLUSTRATIONS OF PRACTICAL MECHANICS.

By the Rev. H. MOSELEY, M.A., Professor of Natural Philosophy and Astronomy in King's College, London; being the First Volume of the Illustrations of Science by the Professors of King's College. New Edition. Fcp. 8vo. with numerous Woodcuts, 8s. cloth.

MOSHEIM'S ECCLESIASTICAL HISTORY,

Ancient and Modern. Translated, with copious Notes, by JAMES MURDOCK, D.D. Edited, with Additions, by HENRY SOAMES, M.A. Rector of Stapleford-Tawney, Essex. New Edition, revised, and continued to the present time. 4 vols. 8vo. 48s. cloth.

MURRAY.—ENCYCLOPÆDIA OF GEOGRAPHY;

Comprising a complete Description of the Earth: exhibiting its Relation to the Heavenly Bodies, its Physical Structure, the Natural History of each Country, and the Industry, Commerce, Political Institutions, and Civil and Social State of all Nations. By HUGH MURRAY, F.R.S.E.: assisted by other Writers of eminence. New Edition. 8vo. with 82 Maps, and upwards of 1,000 other Woodcuts, £3, cloth.

MY YOUTHFUL COMPANIONS.

By the Author of "My School-boy Days." 18mo. with Frontispiece, 2s. 6d. cloth.

NECKER DE SAUSSURE.—PROGRESSIVE EDUCATION;

Or, Considerations on the Course of Life. Translated and abridged from the French of Madame NECKER DE SAUSSURE, by Miss HOLLAND. 3 vols. fcp. 8vo. 19s. 6d. cloth.

*** Separately, Vols. I. and II. 12s.; Vol. III. 7s. 6d.

NEWELL (REV. R. H.)—THE ZOOLOGY OF THE ENGLISH

POETS, corrected by the Writings of Modern Naturalists. By the Rev. R. H. NEWELL, Rector of Little Hormead. Fcp. 8vo. with Engravings on Wood, 5s. 6d. cloth.

NICOLAS.—THE CHRONOLOGY OF HISTORY.

Containing Tables, Calculations, and Statements indispensable for ascertaining the Dates of Historical Events, and of Public and Private Documents, from the Earliest Period to the Present Time. By Sir HARRIS NICOLAS, K.C.M.G. Second Edition. Fcp. 8vo. 6s. cloth.

OWEN.—LECTURES ON THE COMPARATIVE ANATOMY

and PHYSIOLOGY of the INVERTEBRATE ANIMALS, delivered at the Royal College of Surgeons in 1843. By RICHARD OWEN, F.R.S. Hunterian Professor to the College. From Notes taken by William White Cooper, M.R.C.S. and revised by Professor Owen. With Glossary and Index. 8vo. with nearly 140 Illustrations on Wood, 14s. cloth.

OWEN.—LECTURES ON THE COMPARATIVE ANATOMY

and PHYSIOLOGY of the VERTEBRATE ANIMALS, delivered at the Royal College of Surgeons in 1844 and 1846. By RICHARD OWEN, F.R.S. Hunterian Professor to the College. In 2 vols. Vol. I. 8vo. with numerous Woodcuts, 14s. cloth.

PARABLES OF OUR LORD (ILLUMINATED).

PARABLES of OUR LORD, richly illuminated, with appropriate Borders, printed in Colours and in Black and Gold; with a Design from one of the early German Engravers. Square fcp. 8vo. uniform in size with the "Sermon on the Mount," 21s. in a massive carved binding in the style of the beginning of the Sixteenth Century; or 30s. bound in morocco in the Missal style, by Hayday.

PARKES.—DOMESTIC DUTIES;

Or, Instructions to Young Married Ladies on the Management of their Households, and the Regulation of their Conduct in the various Relations and Duties of Married Life. By Mrs. W. PARKES. 5th Edition. Fcp. 8vo. 9s. cloth.

PARNELL.—A TREATISE ON ROADS,

Wherein the Principles on which Roads should be made are explained and illustrated by the Plans, Specifications, and Contracts, made use of by Thomas Telford, Esq. on the Holyhead Road. By the Right Hon. SIR HENRY PARNELL, Bart. 2d Edition, greatly enlarged. 8vo. with 9 large Plates, 21s. cloth.

PATON (A. A.)—SERVIA, THE YOUNGEST MEMBER OF THE

EUROPEAN FAMILY; or, a Residence in Belgrade, and Travels through the Highlands and Woodlands of the Interior, during the years 1843 and 1844. By ANDREW ARCHIBALD PATON, Esq. Post 8vo. with Portrait and Plate, 12s. cloth.

PATON (A. A.)—THE MODERN SYRIANS;

Or, Native Society in Damascus, Aleppo, and the Mountains of the Druses. Post 8vo. 10s. 6d. cloth.

PEARSON.—PRAYERS FOR FAMILIES:

Consisting of a short but comprehensive Form for the Morning and Evening of every Day in the Week. Collected by the late EDWARD PEARSON, D.D. With a Biographical Memoir of the Author. New Edition. 18mo. 2s. 6d. cloth.

PEARSON.—AN INTRODUCTION TO PRACTICAL ASTRO-

NOMY. By the Rev. W. PEARSON, LL.D. F.R.S., &c., Rector of South Killworth, Leicestershire, and Treasurer to the Astronomical Society of London. 2 vols. 4to. with Plates, £7. 7s. boards.

PEREIRA.—A TREATISE ON FOOD AND DIET:

With Observations on the Dietetical Regimen suited for Disordered States of the Digestive Organs; and an Account of the Dietaries of some of the principal Metropolitan and other Establishments for Paupers, Lunatics, Criminals, Children, the Sick, &c. By JON. PEREIRA, M.D. F.R.S. & L.S. Author of "Elements of Materia Medica." 8vo. 16s. cloth.

PERICLES.

A Tale of Athens in the 83d Olympiad. By the Author of "A Brief Sketch of Greek Philosophy." 2 vols. post 8vo. 18s. cloth.

PESCHEL (C. F.)—ELEMENTS OF PHYSICS.

By C. F. PESCHEL, Principal of the Royal Military College, Dresden. Translated from the German, with Notes, by E. WEST. 3 vols. fcp. 8vo. with Diagrams and Woodcuts, 21s. cloth.

Separately {
Part 1. The Physics of Ponderable Bodies. Fcp. 8vo. 7s. 6d. cloth.
Part 2. Imponderable Bodies (Light, Heat, Magnetism, Electricity, and Electro-Dynamics). 2 vols. fcp. 8vo. 13s. 6d. cloth.

PHILLIPS.—FIGURES AND DESCRIPTIONS OF THE

PALÆOZOIC FOSSILS of CORNWALL, DEVON, and WEST SOMERSET; observed in the course of the Ordnance Geological Survey of that District. By JOHN PHILLIPS, F.R.S. F.G.S. &c. Published by Order of the Lords Commissioners of H.M. Treasury. 8vo. with 60 Plates, comprising very numerous figures, 9s. cloth.

PHILLIPS.—A GUIDE TO GEOLOGY.

By JOHN PHILLIPS, F.R.S.G.S., &c. Fcp. 8vo. with Plates, 6s. cloth.

PHILLIPS.—A TREATISE ON GEOLOGY.

By JOHN PHILLIPS, F.R.S.G.S., &c. 2 vols. fcp. 8vo. with Vignette Titles and Woodcuts, 12s. cloth.

PITMAN (REV. J. R.)—A COURSE OF SERMONS
On some of the chief Subjects in the Book of Psalms; containing Three or more for each Day of the Month: abridged from Eminent Divines of the Established Church. By the Rev. J. R. PITMAN, A.M. Domestic Chaplain to Her Royal Highness the Duchess of Kent. 8vo. 14s. cl.

PLUNKETT.—THE PAST AND FUTURE OF THE BRITISH
NAVY. By Captain the Hon. E. PLUNKETT, R.N. Second Edition, corrected and enlarged; with Notes, and new Information communicated by several Officers of Distinction. Post 8vo. 8s. 6d. cloth.

PLYMLEY (PETER).—LETTERS ON THE SUBJECT OF THE
CATHOLICS TO MY BROTHER ABRAHAM, WHO LIVES IN THE COUNTRY. By PETER PLYMLEY. 21st Edition. Post 8vo. 7s. cloth.

POETS' PLEASAUNCE (THE);
Or, Garden of all Sorts of Pleasant Flowers, which our Pleasant Poets have in past time for Pastime planted: with the right ordering of them. By EDEN WARWICK. Square crown 8vo. with numerous Illustrations engraved on Wood. [*In October.*

POISSON (S. D.)—A TREATISE ON MECHANICS.
By S. D. POISSON. 2d Edition. Translated from the French, and illustrated with Explanatory Notes, by the Rev. HENRY H. HARTE, late Fellow of Trinity College, Dublin. 2 vols. 8vo. £1. 8s. cloth.

POPE (ALEXANDER).—THE WORKS OF ALEXANDER POPE.
Edited by THOMAS ROSCOE, Esq. With the Author's Life. A New Edition. 8 vols. 8vo. £4. 4s. cloth.

PORTER.—A TREATISE ON THE MANUFACTURE OF SILK.
By G. R. PORTER, Esq. F.R.S. Author of "The Progress of the Nation," &c. Fcp. 8vo. with Vignette Title, and 39 Engravings on Wood, 6s. cloth.

PORTER.—A TREATISE ON THE MANUFACTURES OF
PORCELAIN AND GLASS. By G. R. PORTER, Esq. F.R.S. Fcp. 8vo. with Vignette Title and 50 Woodcuts, 6s. cloth.

PORTLOCK.—REPORT ON THE GEOLOGY OF THE COUNTY
of LONDONDERRY, and of Parts of Tyrone and Fermanagh, examined and described under the Authority of the Master-General and Board of Ordnance. By J. E. PORTLOCK, F.R.S. &c. 8vo. with 48 Plates, 24s. cloth.

POWELL.—THE HISTORY OF NATURAL PHILOSOPHY,
From the Earliest Periods to the Present Time. By BADEN POWELL, M.A., Savilian Professor of Mathematics in the University of Oxford. Fcp. 8vo. Vignette Title, 6s. cloth.

PYCROFT (REV. J.)—A COURSE OF ENGLISH READING,
adapted to every Taste and Capacity: with Anecdotes of Men of Letters. By the Rev. JAMES PYCROFT, B.A. Editor of "Virgil, with Marginal References"; Author of "Latin Grammar Practice," and "Greek Grammar Practice." Fcp. 8vo. 6s. 6d. cloth.

QUARTERLY JOURNAL OF THE GEOLOGICAL SOCIETY
of LONDON. Edited by DAVID THOMAS ANSTED, M.A. F.R.S. Fellow of Jesus College, Cambridge; Professor of Geology in King's College, London; Vice-Secretary of the Geological Society. 8vo. 4s. each number, sewed.

QUINET.—CHRISTIANITY IN ITS VARIOUS ASPECTS,
From the Birth of Christ to the French Revolution. By E. QUINET, of the College of France. Translated, with the Author's approbation, by C. COCKS, B.L. 16mo. 2s. sewed.

RANKE'S HISTORY OF THE REFORMATION.
Translated by SARAH AUSTIN, Translator of Ranke's "History of the Popes." Vols. I. and II. 8vo. 30s., Vol. III. 18s., cloth.

READER (THOMAS).—TIME TABLES
On a New and Simplified Plan; to facilitate the Operation of Discounting Bills, and the Calculation of Interest on Banking and Current Accounts, &c.: shewing, WITHOUT CALCULATION, the Number of Days from every Day in the Year to any other Day, for any period not exceeding 365 Days. By THOMAS READER. Post 8vo. 14s. cloth; or 17s. calf lettered.

REGISTRAR-GENERAL.—THE SEVENTH ANNUAL REPORT
of the REGISTRAR-GENERAL of BIRTHS, DEATHS, and MARRIAGES, in ENGLAND, 1845. 8vo. 5s. cloth.—Also,

First Report (1839), 8vo. 3s.	Third Report (1841), 8vo. 4s.	Fifth Report (1843), 8vo. 5s.
Second Report (1840), 8vo. 4s.	Fourth Report (1842), 8vo. 4s.	Sixth Report (1844), 8vo. 5s.

ROGERS.—THE VEGETABLE CULTIVATOR;

Containing a plain and accurate Description of all the different Species of Culinary Vegetables, with the most approved Method of Cultivating them by Natural and Artificial Means and the best Modes of Cooking them. Together with a Description of the Physical Herbs in general Use. By J. ROGERS, Author of "The Fruit Cultivator." 2d Edition. Fcp. 8vo. 7s. cloth.

ROGET (P. M.)—THE ECONOMIC CHESS-BOARD;

Being a Chess-Board, provided with a complete set of Chess-Men, for playing Games in Carriages, or Out of Doors, and for folding up, and carrying in the pocket, without disturbing the Game. Invented by P. M. ROGET, M.D. and Registered according to Act of Parliament. New Edition. In a neat foolscap 8vo. case, price 2s. 6d.

ROME.—THE HISTORY OF ROME.

(In the Cabinet Cyclopædia.) 2 vols. fcp. 8vo. with Vignette Titles, 12s. cloth.

ROSCOE.—LIVES OF EMINENT BRITISH LAWYERS.

By HENRY ROSCOE, Esq. Fcp. 8vo. with Vignette Title, 6s. cloth.

ROWTON (F.)—THE DEBATER;

Being a Series of complete Debates, Outlines of Debates, and Questions for Discussion; with ample References to the best Sources of Information on each particular Topic. By FREDERIC ROWTON, Lecturer on General Literature. Fcp. 8vo. 6s. cloth.

SANDFORD (REV. JOHN).—PAROCHIALIA,

Or, Church, School, and Parish. By JOHN SANDFORD, B.D. Vicar of Dunchurch, Chaplain to the Lord Bishop of Worcester, and Rural Dean. 8vo. with Woodcuts, 16s. cloth.

SANDFORD.—WOMAN IN HER SOCIAL AND DOMESTIC

CHARACTER. By Mrs. JOHN SANDFORD. 6th Edition. Fcp. 8vo. 6s. cloth.

SANDFORD.—FEMALE IMPROVEMENT.

By Mrs. JOHN SANDFORD. 2d Edition. Fcp. 8vo. 7s. 6d. cloth.

SCHLEIDEN (PROFESSOR).—PRINCIPLES OF SCIENTIFIC

BOTANY. By M. J. SCHLEIDEN, Professor of Botany at Jena. Translated by E. LANKESTER, M.D. F.L.S. 8vo. with numerous Wood Engravings. [*In the press.*

SCHOPENHAUER.—YOUTHFUL LIFE AND PICTURES OF

TRAVEL: being the Autobiography of Madame SCHOPENHAUER. Translated from the German. 2 vols. fcp. 8vo. 12s. boards.

SCOTT.—THE HISTORY OF SCOTLAND.

By Sir WALTER SCOTT, Bart. New edition. 2 vols. fcp. 8vo. with Vignette Titles, 12s. cloth.

SEAWARD.—SIR EDWARD SEAWARD'S NARRATIVE OF

HIS SHIPWRECK, and consequent Discovery of certain Islands in the Caribbean Sea: with a detail of many extraordinary and highly interesting Events in his Life, from 1733 to 1749, as written in his own Diary. Edited by Miss JANE PORTER. 3d Edition, with a New Nautical and Geographical Introduction. 2 vols. post 8vo. 21s. cloth.

SERMON ON THE MOUNT (THE).

Intended for a Birth-day Present, or Gift Book for all Seasons. Printed in Gold and Colours, in the Missal style, with Ornamental Borders by OWEN JONES, Architect, and an illuminated Frontispiece by W. BOXALL, Esq. A New Edition. Fcp. 4to. in a rich brocaded silk cover, 21s.; or bound in morocco, by Hayday, 25s.

SELECT WORKS OF THE BRITISH POETS,

From Ben Jonson to Beattie. With Biographical and Critical Prefaces, by DR. AIKIN. A New Edition, with Supplement, by LUCY AIKIN; consisting of additional Selections from more recent Poets. 8vo. 18s. cloth.

SELECT WORKS OF THE BRITISH POETS,

From Chaucer to Withers. With Biographical Sketches, by R. SOUTHEY, LL.D. 8vo. 30s. cloth; with gilt edges, 31s. 6d.

*** The peculiar feature of these two works is, that the Poems are printed entire, without mutilation or abridgment—a feature not possessed by any similar work, and adding obviously to their interest and utility.

SHAKSPEARE, BY BOWDLER.

THE FAMILY SHAKSPEARE; in which nothing is *added* to the Original Text; but those words and expressions are *omitted* which cannot with propriety be read aloud. By T. BOWDLER, Esq. F.R.S. 9th Edition. 8vo. with 36 Engravings on Wood, from designs by Smirke, Howard, and other Artists, 21s. cloth; or, in 8 vols. 8vo. without Illustrations, £4. 14s. 6d. boards.

SHELDON (F.)—THE MINSTRELSY OF THE ENGLISH
BORDER: being a Collection of Ballads, Ancient, Remodelled, and Original, founded on well-known Border-Legends: with illustrative Notes. By FREDERICK SHELDON. Square post 8vo. 15s. cloth; morocco, 30s. *(bound by Hayday.)*

SHELLEY, &c.—LIVES OF THE MOST EMINENT LITERARY
MEN OF ITALY, SPAIN, and PORTUGAL. By Mrs. SHELLEY, Sir D. BREWSTER, J. MONTGOMERY, &c. 3 vols. fcp. 8vo. with Vignette Titles, 18s. cloth.

SHELLEY.—LIVES OF MOST EMINENT FRENCH WRITERS.
By Mrs. SHELLEY, and others. 2 vols. fcp. 8vo. with Vignette Titles, 12s. cloth.

SHEPHERD (THE REV. W.)—HORÆ APOSTOLICÆ
Or, a Digested Narrative of the Acts and Writings of the Apostles of Jesus Christ. Arranged according to Townsend. By the Rev. WILLIAM SHEPHERD, B.D. Fcp. 8vo. 5s. 6d. cloth.

SHORT WHIST:
Its Rise, Progress, and Laws; with Observations to make any one a Whist Player; containing also the Laws of Piquet, Cassino, Ecarté, Cribbage, Backgammon. By Major A * * * * *. 9th Edition. To which are added, Precepts for Tyros. By Mrs. B * * * *. Fcp. 8vo. 3s cloth.

SHUNAMMITE.—THE GOOD SHUNAMMITE.
From the Scriptures—2 Kings, chap. IV. vv. 8 to 37. With Six Original Designs, and an Ornamental Border to each page, in the Missal style, printed in Colours and Gold. Superintended and printed by L. GRUNER. Square fcp. 8vo. uniform in size with "The Sermon on the Mount," "Parables of Our Lord," and "Miracles of Our Saviour." [*In the Autumn.*

SIBLEY AND RUTHERFORD.—EARTHWORK TABLES,
For Railways and other Public Works. By CHARLES K. SIBLEY, Civil Engineer; and WILLIAM RUTHERFORD, of the R.M. Academy, Woolwich. 4to. 12s. 6d. in limp cloth; or 15s. bound in flexible leather.

*** These Tables are calculated for various slopes, and to central widths, for every foot, from 23 feet to 43 feet. Their object is to furnish at a glance results which require considerable calculations with tables at present in use. They are computed to show the *total* content for one chain in length, with heights at each end from 0 to 60 feet, at intervals of half a foot. No multiplication is necessary.

SINCLAIR.—THE JOURNEY OF LIFE.
By CATHERINE SINCLAIR, Author of "Modern Accomplishments," "Modern Society," "Jane Bouverie," &c. Fcp. 8vo. 5s. cloth.

SINNETT.—BYWAYS OF HISTORY,
From the Twelfth to the Sixteenth Century. By Mrs. PERCY SINNETT. 2 vols. post 8vo. 18s. cloth.

SMITH (MRS.)—THE FEMALE DISCIPLE OF THE FIRST
THREE CENTURIES of the CHRISTIAN ERA: her Trials and her Mission. By Mrs. HENRY SMITH. Fcp. 8vo. 6s. cloth.

SMITH.—SACRED ANNALS;
Or, Researches into the History and Religion of Mankind, from the Creation of the World to the Death of Isaac: deduced from the Writings of Moses and other Inspired Authors, copiously illustrated and confirmed by the Ancient Records, Traditions, and Mythology of the Heathen World. By GEORGE SMITH, F.S.A. &c. Author of "The Religion of Ancient Britain," &c. Crown 8vo. 10s. cloth.

SMITH (GEORGE).—PERILOUS TIMES;
Or, the Aggressions of Antichristian Error on Scriptural Christianity, considered in reference to the Dangers and Duties of Protestants. By GEO SMITH, F.A.S. &c. Fcp. 8vo. 6s. cloth.

SMITH (GEORGE). — THE RELIGION OF ANCIENT
BRITAIN HISTORICALLY CONSIDERED: or, a Succinct Account of the several Religious Systems which have obtained in this Island from the Earliest Times to the Norman Conquest: including an Investigation into the Early Progress of Error in the Christian Church, the Introduction of the Gospel into Britain, and the State of Religion in England till Popery had gained the ascendancy. By GEORGE SMITH, F.A.S. &c. 2d Edition. 8vo. 7s. 6d. cloth.

SMITH.—THE ENGLISH FLORA.
By Sir JAMES EDWARD SMITH, M.D. F.R.S., late President of the Linnæan Society, &c. 6 vols. 8vo. £3. 12s. boards.

Contents:—Vols. I. to IV. The FLOWERING PLANTS and the FERNS, £2. 8s.

Vol. V. Part 1, 12s.—CRYPTOGAMIA; comprising the Mosses, Hepaticæ, Lichens, Characeæ, and Algæ. By Sir W. J. HOOKER.

Vol. V. Part 2, 12s.—The FUNGI—completing the work, by Sir J. W. HOOKER, and the Rev. M. J. BERKELEY, F.L.S. &c.

SMITH.—COMPENDIUM OF THE ENGLISH FLORA.
By Sir J. E. SMITH. 2d Edit. with Additions, &c. By Sir W. J. HOOKER. 12mo. 7s. 6d. cl.
THE SAME IN LATIN. 5th Edition, 12mo. 7s. 6d.

SMITH.—AN INTRODUCTION TO THE STUDY OF BOTANY.
By Sir J. E. SMITH, late President of the Linnean Society. 7th Edition, corrected; in which the object of Smith's "Grammar of Botany" is combined with that of the "Introduction." By Sir WILLIAM JACKSON HOOKER, K.H., LL.D., &c. 8vo. with 36 Steel Plates, 16s. cloth; with the Plates coloured, £2. 12s. 6d. cloth.

SMITH (SYDNEY).—SERMONS PREACHED AT ST. PAUL'S
Cathedral, the Foundling Hospital, and several Churches in London; together with others addressed to a Country Congregation. By the late Rev. SYDNEY SMITH, Canon Residentiary of St. Paul's Cathedral. 8vo. 12s. cloth.

SMITH.—THE WORKS OF THE REV. SYDNEY SMITH.
3d Edition, with Additions. 3 vols. 8vo. with Portrait, 36s. cloth.

*** This collection consists of the author's contributions to the Edinburgh Review, Peter Plymley's Letters on the Catholics, and other miscellaneous works.

SOPHOCLES, BY LINWOOD.
SOPHOCLIS TRAGŒDIÆ SUPERSTITES. Recensuit, et brevi adnotatione instruxit GULIELMUS LINWOOD, A.M. Ædis Christi apud Oxonienses Alumnus. 8vo. 16s. cloth.

SOUTHEY'S (ROBERT) COMPLETE POETICAL WORKS;
Containing all the Author's last Introductions and Notes. Complete in one volume, with Portrait and View of the Poet's Residence at Keswick, uniform with Byron's and Moore's Poems. 8vo. 21s. cloth; or 42s. bound in morocco, by Hayday.
Also, an Edition in 10 vols. fcp. 8vo. with Portrait and 19 Plates, £2. 10s. cloth; morocco, £4.10s.

SOUTHEY (ROBERT).—THE DOCTOR, &c.
Vol. VI. From the Papers of the late Robert Southey, LL.D. Edited by his Son-in-Law, the Rev. JOHN WOOD WARTER. Post 8vo. 10s. 6d. cloth.

*** The Seventh Volume, to complete the work, is *in the press.*

SOUTHEY (ROBERT). — THE LATE MR. SOUTHEY'S
COMMON-PLACE BOOK; comprising his Readings and Collections in History, Biography, Manners and Literature, Voyages and Travels, &c. &c.; systematically arranged. [*In the press.*

SOUTHEY.—THE LIFE OF WESLEY;
And Rise and Progress of Methodism. By ROBERT SOUTHEY, Esq. LL.D. 3d Edition, with Notes by the late Samuel Taylor Coleridge, Esq., and Remarks on the Life and Character of John Wesley, by the late Alexander Knox, Esq. Edited by the Rev. CHARLES CUTHBERT SOUTHEY, A.M. Curate of Cockermouth. 2 vols. 8vo. with 2 Portraits, 28s. cloth.

SOUTHEY, &c.—LIVES OF THE BRITISH ADMIRALS:
With an Introductory View of the Naval History of England. By R. SOUTHEY, Esq. and R. BELL, Esq. 5 vols. fcp. 8vo. with Vignette Titles, £1. 10s. cloth.

SPIRIT OF THE WOODS (THE).
By the Author of "The Moral of Flowers." 2d Edition. Royal 8vo. with 23 beautifully-coloured Engravings of the Forest Trees of Great Britain, £1. 11s. 6d. cloth.

STABLE TALK AND TABLE TALK;
or, SPECTACLES for YOUNG SPORTSMEN. By HARRY HIEOVER. 2 vols. 8vo. with Portrait, 24s. cloth.

"This work will become a great favourite with all persons who are connected with the turf, the chase, and the world of manly sports. It is written in a pleasant, off-hand, dashing manner, and contains an immense variety of information and entertaining matter."—WEEKLY DISPATCH.

STEBBING.—THE HISTORY OF THE CHRISTIAN CHURCH,
from its Foundation to A.D. 1492. By the Rev. H. STEBBING, M.A. &c. 2 vols. fcp. 8vo. with Vignette Titles, 12s. cloth.

STEBBING.—THE HISTORY OF THE REFORMATION.
By the Rev. H. STEBBING. 2 vols. fcp. 8vo. with Vignette Titles, 12s. cloth.

STEEL'S SHIPMASTER'S ASSISTANT;
Compiled for the use of Merchants, Owners and Masters of Ships, Officers of Customs, and all Persons connected with Shipping or Commerce: containing the Law and Local Regulations affecting the Ownership, Charge, and Management of Ships and their Cargoes; together with Notices of other Matters, and all necessary Information for Mariners. New Edition, rewritten throughout. Edited by GRAHAM WILLMORE, Esq. M.A. Barrister-at-Law;—The Customs and Shipping Department, by GEORGE CLEMENTS, of the Customs, London, Compiler of "The Customs Guide;—The Exchanges, &c. and Naval Book-keeping, by WILLIAM TATE, Author of "The Modern Cambist." 8vo. 28s. cloth; or, 29s. bound.

STEEPLETON;

Or, High Church and Low Church. Being the present Tendencies of Parties in the Church, exhibited in the History of Frank Faithful. By a CLERGYMAN. Fcp. 8vo. 6s. cloth.

STEPHENS.—A MANUAL OF BRITISH COLEOPTERA;

or, BEETLES: containing a Description of all the Species of Beetles hitherto ascertained to inhabit Great Britain and Ireland, &c. With a Complete Index of the Genera. By J. F. STEPHENS, F.L.S. Author of "Illustrations of Entomology." Post 8vo. 14s. cloth.

SWAINSON.—A PRELIMINARY DISCOURSE ON THE

STUDY OF NATURAL HISTORY. By W. SWAINSON, Esq. Fcp. 8vo. 6s. cloth.

A TREATISE ON THE NATURAL HISTORY AND CLASSIFICATION OF ANIMALS. By W. Swainson, Esq. Fcp. 8vo. 6s.

NATURAL HISTORY AND CLASSIFICATION OF QUADRUPEDS. By W. Swainson, Esq. Fcp. 8vo. with Woodcuts, 6s. cloth.

NATURAL HISTORY AND CLASSIFICATION OF BIRDS. By W. Swainson, Esq. 2 vols. fcp. 8vo. with 300 Woodcuts, 12s. cloth.

HISTORY AND NATURAL ARRANGEMENT OF INSECTS. By W. Swainson, Esq., and W. E. Shuckard, Esq. Fcp. 8vo. 6s. cloth.

ANIMALS IN MENAGERIES. By W. Swainson, Esq. Fcp. 8vo. Vignette Title and numerous Woodcuts, 6s. cloth.

NATURAL HISTORY AND CLASSIFICATION OF FISH, AMPHIBIANS, AND REPTILES. By W. Swainson, Esq. 2 vols. fcp. 8vo. 12s.

HABITS AND INSTINCTS OF ANIMALS. By W. Swainson, Esq. Fcp. 8vo. with Vignette and numerous Woodcuts, 6s. cloth.

A TREATISE ON MALACOLOGY; or, the Natural Classification of Shells and Shell-fish. By W. Swainson, Esq. Fcp. 8vo. 6s. cloth.

A TREATISE ON TAXIDERMY; with the Biography of Zoologists, and Notices of their Works. By W. Swainson, Esq. Fcp. 8vo. 6s.

SWITZERLAND.—THE HISTORY OF SWITZERLAND.

(In the Cabinet Cyclopædia.) Fcp. 8vo. with Vignette Title, 6s. cloth.

SYMONDS.—THE LAW RELATING TO MERCHANT SEAMEN,

Arranged chiefly for the Use of Masters and Officers in the Merchant Service. With an Appendix, containing the Act 7 and 8 Vic. c. 112; the Regulations under which Lascars may be employed; and some forms of Proceedings before Magistrates. By E. W. SYMONDS, Esq. Chief Clerk to the Thames Police Court. 3d Edition. 12mo. 5s. cloth.

TATE.—HORATIUS RESTITUTUS;

Or, the Books of Horace arranged in Chronological Order, according to the Scheme of Dr. Bentley, from the Text of Gesner, corrected and improved. With a Preliminary Dissertation, very much enlarged, on the Chronology of the Works, on the Localities, and on the Life and Character of that Poet. By the Rev. JAMES TATE, M.A. 2d Edition. 8vo. 12s. cloth.

TATE.—THE CONTINUOUS HISTORY OF THE LIFE AND

WRITINGS OF ST. PAUL, on the basis of the Acts; with Intercalary Matter of Sacred Narrative, supplied from the Epistles, and elucidated in occasional Dissertations: with the Horæ Paulinæ of Dr. Paley, in a more correct edition, subjoined. By JAMES TATE, M.A. Canon Residentiary of St. Paul's. 8vo. with Map, 13s. cloth.

TAYLER (REV. CHARLES B.)—MARGARET;

Or, the Pearl. By the Rev. CHARLES B. TAYLER, M.A. Rector of St. Peter's, Chester, Author of "May You Like It," "Records of a Good Man's Life," &c. New Edition. Fcp. 8vo. 6s. cl.

TAYLER (REV. CHARLES B.)—LADY MARY;

Or, Not of the World. By the Rev. CHARLES B. TAYLER, Rector of St. Peter's, Chester; Author of "Margaret, or the Pearl," &c. New Edition. Fcp. 8vo. 6s. 6d. cloth.

TAYLER (REV. C. B.)—TRACTARIANISM NOT OF GOD:

Sermons. By the Rev. C. B. TAYLER, M.A. Rector of St. Peter's, and Evening Lecturer of St. Mary's, Chester; Author of "Records of a Good Man's Life," &c. Fcp. 8vo. 6s. cloth.

TAYLER (REV. C. B.)—DORA MELDER;

A Story of Alsace. By META SANDER. A Translation. Edited by the Rev. C. B. Tayler, Author of "Records of a Good Man's Life," &c. Fcp. 8vo. with two Illustrations, 7s. cloth.

TAYLOR (JEREMY).—BISHOP JEREMY TAYLOR'S ENTIRE

WORKS: with the Life by Bishop HEBER. Revised and corrected by the Rev. CHARLES PAGE EDEN, Fellow of Oriel College, Oxford. The Second Volume (the First in the order of publication) contains the Life of Christ, complete. 8vo. 10s. 6d. cloth.

*** To be completed in Twelve Volumes. Vol. III. containing the Holy Living and Dying, will be published *in October*.

THIRLWALL.—THE HISTORY OF GREECE.

By the Right Rev. the LORD BISHOP of ST. DAVID'S (the Rev. Connop Thirlwall). A New Edition, revised; with Notes. Vols. I. to III. 8vo. with Maps, 36s. cloth. To be completed in 8 volumes, price 12s. each. [*Vol. IV. in October.*

*** Also, an Edition in 8 vols. fcp. 8vo. with Vignette Titles, £2. 8s. cloth.

THOMSON'S SEASONS.

With Notes, illustrative of the Natural History, Biography, Classical Allusions, and General Philosophy contained in the Poems. By ANTHONY TODD THOMSON, M.D. F.L.S. &c. &c. Fcp. 8vo. [*In October*.

THOMSON'S SEASONS.

Edited by BOLTON CORNEY, Esq. Illustrated with Seventy-seven Designs drawn on Wood, by Members of the Etching Club. Engraved by Thompson and other eminent Engravers. Square crown 8vo. uniform with "Goldsmith's Poems," 21s. cloth; or, bound in morocco, by Hayday, 36s.

THOMSON.—THE DOMESTIC MANAGEMENT OF THE SICK

ROOM, necessary, in Aid of Medical Treatment, for the Cure of Diseases. By ANTHONY TODD THOMSON, M.D. F.L.S. &c. 2d Edition. Post 8vo. 10s. 6d. cloth.

THOMSON (JOHN).—TABLES OF INTEREST,

At Three, Four, Four-and-a-Half, and Five per Cent., from One Pound to Ten Thousand, and from One to Three Hundred and Sixty-five Days, in a regular progression of single Days; with Interest at all the above Rates, from One to Twelve Months, and from One to Ten Years. Also, numerous other Tables of Exchanges, Time, and Discounts. By JOHN THOMSON, Accountant in Edinburgh. 12mo. 8s. bound.

THOMSON.—EXPERIMENTAL RESEARCHES ON THE FOOD

of ANIMALS and the FATTENING of CATTLE: with Remarks on the Food of Man. By ROBERT DUNDAS THOMSON, M.D. of the University of Glasgow. Fcp. 8vo. 5s. cloth.

TISCHENDORFF.—TRAVELS IN THE EAST.

By CONSTANTINE TISCHENDORFF, Editor of the "Codex Ephrämi Rescriptus," "Codex Friderico-Augustanus," &c. Translated from the German by W. E. SHUCKARD. 16mo. 6s. 6d. cloth.

TOMLINE (BISHOP).—AN INTRODUCTION TO THE STUDY

of the BIBLE: containing Proofs of the Authenticity and Inspiration of the Holy Scriptures; a Summary of the History of the Jews; an Account of the Jewish Sects; and a brief Statement of the Contents of the several Books of the Old and New Testaments. By GEORGE TOMLINE, D.D. F.R.S. 20th Edition Fcp. 8vo. 5s. 6d. cloth.

TOMLINS.—A POPULAR LAW DICTIONARY;

Familiarly explaining the Terms and Nature of English Law; adapted to the comprehension of persons not educated for the legal profession, and affording information peculiarly useful to Magistrates, Merchants, Parochial Officers, and others. By THOMAS EDLYNE TOMLINS, Attorney and Solicitor. Post 8vo. 18s. cloth.

TOOKE.—A HISTORY OF PRICES:

With reference to the Causes of their principal Variations, from 1792 to the Present Time Preceded by a Sketch of the History of the Corn Trade in the last Two Centuries. By THOMAS TOOKE, Esq. F.R.S. 3 vols. 8vo. £2. 8s. cloth.

*** Separately, Vols. 1 and 2, 36s.; Vol. 3, 12s.

TOPHAM.—CHEMISTRY MADE EASY,

For the Use of Agriculturists. By JOHN TOPHAM, A.M. Rector of St. Andrew, St. Mary Witton, and St. Nicholas, Droitwich. 3d Edition. 16mo. 2s. sewed.

TOWNSEND (CHARLES). — THE LIVES OF TWELVE

EMINENT JUDGES of the LAST and of the PRESENT CENTURY. By W. CHARLES TOWNSEND, Esq. A.M. Recorder of Macclesfield; Author of "Memoirs of the House of Commons." 2 vols. 8vo. 28s. cloth.

TREVOR; OR, THE NEW SAINT FRANCIS.

A Tale for the Times. Fcp 8vo. 6s. cloth.

TROLLOPE (REV. W.)—ANALECTA THEOLOGICA:

A Critical, Philological, and Exegetical Commentary on the New Testament, adapted to the Greek Text: compiled and digested from the most approved sources, British and Foreign, and so arranged as to exhibit the comparative weight of the different Opinions on Disputed Texts. By the Rev. WILLIAM TROLLOPE, M.A. New Edition. 2 vols. 8vo. £1. 12s. cloth.

TURNER.—THE HISTORY OF ENGLAND,

From the Earliest Period to the Death of Elizabeth. By SHARON TURNER, Esq. F.A.S. R.A.S.L. New Editions. 12 vols. 8vo. £8. 3s. cloth.—Or, separately,

THE HISTORY of the ANGLO-SAXONS. 3 vols. 8vo. £2. 5s. boards.
THE HISTORY of ENGLAND during the MIDDLE AGES. 5 vols. 8vo. £3, bds.
THE HISTORY of the REIGN of HENRY VIII. 2 vols. 8vo. 26s. boards.
THE REIGNS of EDWARD VI., MARY, and ELIZABETH. 2 vols. 8vo. 32s. bds.

TURNER.—THE SACRED HISTORY OF THE WORLD,
Philosophically considered. By SHARON TURNER, F.S.A. R.A.S.L. New Edit. 3 vls. 8vo. 42s. cl.

TURNER.—A TREATISE ON THE FOOT OF THE HORSE,
And a New System of Shoeing, by one-sided nailing; and on the Nature, Origin, and Symptoms of the Navicular Joint Lameness, with Preventive and Curative Treatment. By JAMES TURNER, M.R.V.C. Royal 8vo. 7s. 6d. boards.

TURTON'S (DR.) MANUAL OF THE LAND AND FRESH-
WATER SHELLS of the BRITISH ISLANDS. A New Edition, thoroughly revised and with considerable Additions. By JOHN EDWARD GRAY, Keeper of the Zoological Collection in the British Museum. Post 8vo. with Woodcuts, and 12 Coloured Plates 15s. cloth.

TWELVE YEARS AGO: A TALE.
By the Author of "Letters to my Unknown Friends." Fcp. 8vo. 6s. 6d. cloth.

TWISS.—VIEW OF THE PROGRESS OF POLITICAL ECONOMY
in EUROPE since the SIXTEENTH CENTURY; being a Course of Lectures delivered before the University of Oxford, in Michaelmas Term 1846, and Lent Term 1847. By TRAVERS TWISS, D.C.L. F.R.S. Professor of Political Economy, and Fellow of University College, Oxford. 8vo. 10s. 6d. cloth.

TYTLER (PROF.) — PROFESSOR TYTLER'S ELEMENTS
OF GENERAL HISTORY, Ancient and Modern, with Dr. NARES' Continuation. A New Edition, revised and continued to the Death of William IV. 8vo. with 7 Maps, 14s. cloth.

URE.—DICTIONARY OF ARTS, MANUFACTURES, & MINES;
Containing a clear Exposition of their Principles and Practice. By ANDREW URE, M.D. F.R.S. M.G.S. M.A.S. Lond.; M. Acad. N.L. Philad.; S. Ph. Soc. N. Germ. Hanov.; Mulii. &c. &c. 3d Edition, corrected. 8vo. with 1,240 Engravings on Wood, 50s. cloth.—Also,

SUPPLEMENT of RECENT IMPROVEMENTS. 2d Edition. 8vo. with Woodcuts, 14s. cloth.

VON ORLICH (CAPT.)—TRAVELS IN INDIA;
Including Scinde and the Punjab, in 1842 and 1843. By Capt. LEOPOLD VON ORLICH. Translated from the Germna, by H. EVANS LLOYD, Esq. 2 vols. 8vo. with coloured Frontispieces, and numerous Illustrations on Wood, 25s. cloth.

WALFORD (J. E.)—THE LAWS OF THE CUSTOMS,
Compiled by Direction of the Lords Commissioners of Her Majesty's Treasury, and published under the Sanction of the Commissioners of Her Majesty's Customs; with Notes and a General Index. Edited by J. G. WALFORD, Esq. Solicitor for the Customs. 8vo. 10s. 6d. cloth.

WALKER'S PRONOUNCING DICTIONARY OF THE ENGLISH
LANGUAGE, adapted to the present State of Literature and Science. By B. H. SMART, Author of "Theory and Practice of Elocution," &c. 2d Edition. To which are now added, an enlarged Etymological Index; and a Supplement, containing nearly 3000 Words not included in the previous edition of the Dictionary. 8vo. 15s. cloth.

*** The Supplement, with the Etymological Index, may be had separately. 8vo. 3s. 6d. swd.

☞ Walker's Pronouncing Dictionary Epitomised, by Smart. New Edition. 16mo. 7s. 6d. cl.

WALKER (GEO.)—CHESS STUDIES;
Comprising One Thousand Games of Chess, as really played by the first Chess Players; forming a complete Encyclopædia of Reference, and presenting the greatest Collection extant of fine specimens of strategy in every stage of the Game. Selected and arranged by GEORGE WALKER, Author of "Chess made Easy," &c. 8vo. 10s. 6d. sewed.

WARDLAW.—DISCOURSES ON THE PRINCIPAL POINTS
OF THE SOCINIAN CONTROVERSY—the Unity of God, and the Trinity of Persons in the Godhead; the Supreme Divinity of Jesus Christ; the Doctrine of the Atonement; the Christian Character, &c. By RALPH WARDLAW, D.D. 5th Edition, 8vo. 15s. cloth.

WATERTON.—ESSAYS ON NATURAL HISTORY,
Chiefly Ornithology. By CHARLES WATERTON, Esq., Author of "Wanderings in South America." With an Autobiography of the Author, and a View of Walton Hall. New Edition. Fcp. 8vo. 8s. cloth.

SECOND SERIES. With Continuation of Mr. WATERTON's Autobiography. New Edition. Fcp. 8vo. with Vignette by T. Creswick, A.R.A. 6s. 6d. cloth.

WEBSTER.—AN ENCYCLOPÆDIA OF DOMESTIC ECONOMY; Comprising such subjects as are most immediately connected with Housekeeping: as, The Construction of Domestic Edifices, with the modes of Warming, Ventilating, and Lighting them—A description of the various articles of Furniture, with the nature of their Materials—Duties of Servants, &c. &c. &c. By THOMAS WEBSTER, F.G.S. &c.; assisted by the late Mrs. Parkes, Author of "Domestic Duties." 8vo. with nearly 1,000 Woodcuts, 50s. cloth.

WEIL (DR. G.)—THE BIBLE, THE KORAN, AND THE TALMUD; or, Biblical Legends of the Mussulmans, compiled from Arabic Sources, and compared with Jewish Traditions. By Dr. G. WEIL, Librarian of the University of Heidelberg, Fellow of the Asiatic Society of Paris, &c. Translated from the German, with Occasional Notes. Post 8vo. 7s. 6d. cloth.

WESTWOOD (J. O.)—AN INTRODUCTION TO THE MODERN CLASSIFICATION OF INSECTS; founded on the Natural Habits and compounding Organisation of the different Families. By J. O. WESTWOOD, F.L.S. &c. &c. &c. 2 vols. 8vo. with numerous Illustrations, £2. 7s. cloth.

WHITLEY.—THE APPLICATION OF GEOLOGY TO AGRICULTURE, and to the Improvement and Valuation of Land: with the Nature and Properties of Soils, and the Principles of Cultivation. By NICHOLAS WHITLEY, Land-Surveyor. 8vo. 7s. 6d. cloth.

WILBERFORCE (W.)—A PRACTICAL VIEW OF THE PREVAILING RELIGIOUS SYSTEMS of PROFESSED CHRISTIANS, in the Higher and Middle Classes in this Country, contrasted with Real Christianity. By WM. WILBERFORCE, Esq. M.P. 17th Edition. 8vo. 8s. boards.—20th Edition. Fcp. 8vo. 4s. 6d. cloth.

WILKINSON.—A CATECHISM OF CHURCH HISTORY IN GENERAL, from the Apostolic Age to the Present Time. To which is added, a Catechism of English Church History; with a Summary of principal Events, in Chronological Order. By the Rev. W. F. WILKINSON, A.M. Theological Tutor of Cheltenham College. Fcp. 8vo. 6s. cloth.

WILLOUGHBY (LADY).—A DIARY, Purporting to be by the LADY WILLOUGHBY, of the Reign of Charles I.; embracing some Passages of her Domestic History from 1635 to 1648. Produced in the style of the period to which the Diary refers. 5th Edit. Square fcp. 8vo. 8s. boards; or 18s. in morocco by Hayday.

WILLOUGHBY (LADY).—A FEW REMAINING PASSAGES from the DIARY of LADY WILLOUGHBY. Crown 4to. uniform with the First Edition of Lady Willoughby's Diary. [*In the Autumn.*

WILSON.—THE LANDS OF THE BIBLE VISITED AND DESCRIBED, in an Extensive Journey undertaken with special reference to the promotion of Biblical Research and the advancement of the Cause of Philanthropy. By John Wilson, D.D. F.R.S. Honorary President of the Bombay Branch of the Royal Asiatic Society, Member of the Editorial Committee of the Asiatic Section of the Royal Society of Northern Antiquaries at Copenhagen, Missionary of the Free Church of Scotland, &c. 2 vols. 8vo. with Maps and numerous Illustrations, £1. 16s. cloth.

WINTER (J. W.)—THE HORSE IN HEALTH AND DISEASE: Or, Suggestions on his Natural and General History, Varieties, Conformation, Paces, Age, Soundness, Stabling, Condition, Training, and Shoeing. With a Digest of Veterinary Practice. By JAMES W. WINTER, M.R.C.V.S.L. Member of the Association Littéraire d'Egypte, late Veterinary Surgeon to Mehemet Ali and Ibrahim Pasha. 8vo. 10s. 6d. cloth.

WOOD.—A PRACTICAL TREATISE ON RAILROADS, And Interior Communication in General; containing numerous Experiments on the Powers of the Improved Locomotive Engines, and Tables of the comparative Cost of Conveyance on Canals, Railways, and Turnpike Roads. By NICHOLAS WOOD, Memb. Inst. Civ. Eng. &c. 3d Edition. 8vo. with Plates and Woodcuts, 31s. 6d. cloth.

ZOOLOGY OF THE VOYAGE OF H.M.SS. EREBUS AND TERROR. Under the Command of Capt. Sir JAMES CLARK ROSS, R.N. F.R.S. during the years 1839, 40, 41, 42, 43. Published by Authority of the Lord's Commissioners of the Admiralty. Edited by JOHN RICHARDSON, M.D. F.R.S. &c.; and JOHN EDWARD GRAY, Esq. F.R.S. Parts I. to XV. royal 4to. with numerous coloured and plain Plates, 10s. each.

ZUMPT (PROF.)—A GRAMMAR OF THE LATIN LANGUAGE. By C. G. ZUMPT, Ph. D. Professor in the University of Berlin, and Member of the Royal Academy of Berlin. Translated from the Ninth Edition of the original, and adapted for the use of English Students, by L. SCHMITZ, Ph. D., Rector of the High School of Edinburgh; with many Additions and Corrections communicated by the Author. New Edition. 8vo. 14s. cloth.

WILSON AND OGILVY, SKINNER STREET, SNOWHILL, LONDON.